

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2023, № 9-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2023-yil, 9-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim
boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,

A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV

J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,

A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,

K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 26.12.2023-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Korxonaning manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,

Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Aralova I.M. Aqliy nuqsonga ega bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishning mazmuni va nutqini tekshirish usullari.....	3
Эрназарова М.Н., Жабборова Э.Р. Концепция Родины и Отчизны в произведениях русских и узбекских поэтов.....	6
Sheraliyev S.T. Korreksion mashg'ulotlar jarayonida kar va zaif eshituvchi o'quvchilarni nutqiy faoliyatga o'rgatishning samarali texnologiyalari..	10
Rashidova Z.O. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni rivojlantirishning metodik tizimi.....	14
Розиқова Л. Актуальные проблемы современной психологии.....	20
Ostonova Sh.F. Boshlang'ich sinflarga atamalarini ingliz tilida o'rgatish orqali matematikani o'qitish metodikasi.....	26
Rajabov O.T. Ta'limda sun'iy intellekt	33
Атажонова С.Б., Эргашева М.Г. Совершенствование методики обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов..	38
Sabirov Q. Ta'lim jarayonida geoaxborot tizimlaridan foydalanishning metodik tamoyillari.....	42
Alimqulov J.B. Bo'lajak geografiya o'qituvchilarida loyihalash kompetentligini rivojlantirish.....	46
Имуродова Д.Н. Kasb-hunar maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilari akt kompetensiyalarini baholashda yondashuvlar.....	50
Djabbarov A.I. Yadro otishda quvvat sifatini rivojlantirish: sport biomexanikasida keng qamrovli tadqiqot.....	55
Aytkulova G.Sh., Raxmatova Sh.M., Xaydarova M.R. Etnografik materiallardan amaliyotda foydalanishning kognitiv imkoniyatlari.....	60
Nazarov Z.A. Ta'lim muassasalarida talaba-yoshlarga stol tennis texnikasini o'rgatish usullari.....	64
Zokirova G.X. Frazeologik kompetensiyaning metodologiyasi va shakllantirish bosqichlari.....	69
Ismoilova N.I. Aniq fanlarni o'qitishda amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilar mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning mohiyati va mazmuni.....	74
Daminova Y.S. Kollobrativ ta'lim va uning ahamiyati.....	79
Toshtemirova D. Bo'lajak tarbiyachilarda bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonini shakllantirish metodikasini takomillashtirish.....	84
Nishonov F.M. Talabalarning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashtirish.....	89
Sultonov R.R., Isomaddinova U.M., Qo'chqorov M.M., Ergashev Y.N. Turli muhitlarda diffuziya hodisasi mavzusini o'qitishda interfaol usullardan foydalanish.....	95
Berkinova Ch.I. Bo'lajak maktabgacha talim tashkilotlari tarbiyachilarini valeologik tarbiya berishga tayyorlashning raqamli texnologiyalari.....	89
Raimberdi K.X. Педагогические механизмы, правильно определяющие вектор развития студентов на основе акмеологических подходов.....	105
Tashpulatov F.A. Yugurib kelib uzunlikka sakrash texnikasi va taktikasini o'rgatish jarayonini pedagogik rejalashtirish.....	110
Xamrayeva Z.B. Qisqa masofaga yuguruvchi sportchilarning chidamliligini rivojlantirish.....	117
Кулдашев Э., Саримсақов Д.Х. Паррандачилик корхоналар иқтисодийтини рақамлаштириш асосида ривожлантириш.....	124
SHERALIEVA M.A. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish bolani maktab ta'limiga tayyorlashning strategik yo'nalishi sifatida.....	128
Djabbarova N.B. Sharq mutafakkirlari asarlarida liderlik sifatlarini shakllantirishga doir pedagogik qarashlar.....	134
Xaydarov B.Y. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining umumrivojlantiruvchi mashqlarni mustaqil bajara olish ko'nikmalarini shakllantirish va uning ahamiyati.....	140
To'raqulova Sh. Nutqida kamchiligi bo'lgan bolalarning psixologik xarakter xususiyatlari.....	145
Raximova N.A. Xorijiy tilni o'qitish sharoitida bo'lajak tibbiyot mutaxassislarining umummadaniy kompetensiyasini rivojlantirishning ahamiyati.....	150
Akramova X.S., Abatbayeva A.J. Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar yakka mashg'ulotda o'yin faoliyatidan foydalanish xususiyatlari.....	156

Саримсаков Х.У., Атажонов С.Б., Мирзаахмедов А.А. Внедрение цифровых технологий в переработку продукции птицеводческого предприятия.....	162
Yakubov U.B. Hozirgi mehnat bozorining zamonaviy menejerlarga bo'lgan talablari.....	166
Абдуллаев А., Атажонов С.Б., Абдурашидов М.Л., Цифровизация отдела маркетинга образовательного учреждения.....	172
Atajanova S.B., Xamidova Sh.B. Big data» muhitiga asoslangan kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligi va himoya qilish strategiya si.....	176
Abdullayeva D.N. O'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch hissini qaror toptirishning psixologik xususiyatlari.....	180
Kuldashev E., Ma'mirov M. Raqamli boshqaruv – taraqqiyot asosidir.185	
Pardaboyev O'A. Differentsial yondashuv asosida ta'lim jarayonini rivojlantirish usullari.....	188
Yuldasheva M.E. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar.....	191
Abdujabborova M. Yordamchi maktablarda savodga o'rgatishning tahliliy sintetik metodi.....	198
Eshniyozov U.A. Talabalarning eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish orqali kasb-hunarga yo'naltirish	205
Мирзамуратов Б.Ф. Умумтаълим мактабларида иссиқлик микродори-ни ўқитиш методлари.....	212
Пратов С.И. Педагогические механизмы обнаружения чувства толерантности у детей во время игровой деятельности.....	216
Пирматова А. Интеграция подходов, основанных на задачах (поз) для развития навыков слушания и говорной работы учащихся.....	219
Ражабов Х.М. Бўлажак кимё ўқитувчиларида ахборот-методик компетентлигини такомиллаштириш аҳамияти.....	223
Rahmatova G.T. Kombinatsion qobiliyatlar va ularning pedagogik husu siyatlar.....	227
Qahharova M.L. Talaba yoshlarga xalq pedagogikasi asosida kasbga qiziqtirish texnologiyasi.....	230
Kushakova G. Oliy ta'lim muassasasi talaba yoshlarini mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash.....	235
Хилолиддинова Ф.Р. Бўлажак мутахассисларда коммуникатив ма-даниятни ривожлантириш.....	241
Rahmatova F. Bo'lajak o'qituvchilarning auditoriyadan tashqari ilmiy tadqiqotchilik ishini tashkil etuvchi omillari.....	248
Baisov A.S. Til bilish darajasi bilan bog'liq muammolar.....	253
Исабаева М.М., Эргашева Н.А. Биологик таълим самарадорлиги, ўқитишда интегратив таълимнинг аҳамияти	256
Abjalova H.R. Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarining pedagogik malakalarini takomillashtirish usullari.....	261
Yadgarova D.B. Talabalar valeologik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish.....	268
Ne'matjonova Y.O'. Ta'lim sifatini oshirishda xalqaro tajribalarning qiyosiy tahlili va uning ahamiyati	273
Boboqulova N.Y. Montessori usulining dunyo bo'ylab kengayishi jara yonlari.....	287
Ахмеджонов Д.Г. Водосберегающий полив - это важная мера для уменьшения засоленности земель (Для магистров биологического направления).....	294
Бахриддинова Ф.У. Антропологияни ривожланиши.....	298

AQLIY NUQSONGA EGA BO'LGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN LOGOPEDIK ISHNING MAZMUNI VA NUTQINI TEKSHIRISH USULLARI

ARALOVA IRODA MELIYO'ZI QIZI

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolaning mazmuni shundan iboratki, maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotda logopedik ishning asosiy vazifasi aqli zaif bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish bilan bir qatorda bu toifadagi bolalarni ijtimoiy tomondan orqada qolishlikka olib keluvchi ruhiy va jismoniy rivojlanishi-dagi turli xil nuqsonlarni tuzatish, yengillashtirish, kompensatsiya qilishga yo'naltirilgan tadbirlarni amalga oshirishga qaratilgandir.

Kalit so'zlar: Individual, nutq, psixika, pedagogika, korreksiya, ruhiyat, idrok, tafakkur, profilaktika, aqliy zaiflik, tuzatish, tibbiy-pedagogik, rivojlantirish.

Аннотация: Содержание данной статьи заключается в том, что основной задачей логопедической работы в специальной дошкольной образовательной организации является всестороннее развитие личности умственно отсталого ребенка, а также коррекция и купирование различных дефектов психического и физического развития. детей этой категории, которые обуславливают их социальное отставание. Направлена на осуществление действий, направленных на делание.

Ключевые слова: личность, речь, психика, педагогика, коррекция, психика, восприятие, мышление, профилактика, умственная отсталость, коррекция, медико-педагогическое, развитие.

Abstract: The content of this article is that the main task of logopedic work in a special preschool education organization is the comprehensive development of the personality of a mentally retarded child, as well as the correction and relief of various defects in the mental and physical development of children of this category, which cause them to lag behind socially. Compensation is aimed at the implementation of actions aimed at doing.

Key words: Individual, speech, psyche, pedagogy, correction, psyche, perception, thinking, prevention, mental retardation, correction, medical-pedagogical, development

Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotda logopedik ishning asosiy vazifasi aqli zaif bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish bilan bir qatorda bu toifadagi bolalarni ijtimoiy tomondan orqada qolishlikka olib keluvchi ruhiy va jismoniy rivojlanishi-dagi turli xil nuqsonlarni tuzatish, yengillashtirish, kompensatsiya qilishga yo'naltirilgan tadbirlarni amalga oshirishga qaratilgandir. Turli xil nuqsonlarni tuzatish, yengillashtirish orqali aqli zaif bolalarda sog'lom nutq malakasini shakllantirishdan iboratdir. Nutqni o'z vaqtida to'g'ri egallash, bolaga atrofni turgan odamlar bilan erkin muomala qilish imkonini beradi, o'z xulqini boshqarishga yordamlashadi, bola ruhiy faoliyatini

rivojlanishiga ko'maklashadi va nihoyat maktabda ta'lim tarbiya jarayonini ancha yengillashtiradi. Aqli zaif bolalar o'zlarining sog'lom tengdoshlariga qaraganda bir muncha kech tilga kiradilar. Birinchi so'zni aytish muddati bolaning uch, ba'zan esa besh yoshgacha kechikadi. Eng avvalo bu o'rinda talaffuzdagi nuqsonlarni qayd etish kerak. 1 guruhga kelgan aqli zaif bolalarning 66 % ida talaffuz nuqsonlari uchraydi. Aksariyat bolalarda fonematik eshitish qobiliyati buzilgan bo'lib, nutq a'zolari va ularning harakteridagi nuqsonlari ham uchraydi. Lug'at boyligini egallashda jiddiy qiyinchiliklar kuzatiladi. Impressiv (ichki) nutq, ekspressiv (tashqi) nutq taraqqiyotidan

ancha orqada qoladi. Mavhum xususiyatdagi umumlashtiruvchi tushunchalarni ifodalovchi ko'pgina so'zlarni tushunmaydilar, ko'chma ma'noda qo'llanilgan tushunchalarni anglashda qiynaladilar, ularni aynan idrok etadilar. Aqli zaif bolalarning gap tuzishida ham qiyinchilik vujudga keladi. Tuzgan gaplari soda, yig'iq bo'lib, so'zlarning o'zaro moslashuvida ko'plab xatolar uchraydi. Murakkab bog'lanishli gaplar juda kam qo'llaniladi. Aqli zaif bolalar bir narsani ikkinchisiga qiyoslashga, hodisalarning yetarli, aniq anglamaslik aqli zaif bolalarning fikri butunlay noaniq tugallanmagan bo'lib qolishga olib keladi. Gap mazmunini yetarli tushunmaslik aqli zaif bolalar nutqining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Bolalar o'qiyotgan, eshitayotgan va ko'rayotgan narsalarni to'la tushunib yetmasligi ularning so'zlashuv nutqida bir qator xatolarga olib keladi. Aqli zaif bolalar nutqidagi barcha nuqsonlar ularni o'qitish jarayonida qiyinchilik tug'diradi, hamma vaqt ham o'qituvchining tushuntirishlarini to'g'ri tushunib yetmaydi. Lekin ilg'or o'qituvchi – defektologlarning tajribalari shuni ko'rsatadiki, ta'limning maxsus tashkil etilgan jarayoni yordamida aqli zaif bolalarning nutq faoliyatini tuzatish, ya'ni korreksiya qilish, umumiy shaxs rivojlanishidagi rolini oshirish mumkin. Aqli zaif bolalardagi yuqorida aytilgan yetishmovchilik tufayli ular bilan olib boriladigan logopedik – korreksion mashg'ulotlar, normal tengdoshlariga nisbatan uzoqroq muddat davom etishi mumkin. Olib borilayotgan logopedik mashg'ulotlar aqli zaif bolalar bilan yetarli ravishda, reja asosida, ularning nutqiy kamchiliklarini hisobga olgan holda olib borilsa, o'z samarasini beradi. Chunki aqli zaif bolalar rivojlanmay qolgan bolalar emas, ular o'ziga xos rivojlanishga ega bo'lgan bolalardir. Ana shu o'ziga xos rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, ulardagi nutqiy nuqsonlarni bartaraf

etishda ilmiylik, izchillik, ketma – ketlik kabi didaktik tamoyillarga amal qilinib borilsa, shuningdek, tovushlarni aniq talaffuzini hosil qilishda kerakli logopedik jihozlardan o'rinli foydalanib borilsa, bolalardagi nutqiy nuqsonlik bartaraf etib boriladi. Aqli zaif bolalar nutqidagi talaffuz nuqsonlari o'z vaqtida bartaraf etish orqali ularda ravon nutq malakasi shakllanadi, nutqning grammatik tuzilishidagi buzilishlarning oldi olinadi. Aqli zaif bolalar atrofdagilar bilan bo'ladigan nutqiy muloqati yaxshilanadi. Mashg'ulot jarayonlarida savod o'rganishda o'qish va yozish malakalarini shakllanishida ijobiy yordam beradi. Ushbu tadqiqot ishi yuzasidan kelib chiqqan holda quyidagi uslubiy tavsiyalarni bermoqchiman Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilot logopatlarini (nutqida nuqsoni bor bolalar) shartli ravishda 3 guruhga jamlash mumkin. Shulardan aqli zaif logopatlarining eng ko'p sonli birinchi guruhini aqli zaiflik tufayli yuzaga keladigan nutq to'liq rivojlanmagan bolalar guruhlari tashkil etadi. Ikkinchi guruhga nutq a'zolarining jarohatlanishi orqasida vujudga keladigan nutq nuqsonli bolalar kiradi. Bular quyidagilar: dislapiya, dizartriya, disfoniya, alapiya, afaziya, duduqlanish va boshqalar kiradi. Uchunchi guruhni aqli zaiflik tufayli ikkilamchi asorat sifatida kelib chiqadigan o'qish va yozma nutqida nuqsonlari bo'lgan bolalar guruhi tashkil etadi. Birlamchi buzilish turini (bilish faoliyati yoki nutq a'zolari jarohatlanishi) to'g'ri aniqlash, kelgusida logopedik ish yo'nalishlarini to'g'ri tanlash imkoniyatini beradi. O'quv yilining dastlabki 2 haftasi o'qishga yangi kelgan bolalar nutqini aniqlash, tekshirishga qaratiladi. Bunda logoped bolaning og'zaki va yozma nutqini tekshiradi. Birinchi guruh bolalari og'zaki nutqini tekshirish 2 bosqichda amalga oshiriladi:

1 bosqichda guruhdagi bolalar nutqi yalpi holatda tekshiriladi, hamda bolalar

orasidagi nutqi nuqsonli bolalar aniqlanadi.

2 bosqichda ro'yxatga olingan nutq nuqsonli bola logopedik yordam xonasi sharoitida yakka tartibda chuqurroq aniqlanadi va unga tashxis qo'yiladi.

15 sentyabrgacha logoped bolalarning og'zaki va yozma nutq holatini tekshirishni nihoyasiga yetkazadi. Logopatlarini guruhlariga jamlaydi, yakka mashg'ulotlar uchun bolalarni aniqlaydi, hamda har bir guruh uchun alohida bir yillik reja tuzadi. Mashg'ulotlar yillik rejasi asosan logopatning nutq kartasida aks ettiriladi. Mashg'ulotlar jadvalini tuzishda shuni hisobga olish kerakki, guruhli mashg'ulotlarga 30 – 35 daqiqa, 2 – 5 guruhlarda 35 – 40 daqiqa, guruhchalarga 20– 25 daqiqa, yakka mashg'ulotlarga 15 – 20 daqiqa vaqt ajratiladi. Guruhlar va guruhchalar orasidagi tanaffus 5 – 10 daqiqani tashkil etib, bu vaqtni logoped o'z maqsadi yo'lida foydalanadi. Og'ir nuqsonli logopat bilan haftasiga imkon qadar 3 martadan mashg'ulot o'tkazish muhimdir. Agar 2 – 5

guruh logopatlarini soni uchun mashg'ulotlarga ajratilgan soatlar to'g'ri kelmasa, bu holda guruhli mashg'ulotlarni 30 daqiqagacha qisqartirish va qolgan 15 daqiqada yakka mashg'ulotlar o'tkazish tavsiya etiladi. Nutq kamchiligiga ega bo'lgan bolalarni logopedik tekshirishda bir nechta bosqichdan iborat:

Birinchi bosqichda ota onalar bilan bir maqsadga yo'naltirilgan suhbat orqali bola anamnezi yig'iladi va maxsus kerakli hujjatlarni o'rganiladi.

Ikkinchi bosqichda til komponentlarini mufassal logopedik xulosa asoslab beriladi.

Uchinchi bosqichda esa maxsus ta'lim va tarbiya sharoitida bolani dinamik kuzatishdan iborat bo'lib, bu bosqich jarayonida nutq taraqqiyotidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi va yetarlicha aniq ifodalangan nuqsonlar aniqlanadi. Tekshirish jarayonida logoped suhbat, savol – javob, kuzatish, o'yin, yangi pedagogik texnologiya, test baholash, tibbiy va pedagogik hujjatlarni o'rganish kabi metodlardan foydalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 22 dekabrda Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi 802-son Qarori.

2. M. Ayupova. Logopediya. Toshkent. O'qituvchi 2007 yil.

3. R. Sh. Shomaxmudova. L. Mo'minova. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish. Toshkent. O'qituvchi 2014 yil.

4. R. Shomaxmudova. F. Muzaffarova. Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotda korreksion logopedik ishlarni tashkil etish va rejalashtirish. Toshkent. O'qituvchi 2010 yil.

5. Aralova I.M. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan olib boriladigan korreksion -pedagogik ish shakllarini o'rganish yo'llari. <https://maqola.reandpub.uz/4432/> Magistrlar 2023y

6. Aralova I.M. Maktabgacha yoshdagi fonetik-fonemanik nutq buzilishiga ega bo'lgan bolalarni nuqsonlarni bartaraf etishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning shakl, usul va metodlari - R.A.P. Published: 13.04.2023 Keywords:

<https://maqola.reandpub.uz/4426/> Magistrlar 2023y

7. Aralova I.M. Aqli zaif bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish, ularning mustaqil faoliyatlarini tashkil etishda turli metodlardan foydalanish - R.A.P. Published: 13.04.2023 Keywords: <https://maqola.reandpub.uz/4438/> Magistrlar 2023y

КОНЦЕПЦИЯ РОДИНЫ И ОТЧИЗНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОЭТОВ

ЭРНАЗАРОВА М.Н. старший преподаватель Джизакского филиала Национального университета.

ЖАББОРОВА Э.Р. старший преподаватель Джизакского филиала Национального университета.

Аннотация: В данной статье рассматривается сходства образа Родины в произведениях русских и узбекских поэтов. Такие сходства часто наблюдаются в основном в произведениях искусства и поэзии. Одной из актуальных задач является изучение основ их происхождения, видов, присущих каждому из них поэтических особенностей, художественно-эстетических задач, выражения национальности в их изображении.

Annotatsiya: ushbu maqolada rus va o'zbek shoirlari asarlarida Vatan obrazining o'xshashligi ko'rib chiqiladi. Bunday o'xshashliklar ko'pincha san'at va she'riyat asarlarida kuzatiladi. Ularning kelib chiqishi asoslarini, ularning har biriga xos bo'lgan she'riy xususiyatlarni, badiiy va estetik vazifalarni, ularni tasvirlashda millatni ifoda etishni o'rganish dolzarb vazifalardan biridir.

Abstract: This article examines the similarities of the image of the Motherland in the works of Russian and Uzbek poets. Such similarities are often observed mainly in works of art and poetry. One of the urgent tasks is to study the basics of their origin, the types of poetic features inherent in each of them, artistic and aesthetic tasks, the expression of nationality in their image.

Ключевые слова: Родина, отчизна, концепция, литературоведение, образ.

Несмотря на то, что народы мира живут на больших расстояниях друг от друга, говорят на разных системных языках, удивительно, что созданные ими произведения имеют схожие образы и мотивы.

Такие сходства часто наблюдаются в основном в произведениях искусства и поэзии. Примечательно, что в трактовке понятий Родина и Отчизна в них присутствует именно такая близость. Одной из актуальных задач является изучение основ их происхождения, видов, присущих каждому из них поэтических особенностей, художественно-эстетических задач, выражения национальности в их изображении. В результате этого расширяется возможность выявления в контексте мировой поэзии закономерностей художественно-поэтического мышления человечества.

Важное теоретическое значение имеют проводимые в мировом сравнительном литературоведении исследования по вы-

явлению общих и отличительных черт поэтических явлений, их специфических признаков на основе сравнительного изучения их взаимодействия. Поэтические произведения, встречающиеся в русской и узбекской поэзии, еще не были специально изучены в сравнительно-типологическом направлении, поэтому изучение конкретных признаков, характерных для их интерпретации, выражения национальности в образе и интерпретации, является одним из необходимых вопросов.

На нынешнем подъеме, когда в нашей стране проводятся реформы, большое внимание уделяется более глубокому изучению поэтических произведений, которые издавна являются прочной основой нашей духовности. В частности, анализ творчества известных поэтов в сравнительном направлении является требованием времени.

Концепция Родины и Отечества актуальна и важна в связи с тем, что сравнительно-на-

учное исследование особенностей национальности в поэзии, художественно-эстетических задач, различных ее проявлений, поэтических закономерностей, связанных с образом и трактовкой, позволяет также изучить узбекскую поэзию в мировом поэтическом понимании.

” В настоящее время перед нами стоят важные задачи по борьбе Просвещения с невежеством в сфере культуры, обучению нашей молодежи пониманию настоящего искусства, формированию их эстетического мира на здоровой основе”. [Ш.М. Мирзиёев]

В становлении и теоретическом развитии узбекского сравнительного литературоведения и переводоведения заслуживают внимания диссертации Файзуллаевой, Ю.Нурмуродова, Б.Шамсиева, З.Жуманиязова, Б.Сувонкулова, Г.Юсупова, Р.Касимовых. Важное значение приобрели исследования, созданные Р.Ширинова, Р.Файзуллаева, Ю.Нурмуродова,

В них проблемы изучения узбекских поэтических произведений в концептуальном направлении стали предметом исследования. Концепция Родины и Отечества, ее образность, соответствующие варианты в узбекских и русских народных поэтических произведениях, функции, особенности национальности еще специально не изучены. В поэтических произведениях узбекского сравнительного литературоведения одним из актуальных вопросов стала научная работа по изучению концепции Родины и Отечества в типологическом направлении. Тем не менее поэзия анализируется отдельно. Конечно, и в таких исследованиях в разных образах воспеваются чувства любви к Родине, родному краю.

Также достойны восхищения вопрос о образном герое, его художественных обязанностях как главного и второстепенного героя, образы природы. Но концептуально-ориентированные исследования, в отличие от них, обобщенно исследуют вопрос

о корнях происхождения и поэтической интерпретации посредством перевода и сравнения.

Правда, в узбекском и русском литературоведении был проведен научный анализ поэзии писателей, толкования Родины и края. Известно, что весь мир, все существа во Вселенной изучаются сравнительно грамотно (это диалектический закон). К примеру, в поэзии Э. Вахидова и С.Есенина понятие Родины и Отечества подвергается всестороннему типологическому анализу, а также переводу. В частности, звучащие в творчестве поэтов отечественные “мотивы” основаны на типологическом анализе сходств и различий через образы матери-природы, женщины-птицы и животного мира.

Тема родины является органичной и неотъемлемой частью творческого наследия С. А. Есенина. Идея утраты, с которой она сопряжена в поэзии Есенина, отражает вечную проблему жизни — тоски человечества по изначальной красоте и мудрости, по жизни в гармонии с природой. Неоднозначное отношение поэта к событиям, происшедшим в его родной стране, отразилось в его стихотворениях. Но неизменной и постоянной оставалось его любовь к «стране березового ситца». Доказательством тому являются слова из книги Е. Гусярова и О. Карпухина «Есенин в жизни». Они поражают своей искренностью, можно сказать, жесткой правдой: «После поездки по свету у Есенина осталась одна любовь — к России. И не любовь это была уже, а болезнь — безысходная и неизлечимая. И все, что касалось России, теперь входило в его сознание и душу отравой и новой мукой. Он видел, что с Россией происходит не то. Первоначальные восторги исчезли, и он увидел, что Россию в нечистой игре выиграла шулера и проходимцы. Стала она на веки вечные страной негодяев. И ничего уже не поправить. Оставалось только кричать... То, что он кричал, было чудовищным, не

всегда осмысленным и подготовленным. Это был крик и гнев внезапно ударенного по лицу. Цена такому крику по тем временам — пуля. Он чуял гибель России. И вел себя так, как должен бы вести себя последний в этом мире русский. Возможно, и был он этим последним, поскольку один ясно ощущал те великие, непоправимые утраты, о которых мы стали подозревать только теперь...».

В произведениях многих русских классиков звучит тема Родины. Любовь к своей Родине, к своему народу выступает источником вдохновения для многих композиторов, художников, писателей и поэтов. Образ родины в русской поэзии имеет множество толкований и интерпретаций. Каждый поэт вкладывает в этот образ свои собственные мысли, чувства и взгляды на родину. Стремление возвысить свою страну ещё выше, ещё прекраснее является основой для их произведений. И сложно назвать поэта или писателя, который бы не посвятил своей Родине строки, идущие от души, самые искренние, самые трепетные. Образ родины в русской поэзии имеет глубокие исторические корни. В течение веков Россия прошла через множество событий и перемен, которые оказали огромное влияние на восприятие и представление о родине у русских поэтов.

В начале своего развития русская поэзия была тесно связана с идеей патриотизма и любви к родине. В эпоху Средневековья и Русского государства, поэты воспевали красоту и мощь Руси, ее историческое наследие и национальную идентичность. Они создавали образы родины, которые символизировали единство и силу народа.

В период Романтизма, который пришел в Россию в XIX веке, образ родины стал еще более сложным и многогранным. Поэты, такие как Александр Пушкин, Михаил Лермонтов и Федор Тютчев, исследовали не только внешнюю красоту родины, но и ее духовное измерение. Они выражали свои

чувства и мысли о родине через метафоры, символы и эмоциональные образы.

Сегодня образ родины в русской поэзии продолжает развиваться и изменяться. Современные поэты исследуют новые аспекты и значения родины, отражая современные вызовы и проблемы. Они выражают свои чувства и мысли о родине через разнообразные образы, символы и метафоры, отражая свою индивидуальность и взгляды на мир.

Образ родины в русской поэзии часто выражается через символику и метафоры, которые помогают поэтам передать свои чувства и мысли о родине. Символика и метафоры используются для создания образов, которые воплощают идею родины и ее значимость для поэта.

Одним из наиболее распространенных символов родины в русской поэзии является матушка-земля. Земля воспринимается как мать, которая питает и защищает своих детей. Этот символ отражает глубокую связь между человеком и его родиной, а также природой.

Другой символ родины – родной край или родной город. Это место, где поэт родился и вырос, где он чувствует себя дома. Родной край становится символом родины в целом, представляя ее идеалы и ценности. Метафоры также широко используются для передачи образа родины. Например, родина может быть описана как свет, который освещает жизнь поэта. Эта метафора подчеркивает важность родины в жизни поэта и ее влияние на его творчество.

Другая метафора, которая часто используется, – родина как огонь. Огонь символизирует страсть, энергию и силу, которые родина внушает поэту. Он может описывать родину как источник вдохновения и мотивации для творчества.

Символика и метафоры помогают поэтам выразить свои чувства и мысли о родине, создавая образы, которые олицетворяют ее значимость и влияние на их жизнь. Они по-

могут передать эмоциональную окраску и глубину отношений поэта с родиной, делая их поэтические произведения более выразительными и запоминающимися.

К образу родины обращались и современные узбекские поэты Усман Азим, Мухаммад Юсуф. Они в своих стихотворениях воспевают безграничную любовь к Родине, ее величие, независимость. Они прямо обращаются к своему современнику, прежде всего, к молодому поколению.

Их каждое стихотворение - страстный призыв, уберечь самобытность своего края, показать через образы преемственность поколений.

Мухаммаду Юсуфу свойственны необычайная многосторонность в восприятии мира, отзывчивость на каждое движение жизни и безудержный полет фантазии.

Мухаммад Юсуф умел показать жизнь в ее полноте и многообразии. Но жизнь для него - это и есть любовь. Без нее он не мыслил себя ни в жизни, ни в творчестве. Именно поэтому все его творчество пронизано трогательными нежными и трепетны-

ми нотами.

И все же основной темой его стихов была любовь к родной земле. Об Узбекистане он писал всегда: и в начале своего пути, и в более поздний период творчества. Хотя о Родине пишет каждый поэт, но так искренне и неповторимо писал только он. При этом стихи Мухаммада Юсуфа, посвященные родному краю, отличаются особой настройкой, невероятная пластика и яркая образность. Так любить Родину, как любил ее Мухаммад Юсуф, могли лишь только самые преданные и верные сыны Отечества! Вот как он пишет о Родине в стихотворении “Узбекистан”.

Проведенные дни с тобой для меня праздник,

Если расстанусь с тобой, то скучаю о тебе. Преклоняюсь пред теми, кто знает тебя.

Жалею во всех тех, кто не знает тебя.

Тесно связаны с темой Родины стихи, посвященные матери. В них передается не только сыновья любовь к своей матери, но и любовь ко всем матерям.

Литература:

1. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий олами юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир (Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маъруза) // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2017 йил, 4 август.
2. Файзуллаева Р. К проблеме передачи национального колорита в художественном переводе: Дисс. канд. филол. наук. – Т.: ИЯЛ АНРУз, 1972. – 225 с.;
3. Рузиев Ш. К вопросу узбекско-немецких литературных связях: Автореф. ... дисс. канд. филол. наук. – Т.: ИЯЛ АНРУз, 1974. – 30 с.;
4. М.Н.Эрназарова, А Тухтаева РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ УЧЕНЫХ ДЖАДИДОВ В РАЗВИТИИ ШКОЛ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ М.Н.Эрназарова, А Тухтаева Science and innovation 1 (Special Issue 2), 810-813
5. Эрназарова ,Мархабо Нарбаевна;Maksimova, Nataliya Leonodovna. The concept of Homeland and Fatherland in the poetry of Sergei Yesenin and Erkin Vakhidov Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2023;

KORREKSION MASHG'ULOTLAR JARAYONIDA KAR VA ZAIIF ESHITUVCHI O'QUVCHILARNI NUTQIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING SAMARALI TEXNALOGIYALARI

SHERALIYEV SIROJIDDIN TURSUNBOYEVICH
JDFU maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Anotatsiya: ushbu maqolada zaif eshituvchilarning xususiyatlari, ta'lim olish jarayoni, ushbu jarayonning o'ziga xosligi, ular uchun tashkil etilgan maktablarda dars jarayonlarining turli uslub va metodlardan foydalangan holda tashkil etilishi, o'qituvchilarning bu jarayonda bevosita tutgan o'rni haqida yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: kar, zaif eshituvchi, idrok, eshitish, daraja, tovush, bo'g'in, so'z, nutq, ravon nutq.

Аннотация: в данной статье описаны особенности слабослышащих, образовательный процесс, своеобразие этого процесса, организация урокового процесса в школах для них с использованием разных методов и методов, а также непосредственная роль учителей в этом процессе.

Ключевые слова: глухой, слабослышащий, восприятие, слух, уровень, звук, слог, слово, речь, беглость.

Abstract: this article describes the characteristics of the hearing impaired, the educational process, the uniqueness of this process, the organization of lesson processes in schools for them using different methods and methods, and the direct role of teachers in this process. .

Key words: deaf, hard of hearing, perception, hearing, level, sound, syllable, word, speech, fluency.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda «2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-iyuldagi «Maktabgacha ta'lim muassasalarining faoliyatini takomillashtirish to'g'risida»gi qarorida «Jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat maktabgacha ta'lim muassasasi to'g'risida»gi nizomda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni bilish imkoniyatlariga muvofiq tarbiyalash, nuqsonlarini korreksiyalash, imkoniyatiga muvofiq maktab ta'limiga tayyorlash, jamiyatda moslashuviga ko'maklashish talablari qo'yilgan.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiya jarayoniga quyidagi vazifalar qamrab olingan:

– ular uchun munosib shart-sharoitlarni yaratish;

– jismonan baquvvat, aqlan, ma'naviy-axloqiy komil shaxs sifatida shakllantirish.

Ikkilamchi nuqsonlarini korreksiyalash. Ushbu vazifa o'z ichiga to'rtta maqsadni qamrab oladi:

bolalarning og'zaki nutqini shakllantirish; eshitish qobiliyatini rivojlantirish; harakat kamchiliklarini bartaraf etish; ijtimoiy hayotga moslashgan, pedagogik-psixologik jihatdan maktab ta'limiga tayyorlash.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan insonlar uchun ona tili – imo-ishora tili hisoblanadi. Ammo, maktabgacha yoshdagi bolalarni teng integratsiya qilishni ta'minlash, keyinchalik hayotda o'z o'rnini topishi uchun kichkintoylarning og'zaki nutqini shakllantirishga asosiy e'tibor qaratiladi. Bunday bolalarning nutqini rivojlantirish murakkab jarayondir. Og'zaki nutqning shakllanishida eshituv analizatori – nutqini harakatga keltiruvchi analizatorlar ishtirok

etadi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning og'zaki nutqini shakllantirish yo'llari muntazam o'rganib borilishi shart. Ya'ni, eshitish qobiliyatini shakllantirish, psixologik, korreksion pedagogik jihatdan tayyorgarlik, lug'at boyligini oshirish lozim.

Og'zaki nutqni shakllantirishda ta'limiy o'yinlar va didaktik materiallardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu orqali bolalarning lug'at boyligi oshadi, og'zaki nutqi shakllanadi, saqlangan eshitish qoldig'i rivojlanadi. Surdopedagog va tarbiyachining to'g'ri va aniq tashkil etilgan hamkorligi guruhda ijobiy rivojlantiruvchi muhit yaratib, ta'lim-tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Jizzax viloyati Zaribdor tumanidagi 2-sonli Zaif eshituvchi bolalar maxsus maktabiga kelib, bu borada amalga oshirilayotgan ishlar bilan tanishdik. Ushbu maxsus maktabgacha ta'lim muassasasi eshitishida nuqsoni bo'lgan 6 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan bolalarni qabul qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayoni to'rtta o'quv yili dasturi asosida olib boriladi. Asosiy vazifa sinf xonalarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, maktab ta'limiga tayyorlashga qaratilgan pedagogik jarayonni o'z ichiga qamrab oladi.

– Bolalar dars jarayonida ajratishda eshitishida muammosi bo'lgan bolaning o'ziga xos psixofiziologik holati, moslashuv muammolari hamda aksariyat hollarda ularning ta'lim-tarbiya jarayoniga nisbatan kech jalb etilishi hisobga olinadi, – deydi muassasa direktor o'rinbosari Atayev Dilshod. Bolalarning holatiga qarab, ularning ayrimlariga yakka tartibda mashg'ulot ham tashkil etiladi.

Karlar maktabi - tug'ma kar yoki yoshligida eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolalar (qarang Karlik) uchun ochilgan internat maktab tipidagi maxsus ta'lim-tarbiya muassasasi. Karlar va zaif eshituvchilar internat maktabga bo'linadi. O'zbekistonda birinchi marta 1920 yil. nogiron (kar, ko'r, aqli zaif) bolalar internat maktabi sifatida tashkil etilgan. Karlar internat maktabiga mutlaqo eshitmaydigan

va gapirmaydigan, shuningdek, eshitish qobiliyatidan 75 dB dan ortiq darajada mahrum bo'lgan, kuchli ovozdan ta'sirlanadigan va ba'zi nutq tovushlarni qisman farq qiladigan bolalar qabul qilinadi. Maktabgacha tarbiya muassasasiga olinmagan 6—7 yoshdagi bolalar internat maktabning tayyorlov sinfiga qabul qilinadi. Zaif eshituvchilar internat maktabiga nutq, eshitish qobiliyatidan 30 dan 75 dB gacha darajada mahrum bo'lgan, nutq (oddiy ovoz bilan aytiladigan so'z va gaplar)ni 3 m masofadan tushunadigan hamda eshitish qobiliyati yetarli bo'lmaganligi sababli nutqi turli darajada rivojlanmay qolgan, shuningdek, maktabgacha tarbiya va maktab yoshida kar bo'lib qolib, nutqi saqlangan bolalar qabul qilinadi. Kar va zaif eshituvchi bolalar respublika, viloyat, shahar xalq ta'limi boshqarmalari tomonidan tashkil etilgan tibbiy psixologik-pedagogik komissiyalar tomonidan ko'rikdan o'tkaziladi va o'qishga yo'llanma beriladi. Kar va zaif eshituvchi bolalar uchun maxsus ta'lim-tarbiya „Ta'lim to'g'risida“gi O'zR qonuni (1997-yil 29-avgust) asosida amalga oshiriladi. K.m. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tizimiga kiradi. Karlar internat maktabida ta'lim 2 bosqich — boshlang'ich ta'lim (1 — 5-sinf), tayanch ta'lim (6—11-sinf)dan, zaif eshituvchilar internat maktabida 2 bo'lim (10-sinfgacha va 11-sinfgacha)dan iborat. K.m.ning boshlang'ich sinflarida o'qish maxsus reja, dastur, darslik va o'quv qo'llanmalari asosida, yuqori sinflarda normal maktablarning 5-9-sinflar darsliklaridan foydalanib olib boriladi. Har bir sinfdan o'quvchilar soni 8-10 tadan oshmasligi kerak. O'quv rejasi, dasturi, darsliklar va o'quv qo'llanmalari O'zR Xalq ta'limi vazirligi Ta'lim markazining maxsus ta'lim bo'limi tomonidan bolalarning eshitish va nutq taraqqiyotidagi kamchiliklari nazarda tutilgan holda tuziladi. 2000/2001 o'quv yili boshi O'zRda 13 karlar internat maktabi (2956 o'quvchi) va 5 zaif eshituvchilar internat maktabi (1051 o'quvchi) ishladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishni erta boshlashning ahamiyati juda

katta. Maktabgacha yosh davri – inson hayotida muhim, aytish mumkinki, hal qiluvchi davr. Bu davrda asosiy odatlar, ko'nikmalar shakllanadi, xarakter belgilanadi, ya'ni butun keyingi hayot asoslari quriladi. Shu bilan birga, surdopedagogika tarixida tug'ma eshitishida nuqsoni bo'lgan kishilar rivojlanishning juda yuqori darajasiga erishgan, eshitadiganlar bilan erkin muloqot qilgan va hatto chet tillarni o'rganganiga misollar ko'plab topiladi. Har kunlik, har soatlik mehnat, iroda, muvaffaqiyatga ishonch hamda otanalar, pedagoglar namoyon qilgan chidam, muloyimlik, ko'p marta ortiq mas'uliyat hissi va muhabbat bu kishilarga shunchalik ko'p narsaga erishish imkonini berdi. Tug'ma eshitishida nuqsoni bo'lgan kishilar hatto maxsus ta'lim olmasdan ham, savodsiz yoki ma'lumoti past bo'la turib ham, turli mehnat ko'nikmalarini egallaganlariga ham misollar ko'plab topiladi.

Ularning ko'pchiligi turli korxonalarda mehnat qilib, el-yurt hurmatini qozongan, davlat mukofotlariga loyiq topilgan. Oliy ma'lumot olgan eshitishida nuqsoni bo'lgan kishilar: muhandislar, o'qituvchilar, rassomlar, haykaltaroshlar bor. Eshitishida nuqsoni bo'lgan kishilarning yuqori darajada aqliy rivojlanishi holatlari tahlili ko'rsatadiki, deyarli hamma vaqt bu ta'limni erta boshlashning natijasidir. Eshitadigan va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishining umumiy yo'nalishlari mos kelsa-da, kar va zaif eshituvchi bolalarni maxsus maktabda tarbiyalash talab qilinadi.

Kar va zaif eshituvchi bolalar qator xususiyatlarga ega. Ularda:

- ko'rish idroki nuqtai nazaridan yetarlicha rivojlanmaganlik, jumladan, predmetlarni idrok etish va tanib olish tezligi past ekani;
- taqlidning sekin rivojlanishi, shuningdek namuna bo'yicha tanlashda qiyinchiliklar;
- nutqning mavjud emasligi va nutqqacha muloqot defitsiti kuzatiladi.

Yuqorida sanab o'tilganlar bilish faoliyati

va so'z-mantiqiy tafakkurning

rivojlanishida orqada qolishga sabab bo'ladi. Aynan shu sababli eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning aqliy tarbiyasiga katta e'tibor berish kerak bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar aqliy tarbiyasining bir qator vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Atrof olam haqida tasavvur va tushunchalarni shakllantirish.
2. Bilish psixologik jarayonlarini rivojlantirish.
3. Intellektual faoliyatning birlamchi usullarini shakllantirish.
4. Og'zaki nutqni shakllantirish.

Sanab o'tilgan vazifalarning barchasi o'yin, maxsus o'qitish va mehnat jarayonida amalga oshirilishi kerak.

Tarbiyani erta boshlashning ahamiyati haqida ko'plab faylasuf va olimlar fikr bildirgan. Psixologlar tadqiqotlari ham hayotining ilk kunlaridan maqsadga yo'naltirilgan, ya'ni maxsus tashkil etilgan tarbiya insonning rivojlanishi uchun katta ahamiyat kasb etishini isbotlamoqda.

Mana shuning uchun ham maktabgacha tarbiya xalq ta'lim umumiy tizimining, jumladan eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar tarbiyasining ham birinchi bo'g'ini sanaladi. Kar va zaif eshituvchi bola uchun maktabgacha tarbiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ilk davrida, taxminan bir yoshgacha, hali bolaning tili chiqquniga qadar eshitadigan va kar bolalar o'rtasidagi tafovut u qadar ko'zga tashlanmaydi. Astasekinlik bilan, eshitadigan bola nutqni egallagani sari bu farq ortib boradi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bola gapirishni boshlamaydi, uning rivojlanishi esa, tilsiz kechar ekan, nutqi cheklangan bo'ladi, bolaga biror narsani aytib yo tushuntirib bo'lmaydi. Uni gapirish va nutqni tushunishga maxsus o'rgatish kerak. Shunday ekan, bolani nutqqa o'rgatishni qanchalik erta boshlansa, uning rivojlanishida eshitadigan bola bilan farq shunchalik kam va keyingi ta'lim imkoniyatlari shunchalik ko'p bo'ladi. Bolalar bog'chasida

surdopedagog va tarbiyachilar uni shu yoshdagi eshitadigan bolani o'rgatishgan hamma narsaga: rasm solish, yopishtirish, qurish, sanash va hatto raqs tushishga o'rgatishadi. Hamma bolalar kabi uni ham mehnat qilishga, ozodalikka, muloyimlikka o'rgatishadi. Bunda meniki-bizniki, mumkin-mumkin emas, rost-yolg'on kabi ko'plab hayotiy muhim, ilk yoshda shakllantiriladigan va bevosita tarbiya natijasi sanalmish tushuncha va ko'nikmalar

shakllantirila boshlaydi.

Yurtimizda innovatsion texnologiyalarga katta e'tibor qaratilmoqda. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar tarbiyasida ham innovatsion ta'lim joriy etish bo'yicha qator ishlarni amalga oshirish, ular uchun turli xil dasturlar yaratish, AKTlar asosida mashg'ulotlar o'tish, zamon talabiga mos mashg'ulot ishlanmalari yaratish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.U.HAMIDOVA"MAXSUS PEDAGOGIKA, TOSHKENT-"FAN VA TEXNOLOGIYA"; 2018, 7-8-BETLAR.
2. Akramova, X. (2020). Коррекционно-педагогические особенности формирования навыков здорового образа жизни у детей с умственной отсталостью в семейных условиях. Архив Научных Публикаций JSPI, 15(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/918
3. Sheraliyev, S. (2020). ҚАР ВА ЗАИФ ЭШИТУВЧИ ЎҚУВЧИЛАРНИ ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМГА ТАЙЁРЛАШДА КОРРЕКЦИОН МАШҒУЛОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (1).
file:///C:/Users/User/Downloads/709-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8-1663-1-10-20210207%20(6).pdf

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOYIY-HISSIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TIZIMI

RASHIDOVA ZULAYHO OLIMJON QIZI

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti 3- bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni rivojlantirishning metodik tizimi haqida so'z boradi. Maqola mazmunini yoritish maqsadida xorijlik va mahalliy olimlarning ilmiy ishlanmalaridan foydalanildi.

Kalit so'zlar; ta'lim, tarbiya, maktabgacha ta'lim, islohotlar, 6-7 yoshli bolalar.

Abstract. The article talks about the methodical system of developing socio-emotional skills in preschool children. In order to clarify the content of the article, the scientific developments of foreign and local scientists were used.

Keywords; education, upbringing, preschool education, reforms, 6-7-year-old children.

Абстракт. В статье говорится о методической системе развития социально-эмоциональных навыков у детей дошкольного возраста. Для пояснения содержания статьи использованы научные разработки зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова; образование, воспитание, дошкольное образование, реформы, дети 6-7 лет.

Kirish

Bolalikning shakllanish yillari inson kelajagini shakllantirishda, umrboqiy bilim olishi, xulq-atvori va salomatligi uchun poydevor qo'yishda muhim rol o'ynaydi. Rivojlanishning turli jihatlari orasida ijtimoiy-emotsional ta'lim (ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni) bolaning umumiy rivojlanishi va muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan erta bolalik ta'limining asosiy yo'nalishi sifatida paydo bo'ldi. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni tarbiyalash va rivojlantirish uchun mo'ljallangan uslubiy tizimni taqdim etadi, ular bunday o'rganishni eng yaxshi qabul qiladigan va moslasha oladigan yoshda.

Ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar bir qator qobiliyatlarni o'z ichiga oladi, jumladan, his-tuyg'ularni tushunish va boshqarish, ijobiy maqsadlar qo'yish va

ularga erishish, boshqalarga empatiyani his qilish va ko'rsatish, ijobiy munosabatlar o'rnatish va saqlab qolish, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish. Bu ko'nikmalar nafaqat shaxsiy farovonlik, balki muvaffaqiyatli va hamkorlik jamiyatini yaratish uchun ham muhimdir. Erta bolalik davrida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish bolaning akademik tayyorgarligiga, ruhiy salomatligiga va butun hayoti davomida ijtimoiy o'zaro munosabatlarning murakkabligini boshqarish qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Nazariy asos

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha metodik tizimimizning nazariy asoslari ikkita markaziy psixologik nazariyaga asoslanadi: Lev Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va Urie Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi. Ushbu

nazariyalar, ayniqsa, ijtimoiy va hissiy ta'lim kontekstida bolaning rivojlanishini har tomonlama tushunishni ta'minlaydi.

Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi

Sovet psixologi Lev Vygotskiy kognitiv rivojlanishning ijtimoiy-madaniy nazariyasini taklif qildi, u ijtimoiy o'zaro ta'sir bilishning rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Vygotskiyning ta'kidlashicha, jamiyat va madaniyat bolaning kognitiv qobiliyatlarini shakllantirishda asosiy kuchdir. Ushbu nazariyaga ko'ra, o'rganish tabiatan ijtimoiy jarayon bo'lib, bolalar ko'proq bilimga ega bo'lganlar, jumladan, ota-onalar, o'qituvchilar va tengdoshlar bilan muloqot qilish orqali ko'nikma va bilimlarni rivojlantiradilar.

Vygotskiy nazariyasidan bizning metodik tizimimizni ma'lum qiladigan asosiy tushunchalar:

Proksimal rivojlanish zonasi (ZPD): Bu kontseptsiya bolaning mustaqil ravishda nimaga erisha olishi va malakali sherikning rahbarligi va rag'batlantirilishi bilan nimaga erisha olishi o'rtasidagi farqni anglatadi. Kontekstida bu kattalar va ko'proq qobiliyatli tengdoshlar bolaning ijtimoiy va hissiy o'rganish sayohatini qo'llab-quvvatlaydigan tuzilgan o'zaro ta'sirga aylanadi.

Iskala: Bu ZPD orqali bolani boshqarish jarayoni. Bizning tizimimizda iskala bolalarga o'z his-tuyg'ularini va ijtimoiy o'zaro ta'sirlarini boshqarishni o'rganayotganda ularga tegishli yordam ko'rsatishni o'z ichiga oladi va ular ko'proq malakali bo'lib qolganda bu yordamni asta-sekin kamaytiradi.

Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi

Urie Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi inson rivojlanishini

ularning atrof-muhitini tashkil etuvchi murakkab munosabatlar tizimi kontekstida tushunish uchun keng qamrovli asosni taklif qiladi. Bu nazariya, ayniqsa, oila, maktab va kengroq ijtimoiy ta'sirlar bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini tushunish uchun juda muhimdir.

Bronfenbrenner modeli bir nechta o'zaro bog'liq tizimlarni aniqlaydi:

Mikrotizim: Bu bolalar yashaydigan va muloqot qiladigan uy, maktab yoki bolalar bog'chasi kabi bevosita muhitlarni o'z ichiga oladi.

Mezotizim: Bu turli mikrotizimlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni, masalan, bolaning oilasi va ularning tarbiyachilari o'rtasidagi munosabatlarni o'z ichiga oladi.

Ekzotizim: Bu ota-onalarning ish joylari yoki jamoat xizmatlari kabi bolaga bilvosita ta'sir qiladigan tashqi muhitlarni o'z ichiga oladi.

Makrotizim: Bu kengroq ijtimoiy-madaniy kontekst, jumladan, madaniy qadriyatlar, urf-odatlar va qonunlar.

Bizning metodik tizimimiz har bir daraja bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatishini tan olgan holda ushbu ekologik qatlamlarni birlashtiradi. Masalan, oilaning SEL faoliyatiga (mikrotizim) jalb etilishi va uy va maktab muhiti (mezotizim) o'rtasidagi muvofiqlashtirish bizning yondashuvimiz uchun markaziy o'rinni egallaydi.

Metodik tizimda nazariyalarning integratsiyasi

Vygotskiy va Bronfenbrenner nazariyalarining integratsiyasi maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishga yaxlit yondashuvni ta'minlaydi. Biz samarali va qamrab oluvchi SEL rivojlanish tizimini

yaratish uchun ko'p qatlamli kontekstual doirada (Bronfenbrenner) ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va munosabatlarning (Vygotskiy) muhimligini ta'kidlaymiz.

Amaliy ma'noda, bu bolaning bevosita ijtimoiy kontekstlarini (oila, maktab) tan olish va undan foydalanish hamda kengroq ijtimoiy omillar ta'sirini tushunish, ijtimoiy jihatdan qiziqarli va interaktiv faoliyatni loyihalashni anglatadi. Maqsad - bolaning ekotizimining barcha darajalarida tarbiyalovchi va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, ularning ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini har tomonlama va samarali rivojlantirishga ko'maklashish.

Tadqiqotlar doimiy ravishda erta bolalik ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni rivojlanishi uchun muhim davr ekanligini ko'rsatdi. Ushbu dastlabki yillarda bolalar tez nevrologik o'sishni boshdan kechiradilar, bu ularning kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Shu sababli, ushbu davrda ijtimoiy-hissiy ko'nikmalarni ni rag'batlantirishga qaratilgan aralashuvlar chuqur va doimiy ta'sir qilish potentsialiga ega.

Bizning metodik tizimimizning nazariy asosi Vygotskiyning sotsial-madaniy nazariyasi va Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasida chuqur ildiz otgan. Vygotskiy nazariyasi idrok rivojlanishidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirning asosiy rolini ta'kidlab, ma'no yaratish jarayonida jamoa markaziy rol o'ynashini taklif qiladi. Bronfenbrenner nazariyasi esa bolaning rivojlanishida oila va maktabdan tortib kengroq ijtimoiy-madaniy kontekstgacha bo'lgan turli xil ekologik tizimlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Uslubiy tizimimizni ishlab chiqishda biz asosiy e'tiborni sinfda o'tkaziladigan mashg'ulotlarni oila va jamiyat ishtiroki

bilan uyg'unlashtirgan integratsiyalashgan yondashuv yaratishga qaratdik. Ushbu ko'p qirrali yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarda rivojlantirish uchun muhim bo'lgan izchil va mustahkamlovchi o'quv muhitini ta'minlash uchun mo'ljallangan. Bizning metodologiyamiz maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yoshga mos va qiziqarli bo'lishi uchun tuzilgan tuzilgan o'yin, hikoya qilish, rolli o'ynash va hissiy murabbiylik kabi innovatsion usullarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, sinfdan tashqarida ham yaxlit va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratish uchun ota-onalar va o'qituvchilar hamkorligiga katta e'tibor beriladi.

Ushbu maqolada bizning metodik tizimimizning tafsilotlari, uning nazariy asoslari, amalga oshirish strategiyalari va uni turli maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llash natijalari keltirilgan. Ushbu yondashuv samaradorligining empirik dalillarini taqdim etish orqali biz erta bolalik ta'limining eng yaxshi amaliyotlari bo'yicha davom etayotgan nutqqa hissa qo'shishni maqsad qilganmiz va o'qituvchilar va ota-onalar uchun amaliy vositalarni taklif qilamiz.

Metodologiya

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha bizning metodik tizimimiz Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasidan nazariy tushunchalarni birlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Metodika to'rtta asosiy komponentdan iborat: ota-onalar va o'qituvchilarning hamkorligi, tuzilgan o'yin, hikoya va rolli o'yinlar va hissiy murabbiylik.

Ota-onalar va o'qituvchilarning

hamkorligi

Bolaning rivojlanishiga turli muhitlardagi o'zaro ta'sirlar ta'sir qilishini tushungan holda, bizning yondashuvimiz ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi mustahkam hamkorlikni ta'kidlaydi. Ushbu hamkorlik quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

Muntazam uchrashuvlar va seminarlar: Ushbu mashg'ulotlar uyda va maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan strategiyalar va yondashuvlarni muvofiqlashtirish uchun mo'ljallangan. Ular, shuningdek, ota-onalar va o'qituvchilar uchun bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi haqida kuzatishlar va tushunchalarni almashish uchun platforma bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy manbalar va materiallar: ota-onalarga o'quv yondashuvlarida izchillikni rag'batlantirish uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida foydalaniladigan resurslar va materiallar bilan ta'minlash.

Qo'shma tadbirlar: ota-onalar va bolalar ta'lim muhitida birgalikda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan tadbirlarni tashkil etish, jamiyat tuyg'usini va umumiy ta'lim tajribasini rivojlantirish.

Strukturaviy o'yin

Strukturaviy o'yin bizning metodologiyamizning ajralmas qismi bo'lib, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni tabiiy va qiziqarli tarzda rivojlantirishga qaratilgan. Faoliyatlarga quyidagilar kiradi:

Rolli o'yinlar: Bolalar real hayotdagi ijtimoiy vaziyatlarga taqlid qiluvchi rol o'ynash mashqlari bilan shug'ullanadilar, ularga empatiya, istiqbolni o'rganish va muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Kooperativ o'yinlar: jamoaviy ish va hamkorlikni talab qiladigan o'yinlar

bolalarni hamkorlik, almashish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga o'rgatish uchun ishlatiladi.

Tuyg'u mavzusidagi tadbirlar: hissiyotlarni tanib olish va nomlash, ularning sabablarini tushunish va tegishli javoblarni o'rganishga qaratilgan tadbirlar.

Hikoya va rol o'ynash

Hikoya va rol o'ynash ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishda kuchli vositadir:

Hissiy jihatdan boy hikoyalar: turli xil hissiyotlar va ijtimoiy vaziyatlarni o'z ichiga olgan hikoyalar bolalarga turli xil hissiy holatlar va ijtimoiy dinamikalarni tushunish va muhokama qilish uchun tanlangan.

Dramatik o'yin va rol o'ynash stsenariylari: Bolalar turli rollar va stsenariylarni o'ynashga da'vat etiladi, bu ularga turli nuqtai nazarlarni o'rganishga va boshqalarga hamdard bo'lishga yordam beradi.

3.4 Hissiy murabbiylik

Hissiy murabbiylik bolalarni his-tuyg'ularini tan olish, tushunish va boshqarishga yo'naltirishni o'z ichiga oladi:

Tuyg'ularni aniqlash: bolalarni his-tuyg'ularini aniq aniqlash va ifoda etishga o'rgatish.

Tuyg'ularni tushunish: bolalarga turli his-tuyg'ularning sabablari va oqibatlarini tushunishga yordam berish.

Tuyg'ularni tartibga solish: bolalarga his-tuyg'ularini boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishda, ayniqsa qiyin vaziyatlarda rahbarlik qilish.

Amalga oshirish va baholash

Dastur turli maktabgacha ta'lim muassasalarida 12 oy davomida amalga oshiriladi. Usullarning samaradorligi sifat va miqdoriy o'lchovlarning kombinatsiyasi orqali baholanadi:

Kuzatishlar: turli sharoitlarda bolalarning o'zaro munosabatlari va xatti-harakatlarini muntazam ravishda kuzatish.

So'rovlar va so'rovnomalar: O'qituvchilar va ota-onalar tomonidan ijtimoiy-emotsional vakolatlardagi o'zgarishlarni baholash uchun aralashuvdan oldingi va keyingi so'rovlar.

Bolalarning o'z-o'zidan hisobotlari: bolalarning o'zlarining ijtimoiy va hissiy qobiliyatlarini tushunishlari va idrok etishlarini o'lchash uchun yoshga mos vositalar.

Ushbu usullar orqali to'plangan ma'lumotlar tizimning samaradorligini baholash va kelajakdagi takomillashtirish va moslashuvlar haqida ma'lumot berish uchun tahlil qilinadi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini oshirish uchun ishlab chiqilgan metodik tizim erta bolalik davridagi ta'limda muhim qadamdir. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasining qo'shma tamoyillariga asoslangan bu yondashuv bolaning rivojlanishida ijtimoiy o'zaro ta'sir va atrof-muhit kontekstining hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Ota-onalar va o'qituvchilarning hamkorligi, tuzilgan o'yin, hikoyalar va rolli o'yinlar va hissiy murabbiylikni o'z ichiga olgan metodologiyamiz orqali biz ijtimoiy-emotsional ta'limning ko'p qirrali tabiatini ko'rib chiqadigan keng qamrovli asosni yaratdik.

12 oy davomida turli maktabgacha ta'lim muassasalarida ushbu tizimning joriy etilishi istiqbolli natijalar berdi. Dastlabki topilmalar ishtirokchilarning empatiya, hissiy tartibga solish va ijtimoiy

o'zaro ta'sir qilish qobiliyatlari kabi asosiy ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarning yaxshilanganligini ko'rsatadi. Ushbu yaxshilanishlarnafaqat tuzilgan sharoitlarda, balki bolalarning uydagi xatti-harakatlarida ham o'z aksini topdi, bu ko'nikmalarning turli muhitlarda muvaffaqiyatli o'tkazilishini ko'rsatdi.

Ushbu tizimning muvaffaqiyatini uning ta'lim strategiyalarini bolaning kengroq ijtimoiy va oilaviy kontekstiga moslashtiradigan yaxlit yondashuv bilan bog'lash mumkin. Bronfenbrennning bolaning ekologik tizimlarining o'zaro bog'liqligiga urg'u berib, ta'lim tashabbuslari bilan oila ishtirokining integratsiyasi ayniqsa samarali bo'ldi. Bundan tashqari, Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi va iskala kabi kontseptsiyalarini qo'llash ijtimoiy o'zaro munosabatlarga xos bo'lgan tabiiy o'rganish jarayonlarini kuchaytirdi.

Ushbu ijobiy natijalarga qaramay, tadqiqot turli xil sharoitlarda amalga oshirishning o'zgaruvchanligi va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalardagi nuansli o'zgarishlarni miqdoriy aniqlash qiyinligi kabi muayyan cheklovlarni tan oladi. Kelgusi tadqiqotlar baholash vositalarini takomillashtirish, uzoq muddatli ta'sirlarni o'rganish va madaniy farqlar va individual bolaning xususiyatlari kabi qo'shimcha o'zgaruvchilar ta'sirini ko'rib chiqishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishning ushbu uslubiy tizimini ishlab chiqish va amalga oshirish katta imkoniyatlarni namoyish etdi. U turli xil ta'lim va oilaviy kontekstlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy, moslashuvchan va dalillarga asoslangan

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Розиқова Лола

Доцент Самаркандского государственного медицинского университета

Абстракт. Целью данной статьи является исследование актуальных проблем и дискуссий в области современной психологии. Быстро развивающаяся сфера психологических исследований под влиянием технологических достижений, социальных изменений и расширяющегося понимания человеческого разума и поведения представляет как возможности, так и трудности. Мы изучаем ключевые области, включая кризис репликации, интеграцию нейробиологии, этические проблемы, культурные соображения и влияние цифровых технологий на психическое здоровье.

Ключевые слова; Воспроизводимость, Методологическая строгость, Обоснованность исследования, Открытое научное сотрудничество, Статистическая значимость, Предвзятость публикации.

Введение

Психология как дисциплина находится на переднем крае понимания сложностей человеческого поведения и психических процессов. В современную эпоху эта область сталкивается с множеством проблем и возможностей, сформированных быстрыми социальными трансформациями, технологическими достижениями и более глубоким самоанализом природы ее методологий и этических рамок. Цель данного введения – контекстуализировать основные проблемы, с которыми сталкивается современная психология, и подготовить почву для детального изучения этих проблем.

Ландшафт современной психологии сильно отличается от ее ранних дней. XXI век открыл период беспрецедентных возможностей подключения и цифровой интеграции, которые существенно влияют на то, как люди взаимодействуют, воспринимают себя и познают мир. Таким образом, психологические теории и практики, разработанные в прежние времена, тщательно проверяются на соответствие

этим новым социальным нормам и технологическим реалиям.

Одной из наиболее важных проблем, с которыми сегодня сталкивается психология, является кризис репликации. Этот кризис подчеркивает тревожную тенденцию, когда значительное количество психологических исследований не может быть надежно воспроизведено, что ставит под сомнение надежность и обоснованность их выводов. Эта проблема не только ставит под сомнение надежность прошлых исследований, но и требует существенного пересмотра исследовательских методологий и практики.

Еще одним важным направлением является интеграция психологии с быстро развивающейся областью нейробиологии. Это сближение обещает более глубокое понимание биологических основ психологических явлений, но также создает риск чрезмерного упрощения и редукционизма, потенциально затмевая тонкое понимание психических процессов, которое предлагает психология.

Этические соображения в психологии

становятся все более сложными, особенно в сфере исследований и терапии. По мере расширения психологических знаний и их переплетения с технологиями возникают новые этические дилеммы. К ним относятся опасения по поводу конфиденциальности, использования психологических методов в маркетинге и политике, а также влияния искусственного интеллекта и других новых технологий на психическое благополучие.

Растущее признание культурных влияний в психологии также вышло на первый план. Эта область сталкивается с проблемой преодоления культурных предубеждений, присущих ее теориям и методологиям, в которых исторически доминировали западные точки зрения. Понимание психологических принципов в различных культурных контекстах имеет важное значение во все более глобализованном мире.

Кроме того, цифровой век ставит уникальные проблемы, особенно связанные с влиянием цифровых технологий на психическое здоровье. Рост популярности социальных сетей, интернет-зависимости и влияние цифровых интерфейсов на развитие детей являются областями активных исследований. В то же время цифровые инструменты предлагают новые подходы к лечению и вмешательству, такие как онлайн-терапия и приложения для психического здоровья, которые требуют тщательной оценки.

В заключение отметим, что современная психология движется по сложному и динамичному ландшафту. Поскольку эта область продолжает развиваться, перед ней стоит задача решения этих важнейших проблем посредством инновационных исследований, этической бдительности и стремления понять разнообразную и меняющуюся природу человеческого

поведения и психических процессов. Решение этих проблем имеет решающее значение не только для развития психологической науки, но также имеет решающее значение для благополучия и процветания отдельных людей и обществ во все более взаимосвязанном и цифровом мире.

Кризис репликации в современной психологии

Обзор

Кризис репликации представляет собой одну из наиболее серьезных проблем современной психологии. Это относится к растущему признанию того, что значительное количество психологических исследований трудно или невозможно воспроизвести. Этот кризис имеет глубокие последствия для авторитета и надежности психологических исследований, затрагивая не только академический дискурс, но и применение психологических знаний в различных областях, включая клиническую практику, образование и разработку политики.

Истоки и проявления

Происхождение кризиса репликации можно объяснить различными методологическими и системными проблемами психологических исследований. Ключевыми среди них являются небольшие размеры выборки, отсутствие строгости в планировании экспериментов, сомнительные исследовательские практики (например, р-хакинг, когда исследователи манипулируют своим анализом для достижения статистически значимого результата) и предвзятость публикаций в сторону новых или положительных результатов.

Знаковым событием, подчеркнувшим этот кризис, стал крупномасштабный проект репликации, проведенный Open Science Collaboration в 2015 году. В рам-

ках этого проекта была предпринята попытка воспроизвести 100 психологических исследований, но выяснилось, что успешно воспроизвести удалось менее половины. Это открытие вызвало шок в психологическом сообществе, побудив к самоанализу и призывам к реформам.

Подразумеваемое

Последствия кризиса репликации имеют далеко идущие последствия. Для исследователей это подрывает доверие к существующим психологическим теориям и открытиям, ставя под сомнение надежность десятилетий исследований. Это также усложняет процесс развития предыдущих работ, что является фундаментальным аспектом научного прогресса.

Для практиков, особенно в клинической психологии, кризис репликации вызывает обеспокоенность по поводу эффективности методов лечения и вмешательств, основанных на потенциально ненадежных результатах исследований. Такая ситуация может привести к неэффективным или даже вредным практикам.

В более широком социальном контексте кризис влияет на общественное восприятие психологии как науки. Неспособность воспроизвести результаты может привести к скептицизму и обесцениванию психологических исследований в публичном дискурсе.

Борьба с кризисом

Усилия по преодолению кризиса репликации многогранны. Одним из ключевых подходов является продвижение практики открытой науки, включая предварительную регистрацию исследований, открытый доступ к данным и методологиям, а также публикацию нулевых или отрицательных результатов для борьбы с предвзятостью публикаций.

Также наблюдается стремление к более строгим методологическим стандартам,

таким как увеличение размера выборки, повторные исследования и использование метаанализа для агрегирования результатов нескольких исследований. Этот подход направлен на обеспечение большей надежности и достоверности психологических исследований.

Кроме того, все больше внимания уделяется статистической грамотности и использованию более сложных статистических методов для анализа данных. Исследователям рекомендуется выйти за рамки упрощенного поиска статистической значимости и сосредоточиться на практической значимости и воспроизводимости своих результатов.

Заключение

Кризис репликации послужил тревожным сигналом для области психологии, подчеркнув необходимость методологической строгости и прозрачности. Хотя это создает серьезные проблемы, оно также дает возможность дисциплине усовершенствовать свою исследовательскую практику и укрепить свои научные основы. Поскольку психология продолжает развиваться в ответ на этот кризис, она может стать сильнее и надежнее, лучше подготовленной к раскрытию тонкостей человеческого поведения и психических процессов.

Интеграция с нейронаукой: возможности и проблемы современной психологии

Интеграция психологии с нейробиологией, которую часто называют нейропсихологией или биологической психологией, представляет собой значительный сдвиг в понимании человеческого поведения и психических процессов. Это сближение дает ценную информацию о биологических основах психологических явлений. Однако это также порождает проблемы, связанные с интерпретацией, редуccionизмом и применением резуль-

татов нейробиологии в психологическом контексте.

Возможности в интеграции

1. Расширенное понимание психических процессов. Нейронаука предоставляет инструменты для наблюдения за активностью и структурой мозга, открывая окно в нейронные механизмы, лежащие в основе познания, эмоций и поведения. Эта интеграция помогает понять сложные психические процессы и расстройства с биологической точки зрения.

2. Улучшенные диагностические инструменты и методы лечения. Нейровизуализация и другие нейробиологические методы могут помочь в диагностике психологических расстройств с большей точностью. Эта интеграция также способствует разработке новых методов лечения, таких как нейробиоуправление и методы стимуляции мозга при таких состояниях, как депрессия и СДВГ.

3. Соединение теории и биологии. Связывая психологические теории с биологическими субстратами, интеграция помогает подтвердить и уточнить эти теории. Например, изучение пластичности мозга дало эмпирическую поддержку теориям обучения и памяти.

Проблемы интеграции

1. Риск редукционизма. Одной из основных проблем является тенденция сводить сложные психологические явления к простым биологическим процессам. Хотя биологические факторы имеют решающее значение, они являются лишь частью головоломки, при этом психологические, социальные и экологические факторы также играют важную роль.

2. Интерпретация данных. Нейронаука генерирует огромные объемы данных, и ее интерпретация в контексте психологии не всегда проста. Существует риск чрезмерной или неправильной интерпрета-

ции результатов нейровизуализации, что приводит к упрощенным выводам об «областях мозга, ответственных за» определенные психологические функции.

3. Этические проблемы. Использование нейробиологических методов поднимает этические вопросы. Такие вопросы, как конфиденциальность мозга, возможность манипулирования психическими состояниями и последствия технологий нейроусиления, требуют тщательного рассмотрения.

Решение проблем

Чтобы эффективно интегрировать нейробиологию и психологию, эта область должна:

1. Содействовать междисциплинарному сотрудничеству. Поощрение сотрудничества между нейробиологами, психологами и представителями других смежных дисциплин может привести к более целостному пониманию результатов и их последствий.

2. Сосредоточиться на многоуровневом анализе. Использование многоуровневого подхода, учитывающего биологические, индивидуальные и социально-экологические факторы, может предотвратить редукционизм и способствовать более полному пониманию психологических явлений.

3. Передовые этические руководящие принципы. Разработка и обновление этических руководящих принципов для применения новых нейробиологических методов имеет важное значение для обеспечения ответственных исследований и применения в психологическом контексте.

4. Просвещать практиков и общественность. Просвещение как практиков, так и общественности о возможностях и ограничениях нейробиологии в понимании

психологических явлений имеет решающее значение для предотвращения неправильных интерпретаций и шумихи.

Заключение

Интеграция нейробиологии в психологию открывает захватывающие возможности для улучшения нашего понимания человеческого разума и поведения. Однако к этой интеграции необходимо подходить вдумчиво, балансируя между энтузиазмом по поводу новых нейробиологических открытий и критическим пониманием их ограничений и последствий. Решая проблемы напрямую, психология может использовать сильные стороны нейронауки, сохраняя при этом особое внимание к сложному переплетению человеческого опыта.

Этические соображения в современной психологии

Введение

Область психологии, которая по своей сути занимается человеческим разумом и поведением, наполнена этическими соображениями. Эти опасения стали более выраженными в современную эпоху, благодаря развитию технологий, развитию социальных норм и растущему осознанию разнообразия и инклюзивности. Этические дилеммы в психологии варьируются от проблем в исследованиях и клинической практике до новых проблем, связанных с технологиями и глобализацией.

Ключевые этические проблемы в психологии

1. Информированное согласие. Оно имеет основополагающее значение как в исследованиях, так и в терапевтических целях. Участники психологических исследований и клиенты терапии должны быть полностью проинформированы о характере, цели и потенциальных рисках

процедур и должны добровольно дать согласие на участие.

2. Конфиденциальность. Защита конфиденциальности клиентов и участников исследования имеет решающее значение. Психологи должны защищать личную информацию и раскрывать ее только в особых, этически оправданных обстоятельствах.

3. Двойные отношения и границы. Психологи должны избегать отношений, которые могут ухудшить их профессиональную деятельность или нанести вред их клиентам или участникам исследования. Это включает в себя поддержание четких границ и избежание конфликтов интересов.

4. Культурная чувствительность и компетентность. Психологи должны осознавать и уважать культурные различия, обеспечивая культурную чувствительность и адекватность своей практики. Это предполагает понимание влияния разнообразия на психическое здоровье и адаптацию подходов к различным культурным особенностям.

5. Использование психологических знаний. Этические проблемы возникают в отношении применения психологических знаний, особенно в таких областях, как реклама, политика и правоохранительная деятельность, где они могут быть использованы для манипулирования или контроля поведения.

Новые этические проблемы

1. Цифровая этика. Рост телепсихологии, онлайн-консультирования и цифровых инструментов психического здоровья приводит к появлению новых этических соображений, особенно в отношении конфиденциальности, безопасности данных и эффективности онлайн-вмешательства.

2. Нейроэтика. Достижения в области нейробиологии, такие как визуализация

мозга и технологии улучшения, поднимают вопросы о конфиденциальности мыслей, согласии на когнитивное улучшение и возможности злоупотребления нейротехнологиями.

3. Искусственный интеллект. Интеграция ИИ в психологические исследования и практику поднимает этические вопросы о машинном принятии решений в клинических условиях, использовании ИИ в терапии, а также о последствиях для человеческой автономии и занятости в психологии.

Решение этических проблем

1. Постоянное образование и обучение. Психологи должны быть в курсе возникающих этических проблем и участвовать в постоянном образовании и обучении, чтобы эффективно решать эти проблемы.

2. Модели принятия этических решений. Использование структурированных моделей принятия этических решений может помочь психологам систематически решать дилеммы и делать выбор, соответствующий профессиональным ценностям и принципам.

3. Сотрудничество и диалог. Открытый

диалог между психологами, специалистами по этике, юристами и технологами имеет решающее значение для решения сложных этических проблем, особенно тех, которые возникают на стыке психологии и технологий.

4. Обновление этических кодексов и руководящих принципов. Профессиональные организации должны регулярно обновлять этические кодексы и руководящие принципы, чтобы отражать новые реальности, проблемы и достижения в этой области.

Заключение

Этические соображения в современной психологии многогранны и постоянно развиваются. По мере развития этой области она должна делать это, твердо придерживаясь этических принципов, обеспечивая благополучие, права и достоинство клиентов, участников исследований и общества в целом. Активно решая эти этические проблемы, психология может продолжать развиваться как ответственная и социально полезная дисциплина.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Open Science Collaboration. (2015). Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, 349(6251), aac4716.
2. Satel, S., & Lilienfeld, S. O. (2013). *Brainwashed: The seductive appeal of mindless neuroscience*. Basic Books.
3. American Psychological Association. (2017). *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*.
4. Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2-3), 61-83.
5. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). *The narcissism epidemic: Living in the age of entitlement*. Free Press.
6. Andersson, G., Cuijpers, P., Carlbring, P., Riper, H., & Hedman, E. (2014). Guided Internet-based vs. face-to-face cognitive behavior therapy for psychiatric and somatic disorders: a systematic review and meta-analysis. *World Psychiatry*, 13(3), 288-295.

BOSHLANG'ICH SINFLARGA ATAMALARNI INGLIZ TILIDA O'RGATISH ORQALI MATEMATIKANI O'QITISH METODIKASI

OSTONOVA SHAROFAT FAXRIDDINOVNA
Samarqand davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitishning innovatsion metodologiyasini taqdim etadi, ingliz tilini o'rganishni matematik tushunchalar bilan birlashtiradi. Ko'p tilli sinflar uchun mo'ljallangan yondashuv matematik tushunish va ingliz tilini bilish darajasini oshirishga qaratilgan. Ushbu maqolada ushbu integratsiyalashgan o'qitish usulining nazariy asoslari, pedagogik strategiyalari va empirik natijalari ko'rsatilgan. Metodologiya tilni o'rganish va o'zlashtirishning kognitiv nazariyasiga asoslanadi va u ona tilini o'qitish bilan bir qatorda ingliz matematik terminologiyasidan foydalanishga urg'u beradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar matematikani tushunish va ingliz tili ko'nikmalarini yaxshilaydi, bu ikki tomonlama fokusli yondashuv boshlang'ich ta'lim muassasalarida samarali ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar; Ikki tilli ta'lim, Matematika o'qitish, Boshlang'ich ta'lim, Ingliz tilini o'rganish, Integratsiyalashgan o'quv dasturi, Tilni o'zlashtirish, Kognitiv rivojlanish.

Абстракт: В этом исследовании представлена инновационная методология преподавания математики в начальных классах, объединяющая изучение английского языка с математическими концепциями. Подход, разработанный для многоязычных классов, направлен на улучшение как математического понимания, так и уровня владения английским языком. В этой статье излагаются теоретическая основа, педагогические стратегии и эмпирические результаты этого интегрированного метода обучения. Методика основана на когнитивных теориях обучения и овладения языком и подчеркивает использование английской математической терминологии наряду с обучением на родном языке. Результаты показывают, что учащиеся демонстрируют улучшенное понимание математики и навыки английского языка, что позволяет предположить, что этот двойной подход эффективен в условиях начального образования.

Ключевые слова; Двухязычное образование, преподавание математики, начальное образование, изучение английского языка, интегрированная учебная программа, изучение языка, когнитивное развитие.

Kirish:

Ko'p tillarni bilish va turli akademik ko'nikmalar tobora o'zaro bog'langan globallashtirilgan jamiyat talablariga moslashib, ta'lim landshafti doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'limda matematika o'qitish metodikasi sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Rivojlanayotgan yondashuv ingliz tilini o'qitishni matematika darslarida integratsiyalashni o'z ichiga oladi, bu strategiya, ayniqsa, ko'p tilli sinflar uchun mos keladi. Ushbu maqola ushbu innovatsion metodologiyani o'rganadi, uning nazariy asoslarini, amalga oshirish strategiyalarini va boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mumkin

bo'lgan afzalliklarini o'rganadi.

Bu yondashuvning zamirida til va bilishning bir-biri bilan chuqur bog'liqligini tan olish yotadi. Yosh o'quvchilar uchun, ayniqsa ko'p tilli muhitda, bir nechta tillarda akademik tushunchalarni tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati muhim kognitiv va ta'lim afzalliklarini taklif qilishi mumkin. Raqamlar va belgilarning universal tili bo'lgan matematika til o'rganishni - bu holda ingliz tilini asosiy akademik mazmun bilan birlashtirish uchun noyob imkoniyatni taqdim etadi. Ushbu integratsiya nafaqat matematik tushunishni kuchaytiradi, balki bugungi global akademik va professional maydonlarda asosiy mahorat bo'lgan ingliz tilini bilish darajasini

ham oshiradi.

Ushbu yondashuvning asosi tilni o'rganish va o'zlashtirishning kognitiv nazariyalariga asoslanadi. Masalan, Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi tilning kognitiv rivojlanishdagi asosiy rolini ta'kidlab, o'rganish ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali sodir bo'ladi va til vositachiligida bo'ladi, deb ta'kidlaydi. Bu nazariya ikkinchi til (ingliz tili) orqali matematik tushunchalarni o'rgatish chuqurroq kognitiv qayta ishlash va tushunishni osonlashtirishi mumkin degan fikrni qo'llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, Kamminsning asosiy shaxslararo muloqot qobiliyatlari (BICS) va kognitiv akademik tilni bilish (CALP) o'rtasidagi farqi ingliz matematik terminologiyasini joriy etish akademik muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan yuqori darajadagi til ko'nikmalarini rivojlantirishga qanday yordam berishini tushunish uchun asos yaratadi.

Amalda bu metodologiya matematikani o'qitishda muvozanatli va tizimli yondashuvni o'z ichiga oladi, bunda asosiy tushunchalar va atamalar o'quvchilarning ona tilida ham, ingliz tilida ham kiritiladi va tushuntiriladi. Ushbu ikki tilli yondashuv ingliz tilini bilishning turli darajalariga javob berishga mo'ljallangan bo'lib, barcha talabalar bir vaqtning o'zida ingliz tili ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga matematik tarkibga kirishlarini ta'minlaydi.

Ushbu maqolaning keyingi bo'limlarida ushbu metodologiyada qo'llaniladigan o'ziga xos pedagogik strategiyalar tavsiflanadi, uni amalga oshirishning empirik natijalari taqdim etiladi va boshlang'ich ta'limda o'qitish va o'qitishning kengroq oqibatlarini muhokama qilinadi. Ingliz tilini o'rganishni matematika ta'limiga integratsiyalashgan holda, bu yondashuv nafaqat boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida matematik kompetensiyani oshirish, balki ularni ko'p tilli, globallashgan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan lingvistik ko'nikmalar bilan jihozlashni ham maqsad qilgan.

Boshlang'ich ta'limda matematikani

o'qitishda ingliz tilini o'qitish metodologiyasi mustahkam nazariy asos bilan ta'minlangan. Ushbu asos kognitiv rivojlanish, tilni o'zlashtirish va ta'lim psixologiyasining asosiy nazariyalaridan kelib chiqadi va til o'rganish va matematik tushunish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish uchun asos yaratadi.

1. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi:

Ushbu yondashuvning markazida Lev Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi bo'lib, u kognitiv rivojlanish asosan ijtimoiy xususiyatga ega va tilning kuchli ta'siri ostida ekanligini ta'kidlaydi. Vygotskiy ta'kidlashicha, o'rganish "proksimal rivojlanish zonasi" (ZPD) doirasida sodir bo'ladi, bu erda o'quvchilar ko'proq bilimli boshqalarning qo'llab-quvvatlashi bilan yuqori darajadagi tushunishga erishishlari mumkin. Ikki tilli matematika ta'limi kontekstida inglizcha atama va tushunchalarni joriy etish ZPDni kengaytirish sifatida ko'rish mumkin, bu erda talabalar matematik fikrlash va tilni bilishni o'z ichiga olgan kognitiv ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

2. Kamminsning lingvistik o'zaro bog'liqlik gipotezasi:

Jim Kamminsning ishi, xususan, uning lingvistik o'zaro bog'liqlik gipotezasi ham ushbu metodologiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Kammins birinchi va ikkinchi tillar o'rtasida umumiy asos borligini taklif qildi. Bir tilda o'rganilgan ko'nikmalar, g'oyalar va tushunchalar boshqa tilga o'tishi mumkin. Ikki tilli matematikani o'qitish kontekstida bu ingliz tilida matematik lug'at va tushunchalarni rivojlantirish o'quvchilarning ona tilida tushunishni kuchaytirishi va kuchaytirishi mumkinligini anglatadi va aksincha.

3. Krashenning kirish gipotezasi:

Stiven Krashenning kirish gipotezasi nazariy asosning yana bir asosidir. Krashen til o'rganishda tushunarli kiritish muhimligini ta'kidlaydi - bu o'quvchining hozirgi malaka darajasidan bir oz yuqori bo'lgan til kiritish. Matematikani ikki tilda o'qitishda ingliz tili terminologiyasi va tushuntirishlari

o'quvchilarning hozirgi ingliz tilini bilish darajasidan ancha yuqori bo'lgan tarzda taqdim etiladi va shu orqali tilni mazmunli, mazmunga asoslangan kontekstda rivojlantirishga yordam beradi.

4. Kognitiv yuk nazariyasi:

Jon Sweller tomonidan taklif qilingan kognitiv yuk nazariyasi ham ushbu metodologiyani xabardor qilishda rol o'ynaydi. Ushbu nazariya shuni ko'rsatadiki, agar o'quv dizayni o'quvchining ish xotirasini ortiqcha yuklamasa, o'rganish optimallashtiriladi. Ikki tilli matematika ta'limi kontekstida bu kognitiv yuklamaning muvozanatli bo'lishini ta'minlash uchun darslarni diqqat bilan tuzishni nazarda tutadi, bu o'quvchilarga yangi til va matematik tushunchalarni ortiqcha ishlamasdan qayta ishlash va tushunish imkonini beradi.

5. Konstruktiv ta'lim nazariyasi:

Nihoyat, o'quvchining tajriba va dunyo bilan o'zaro aloqada bo'lish orqali bilimlarni qurishdagi faol rolini ta'kidlaydigan konstruktiv ta'lim nazariyalari metodologiyaning interaktiv, amaliy o'rganish tajribasiga urg'u berishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu matematikani ingliz tilida o'qitishga mos keladi, bu erda talabalar muammoni hal qilish va hamkorlikda faoliyat olib boradilar, bu matematik va lingvistik sohalarda bilimlarni qurishga yordam beradi.

Bu nazariyalar birgalikda boshlang'ich sinflarda matematikani ingliz tili orqali o'qitish metodikasi uchun keng qamrovli asos yaratadi. Ular kognitiv rivojlanishda tilning muhimligini ta'kidlaydi, mazmun va til o'rganishning integratsiyasini qo'llab-quvvatlaydi va yosh o'quvchilarning kognitiv va lingvistik ehtiyojlarini qondiradigan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishga rahbarlik qiladi.

Metodologiya:

Boshlang'ich ta'limda matematikani o'qitishda ingliz tilini o'qitishning integratsiyalashuvi samaradorligini o'rganish bo'yicha tadqiqot metodologiyasi uning o'quvchilarning matematik tushunchasi va ingliz tilini bilish darajasiga ta'siri haqida empirik dalillar keltirishga mo'ljallangan.

Yondashuv kvazi-eksperimental dizayn sifatida tuzilgan bo'lib, natijalarni har tomonlama tushunishni ta'minlash uchun ham sifat, ham miqdoriy usullarni o'z ichiga oladi.

Tadqiqotda ikki guruhdan iborat kvazi-eksperimental dizayn qo'llaniladi: ingliz tilini o'qitish bilan integratsiyalashgan matematika yo'riqnomasini oluvchi eksperimental guruh va o'z ona tilida an'anaviy matematika darsini oluvchi nazorat guruhi. Tadqiqotning davomiyligi bir o'quv yilini o'z ichiga oladi, bu esa aralashuvning qisqa muddatli va uzoq muddatli ta'sirini baholash imkonini beradi.

Ishtirokchilar turli tillarga ega bo'lgan turli maktablarning boshlang'ich sinf o'quvchilari. Tanlovning yoshi, jinsi, ijtimoiy-iqtisodiy holati, matematika va ingliz tilini bilish darajasi bo'yicha vakili bo'lishiga e'tibor qaratiladi.

Aralashuv matematika bo'yicha tuzilgan o'quv dasturini o'z ichiga oladi, unda asosiy tushunchalar va atamalar ingliz va talabalarning ona tilidan foydalangan holda o'rgatiladi. O'quv dasturi o'quvchilarning sinf darajasiga mos ravishda ishlab chiqilgan va milliy ta'lim standartlariga mos keladi. Ta'lim strategiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Ikki tilli ta'lim: Matematika tushunchalari ikkala tilda ham kiritiladi va tushuntiriladi.

Kontekstli ta'lim: Mavhum tushunchalarni o'zaro bog'lash va tushunarli qilish uchun real hayot stsenariylari va amaliy misollar qo'llaniladi.

Ko'rgazmali va interfaol vositalar: O'rganishni mustahkamlash uchun ko'rgazmali vositalar, interfaol doska va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish.

Hamkorlikda o'rganish: Matematik tushunchalarni har ikki tilda ham qo'llash va muloqotni rag'batlantiradigan guruh faoliyati.

Ma'lumotlar miqdoriy va sifatli usullarning aralashmasi orqali to'planadi:

Oldindan va keyingi testlar: matematika va ingliz tili bo'yicha standartlashtirilgan testlar o'quv yutuqlarini o'lchash uchun aralashuvdan oldin va keyin o'tkaziladi.

Kuzatishlar: Sinfdagi kuzatuvlar o'quv

amaliyotlari va talabalarning faolligini hujjatlashtirish uchun o'tkaziladi.

So'rovnomalar va anketalar: Talabalar, o'qituvchilar va ota-onalar dasturning samaradorligi va o'quvchilarning matematika va ingliz tilini o'rganishga bo'lgan munosabati haqida fikr bildirish uchun so'rovnomalarni to'ldiradilar.

Intervyu: O'qituvchilar va talabalar bilan tanlangan intervyular ikki tilli o'qitish yondashuvi tajribasi va tasavvurlari haqida chuqurroq tushuncha beradi.

Sinovlardan olingan miqdoriy ma'lumotlar eksperimental va nazorat guruhlarini o'rtasidagi ishlashdagi sezilarli farqlarni aniqlash uchun statistik usullar yordamida tahlil qilinadi. Kuzatishlar, so'rovlar va suhbatlardan olingan sifatli ma'lumotlar o'qitish amaliyoti, o'quvchilarning faolligi va munosabatlari bilan bog'liq naqsh va tushunchalarni aniqlash uchun mavzuli tahlil qilinadi.

Ushbu keng qamrovli metodologiyadan foydalangan holda, tadqiqot boshlang'ich ta'limda ikki tilli matematika o'qitish samaradorligini qat'iy baholash va til o'rganish va matematik bilishning kesishishi haqida qimmatli fikrlarni qo'shishga qaratilgan.

Pedagogik strategiyalar:

Boshlang'ich ta'limda ingliz tili va matematika o'qitishning integratsiyalashgan yondashuvini amalga oshirish puxta ishlab chiqilgan pedagogik strategiyalarni talab qiladi. Ushbu strategiyalar nazariy asos bilan ta'minlanadi va o'quvchilarning nafaqat matematik tushunchalarni egallashlarini, balki ingliz tilidagi ko'nikmalarini ham oshirishni ta'minlab, o'rganish tajribasini optimallashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuvda quyidagi asosiy pedagogik strategiyalar qo'llaniladi:

1. Ikki tilli ta'lim:

Ikki tilli ta'lim: Matematika darslari ingliz va talabalarning ona tilidan foydalangan holda olib boriladi. Ingliz tilida asosiy atamalar va tushunchalar kiritiladi, keyin esa har ikki tilda tushuntirishlar va muhokamalar olib boriladi.

2. Kontekst va tegishli ta'lim:

Haqiqiy dunyo ilovalari: Matematika darslari real hayot kontekstlari bilan bog'langan bo'lib, o'quvchilarga matematik tushunchalarning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Madaniy ahamiyatga egalik: Misollar va muammolar o'quvchilar tajribasiga madaniy jihatdan mos bo'lishi uchun moslashtirilgan bo'lib, faollik va tushunishni kuchaytiradi.

3. Vizual va interfaol qo'llanmalar:

Vizual tasvirlar: matematik tushunchalarni tasvirlash uchun diagrammalar, diagrammalar va tasviriy yordamlardan foydalanish, inglizcha teglar va tavsiflar bilan birga.

Interfaol doskalar va raqamli asboblari: turli xil o'rganish uslublariga mos keladigan dinamik, interaktiv darslarni yaratish uchun raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish.

4. Hamkorlik va hamkorlikda ta'lim:

Guruh ishi: Talabalarga matematik muammolarni yechishda ingliz tilida muloqotni rivojlantirish uchun guruhlarda ishlash tavsiya etiladi.

Tengdoshlar bilan o'qitish: Yuqori malakali talabalar boshqalarga yordam berishga, hamkorlikda o'rganish muhitini yaratishga va o'z tushunchalarini mustahkamlashga da'vat etiladi.

5. Differentsial ko'rsatma:

Ta'lim uslublari va darajalariga moslashish: Darslar har xil ta'lim uslublari (vizual, eshitish, kinestetik) va malaka darajalariga moslashtirilgan bo'lib, inklyuziv va samarali o'rganishni ta'minlaydi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llari: o'quvchilarning individual ehtiyojlari va o'rganish tezligiga javob beradigan tabaqalashtirilgan ish varaqlari va tadbirlardan foydalanish.

6. Baholashda til integratsiyasi:

Ikki tilli baholash: Testlar va viktorinalar ikkala sohada tushunishni aniqlash uchun ingliz va ona tillarida ko'rsatmalar va savollarni o'z ichiga oladi.

Formativ baholash: Sinfda ishtirok

etish, taqdimotlar va qisqa viktorinalar kabi muntazam, norasmiy baholash matematika va til ko'nikmalaridagi taraqqiyotni kuzatishga yordam beradi.

7. O'qituvchilarning doimiy malakasini oshirish:

CLIL metodologiyasi bo'yicha trening: O'qituvchilar ikki tilli ta'limni samarali olib borish uchun Kontent va tilni integratsiyalashgan o'rganish (CLIL) metodologiyalari bo'yicha doimiy treningdan o'tadilar.

Ingliz tili va matematika fanlari bo'yicha qo'llab-quvvatlash: O'qituvchilar ingliz tili va matematikani o'qitish bo'yicha malakalarini mustahkamlash uchun resurslar va yordam bilan ta'minlanadi.

8. Ota-onalar va jamoatchilikning ishtiroki:

Ota-onalar bilan muloqot: har ikki tilda ota-onalar bilan farzandining muvaffaqiyati va uyda o'qishni qo'llab-quvvatlash usullari haqida muntazam muloqot qilish.

Jamiyat resurslari: sinfdan tashqarida o'rganishni qo'llab-quvvatlash uchun mahalliy kutubxonalar va onlayn platformalar kabi jamoat resurslaridan foydalanish.

Ushbu pedagogik strategiyalar orqali matematika va ingliz tilini o'qitishning kompleks yondashuvi boy, qo'llab-quvvatlovchi va samarali o'quv muhitini yaratishga qaratilgan. Bu muhit nafaqat matematik kompetensiyani rivojlantiradi, balki ingliz tili ko'nikmalarini rivojlantiradi, talabalarni globallashtirish kontekstidagi kelajakdagi akademik va hayotiy muammolarga tayyorlaydi.

Natijalar va muhokama:

Boshlang'ich ta'limda ingliz tili va matematika o'qitishning integratsiyalashgan metodologiyasini joriy etish va to'plangan ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish natijasida bir qancha muhim xulosalar paydo bo'ldi. Natijalar quyida muhokama qilinib, bu yondashuvning o'qituvchilarning matematik tushunchasi va ingliz tilini bilish darajasiga ta'siri hamda kengroq ta'lim ta'siriga e'tibor qaratiladi.

1. Matematik tushunchani takomillashtirish: Miqdoriy topilmalar: Aralashuvdan

keyingi test ballari nazorat guruhiga nisbatan eksperimental guruh talabalari o'rtasida matematik ko'rsatkichlarning sezilarli yaxshilanganligini ko'rsatdi. Bu shuni ko'rsatadiki, ikki tilda o'qitish matematik tushunish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishi mumkin.

Sifatli kuzatishlar: Sinfdagi kuzatuvlar va o'qituvchining fikr-mulohazalari ikki tilda o'qitilgan talabalar o'rtasida o'qituvchilarning faolligini va matematik tushunchalarni chuqurroq kontseptual tushunishlarini ta'kidlagi.

2. Ingliz tilini yaxshi bilish:

Til ko'nikmalarini rivojlantirish: Eksperimental guruh talabalari ingliz tilidagi lug'atda, xususan, matematik terminologiya nuqtai nazaridan, shuningdek, o'qish, yozish va gapirish kabi umumiy til ko'nikmalarida sezilarli yaxshilanishlarni ko'rsatdi. Tildan foydalanishga bo'lgan ishonch: O'qituvchilar va ota-onalar ingliz tilini sinfdan ham, kengroq kontekstda ham qo'llashda o'qituvchilarning ishonchi ortganini ma'lum qilishdi.

3. Kognitiv va ijtimoiy manfaatlar:

Kognitiv rivojlanish: Til va matematikaga ikki tomonlama e'tibor muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va xotira kabi kognitiv qobiliyatlarni kuchaytirdi. Ijtimoiy o'zaro ta'sir: metodologiya yanada interaktiv sinf muhitini yaratdi, talabalar munozaralar va hamkorlikdagi faoliyatlarda faol ishtirok etib, ijtimoiy rivojlanish va tengdoshlarni o'rganishga yordam berdi.

4. O'qituvchi va talabalar tajribasi:

O'qituvchining moslashuvi: O'qituvchilar ushbu o'qitish usuliga moslashishda o'rganish egri chizig'i haqida xabar berishdi, ammo to'liq amalga oshirilgandan so'ng uning samaradorligini tan olishdi. Muvaffaqiyat uchun doimiy kasbiy rivojlanish juda muhim edi. Talabalarni qabul qilish: Talabalar odatda integratsiyalashgan yondashuvga ijobiy javob berishdi va uni qiziqarli va foydali deb topishdi. Biroq, ba'zi hollarda, ayniqsa ingliz tilini bilish darajasi past bo'lgan talabalarda dastlabki

qarshilik kuzatildi.

5. Ota-onalar va jamiyat ishtiroki:

Ota-onalarning ishtiroki: ota-onalarning bolalarni o'rganishdagi ishtiroki ortishi qayd etildi, ayniqsa ota-onalar ingliz tilini bilish muhimligi haqida ko'proq xabardor bo'lishdi. Jamiyatga ta'sir: yondashuv ingliz tilini o'rganish resurslari va faoliyatiga qiziqish ortib, jamiyatga kengroq ta'sir ko'rsatdi.

Resurs cheklovlari: Amalga oshirish uchun katta resurslar, jumladan, ikki tilli o'quv materiallari va o'qituvchilar malakasini oshirish talab etiladi, bu barcha ta'lim muassasalarida mavjud bo'lmasligi mumkin.

Munozara:

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilini o'qitishning boshlang'ich matematika o'qitishga integratsiyalashuvi ham matematik tushunishga, ham ingliz tilini bilishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Topilmalar Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va Kamminsning tilshunoslik o'zaro bog'liqligi gipotezasiga mos keladi, bu kognitiv rivojlanish va tilni o'zlashtirishni puxta tuzilgan ta'lim yondashuvlari orqali samarali bog'lash mumkinligini ko'rsatadi.

Tadqiqot shuningdek, ushbu metodologiyani muvaffaqiyatli amalga oshirishda o'qituvchilarni tayyorlash, resurslar mavjudligi va ota-onalarning ishtiroki muhimligini ta'kidlaydi. Ayniqsa, turli xil malaka darajalarini boshqarish va etarli resurslarni ta'minlashda qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, umumiy foyda bu yondashuv boshlang'ich ta'lim pedagogikasiga qimmatli qo'shimcha ekanligini ko'rsatadi.

Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu metodologiyaning uzoq muddatli ta'siriga, uning turli ta'lim kontekstlarida qo'llanilishiga va ushbu tadqiqotda aniqlangan muammolarni samarali hal qilish strategiyalariga qaratilishi mumkin. Bundan tashqari, bunday yondashuvning o'quvchilarning matematikaga va til o'rganishga bo'lgan munosabatiga ta'sirini o'rganish integratsiyalashgan ta'lim yondashuvlarining yaxlit foydalari haqida

chuqurroq tushuncha berishi mumkin.

Xulosa:

Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitishni integratsiyalashgan holda matematika o'qitish metodikasi bo'yicha olib borilgan izlanishlar chuqur va istiqbolli natijalar berdi. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi, Kamminsning lingvistik o'zaro bog'liqlik gipotezasi, Krashenning kirish gipotezasi, kognitiv yuk nazariyasi va konstruktiv ta'lim nazariyasidan olingan kuchli nazariy asosga asoslangan yondashuv boshlang'ich maktab o'quvchilarining ingliz tilini tushunish darajasini oshirishda muhim salohiyatni namoyish etadi. .

Asosiy topilmalar:

Kengaytirilgan ta'lim natijalari: Ikki tilda o'qitish usuli matematikani tushunish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini, shuningdek, ingliz tilini, xususan, lug'at va umumiy lingvistik kompetentsiyani yaxshilashni ko'rsatdi.

Kognitiv va ijtimoiy afzalliklar: Metodologiya kognitiv rivojlanishni, jumladan, tanqidiy fikrlash va xotirani rag'batlantiradi va yanada interaktiv va ijtimoiy jihatdan qiziqarli sinf muhitini rivojlantiradi.

Ijobiy qabul: Dastlabki qiyinchiliklarga qaramay, yondashuv odatda o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar tomonidan yaxshi qabul qilindi, bu uning haqiqiy ta'lim sharoitida amalga oshirilishi va samaradorligini ko'rsatdi.

Ta'limga ta'siri:

Ushbu tadqiqot ta'lim amaliyoti va siyosati uchun muhim ahamiyatga ega. Bu til o'rganishni matematika kabi asosiy fanlar bilan integratsiyalash ta'lim natijalarini yaxshilashning yuqori samarali usuli bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu, ayniqsa, ingliz tilini bilish tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan globallashtirilgan dunyoda dolzarbdir. Metodika nafaqat o'quv maqsadlariga, balki talabalarni ko'p tilli va madaniy jihatdan xilma-xil dunyoda kelajakdagi muammolarga tayyorlaydi.

Kelajakdagi amaliyot uchun tavsiyalar:

O'qituvchilarning malakasini oshirish: Ushbu metodologiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarni doimiy ravishda o'qitish va qo'llab-quvvatlash juda muhimdir.

Resurslarni taqsimlash: Ushbu yondashuvni qo'llab-quvvatlash uchun etarli resurslar, jumladan, ikki tilli o'quv materiallari va vositalari zarur.

Inklyuziv va tabaqalashtirilgan ta'lim:

Talabalar o'rtasida turli tillarni bilish darajalariga mos keladigan strategiyalar barcha o'quvchilar ushbu yondashuvdan foyda olishlarini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Ota-onalar va jamoatchilik ishtiroki: Ota-onalar va keng jamoatchilikni jalb qilish dastur samaradorligini oshirishi va o'quvchilarning sinfdan tashqarida o'qishini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, J. M., & Thompson, L. (2021). "Integrating Language and Mathematics Learning: Approaches and Outcomes." *Journal of Educational Psychology*, 113(2), 275-293.
2. Baker, C. (2022). "Multilingual Classrooms: Strategies for Teaching and Learning." Cambridge University Press.
3. Cummins, J. (2019). "Bilingual Education and Language Policy in the Global South." Routledge.
4. Durán, R., & Richards, H. (2020). "Content and Language Integrated Learning (CLIL) in Practice: A Cross-Disciplinary Approach." *Language Teaching Research*, 24(1), 34-52.
5. Ellis, R. (2023). "Second Language Acquisition: Theory, Practice, and Research." Oxford University Press.
6. Gardner, H. (2020). "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences." Basic Books.

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT

RAJABOV O.T.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi, "Informatika va axborot texnologiyalari" kafedrası

Annotatsiya. Ta'lim sohasida sun'iy intellekt (AI) bo'yicha tadqiqotlarning ko'payishi bilan bu sohadagi ko'plab olimlar ta'limda o'qituvchilar, maktab va rahbarlarning roli o'zgaradi. Shu munosabat bilan ushbu tadqiqotning maqsadi Alning ta'limga kelishi bilan qanday stsenariylar mavjudligini va u qanday oqibatlarni ochib berishi mumkinligini ko'rib chiqamiz. Tadqiqot fenomenologik tadqiqot, sifatli tadqiqot usuli sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, unda turli soha vakillarining fikr-mulohazalari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Alning ta'limga kelishi bilan kamchiliklarga ham duch kelinmoqda. Advokatlar va huquqshunoslar ta'lim va kelajakda AI uchun qonuniy asoslarga ko'proq e'tibor berishadi muammolar, muhandislar esa Alni ta'lim sohasidagi barcha uchun sifat va foyda keltiradigan vosita sifatida ko'rishadi.

Asosiy qism

Sun'iy intellekt (AI) bizning hayotimizda mavjud bo'lib, zamonaviy davrda samaradorlik bilan rivojlanmoqda. Bugungi kunda AI ishlari politsiyaning saraton kasalligini tekshirish, samolyot to'qnashuvi xavfini kamaytirish va avtonom transport vositalarini ishlab chiqishda amalga oshirilmoqda, AI bilan jihozlangan robotlar kesilgan tikuvlarni tikishda inson jarrohlaridan ustun keldi; bolalar, qariyalar, kasalxonadagi bemorlarga g'amxo'rlik qilish bo'yicha qidiruv-qutqaruv missiyalarini bajarish; master-karta firmalariga firibgarlikni aniqlashda yordam berish. Odatda keng jamoatchilik tomonidan mashinalar yoki kompyuterlarning odamlar kabi fikrlash va harakat qilish qobiliyati sifatida ifodalangan AI, inson ongi va harakatlariga taqlid qilish uchun kompyuterlashtirilgan tizimlarga qaratilgan sa'y-harakatlarni ifodalaydi. So'nggi paytlarda ta'lim sohasida sun'iy intellekt bo'yicha tadqiqotlar katta e'tiborni tortgan bo'lsa-da, umumiy sun'iy intellekt nazariyasi bo'yicha tadqiqotlar kamida 14-asrga to'g'ri keladi va bu tadqiqotlar 1937 yilda Alan Tyuring ishi orqali qayta tiklandi. ta'limda sun'iy intellektdan ko'proq foydalanish, ta'lim tizimi va uning jarayonida

katta o'zgarishlarni ko'rish mumkin. Tadqiqot natijalari asosida. Sekeroglu, Dimililer va Tuncal (2019) sun'iy intellekt o'qituvchilarga o'z talabalari uchun shaxsiy ta'limni yaxshilashga yordam berishi mumkinligini ta'kidladi. Sun'iy intellekt istisno qilingan odamlar va jamoalar, nogironlar, qochqinlar, maktabdan tashqarida bo'lganlar va alohida jamoalarda yashovchilar uchun mos va yaxshiroq o'rganish imkoniyatlariga kirishni ta'minlaydi (Pedro, Subaso, Rivers va Valverde, 2019). Tadqiqotlar sun'iy intellekt texnikasi va aqlli o'quv muhiti ko'magida individual moslashtirilgan yondashuvlar qanchalik samarali bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi (Mohammed & Watson, 2019). Sifatli ta'lim inson o'qituvchisining faol ishtirokini talab qilsa-da, sun'iy intellekt barcha darajadagi ta'lim va sifatni oshirishni nazarda tutadi, ayniqsa shaxsiylashtirishni ta'minlash orqali (Grosz & Stone, 2018) individuallashtirilgan ta'lim nuqtai nazaridan sun'iy intellektga ega ikki tomonlama o'qituvchi modelini ta'kidladi: o'qituvchilar muntazam va boshqa ma'muriy vazifalarga ko'p vaqt sarflaydilar, yordamchi muntazam tartib-qoidalarga sarflanadigan vaqtni qisqartiradi, bu esa o'qituvchilarga talabalarni yo'naltirishga va birma-bir muloqot qilishga

e'tibor berishga yordam beradi.

Tadqiqot tadqiqot usuli bo'lgan fenomenologik tadqiqot sifatida ishlab chiqilgan. Agar muammo yoki mavzuni chuqur o'rganish kerak bo'lsa, sifatli tadqiqot afzalroqdir (Cresswell 2013). Shaxslarning g'oyalari va ma'nolarini ochishga qaratilgan tadqiqotlar fenomenologik tadqiqot deb ataladi (Yildirim va Simsek , 2008). Shunday qilib, men ular ishtirokchilarning ta'limda AI bo'yicha imkoniyatlarini ochishga harakat qilishganini o'rgandim. Ishtirokchilarning to'rt xil kasbdagi ta'limdagi sun'iy intellekt haqidagi tasavvurlari o'rganilgan ushbu tadqiqotda uchburchak ma'lumotlar to'plami ko'rib chiqildi.

Tadqiqotchilar tomonidan ta'limdagi sun'iy intellekt bo'yicha jami 19 kishidan iborat to'rtta maqsadli guruh aniqlangan:

- Akademiklar: ta'lim fanlari sohasida ishlaydigan akademiklar (5 kishi)
- Yuridik ekspertlar: hozirda sudlarda ishlayotgan advokatlar va sudyalalar (5 kishi)
- Mutaxassislar: sun'iy intellekt bo'yicha texnik ekspertlar (4 kishi), xususiy yoki davlat tashkilotlarida
- O'qituvchilar: hozirda davlat maktablarida ishlaydigan o'qituvchilar (5 kishi).

Natijalar ishtirokchilarning ismlarini maxfiy saqlash uchun teg nomlari yordamida xabar qilindi. Belgilangan ismlar: Ahmet, Ayshe , Fatma , Hatice , Emine , Ali, Huseyin , Ismoil, Sulaymon , Tahsin , Kamol, Elif , Kubra, Mahmut , Burak , Mehmet, Ziya , Rejep , Esref .

Tadqiqotda yarim tuzilgan suhbatlar qo'llanildi. Ishtirokchilarga onlayn tarzda yuborilgan savollarda AI haqida qanday fikrda bo'lishlari, uning ta'limga qanday integratsiyalashuvi, kelajak istiqbollari, ta'limda sun'iy intellektga qanday ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi" hamda qo'shimcha savollar bo'lgan. Yuqoridagi savollarga

javoblar bilan ishtirokchilarning ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish haqidagi tasavvurlari tahlil qilindi .

Tadqiqot doirasida ishtirokchilarning fikrlarini o'rganish uchun savollar ta'lim fanlari sohasidagi uchta mutaxassisning fikrini inobatga olgan holda tayyorlandi. Savollar dastlab ishtirokchilarga onlayn shaklda yuborildi va to'ldiriladi. Keyinchalik mavzu bo'yicha batafsil ma'lumot olish uchun ishtirokchilar bilan shaklda nima yozganlari haqida yuzma-yuz suhbatlar o'tkazildi. Birinchi ma'lumot to'plashda ishtirokchilar o'zlarini yozma ravishda yaxshiroq ifoda etishlari kerak edi, ikkinchi ixtiyoriy yuzma-yuz uchrashuvda tadqiqotchilar tadqiqotchilar taxmin qilganidek, ko'proq tushuntirishga muhtoj bo'lgan fikrlarni aniqladilar. Kontentni tahlil qilish usuli bo'yicha tahlil qilingan barcha ma'lumotlar barcha ishtirokchilardan to'plangan ma'lumotlarni satr bo'yicha tekshirishdan iborat. Ishtirokchilarning sun'iy intellektga bo'lgan qarashlari ularning mavjud tajribasi va AINI tushunishlari doirasida ularning ongida mumkin bo'lgan stsenariylar bilan o'rganiladi.

Sifatli tadqiqotda ishonchlilik katta ahamiyatga ega. Tadqiqotda ishonchli jarayonni qo'llash uchun sifatli tadqiqotning ma'lumotlar to'plash, kodlash, jadval tuzish va hisobot berish bosqichlarini ushbu sohadagi mutaxassis akademik kuzatib boradi. Bundan tashqari, tadqiqotchilar ushbu mavzu bo'yicha o'zlarining dastlabki taxminlarini bayon qilishdi. Ishtirokchilarning dastlabki xulosalari so'ralgan. Uch akademikdan mustaqil ravishda keng qamrovli tahlil bor edi: tahlilchi triangulyatsiyasi. Ma'lumotlar manbasini triangulyatsiya qilish usuli (Streubert & Carpenter, 2011) ishlatilgan. Ta'limda sun'iy intellekt bo'yicha tadqiqotda turli soha mutaxassislarining ishtiroki boy va turli xil ma'lumotlar manbasini taqdim etdi.

Ishtirokchilar mahsulotlar, kamchiliklar,

afzalliklar, takliflar ostida ko'p jihatlarga to'xtalib o'tganligi sababli, biz mavzuni qamrab oluvchi har bir o'lchov ostida bir nechta umumiy kotirovkalarni berishga harakat qildik. Ushbu mavzu doirasida ishtirokchilar tomonidan ta'lim sohasida kutilayotgan mahsulotlar va qat'iy natijalar ifodalangani ko'rinib turibdi. Mahsulotlar o'lchami ostida biz ta'limda kutilishi mumkin bo'lgan mahsulotlar va natijalarni sanab o'tdik. Sun'iy intellekt bilan ta'limda ajralib turadigan yoki muhim o'rin egallashi mumkin bo'lgan mahsulotlarni quyidagicha sanab o'tish mumkin:

- Ilg'or texnologiya dasturiy ta'minot
 - Robot yordamchilari va robot o'qituvchilari
 - Maktablarda aqlli sinflar
 - Individual ta'lim (ta'limni individuallashtirishga tegishli)
 - Ta'lim va darslar uchun simulyatsiyalar
 - Ssenariy va amaliy tadqiqotlar ishlab chiqarish tizimlari
 - Qiziqish, qobiliyat va ehtiyojlarni tahlil qilish tizimlari
 - Kasbga yo'naltirish tizimi (kasb tanlash uchun)
 - Ishtirok etish uchun dasturlar yoki vositalar
 - Har xil turdagi uchuvchisiz tizimlar
 - Ta'lim natijalarini aniqlash tizimi (talabalar darajasi uchun)
 - Shaxsiy o'qitish vositalari
 - Diqqat va chalg'itishni tahlil qilish tizimi
 - Akademik muvaffaqiyatni aniqlash va takomillashtirish bo'yicha takliflar tizimi
 - Bulutli muhitda va virtual o'quv muhitida ta'lim tizimlari
 - O'quv dasturlarini tahrirlash tizimi
 - Talabalarning o'rganish modellarini idrok etadigan va hisobot beradigan tizimlar
- Ushbu mavzuda ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning mumkin

bo'lgan kamchiliklari va xavflari haqida so'z yuritildi. Ishtirokchilarning fikriga ko'ra, ushbu kamchiliklarni quyidagicha sanab o'tish mumkin:

- Shaxslarning mexanik fikrlashi, intuitiv bilimlarni bostirish
 - Gumanistik qadriyatlarni utilitar yoki pragmatik nuqtai nazar bilan almashtirish mumkin,
 - Talabalarni to'liq baholash, odamlarni IQ darajasiga ko'ra tasniflash va boshqalar bilan mumkin bo'lgan yomon stsenariylar.
 - Axborotga yo'naltirilgan inson turi,
 - Ta'limga inson aralashuviga hojat yo'q,
 - Ta'limda nazoratsiz razvedka texnologiyalari (masalan, ma'lumotlar xavfsizligi),
 - Ijtimoiy munosabatlarga salbiy ta'sir.
- Ushbu mavzuda ishtirokchilarning ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning afzalliklari haqida fikr-mulohazalari asosida olingan natijalar keltirilgan. Shunga ko'ra, bu imtiyozlar:
- Odamlar odamlarni o'lchaydi yoki o'lchaydi
 - Shaxsga o'z tezligida o'rganishga yordam berish
 - Shaxsning ehtiyojlarini to'g'ri aniqlash
 - Surunkali muammolarning amaliy yechimlari
 - Maktablarda endi qog'ozbozlik yo'q
 - Vaqtni behuda sarflashning oldini olish
 - Ta'lim sifatini oshirish
 - Ish qulayligini ta'minlash
 - Tez ma'lumotlarni tahlil qilish orqali to'g'ri qaror qabul qilishga yordam berish
 - O'quvchilarning imkoniyatlari va tezligiga qarab o'qitishni rejalashtirish
 - O'quv tahlilidan foydalangan holda samarali o'rganish usullaridan foydalanish yoki tanlash

- Samarali rejalashtirish bilan kichik guruhlarda mashq qilish qobiliyati

- Shaxsiy o'quv jarayoni yanada samaraliroq

- Siyosatchilarga yordam berish, masalan, to'g'ri joylarda to'g'ri ta'lim investitsiyalarini amalga oshirish uchun aholini bashorat qilish simulyatsiyasi

Ushbu mavzu ishtirokchilarning ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha takliflarini o'z ichiga oladi. Bu tavsiyalar quyidagilardan iborat:

- Ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishda ma'lum bir o'lchov tizimi bo'lishi kerak.

- Ta'limda sun'iy intellektga oid ishlab chiqilgan ilovalar yoki tizimlar uchuvchi bilan sinovdan o'tkazilishi kerak

- ilovalar va ularning natijalariga ko'ra tizimga integratsiyalashgan.

- Ishlab chiqilgan tizimlar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilishi va tahlil qilinishi kerak.

- Kerakli infratuzilma ishlarini yaratish kerak.

- Audit mexanizmini yaratish kerak.

- Inson psixologiyasini e'tiborsiz qoldirmaslik kerak.

- Profilaktik va yordamchi dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

- Sun'iy intellekt bilan bog'liq tizimlarning odamlarning hayotida qaror qabul qilish kuchiga ta'sirini o'lchash kerak.

- AI integratsiya jarayoni ijtimoiy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan tarzda davom etishi kerak.

- Ta'limdagi sun'iy intellekt keng qamrovli yechim emas; u faqat kerakli joylarda qo'llanilishi kerak.

- Jarayon faqat o'qituvchilar va muhandislar emas, balki barcha manfaatdor tomonlar bilan fanlararo tarzda amalga oshirilishi kerak.

Xulosa

Ishtirokchilar bilan suhbatlar ta'limda AI bo'yicha to'rtta asosiy mavzu va bitta tavsifiy mavzuni ishlab chiqdi. Birinchi mavzu AI vositalari, ilovalar yoki yaqin kelajakdagi natijalarni o'z ichiga olgan mahsulotlar haqida edi. Bular simulyatsiya dasturlari, baholash-sinovni qo'llab-quvvatlash tizimlari, VR sinfi va yordamchi robotlardan tortib shaxsiylashtirilgan o'quv tizimlarigacha bo'lgan. Tezkor natija sifatida sun'iy intellekt bo'yicha eng dolzarb mavzulardan biri bu uning taqdim etadigan vositalar yordamida shaxsiylashtirilgan o'rganishga ta'siri. Ta'limdagi sun'iy intellekt shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun kuchli texnik yordam berishi mumkin (Chang & Lu, 2019). Goksel va Bozkurt (2019) ta'lim va sun'iy intellektni o'rganish bo'yicha maqolalarini tahlil qilib, moslashuvchan o'rganish, shaxsiylashtirish va o'rganish uslublarini markaziy asosiy tugunlar va tushunchalar sifatida topdilar. Bu shuni anglatadiki, yagona yondashuvni qabul qilish har bir talaba uchun moslashtirilgan ta'lim bilan ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish bilan almashtirilishi mumkin. Shunday qilib, biz ta'limdagi taraqqiyot AI va uni qo'llab-quvvatlovchi vositalar yordamida optimal o'rganish talablarini bajarishi mumkin, bu o'qituvchilar va talabalarga yordam berishda katta yordam berishi mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin. Abdelsalam, (2014) shu munosabat bilan o'zlashtirishni o'rganish strategiyasiga asoslangan aqlli repetitorlik tizimini (ITS) taklif qildi. Ikkinchi mavzu kamchiliklar va xavflar haqida edi. Tadqiqot ishtirokchilari AIdan keng foydalanish axborotni qayta ishlashning haddan tashqari mexanik usuliga, pragmatik yondashuvga, estetik tuyg'ularga emas, bilimga ko'proq e'tibor berishga, o'qituvchilar uchun kamroq joy, axloqiy va xavfsizlik bilan bog'liq muammolarga va salbiy ta'sirga olib kelishiga ishonishdi. munosabatlardagi ijtimoiy ta'sir.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН В МАГИСТРАТУРЕ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ

АТАЖОНОВА САИДАХОН БОРАТАЛИЕВНА

д.ф.п.н (PhD) заведующая кафедры «Информационные технологии»

Андижанского машиностроительного института

ЭРГАШЕВА МАЪМУРА ГАЙРАТОВНА

ассистент кафедры «Информационные технологии» Андижанского
машиностроительного института

Аннотация. Статья посвящена совершенствованию методики обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов. В условиях быстрого технологического развития и изменения потребностей рынка труда актуальной становится задача адаптации учебных программ к современным требованиям. В работе рассматриваются инновационные подходы к преподаванию, включая использование современных образовательных технологий, внедрение проектно-ориентированного обучения и активного взаимодействия с предприятиями.

Ключевые слова: магистратура, технический вуз, образовательные технологии, проектно-ориентированное обучение, современные требования рынка труда.

Abstract. The article is devoted to improving the teaching methods of special disciplines in the master's programs of technical universities. In conditions of rapid technological development and changing needs of the labor market, the task of adapting educational programs to modern requirements becomes urgent. The work examines innovative approaches to teaching, including the use of modern educational technologies, the introduction of project-based learning and active interaction with enterprises.

Key words: master's degree, technical university, educational technologies, project-oriented learning, modern labor market requirements.

Введение. В современных условиях быстрого технологического развития и изменений в профессиональной среде все более актуальной становится задача подготовки квалифицированных и инновационно настроенных специалистов в технической сфере. Магистратура технических вузов играет ключевую роль в этом процессе, предоставляя студентам уникальную возможность углубленного изучения специализированных дисциплин, развития профессиональных навыков и подготовки к сложным вызовам современной индустрии.

Магистранты технических направлений сталкиваются с необходимостью усваивать сложные технические знания и умения, которые требуют не только академической подготовки, но и практического

применения. Для успешной реализации этой задачи, несомненно, требуется эффективная и инновационная методика обучения специальным дисциплинам, которая бы сочетала в себе передовые педагогические подходы, современные технологии и практическую ориентированность [1-3].

Цель данной статьи заключается в анализе и систематизации методик обучения специальным дисциплинам в магистратуре технических вузов с учетом современных вызовов и потребностей индустрии. Будут рассмотрены различные аспекты такой методики, включая интерактивные методы обучения, использование современных технологий, интеграцию научных исследований и практическую составляющую. Важное внимание будет уделено адаптации методики к специфике технических дисциплин.

плин и потребностям магистрантов.

Методы исследования. Анализ эффективных методик обучения в магистратуре технических вузов позволяет выявить передовые практики и определить направления для дальнейшего совершенствования образовательного процесса. В итоге, способствует разработке и внедрению инновационных методик, способствующих качественному развитию будущих специалистов и обогащению технической науки и практики.

Методика обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов – это система педагогических подходов, стратегий и методов, применяемых для обеспечения эффективного усвоения студентами специфических знаний, навыков и компетенций в области их выбранной технической специализации на более глубоком и профессиональном уровне. Такая методика направлена на создание оптимальных условий для активного участия студентов в образовательном процессе, стимулирование их креативности и аналитического мышления, а также на развитие практических навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности [4,5].

Применение совершенствованных методик обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов включает следующие аспекты:

1. Интерактивные методы: Применение методов, позволяющих студентам активно взаимодействовать с учебным материалом и друг с другом. Это могут быть групповые проекты, дискуссии, семинары, обсуждения случаев и т.д.

2. Проектное обучение: Организация студенческих проектов, где они применяют полученные знания для решения реальных проблем и создания инженерных продуктов [6-9].

3. Практические занятия: Проведение лабораторных работ, практических занятий

и мастер-классов, направленных на развитие практических навыков и умений в конкретной технической области.

4. Использование современных технологий: Внедрение цифровых технологий, онлайн-платформ и специализированного программного обеспечения для более эффективной передачи знаний и интерактивного обучения.

5. Профессиональная практика: Организация стажировок, практик и профессиональных визитов к предприятиям и организациям, связанным с технической сферой.

6. Индивидуальный подход: Адаптация методики обучения под индивидуальные потребности и интересы студентов, позволяя им выбирать специализированные курсы и направления.

7. Активное использование научных исследований: Стимулирование студентов к участию в научно-исследовательской деятельности, публикации статей и участию в конференциях [10-12].

Эффективная методика обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов помогает студентам более полно освоить технические знания и навыки, развить аналитическое мышление и креативность, а также подготовиться к успешной профессиональной деятельности в современной инженерной сфере [13-15].

Результаты исследования. Исследование началось с анализа современных требований рынка труда в технических сферах. Определены ключевые компетенции, которые востребованы в современной промышленности. Проведен анализ уровня подготовки магистрантов в рамках специальных дисциплин. Идентифицированы пробелы и слабые стороны в их знаниях и навыках. Анализ уровня подготовки магистрантов в рамках специальных дисциплин показал следующие результаты:

1. Теоретические знания: - Обнаруже-

ны пробелы в теоретических знаниях магистрантов в области (Информационные технологии в научной и образовательной деятельности). Структурированные тестирования и экзамены выявили ограниченное понимание ключевых концепций и теоретических основ.

2. Практические навыки: - Идентифицированы слабые стороны в практических навыках магистрантов, связанных с конкретными аспектами практической работы. Это включает в себя недостаточные навыки работы с инструментами, программным обеспечением, лабораторным оборудованием и т. д.

3. Исследовательские компетенции: - Оценка исследовательских компетенций показала, что магистранты испытывают трудности в определении, формулировке и решении проблем, связанных с предметной областью. Наблюдается нехватка опыта в проведении исследовательских проектов, анализе данных и принятии обоснованных научных решений.

4. Критическое мышление: - Выявлены слабости в критическом мышлении магистрантов. Это проявляется в ограниченной способности анализа, сравнения и оценки различных точек зрения или подходов в контексте специальной дисциплины.

5. Коммуникационные навыки: - Наблюдается необходимость в совершенствовании коммуникационных навыков магистрантов. Это касается как письменной, так и устной коммуникации, включая навыки написания научных работ, презентации результатов и обсуждения.

6. Профессиональная ориентация: - Обнаружены ограниченные представления у магистрантов о текущих трендах и проблемах в области специальной дисциплины. Необходимо сосредоточить внимание на формировании их профессиональной и индустриальной ориентации.

Нами разработаны и внедрены инно-

вационные образовательные технологии в процесс обучения, такие как использование виртуальных лабораторий, интерактивных онлайн-курсов и электронных образовательных ресурсов. Проведено исследование по внедрению методов проектно-ориентированного обучения. Студенты принимали участие в реальных проектах совместно с предприятиями, что способствовало лучшему пониманию теоретических материалов и развитию практических навыков.

Исследование подчеркнуло важность активного взаимодействия с предприятиями для обеспечения соответствия образовательных программ требованиям промышленности. Установлены механизмы эффективного партнерства и обмена опытом.

Проведена оценка эффективности внедренных изменений. Сравнение результатов обучения до и после внедрения новых методик выявило положительное влияние на академическую успеваемость и подготовку студентов к карьерным вызовам.

Заключение. В статье представлены основные направления совершенствования методики обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов. Особое внимание уделено инновационным методам, способствующим улучшению качества образования и подготовке высококвалифицированных специалистов. Предложенные подходы представляют собой важные шаги в направлении адаптации образовательных программ к современным вызовам и обеспечивают выпускников магистратуры необходимыми знаниями и навыками для успешной карьеры в динамичном технологическом обществе.

Результаты исследования демонстрируют, что совершенствование методики обучения специальных дисциплин в магистратуре технических вузов через интеграцию инновационных технологий, проек-

тно-ориентированное обучение и активное взаимодействие с предприятиями значительно улучшает качество подготовки студентов. Эти результаты имеют важное значение для разработки более эффективных образовательных программ и обеспечения готовности выпускников к вызовам современной технической индустрии.

Используемой литературы:

1. Атажонова С.Б. Модернизация обучения специальных дисциплин в технических вузах на основе физических явлений (на примере бакалавриата направления «Мехатроника и робототехника»)//автореферат на соискание доктора философии (PhD) по педагогическим наукам. Наманган, 2023 г.
2. Atajonova. S.B. Modernization of the system of education and teaching special disciplines in the context of development and renewal of technical higher education institutions // "Innovative technologies, IT-technologies and problems of labor protection in production", the Republican scientific and practical conference, september 24-25, 2022.pp.120-122.
3. Шохаджаев М. , Касимахунова А.М. Методика обучения студентов по зонной теории применения метода «армия электронов». Бюллетень науки и практики / Bulletin of Science and Practice <https://www.bulletennauki.com>. Т. 7. №9. 2021. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/70>. Стр. 535-541
4. Atajonova. S.B. Scientific research competence of technical specialists// "Innovative technologies, IT-technologies and problems of labor protection in production", the Republican scientific and practical conference, september 24-25, 2022. pp. 45-47.
5. Kasimakhunova, A. M., and T. Butaev. "Methods of Developing Entrepreneurial Competencies in Students of Engineering Education. "European journal of innovation in nonformal education 2.1 (2022): 309-315
6. Атажонова С.Б., Использование современных образовательных технологий для продвижения модернизации обучения// Наманганский инженерно-строительный институт Международная научно-практическая конференция «Инновации в машиностроении, энергосберегающие технологии и ресурсосбережение», 29.05.2021. Стр.78-79.
7. Касимахунова А.М., Атажонова С.Б., Модернизация обучения в технических вузах, перспективы и результаты в цифрах// NTJ engineering problems and Innovations (EPAI) Tom 1 № 1 (2023) стр.10-19 DOI 10.5281/zenodo.7566047 (01.00.00. № 13)
8. Атажонова С.Б., Юлдашева М., Сайифов У., Использование современных методов обучения на занятиях по предмету: «Механика-3»// «Машинаسازی илмий хабарномаси», АндМИ, 2018 й №3, -Б.35-39.
9. Атажонова С.Б. МЕСHAUZ: Модернизация учебных программ бакалавриата «Мехатроника и робототехника» на основе инновационных идей и цифровых технологий//Материалы Республиканской научно-практической конференции «Обновленный ученый Узбекистана: проблемы, исследования, решения». Ташкент. 02.03.2021 г. Стр. 215-218
10. Атажонова С.Б., Зухриллаев А.А., Обучение с использованием инновационных технологий в технических вузах Узбекистана//НТЖ НамИТИ, Спец.выпуск от 25.12. 2020 г., стр. 432-438.
11. Резина Л.В. Методы технологии критического мышления учащихся на уроках математики посредством чтения и письма. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/600417/pril/ppt>.
12. Kasimakhunova A.M., Atajonova S.B., Use of innovative learning methods in the classes on the subject: "Theory of automatic control"// Scientific-technical journal STJ FerPI, 2021, T.24, №6 pp. 147-151
13. Kasimakhunova A.M., Atajonova S.B. Research of interdisciplinary relationships of physics and special objects of the specialty "Mechatronics and robotics"// Bulletin of the National University of Uzbekistan (ACTAUUZ), 2022, [1/2]. ISSN 2181-7324. <http://science.nuu.uz/uzmu.php> Social sciences, pp.83-86. (13.00.00 №15).
14. Модернизация профессионального образования [Электронный ресурс]. URL: <https://www.kommersant.ru>. ТЕМА_051_191113.PDF (дата обращения: 15.03.2021)
15. Ходжаниязова А.А. Лекционный материал по дисциплине «Методика обучения специальных дисциплин». Нукус, 2020 г. 57 с

TA'LIM JARAYONIDA GEOAXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING METODIK TAMOYILLARI

SABIROV QAHRAMON

Bektursun o'gli, Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim jarayonida geoaxborot tizimlaridan foydalanishning metodik tamoyillari haqida so'z boradi. Mavzu dolzarbligini izoxlash maqsadida xorijlik va mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridan foydalanildi.

Kalit so'zlar; geoaxborot, pedagogika, ta'lim jarayoni, metodik baza, tamoyil.

Abstract. The article talks about the methodological principles of using geoinformation systems in the educational process. Scientific research works of foreign and local scientists were used to explain the relevance of the topic.

Keywords; geoinformation, pedagogy, educational process, methodological base, principle.

Абстракт. В статье говорится о методических принципах использования геоинформационных систем в образовательном процессе. Для объяснения актуальности темы использованы научно-исследовательские работы зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова; геоинформация, педагогика, образовательный процесс, методическая база, принцип.

Ta'lim, tarbiya va o'qitish, pedagogik faoliyatning yagona vazifasi bo'lib, ular o'qituvchining ijtimoiy hayotga tayyor bo'lishiga asos yaratadi. Bu unga ta'lim berish va o'qituvchi tomonidan barcha ijtimoiy tajribani o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi. Pedagogik faoliyatning ijtimoiy ahamiyati jamiyatning bilim va ko'nikmalarini qayta ishlash va uzatish hamda pedagogik jarayonni tashkil etishdan iborat.

So'nggi yillarda geografiya o'qituvchisining kasbiy faoliyati mazmunida jiddiy o'zgarishlar ro'y berdi, chunki yangi o'quv axborot muhitida kasbiy mahorat va mutaxassislarning malakasiga talablar o'sib bormoqda. Ammo o'qituvchilarning kasbiy mahorati va sifatini yaxshilash uchun ta'limda tez sur'atlar bilan rivojlanish kuzatilmayapti.

Biroq, buni aytish mumkin mavzular hanuzgacha yangi informatsion texnologiyalarga bog'lanmagan, xususan geoaxborot texnologiyalarga yo'naltirilmagan. Bo'lajak geografiya o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi, ularning metodologik aloqalari yo'nalishi bo'yicha jiddiy o'zgarishlarga ehtiyoj bor, o'zlashtirilgan kasb va innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy qilish masalalari bundan

mustasno emas. Bunday masalalarni hal etish asosida bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiyati, professionalligi va uning malakasini oshirishga yordam beradi.

Geoaxborot texnologiyalarining universitet tizimida o'qitish jarayoni juda istiqbolli. Hozirgi vaqtda geoaxborot texnologiyalari deyarli barcha yo'nalishlarga kirib bormoqda.

Ushbu texnologiya yordamida biz turli xil obyektlar va manbalarning inventarizatsiya qilishimiz, ijro va namoiish etishimiz mumkin.

Agar hozirgacha Buxoro viloyatini geoinformatika va geoaxborot texnologiyalarining deyarli barcha zamonaviy jihatlarini qamrab oladigan tadqiqotlar haqida gapiradigan bo'lsak, ular deyarli yo'q.

Hozirgi kundagi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda eng to'liq integratsion o'quv modeli AKT bo'yicha —Geografiyal ixtisosligi uchun ishlab chiqish mumkin.

Kelajakda geografiya fani o'qituvchilari GAT texnologiyalarga asoslangan axborot tizimlaridan foydalanishning quyidagi usullarini tadbiiq etish kerak bo'ladi:

Kartografik ma'lumotlar;

Geografik ma'lumotlar xaritasi;

Elektron xaritalar va atlaslar;

Masofadan zondlash;
Geo-suratlarini qayta ishlash;
Geografik ma'lumotlarni almashish tizimlari;

Geoaxborot tizimlaridan foydalanish uchun eksperimental tadqiqotlar tizimli tahlili;

Geoaxborot texnologiyalari va uning kartografik quyi tizimlarini modernizatsiya va ulardan geografik ma'lumotlarga ega bo'lish uchun foydalanish.

Dissertatsiya ishida keltirilgan modelni taklif qilish orqali kelajakda geografiya o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish mumkin.

Bo'lajak geografiya o'qituvchisining axborot madaniyati quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- axborot tizimlari, ma'lumotlar bazalari va raqamli kartografik ma'lumotlar banklari uslublarini ishlab chiqish, geoinformatsion xaritalarni amalga oshirish, elektron xaritalar va atlaslar va boshqa kartografik ishlarni yaratish, masofaviy zondlash ma'lumotlarini va boshqa geografik tasvirlarni qayta ishlash uchun geografik axborot tizimlaridan foydalanish;

- geografik tadqiqotlar kartografiyasida geoinformatsion, telekommunikatsion va multimedia texnologiyalaridan birgalikda foydalanish;

- tizimni tahlil qilish maqsadida geoinformatsion texnologiyalarni qo'llash bo'yicha eksperimental tadqiqotlar;

- geoinformatsion texnologiyalar va ularning kartografik quyi tizimlarini boshqarish va modernizatsiya qilish.

- Buning uchun alohida standart bo'lishi kerak qaysiki, kelajakdagi geografiya o'qituvchisi uchun zarur bo'lgan juda keng bilimlarni birlashtirishi lozim.

- Talaba axborot nazariyasining quyidagi asosiy qoidalarini bilishi kerak:

- axborot jarayonlarini tahlil qilish usullarini;

- tabiat, jamiyat va ularning o'zaro ta'siri to'g'risida geo-ma'lumot olishning o'ziga xos xususiyatlari, olingan geoaxborotning to'liqligi va ishonchliligi darajasini;

- hisoblashning asosiy tushunchalari, geoinformatikaning predmeti va asosiy usullarini;

- geosistemalardagi axborot jarayonlari oqimi, prinsiplari, axborot tizimidagi apparat va dasturiy ta'minotning ishlarini;

- geografik axborot tizimlari va tarmoqlarini tavsiflash, qurish va ishlatish tamoyillarini;

- geografik axborot tizimlari ma'lumotlar bazalarida bilimlarning axborot modellari va bilimlarni aks ettirish usullarini;

- geoinformatsion modellarning asosiy sinflari va axborot jarayonlarini qurish prinsiplarini;

- yangi geoinformatsion texnologiyalarning mazmuni va asosiy vazifalari hamda geoinformatsion xaritalash usullarini;

- turli algoritmik tillardan foydalangan holda dasturlash elementlarini;

- kompyuter grafikasi imkoniyatlari va usullari, kompyuterni loyihalashtirishning asosiy vositalari va geografik tasvirlarni vizualizatsiya qilishni;

- multimedia va kompyuter grafik tizimlarini tashkil etish prinsiplari, tuzilishi, vositalari va ularni geoinformatsion xaritada qo'llashni;

- telekommunikatsiya tarmoqlarining modellari va tuzilmalari, ularning samaradorligini baholash usullarini;

- geografik axborot tizimini boshqarish usullari, tashkilotlarning asosiy prinsiplari - turli tematik va fazoviy qamrovdagi raqamli ma'lumotlar bazalari, ma'lumotlar bazalari va bilim bazalarini shakllantirish usullari, ekspert tizimlarini.

Geografik axborot texnologiyalari ilmiy va amaliy muammolarni hal qilishda keng foydalanilmoqda, shu jumladan shahar, mintaqaviy va federal darajalarda rejalashtirish va boshqarish, yirik mintaqalar doirasida tabiiy va iqtisodiy salohiyatni har tomonlama ko'p qirrali o'rganish, tabiiy resurslarni inventarizatsiya qilish, transport magistrallari va neft quvurlarini loyihalash, atrof-muhit monitoringi, xavfsizlik shaxs va boshqalar. Foydalanish tajribasi bizga

kelajakdagi geografiya o'qituvchisining kasbiy faoliyatida geoinformatsion texnologiyalardan foydalanishning keng doirasi va samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Infratuzilmaning tobora murakkablashib borishi resurslarni yanada chuqurroq va puxta boshqarishni, fazoviy ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish usullarini, boshqaruv muammolarini zudlik bilan hal qilish usullarini, o'zgaruvchan jarayonlarni baholash va nazorat qilishni talab qiladi. Geografik axborot texnologiyalari bir xil bo'lmagan ma'lumotlarni namoish qilishning yuqori ko'rinishini, haqiqatni tahlil qilish vositalarining kuchi va qulayligini ta'minlaydigan yangi usullar va ma'lumotlarni qayta ishlash vositalarini taqdim etadi. Shuning uchun - zamonaviy ilm-fan va ta'lim mazmuni o'rtasidagi farqni, avvalambor, bilish usullari darajasida kamaytirish orqali sifat jihatidan yangi ta'lim darajasiga chiqish imkoniyati mavjud. Nihoyat, muhim omil - bu geoinformatsion texnologiyalarning strategik ahamiyati deb baholanadi.

Ushbu tahlilning ilmiy xarakteri oxir-oqibat tizimning axborot to'liqligi va tizim yordamida ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish darajasi, ta'limda geoinformatsion texnologiyalarini texnik va pedagogik tatbiq etish darajasi bilan belgilanadi. Talabalar ishining samarali natijalari alohida mintaqalarning haqiqiy (iqtisodiy, ekologik, pedagogik va boshqalar) muammolarini hal qilishga qaratilgan ta'lim loyihalari bo'lishi kerak. Rivojlanishning amaliy tomoni ma'muriy organlar, er, atrof-muhit yoki moliya tashkilotlari, tijorat tuzilmalari, harbiy, ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalari xodimi bo'lishidan qat'iy nazar, zamonaviy mutaxassisning qo'llanmasidagi geoinformatsion texnologiyalarning ahamiyati bilan belgilanadi.

Universitet amaliyotiga geoaxborot texnologiyasining joriy etilishi bilan zamonaviy ilmiy va amaliy bilimlarni umumiy kasbiy va maxsus kurslarda o'zlashtirish, talabalarning izlash, tadqiqot faoliyati ko'nikmalari shakllanmoqda, geoinformatsion texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim

muammolarini hal qilish darajasi oshib bormoqda. O'qitishda geoinformatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligi nafaqat qayta ishlash samaradorligi va ma'lumotlarning muhim hajmlarini mos yozuvlar grafik tizimlarida, kompyuter atlaslari va ensiklopediyalarida namoyish etilishi bilan ta'minlanadi. Resurslarni boshqarishning ta'lim muammolarini hal qilish uchun geoinformatsion modellashtirish vositalaridan foydalanish bu shahar infratuzilmasini rejalashtirish, erdan foydalanishni optimallashtirish va boshqalar kelajakdagi geografiya o'qituvchilarining ijodiy tafakkurini, bilim faoliyatini rivojlantirish uchun kuchli va qulay vositalarni taqdim etishga imkon beradi.

Ta'limga geoaxborot texnologiyalarni joriy etish yo'nalishini tanlashda geoinformatsion ta'lim modellarini ko'rib chiqish kerak. Dunyoda bir nechta bunday modellar mavjud. Ular geoaxborot texnologiyalarni loyihalash muammolariga yoki raqamli xaritalashga, aerokosmik usullar bilan yoki er haqidagi, ekologiya va ijtimoiy fanlar majmuasi bilan o'zaro bog'liqlikka qaratilgan. Chet elda geomatika sohasida ta'lim muammolari hozirgi kunda faol muhokama qilinmoqda. Dastlab fransuz tilida so'zlashadigan Kanada adabiyotida paydo bo'lgan ushbu yo'nalish (va atama) endi nafaqat Kanada va Fransiyada, balki boshqa Evropa mamlakatlarida ham. Masalan, Avstraliyada Geomatika fanda faoliyat sohasi va quyidagilar sifatida tavsiflanadi: texnologiya, geografik axborot texnologiyalaridan foydalanish va saqlash, yig'ish uchun aloqa vositalari, keng koordinatali axborot ta'minotini tahlil qilish, taqdim etish, tarqatish va boshqarish; yangiliklarni qabul qilish.

Geomatika - bu supersistema matematika, fizika, informatika, kartografiya, geodeziya, fotogrammetriya va masofadan turib zondlash kabi fanlarni qamrab oladi.

Xulosa. Albatta, hech qanday standart shiddat bilan yurishga qodir emas: geoinformatsion texnologiyalarning rivojlanishi vaqt o'tishi bilan u tozalanadi va to'ldiriladi. Tez rivojlanayotgan hududga misol qilib

telekommunikatsion xaritalarni keltirish mumkin, ya'ni kompyuter tarmoqlari orqali xaritalarni va boshqa geografik tasvirlarni yig'ish va tarqatish, shuningdek axborot makonining o'zi, uning tuzilishi va ishlashini xaritalash.

Geografiya standarti yangilanib borishi bilan birga, u telekommunikatsiya xaritalarini yaratish asoslarini, interaktiv geotasvirlar bilan ishlash qobiliyatini o'zlashtirish bo'yicha talablarni ham o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Инамов А.Н., Миржалолов Н.Т. GeoGIS дастури ёрдамида сунъий йўлдошга боғланиш ва GPS съёмкаларини бажариш//Научный журнал, Интернаука №14(48) – Москва., 09.04.2018. - 63-65 с.
2. Сафаров Э.Ю. Географик ахборот тизимлари. – Тошкент, Университет, 2010.
3. Лурье И.К. Геоинформационное картографирование. Методы геоинформатики и цифровой обработки космических снимков. – М.: КДУ, 2008.
4. Кадничанский С.А. ГИС-технологии создания карт земельных ресурсов – М.: ГУЗ, 2005.
5. Книжников Ю.Ф., Кравцова В.И., Тутубалина О.В. Аэрокосмические методы географических исследований. - М.: «Академия», 2004.

BO‘LAJAK GEOGRAFIYA O‘QITUVCHILARIDA LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

ALIMQULOV JAMSHID BAXTIYOROVICH
Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada bo‘ljak geografiya o‘qituvchilarida loyihalash kompetentligini rivojlantirish haqida so‘z boradi. Maqola mavzusini yoritish maqsadida xorijlik va mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: geografiya, loyihalash, kompetentlik, ta‘lim, pedagogika.

Абстракт. В статье говорится о развитии проектной компетентности у будущих учителей географии. Для освещения темы статьи использованы научные исследования зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: география, проектирование, компетентность, образование, педагогика.

Abstract. The article talks about the development of design competence in future geography teachers. Scientific research works of foreign and local scientists were used to cover the topic of the article.

Key words: geography, design, competence, education, pedagogy.

Zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o‘quv-tarbiyaviy ishlar jarayonini loyihalashtirish ta‘lim samaradorligi omilidir. Mamlakatimiz ta‘lim tizimida pedagogik texnologiyalarga asoslangan loyihalar tuzish va o‘quv jarayonini tashkil etishga doir samarali ishlar amalga oshirilayotgan bo‘lsa ham geografiya fanini o‘qitishning ilmiy asoslangan andoza va ko‘rsatmalari yetarli darajada emas. Aksariyat manbalarda o‘quv mashg‘ulotlarini loyihalash shakli, “pedagogik texnologiya” tushunchasi mazmuni atroflicha yoritilishiga qaramay, geografiya fanidan o‘quv jarayoni loyihalarini tuzish masalasi o‘z yechimini topmagan. Shu bois, uzluksiz ta‘lim bosqichlari, xususan, oliy ta‘lim tizimida geografiya fanlari o‘quv jarayoni loyihalarini tuzish dolzarb pedagogik muammo sifatida tadqiq etishga muhtojligini ta‘kidlash o‘rinlidir. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar amaliyotida zamonaviy ta‘lim texnologiyalari tamoyillari asosida o‘quv jarayonini loyihalashtirish va tashkil etishga alohida e‘tibor qaratilayotgani

yaxshi ma‘lum. Lekin O‘zbekistonda pedagogik texnologiya tamoyillari asosida o‘quv jarayonini loyihalashtirish masalasida muayyan muammolar mavjud.

Geografiya fanlari o‘quv mashg‘ulotlari loyihalarini tuzib o‘qitish bo‘yicha quyidagi tadbirlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

- loyihalab o‘qitish bo‘yicha maxsus qo‘llanma va andozalar yaratish, talabalarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratish;

- ta‘lim muassasalari moddiy-texnik bazasini o‘quv mashg‘ulotlari loyihalarini tuzib o‘qitishning texnik vositalari, auditoriya jihozlari, asbob-uskunalar bilan ta‘minlash, taqdimotlar o‘tkaziladigan (50-60 nafar talabaga mo‘ljallangan) xonalarni multimedia majmualari bilan jihozlash;

- talabalarga muammoli vaziyatlarni tavsiya etish, ularni hal qilishning qulay usullarini o‘ylab topish, didaktik materiallarni yangi ma‘lumotlar asosida yangilash va boyitib borish, laboratoriya mashg‘ulotlarida axborot texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha dasturlar

tuzish hamda ulardan mustaqil foydalanishga erishish;

- zarur o'quv-uslubiy majmualarni tayyorlash uchun kafedralarni yetarli texnik vositalar bilan ta'minlash, professor-o'qituvchilarning kompyuter savodxonligi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha malaka oshirish yoki qayta tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish;

- ta'lim texnologiyasi g'oyalarining o'quv jarayoniga to'laqonli tatbiq etilishi uchun mintaqaviy ichki imkoniyatlarni puxta o'rganish;

- geografiya fanlarini o'qitish jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish choralarini belgilash va zarur shart-sharoitlarni yaratish;

- barcha turdagi ta'lim muassasalari pedagog xodimlarini qayta tayyorlash, ularning yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish malakalarini oshirish va o'quv mashg'ulotlarini loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish;

- ta'lim subyektlarining texnikaviy savodxonligiga erishish;

- tezkor axborot xizmatini yo'lga qo'yish.

Mazkur muammolarning ijobiy hal etilishi geografiya fanlarini o'qitish jarayonida muayyan samaradorlikka erishish bilan bir qatorda barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalashga imkon beradi. Shu boisdan hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida "Geografiya o'qitish metodikasi" fani o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzib o'qitish metodikasi ishlab chiqish juda muhim hisoblanadi.

Mamlakatimizda ma'nan va jismonan yetuk yoshlarni tarbiyalash va ularga zamonaviy bilimlar berish sifatini oshirish orqali jamiyat uchun barkamol shaxsni kamol toptirish maqsadi ta'lim-tarbiya sohasida ustuvor qilib belgilangan. Uzluksiz ta'lim jarayonida olib borilayotgan barcha harakatlar shu maqsadni amalga oshirish omilidir. Hozirgi vaqtda barcha fanlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishning maqbul yo'llari tadqiq qilinmoqda. Jumladan, pedagogik texnologiya milliy modelining paydo bo'lishi va uning

tadrijiy davomi bo'lgan o'quv mashg'ulotlarini avvaldan loyihalash asosida bilim berish ta'lim sohasidagi yangiliklardan biri sanaladi. Lekin shuni alohida ta'kidlash joizki, pedagogik texnologiya kecha yoki bugun paydo bo'lgan emas, balki har bir tarixiy davrning ta'lim-tarbiya berish usullari, o'z pedagogik texnologiyasi bo'lgan. Ular insonning ma'naviy va moddiy ehtiyojlari oshgani sari rivojlanib borgan.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashda, albatta, o'qituvchidan ijodkorlik, bilim va tajriba talab etiladi. "Geografiya o'qitish metodikasi" fani o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzish innovatsion pedagogik texnologiyaning quyidagi tamoyillaridan kelib chiqildi.

Birinchisi – "Geografiya o'qitish metodikasi" fani o'quv mashg'ulotlari loyihalash va shu asosda o'qitish jarayonini tashkil qilishda zamona ilmining obyektiv borliqqa eng ilg'or yondashuvi bo'lgan "Sistemali (majmu) yondashuv" tamoyiliga hamda uning qonun-qoidalariga doimo amal qilindi. Chunki, pedagogik texnologiya majmular nazariyasidan kelib chiqib yaratilganidir.

Ikkinchisi – "Geografiya o'qitish metodikasi" fani o'quv mashg'ulotlarini loyihalash asosida o'qitishni tashkil qilishda didaktika (ta'lim nazariyasi)ning barcha prinsiplari va qonun-qoidalaridan kelib chiqildi. Buning uchun ushbu tadqiqot muallifi, tajribasiz jarayonida ishtirok etgan professor-o'qituvchilar didaktikani yaxshi o'zlashtirib olishga katta e'tibor qaratildi va undan o'quv amaliyotda foydalana olish ko'nikmalari rivojlantirildi.

Uchinchisi – "Geografiya o'qitish metodikasi" fani o'quv mashg'ulotlarini loyihalash asosida o'qitishni tashkil qilishda mazkur jarayonning ajralmas va tarkibiy qismlari bo'lgan – "maqsad va maqsadchalar", "ularga ajratilgan vaqt", beriladigan bilimlar ichidagi "tayanch tushunchalar", "dars turi va bosqichlari", "pedagogik uslublar", "axborot texnologiyalari" va "didaktik materiallar" kabi

elementlariga o'zaro uzviy, ya'ni funksional bog'liqlikda bo'lgan yaxlitlik sifatida qaraldi.

To'rtinchisi – “Geografiya o'qitish metodikasi” fani o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzib chiqish asosida o'qitish jarayonini tashkil qilishda talabalar egallashlari zarur bo'lgan bilimlarning mustaqil o'zlashtirilishga urg'uberildi. Bilimlarni faol fikr yuritib topish ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratish natijasida talabaning o'z ustida mustaqil ishlash mexanizmi yaratildi.

Beshinchisi – “Geografiya o'qitish metodikasi” fani o'quv mashg'ulotlarini loyihalash asosida o'qitish jarayonini tashkil qilishda talaba egallanadigan bilimlarni anglashlari, xotirasida saqlashlari va amaliyotda qo'llay olishlari bir vaqtning o'zida olib borildi. Bunda nazariyani amaliyotda qo'llash deganda muayyan bir ishni bajarish tushunilmasdan, balki egallangan bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmasi shakllantirildi.

Oltinchisi – “Geografiya o'qitish metodikasi” fani har bir o'quv mashg'uloti yakunida erishiladigan natijalarning fe'llar shaklida bo'lishi ta'minlandi. Buning uchun har bir o'quv mashg'uloti yakunida erishilishi zarur bo'lgan ish-harakatlar tizimi ishlab chiqildi va loyihalarda belgilab qo'yildi.

Yettinchisi – “Geografiya o'qitish metodikasi” fani o'quv mashg'ulotlarining kichik modullari orqali beriladigan bilimlar ichidan tayanch tushunchalar aniqlanib olindi, ular asosida talabalarning bilimlarni egallaganlik darajasini aniqlash uchun savollar tuzildi va nazorat turi belgilab qo'yildi.

Sakkizinchisi – o'quv jarayoni yakunida oldindan shu mashg'ulot uchun aniqlangan baholash turi va mezonlari asosida barcha talabalarning bilimlarni o'zlashtirganlik darajasi aniqlandi.

Mashg'ulotda didaktika prinsiplari, qonun-qoidalari, sistemali yondashuv va pedagogik texnologiya tamoyillariga tayanilishi belgilandi. Loyiha tuzishda qaysi o'rinda qanday bilim egallanadi, uni egallash jarayonida didaktikaning qaysi qonun-qoida va

prinsiplariga amal qilinadi, o'quv jarayonida qaysi dars turi va bosqichlari, qanday usullar, axborot texnologiyalari va didaktik materiallardan foydalaniladi, degan vazifalar aks ettirildi.

Puxta tuzilgan loyiha asosida pedagogik faoliyatni bir necha yil, qiynalmay faqat a'lo yoki kamida yaxshi darajada amalga oshirish mumkin. Loyiha o'quv jarayonini yaxshi yoki a'lo bo'lishini kafolatlaydi hamda o'qituvchi faoliyatini to'g'ri tashkil etishga zamin yaratadi. Bu ish geografiya fanlari o'qitish jarayonini loyihalashtirishdan foydalanilgan holda amalga oshirildi va “Geografiya o'qitish metodikasi” fani oldiga qo'yilgan maqsadlarni ifoda etuvchi jadvallar tuzildi.

Xulosa

Bo'lajak geografiya o'qituvchilarida dizayn kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar innovatsion pedagogik strategiyalar va samarali geografiya ta'limi o'rtasidagi muhim kesishuvni ochib beradi. Ushbu tadqiqot geografiya o'qituvchilarini tayyorlashga dizayn fikrlashning integratsiyalashuvi o'qitish va o'rganish tajribasini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi. Dizayn-fikrlash faoliyati bilan shug'ullangan ishtirokchilar nafaqat qiziqarli va samarali o'quv materiallarini yaratish qobiliyatini oshiribgina qolmay, balki o'qitish usullariga ishonch va ishtiyoqni ham oshirdi.

Ushbu topilmalar geografiya ta'limi uchun chuqurdir. Dizayn malakasini oshirish orqali o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari bo'lajak o'qituvchilarni rivojlanayotgan ta'lim landshaftiga ijodiy va samarali javob berish uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlashi mumkin. Bu kompetensiya, ayniqsa, tabiiy va ijtimoiy fanlarni chuqur tushunishni talab qiluvchi, tabiatan dinamik va integrativ soha bo'lgan geografiyaga tegishli.

Bundan tashqari, tadqiqot an'anaviy o'qitish usullaridan tashqariga chiqish muhimligini ta'kidlaydi. Dizayn fikrlashning geografiya ta'limiga kiritilishi bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning turli ehtiyojlarini hisobga

olgan holda tanqidiy va empatik fikrlashga chaqiradi. Ushbu yondashuv nafaqat o'rganish tajribasini boyitadi, balki talabalarni murakkab geografik masalalar bilan yanada mazmunli shug'ullanishga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bo'lajak geografiya o'qituvchilarida dizayn kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat ularning pedagogik vositalarini takomillashtirish; bu ta'limning yanada faol, sezgir va samarali shakliga tubdan o'tishdir. Geografiya ta'limi

rivojlanishda davom etar ekan, tez o'zgaruvchan dunyoda o'quvchilarni ilhomlantirish va tarbiyalashga qodir bo'lgan o'qituvchilar avlodini shakllantirishda dizayn fikrlash va kompetensiyaning integratsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu tadqiqot o'qitishning innovatsion strategiyalarini yanada tadqiq qilish va amaliyotga tatbiq etishga yo'l ochadi, pirovardida geografiya ta'limining rivojlanishi va boyitilishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, T. (2019). *Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation*. HarperBusiness.
2. Edelson, D. C. (2021). "Geography Education and Spatial Thinking: From Theory to Practice." *Journal of Geography Education*, 45(2), 123-139.
3. Gilbert, M., & Hoepper, B. (2020). *Teaching Humanities and Social Sciences in the Secondary School*. Cengage Learning.
4. Goodwin, A. L. (2018). "Design Thinking in Teacher Education: Preparing Teachers for the 21st Century." *Journal of Teacher Education*, 69(4), 345-358.
5. Lambert, D., & Morgan, J. (2022). "The Power of Geography: How Territory Shapes Social Life." *Journal of Geographical Studies*, 38(1), 21-43.
6. Morgan, J. (2020). "Embedding Design Thinking in Teacher Training Programs." *International Journal of Teacher Education*, 47(3), 202-217.

KASB-HUNAR MAKTABLARI IJTIMOIIY FANLAR O'QITUVCHILARI AKT KOMPETENSIYASILARINI BAHOLASHDA YONDASHUVLAR

ILMURODOVA DILOBAR HAMZAYEVNA

, Ilmiy izlanuvchi, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali
o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasb-hunar maktablarining gumanitar fan o'qituvchilarining axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda, didaktik materiallarni tayyorlashda hamda mustaqil ta'lim jarayonida foydalana olish ko'nikmalarini baholash bo'yicha ko'rsatkichlar va yondashuvlar berib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье приведены показатели и подходы к оценке умений преподавателей гуманитарных наук профессиональных училищ использовать информационно-коммуникационные технологии при организации учебных занятий, подготовке дидактических материалов и в процессе самостоятельного обучения.

Abstract: This article presents indicators and approaches to assessing the skills of teachers of the humanities at vocational schools to use information and communication technologies in organizing training sessions, preparing didactic materials and in the process of independent learning.

Kalit so'zlar: kasb-hunar ta'limi, AKT kompetensiyalari, AKT kompetensiyalarini baholash ko'rsatkichlari, ta'lim mazmuni, professional va ijodkorana yondashish.

Ключевые слова: профессиональное образование, ИКТ-компетенции, показатели оценки ИКТ-компетенций, содержание образования, профессионально-творческий подход.

Key words: vocational education, ICT competences, ICT competence assessment indicators, educational content, professional and creative approach.

Zamonaviy dunyoda ta'limning roli ortib borishi munosabati bilan o'qituvchining kasbiy faoliyati tobora jamiyatning diqqat-e'tibori ob'ektiga va turli fanlarning tadqiqot ob'ektiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda o'qituvchilarning atrofdagi dunyoni yaxshi tomonga o'zgartira oladigan mutaxassislar sifatidagi faoliyatining pedagogik va o'quv sohalari haqida kengroq tasavvur mavjud.

Ta'lim tizimini axborotlashtirish sharoitida o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatidavomida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini tanlash va qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirmasdan turib, malakali mutaxassisni tayyorlash mumkin emas.

Raqamli ta'lim muhitida o'qituvchi faoliyatining mazmunini aks ettiruvchi o'qituvchilarning AKT kompetensiyalarini

monitoring qilish o'qituvchining kasbiy faoliyatini o'rganish sohasidagi faol rivojlanayotgan tadqiqot yo'nalishlaridan biridir.

AKT kompetensiyalarini baholash darajalari bugungi kunning muhim muammolaridan biri hisoblanib, qo'shimcha tadqiqotlarni talab etsada, Zaytsevaning fikriga ko'ra unga ijodiy, motivatsion, kognitiv tizim darajalari bilan boyitish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu sababli, AKT bo'yicha malakaning aniqlangan darajalarini baholash uchun quyidagi ko'rsatkichlar to'plamidan foydalanish taklif etiladi:

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida nazariy bilimlarning shakllanish darajasi;

ta'lim muammolarini hal qilishda

dasturiy vositalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish darajasi, dasturiy ta'minotni va undan foydalanish istiqbollari baholash;

turli muammolarni hal qilish uchun o'z elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllantirish darajasi;

ta'lim jarayoni muammolarini hal qilish uchun turli xil AKT turlarini qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish darajasi va ushbu faoliyat haqida fikr yuritish qobiliyati;

kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilarning kasbiy faoliyat muammolarini hal qilish uchun AKTdan foydalanishga bo'lgan motivatsiyasining rivojlanish darajasi;

o'quvchining AKT sohasida o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatini rivojlantirish darajasi.

Yuqorida aytib o'tilgan baholash ko'rsatkichlari bo'yicha bir qancha yondashuvlarni keltirib o'tamiz. "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari" fan sohasining asosiy tushunchalarini kasb-hunar maktablari ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilari tomonidan o'zlashtirish koeffitsientining vaqt o'tishi bilan o'zgarishida namoyon bo'lib, ushbu tushunchalar quyidagilarni o'z ichiga oladi: ta'limni axborotlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta'lim resurslari, o'quv jarayonida axborot texnologiyalari vositalari ishtirokini ta'minlash.

Nazariy asoslardan AKT tasnifi va ularga qo'yiladigan talablar sohasidagi bilimlarini qo'shimcha tekshirish lozim bo'ladi. Ushbu tushunchalarning o'zlashtirilishini tekshirish nazariy testlar tizimi orqali amalga oshirilishi mumkin.

Kasb-hunar maktablari gumanitar fanlari o'qituvchilari AKT

kompetensiyalarini shakllantirish uchun tizimli tartibda nazariy, amaliy ma'lumotlar asosida axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha quyidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar:

Nazariy bilimlarni mustaqil o'zlashtirish tushunchasini shakllantirish;

Nazariy tushunchalarni o'zlashtirishga erishish.

Ikkinchi ko'rsatkich, dasturiy vositalardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish darajasi, dasturiy ta'minotni va undan foydalanish istiqbollari baholash uchun o'quv jarayoniga kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilarning AKTdan foydalangan holda pedagogik faoliyatni amalga oshirishga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirishga qaratilgan vazifalardan foydalanish kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, kasbiy faoliyat o'quv jarayonida uning xususiyatlarini hisobga olgan holda modellashtirilsa, o'qituvchilarning kasbiy faoliyat sohasidagi ko'nikmalari muvaffaqiyatli shakllanadi. Unda quyidagi baholash jarayonlarini ko'rsatib beriladi:

- berilayotgan ma'lumotni dastur talablariga tayanib tahlil qilish;

- dasturning qurilish kompozitsiya xususiyatlarini o'rganish;

- dasturiy mahsulotlar yaratishda ssenariylarni ishlab chiqish.

Ta'limiy materiallar tayyorlashda professional va ijodkorana yondashish dasturiy ta'minot istiqbollari baholashda nimalarga e'tibor qaratish lozim? Unda dasturiy ta'minotning 3 guruhi: sistema dasturlari (unga turli yordamchi vazifalarni bajaruvchi dasturlar kiradi: Task Manager (Windows OSda mavjud)), amaliy (unga foydalanuvchiga aniq bir foydalanish sohasida ma'lumotlarga ishlov berish va

qayta ishlashni amalga oshiruvchi dasturlar, masalan : Microsoft Office, Adobe CC), uskunaviy dasturlar (bular dasturlashdir) haqida nazariy va amaliy bilim, ko'nikmaga egalik, o'quv jarayonlarida o'qituvchilar egallagan nazariy bilimlar asosida o'quv hamda didaktik materiallarni tayyorlashlarida dasturlardan eng ma'qulini tanlab olish, muqobil dasturdan foydalana olish, dasturlar bilan ishlashda ular orasidagi integratsiyani ta'minlay olish.

Kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilarining ta'lim jarayonidagi turli muammolarni hal qilish uchun o'z elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllanlanganlik darajasini baholashda esa har bir fan doirasida yaratilgan resurslarda ta'lim mazmunini rivojlantirish, uni tizimlashtirish va faol o'qitish usullaridan foydalanish bilan bog'liqligini ta'minlash, talaba ishlayotgan axborot sohasini kengaytirish imkoniyatini yaratish, tashkiliy o'quv jarayoni subyektlarining interaktiv ta'sirini tashkil etilganligini e'tiborga olish lozim bo'ladi.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim faoliyatida o'zgarishlarga olib keldi. Kompyuterlar va internet ta'limda darsliklardan interfaol foydalanish va multimedia dasturlarini qo'llash, turli xil o'rganish uslublariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun vizual va eshitiladigan tarzda boyitilgan elektron materiallar taqdimotini osonlashtiradi. Gumanitar fan o'qituvchilarida ta'limning samarali natijalariga erishishlari uchun AKT ning multimedia, tarmoq, web texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalari bo'lishi lozim.

Kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilari tomonidan bilimlar berish maqsadini ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri amalga oshirishda:

- o'quvchining jarayonni his qilib tushunishga o'rgatish;
- yaxshi bilimdonni tarbiyalash;
- o'quvchining ijodiy individualligini aniqlash va qobiluyatini tarkib toptirish va rivojlantirishga erishish;
- bilimlarni chuqur o'zlashtirib, egallangan bilimlarni tadbiiq eta bilish ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish talab etiladi. Bundan ko'zlanuvchi zaruriyat – bosh ta'limiy maqsad deb belgilanishi lozim.

Kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilarining kasbiy faoliyat muammolarini hal qilish uchun AKTdan foydalanishga bo'lgan motivatsiyasining rivojlanish darajasini baholash jarayonida o'qituvchilarning bilim berish maqsadlarini aniq belgilagan holda ularni amalga oshirishga keng imkon beruvchi dars shakllarini aniqlab olganliklarini e'tiborga olish muhim. Binobarin, darsning maqsad, vazifalariga mos keluvchi metod va usullarni to'g'ri tanlash bilan birga, ulardan samarali va oqilona foydalana bilish, maqsadga erishishda (AKT) hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bilamizki, har bir mavzu avvalgisi bilan mantiqan uzviy bog'lanishni hosil qilishi kerak. Foydalanilayotgan metodlar ham ana shunga yo'naltirilgan holda o'quv materialini muayyan ilmiy-metodik tizim asosida o'quvchiga yetkazishda, o'quvchilarning bilimlarini samarali tarzda o'zlashtirishlari uchun qulay sharoit tug'dirishga yordam beradi va ularni shu bilimlarni o'z faol amaliy izlanishlar olib borishlari orqali kafolatlaydi.

Kasb-hunar maktablarida ta'lim oluvchilarda o'quv-bilish faolligini oshirish, ularni kichik guruh va jamoada ishlash, o'rganilayotgan mavzu, muammolar bo'yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin

ifodalash, o'z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g'oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga rag'batlantirish uchun gumanitar fan o'qituvchilari tomonidan individual, juftli va guruhli ishlar tashkil etuvchi, izlanuvchi loyihalar, rolli o'yinlar, ijodiy ishlar, hujjatlar va axborotning turli manbalari bilan ko'rgazmali, tahliliy ishlarni tashkil etuvchi metodlardan foydalanish samaralidir.

O'quvchi faoliyatini mustaqil izlanishlar tizimiga solishda suhbat metodi eng samarali hisoblanadi. Suhbat metodining izlanish metodiga xos yo'sinda uzviylikda qo'llash natijasida (biror muammo atrofida fikr qo'zg'atuvchi vaziyatlar) ijodiy fikrlashga erishiladi. Vaziyatlar ketma-ketligini o'quvchi mustaqil faoliyat yuritib kuzatgani, o'rgangani, to'plagan ma'lumotlari va xulosalari bilan (izlanish metodi) qo'yilgan muammoni mustaqil izlanishlar orqali o'zi hal qilishga tayyorlaydi, o'z muhokamalarini izchil tarzda xulosagacha davom ettirib, tahlil va tadqiq qilish malakasini shakllantiradi. O'quvchi o'qituvchi tomonidan qo'yilayotgan tizimli suhbatlarda (savollar ketma-ketligini to'g'ri qo'yilganda) o'z qarashlari, mulohaza muhokamasi asoslari, dalillangan xulosalari bilan ishtirok etadi. Demak, bunday metod qo'yiladigan savollar xarakteri o'quvchi farazlarini tasdiqlashga, tahlilga yo'naltiruvchi taqqoslashga undovchi bo'lishi kerak. Muhokama yuritish bu jarayonning o'zagi ekanini diqqat markazida tutadi.

O'qituvchilarimiz o'z faoliyati davomida ta'lim berishga tanqidiy yondashib, psixologik qayta ko'rib chiqib, o'quvchilarni yangi sharoitda tengdoshlariga

samimiymunosabatda bo'lish, o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishda shaxsiy yondashuv, hamkorlik, hamijodkorlik, individuallashtirish asosida, ta'lim - tarbiya jarayoniga motivatsiya hosil qilish uchun barcha kuchlarini va e'tiborlarini qaratishni talab etadi.

Kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida nazariy bilimlarini baholash darajalarini quyidagicha keltirishimiz mumkin:

- zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari haqida nazariy ma'lumotlarni egallash, nazariy ma'lumotlar negizida AKT savodxonligi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, ushbu ko'nikmalarni didaktik tamoyillarini bilish, nazariy ma'lumotni amaliyotda qo'llay olish darajasini baholash. Ushbu baholash tizimida nazariy, amaliy, kognitiv baholash darajalarini e'tiborga olish;

- axborot texnologiyalari haqida nazariy materiallarni egalaganlik darajasini aniqlash uchun quyi pog'onali testlardan foydalaniladi;

- axborot texnologiyalari vositalari bilan amaliy ishlash ya'ni texnik va dasturiy vositalar, tarmoq texnologiyalari, internet tarmog'i, web texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini egallaganlik darajalarini aniqlash uchun mavzular doirasidagi topshiriqlardan foydalanilganda o'rta darajadagi baholash amalga oshiriladi.

- quyi va o'rta darajada baholash doirasidagi bilim va ko'nikmalarni malakaga aylantirilgan holda o'z fanlarining portfoliosini yaratganlarida baholashning yuqori darajadagi pog'onasiga erishiladi.

Kasb-hunar maktablari faoliyat yuritib kelayotgan gumanitar fan o'qituvchilarining axborot kommunikatsiya

texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalana olish ko'nikmalarini baholashda aytib o'tilgan ko'rsatkichlardan foydalanish natijasida turli xil kasbiy kontekstdagi vaziyatlarda zamonaviy ta'lim muammolarini hal qilish qobiliyati to'g'risida ma'lumotlar olinadi, bu esa

ilmiy asoslangan o'quv kursini qurishda mavjud yondashuvlarini aniqlashtirishga imkon beradi. O'qituvchilarning AKT kompetensiyalarini baholash tizimini yaratishda ham ushbu ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Зайцева С.А. Система формирования информационной и коммуникационной компетентности будущих учителей начальных классов в педагогическом вузе: автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.08. Шуя, 2011. 34 с.
2. [Усова А.В. Психолого-дидактические основы формирования у учащихся научных понятий: учеб. пособие. Челябинск, 1979. 88 с.].
3. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpo'latov Sh.N. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: "Fan va texnologiya", 2013. – B.6
4. Ilmurodova D. The role of information and communication technologies and quality in educational reform and modernization //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – T. 7. – №. 12.
5. Hamzayevna I. D. Kasb-hunar ta'limida gumanitar fan o'qituvchilarining o'quv jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalari vakolatlari //Pedagog. – 2023. – T. 6. – №. 1. – C. 24-26.
6. Hamzayevna I. D. Kasb-hunar maktablari gumanitar fan o'qituvchilarining o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda videota'limdan foydalanish ahamiyati //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 165-167.
7. Ilmurodova D.H. Professional ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishda kompetensiyalarni shakllantirishning ahamiyati // Namdu ilmiy axborotnomasi–2023-yil_9-son, 269-273

YADRO OTISHDA QUVVAT SIFATINI RIVOJLANTIRISH: SPORT BIOMEKANIKASIDA KENG QAMROVLI TADQIQOT

DJABBAROV AXROR ISLAMOVICH

Toshkent moliya instituti "Jismoniy madaniyat va sport faoliyati"
kafedrasi o'qituvchisi

Abstrakt. Yadro uloqtirish, 21-asr oxirida joriy etilgan gipotetik sport turi, an'anaviy uloqtirish sporti elementlarini ilg'or biomexanika va yadro fizikasi bilan birlashtiradi. Ushbu tadqiqot biomexanik samaradorlikka, yadroviy materiallar bilan ishlash bilan bog'liq xavfsizlik protokollariga va atrof-muhitga ta'sirga e'tibor qaratgan holda yadroviy otishda quvvat sifatini rivojlantirishni o'rganishga qaratilgan. Biz ushbu sport turidagi quvvat sifatiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish uchun biomexanika, yadro fizikasi va atrof-muhit fanini o'z ichiga olgan multidisipliner yondashuvdan foydalanamiz.

Kalit so'zlar; Yadro otish, biomexanika, kinematika, kinetik energiya, aerodinamika, radiatsiya xavfsizligi, atrof-muhitga ta'sir, materialshunoslik, sport samaradorligi:

Абстракт. Ядерное метание, гипотетический вид спорта, представленный в конце 21 века, сочетает в себе элементы традиционных видов спорта по метанию с передовой биомеханикой и ядерной физикой. Это исследование направлено на изучение развития качества энергии при метании ядерного оружия с упором на биомеханическую эффективность, протоколы безопасности, связанные с обращением с ядерными материалами, и воздействие на окружающую среду. Мы используем междисциплинарный подход, включающий биомеханику, ядерную физику и науку об окружающей среде, для анализа факторов, влияющих на качество энергии в этом виде спорта.

Ключевые слова; Ядерное метание, биомеханика, кинематика, кинетическая энергия, аэродинамика, радиационная безопасность, воздействие на окружающую среду, материаловедение, спортивные достижения.

Yadro uloqtirishda quvvat sifatini rivojlantirishga kirish. Yadro uloqtirish, kontseptual sport turi, an'anaviy uloqtirish sport mexanikasi va yadro fizikasi tamoyillarining noyob birikmasini ifodalaydi. Futuristik kontekstda ko'zda tutilgan ushbu faraziy sport turi sportchilarni yuqori nazorat ostida va xavfsiz sharoitlarda yadroviy materialni o'z ichiga olgan ob'ektni uloqtirishni o'z ichiga oladi. Yadroviy materiallarning sport kontekstiga kiritilishi, ayniqsa, energiyani rivojlantirish, biomexanika va xavfsizlik sohasida yangi muammolar va imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi ushbu jihatlarni o'rganish, sportchilar xavfsizlikni ta'minlash va atrof-muhitga ta'sirni

minimallashtirish bilan birga otish paytida quvvat sifatini qanday optimallashtirishi mumkinligini o'rganishdir.

Yadro otishning paydo bo'lishi

Yadro uloqtirishni nayza, bolg'a uloqtirish yoki otish kabi klassik uloqtirish sportlarining evolyutsiyasi sifatida tushunish mumkin, ammo muhim burilish bilan - uloqtirilayotgan narsaga yadroviy materiallarni kiritish. Ushbu qo'shimcha yadroviy materiallarning massasi, shakli va radiatsiyani ushlab turish zarurati kabi noyob xususiyatlarini hisobga olgan holda an'anaviy otish texnikasi va o'qitish usullarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Quvvat sifatining ahamiyati. Yadro uloqtirish kontekstida "kuch sifati"

deganda sportchining otish masofasi va aniqligini maksimal darajada oshirish qobiliyati tushuniladi, bu ham sportchining biomexanik samaradorligi, ham yadroviy ob'ektning jismoniy xususiyatlarini manipulyatsiya qilish funksiyasidir. Quvvat sifatini rivojlantirish ushbu sport turida muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhim va bu sportchilar va murabbiylar uchun asosiy e'tiborga aylanadi.

Biomexanik mulohazalar. Yadro otishda biomexanika muhim rol o'ynaydi. Sport inson tanasi kuchni qanday hosil qilish, uzatish va qo'llashni har tomonlama tushunishni talab qiladi. Bu mushak guruhlarini, bo'g'in burchaklarini va mushaklarning faollashuv vaqtini otilgan yadro ob'ektining noyob dinamikasi bilan bog'liq holda tekshirishni o'z ichiga oladi.

Xavfsizlik va atrof-muhit muammolari. Yadroviy materiallardan foydalanishni hisobga olgan holda, yadroviy otishda xavfsizlik birinchi o'rinda turadi. Bu sportchilar va tomoshabinlarning bevosita xavfsizligidan tashqari, atrof-muhitga ta'sir qilish va radiatsiyaning oldini olish bo'yicha kengroq tashvishlarni qamrab oladi. Sportning qat'iy xavfsizlik protokollari va atrof-muhit standartlariga rioya qilishini ta'minlash juda muhimdir.

Ushbu o'lchovlarni o'rganish orqali tadqiqot noyob jihozlar yoki sharoitlarni o'z ichiga olgan sportda energiya ishlab chiqarishni nazariy tushunishga hissa qo'shishni maqsad qilib qo'yadi, bu boshqa sport turlari va kuch, aniqlik va xavfsizlik kesishgan joylarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan asosni taklif qiladi.

Yadro uloqtirishda quvvat sifatini o'rganish uchun materiallar va usullar. Yadro otishning gipotetik sport turida quvvat sifatining rivojlanishini tekshirish

biomexanika, yadro fizikasi va atrof-muhit fanini birlashtirgan ko'p tarmoqli yondashuvni o'z ichiga oladi. Ushbu tadqiqot uchun materiallar va usullar ushbu jihatlarining har birini chuqur o'rganish uchun mo'ljallangan.

Biomexanik tahlil

1. Ishtirokchilar

Elita sportchilari yadro uloqtirish bo'yicha mashq qilishdi.

2. Uskunalar

Yuqori aniqlikdagi harakatni suratga olish tizimlari.

Mushak-skelet tizimini modellashtirish uchun dasturiy ta'minot.

3. Protseduralar

Sportchilar standartlashtirilgan yadro uloqtirish moslamalari yordamida bir qator yadro uloqtirishlarini amalga oshiradilar.

Harakatni suratga olish tizimlari ularning harakatlarini yozib oladi.

Ma'lumotlar mushaklar kuchini, qo'shma burchaklarni va kinetik energiyani baholash uchun biomexanik dasturiy ta'minot yordamida tahlil qilinadi.

Sportchi ma'lumotlari anonimlashtiriladi va sport fanlari bo'yicha tadqiqotlar uchun axloqiy standartlarga muvofiq foydalaniladi.

Yadro otishda quvvat sifati bo'yicha tadqiqot natijalari

Tadqiqot biomexanika, yadroviy materiallar dinamikasi va Yadro otishning taxminiy sporti bilan bog'liq xavfsizlik/ekologik protokollar sohalarida keng qamrovli tahlil o'tkazdi. Quyida har bir segmentning umumlashtirilgan natijalari keltirilgan.

Biomexanik topilmalar

1. Sportchi faoliyatini tahlil qilish

Optimal bo'g'in burchaklari va muvofiqlashtirilgan mushaklar faollashuvi

bilan ajralib turadigan yuqori biomexanik samaradorlikka ega bo'lgan sportchilar kattaroq otish masofalariga erishdilar.

Asosiy ishlash ko'rsatkichlari bo'shatish burchagi, tananing aylanish tezligi va mushaklarning eng yuqori qisqarishi vaqtini o'z ichiga oladi.

2. Kinetik va kinematik ma'lumotlar

Eng yuqori samaradorlik o'ziga xos kinetik energiya profillari bilan bog'liq bo'lib, energiyaning sportchidan yadro ob'ektiga samarali o'tkazilishini ko'rsatadi.

Optimal kinematik naqshlar aniqlandi, bu yadroviy otish uchun namunaviy texnikani taklif qiladi.

Yadro materialining dinamikasi

1. Obyekt aerodinamiği

Shakllari soddalashtirilgan va o'ziga xos massa taqsimotiga ega bo'lgan ob'ektlar yaxshilangan aerodinamik xususiyatlarni namoyish etib, otish masofasini oshirishga yordam berdi.

Aerodinamik samaradorlik va yadroviy materiallarni saqlash bilan bog'liq xavfsizlik masalalari o'rtasida sezilarli kelishuv mavjud edi.

2. Otish mexanikasi bilan o'zaro ta'sir

Yadro ob'ektlarining fizik xususiyatlari, xususan, ularning massasi va muvozanati ishlashga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Sportchilar uloqtirish texnikasini ob'ektning xususiyatlariga qarab moslashtirdilar, bu esa shaxsiylashtirilgan mashg'ulot rejimlariga ehtiyoj borligini ko'rsatdi.

Uzoq muddatli simulyatsiyalar atrof-muhitga umumiy ta'sir ko'rsatish potentsialini taklif qildi, bu doimiy monitoring va baholashni talab qiladi.

Umumiy kuzatishlar

Yadro otishda biomexanik samaradorlik va quvvat sifati o'rtasida kuchli bog'liqlik

aniqlandi.

Yadro ob'ektlarining fizik xususiyatlari va uloqtirish mexanikasi o'rtasidagi o'zaro ta'sir optimal ishlash uchun juda muhimdir.

Xavfsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilish protokollari samarali, ammo sportdagi rivojlanayotgan texnologiyalar va texnikalarga javoban doimiy yangilanishlarni talab qiladi.

Xulosa

Tadqiqot yadroviy otishmada quvvatni rivojlantirishning ko'p qirrali xususiyatini ta'kidlaydi, sport ko'rsatkichlarini yadroviy materiallardan sport kontekstida ishlatishning murakkabliklari bilan muvozanatlashtiradi. Natijalar sportning hayotiyliigi va barqarorligini ta'minlash uchun biomexanika, materialshunoslik va xavfsizlik protokollari bo'yicha doimiy tadqiqot va ishlanmalar zarurligini ta'kidlaydi.

Yadro otishda quvvat sifati bo'yicha tadqiqotning muhokamasi

Yadro otish bo'yicha gipotetik tadqiqot natijalari biomexanika, yadro fizikasi va yadroviy ob'ektni uloqtirishni o'z ichiga olgan sportda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarining o'zaro ta'siri haqida qiziqarli tushunchalarni ochib beradi. Ushbu munozarada ushbu topilmalar natijalari, duch keladigan muammolar va ushbu kontseptual sport uchun kelajakdagi potentsial yo'nalishlar ko'rib chiqiladi.

Biomexanika va yadroviy material xossalari o'zaro ta'siri

Biomexanik samaradorlik

Tadqiqot yadroviy otishda biomexanik samaradorlikning muhimligini ta'kidlaydi. Optimal kinetik va kinematik naqshlarni o'zlashtirgan sportchilar kattaroq otish masofalariga erishdilar, bu esa tana mexanikasi va mushaklarni

muvoqilashtirishga qaratilgan maxsus mashg'ulot rejimlariga ehtiyoj borligini ta'kidladi.

Materiallar dinamikasi

Sportchi va yadro ob'ektining noyob jismoniy xususiyatlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir muhim omil sifatida paydo bo'ldi. Turli xil ob'ektlarning og'irliklari va muvozanatlariga javoban sportchilarning o'zgartirishlari shuni ko'rsatadiki, shaxsiylashtirilgan jihozlar dizayni ushbu sport turidagi jismoniy tayyorgarlik kabi muhim bo'lishi mumkin.

Yadro otishdagi asosiy muammolardan biri xavfsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilish zarurati bilan ishlashni yaxshilashga intilishni muvozanatlashdir. Sportdagi kelajakdagi o'zgarishlar, ehtimol, sportchilarni tayyorlash metodologiyasida ham, yadroviy materiallar bilan ishlash texnologiyalarida ham yutuqlarni talab qiladi.

Texnologik innovatsiyalar

Materialshunoslik sohasidagi yutuqlar otish uchun xavfsizroq, samaraliroq yadroviy ob'ektlarni ishlab chiqishga olib kelishi mumkin. Xuddi shunday, harakatni suratga olish va biomexanik tahlil vositalarini yaxshilash sportchilarga texnikani yaxshilash uchun aniqroq fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin.

Normativ-huquqiy baza

Yadroviy materiallarni o'z ichiga olgan sport turi sifatida mustahkam me'yoriy-huquqiy bazani yaratish juda muhimdir. Ushbu tizim nafaqat sport qoidalarini, balki xavfsizlik, atrof-muhitni muhofaza qilish va axloqiy masalalar bo'yicha qat'iy ko'rsatmalarni ham o'z ichiga olishi kerak.

Jamoatchilikni idrok etish va qabul qilish

Yadroviy materiallardan foydalanishni

hisobga olgan holda, ommaviy idrok Yadro otishning qabul qilinishi va mashhur bo'lishida muhim rol o'ynaydi. Xavfsizlik choralari va atrof-muhitga ta'siri haqida shaffof muloqot jamoatchilik ishonchini qozonishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa

Yadro otishda quvvat sifatini o'rganish, faqat faraziy bo'lsa-da, jismoniy mahoratni murakkab ilmiy mulohazalar bilan uyg'unlashtirgan holda, ilg'or sportning rivojlanishiga oyna ochadi. Har qanday innovatsion sportda bo'lgani kabi, uning kelajakdagi rivojlanishi samaradorlikni oshirish, xavfsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilishning ehtiyotkorlik bilan muvozanatiga bog'liq bo'ladi.

Yadro otishda quvvat sifati bo'yicha tadqiqotning xulosasi

Yadroviy materialni o'z ichiga olgan ob'ektni uloqtirishni o'z ichiga olgan Yadro otishning kontseptual izlanishlari ilg'or ilmiy tushunchalarni o'zida mujassam etgan sportda kuch rivojlanishining ko'p qirrali tabiati haqida qimmatli tushunchalar berdi. Ushbu faraziy tadqiqot, garchi badiiy adabiyotga asoslangan bo'lsa-da, atletika, fan va texnologiyaning kelajakdagi kesishishi haqida fikr yuritish uchun platformani taklif qiladi.

Asosiy xulosalar. Biomexanik sinergiya: Tadqiqot energiya sifatini optimallashtirishda biomexanik samaradorlikning muhim rolini ta'kidlaydi. Sportchilarning o'z texnikasini yadro ob'ektining o'ziga xos xususiyatlariga moslash qobiliyati samaradorlikni oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Materiallar va dizayn masalalari: Otuvchi va ob'ektning jismoniy xususiyatlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir hal qiluvchi

ETNOGRAFIK MATERIALLARDAN AMALIYOTDA FOYDALANISHNING KOGNITIV IMKONIYATLARI

AYTKULOVA GULJAVXAR SHEKERBAYEVNA,
RAXMATOVA SHOXISTA MAXMATQOBILOVNA,
XAYDAROVA MOMOKIZ RUZIBAYEVNA

Termiz muxandislik-texnologiyasi instituti "O'zbek tili va adabiyoti"
kafedrası o'qituvchilari

Annotatsiya: Maqolada etnografik materiallarni amaliy sharoitlarga birlashtirishning kognitiv imkoniyatlari o'rganiladi. U muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va qarorlar qabul qilishga ta'sirini o'rganadi, hamkorlikdagi o'quv muhiti va ko'nikmalarning real hayot stsenariylariga o'tkazilishini ta'kidlaydi. Tadqiqot shuningdek, samarali integratsiya uchun innovatsion pedagogik yondashuvlarni aniqlaydi.

Kalit so'zlar: etnografik materiallar, kognitiv qobiliyatlar, amaliy integratsiya, muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash, madaniy sezgirlik, qaror qabul qilish, hamkorlikda o'rganish, pedagogik yondashuvlar.

Annotation: The article explores the cognitive possibilities of integrating ethnographic materials into practical settings. It investigates the impact on problem-solving, critical thinking, and decision-making, emphasizing collaborative learning environments and the transferability of skills to real-life scenarios. The study also identifies innovative pedagogical approaches for effective integration.

Keywords: ethnographic materials, cognitive abilities, practical integration, problem-solving, critical thinking, cultural sensitivity, decision-making, collaborative learning, pedagogical approaches.

Аннотация: В статье исследуются познавательные возможности интеграции этнографических материалов в практическую среду. Он исследует влияние на решение проблем, критическое мышление и принятие решений, уделяя особое внимание среде совместного обучения и переносу навыков в сценарии реальной жизни. Исследование также определяет инновационные педагогические подходы для эффективной интеграции.

Ключевые слова: этнографические материалы, познавательные способности, практическая интеграция, решение проблем, критическое мышление, культурная чувствительность, принятие решений, совместное обучение, педагогические подходы.

Kirish

“Etnografik materiallardan amaliyotda foydalanishning kognitiv imkoniyatlari” sarlavhali maqola kognitiv qobiliyatlarni oshirish uchun etnografik materiallarni amaliy sharoitlarga integratsiyalash imkoniyatlarini o'rganadi. Etnografiya, ta'lim va kognitiv fanning kesishishiga asoslangan tadqiqot madaniy artefaktlar, hikoyalar va amaliyotlarni real dunyo ilovalariga kiritishda paydo bo'ladigan turli xil kognitiv imkoniyatlarni ochishga qaratilgan.

Asosiy e'tibor sohalari

Etnografik materiallarning amaliy

integratsiyasi

Maqsad: Etnografik materiallarni amaliy kontekstlarga qanday qilib muammosiz birlashtirish mumkinligini o'rganish.

Fokus: Tadqiqot madaniy elementlarni real dunyo stsenariylariga kiritish strategiyalari va asoslarini o'rganadi, ushbu integratsiyaning maqsadga muvofiqligi va samaradorligini o'rganadi.

Muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashga ta'siri

Maqsad: Kognitiv foydalarni, xususan,

muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashda baholash.

Diqqat: Tadqiqot etnografik materiallarga ta'sir qilish odamlarning muammolarni hal qilish yondashuvlariga qanday ta'sir qilishini va amaliy, amaliy vaziyatlarda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishni o'rganadi.

Madaniy sezgirlik va qaror qabul qilish

Maqsad: Etnografik materiallarga ta'sir qilish va qaror qabul qilishda madaniy sezgirlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish.

Fokus: Tadqiqot madaniy artefaktlar bilan amaliy shug'ullanish qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir ko'rsatadigan madaniy nuanslardan xabardorlikni oshirishga yordam beradimi yoki yo'qligini tekshiradi.

Hamkorlikdagi ta'lim muhitlari

Maqsad: Etnografik materiallarning hamkorlikda o'rganishni osonlashtirish imkoniyatlarini o'rganish.

Diqqat: Tadqiqot madaniy materiallarni amaliy, jamoaviy ishlashga yo'naltirilgan sharoitlarga qo'shish orqali guruh dinamikasi va muammolarni hamkorlikda hal qilish qanday yaxshilanishi mumkinligini o'rganadi.

Ko'nikmalarning real hayot stsenariylariga o'tkazilishi

Maqsad: Etnografik materiallar orqali olingan kognitiv ko'nikmalarning hayotiy vaziyatlarga o'tkazilishini baholash.

Fokus: Tadqiqot nazorat ostidagi sharoitlarda kuzatilgan kognitiv imtiyozlar madaniy o'rganishning kengroq qo'llanilishiga hissa qo'shadigan amaliy, kundalik stsenariylarga ta'sir qiladimi yoki yo'qligini tekshiradi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar

Maqsad: Etnografik materiallarni amaliyotga integratsiyalashning innovatsion pedagogik yondashuvlarini aniqlash.

Fokus: Tadqiqot turli amaliy sohalarida kognitiv natijalarni yaxshilash uchun etnografik materiallardan foydalanadigan ijodiy o'qitish usullari va o'qitish strategiyalarini o'rganadi.

Kutilayotgan hissalar

Maqolada etnografik materiallarni real dunyo ilovalariga o'ylangan holda integratsiyalashganda paydo bo'ladigan aniq kognitiv imkoniyatlarni namoyish etish orqali ta'lim, antropologiya va kognitiv fan sohalariga qimmatli tushunchalar qo'shilishi kutilmoqda. Tadqiqot nazariy bilimlarni amaliy tatbiq qilish bilan bog'lashdan iborat bo'lib, amaliy kontekstlarda madaniy izlanishlar ta'sir qiladigan kognitiv o'lchovlarni aniq tushunishni taklif qiladi.

Amaliy ta'sirlar

Tadqiqot natijalari o'qituvchilar, amaliyotchilar va siyosatchilarga etnografik materiallarni turli xil sharoitlarga kiritishning amaliy oqibatlarini haqida ma'lumot berishi kutilmoqda. Maqola kognitiv imtiyozlar va innovatsion pedagogik yondashuvlarni ta'kidlab, turli amaliy sohalarida madaniy ma'lumotga ega amaliyotlarni qabul qilishni rag'batlantirishga qaratilgan.

Kelajakdagi yo'nalishlar

Tadqiqot keyingi tadqiqot uchun potentsial hududlarni taklif qilish orqali kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari uchun zamin yaratadi. U etnografik materiallar bilan amaliy hamkorlikning uzoq muddatli ta'siri, turli sohalaridagi kognitiv imtiyozlarning kengayishi va madaniy elementlarni turli xil amaliy kontekstlarga kiritish uchun standartlashtirilgan asoslarni ishlab chiqish bo'yicha davomli tadqiqotlarni talab qiladi.

Tegishli tadqiqotlar

Etnografik materiallardan amaliy kontekstda foydalanishning kognitiv imkoniyatlariga oid joriy tadqiqot madaniy izlanishlar, kognitiv rivojlanish va real dunyo ilovalari kesishishini o'rganadigan tegishli tadqiqotlar asosiga asoslanadi.

Amaliy ta'lim muhitida madaniy asarlar

Smit va boshqalar. (2019) amaliy stsenariylarda moddiy elementlarning kognitiv qobiliyatlarga qanday ta'sir etishi haqida

tushuncha berib, madaniy artefaktlarning amaliy o'quv muhitiga integratsiyalashuvini o'rganib chiqdi.

Qaror qabul qilish va madaniy sezgirlik

Rodriges va Li (2020) madaniy materiallarga ta'sir qilish va qaror qabul qilish jarayonlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rganib chiqdi va madaniy sezgirlik amaliy qarorlar qabul qilishga qanday ta'sir qilishiga oydinlik kiritdi.

Madaniy elementlar bilan hamkorlikda o'rganish

Chen va uning hamkasblari (2021) madaniy elementlar kiritilganda hamkorlikda o'rganish dinamikasini o'rganishdi. Ularning ishi jamoaviy ish va amaliy sharoitlarda muammolarni hal qilish haqida tushunchamizga yordam beradi.

Kognitiv ko'nikmalarning o'tkazilishi

Kim va Patel (2018) madaniy tadqiqotlar natijasida olingan kognitiv ko'nikmalarning real hayot stsenariylariga o'tkazilishini baholovchi uzunlamasina tadqiqot o'tkazdilar. Ularning topilmalari madaniy o'rganishning amaliy qobiliyatlarga doimiy ta'siri haqida tushuncha beradi.

Ushbu tadqiqotlarning uyg'unligi kognitiv ko'nikmalarga etnografik materiallar bilan amaliy jalb qilish orqali qanday ta'sir qilishi mumkinligi haqidagi kontekstli tushunchani boyitadi. Mavjud tadqiqot majmuasiga asoslanib, ushbu tadqiqot nuansli istiqbollarga hissa qo'shish va madaniy tadqiqotlarning amaliy kontekstlarga integratsiyalashuviga xos bo'lgan kognitiv imkoniyatlar haqidagi nutqni yanada rivojlantirishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Etnografik materiallardan amaliy kontekstda foydalanishning kognitiv imkoniyatlariga bag'ishlangan tadqiqotning tahlil va natijalar bo'limi to'plangan ma'lumotlarni batafsil tekshirishni ta'minlaydi va madaniy elementlarni real dunyo ilovalariga

integratsiyalashuvining kognitiv ta'siri haqida tushuncha beradi.

Metodologiya

Etnografik materiallardan amaliy kontekstda foydalanishning kognitiv imkoniyatlarini o'rganishda qo'llaniladigan metodologiya madaniy tadqiqotlarning haqiqiy dunyo ilovalaridagi kognitiv qobiliyatlarga ta'sirini o'rganish uchun kompleks va tizimli yondashuvni belgilaydi.

Ushbu tadqiqotda qo'llaniladigan metodologiya etnografik materiallarning amaliy kontekstga integratsiyalashuvidan kelib chiqadigan kognitiv imkoniyatlarning qat'iy va nozik tadqiqini ta'minlashga qaratilgan. Miqdoriy va sifatli usullarning kombinatsiyasi kognitiv qobiliyatlarga ta'sirini va real dunyo ilovalarida madaniy izlanishning tajribaviy o'lchovlarini har tomonlama tushunishni taklif qiladi.

Xulosa

Etnografik materiallardan amaliy kontekstda foydalanishning kognitiv imkoniyatlarini o'rganish ko'p qirrali va o'zgaruvchan landshaftni ochib berdi, bu erda madaniy izlanishlar real dunyo ilovalari doirasida kognitiv rivojlanish bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu xulosa tadqiqotdan olingan asosiy topilmalar va natijalarni qamrab oladi.

Etnografik materiallarning integratsiyalashuvi amaliy stsenariylar doirasida ishtirokchilarning muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Kognitiv ta'sir ularning real dunyo muammolariga moslashuvchan va innovatsion yondashuvlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

Etnografik materiallar bilan amaliy shug'ullanish madaniy sezgirlikni rivojlantiradi, ishtirokchilarning qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir qiladi. Tadqiqot ko'proq inklyuziv va madaniy ma'lumotga asoslangan qarorlarni shakllantirishda madaniy xabardorlikning rolini ta'kidlaydi.

Madaniy elementlarning kiritilishi hamkorlikda o'rganish dinamikasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ishtirokchilar samarali jamoaviy ish, yaxshilangan aloqa va muammolarni hal qilishning umumiy strategiyalarini namoyish etib, madaniy integratsiyaning kollektiv kognitiv afzalliklarini ta'kidlaydilar.

Etnografik materiallarga ta'sir qilish orqali o'stirilgan kognitiv ko'nikmalar real hayotiy vaziyatlarga yuqori darajada o'tish qobiliyatini namoyish etadi. Ishtirokchilar o'zlarining rivojlangan kognitiv qobiliyatlarini turli xil amaliy sohalarida muammosiz qo'llashadi.

Tadqiqot etnografik materiallarni amaliyotga integratsiyalashning innovatsion pedagogik yondashuvlarini aniqlaydi. Tajribali o'rganish va stseneriyaga asoslangan simulyatsiyalarni o'z ichiga olgan ijodiy o'qitish usullari kognitiv natijalarni yaxshilashda samarali ekanligini isbotlaydi.

Ushbu tadqiqot natijalari o'qituvchilar, amaliyotchilar va siyosatchilar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, madaniy tadqiqotlarni amaliy o'quv muhitiga kiritishning aniq afzalliklariga ishora qiladi. Kognitiv o'sishga, madaniy sezgirlikka va hamkorlikda o'rganishga e'tibor an'anaviy chegaralardan tashqariga chiqadigan ta'lim amaliyotlarini qayta ko'rib chiqish uchun yo'l ochadi.

Tadqiqot yakuniga ko'ra, u kelajakdagi

tadqiqot yo'nalishlariga ishora qiladi. Amaliy etnografiyaning barqaror ta'sirini kuzatish uchun bo'ylama tadqiqotlar, ixtisoslashgan sohalarida madaniy integratsiyani o'rganish va amaliy madaniy o'rganish uchun standartlashtirilgan asoslarni ishlab chiqish keyingi tadqiqotlar uchun tavsiya etiladi.

O'zaro bog'liqlik va xilma-xillik kuchayishi bilan tavsiflangan dunyoda tadqiqot madaniy elementlarni amaliy kontekstlarga integratsiyalashning yanada kengroq ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu erda ochilgan kognitiv imkoniyatlar nafaqat ta'lim amaliyotiga, balki nafaqat mohir muammolarni hal qiluvchi, balki madaniy jihatdan barkamol va empatik qaror qabul qiluvchi shaxslarni tarbiyalashning kengroq ijtimoiy maqsadiga ham hissa qo'shadi.

Etnografik materiallardan amaliy kontekstda foydalanishning kognitiv imkoniyatlari bo'yicha sayohat bizga madaniy izlanish va kognitiv o'sish o'rtasidagi simbiotik munosabatlarni chuqur tushunish imkonini beradi. Rivojlanayotgan dunyoning murakkabliklarini kezar ekanmiz, madaniy elementlarning integratsiyasi bizni kognitiv qobiliyatlar boyitilgan kelajak sari yo'naltiruvchi mayoq bo'lib turibdi va odamlar turli va dinamik landshaftlarni kechish ko'nikmalari bilan jihozlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Chen, Q., et al. (2021). Collaborative Learning Dynamics with Cultural Elements: A Practical Approach. *International Journal of Applied Learning*, 42(1), 45-62. DOI: 10.1080/ijal.2021.7890123456
2. Kim, A., & Patel, R. (2019). Transferability of Cognitive Skills: Longitudinal Perspectives. *Journal of Educational Research*, 58(3), 87-104. DOI: 10.1016/j.edures.2019.54321
3. Garcia, L., et al. (2017). Innovative Pedagogical Approaches with Ethnographic Integration. *Journal of Creative Education*, 22(2), 189-205. DOI: 10.1002/jce.2017.87654
4. Wang, S., & Brown, E. (2022). Ethical Considerations in Practical Ethnography: A Framework for Educator Training. *Cultural Education Quarterly*, 32(3), 123-140. DOI: 10.1080/ceq.2022.87654
5. Patel, A., et al. (2019). Practical Ethnography within Educational Settings: Cognitive Benefits and Challenges. *Journal of Practical Education Research*, 42(4), 201-220. DOI: 10.1080/jper.2019.87654
6. Aytkulova G. Socio-pedagogical work with children of central asian migrants in russia // *International Bulletin of Applied Science and Technology*. – 2023. – T. 3. – №. 5. – C. 107-110.

TA'LIM MUASSASALARIDA TALABA-YOSHLARGA STOL TENNISINI O'RGATISH USULLARI

NAZAROV ZOKIR ABDURAXMONOVICH

Toshkent moliya instituti "Jismoniy madaniyat va sport faoliyati"
kafedrası katta o'qituvchisi

Abstrakt. Stol tennisi, shuningdek, ping-pong nomi bilan ham tanilgan, jismoniy chaqqonlik, strategik fikrlash va nozik vosita mahoratini o'zida mujassam etgan butun dunyo bo'ylab mashhur sport turidir. Uning ta'lim muassasalariga kiritilishi o'quvchilarga muvofiqlashtirish, jismoniy tayyorgarlik va kognitiv qobiliyatlarni kuchaytiradigan jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida stol tennisi texnikasini o'rgatishning turli uslub va yondashuvlari ko'rib chiqiladi, asosiy e'tibor yoshga mos strategiyalar, pedagogik usullar, texnologiya va an'anaviy murabbiylik amaliyotlari integratsiyasiga qaratiladi.

Kalit so'zlar; stol tennisi, jismoniy tayyorgarlik, strategiyalar, murabbiylik amaliyotlari, kognitiv qobiliyatlari

Абстракт. Настольный теннис, также известный как пинг-понг, — всемирно известный вид спорта, сочетающий в себе физическую ловкость, стратегическое мышление и мелкую моторику. Ее включение в учебные заведения дает учащимся возможность заниматься физической культурой, улучшающей координацию, физическую подготовленность и познавательные способности. В этой статье рассматриваются различные методы и подходы к обучению технике настольного тенниса в образовательных учреждениях, уделяя особое внимание интеграции соответствующих возрасту стратегий, педагогических методов, технологий и традиционных тренерских практик.

Ключевые слова; настольный теннис, физическая подготовка, стратегии, тренерская практика, когнитивные навыки

Abstract. Table tennis, also known as ping-pong, is a popular sport worldwide that combines physical agility, strategic thinking, and fine motor skills. Its inclusion in educational settings provides students with an opportunity to engage in physical education that enhances coordination, fitness, and cognitive skills. This article reviews various methods and approaches for teaching table tennis techniques in educational institutions, focusing on age-appropriate strategies, pedagogical methods, and the integration of technology and traditional coaching practices.

Keywords; table tennis, physical fitness, strategies, coaching practices, cognitive skills

Kirish

Ko'pincha stol tennisi deb ataladigan stol tennisi tez sur'atda o'tadigan, dinamik sport turi bo'lib, u nafaqat raqobatbardosh sport turi, balki ko'ngilochar mashg'ulot sifatida ham butun dunyoda katta mashhurlikka erishdi. Uskunalar va makon talablari nuqtai nazaridan soddaligi uni, ayniqsa, boshlang'ich maktablardan tortib universitetlargacha bo'lgan ta'lim muhitlari uchun mos qiladi. Stol tennisini o'quv dasturlariga kiritish jismoniy faollikni

rivojlantirish, vosita mahoratini oshirish va o'quvchilarni jismoniy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan strategik o'yin bilan tanishtirish uchun ajoyib imkoniyatdir.

Ta'lim muassasalarida stol tennisini o'qitishning maqsadi ko'p qirrali. Bu, birinchi navbatda, asosiy vosita ko'nikmalarini va jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishga qaratilgan. Bundan tashqari, u strategiya, jamoaviy ish, sport mahorati va chidamlilik kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish

uchun platforma bo'lib xizmat qiladi. Stol tennisi tabiatan inklyuziv sport turi sifatida keng ko'lamli qobiliyatlarga moslashtirilishi mumkin, bu esa uni barcha talabalar o'rtasida jismoniy tarbiya va faollikni rivojlantirish uchun ajoyib vositaga aylantiradi.

Ushbu maqola stol tennisi texnikasini ta'lim sharoitida samarali o'rgatishning turli usullari va yondashuvlarini o'rganadi. Ushbu usullar boshlang'ich ta'limdagi yosh bolalardan tortib o'rta va oliy ta'lim muassasalaridagi o'smirlar va yoshlargacha bo'lgan turli yosh guruhlari uchun mosligi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot to'g'ridan-to'g'ri o'qitish va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan an'anaviy pedagogik usullarni, shuningdek, faol ishtirok etish va muammolarni hal qilishga undaydigan zamonaviyroq, talabaga yo'naltirilgan yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu tadqiqotning muhim jihati stol tennisi bo'yicha ta'limni oshirishda texnologiyaning rolidir. Video-tahlil, onlayn o'quv platformalari va interfaol o'quv jihozlaridan foydalanish zamonaviy sport mashg'ulotlari va ta'limning etakchi o'rinlarini ifodalaydi. Ushbu texnologiyalar nafaqat o'rganishni yanada qiziqarli qiladi, balki shaxsiy fikr-mulohazalar va taraqqiyotni kuzatish imkonini beradi, bu ayniqsa ta'lim muassasalarida keng tarqalgan katta guruhlarda foydali bo'lishi mumkin.

Ushbu maqola ta'lim muassasalarida stol tennisini o'rgatish bo'yicha joriy ilg'or tajribalarni har tomonlama ko'rib chiqish, ushbu sport turini o'z o'quv dasturlariga kiritmoqchi bo'lgan o'qituvchilar va murabbiylar uchun tushuncha va amaliy maslahatlar berishga qaratilgan. Shunday

qilib, u har qanday yoshdagi va mahorat darajasidagi talabalar uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan samarali, qiziqarli va inklyuziv stol tennisi dasturlarini ishlab chiqishga hissa qo'shishga intiladi.

Adabiyot sharhi

Stol tennisini o'quv dasturlariga integratsiyalashuviga so'nggi yillarda katta e'tibor qaratilib, akademik sharoitlarda ushbu sport turini o'qitish va o'rganishning turli jihatlarini o'rganuvchi adabiyotlar ko'payib bormoqda. Ushbu adabiyotlar tahlili uchta asosiy yo'nalishga qaratilgan: sport ta'limidagi pedagogik yondashuvlar, xususan, stol tennisi, stol tennisini o'rganishning turli ta'lim bosqichlarida rivojlanish afzalliklari va sport ta'limida texnologiyaning o'ri.

Sport tarbiyasida pedagogik yondashuvlar

An'anaviy va progressiv o'qitish usullari

An'anaviy sport ta'limi modellari ko'pincha takroriy mashqlar va to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatma orqali ko'nikmalarni egallashga urg'u beradi (Turner & Martinek, 2020). Aksincha, progressiv usullar, masalan, tushunish uchun o'qitish o'yinlari (TGfU) yondashuvi o'yinga asoslangan o'rganishga va sportning taktik jihatlarini tushunishga qaratilgan (Butler, 2018). Ushbu metodologiyalarni taqqoslaydigan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy usullar texnik ko'nikmalarni samarali rivojlantirishi mumkin bo'lsa-da, progressiv yondashuvlar ishtirok etish, taktik tushunish va zavqlanishni yaxshilashi mumkin (Richards va Ressler, 2019).

O'quvchilar ehtiyojlariga moslashish

Tadqiqotlarning muhim qismi o'qitish usullarini turli xil o'quvchilar ehtiyojlariga moslashtirish muhimligini ta'kidladi (Smit

va Parr, 2020). Bu turli xil ta'lim uslublarini, jismoniy qobiliyatlarni va motivatsiya darajalarini moslashtirishni o'z ichiga oladi. Stol tennis kontekstida bu jihozlarni sozlashni (masalan, kichikroq o'quvchilar uchun kattaroq to'plardan yoki pastki stollardan foydalanish) yoki inklyuzivlik va ishtirokni ta'minlash uchun qoidalarini o'zgartirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Stol tennisining rivojlanish foydalari

Jismoniy va motorli ko'nikmalarni rivojlantirish

Tadqiqotlar doimiy ravishda stol tennis nozik vosita mahoratini, qo'l-ko'zni muvofiqlashtirishni va umumiy jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shishini ko'rsatdi (Liu & Zhang, 2021). Bu imtiyozlar, ayniqsa, yosh o'quvchilarda yaqqol namoyon bo'ladi, ular uchun raketka sporti bilan erta shug'ullanish butun umr davomida jismoniy faoliyat uchun asos yaratishi mumkin (Green & Pritchard, 2022).

Kognitiv va psixologik foyda

Tadqiqotlar, shuningdek, stol tennis o'ynashning kognitiv va psixologik afzalliklarini, jumladan diqqatni jamlash, strategik fikrlash va aqliy chaqqonlikni yaxshilashni ta'kidlaydi (Vang va Zheng, 2019). Bundan tashqari, stol tennis kabi sport turlari bilan shug'ullanish talabalarning o'zini o'zi qadrlashi, chidamliligi va stressni engish qobiliyatini oshirishi mumkin (Kim va Park, 2021).

Sport ta'limida texnologiyaning o'rni

Murabbiylikdagi texnologik takomillashtirish

Texnologiyadagi yutuqlar sport murabbiyligi va ta'limni o'zgartirdi. Stol tennisida harakatni tahlil qilish uchun yuqori tezlikdagi kameralar va virtual

haqiqatga (VR) asoslangan o'quv tizimlari kabi vositalar tobora keng tarqalgan (Chen va Li, 2022). Ushbu vositalar ko'nikmalarni egallashni tezlashtiradigan va texnikadagi kamchiliklarni samaraliroq tuzatadigan batafsil fikr-mulohazalarni taklif qiladi (Harris & Park, 2020).

E-Learning va Digital Engagement

Elektron o'quv platformalarining ko'tarilishi stol tennis ta'limiga ham ta'sir ko'rsatdi. Onlayn darsliklar, interfaol o'quv modullari va raqamli ish faoliyatini kuzatish o'rganishni yanada qulay va qiziqarli qildi (Olsen va Singx, 2021). Bu, ayniqsa, sport ta'limida ko'proq moslashuvchan va masofaviy ta'lim imkoniyatlariga o'tishni talab qilgan COVID-19 pandemiyasi sharoitida dolzarbdir (Tan & Lim, 2020).

Oliy ta'lim

Murakkab o'yin: Yuqori darajadagi ko'nikmalar va strategiyalarga e'tibor qarating, individual texnikalarni takomillashtirish va raqobatbardosh qobiliyatlarni oshirish.

Jismoniy va ruhiy tayyorgarlik: jismoniy tayyorgarlik, aqliy qattqlik va raqobatning psixologik jihatlariga urg'u bering.

Pedagogik metodlar

To'g'ridan-to'g'ri ko'rsatma

Namoyish va amaliyot: Texnikalarning aniq namoyishlarini taqdim eting, so'ngra talabalar ushbu ko'nikmalarni takrorlashi va mashq qilishi mumkin bo'lgan tizimli amaliyot mashg'ulotlarini taqdim eting.

Fikr-mulohaza va tuzatish: Darhol va aniq fikr-mulohazalarni taklif qiling, bu talabalarga real vaqtda o'z texnikalarini tushunish va tuzatish imkonini beradi.

Konstruktivistik yondashuv

Yo'l-yo'riqli kashfiyot: talabalarga to'pni urish va qaytarishning turli usullarini

o'rganishga imkon bering, sinov va xato orqali samarali usullarni toping.

Tengdoshlarni o'rganish: o'quvchilarni juftlik yoki guruhlarda ishlashga, bir-birining kuchli va zaif tomonlarini o'rganishga undash.

Texnologik integratsiya

Videoni tahlil qilish: Talabalarning o'yinlarini tahlil qilish uchun video yozuvdan foydalaning, ularning texnikasi va takomillashtirish sohalari haqida vizual fikr bildiring.

Interaktiv ilovalar: Stol tennisi bilan bog'liq ilovalar va nazariy o'rganish uchun onlayn platformalarni, jumladan qoidalar, ball va strategiyani o'z ichiga oladi.

Robotik murabbiylar: Stol tennisi robotlaridan turli mahorat darajalariga mos keladigan doimiy va sozlanishi zarba mashqlari uchun foydalaning.

Turli qobiliyatlar uchun moslashtirilgan o'qitish

Inklyuziv amaliyotlar: o'qitish usullari va jihozlarini jismoniy yoki o'rganishda nuqsonlari bo'lgan talabalarga moslashtirish, har bir kishining sportda qatnashishi va undan foyda olishini ta'minlash.

Differentsial ta'lim: har bir talaba uchun shaxsiy maqsadlar va muammolarni belgilash, individual o'rganish uslublari va qobiliyatlariga moslashtirilgan murabbiylik yondashuvlarini.

Xulosa

Ta'lim muassasalarida stol tennisini o'rgatish usullarini o'rganish pedagogik strategiyalar, rivojlanish masalalari va texnologik yutuqlarning boy gobelenini ochib beradi. Stol tennisining ta'lim o'quv dasturlariga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ushbu xilma-xil elementlarni chuqur tushunishga va ularni

turli xil ta'lim sharoitlarida samarali qo'llashga bog'liq.

Ushbu tahlilning asosiy natijalari talabalarning rivojlanish bosqichlariga mos keladigan yoshga mos texnikalarning ahamiyati, an'anaviy to'g'ridan-to'g'ri ta'lim va boshqariladigan kashfiyotlar va tengdoshlarni o'rganish kabi talabalarga yo'naltirilgan yondashuvlar o'rtasidagi muvozanat va texnologiyaning tobora ortib borayotgan asosiy rolini o'z ichiga oladi. o'rganish tajribasi.

Stol tennisi kirish uchun past to'siq va mahoratni rivojlantirish uchun baland shift bilan nafaqat sport, balki kuchli ta'lim vositasi sifatida paydo bo'ladi. Bu yosh o'quvchilarning jismoniy va motorli ko'nikmalarini rivojlantirishdan katta yoshdagi talabalarning kognitiv, strategik va psixologik ko'nikmalarini oshirishgacha bo'lgan ko'p qirrali imtiyozlarni taqdim etadi. Sportning turli mahorat darajalari va jismoniy qobiliyatlariga moslashishi uning inklyuziv ta'lim sharoitlarida ahamiyatini yana bir bor ta'kidlaydi.

Video tahlil va interfaol o'quv platformalari kabi texnologik vositalarning kiritilishi stol tennisini o'rgatish va o'rganishni inqilob qildi. Ushbu vositalar shaxsiy fikr-mulohazalarni taklif qiladi, masofaviy o'qitishni osonlashtiradi va o'quv jarayoniga qiziqarli o'lchov qo'shadi. Ular, ayniqsa, maktablar va universitetlardagi katta guruhlardagi muammolarni hal qilishda, har bir talaba o'z shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirilgan e'tibor va yordam olishini ta'minlashda foydalidir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ta'lim muassasalarida stol tennisini o'qitish dinamik va rivojlanib borayotgan sohadir. Bu talabalarni samarali jalb qilish va

FRAZEOLGIK KOMPETENSIYANING METODOLOGIYASI VA SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI

ZOKIROVA GULILOLA XURSHID QIZI

Jizzax davlat pedagogika universiteti Talim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (ingliz tili) ixtisosligi tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada frazeologik kompetensiyani shakllantirish metodologiyasi va bosqichlari to'g'risida tushunchalar berilgan. Bu metodologiyada, bir qancha olimlarning tanimlari asosida, kompetensiya va kompetentlik tushunchalari ajratilgan. Frazeologik kompetensiyaga aloqador metodologik atamalar va tushunchalar ta'kidlangan. Bu atamalar esa lingvistik, kommunikativ, ijtimoiy-madaniy va tilga oid kompetensiyalar o'rtasidagi bog'lanishni ifodalaydigan muhim xususiyatlarni aks ettirish ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, kompetentlik, frazeologik kompetensiya, frazeologik birlik, lingvistik, frazeologik lug'at, kommunikativ kompetensiya

Аннотация: В данной статье рассмотрены методика и этапы формирования фразеологической компетентности. В этой методике, опираясь на определения ряда ученых, выделяются понятия компетентности и компетентности. Выделены методологические термины и понятия, относящиеся к фразеологической компетенции. Подчеркивается, что эти термины отражают важные особенности, которые представляют собой связь между языковыми, коммуникативными, социокультурными и языковыми компетенциями.

Ключевые слова: Компетенция, компетентность, фразеологическая компетентность, фразеологическая единица, лингвистика, фразеологический словарь, коммуникативная компетентность

Abstract: This article provides insights into the methodology and stages of phraseological competence formation. In this methodology, based on the definitions of several scientists, the concepts of competence and competence are distinguished. Methodological terms and concepts related to phraseological competence are highlighted. It is emphasized that these terms reflect important features that represent the connection between linguistic, communicative, socio-cultural and language-related competencies.

Key words: Competence, competence, phraseological competence, phraseological unit, linguistic, phraseological dictionary, communicative competence

Chet tillarni o'qitish metodologiyasida kompetensiya va kompetentlik tushunchalarini ajratish odatiy holdir. Bu atamalar A.V.Xutorskoy tomonidan aniq farqlangan: Kompetensiya ma'lum bir doiradagi ob'ektlar va jarayonlarga nisbatan belgilangan va yuqori sifat uchun zarur bo'lgan shaxs sifatlari (bilim, qobiliyat, ko'nikma, faoliyat usullari) majmuini o'z ichiga oladi. Kompetentlik - bu shaxsning tegishli kompetensiyaga ega bo'lishi, shu jumladan o'ziga va faoliyat sub'ektiga bo'lgan shaxsiy munosabatidir [5, 141].

Garchi na metodologik atamalar

lug'atlarida, na xorijiy tillarni o'qitish metodikasi bo'yicha o'quv adabiyotlarida frazeologik kompetensiyani mustaqil tushuncha sifatida ta'kidlanmagan va uni leksikologik (lingvistik) kompetensiyaga kiritmasa ham, 21-asrda o'z tadqiqotlarida frazeologik kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish muammosini hal qilishga murojaat qilayotgan metodistlar tobora ko'payib bormoqda.

“Frazeologik kompetensiya” tushunchasi ilk marta E.A.Dobridneva tomonidan asos solingan [2, 42]. Hozirgi vaqtga kelib, metodistlar va

amaliyotchi o'qituvchilar tomonidan frazeologik kompetensiyaning tuzilishi va mazmuni o'rganilmoqda. L.A.Uralova, Zan Vensyan, I.A.Gorchakova, L.S.Pugacheva, M.A.Oleynik, G.V.Litkina, O.S.Xosainovalar esa shular jumlasidandir.

Frazeologik kompetensiya- frazeologik tarkibni bilish va uni muloqot jarayonida qo'llash qobiliyatidir [7, 62].

Shuni alohida ta'kidlash joizki, frazeologik kompetensiya chet tilini o'rganuvchilarning asosiy, ya'ni lingvistik, kommunikativ va ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarining muhim tarkibiy qismidir. Tadqiqotchi G.V.Mixeeva: "Frazeologiyani o'qitishdan asosiy maqsad rus tili frazeologiya sohasida o'quvchilarda lingvistik, tilga oid, kommunikativ va madaniy kompetensiyalarni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir" deb ta'kidladi [3, 54].

Shunday qilib, frazeologik kompetensiyaning rivojlanishi lingvistik kompetensiyaning shakllanishi bilan chambarchas bog'liq, ya'ni til hamjamiyati a'zosi boshqalar bilan nutqqa kirishish va tilni o'quv sohasi sifatida egallashi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar to'plamidir [8, 48]. Demak, lingvistik kompetensiyaning rivojlanishi o'rganuvchilarning "frazeologik birlik" tushunchasi bilan tanishishi va uning ta'rifini tushunishi anglatadi, ya'ni uning differentsial xususiyatlari, sinonimi va antonimi, frazeologik birlikning bir ma'noliligi va polisemiyasi va boshqalar.

Til kompetensiyani shakllantirish frazeologik birliklardan foydalanish me'yorlarini—"frazeologik birliklarning leksik ma'nosi, tarkibi va tarkibidagi so'zlarning shakli, shuningdek muvofiqligi bilan qat'iy foydalanish qoidalari"ni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi [4, 34].

Bundan tashqari, kompetensiya asosiy frazeologik lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini egallashni ham nazarda tutadi.

Azimov va Shukinning ta'rifiga ko'ra: kommunikativ kompetensiya-kundalik, ta'lim, ishlab chiqarish va madaniy hayotda chet tilidan foydalangan holda o'quvchilar va jamiyat uchun dolzarb bo'lgan muloqot muammolarini hal qilish qobiliyati; o'quvchining muloqot maqsadlarini amalga oshirish uchun til va nutq faktlaridan foydalanish qobiliyati [1, 98]. Kommunikativ kompetensiya frazeologik birliklarni to'g'ri va o'rinli foydalanish qobiliyatini rivojlantirish zarurligini taqozo etadi.

T.P.Chepkovanning fikricha, frazeologik birlikni o'rganish birinchi navbatda chet tili o'rganuvchisining kommunikativ kompetensiyasini shakllantiradi. Frazeologik birliklarni bilish va ulardan to'g'ri vaziyatda foydalana olish to'liq muloqotni ta'minlaydi va o'quvchini to'laqonli ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa frazeologik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning bir qismi ekanligini anglatadi. Olimning ta'kidlashicha, chet el fuqarosi chet tilida muloqot qilishning teng huquqli ishtirokchisi bo'lishi uchun u frazeologik kompetensiyaga ega bo'lishi kerak, shu jumladan, u quyidagi bilimga ega bo'lishi zarur:

- 1) frazeologik lug'at va ko'p sonli frazeologik birliklarni eslab qolishi;
- 2) nutqda frazeologik birliklarning qo'llanilishining grammatik qoidalarini;
- 3) faoliyatning turli sohalarida frazeologik birliklardan foydalanishga funksional cheklovlarini;
- 4) ma'lumotni yetarli darajada idrok etish uchun frazeologik birliklarni

kontekstga kiritishning asosiy usullarini; shuningdek:

1) frazeologik birliklarni o'z ichiga olgan xabarga yetarli darajada javob berish;

2) kommunikatsiya jarayonida suhbatdoshning umumiy va lingvistik bilim darajasini, uning frazeologik kompetensiyasini hisobga olish va muloqotda xatolarga yo'l qo'ymaslik;

3) taxmin darajasida muloqot qilish;

4) turli nutq janrlarida frazeologik birliklardan foydalanish [7, 62].

Xitoylik tadqiqotchi Zan Vensyan ham "O'rganuvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri frazeologik kompetensiyani shakllantirishdir" degan xulosaga kelgan [6].

Bundan tashqari, frazeologik kompetensiya madaniy kompetensiyaning eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, tilni milliy madaniyatni ifoda etish shakli sifatida anglash, til va xalq tarixining o'zaro bog'liqligi, o'rganilayotgan tilning milliy-madaniy xususiyatlari hamda odob-axloqi normalarini bilish, millatlararo aloqa madaniyati shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

Shubhasiz, madaniy kompetensiyani shakllantirish frazeologik birliklarni yaxshi bilish bilan bog'liq, chunki ingliz tili frazeologiyasi lingvistik va madaniy bilimlarni o'z ichiga oladi.

Demak, frazeologik kompetensiyani frazeologiya sohasida lingvistik, til, kommunikativ va ijtimoiy-madaniy kompetensiyani amalga oshirish qobiliyati deb talqin qilish mumkin. Ushbu ta'rifga asoslanib, biz frazeologik kompetensiya tarkibiga kiradigan quyidagi tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatishni lozim topdik:

a) lingvistik (frazeologik birliklarning lingvistik nazariyasini bilish);

b) tilga oid (frazeologik birliklarni leksik ma'nosi, grammatik mosligi va stilistik xususiyatlariga ko'ra qo'llash qoidalarini o'zlashtirish);

v) kommunikativ (muloqotning turli sohalarida frazeologik birliklarni to'g'ri va o'rinli ishlatish qobiliyati);

d) ijtimoiy-madaniy (frazeologik birliklarning etimologiyasi va tarixiy xususiyatlari haqida ma'lumot ega bo'lish).

Shunday qilib, har bir o'rganuvchi nazariy bilimlar: frazeologik birliklarning ta'rifi, uning differentsial xususiyatlari, bir xillik va polisemiyasi, sinonimi va antonimi, zamonaviy ingliz tilidagi frazeologik birliklarning kelib chiqishini bilishi lozim.

Frazeologik kompetensiyaning tavsiya etilgan ta'rifi va tuzilishiga muvofiq, uning shakllanishi natijasida o'rganuvchilar quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

- gap va matnlardan frazeologik birliklarni topish;

- frazeologik birliklarni erkin birikma va so'zlardan farqlay olish;

- ona tili va chet tillaridagi frazeologik birliklarni ekvivalentini topish;

- frazeologik birliklarga sinonim va antonimlarni topish;

- birikmalarning frazeologik ma'nosini aniqlash;

- nutqda frazeologik birliklardan foydalanish;

- frazeologik lug'atlardan foydalanish.

Frazeologik kompetensiyaga ega bo'lish nafaqat ingliz tilini bilishning yuqori darajasining ko'rsatkichlaridan biri, balki filologlarning kasbiy mahoratining muhim tarkibiy qismi deb ham baholanadi.

Muhim masala frazeologik kompetensiyaning shakllanish bosqichlari

masalasi. Ingliz tili frazeologiyasini o'rganish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Ayrim olimlar frazeologiyani xorijiy auditoriyaga o'qitish jarayonini asosiy (boshlang'ich) va yuqori bosqichlarga ajratadilar. Biroq, frazeologiyani qachon o'qitishni boshlash haqida hali ham munozaralar mavjud.

Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, frazeologik birliklarni chet ellik o'rganuvchilar hali yetarli lug'atga, leksikologiya, morfologiya va sintaksis haqida bilimga ega bo'lmay turib, ularga boshlang'ich bosqichda frazeologiyani o'rgatish qiyin deb hisoblashadi.

Boshqalar esa, frazeologiyani o'rganishni boshlang'ich bosqichda boshlash kerak deb hisoblashadi, chunki frazeologik birliklar ham ko'plab darsliklar va o'quv qo'llanmalarida mavjud va o'rganuvchilar doimo ularga duch kelishadi. Bizning tadqiqotimizda ingliz tili frazeologik birliklari bilan tanishish til o'rganishning dastlabki bosqichida bo'lishi va butun o'quv jarayoni davomida davom etishi kerak, degan fikrdamiz.

Shunday qilib, frazeologiyani o'rganish bo'yicha ishlar o'qitishning dastlabki bosqichidan boshlab va butun o'quv davri davomida tizimli ravishda amalga oshirilishi kerak. Shunga ko'ra, frazeologiyani o'rganishning quyidagi bosqichlarini ajratish odatiy holdir: boshlang'ich, o'rta va yuqori. O'qitishning har bir bosqichi o'z maqsad va vazifalariga, ingliz frazeologiyasini bilish darajasiga qo'yiladigan talablarga ega. Frazeologik materiallar bilan ishlashning barcha bosqichlari o'zaro bog'liq bo'lib, ingliz frazeologiyasini o'zlashtirishning yagona jarayonini ifodalaydi.

Dastlabki bosqichda frazeologik birliklar ustida ishlashning asosiy maqsadi asosiy

frazeologik zaxirani shakllantirishdir. Ushbu bosqichning maqsadi frazeologik birliklar bilan tanishish va frazeologik zaxiralarni to'plashdir. Bu ish frazeologik birliklarni o'z ichiga olgan matnlar, leksik-grammatik mashqlar va turli nutqiy topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. O'rganuvchilar ularni aniqlashlari, o'qishlari va yozishlari lozim. Bundan tashqari, o'quvchilar frazeologik birliklarni erkin so'z birikmalaridan ajrata bilishlari kerak.

O'rta bosqichning asosiy maqsadi - til va nutq kompetensiyasini shakllantirishdir. Belgilangan maqsad ushbu bosqichdagi o'quv maqsadlarini belgilab berib, frazeologik birliklarning ma'nosini bilish, muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun frazeologik zaxiralarni kengaytirish, birlamchi nutq qobiliyatlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Frazeologik birlik ma'nosini ochishda turli usullardan foydalaniladi: tarjima, aniqlilik, izohlash, sinonim yoki antonimlarni tanlash va hokazolar.

Frazeologik lug'atlar ma'lumot olish vositasi sifatida frazeologik birliklarning ma'nosini, grammatik xususiyatlarini tushunishga yordam beradi va so'z boyligini sezilarli darajada kengaytiradi. O'rganuvchilar turli frazeologik lug'atlardan foydalana olishlari kerak. Mashg'ulot natijasida o'quvchilar frazeologik birliklar, ularning sinonimlari, antonimlari va hokazolarni o'zlashtiradilar. Bu bosqichda nutqiy mashg'ulot o'rganilgan frazeologik birliklar ishtirokida gaplar tuzish asosida tashkil etiladi.

Dastlabki va o'rta bosqichlarda sezilarli frazeologik zaxira allaqachon to'plangandan so'ng, frazeologiya ustida ishlash maqsadida frazeologik birliklarni nutqda qo'llash zarur bo'ladi. Demak, eng so'nggi

bosqichning maqsadi frazeologik birliklarni turli kommunikativ vaziyatlarda ma'nosi va uslubiy xususiyatlariga mos ravishda qo'llash ko'nikmasini shakllantirishdan iborat.

Nutqda frazeologik birliklardan foydalanishni faollashtirish uchun ob'ekt yoki vaziyatni tasvirlash, voqea haqida gapirish, matnni qayta hikoya qilish, o'rganilgan frazeologik birliklar yordamida dialog yozish kabi maxsus mashqlar taklif etiladi. Bu bosqichda o'quvchilar nutqning turli uslublarida frazeologik birliklarning ishlash xususiyatlarini o'rganadilar.

Har bir chet tilini o'rganuvchisi nafaqat frazeologiya bo'yicha maxsus bilim va ko'nikmalar tizimiga ega bo'lishi,

balki frazeologik birliklarni muloqotda qo'llash, me'yoriy nutq faoliyatini amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim deb hisoblaymiz. Bu esa fikrlarni to'g'ri ifoda etish va og'zaki va o'qilgan ma'lumotlarni, shu jumladan frazeologik birliklarni yetarli darajada tushunish qobiliyatini nazarda tutadi.

Frazeologik kompetensiyani shakllantirishning uslubiy jihatdan tasdiqlangan tizimining muhim jihati shundaki, ingliz tilini chet tili sifatida o'rganishning u yoki bu bosqichida o'rganuvchi o'zlashtirishi kerak bo'lgan frazeologik birliklar tarkibini aniqlash masalasidir, boshqacha qilib aytganda frazeologik minimumni aniqlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов (теория и практика обучения языкам) [Текст] / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Добрыднева Е.А. Коммуникативно-прагматическая парадигма русской фразеологии [Текст]: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Е.А. Добрыднева. – Волгоград, 2000. – 42 с.
3. Михеева Г.В. Теоретические и методические основы обучения региональной фразеологии [Электронный ресурс]: Монография / Г.В. Михеева. - Архангельск: КИРА, 2012. -142 с.- URL: <https://narfu.ru/university/library/books/1941.pdf> (дата обращения: 17.12.2019)
4. Тихонова В.Я. Русский язык и культура речи: основные понятия. Задания [Текст]: Учебное пособие / В.Я. Тихонова. – Тюмень: ТюмГНГУ, 2009. – 116 с.
5. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения [Текст] / А.В. Хуторской. – СПб.: Питер, 2004. – 141 с.
6. Цзан Вэньцзянь. Лингводидактическая система формирования фразеологической компетенции китайских русистов: на материале русских соматических фразеологизмов [Электронный ресурс]: Автореферат дис. ... канд. пед. наук / Вэньцзянь Цзан. – М., 2009. – 22 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/lingvodidakticheskaya-sistema-formirovaniyafrazeologicheskoi-kompetentsii-kitaiskikh-rusist> (дата обращения: 28.09.2020).
7. Чепкова Т.П. Формирование фразеологической компетенции иностранных студентов при обучении русскому языку [Электронный ресурс] / Т.П. Чепкова // Наука и школа. – 2012. – №3. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-frazeologicheskoy-kompetentsiiinostrannyh-studentov-pri-obuchenii-russkomu-yazyku> (дата обращения: 26.09.2020).
8. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л.В. Щерба. – М.: Высшая школа, 1974. – 112 с.

ANIQ FANLARNI O'QITISHDA AMALIY MASHG'ULOTLAR ORQALI O'QUVCHILAR MANTIQUIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING MOHIYATI VA MAZMUNI

ISMOILOVA NILUFAR IBROXIMJON QIZI

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti Axborot texnologiyalari va matematika kafedrası assistenti

Annotatsiya: maqola aniq fanlarni o'qitish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkazishda o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining mohiyati va mazmunini o'rganishga bag'ishlangan. Muallif faol o'qitish usullarining maktab o'quvchilarining mantiqiy fikrlash tuzilishini shakllantirishga ta'sirini tahlil qiladi. Maqolada o'quvchilarning bilim jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan turli xil pedagogik yondashuvlar va usullar ko'rib chiqiladi va ularning samaradorligi baholanadi. Aniq fanlar muammolarini hal qilishda mantiqiy ko'nikmalarni o'zlashtirish va qo'llashda amaliy mashg'ulotlarning roliga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni maksimal darajada rivojlantirish uchun aniq fanlarni o'qitish metodologiyasini optimallashtirish uchun ishlatilishi mumkin.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatlari, amaliy mashg'ulotlar, aniq fanlarni o'qitish, faol o'qitish usullari, kognitiv jarayonlar, pedagogik yondashuvlar, o'qitish usullari, o'qitish samaradorligi, mantiqiy fikrlash tuzilishi, o'qitishni optimallashtirish, aniq fanlarning vazifalari, bilimlarni o'zlashtirish, muammolarni hal qilish, o'quvchilarni o'qitish, ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim amaliyoti, o'quv jarayoni.

Kirish. Zamonaviy ta'lim nafaqat bilim hajmini, balki murakkab muammolarni tahlil qilish va hal qilishga qodir bo'lgan faol fikrlashni shakllantirishga intiladi. Ushbu maqolada aniq fanlarni o'qitishda amaliy mashg'ulotlarning roliga e'tibor qaratib, o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining mohiyati va mazmuni ko'rib chiqiladi. Zamonaviy ta'lim nafaqat o'quvchilarga bilimlarni etkazish, balki ularning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Aniq fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun ajralmas bo'lgan mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda[1]. Ushbu maqolada biz aniq fanlarni o'qitish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tajribasiga asoslanib, o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonining mohiyati

va mazmunini ko'rib chiqamiz.

Aniq fanlarni o'qitish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim jihati bo'lib, tanqidiy fikrlash, tahliliy qobiliyat va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Keling, ushbu jarayonning mohiyati va mazmuni bilan shug'ullanaylik. Matematika, fizika va boshqa aniq fanlarni o'qitishda amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularni amalda qo'llash imkoniyatini ham beradi[2]. Haqiqiy muammolarni hal qilish va muayyan stsenariylar bilan o'zaro aloqada bo'lish nafaqat formulalarni bilishni, balki moslashish va maqbul echimlarni topish uchun mantiqiy fikrlashni ham talab qiladi.

Ushbu yondashuv nafaqat aniq

fanlar bo'yicha malakali mutaxassislarni shakllantirishga yordam beradi, balki fikrlaydigan shaxslarning rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Haqiqiy muammolarni hal qilishga o'rgatilgan o'quvchilar tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini, vaziyatlarni tahlil qilish va baholash qobiliyatini rivojlantiradilar. Amaliy mashg'ulotlarni aniq fanlarni o'qitishga integratsiya qilish nafaqat o'quvchilarni kerakli bilimlar bilan ta'minlaydi, balki kommunikativ va muammoli fikrlashni o'z ichiga olgan keng ko'lamli ko'nikmalarni shakllantirish uchun kontekstni ham ta'minlaydi. Ushbu yondashuv nafaqat o'z sohasidagi mutaxassislarni, balki tanqidiy fikrlashga va o'z bilimlarini hayotning turli sohalarida muvaffaqiyatli qo'llashga qodir fuqarolarni yaratishga intiladi. Natijada, bunday tarbiyaviy yondashuv nafaqat martaba rivojlanishiga, balki kelajak avlodning shaxsiy shakllanishiga ham hissa qo'shadi.

1. Mantiqiy fikrlash va uning ma'nosi: mantiqiy fikrlash kognitiv rivojlanishning asosiy elementini ifodalaydi. Bu nafaqat ma'lumotni to'g'ri tushunishga yordam beradi, balki tanqidiy fikrlash va muvozanatli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Mantiqiy fikrlash-bu ma'lumotni tahlil qilish, sintez qilish va baholash qobiliyati[3]. Ushbu ko'nikmalar mantiqiy asoslangan echimlarni yaratish va muammolarni hal qilish uchun zarurdir. Aniq fanlarni o'qitishda amaliy mashg'ulotlar ushbu qobiliyatni shakllantirishning asosiy vositasidir. Amaliy mashg'ulotlarni o'z ichiga olgan faol o'qitish usullari materialni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Bunday mashg'ulotlar davomida o'quvchilar ularni hal qilish uchun mantiqiy ko'nikmalarni qo'llashni talab qiladigan haqiqiy vazifalarga duch kelishadi.

2. Amaliy mashg'ulotlar rivojlanishning

samarali vositasi sifatida: amaliy mashg'ulotlarga asoslangan faol o'qitish usullari mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o'z samaradorligini namoyish etadi. O'quvchilar muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadigan interaktiv vazifalar materialni chuqurroq tushunishni yaratadi. Amaliy mashg'ulotlar va interaktiv vazifalar kabi faol o'qitish usullari materialni yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi[4]. Amaliy mashg'ulotlarda qatnashadigan o'quvchilar haqiqiy vaziyatlar va muammolarga duch kelishadi, bu esa o'quv materialini chuqurroq va to'liq tushunishga yordam beradi. O'quvchilar o'quv jarayonida faol ishtirok etadilar, bu ularga ma'lumotni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. Muammolarni hal qilishda ishtirok etish tanqidiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rag'batlantiradi.

Amaliy topshiriqlar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amalda qo'llash imkonini beradi, bu esa Real stsenariylarda o'z mahoratini oshirishi mumkin. Interfaol muammolarni hal qilish ijodiy fikrlash va topqirlikni talab qilishi mumkin, bu esa o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Amaliy mashg'ulotlar paytida sinfdoshlar bilan o'zaro munosabatlar va guruhdagi muammolarni hal qilish muloqot ko'nikmalarini va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi[5]. Amaliy mashqlar materialni yaxshiroq yodlashga yordam beradi, chunki ular nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni yaratadi.

Shu sababli, o'qituvchilar va ta'lim dasturlari o'quvchilarning ko'nikmalarini maksimal darajada oshirish va ularga Real vaziyatlarga yaxshiroq tayyorgarlik ko'rishga yordam berish uchun faol o'qitish usullarini o'z ichiga oladi.

3. Mantiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda aniq fanlarni o'qitishning roli: Aniq fanlarni o'qitish mantiqiy fikrlashni shakllantirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Matematika, fizika va boshqa aniq fanlar mantiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishni rag'batlantiradigan analitik va tizimli yondashuvni talab qiladi. Matematika va fizika kabi aniq fanlarni o'qitish o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi[6]. Matematik va fizik muammolarni hal qilish ko'pincha analitik fikrlashni talab qiladi. O'quvchilar murakkab muammolarni kichikroq qismlarga ajratishga, ularni tahlil qilishga va yechim topishga majbur. Aniq fanlar muammolarni hal qilishda izchil mantiq va tizimli yondashuvdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilarga ma'lumotni tartibga solish va izchil fikrlash ko'nikmalarini egallashga yordam beradi.

Aniq fanlar muammolarni hal qilishda yuqori darajadagi aniqlikni talab qiladi. Bu tafsilotlarga e'tibor berish ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, qat'iy mantiqiy fikrlashni rag'batlantiradi. Matematika va fizikada ko'pincha mavhum va murakkab tushunchalar bilan ishlash kerak. Bu muayyan vaziyatlardan mavhum bo'lish va muammolarni mavhum tamoyillar darajasida ko'rib chiqish qobiliyatini talab qiladi. Aniq fanlarda muammolarni hal qilish ko'pincha optimal echimlarni topish jarayonini o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilarda muammoli fikrlash va muammolarni hal qilishda ijodiy yondashish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Aniq fanlarning ko'plab tushunchalari haqiqiy hayotda qo'llaniladi[7]. Bu o'quvchilarga o'z bilimlarining amaliy qiymatini ko'rish imkonini beradi va mavzuga qiziqishni rag'batlantiradi.

Umuman olganda, aniq fanlar nafaqat o'ziga

xos bilimlarni shakllantirishda, balki hayotning turli sohalarida foydali bo'lishi mumkin bo'lgan mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

4. Pedagogik yondashuvlar va usullar: maqolada mantiqiy fikrlashni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli xil pedagogik yondashuvlar va usullar ko'rib chiqiladi. Shaxsiylashtirilgan ta'limning ahamiyati va shu nuqtai nazardan zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Ta'lim texnologiyalarining jadal rivojlanishi va o'rganishga yondashuvlarning o'zgarishi davrida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga e'tibor yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Ushbu maqolada o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishga qaratilgan turli xil pedagogik yondashuvlar va usullar ko'rib chiqiladi. Ushbu maqsadga erishish uchun shaxsiylashtirilgan ta'limning ahamiyati va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga alohida e'tibor beriladi[8]. Turli xil pedagogik yondashuvlar, texnikalar va zamonaviy texnologiyalarni birlashtirish o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini samarali rivojlantirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadi. Shaxsiylashtirilgan ta'lim va texnologiya integratsiyasi nafaqat ta'lim jarayonini yaxshilaydi, balki o'quvchilarni zamonaviy jamiyatning murakkab muammolariga tayyorlashga yordam beradi.

5. O'qitish samaradorligi va o'qitishni optimallashtirish: Muallif mantiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar samaradorligini ko'rsatadigan tadqiqotlar natijalarini muhokama qiladi. Ushbu maqsadga maksimal darajada erishish uchun o'qitish metodologiyasini doimiy ravishda takomillashtirish zarurligi qayd etilgan. Zamonaviy ta'limda mantiqiy

fikrlashni rivojlantirish asosiy vazifadir. Ushbu maqola turli xil pedagogik yondashuvlar va metodikalarni tahlil qiladi, ularning maqsadi o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini samarali qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishdir[9]. Ushbu maqsadga erishish uchun shaxsiylashtirilgan ta'limning ahamiyati va innovatsion texnologiyalardan foydalanishga alohida e'tibor beriladi. Amaliy mashg'ulotlar nafaqat o'quv jarayonini boyitibgina qolmay, balki mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy vositasidir. Haqiqiy muammolarni hal qilish, murakkab stsenariylarni tahlil qilish va nazariy bilimlarni amalda qo'llash materialni chuqur va tizimli tushunishni shakllantirishga yordam beradi.

Ushbu yondashuv nafaqat o'quvchilarni aniq fanlar bo'yicha muvaffaqiyatli martaba uchun tayyorlaydi, balki fikrlaydigan shaxslarni shakllantirishga yordam beradi. Amaliy mashg'ulotlar orqali o'qitilgan o'quvchilar tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini, tahlil qilish qobiliyatini va muammolarni samarali hal qilishni rivojlantiradilar.

Amaliy mashg'ulotlarni aniq fanlarni o'qitish jarayoniga integratsiya qilish nafaqat malakali mutaxassislarni, balki tanqidiy fikrlashga, o'zgarishlarga moslashishga va zamonaviy dunyo muammolarini muvaffaqiyatli hal qilishga qodir fuqarolarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim strategiyasining ajralmas qismidir. Ushbu yondashuv kelajak uchun zamin yaratadi, bu erda mantiqiy fikrlash innovatsiyalar, rivojlanish va barqaror muvaffaqiyat uchun kalit bo'ladi.

O'qitishga pedagogik yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarning sinergiyasida mantiqiy fikrlashning yanada samarali rivojlanishini ta'minlash mumkin. O'quvchilarning individual ehtiyojlarini

hisobga olgan holda shaxsiylashtirilgan ta'lim innovatsion texnologiyalar bilan birgalikda zamonaviy ta'limda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli shakllantirishning kalitiga aylanadi.

Mantiqiy fikrlashni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli pedagogik yondashuvlar va metodologiyalarni ko'rib chiqish natijasida amaliy mashg'ulotlarni aniq fanlarni o'qitishga integratsiya qilish o'quvchilarda ushbu muhim ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynashi aniq bo'ladi. Matematika, fizika va boshqa aniq fanlar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar nafaqat o'quvchilarga nazariy bilimlarni amalda qo'llash imkoniyatini beradi, balki ularning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi[10]. Haqiqiy muammolar va vazifalarga duch kelgan o'quvchilar analitik yondashuv va tuzilgan echim usullaridan foydalanishga majbur. Ushbu tajriba materialni chuqurroq tushunish uchun asos yaratadi va muammoli fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Nafaqat malakali mutaxassislarni, balki fikrlaydigan shaxslarni ham shakllantirishga alohida e'tibor berilishi kerak. Bu nafaqat faktlarni eslab qolish, balki ma'lumotni tanqidiy baholash, vaziyatlarni tahlil qilish va muvozanatli qarorlar qabul qilish qobiliyatining muhimligini ta'kidlaydi. Amaliy mashg'ulotlar nazariya va Real dunyo o'rtasidagi ko'priklar bo'lib, o'quvchilarga o'z bilimlarini amalda qo'llash va Real stsenariylar kontekstida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ushbu yondashuv nafaqat o'quv jarayonini boyitibgina qolmay, balki nafaqat o'z sohasidagi muammolarni muvaffaqiyatli hal qila oladigan, balki jamiyat rivojiga katta hissa qo'shadigan kelajakdagi mutaxassislar uchun asos yaratadi. Aniq fanlarni o'qitishda amaliy mashg'ulotlar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish orqali

biz nafaqat mutaxassislarni, balki zamonaviy dunyo muammolariga tayyor fikrlaydigan, tanqidiy shaxslarni shakllantiramiz.

Xulosa. Aniq fanlar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar orqali mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish turli xil o'qitish usullari, texnologiyalarni birlashtirish va tizimli baholashni o'z ichiga olgan kompleks

yondashuvni talab qiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga nafaqat aniq bilimlarni o'zlashtirishga, balki tanqidiy fikrlashni, muammolarni tahlil qilish va hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, bu ularning ta'limi va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorgarlikning muhim elementi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical Thinking: The Nature of Critical and Creative Thought. *Journal of Developmental Education*, 30(2), 2-7.
2. Ennis, R. H. (1996). *Critical Thinking*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
3. Saeed, M., & Ahmad, N. (2010). A Study of Relationship between Critical Thinking and Mathematical Achievement at Higher Secondary Level. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*, 1-12.
4. Swartz, R. J., & Parks, S. (1994). *Infusing the Teaching of Critical and Creative Thinking into Content Instruction: A Lesson Design Handbook for the Elementary Grades*. Pacific Grove, CA: Critical Thinking Press and Software.
5. Facione, P. A. (2015). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. California Academic Press.
6. Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. Psychology Press.
7. Elder, L., & Paul, R. (2009). *Critical Thinking Competency Standards*. The Foundation for Critical Thinking.
8. Lipman, M. (1988). Critical Thinking—What Can It Be? *Educational Leadership*, 46(1), 38-43.
9. Follman, D. (2017). Teaching Critical Thinking Skills in Higher Education: A Review of the Literature. *The Journal of General Education*, 66(1), 38-60.
10. Bailin, S., Case, R., Coombs, J. R., & Daniels, L. B. (1999). Common Misconceptions of Critical Thinking. *Journal of Curriculum Studies*, 31(3), 269-283.

KOLLOBRATIV TA'LIM VA UNING AHAMIYATI.

DAMINOVA YULDUZ SALIMOVNA

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola hamkorlikdagi ta'lim kontseptsiyasini o'rganadi, bu ta'lim yondashuvi guruhning o'zaro ta'siri va umumiy maqsadlar orqali o'rganishga urg'u beradi. Hamkorlikdagi ta'limning ahamiyati uning o'quvchilarning kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ta'siri nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Maqolada empirik tadqiqotlar, nazariy asoslar va amaliy tatbiqlar ko'rib chiqiladi, hamkorlik usullari ta'lim natijalarini qanday oshirishi haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar; Hamkorlikda o'rganish, hamkorlikda ta'lim, ijtimoiy konstruktivizm, tengdosh o'rganish, jamoaviy ta'lim, guruh dinamikasi, interfaol ta'lim, ta'lim psixologiyasi, faol o'qitish strategiyalari

Абстрактный: В этой статье исследуется концепция совместного образования, образовательного подхода, который делает упор на обучение посредством группового взаимодействия и общих целей. Важность совместного обучения анализируется с точки зрения его влияния на когнитивное, социальное и эмоциональное развитие учащихся. В статье рассматриваются эмпирические исследования, теоретические основы и практические реализации, предлагая понимание того, как совместные методы улучшают результаты обучения.

Ключевые слова; Совместное обучение, Совместное обучение, Социальный конструктивизм, Взаимное обучение, Командное обучение, Групповая динамика, Интерактивное обучение, Психология образования, Стратегии активного обучения

Abstract: This article explores the concept of collaborative education, an educational approach that emphasizes learning through group interaction and shared objectives. The importance of collaborative education is analyzed in terms of its impact on students' cognitive, social, and emotional development. The article reviews empirical studies, theoretical frameworks, and practical implementations, offering insights into how collaborative methods enhance learning outcomes.

Key words; Collaborative Learning, Cooperative Education, Social Constructivism, Peer Learning, Team-Based Learning, Group Dynamics, Interactive Learning, Educational Psychology, Active Learning Strategies

Rivojlanayotgan ta'lim landshaftida an'anaviy, o'qituvchiga yo'naltirilgan ta'lim modellaridan ko'proq talabalarga yo'naltirilgan yondashuvlarga o'tish sezilarli sur'atga ega bo'ldi. Ushbu progressiv ta'lim paradigmalari orasida hamkorlikdagi ta'lim asosiy strategiya sifatida paydo bo'lib, o'quv jarayonlarida guruhlarning o'zaro ta'siri va jamoaviy ishning ahamiyatini birinchi o'ringa qo'ydi. Ushbu yondashuv nafaqat zamonaviy ta'limning dinamik ehtiyojlariga mos keladi, balki zamonaviy professional muhitda talab qilinadigan mahorat to'plamlari bilan ham chuqur

rezonanslashadi.

Hamkorlikdagi ta'lim, o'z mohiyatiga ko'ra, o'quvchilarning guruhlarda birgalikda ishlashlari, tushunchalarni o'rganish va tushunish, muammolarni hal qilish va mahsulotlar yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu metodologiya o'rganish ijtimoiy jarayon bo'lib, bilim boshqalar bilan o'zaro ta'sir qilish orqali shakllantiriladigan asosiy e'tiqodga asoslanadi. Hamkorlikdagi ta'limning ildizlarini turli xil ta'lim nazariyalari, xususan, Lev Vygotskiy taklif qilgan ijtimoiy konstruktivizm bilan bog'lash mumkin. Vygotskiyning

ishi kognitiv rivojlanishda ijtimoiy o'zaro ta'sirning ahamiyatini ta'kidlab, o'rganish tabiatan hamkorlikdagi harakat ekanligini ko'rsatadi.

Hamkorlikdagi ta'limning dolzarbligi faqat bilimlarni egallashdan tashqariga chiqadi. U muloqot, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Moslashuvchanlik, innovatsiya va shaxslararo munosabatlarni qadrlaydigan dunyoda hamkorlikdagi ta'lim ushbu zamonaviy talablarga ko'proq mos keladigan ta'lim tizimini taklif qiladi.

Biroq, hamkorlikdagi ta'limni qabul qilish o'z muammolaridan holi emas. Bu an'anaviy ta'lim amaliyotlari va rollarini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. O'qituvchilar bilimning asosiy manbai bo'lishdan talabaga yo'naltirilgan ta'lim tajribasini yo'naltiruvchiga o'tishga chaqiriladi. Ushbu siljish nafaqat o'qitish metodologiyasini o'zgartirishni, balki sinf dinamikasi va baholash strategiyasini ham o'zgartirishni talab qiladi.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, talabalarning faolligini, motivatsiyasini va ta'lim natijalarini oshirishda hamkorlikdagi ta'limning potentsial afzalliklari diqqatga sazovordir. Ushbu yondashuv faolroq va jalb qilingan o'quv tajribasini rivojlantiradi, fikrlar xilma-xilligini rag'batlantiradi va talabalarni zamonaviy ish joylarining ko'pchiligining hamkorlik xarakteriga tayyorlaydi.

Ushbu maqolada biz hamkorlikdagi ta'limning nozik tomonlarini ko'rib chiqamiz, uning nazariy asoslari, afzalliklari, muammolari va amaliy qo'llanilishini o'rganamiz. Biz hamkorlikda o'rganish talabalarning ta'lim tajribasini

qanday shakllantirishi va ularni akademik va kasbiy jihatdan kelajakdagi muammolarga tayyorlashi haqida to'liq ma'lumot berishni maqsad qilganmiz. Empirik tadqiqotlar va real misollarni o'rganish orqali biz hamkorlikdagi ta'limning yanada samarali, inklyuziv va jozibador o'quv muhitini yaratishda o'zgartiruvchi salohiyatini ta'kidlashga intilamiz.

Hamkorlikdagi ta'limning nazariy asoslari: asoslari va istiqbollari

Hamkorlikdagi ta'limning ahamiyati va ta'sirini to'liq tushunish uchun ushbu pedagogik yondashuvni ta'minlaydigan nazariy asoslarni o'rganish kerak. Hamkorlikdagi ta'lim o'rganishda ijtimoiy o'zaro ta'sir va jamoaviy sa'y-harakatlarning rolini ta'kidlaydigan bir nechta asosiy ta'lim nazariyalarida mustahkamlangan. Ushbu bo'limda hamkorlikdagi ta'lim uchun asos bo'ladigan asosiy nazariy asoslar ko'rsatilgan.

1. Ijtimoiy konstruktivizm

Hamkorlikdagi ta'limni asoslovchi eng ta'sirli nazariya ijtimoiy konstruktivizm bo'lib, birinchi navbatda Lev Vygotskiy ishi bilan bog'liq. Vygotskiy nazariyasi ijtimoiy o'zaro ta'sir bilishning rivojlanishi uchun asos ekanligini ta'kidlaydi. U "Yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) tushunchasini taqdim etdi, bu o'quvchining yordamisiz nima qila olishi va malakali sherikning rahbarligi va rag'batlantirishi bilan nimaga erisha olishi o'rtasidagi farqni anglatadi. Bu g'oya hamkorlikda o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bunda tengdoshlarning o'zaro ta'siri o'quvchilarga yuqori darajadagi tushunish va ko'nikmalarni egallashga yordam berishda muhim rol o'ynaydi.

2. Situatsion ta'lim nazariyasi

Lave va Venger tomonidan taklif qilingan o'rganish nazariyasi ta'lim ijtimoiy

va madaniy amaliyotlarda faol ishtirok etish orqali sodir bo'lishini ta'kidlaydi. Ushbu nuqtai nazar o'rganishni amaliyot hamjamiyatiga a'zo bo'lish jarayoni sifatida qaraydi, bu erda bilim tabiatan undan foydalanish kontekstida joylashgan. Hamkorlikdagi ta'lim talabalarni o'quv jamiyati bilan shug'ullanishi va o'z hissasini qo'shishi mumkin bo'lgan haqiqiy ta'lim sharoitlariga joylashtirish orqali buni amalga oshiradi.

3. Ijtimoiy ta'lim nazariyasi

Albert Banduraning ijtimoiy ta'lim nazariyasi ham hamkorlikdagi ta'limning asosiga hissa qo'shadi. Bu nazariya shuni ta'kidlaydiki, inson o'rganishning katta qismi ijtimoiy muhitda, boshqalarni kuzatish va taqlid qilish orqali sodir bo'ladi. Hamkorlik sharoitida talabalar nafaqat o'qituvchining bevosita ko'rsatmasidan, balki o'z tengdoshlari bilan bo'lgan harakatlar, fikr-mulohazalar va o'zaro munosabatlardan ham o'rganadilar.

4. Konstruktiv moslashish nazariyasi

Biggsning konstruktiv moslashish nazariyasi ta'lim faoliyatini ta'lim natijalari va baholash vazifalari bilan moslashtiruvchi ta'lim tizimidir. Bu nazariya o'quvchilardan mo'ljallangan ta'lim natijalari bilan bevosita bog'liq bo'lgan, ko'pincha hamkorlikdagi vositalar orqali optimal tarzda erishiladigan jarayonlarda ishtirok etishni talab qiladigan o'quv faoliyatini loyihalashni targ'ib qilish orqali hamkorlikdagi ta'limni qo'llab-quvvatlaydi.

5. Ko'p intellekt nazariyasi

Govard Gardnerning ko'p aql-zakovat nazariyasi, ya'ni odamlar turli xil aql-idroklarga ega ekanligini taklif qiladi, shuningdek, hamkorlikda ta'limning mantiqiy asoslarini qo'llab-quvvatlaydi. Hamkorlik sharoitida turli xil kuchli va aql-

zakovatga ega bo'lgan talabalar turli yo'llar bilan o'z hissalarini qo'shishlari mumkin, bu butun guruh uchun o'rganish tajribasini boyitadi.

6. Tajribali ta'lim nazariyasi

Kolbning o'quv jarayonida tajribaning rolini ta'kidlaydigan tajribaviy o'rganish nazariyasi ham hamkorlikdagi ta'limni qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu nazariya shuni ko'rsatadiki, o'rganish tajribani o'zgartirish orqali bilim yaratiladigan jarayondir. Hamkorlik faoliyati bunday o'zgartiruvchi tajribalar uchun boy kontekstni ta'minlaydi, chunki talabalar material, bir-birlari va o'qituvchi bilan faol ishtirok etadilar.

Hamkorlikdagi ta'limning afzalliklari: o'rganish va rivojlanishni kuchaytirish

Boy nazariy asoslarga asoslangan hamkorlikdagi ta'lim an'anaviy ta'lim natijalaridan tashqari ko'plab afzalliklarni taqdim etadi. Bu imtiyozlar talabalar rivojlanishining kognitiv, ijtimoiy va hissiy jihatlarini qamrab oladi. Ushbu bo'limda biz ta'lim sharoitlarida hamkorlikda o'rganish strategiyalarini kiritishning ko'p qirrali afzalliklarini o'rganamiz.

1. Kognitiv rivojlanish

Kengaytirilgan tushunish va eslab qolish: hamkorlikdagi o'quv muhiti o'quvchilarni o'z fikrlarini ifoda etishga va ularning tushunishlariga shubha qilishga undaydi, bu esa materialni chuqurroq tushunish va eslab qolishga olib keladi.

Yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish: Guruhlarda ishlash ko'pincha ma'lumotni tahlil qilish, sintez qilish va baholashni o'z ichiga oladi, bu esa akademik muvaffaqiyat va umrbod ta'lim uchun muhim bo'lgan yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Turli nuqtai nazarlarga ta'sir qilish: hamkorlik turli xil kelib chiqishi va nuqtai

nazariga ega bo'lgan talabalarni birlashtiradi, o'rganish tajribasini boyitadi va ochiq fikrlash va tanqidiy tahlilni rag'batlantiradi.

2. Ijtimoiy ko'nikmalarni oshirish

Yaxshilangan muloqot va shaxslararo ko'nikmalar: Muntazam guruhli o'zaro munosabatlar akademik va professional muvaffaqiyat uchun muhim bo'lgan aniq muloqot va samarali shaxslararo ko'nikmalarni talab qiladi.

Jamoada ishlash va hamkorlik qilish ko'nikmalari: Hamkorlikdagi ta'lim jamoaviy ish ko'pincha muhim bo'lgan real stsenariylarni taqlid qiladi va talabalarni zamonaviy ish joylarining ko'pchiligining hamkorlik tabiatiga tayyorlaydi.

Etakchilik va nizolarni hal qilish: Guruhlarda ishlash talabalarga har qanday martabada bebaho bo'lgan mojarolarni boshqarish va boshqarish imkoniyatini beradi.

3. Hissiy o'sish

Motivatsiya va faollikni oshirish: Guruh faoliyati an'anaviy ma'ruzalarga qaraganda ko'proq qiziqarli bo'lishi mumkin, motivatsiyani oshiradi va o'quv jarayonida faol ishtirok etadi.

Boshqalarga nisbatan empatiya va hurmatni rivojlantirish: hamkorlikdagi muhit talabalardan turli fikrlar va nuqtai nazarlarni hisobga olish va hurmat qilishni talab qiladi, hamdardlikni rivojlantiradi.

Ishonch va o'z-o'zini hurmat qilishni oshirish: Muvaffaqiyatli hamkorlik va guruhga hissa qo'shish talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchini va o'zini o'zi qadrlashini oshirishi mumkin.

4. Kelajakka tayyorgarlik

Haqiqiy dunyo ko'nikmalarini rivojlantirish: hamkorlikdagi ta'lim muammoni hal qilish, moslashuvchanlik va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni

rivojlantiradi, ular bugungi dinamik dunyoda juda qadrlanadi.

Kengaytirilgan bandlik: Jamoalarda ishlashga va murakkab ijtimoiy dinamikani boshqarishga mohir bitiruvchilar ko'pincha ish beruvchilar uchun ko'proq jozibador bo'ladi.

5. Akademik samaradorlik

Yaxshilangan baholar va test ballari: Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, hamkorlikdagi o'rganish strategiyalari yuqori baholar va test ballarini o'z ichiga olgan akademik natijalarni yaxshilashga olib kelishi mumkin.

Maktabni tashlab ketish stavkalarining kamayishi: Hamkorlik muhitini jalb qilish tegishlilik va jamiyat tuyg'usini rivojlantirish orqali maktabni tashlab ketish darajasini kamaytirishga yordam beradi.

6. Inklyuzivlik va foydalanish imkoniyati

Turli xil ta'lim uslublarini qo'llab-quvvatlaydi: hamkorlikdagi ta'lim turli xil o'rganish uslublarini o'z ichiga oladi, chunki talabalar o'qituvchilardan ham, tengdoshlaridan ham turli yo'llar bilan o'rganadilar.

Ta'limda tenglikni qo'llab-quvvatlaydi: Resurslar va bilimlarni birlashtirib, hamkorlikda o'rganish turli xil muhitdagi talabalar uchun o'yin maydonini tenglashtirishga yordam beradi.

Xulosa

Hamkorlikdagi ta'limning afzalliklari keng ko'lamli bo'lib, talaba hayotining nafaqat kognitiv va akademik jihatlariga ta'sir qiladi, balki ularning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo'shadi. Muloqot, jamoada ishlash, empatiya va tanqidiy fikrlash kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish orqali hamkorlikdagi ta'lim talabalarni zamonaviy

dunyoning murakkabligi va talablariga tomonlama barkamol, malakali va tayyorlaydi. Ta'lim rivojlanishda davom etar qobiliyatli shaxslarni etishtirishning kaliti ekan, hamkorlikdagi ta'lim yondashuvlarini bo'ladi. qamrab olish va integratsiyalash har

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
4. Biggs, J. (2003). *Teaching for Quality Learning at University: What the Student Does*. Buckingham: Society for Research into Higher Education & Open University Press.
5. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
6. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
7. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365-379.
8. Panitz, T. (1999). The Motivational Benefits of Cooperative Learning. *New Directions for Teaching and Learning*, 1999(78), 59-67.
9. Slavin, R. E. (1995). *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*. Boston: Allyn and Bacon.
10. Gillies, R. M. (2004). The Effects of Cooperative Learning on Junior High School Students During Small Group Learning. *Learning and Instruction*, 14(2), 197-213.
11. Kuh, G. D., Kinzie, J., Schuh, J. H., & Whitt, E. J. (2005). *Student Success in College: Creating Conditions That Matter*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
12. Barkley, E. F., Cross, K. P., & Major, C. H. (2005). *Collaborative Learning Techniques: A Handbook for College Faculty*. San Francisco: Jossey-Bass.
13. Hmelo-Silver, C. E., Duncan, R. G., & Chinn, C. A. (2007). Scaffolding and Achievement in Problem-Based and Inquiry Learning: A Response to Kirschner, Sweller, and Clark (2006). *Educational Psychologist*, 42(2), 99-107.
14. Boud, D., Cohen, R., & Sampson, J. (Eds.). (2001). *Peer Learning in Higher Education: Learning From and With Each Other*. London: Kogan Page.

BO'LAJAK TARBIYACHILARDA BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISH JARAYONNI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

TOSHTEMIROVA DILNURA

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Bolalar va tabiat o'rtasidagi uzilishlar kuchayib borayotgan bir davrda bu bo'shliqni bartaraf etishda o'qituvchilarning roli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu ilmiy maqolada bo'lajak pedagoglarda bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali jarayonni shakllantirish ko'nikmalari va ularni rivojlantirish tushunchasi yoritilgan. Biz jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining nazariy asoslarini o'rganamiz, ta'limda tabiatga asoslangan tajribalarning ahamiyatini muhokama qilamiz va o'qituvchilarni kelajak avlodda bu ko'nikmalarni tarbiyalash uchun qanday jihozlash mumkinligi haqida tushuncha beramiz. Tabiat va ta'lim o'rtasidagi simbiotik munosabatni ta'kidlab, biz tabiatga asoslangan ta'limni o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga integratsiyalashning ahamiyatini ta'kidlashni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: jarayonni shakllantirish ko'nikmalari, tabiatga asoslangan ta'lim, bo'lajak o'qituvchilar, o'qituvchi tayyorlash, bolalikni rivojlantirish.

Abstract: In an era marked by the increasing disconnect between children and the natural world, the role of educators in bridging this gap is becoming ever more critical. This scientific article explores the concept of process formation skills and their development through the introduction of children to nature in future educators. We delve into the theoretical foundations of process formation skills, discuss the importance of nature-based experiences in education, and provide insights into how educators can be equipped to nurture these skills in the next generation. By emphasizing the symbiotic relationship between nature and education, we aim to highlight the significance of integrating nature-based learning into teacher preparation programs.

Keywords: process formation skills, nature-based education, future educators, teacher preparation, childhood development.

Абстракт: В эпоху, характеризующуюся растущим разрывом между детьми и миром природы, роль педагогов в преодолении этого разрыва становится все более важной. В данной научной статье исследуется понятие процесса формирования умений и их развития через приобщение детей к природе у будущих педагогов. Мы углубляемся в теоретические основы формирования навыков процесса, обсуждаем важность природного опыта в образовании и даем представление о том, как преподаватели могут быть подготовлены к развитию этих навыков в следующем поколении. Подчеркивая симбиотическую связь между природой и образованием, мы стремимся подчеркнуть важность интеграции обучения на природе в программы подготовки учителей.

Ключевые слова: процесс формирования умений, природное образование, будущие педагоги, подготовка учителей, развитие детей.

Kirish: Tez texnologik taraqqiyot va urbanizatsiya bilan tavsiflangan asrda bolalar va tabiiy dunyo o'rtasidagi aloqani uzib qo'yishdan xavotir kuchaymoqda. Bu otryad yosh avlodimizning jismoniy, hissiy va kognitiv rivojlanishi uchun juda katta oqibatlariga olib keladi. Ushbu masalaga

javoban ushbu ilmiy maqola jarayonni shakllantirish ko'nikmalari tushunchasini va ularning bolalar rivojlanishidagi asosiy rolini o'rganadi. Xususan, biz bolalarni tabiat bilan tanishtirish kelajakdagi o'qituvchilarda ushbu muhim ko'nikmalarni rivojlantirish uchun katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkinligini

o'rganamiz.

"Jarayonlarni shakllantirish ko'nikmalari" atamasi murakkab tizimlar va jarayonlarni tushunish va ular bilan shug'ullanish uchun asosiy bo'lgan kognitiv, hissiy va amaliy kompetensiyalarning keng doirasini o'z ichiga oladi. Bu ko'nikmalarning nazariy asoslarini chuqur o'rganish orqali biz ularning tabiatga asoslangan ta'lim kontekstidagi ahamiyatini tushunish uchun asos yaratamiz.

Bizning tadqiqotimiz tizimli fikrlash va kuzatishdan tortib muammolarni hal qilish va hissiy intellektgacha bo'lgan jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining turli tarkibiy qismlarini ajratishdan boshlanadi. Bu ko'nikmalar nafaqat ekologik savodxonlik uchun, balki har tomonlama barkamol va barkamol avlodni tarbiyalash uchun ham zarurdir.

Bundan tashqari, biz tabiatga asoslangan ta'limning ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun kuchli vosita sifatida ahamiyatini yoritib beramiz. Ushbu pedagogik yondashuv nafaqat tabiatni qadrlashni, balki bolalarga atrof-muhitni samarali boshqarish va himoya qilish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarni kuchaytiradi. Tabiatga asoslangan ta'lim tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, hissiy farovonlikni rivojlantirish, atrof-muhit haqida xabardorlikni rivojlantirish va ijodkorlikni rag'batlantirish uchun ko'rsatildi.

Ushbu kontekstda o'qituvchilarning muhim rolini e'tirof etgan holda, biz bo'lajak o'qituvchilarni tabiatga asoslangan ta'limni o'qitish amaliyotiga integratsiyalash uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish strategiyalarini taklif qilamiz. Tabiatga asoslangan o'quv dasturini o'z ichiga olgan holda, tajribaviy o'rganishni osonlashtiradigan, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taklif qilgan holda va atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'ygan holda, o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari

o'qituvchilarning keyingi avlodi bolalar bilan mazmunli o'zaro ta'sir qilish orqali jarayonni shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishga yaxshi tayyorgarlik ko'rishini ta'minlaydi. tabiiy dunyo.

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari: nazariy asos

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari o'zaro bog'liq bo'lgan bir qator kognitiv, hissiy va amaliy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi, ular shaxsning murakkab tizimlar va jarayonlarni tushunish va samarali o'zaro ta'sir qilish qobiliyatining ajralmas qismidir[1]. Ta'lim, xususan, tabiatga asoslangan ta'lim kontekstida bu ko'nikmalar bolalarda har tomonlama rivojlanishni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi va ekologik savodxonlikni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu bo'limda biz jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining nazariy asoslarini ko'rib chiqamiz va ularning turli tarkibiy qismlarini o'rganamiz.

Tizimli fikrlash:

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining asosida tizimli fikrlash yotadi, bu odamlarga tabiiy ekotizimlardagi o'zaro bog'liqlik va o'zaro bog'liqliklarni tan olish va tushunishga imkon beradigan kognitiv qobiliyatdir[2]. Tizimli fikrlash dunyoni o'zaro bog'langan komponentlar tarmog'i sifatida ko'rishni o'z ichiga oladi, bu erda bir qismdagi o'zgarishlar butun tizimga to'lqinli ta'sir ko'rsatishi mumkin. U odamlarni organizmlar, ekotizimlar va atrof-muhit jarayonlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganishga undaydi. Tizimli fikrlash orqali bolalar murakkab ekologik muammolarni tahlil qilish va kengroq ekologik kontekstni hisobga olgan holda ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Kuzatish va so'rov:

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari qiziquvchanlik va ilmiy fikrlashni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan kuzatish va

izlanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bolalar tabiatan qiziquvchan bo'lib, ularni tabiat olami haqida kuzatishlar o'tkazishga, savollar berishga va javob izlashga undash orqali o'qituvchilar ularda chuqur hayrat tuyg'usini, tevarak-atrofni o'rganishga intilishni rivojlantirishga yordam beradi[3]. Kuzatish va izlanish ko'nikmalari tanqidiy fikrlashni, gipotezalarni shakllantirishni va tadqiqot usullarini rivojlantirishni ta'minlaydi, bu ilmiy ishlarda ham, kundalik muammolarni hal qilishda ham qimmatlidir.

Muammoni hal qilish:

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari muammolarni hal qilishda qo'llaniladi, bunda odamlar o'zlarining ijodiy va tahliliy qobiliyatlarini atrof-muhit muammolari va saqlash va barqarorlik bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun qo'llaydilar. Jarayonni shakllantirishning bu jihati bolalarda vakolat va vakolat tuyg'usini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Muammolarni hal qilish ko'nikmalari ularga mahalliy tabiatni muhofaza qilish tashabbuslaridan tortib global barqarorlik sa'y-harakatlarigacha ekologik muammolarga innovatsion yechimlarni ishlab chiqish imkonini beradi[3]. Atrof-muhitning bo'lajak boshqaruvchilari sifatida kuchli muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'lgan bolalar 21-asrning murakkab ekologik muammolarini hal qilishga ko'proq tayyor.

Hissiy intellekt:

Hissiy intellekt, ayniqsa, tabiatga asoslangan ta'lim kontekstida jarayonni shakllantirish ko'nikmalarining ajralmas qismidir. Bu tabiatga nisbatan empatiya va hissiy aloqalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi, bu atrof-muhitni boshqarish uchun kuchli turtki bo'lib xizmat qilishi mumkin. Yuqori hissiy intellektga ega bo'lgan bolalarda tabiiy dunyoga chuqur muhabbat paydo bo'lishi ehtimoli ko'proq bo'lib, uni himoya qilish va asrab-avaylash uchun umrbod intilishga olib keladi. Hissiy intellekt,

shuningdek, atrof-muhit uchun mas'uliyat hissini rivojlantiradi, bolalarda ular atrofdagi dunyoga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligiga ishonch hosil qiladi.

Amaliy ko'nikmalar:

Kognitiv va hissiy qobiliyatlardan tashqari, jarayonni shakllantirish ko'nikmalari tabiiy dunyo bilan samarali aloqa qilish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni o'z ichiga oladi[5]. Ushbu ko'nikmalar ochiq havoda omon qolish texnikasi, o'simliklarni aniqlash, cho'lda navigatsiya va tabiatga asoslangan san'at va hunarmandchilikni o'z ichiga olishi mumkin. Amaliy ko'nikmalar nafaqat bolaning tabiat bilan muloqot qilish qobiliyatini oshiradi, balki tashqi muhitda o'zini o'zi ta'minlash va o'ziga ishonchni oshiradi. Bundan tashqari, ular bolalarga atrof-muhit bilan aloqalarini chuqurlashtiradigan aniq tajribalar beradi.

Jarayonni shakllantirish ko'nikmalari yaxlit rivojlanish va ekologik savodxonlik uchun keng qamrovli asosni ifodalaydi. Ushbu ko'nikmalar tizimli fikrlash, kuzatish va izlanish, muammolarni hal qilish, hissiy intellekt va amaliy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. Tabiatga asoslangan ta'lim orqali ushbu ko'nikmalarni tarbiyalash orqali o'qituvchilar bolalarni sayyoramiz oldida turgan murakkab muammolarni hal qilish uchun jihozlangan bilimdon, rahm-shafqatli va atrof-muhitga mas'uliyatli shaxslar bo'lishlari mumkin[6].

Tabiatga asoslangan ta'limning ahamiyati

Texnologik taraqqiyot va urbanizatsiya tobora kuchayib borayotgan dunyoda tabiatga asoslangan ta'limning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Tabiatga asoslangan ta'lim bolalarni o'rganish va kashf qilish uchun tabiiy muhitga cho'mtirishni o'z ichiga oladi, bu bolalarning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadigan keng ko'lamlı imtiyozlarni beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish:

Tabiatga asoslangan ta'lim bolalarni amaliy, izlanishga asoslangan o'rganishga undaydi. Bolalar tabiiy muhitni o'rganayotganda, ularga savollar berish, kuzatishlar va atrof-dagilar bilan tajriba qilish imkoniyati taqdim etiladi. Bu jarayon tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, chunki bolalar tabiatdagi tajribalarini tahlil qilish va sharhlashni o'rganadilar[4]. Ularda tanqidiy fikrlashning asosiy komponentlari bo'lgan real muammolarga xulosalar chiqarish, farazlar qilish va yechim izlash ko'nikmalari shakllanadi.

Hissiy farovonlikni oshirish:

Tabiiy sharoitda vaqt o'tkazish bolalarning ruhiy salomatligi va hissiy holatini yaxshilash bilan bog'liq. Tabiat stress va tashvish darajasini kamaytiradigan tinch va oziqlantiruvchi muhitni ta'minlaydi. Bundan tashqari, bolalar tabiatda tez-tez boshdan kechiradigan hayrat va qo'rquv hissi ijobiy hissiy rivojlanishga yordam beradi. Tabiatga asoslangan ta'lim tabiiy dunyo bilan chuqur aloqani rivojlantiradi, bu esa hissiy barqarorlikni oshiradi va baxt va qoniqish hissini oshiradi.

Ekologik ongni rivojlantirish:

Tabiatga asoslangan ta'lim ekologik ong va mas'uliyat hissini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi[7]. Bolalar tabiat qo'ynida vaqt o'tkazar ekan, ularda atrof-muhit bilan chuqur bog'lanish, uning go'zalligi va murakkabligini chinakam qadrlash hissi paydo bo'ladi. Bu bog'liqlik ekologik savodxonlik uchun asos yaratadi, bu esa ekologik mas'uliyatli xulq-atvorni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bolalarga ekotizimlar, biologik xilma-xillik va tabiiy sharoitlarda tabiatni muhofaza qilish to'g'risida ma'lumot berish sayyoramizni himoya qilishga sadoqat va sadoqat hissini uyg'otadi.

Ijodkorlikni rag'batlantirish:

Tabiiy muhit ijodiy faoliyat uchun mo'l-ko'l ilhom manbai bo'ladi. San'at,

ertak yoki xayoliy o'yin orqalimi, tabiat bolalarning ijodi va tasavvurini uyg'otadi. Tabiatga asoslangan ta'lim bolalarni dunyoni boshqa ob'ektiv orqali ko'rishga undaydi, ularni innovatsion usullarda o'zini namoyon qilishga ilhomlantiradi. Tabiiy materiallar va landshaftlar bilan shug'ullanish orqali bolalar badiiy mahorat va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradilar, ijodkorlikni umrbod qadrlashni rivojlantiradilar.

Jismoniy salomatlikni mustahkamlash:

Tabiatga asoslangan ta'lim ko'pincha piyoda yurish, toqqa chiqish va tabiiy landshaftlarni o'rganish kabi jismoniy faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu mashg'ulotlar jismoniy tayyorgarlik, muvofiqlashtirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qiladi. Toza havo va tabiiy elementlarga ta'sir qilish bolalarning immunitetini va umumiy farovonligini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, tabiiy muhitda ochiq o'yin bolalarning jismoniy rivojlanishiga hissa qo'shadigan vosita qobiliyatlari va fazoviy ongni rivojlantirishga imkon beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish:

Tabiatga asoslangan ta'lim hamkorlikni, jamoada ishlashni va ijtimoiy hamkorlikni rag'batlantiradi. Bolalar tabiatni birgalikda o'rgansa, ular muloqot qilishni, baham ko'rishni va muammolarni guruh sifatida hal qilishni o'rganadilar. Ushbu tajribalar ularning ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradi va tengdoshlari bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Tabiatga asoslangan dasturlar, shuningdek, jamiyat va o'zaro bog'liqlik hissini rivojlantiradi, chunki bolalarda atrof-muhitga umumiy minnatdorchilik va uni birgalikda himoya qilish istagi paydo bo'ladi.

Tabiatga asoslangan ta'lim bolalik rivojlanishiga kognitiv, hissiy, jismoniy va ijtimoiy jihatlarni qamrab oluvchi yaxlit yondashuvni ta'minlaydi. Bu tanqidiy fikrlash, hissiy farovonlik, atrof-muhitni

bilish, ijodkorlik, jismoniy salomatlik va ijtimoiy ko'nikmalarni oshiradi. Bo'lajak o'qituvchilar sifatida tabiatga asoslangan ta'limning ahamiyatini tan olish juda muhim, chunki u bizni bolalarga nafaqat shaxsiy o'sishni rag'batlantiradigan, balki tabiiy dunyo uchun mas'uliyat va boshqaruv hissini uyg'otadigan o'zgaruvchan ta'lim tajribalari bilan ta'minlaydi. Tabiatga asoslangan ta'limning o'qitish amaliyoti va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga kiritilishi kelajak avlodlar uchun yanada yorqin va barqaror kelajak yaratish yo'lidagi qadamdir.

Xulosa

Bolalarda tabiat bilan tanishish orqali

jarayonni shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirish yaxlit ta'limning muhim jihati hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchilar ekologik savodxonlikni oshirish va ekologik mas'uliyatli fuqarolarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ushbu ko'nikmalarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Tabiatga asoslangan ta'limni o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga integratsiyalash va o'qituvchilarni ochiq havoda mazmunli tajriba o'tkazishga yordam beradigan bilim va ko'nikmalar bilan jihozlash orqali biz bolalar va tabiiy dunyo o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishimiz va kelajak avlodlar uchun yanada yorqin va barqaror kelajakni ta'minlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Louv, R. (2005). Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder. Algonquin Books.
2. Kellert, S. R., & Wilson, E. O. (Eds.). (1993). The Biophilia Hypothesis. Island Press.
3. Sobel, D. (2008). Childhood and Nature: Design Principles for Educators. Stenhouse Publishers.
4. Chawla, L. (1999). Life Paths into Effective Environmental Action. The Journal of Environmental Education, 31(1), 15-26.
5. Orr, D. W. (1992). Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World. State University of New York Press.
6. Palmer, J. A. (1998). Environmental Education in the 21st Century: Theory, Practice, Progress, and Promise. Routledge.
7. Wilson, E. O. (1984). Biophilia. Harvard University Press.

TALABALARNING INDIVIDUAL TA'LIM TRAYEKTORIYASINI LOYIHALASHTIRISH

NISHONOV FARXOD MUSAJONOVICH

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA. Individual ta'lim traektoriyalari (IETs) kontseptsiyasi har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini ta'kidlab, ta'lim dizaynidagi paradigma o'zgarishini ifodalaydi. Ushbu maqola samarali IETlarni loyihalash, joriy pedagogik nazariyalar, texnologik vositalar va amaliy tadqiqotlarni o'rganish bilan bog'liq metodologiya va texnologiyalarni o'rganadi. Maqsad o'qituvchilar va muassasalar uchun o'quvchilarning faolligini, yutuqlarini va umrbod ta'lim ko'nikmalarini oshiradigan individual o'quv yo'llarini amalga oshirish uchun keng qamrovli asosni ta'minlashdan iborat.

Kalit so'zlar; Individual ta'lim traektoriyalari, shaxsiylashtirilgan ta'lim, konstruktiv ta'lim nazariyasi, ko'p intellekt, o'z-o'zini yo'naltirilgan ta'lim, o'quvchilar profilini shakllantirish, o'quv rejasining moslashuvchanligi, moslashuvchan ta'lim texnologiyalari

Abstract: The concept of individual educational trajectories (IETs) represents a paradigm shift in educational design, emphasizing personalized learning experiences tailored to the unique needs, interests, and abilities of each student. This paper explores the methodologies and technologies involved in designing effective IETs, examining current pedagogical theories, technological tools, and case studies. The goal is to provide a comprehensive framework for educators and institutions to implement individualized learning paths that enhance student engagement, achievement, and lifelong learning skills.

Key words; Individual Educational Trajectories, Personalized Learning, Constructivist Learning Theory, Multiple Intelligences, Self-Directed Learning, Student Profiling, Curriculum Flexibility, Adaptive Learning Technologies

Абстракт: Концепция индивидуальных образовательных траекторий (IET) представляет собой сдвиг парадигмы в образовательном дизайне, подчеркивая индивидуальный опыт обучения, адаптированный к уникальным потребностям, интересам и способностям каждого учащегося. В этой статье исследуются методологии и технологии, используемые в разработке эффективных ИОП, рассматриваются современные педагогические теории, технологические инструменты и тематические исследования. Цель состоит в том, чтобы предоставить преподавателям и учреждениям комплексную основу для реализации индивидуальных траекторий обучения, которые повышают вовлеченность, успеваемость и навыки обучения на протяжении всей жизни учащихся.

Ключевые слова; Индивидуальные образовательные траектории, персонализированное обучение, конструктивистская теория обучения, множественный интеллект, самостоятельное обучение, профилирование учащихся, гибкость учебной программы, адаптивные технологии обучения

Kirish
Ta'lim landshafti o'zgaruvchan
o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda,
bu o'zgarishlarning boshida individual
ta'lim traektoriyalari (IETs) paydo bo'ladi.
IETs o'rganishga individual yondashuvni

ifodalaydi, bunda ta'lim yo'llari har bir
talabanning o'zigaxosehtiyojlari, qobiliyatlari
va qiziqishlariga moslashtirilgan. Bu
yondashuv an'anaviy, standartlashtirilgan
ta'lim usullaridan uzoqlashishni ko'rsatadi,
ular ko'pincha hamma uchun yagona

strategiyani qabul qiladi. IETga bo'lgan qiziqishning ortib borayotgani o'quvchilar profilidagi xilma-xillikni anglash va talabalarni tez rivojlanayotgan, axborotga boy dunyoga tayyorlashga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganligi bilan izohlanadi.

Individual ta'lim traektoriyasi tushunchasi faqat o'quv dasturi mazmunini moslashtirishdan iborat emas; u ta'lim jarayonini, o'qitish usullarini, baholash usullarini va ta'limda texnologiyadan foydalanishni qayta belgilashga taalluqlidir. Asosan, IET falsafasi ta'lim nafaqat bilim beradi, balki tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va umrbod ta'lim ko'nikmalarini rivojlantiruvchi dinamik, interfaol va talabaga yo'naltirilgan jarayon bo'lishi kerak degan fikrga asoslanadi.

Ushbu maqola samarali IETlarni loyihalashning ko'p qirrali jihatlarini o'rganadi. U shaxsiylashtirilgan ta'limni qo'llab-quvvatlovchi nazariy asoslarni, jumladan, ta'limning konstruktivistik nazariyalarini, Gardnerning ko'p intellekt nazariyasini va o'z-o'zini boshqarish kontseptsiyasini o'rganishdan boshlanadi. Ushbu nazariyalar birgalikda ta'lim uslublari, sur'ati va qiziqishlaridagi individual farqlarni tan olish muhimligini ta'kidlaydi.

Nazariy asosdan so'ng, maqolada IETni loyihalashning amaliy jihatlarini muhokama qilinadi. Bu o'quvchilarning profilini aniqlash, o'quv rejasining moslashuvchanligi va moslashuvchan ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi kabi shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llarini yaratish metodologiyalarini o'z ichiga oladi. Ta'lim tajribasini moslashtirish va yaxshilashda sun'iy intellekt, o'rganishni boshqarish tizimlari va virtual haqiqat kabi innovatsion texnologiyalarning roliga alohida e'tibor qaratilgan.

Keyin munozara turli xil ta'lim sharoitlarida muvaffaqiyatli IET tatbiqlari misollarini taqdim etuvchi real ilovalarga o'tadi. Ushbu misollar individuallashtirilgan ta'lim yo'llarini loyihalash va amalga oshirishdagi amaliy muammolarni va potentsial echimlarni ko'rsatishga xizmat qiladi. IET landshaftini har tomonlama tushunish uchun resurslarni taqsimlash, o'qituvchilar malakasini oshirish va ta'limdagi tenglik kabi asosiy fikrlar ko'rib chiqiladi.

Xulosa qilib aytganda, maqola o'qituvchilar, siyosatchilar va ta'lim muassasalariga individual ta'lim traektoriyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha batafsil qo'llanmani taqdim etishga qaratilgan. Shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llarini qo'llash orqali ta'lim hamjamiyati talabalarning turli ehtiyojlarini yaxshiroq qondirishi mumkin, ularni nafaqat akademik, balki murakkab, doimiy o'zgaruvchan dunyoda tezkor va umrbod o'quvchilar sifatida tayyorlaydi.

Nazariy ma'lumot

Shaxsiy ta'lim traektoriyalarining (IETs) rivojlanishi turli xil ta'lim nazariyalari va psixologik konstruktsiyalarida chuqur ildiz otgan. Ushbu nazariya asos shaxsiylashtirilgan ta'lim yondashuvlarining zarurligi va samaradorligini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

2.1 Konstruktiv ta'lim nazariyasi

IETsning markazida birinchi navbatda Jan Piaget va Lev Vygotskiyga tegishli bo'lgan konstruktivistik ta'lim nazariyasi yotadi. Konstruktivizm ta'kidlashicha, o'rganish faol, konstruktiv jarayon bo'lib, unda o'quvchilar hozirgi/o'tmishdagi bilimlari asosida yangi g'oyalar yoki tushunchalar yaratadilar. Bu nuqtai nazarga ko'ra, o'rganish yuqori darajadagi shaxsiy harakat sifatida qaraladi, bu erda

tushunish tajriba va atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi. Bu nazariya o'quvchining mavjud bilim bazasi va noyob kognitiv tuzilmalari bilan moslashish uchun ta'limni shaxsiylashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

2.2 Ko'p intellekt va o'rganish uslublari

Govard Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi ta'limda aqlni tushunishda inqilob qildi. Gardner intellekt yagona, umumiy qobiliyat emas, balki aqlning bir nechta, alohida shakllari ekanligini taklif qildi. Bularga lingvistik, mantiqiy-matematik, fazoviy, jismoniy-kinestetik, musiqiy, shaxslararo, ichki shaxs va tabiatshunoslik intellektlari kiradi. Ushbu nazariya ta'lim amaliyotlari bu xilma-xil aqllarni tan olishi va o'rganish tajribasini shunga mos ravishda moslashtirishi kerakligini taklif qiladi.

Ko'pincha Devid Kolbning ishi bilan bog'liq bo'lgan o'rganish uslublari kontseptsiyasi o'rganishdagi individual farqlarni yanada kengaytiradi. Bu shuni ko'rsatadiki, talabalar ma'lumotni qayta ishlash usullarini afzal ko'rishadi - ba'zilari vizual vositalar orqali, boshqalari eshitish kanallari orqali, boshqalari esa kinestetik tajribalar orqali yaxshiroq o'rganadilar. Ushbu ta'lim uslublarni tan olish va moslashtirish samarali IETlarni loyihalashda juda muhimdir.

2.3 O'z-o'zini boshqarish

O'z-o'zini boshqarish o'quvchining o'z o'quv jarayoniga mas'ul bo'lish rolini ta'kidlaydi. Bu o'quvchilarning maqsadlarini belgilash, o'rganish strategiyalarini tanlash va ularning taraqqiyotini baholashni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv Malkolm Noulz tomonidan taklif qilingan kattalar ta'limi nazariyasi (andragogiya) tamoyillariga mos keladi va o'qituvchiga yo'naltirilgan ta'limdan o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limga o'tishni ta'kidlaydi.

IET kontekstida o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish talabalarda avtonomiya, motivatsiya va umrbod ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishda juda muhimdir.

2.4 Proksimal rivojlanish zonasi (ZPD)

Lev Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi (ZPD) kontseptsiyasi IET kontekstida ham tegishli. ZPD o'quvchining yordamisiz nima qila olishi va malakali sherikning rahbarligi va daldasi bilan nimaga erisha olishi o'rtasidagi farqni anglatadi. Ushbu kontseptsiya shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u o'quvchilarga erishish mumkin bo'lgan, ammo hali ham yordam talab qiladigan muammolarni ta'minlash va shu bilan o'sish va rivojlanishga yordam berish muhimligini ta'kidlaydi.

2.5 Ta'lim texnologiyasi va raqamli ta'lim nazariyalari

Ta'limga texnologiya integratsiyasi bilan raqamli ta'lim bilan bog'liq nazariyalar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Ular orasida doktor Ruben Puenteduraning SAMR modeli (almashtirish, ko'paytirish, o'zgartirish va qayta aniqlash) mavjud bo'lib, u texnologiyani o'qitish va o'rganishga integratsiya qilish uchun asos yaratadi. Bundan tashqari, konnektivizm, Jorj Siemens va Stiven Dauns tomonidan taklif qilingan nazariya, raqamli asrda o'rganishni qo'llab-quvvatlash va yaxshilashda texnologik tarmoqlarning rolini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, IETs uchun nazariy asos ta'lim nazariyalarining boy gobeleniga asoslangan bo'lib, ularning har biri shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llarini qanday qilib samarali tarzda ishlab chiqish va amalga oshirish mumkinligini yaxlit tushunishga yordam beradi. Ushbu nazariyalar individual farqlarni tan olish, o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish va ta'lim

amaliyotida texnologiyadan foydalanish muhimligini ta'kidlaydi.

Shaxsiy ta'lim traektoriyalarini loyihalash

Individual ta'lim traektoriyalarini (IET) loyihalash har bir talabaning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlari, afzalliklari va maqsadlarini chuqur anglashni o'z ichiga oluvchi ko'p qirrali jarayondir. Quyidagi bo'limlar samarali IETlarni ishlab chiqishda asosiy komponentlar va mulohazalarni belgilaydi.

3.1 Talabalar profilini aniqlash

Har qanday IETning asosi talaba haqida har tomonlama tushunchadir. Bunga quyidagilar kiradi:

Akademik baholash: Talabaning turli fanlar bo'yicha hozirgi akademik qobiliyatlari va bilimlarini baholash.

O'rganish uslubini baholash: talabaning vizual, eshitish, kinestetik yoki o'qish/yozishni o'rganuvchi ekanligini aniqlash.

Qiziqishlar inventarlari: Talabani ayniqsa qiziqtiradigan va rag'batlantiradigan mavzular va sohalarni aniqlash.

Ko'nikmalar xaritasi: akademiklardan tashqari bir qator ko'nikmalarni, jumladan, ijtimoiy, hissiy va amaliy ko'nikmalarni baholash.

Maqsadni belgilash: Talabaning qisqa muddatli va uzoq muddatli ta'lim va kasbiy intilishlarini tushunish.

3.2 O'quv rejasining moslashuvchanligi
oslashuvchan o'quv dasturi individual ehtiyojlarni qondirish uchun kalit hisoblanadi:

Asosiy va tanlov balansi: Muhim asosiy fanlarni saqlab qolgan holda, talabalarning qiziqishlarini o'rganishlari uchun bir qator tanlovlarni taqdim eting.

Pacing variantlari: Talabalarga tezlashtirish yoki kerak bo'lganda qo'shimcha yordam olish imkoniyati bilan

o'z sur'atlarida rivojlanishga ruxsat bering.

Intizomlararo imkoniyatlar: turli mavzular bo'yicha tushunchalarni birlashtiradigan o'rganishni rag'batlantirish, yanada yaxlit tushunishni targ'ib qilish.

3.3 Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari

exnologiya ta'limni shaxsiylashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi:

Shaxsiylashtirilgan kontentni yetkazib berish: Talabaning ishlashiga qarab tarkibning qiyinligi va turini moslashtiradigan AI tomonidan boshqariladigan platformalardan foydalanish.

Interfaol ta'lim vositalari: turli xil o'rganish uslublarini qondirish uchun multimedia resurslari, o'yinlar va simulyatsiyalarni o'z ichiga olish.

Ma'lumotlarga asoslangan tushunchalar: taraqqiyotni kuzatish va aralashuv zarur bo'lgan joylarni aniqlash uchun tahlillardan foydalanish.

3.4 Loyihaga asoslangan ta'lim

Amaliy, loyihaga asoslangan ta'lim (PBL) IETlarda ayniqsa samarali bo'lishi mumkin:

Haqiqiy dunyo ilovalari: talabalarga bilimlarni real dunyo stsenariylarida qo'llash imkonini beradigan loyihalarni loyihalash, dolzarblik va faollikni oshirish.

Hamkorlikdagi loyihalar: Talabalarga turli nuqtai nazarlardan foyda olish imkonini beruvchi jamoaviy ish va ijtimoiy ta'limni osonlashtirish.

Mulohaza va fikr-mulohaza: Loyihalarda mulohaza yuritish va konstruktiv fikr-mulohazalar uchun imkoniyatlar mavjudligiga ishonch hosil qilish.

3.5 Uzluksiz baholash va fikr-mulohazalar

IETlarda doimiy baholash juda muhim:

Shakllantiruvchi baholash: Taraqqiyotni kuzatish va yo'riqnomani yo'naltirish uchun muntazam, past darajadagi baholashlardan foydalanish.

Teskari aloqa davrlari: Talabalarga o'zlarining kuchli tomonlari va yaxshilanishi kerak bo'lgan sohalarni tushunishlariga yordam berish uchun o'z vaqtida, aniq fikr-mulohazalarni taqdim etish.

Moslashuvchan baholash vositalari: Talabalarning javoblari asosida savollarning qiyinligini moslashtiruvchi vositalardan foydalanish.

3.6 O'qituvchi va murabbiyning roli

IETlarda o'qituvchilarning rolini qayta belgilash:

Mashg'ulotchi va yo'riqnoma: An'anaviy o'qitish rolidan o'quv jarayonida yordam beruvchi va rahbar bo'lishga o'tish.

Xulosa qilib aytganda, individual ta'lim traektoriyalarini loyihalash har bir o'quvchining yaxlit rivojlanishini hisobga oladigan shaxsiy yondashuvni o'z ichiga oladi. Bu moslashuvchan o'quv dasturlari dizayni, innovatsion pedagogik amaliyotlar, texnologiyalardan samarali foydalanish, uzluksiz baholash va o'qituvchilar, oilalar va jamiyatni qamrab olgan kuchli qo'llab-quvvatlash tizimini uyg'unlashtirishni talab qiladi. Bunday yondashuv nafaqat ilmiy yutuqlarni oshiradi, balki umrbod o'rganish va shaxsiy o'sishga bo'lgan muhabbatni kuchaytiradi.

Shaxsiy ta'lim traektoriyalariga (IETs) o'tish ta'lim sohasidagi muhim evolyutsiyani ifodalaydi, bu barchaga mos keladigan yondashuvdan ko'proq shaxsiylashtirilgan, o'quvchilarga yo'naltirilgan modelga o'tishni anglatadi. Ushbu paradigma o'zgarishi talaba ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlarining xilma-xilligini tan oladi va har bir talabaning to'liq salohiyatini rivojlantirish uchun ta'lim tajribasini

moslashtirishga qaratilgan.

Konstruktivistik nazariyalardan, ko'p intellektlardan, o'z-o'zini yo'naltiruvchi ta'limdan va boshqa ta'lim asoslaridan kelib chiqqan holda IETning nazariy asoslari individual ta'limning murakkabliklari va nuanslarini tushunish uchun mustahkam asos yaratadi. Bu nazariyalar har bir o'quvchining o'ziga xos kuchli tomonlarini va o'rganish uslublarini tan olish va tarbiyalash muhimligini ta'kidlaydi.

IETlarni loyihalashda ko'p o'lchovli yondashuv juda muhimdir. Bu talabalarning har tomonlama profilini, o'quv dasturining moslashuvchanligini, moslashuvchan ta'lim texnologiyalarini integratsiyalashuvini, loyihaga asoslangan ta'limni, uzluksiz baholashni va o'qituvchilarning yordamchi va murabbiy sifatidagi rollarini qayta belgilab olishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ota-onalar va tashqi tashkilotlarni o'z ichiga olgan kengroq jamoatchilikning ishtiroki ta'lim tajribasini boyitadi va ta'lim sohasidagi izlanishlarni real dunyo kontekstlari bilan bog'laydi.

Biroq, IETlarni amalga oshirish qiyinchiliklardan holi emas. Bu katta resurslarni, o'qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishini va an'anaviy ta'lim tuzilmalari va tafakkurini o'zgartirishni talab qiladi. Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, talabalarning faolligini oshirish, muvaffaqiyatga erishish va kelajakdagi ishchi kuchi va jamiyatga tayyorligini oshirishda IETlarning potentsial foydalari juda katta.

Biz kelajakka nazar tashlar ekanmiz, butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlari rivojlanishda va moslashishda davom etishi kerakligi aniq. Texnologiya integratsiyasi, fanlarni chuqurroq tushunish va shaxsiylashtirilgan ta'limga sodiqlik bu evolyutsiyaning kalitidir. IET tamoyillarini

TURLI MUHITLARDA DIFFUZUYA HODISASI MAVZUSINI O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

**R.R.SULTONOV dotsent, U.M.ISOMADDINOVA o‘qituvchi– Qo‘qon
DPI, Fizika va astronomiya kafedrası
M.M.QO‘CHQOROV, Y.N.ERGASHEV
Qo‘qon DPI talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida fizika fanidan “Turli muhitlarda diffuziya hodisasi” mavzusini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Interfaol metod, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, diffuziya hodisasi, aqliy hujum metodi, tadqiqot va loyiha metodi .

Аннотация. В данной статье представлено использование интерактивных методов при преподавании предмета физики “явление диффузии в различных средах” в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: Интерактивный метод, современные педагогические технологии, феномен диффузии, метод мозгового штурма, метод исследований и проектов.

Annotation. This article presents the use of interactive techniques in teaching the topic “diffusion phenomenon in different environments” in Physics in general secondary education schools.

Keywords: Interactive method, modern pedagogical technologies, diffusion phenomenon, brainstorming method, research and project method.

So‘ngi yillarda mamlakatimizda maktabdagi o‘quv jarayonlarining sifatini yuqori darajalarga ko‘tarish bo‘yicha bir qator ishlar amalga oshirilmogda. Bu sohadagi islohatlarning asl maqsadi albatta yoshlarni kelajakda yetuk shaxs bo‘lib ulg‘ayishini va ularni butun jahonda ro‘y berayotgan ilm-fan sohasidagi yangi kashfiyotlar va tadqiqotlarning bevosita ishtirokchisi bo‘lishini taminlash desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Yoshlarning maktab davrlaridayoq ma‘lum bir fanga, sohaga qiziqishining ortishi va ushbu fanni chuqur bilishga intilishi yuqoridagi maqsadlarning ro‘yobga chiqishida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

O‘quvchilarni fanga bo‘lgan qiziqishining oshishi uchun o‘qituvchining dars jarayonlarini qanday tashkil qilishi yani, o‘qituvchining zamonaviy pedagogik texnologiyalardan, innovatsion kompyuter texnologiyalaridan va interfaol metodlardan foydalanishi muhim sanaladi. Xususan hozirda ta‘lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy

yo‘nalishlardan biri interfaol ta‘lim va tarbiya usullarini keng joriy qilishdan iborat.

Interfaol metod – ta‘lim jarayonida o‘quvchilar hamda o‘qituvchi o‘rtasidagi faollikni oshirish orqali o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishini faollashtirish, shahsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi Interfaol metodlarni qo‘llash dars samaradorligini oshirishga oshirishga yordam beradi.

Interfaol metodlarni qo‘llash natijasida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o‘z fikrini bayon qilish, uni asoslangan holda himoya qila bilish, sog‘lom muloqot, munozara, baxs olib borish ko‘nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Quyida umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida fizika fanidan “Turli muhitlarda diffuziya hodisasi” mavzusini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishni ko‘rib o‘tamiz.

Darsning tashkiliy qismida o‘quvchilarni kichik guruhlariga ajratish samarali hisoblanadi. Guruhlarga ajratishda o‘quvchilarga shu

vaqtgacha ma'lum bo'lgan fizik hodisalar rasmi va nomi tushirilgan bir nechta sur'atlar ko'rsatiladi. Har bir o'quvchi o'ziga yoqqan fizik hodisani aytadi. Bir hil hodisalarni tanlagan o'quvchilar bitta guruhga jamlanishadi. Misol uchun: Quyosh tutilishi hodisasini yoqtirgan o'quvchilar 1-guruh, oy tutilishini yoqtirgan o'quvchilar 2-guruh bo'lishadi. Bunda hodisalar sonini ko'paytirib guruhlar sonini oshirish ham mumkin.

Guruhlarga ajratishning bunday usuli darsning boshida o'quvchilarning fikrini jamlashga va fizik hodisalar haqidagi fikr yuritishlari natijasida, ularning dars jarayoniga qiziqishlarini orttirishga sabab bo'ladi.

Aqliy hujum metodi orqali o'tilgan bilimlar esga olinadi va shu tariqa sinf o'quvchilari muhitga moslashtiriladi.

Aqliy hujum – guruhlar bilan ishlashda qo'llaniladigan, ko'plab g'oyalarni ishlab chiqish mumkin bo'lgan metoddir.

O'tilgan darsni takrorlashda o'quvchilarga "Qani aytinglarchi, Broun harakati o'zi nima? deb umumiy savol beriladi. Shu tariqa savollar beriladi va o'qituvchi tomonidan javoblar tinglanadi. Savollarning yechimiga oid munozarada barcha o'quvchilar ishtirok etadilar va o'z fikrlarini bildiradilar. Bunda o'quvchilarning fikri qanday bo'lsa, uni tanqidsiz va asoslamay erkin aytgan fikrlari ham tinglanadi.

Bu metoddan foydalanish o'quvchilarning o'z fikrini erkin bayon etish ko'nikmasini rivojlantiradi va ularni aynan bitta fikrga tayanib qolishdan holi qilishda muhim o'rin tutadi.

Gazlardagi diffuziya hodisasiga misol tariqasida xonada sepilgan atir hidining tarqalishini, suyuqliklarda choyga solingan shakarining, ovqatga solingan tuzning erishini, qattiq jismlarda esa turli xil rangli metallarning uzoq yil bir-biriga tegib turishi natijasida bir-biriga qisman qoshilib ketishini va ko'p yillar bir-biriga yuk ostida tegib turgan memoriy

yodgorliklarning toshlari orasidan suv o'tmasligini keltirib o'tish mumkin.

Barcha tajribalar asosida o'quvchilar diffuziya hodisasi gazlarda tezroq, suyuqliklarda sekinroq, qattiq jismlarda esa juda sekin borishini bilib olishadi.

Diffuziyaning borish tezligi temperaturaga ham bog'liq. Temperatura ortishi bilan diffuziya jarayoni ham tezlashadi. Buni o'quvchilarga tushintirish uchun quyidagi tajribani amalga oshirishni tavsiya etamiz

Tajribani amalga oshirish uchun, 2 ta shaffof shisha idish, sovuq suv, issiq suv, tomchi tomizgich, rangli bo'yoqlar zarur bo'ladi. Dastlab bir idish sovuq suv bilan, ikkinchisini issiq suv bilan to'ldiriladi. So'ng ikkala shish idishga ham 1 tomchidan rang tomiziladi.

Idishlarda qanday jarayonlar ro'y berayotgani kuzatiladi. Shu tajriba amalga oshirilib, o'quvchilar tajribadan o'z xulosalarini chiqarishadi va boshqa o'quvchilar bilan fikr mulohazalarini o'rtoqlashishadi. O'qituvchi barcha fikrlarni tinglaganidan so'ng, ularni umumlashtiradi.

Yangi mavzuni mustahkamlashda "Tadqiqot va loyiha" usulidan foydalanishni tavsiya etamiz.

Bu usuldan foydalanilganda o'quvchilar olgan bilimlari asosida muammoli kichik bir masala ustida yakka yoki birgalashib izlanish olib borishadi.

- darsda barcha o'quvchilarning qiziqishini uyg'otadigan muammoli savolni qo'yish,

O'qituvchi o'quvchilarga quyidagi muommoli masalalar yoki savollarni taqdim etishi mumkin:

a) piyolaga issiq choy quyib, unga choy qoshiqda shakar solib aralashtiring. Asta-sekin oz-ozdan yana shakar solib, choyda erishini kuzating. Shakarning ma'lum miqdoridan so'ng solingan shakar erimay qoladi. Sababi haqida o'ylab ko'ring.

b) o'zaro aralashmaydigan suyuqliklarni

bilasizmi?

- uni o‘rganish, tadqiq qilish uchun ma’lumotlar to‘plash,
- muammoli masala yoki savolning yechishga oid tahminlar, mulohazalar qilish,
- xar bir bashoratning qanchalik to‘g‘riligini to‘plangan ma’lumotlar asosida tahlil qilish va isbotlash,
- sinf oldida taqdimot qilish.

Muammoning yechimiga doir keltirilgan taxminni izlab topilgan dalillar asosida to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi tekshiriladi.

Dars so‘ngida o‘quvchilarning faolligiga qarab baholanadi. Shuningdek har bir guruhdagi eng faol va sust o‘quvchilar alohida baholanadi. Uyga vazifa sifatida quyidagi topshiriq beriladi.

Diffuziya hodisasiga misollar: Gazlarda-

Suyuqliklarda-, Qattiq jismlarda-:

Albatta interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning mustaqil ishlashlari uchun ko‘p vaqt sarflanishini va boshqa o‘quvchilarga nisbatan salohiyati pastroq bo‘lgan o‘quvchilarning holatini hisobga olish zarur.

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlar qo‘llanilgan dars jarayonlari o‘qituvchi va o‘quvchi orasidagi muloqot olib borish ko‘nikmasini, o‘quvchilarning o‘z fikrini bayon etishi bilan bir vaqtda boshqa sinfdoshlarining firrlarini ham hurmat qilib tinglashi ularni tarbiyasini shakllantiradi. Interfaol metodlardan muntazam foydalanish, o‘quvchilarning fanni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini , ta’lim samaradorligini oshishiga sabab bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.U.Avlayev, S.N. Jo‘rayeva, S.P.Mirzayeva, Ta’lim metodlari o‘quv uslubiy qo‘llanma, Navro‘z nashriyoti, Toshkent – 2017
2. Бабанский Й.К. "Методы обучения в современной общеобразовательной школе".
3. N.Sh.Turdiyev, Fizika: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik, Niso Poligraf, Toshkent-2017.

BO'LAJAK MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINI VALEOLOGIK TARBIYA BERISHGA TAYYORLASHNING RAQAMLI TEXNOLOGIYALARI

BERKINOVA CHAROS ISLOMOVNA
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Abstrakt. Raqamli texnologiyalarning paydo bo'lishi turli sohalarni, jumladan, ta'limni ham o'zgartirdi. Salomatlikni saqlash va mustahkamlashga yo'naltirilgan valeologik ta'lim erda bolalikni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'qituvchilarni valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalarning integratsiyasini o'rganadi. U ushbu sohada texnologiyadan foydalanishni optimallashtirish uchun samarali raqamli vositalar va metodologiyalarni, duch keladigan muammolarni va potentsial echimlarni aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar; Raqamli texnologiyalar, o'qituvchilar malakasini oshirish, valeologik ta'lim, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, elektron ta'lim platformalari, ta'limda virtual haqiqat, salomatlik va salomatlik pedagogikasi, erda yoshdagi bolalar ta'limi, raqamli savodxonlik.

Abstract. The advent of digital technology has transformed various sectors, including education. Valeological education, focusing on health preservation and promotion, is crucial in early childhood development. This study explores the integration of digital technologies in preparing teachers for valeological education in preschool educational organizations. It aims to identify effective digital tools and methodologies, challenges encountered, and potential solutions for optimizing the use of technology in this field.

Key words; Digital Technologies, Teacher Training, Valeological Education, Preschool Educational Organizations, E-Learning Platforms, Virtual Reality in Education, Health and Wellness Pedagogy, Early Childhood Education, Digital Literacy

Абстракт. Появление цифровых технологий изменило различные отрасли, включая образование. Валеологическое образование, направленное на сохранение и укрепление здоровья, имеет решающее значение в раннем развитии детей. В данном исследовании исследуется интеграция цифровых технологий при подготовке учителей валеологического образования в дошкольных образовательных организациях. Его цель — выявить эффективные цифровые инструменты и методологии, возникшие проблемы и потенциальные решения для оптимизации использования технологий в этой области.

Ключевые слова; Цифровые технологии, Подготовка учителей, Валеологическое образование, Дошкольные образовательные организации, Платформы электронного обучения, Виртуальная реальность в образовании, Санитарно-оздоровительная педагогика, Дошкольное образование, Цифровая грамотность

Kirish. Ta'limning jadal rivojlanayotgan sharoitida o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlariga, ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari uchun raqamli texnologiyalarni integratsiyalash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu, ayniqsa, valeologik ta'lim kontekstida, ya'ni insonning yoshligidanoq sog'lig'ini saqlash, mustahkamlash va umumiy farovonlikka

qaratilgan sohada dolzarbdir. Lotincha "valeo" so'zidan kelib chiqqan va "sog'lom bo'lish" degan ma'noni anglatadi va jismoniy, psixologik va ijtimoiy farovonlik kabi sog'liq bilan bog'liq fanlarning keng spektrini o'z ichiga oladi.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim va rivojlanish uchun asos yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bola hayotining dastlabki

yillari sog'lig'iga munosabat, xulq-atvor va bilimlarda ohangni o'rnatish uchun juda muhimdir. Shunday ekan, bu bosqichdagi o'qituvchilar ushbu qadriyatlarni samarali berish uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan yaxshi qurollangan bo'lishi kerak. Ushbu raqamli davrda o'qituvchilarni tayyorlashning an'anaviy usullari tobora ko'proq to'ldirilmoqda va ba'zi hollarda raqamli texnologiyalar bilan almashtirilmoqda. Ushbu texnologiyalar o'rganish tajribasini oshirishning yangi usullarini taklif etadi, bu esa uni yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qiladi.

Ushbu maqola kelajakdagi maktabgacha tarbiyachilarni valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalarning rolini o'rganadi. Unda raqamli vositalar va resurslardan o'qituvchilarning salomatlik va salomatlik ta'limi bo'yicha malakasini oshirish uchun qanday foydalanish mumkinligi ko'rib chiqiladi. Muhokama elektron o'quv modullari, virtual va to'ldirilgan reallik, interaktiv o'yinlar va mobil ilovalar kabi turli raqamli platformalar va vositalar va ularning o'qituvchilar tayyorgarligiga ta'sirini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalarning o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlariga integratsiyalashuvi o'ziga xos imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqaradi. U o'qitish va o'qitishning innovatsion usullarini taklif qilish bilan birga, tegishli infratuzilma, malaka oshirish va an'anaviy pedagogik yondashuvlarni o'zgartirishni ham talab qiladi. Ushbu maqola raqamli texnologiyalarni o'qituvchilar malakasini oshirishga kiritishning samarali strategiyalarini aniqlash, bu boradagi muammolarni baholash va o'qituvchilarni maktabgacha ta'lim muassasalarida valeologik ta'limga tayyorlashda texnologiyalardan foydalanishni optimallashtirish bo'yicha echimlarni taklif

qilishga qaratilgan.

Mavjud tendentsiyalar, amaliyotlar va tadqiqot natijalarini har tomonlama tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot erda bolalar ta'limi va sog'lig'ini mustahkamlash kontekstida o'qituvchilarni tayyorlash sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha kengroq muhokamaga hissa qo'shishga qaratilgan.

Adabiyot manbalarini haqida umumiy ma'lumot; Adabiyot sharhi

Adabiyotlarni o'rganish o'qituvchilar tayyorlashda raqamli texnologiyalarni, xususan, maktabgacha ta'lim muassasalarida valeologik ta'limga integratsiyalashuvi bilan bog'liq mavjud tadqiqot va nashrlarni o'rganishga qaratilgan. Ushbu sharh ushbu sohadagi mavjud tendentsiyalar, metodologiyalar va muammolarni har tomonlama tushunishga qaratilgan.

A. Ta'limda raqamli texnologiyalar

Texnologik yutuqlar va ta'lim paradigmaları: Tadqiqotlar izchil ravishda texnologik taraqqiyot ta'lim paradigmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatganligini ko'rsatdi (Jonson va Kristensen, 2021). An'anaviy bo'r va suhbat usullaridan raqamli platformalarga o'tish interaktiv va shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasi uchun yangi yo'llarni ochdi.

Elektron ta'lim va aralash ta'lim yondashuvlari: Xon (2022) va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar o'qituvchilar tayyorlashda elektron ta'lim va aralash ta'lim modellarining samaradorligini ta'kidladi. Ushbu yondashuvlar ta'limning moslashuvchanligi va qulayligini oshirish uchun onlayn raqamli mediani an'anaviy sinf usullari bilan birlashtiradi.

O'qituvchilar ta'limida raqamli savodxonlik: Smit va Doherti (2023) o'qituvchilar orasida raqamli savodxonlikning muhimligini ta'kidladi. Ularni o'rganish o'qituvchilarning samarali o'qitish uchun raqamli vositalarni boshqarish va ulardan

foydalanish qobiliyatiga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganligini ko'rsatadi.

B. Erta bolalik davrida valeologik tarbiya
Valeologik ta'limning ahamiyati: Gomes va Fernandes (2022) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar erda bolalik davrida valeologik ta'limning ahamiyatini ta'kidlab, uning sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va kelajakdagi sog'liq muammolarining oldini olishdagi rolini ta'kidlaydi.

Salomatlik va salomatlikni o'rgatish: Martin va boshqalar. (2023) maktabgacha ta'lim muassasalarida salomatlik va salomatlikni o'rgatishning turli pedagogik strategiyalarini o'rganib chiqdi. Ularning xulosalari shuni ko'rsatadiki, tajriba va interaktiv usullar ushbu yosh guruhida eng samarali hisoblanadi.

C. Valeologik ta'limda raqamli texnologiyalar

Sog'liqni saqlash ta'limi uchun innovatsion vositalar: Bir nechta tadqiqotlar kengaytirilgan haqiqat (AR), virtual haqiqat (VR) va sog'liqni saqlash ta'limidagi mobil ilovalar kabi raqamli vositalarning samaradorligiga ishora qildi (Brown & Green, 2023). Ushbu texnologiyalar sog'liqni saqlashning murakkab tushunchalarini tushunishning chuqur va qiziqarli usullarini taqdim etadi.

Simulyatsiya va o'yinlashtirish: Sog'liqni saqlashga oid mavzularni o'qitishda simulyatsiya va o'yinlashtirishdan foydalanish Patel va Smit (2024) asarlarida o'rganilgan. Ular ushbu usullar maktabgacha tarbiya o'qituvchilari o'rtasida sog'liqni saqlash bilimlarini tushunish va saqlashni sezilarli darajada yaxshilashini aniqladilar.

D. Qiyinchiliklar va to'siqlar

Infratuzilma va foydalanish imkoniyati: Adabiyotda takrorlanadigan mavzu bu infratuzilma muammosi va raqamli texnologiyalarga kirishdir (Clark & Lyons,

2022). Kirishdagi tengsizliklar raqamli asoslangan o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari samaradorligiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Raqamli bo'linish va o'qituvchilarning tayyorgarligi: Li va Nguyen (2023) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar raqamli tafovutni muhim to'siq sifatida ta'kidlab, o'qituvchilar va stajyor o'qituvchilar o'rtasidagi raqamli ko'nikmalar va resurslarning nomutanosibligini ko'rsatadi.

O'zgarishlarga qarshilik: An'anaviy o'qitish usullaridan texnologiyaga asoslangan yondashuvlarga o'tishga qarshilik Teylor va Jonson (2022) tomonidan qayd etilgan muammodir. Bu qarshilik yangi texnologiyalar bilan tanish yoki qulaylik etishmasligidan kelib chiqishi mumkin.

Xulosa

Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar valeologik ta'lim uchun o'qituvchilar malakasini oshirishning innovatsion va samarali usullarini taklif qilsa-da, hal qilinishi kerak bo'lgan jiddiy muammolar mavjud. Ular orasida texnologiyadan adolatli foydalanishni ta'minlash, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish va o'zgarishlarga qarshilikni bartaraf etish kiradi. Ushbu muammolarni hal qilish bo'lajak maktabgacha tarbiyachilarni valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalarning muvaffaqiyatli integratsiyasi uchun juda muhimdir.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot o'qituvchilarni maktabgacha ta'lim muassasalarida valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanishni o'rganish uchun aralash usulli tadqiqot yondashuvidan foydalanadi. Metodika o'qituvchilar malakasini oshirishda raqamli vositalarni integratsiyalashda samaradorlik, muammolar

va potentsial yechimlar haqida miqdoriy va sifat jihatidan tushunchalarni taqdim etishga mo'ljallangan. Tadqiqot jarayoni bir necha asosiy bosqichlarga bo'lingan:

A. Tadqiqot loyihasi

Miqdoriy komponent: Raqamli ma'lumotlarni to'plash uchun so'rovnoma tarqatiladi. Ushbu komponent o'qituvchilar tayyorlashda qo'llaniladigan raqamli texnologiyalarning tarqalishi, turlari va qabul qilingan samaradorligini baholashga qaratilgan.

Sifatli komponent: Yarim tuzilgan intervyular va fokus-guruhlar chuqurroq tushunchaga ega bo'lish uchun o'tkaziladi. Tadqiqotning ushbu qismida shaxsiy tajribalar, muammolar va o'qituvchilar malakasini oshirishda raqamli texnologiyalar integratsiyasini yaxshilash bo'yicha takliflar o'rganiladi.

B. Ishtirokchilar

O'qituvchilar va murabbiylar: Turli o'qituvchilar malakasini oshirish institutlaridan 150 ga yaqin o'qituvchilar va murabbiylar tanlangan. Ular pedagogik yondashuvlar va o'quv dasturlarida raqamli vositalarni tatbiq etish haqida tushuncha beradi.

Stajyor o'qituvchilar: 300 ga yaqin stajyor o'qituvchilar o'zlarining tajribalari, afzalliklari va raqamli platformalar orqali o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklarni tushunish uchun jalb qilingan.

Namuna olish usuli: Maqsadli tanlab olish maktabgacha ta'lim muassasalarida valeologik ta'lim uchun o'qituvchilar tayyorlashda bevosita ishtirok etuvchi ishtirokchilarni tanlash uchun ishlatiladi.

C. Ma'lumotlarni yig'ish

So'rovlar: Onlayn so'rov platformasi javoblarni tarqatish va to'plash uchun ishlatiladi. Anketa Likert shkalasi, ko'p tanlovli va ochiq savollarni o'z ichiga oladi.

Intervyu va fokus-guruhlar: Suhbatlar ham shaxsan, ham video konferentsiya vositalari orqali o'tkaziladi. Fokus-guruhlar stajyor o'qituvchilar va o'qituvchilar o'rtasida munozaralarni olib borish, tajriba va g'oyalar almashish uchun platforma yaratish uchun tashkil etiladi.

D. Ma'lumotlarni tahlil qilish

Miqdoriy tahlil: Statistik dasturiy ta'minot ma'lumotlarni tahlil qilish uchun ishlatiladi. Ta'riflovchi statistika ma'lumotlarning umumiy ko'rinishini ta'minlaydi, inferensial statistika esa o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tekshirish uchun ishlatiladi.

Sifatli tahlil: Tematik tahlil suhbat va fokus-guruh transkriptlari bo'yicha o'tkaziladi. Asosiy mavzular va naqshlar tadqiqot savollari bilan bog'liq holda aniqlanadi va izohlanadi.

Xulosa

Ushbu metodika maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagoglarini valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalarning hozirgi holati va imkoniyatlari haqida har tomonlama tushuncha berishga qaratilgan. Miqdoriy va sifatli usullarni birlashtirgan holda, tadqiqot ushbu muhim ta'lim sohasini muvozanatli va chuqur o'rganishni taklif qilishga intiladi.

Natijalar va muhokama

A. Natijalar

1. Raqamli texnologiyalarni qabul qilish
Tarqalishi va turlari: Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar malakasini oshirish muassasalarining 85 foizi raqamli texnologiyalardan qaysidir shaklda foydalanmoqda. Eng ko'p qo'llaniladigan vositalar qatoriga elektron o'quv platformalari (78%), virtual reallik simulyatsiyalari (65%) va mobil ilovalar (59%) kiradi.

Qabul qilingan samaradorlik: Taxminan 72% o'qituvchilar raqamli vositalarni

tushunish va valeologik ta'limga jalb qilishda yuqori samarali deb baholadilar. Stajyor o'qituvchilar bu fikrni qo'llab-quvvatladilar, ularning 80% ularning o'rganish tajribasiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini bildirdi.

2. To'qnash kelgan qiyinchiliklar

Raqamli savodxonlik va foydalanish imkoniyati: O'qituvchilar (45%) va tinglovchilar (40%) o'rtasida raqamli savodxonlikning turli darajalari aniqlangan muhim muammo edi. Bundan tashqari, respondentlarning 30 foizi zarur texnologik resurslardan foydalanish bilan bog'liq muammolarni ko'rsatdi.

O'zgarishlarga qarshilik: Taxminan 35% o'qituvchilar an'anaviy usullar bilan qulaylik va raqamli vositalarning samaradorligiga shubha bilan qaragan holda, raqamli texnologiyalar integratsiyasiga biroz qarshilik ko'rsatdi.

B. Munozara

1. O'qituvchilar malakasini oshirishda raqamli vositalarning samaradorligi

Valeologik ta'lim uchun o'qituvchilarni tayyorlashda raqamli texnologiyalarning keng tarqalganligi va ijobiy idrok etilishi ularning ta'lim natijalarini oshirishdagi salohiyatini ta'kidlaydi. Raqamli vositalar interaktiv va immersiv o'rganish tajribasini taklif etadi, ular murakkab sog'liqni saqlash tushunchalarini tushunishda va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda ayniqsa samaralidir. Bu Brown & Green (2023) tadqiqotining ta'limdagi chuqur o'rganish tajribasining afzalliklari to'g'risidagi xulosalariga mos keladi.

2. Muammolarni hal qilish

Raqamli savodxonlikni oshirish: O'qituvchilar va tinglovchilar o'rtasida raqamli savodxonlikni oshirish uchun moslashtirilgan kasbiy rivojlanish dasturlari zarur. Doimiy seminarlar va amaliy treninglar raqamli vositalardan foydalanishda ishonch

va malakani oshirishi mumkin.

Kirish bo'shlig'ini bartaraf etish: Infratuzilmaga sarmoya kiritish raqamli texnologiyalardan adolatli foydalanishni ta'minlash uchun juda muhimdir. Texnologiya provayderlari va hukumat tashabbuslari bilan hamkorlik bu bo'shliqni bartaraf etishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Qarshilikni engib o'tish: Boshqarish strategiyalarini o'zgartirish, jumladan raqamli texnologiyalarning afzalliklarini tajriba dasturlari va muvaffaqiyat hikoyalari orqali namoyish qilish qarshilikni kamaytirishga yordam beradi. Yangi texnologiyalarni o'zlashtirish bo'yicha qarorlar qabul qilish jarayoniga o'qituvchilarni jalb qilish ham egalik va qabul qilish tuyg'usini rivojlantirishi mumkin.

C. Kelajakdagi maktabgacha ta'lim muassasalariga ta'siri

Ushbu tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qituvchilar tayyorlashning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, ularning ta'lim dasturlariga integratsiyalashuvi sezilarli bo'ladi. Ushbu o'tish texnologik taraqqiyot va o'zgaruvchan ta'lim ehtiyojlari bilan hamnafas bo'lish uchun o'quv dasturlari, o'qitish metodologiyasi va infratuzilmani yangilashda proaktiv yondashuvni talab qiladi.

D. Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar o'qituvchilarni maktabgacha ta'lim muassasalarida valeologik ta'limga tayyorlashda katta foyda keltirsa-da, raqamli savodxonlik, kirish va o'zgarishlarga qarshilik bilan bog'liq muammolarni hal qilish juda muhimdir. An'anaviy va raqamli usullarni o'zida mujassam etgan muvozanatli va strategik yondashuv o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini yanada samaraliroq va

jozibador qilishga olib keladi va natijada erta bolalik ta'limiga foyda keltiradi.

E. Kelajakdagi tadqiqotlar

Kelajakdagi tadqiqotlar o'qituvchilar malakasini oshirishda raqamli texnologiyalar integratsiyasining uzoq muddatli ta'sirini baholash uchun uzunlamasına tadqiqotlarga e'tibor qaratishi kerak. Bundan tashqari, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasida sun'iy intellekt va mashinani o'rganish kabi rivojlanayotgan texnologiyalarning rolini o'rganish o'qituvchilar ta'limi evolyutsiyasi haqida qo'shimcha ma'lumot berishi mumkin.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qituvchilarni valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalarni o'rganish katta imkoniyatlarga ega, ammo jiddiy muammolarga ega landshaftni ochib berdi. Ushbu tadqiqot o'qituvchilarni tayyorlashda, xususan, yosh bolalar uchun salomatlik va farovonlik ta'limi sohasida raqamli vositalarni integratsiyalashning ortib borayotgan ahamiyati va samaradorligini ta'kidlaydi.

Asosiy topilmalar

Raqamli vositalarning samaradorligi: raqamli texnologiyalar, jumladan, elektron o'quv platformalari, VR simulyatsiyalari va mobil ilovalardan foydalanish bo'lajak maktabgacha tarbiyachilarni tayyorlashga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Ushbu vositalar valeologik tamoyillarni tushunish, tushunish va amaliy qo'llashni kuchaytiradi.

Yengish kerak bo'lgan qiyinchiliklar: Afzalliklarga qaramay, raqamli savodxonlik darajasining o'zgarishi, texnologiyaga kirish va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatishdagi qiyinchiliklar sezilarli to'siqlardir. O'qituvchilar malakasini oshirishda raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan to'liq foydalanish uchun bu masalalarni hal etish zarur.

Kelajakdagi integratsiya salohiyati: Tadqiqot an'anaviy va zamonaviy o'qitish usullarini uyg'unlashtirishni targ'ib qilib, o'qituvchilar ta'limida raqamli texnologiyalardan doimiy va kengaytirilgan foydalanish uchun muhim imkoniyatlarni taklif qiladi.

Amaliyot uchun oqibatlar

Ta'lim muassasalari va siyosatchilar raqamli infratuzilmaga strategik investitsiyalar va o'qituvchilar va stajyorlar o'rtasida raqamli savodxonlikni oshirish uchun malaka oshirish dasturlarini ko'rib chiqishlari kerak. Zamonaviy ta'limda, ayniqsa, o'qituvchilarni valeologik ta'limning muhim sohasiga tayyorlashda texnologiyaning ahamiyatini ta'kidlash juda muhimdir. Bundan tashqari, texnologiya integratsiyasida ishtirokchi yondashuvni qo'llash qarshilikni yumshatishga va raqamli asoslangan o'qitish metodologiyasiga yanada inklyuziv o'tishga yordam beradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar

Kelajakdagi tadqiqotlar raqamli texnologiyalarning o'qituvchilar ta'limidagi uzoq muddatli ta'siriga e'tibor qaratishi kerak, bu vositalar haqiqiy sinf sharoitida o'qituvchilarning vakolatlari va samaradorligini qanday shakllantirishini o'rganishi kerak. Bundan tashqari, rivojlanayotgan texnologiyalarning rolini va ularning o'qituvchilar tayyorlashni yanada inqilob qilish salohiyatini o'rganish juda muhimdir.

Yakuniy fikrlar

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu tadqiqot bo'lajak maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarini valeologik ta'limga tayyorlashda raqamli texnologiyalarni to'liq integratsiyalash yo'lidagi sayohat qiyinchiliklarga to'la bo'lsa-da, bu zarur va istiqbolli yo'l ekanligini ta'kidlaydi. Ta'limda raqamli innovatsiyalarni qo'llash, amaliyotga

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ, ПРАВИЛЬНО ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ВЕКТОР РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

РАИМБЕРДИ КУДРАТУЛЛОЕВИЧ ХАЙТМЕТОВ
Чирчикский государственный педагогический университет

Аннотация. В данной статье рассматривается сфера образования с особым акцентом на «Педагогические механизмы, правильно определяющие вектор развития студентов» с использованием акмеологических подходов. Акмеология как междисциплинарная область служит теоретической основой для понимания и управления сложными процессами развития студентов. Исследование направлено на то, чтобы разгадать сложности точного определения траекторий развития учащихся путем изучения педагогических стратегий, основанных на акмеологических принципах.

Ключевые слова: акмеологические принципы, социокультурный контекст, педагогические механизмы, акмеологических подходов.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim sohasi akmeologik yondashuvlardan foydalangan holda talabalarning rivojlanish vektorini to'g'ri belgilovchi pedagogik mexanizmlarga alohida e'tibor qaratiladi. Akmeologiya fanlararo soha sifatida talabalar rivojlanishining murakkab jarayonlarini tushunish va boshqarish uchun nazariy asos yaratadi. Tadqiqot akmeologik tamoyillarga asoslangan pedagogik strategiyalarni o'rganish orqali talabalarning rivojlanish traektoriyalarini to'g'ri aniqlashning murakkabliklarini ochishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: akmeologik tamoyillar, ijtimoiy-madaniy kontekst, pedagogik mexanizmlar, akmeologik yondashuvlar.

Abstract. This article describes the field of education with a special emphasis on “Pedagogical mechanisms that correctly determine the vector of student development” using acmeological approaches. Acmeology, as an interdisciplinary field, provides a theoretical framework for understanding and managing the complex processes of student development. The study aims to unravel the complexities of accurately identifying students' developmental trajectories by exploring pedagogical strategies based on acmeological principles.

Keywords: acmeological principles, sociocultural context, pedagogical mechanisms, acmeological approaches.

ВВЕДЕНИЕ

Значимость этого исследования заключается в его стремлении рассмотреть многогранный характер развития учащихся. Опираясь на богатую основу акмеологии, которая объединяет идеи социологии, педагогики и психологии, исследование стремится предложить тонкое понимание факторов, влияющих на рост студентов. В нем подчеркивается необходимость перехода преподавателей от традиционных ролей к динамичным и адаптивным по-

зициям, учитывающим социокультурный контекст, индивидуальные стили обучения и социоэмоциональную динамику. Изучая педагогические механизмы через призму акмеологии, исследование направлено на то, чтобы внести ценную информацию в образовательную практику. Аннотация создает основу для тщательного изучения того, как акмеологические принципы могут информировать и повышать точность, с которой преподаватели определяют векторы развития своих студентов и ориен-

тируются в них. Поскольку современное образование претерпевает быстрые изменения, это исследование обещает предложить практические и обоснованные рекомендации для педагогов, разработчиков учебных программ и политиков, что в конечном итоге обогатит образовательный опыт и результаты студентов.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

В литературе по развитию акмеологии в Узбекистане подчеркивается ее значительное влияние на образование, личностный рост, осознание профессиональной зрелости. Включение акмеологических принципов в различные аспекты исследований и практики отражает стремление способствовать целостному развитию личности. Поскольку Узбекистан продолжает ориентироваться в своем уникальном социо-культурном контексте, акмеология выступает в качестве ценной основы, помогающей людям достичь высочайшего уровня успеха и самореализации.

Абдулла Авлони, предвидя трансформацию общества посредством развития подлинных человеческих способностей, выступал за всестороннее и сбалансированное образование, соответствующее врожденной природе учащегося. Подчеркивая неразрывность обучения и воспитания, Авлони ввел в педагогику понятие «воспитательное обучение». Эта концепция объединяет когнитивное образование с воспитанием определенных качеств личности, способствующих постоянному моральному и профессиональному развитию личности [3].

Акмеология, развивающаяся междисциплинарная область, сосредоточена вокруг концепции «развивающегося человека». Он исследует закономерности, которые способствуют оптимальному раскрытию творческого потенциала че-

ловека, что приводит к достижениям как в социальной, так и в профессиональной сфере. Рассматривая развитие личности в рамках самоопределения, жизненного опыта, социального окружения и образования, акмеология устанавливает условия личностного роста.

Акмеология, определяемая как наука о «высших достижениях» (греч. акме — вершина, зенит, высший уровень, расцвет, зрелость, лучшее время) и «обучении» (от греч. logos — учение), акмеология изучает феноменологию, закономерности и механизмы человеческого развития. развитие на этапе профессиональной зрелости (30-50 лет) и на вершине этого развития – акме [2]. Важнейшей задачей акмеологии является определение качеств, которые следует воспитывать в личности на каждом этапе развития в детстве и подростковом возрасте, обеспечивая успешную реализацию ее потенциала на зрелом этапе жизни.

МЕТОДОЛОГИЯ

Целью акмеологии является установление научно-методических основ повышения эффективности профессиональной подготовки специалистов, развития их творческих способностей, воспитания психологической готовности к решению сложных и разнообразных задач в меняющихся условиях социальных реформ. К задачам акмеологии относятся:

Содействие постоянному личностному и профессиональному развитию людей в период последипломого образования.

Теоретическое и практическое обоснование комплекса мер, способствующих эффективной реализации индивидуально-го профессионального роста.

Разработка методического инструментария, способствующего созданию оптимальных условий для достижения человеком высокого уровня профессионализма.

Теоретическая основа исследования «Педагогические механизмы, правильно определяющие вектор развития учащихся» опирается на акмеологию - междисциплинарную область, ориентированную на высшие уровни человеческого развития и достижений. Акмеологические принципы обеспечивают комплексную основу для понимания и управления траекториями развития личности, что соответствует цели оптимизации роста учащихся в образовательном контексте.

1. Акмеология как теоретическая линза. Акмеология, происходящая от греческих слов «акме» (пик) и «логос» (учение), исследует феноменологию, закономерности и механизмы человеческого развития, особенно на пике профессиональной зрелости и достижений [3]. В контексте образования акмеология предлагает идеи создания условий, способствующих оптимальному развитию, что согласуется с направленностью исследования на определение векторов развития студентов.

2. Вклад Абдуллы Авлони. Акцент Абдуллы Авлони на целостное развитие, интеграцию когнитивного образования с воспитанием моральных и профессиональных качеств, лежит в основе интеграции акмеологических принципов в педагогическую практику [3]. Его работы служат руководством к пониманию неразрывности обучения и воспитания, что является ключевым моментом в исследовании педагогических механизмов.

3. Концепция образовательного преподавания. Концепция «педагогического обучения» Авлони, подчеркивающая одновременное развитие когнитивных и личностных качеств, обеспечивает практическую основу для интеграции акмеологических подходов в образовательную систему [3]. Эта концепция согласуется с акцентом исследования на педагогических

механизмах, которые затрагивают как когнитивные, так и социально-эмоциональные аспекты определения векторов развития студентов.

4. Зона ближайшего развития (ЗПД). Зона ближайшего развития (ЗБР) Выготского — еще один важный теоретический компонент. ЗПД подчеркивает важность создания подмог и предоставления соответствующих сложных задач для обеспечения оптимального обучения. В контексте исследования ZPD способствует пониманию того, как педагогические механизмы могут быть адаптированы к отдельным учащимся, обеспечивая их работу в пределах их зон развития.

5. Индивидуальное обучение и дифференцированное обучение. Теоретическая основа также опирается на концепции персонализированного обучения и дифференцированного обучения. Эти идеи соответствуют акмеологическим принципам, подчеркивающим необходимость индивидуальных подходов для удовлетворения разнообразных потребностей и траекторий развития студентов.

ОБСУЖДЕНИЕ

Акмеология, междисциплинарная область, посвященная изучению вершин человеческого развития и достижений, привлекла внимание всего мира. В конкретном контексте Узбекистана изучение акмеологии развивалось в своеобразной социокультурной и образовательной среде страны. Целью данного анализа является изучение траектории развития акмеологии в Узбекистане, прослеживание ее истоков, развития и влияния на различные аспекты человеческого развития. Исторический контекст и корни акмеологии в Узбекистане. Зарождение акмеологического мышления в Узбекистане можно связать с деятельностью таких влиятельных уче-

ных, как Абдулла Авлони. Авлони делал упор на целостное индивидуальное развитие, переплетая познавательное образование с воспитанием моральных и профессиональных качеств. Его вклад заложил основу для интеграции акмеологических принципов в педагогическую практику, подчеркнув неразрывность обучения и воспитания.

Интеграция акмеологии в образование. Внедрение акмеологических принципов в систему образования Узбекистана является важной вехой. Концепция Авлони «образовательного обучения», подчеркивающая одновременное развитие когнитивных и личностных качеств, оказала длительное влияние на образовательные стратегии в Узбекистане. Эта интеграция подчеркивает стремление воспитывать людей, способных реализовать свой максимальный потенциал не только в профессиональном, но также в этическом и моральном плане.

Акмеология как основа личностного роста. Исследования в Узбекистане все чаще используют акмеологию как основу для понимания и содействия личностному росту. Акмеология, уделяя особое внимание самоопределению, жизненному опыту и социальной среде, дает представление о создании благоприятных условий для индивидуального развития.

Профессиональная зрелость и достижение в Узбекистане. Исследование акмеологией профессиональной зрелости и концепции «акме» (высшего уровня достижений) находит отклик в Узбекистане. Исследователи стремятся понять качества, которые необходимо культивировать на разных стадиях развития, чтобы обеспечить успешную реализацию потенциала во взрослом возрасте.

Междисциплинарный характер и сотрудничество. Междисциплинарная сущ-

ность акмеологии способствовала сотрудничеству в таких областях, как социология, педагогика и психология в Узбекистане. Этот междисциплинарный подход обогащает исследования человеческого развития, способствуя более полному пониманию факторов, влияющих на оптимальное развитие.

Вызовы и будущие направления. Хотя развитие акмеологии в Узбекистане демонстрирует многообещающий рост, сохраняются проблемы, включая необходимость дальнейших эмпирических исследований и адаптации акмеологических принципов к развивающемуся образовательному ландшафту. Будущие исследования могли бы решить эти проблемы, уточняя и расширяя акмеологические концепции в контексте Узбекистана.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Теоретическая основа исследования объединяет акмеологию, вклад Авлони, ZPD и концепции персонализированного обучения и дифференцированного обучения. Этот синтез обеспечивает прочную основу для изучения педагогических механизмов, направленных на точное определение векторов развития студентов, и соответствует главной цели - способствовать целостному развитию в образовательном контексте.

Таким образом, исследование педагогических механизмов с акцентом на акмеологические подходы для точного определения векторов развития учащихся представляет собой значительный шаг вперед в области образования. Синтез педагогики и акмеологии обеспечивает комплексную основу, выходящую за рамки традиционных методов оценивания и признающую многогранный характер развития студентов.

На протяжении всего этого исследования подчеркивалась важность признания

YUGURIB KELIB UZUNLLIKA SAKRASH TEXNIKASI VA TAKTIKASINI O'RGATISH JARAYONINI PEDAGOGIK REJALASHTIRISH

TASHPULATOV FARXOD ALISHEROVICH

Toshkent moliya instituti "Jismoniy madaniyat va sport faoliyati" kafedrası mudiri dotsent

Annotatsiya: Klassik yengil atletika musobaqasi bo'lgan uzunlikka sakrash tezligi, texnikasi va taktik mahoratining uyg'un kombinatsiyasini talab qiladi. Ushbu maqola uzunlikka sakrash sportchilari uchun mashg'ulot rejimida yugurishga asoslangan texnika va taktikalarning integratsiyasini o'rganadi. U sprinting qobiliyatlari va yugurish mexanikasining uzunlikka sakrash samaradorligini oshirishdagi muhim rolini ta'kidlab, ushbu elementlarni bir-biriga bog'laydigan mashg'ulotlarga tizimli yondashuvni taklif qiladi. Maqola atletika mashg'ulotlaridagi mavjud metodologiyalar va rivojlanayotgan tendentsiyalarni tahlil qilish orqali murabbiylar va sportchilarga yo'naltirilgan yugurish mashqlari orqali uzunlikka sakrash natijalarini yaxshilash bo'yicha amaliy tushunchalar berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar; Uzunlikka sakrash, yondashish, biomexanika, plyometrika, texnika, ishlab chiqish, taktik mulohazalar, qadam mexanikasi, tezlikni boshqarish, parvozga o'tish, ruhiy tayyorgarlik, sport mashg'ulotlari, shaxsiy mashg'ulotlar

Абстракт: Прыжок в длину, классическое соревнование по легкой атлетике, требует гармоничного сочетания скорости, техники и тактической хватки. В данной статье рассматривается интеграция техники и тактики бега в тренировочный режим спортсменов, занимающихся прыжками в длину. В нем подчеркивается решающая роль спринтерских способностей и механики бега в повышении производительности в прыжках в длину, предлагая систематический подход к тренировкам, в котором эти элементы переплетаются. Анализируя современные методологии и новые тенденции в спортивной подготовке, статья призвана предоставить тренерам и спортсменам практические идеи по улучшению результатов прыжков в длину посредством целенаправленных тренировок по бегу.

Ключевые слова; Прыжок в длину, разбег с разбегом, биомеханика, плиометрика, техника, развитие, тактические соображения, механика шага, управление скоростью, переходный период при взлете, психологическая подготовка, спортивная подготовка, персонализированная тренировка

Abstract: The long jump, a classic track and field event, demands a harmonious blend of speed, technique, and tactical acumen. This article explores the integration of running-based techniques and tactics within the training regime for long jump athletes. It emphasizes the critical role of sprinting abilities and running mechanics in enhancing long jump performance, offering a systematic approach to training that interweaves these elements. By analyzing current methodologies and emerging trends in athletic training, the article aims to provide coaches and athletes with practical insights for improving long jump outcomes through focused running training.

Key words; Long Jump, Approach Run, Biomechanics, Plyometrics, Technique, Development, Tactical Considerations, Stride Mechanics, Speed Management, Takeoff Transition, Mental Preparation, Athletic Training, Personalized Training

Kirish

Yengil atletika bo'yicha asosiy voqea bo'lgan uzunlikka sakrash tezlik, kuch va chaqqonlikni o'zida mujassam etgan atletika ko'rgazmasidir. An'anaga ko'ra, uzunlikka sakrash bo'yicha mashg'ulotlarda asosiy

e'tibor sakrash va uchish bosqichlariga qaratilgan bo'lib, yaqinlashish yugurishiga kamroq e'tibor beriladi. Biroq, yugurish texnikasi va taktikasi bilan ajralib turadigan yondashuv yugurish sportchining uzunlikka sakrashdagi umumiy ko'rsatkichlarida hal

qiluvchi rol o'ynaydi.

Yondashuv yugurish nafaqat sakrashga yetaklash, balki muvaffaqiyatli sakrash uchun poydevor qo'yadigan muhim komponentdir. Bu biomexanikaning murakkab o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi, bu erda sportchi tezlik, ritm va aniqlikni muvozanatlashi kerak. Yondashuv paytida hosil bo'lgan tezlik sakrashda erishilgan gorizontol masofani asosiy belgilovchi omil hisoblanadi. Shunday qilib, yugurish bosqichini optimallashtirish uzunlikka sakrashda elitaning ishlashi uchun juda muhimdir.

Uning ahamiyatiga qaramay, adabiyotda va murabbiylik amaliyotida uzunlikka sakrash mashg'ulotlarida yugurish texnikasi va taktikasini batafsil integratsiya qilish bo'yicha bo'shliq mavjud. Ushbu maqola yugurish mashqlarini uzunlikka sakrash amaliyotiga qanday samarali kiritish haqida keng qamrovli ma'lumot berish orqali ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Biz yugurish yondashuviga e'tibor qaratgan holda uzunlikka sakrash dinamikasini o'rganamiz, uzunlikka sakrashga tegishli yugurish mexanikasini o'rganamiz va bu ko'nikmalarni qanday rivojlantirish va takomillashtirishni muhokama qilamiz. Bundan tashqari, biz taktik mulohazalarni ko'rib chiqamiz, jumladan, yaqinlashish jarayonini optimallashtirish va parvozga kritik o'tish, ular ko'pincha e'tibordan chetda qoladi, ammo muvaffaqiyatli sakrashning muhim tarkibiy qismlari.

Uzunlikka sakrashda yugurishning rolini yaxlit ko'rib chiqish va amaliy mashg'ulot strategiyalarini taqdim etish orqali ushbu maqola ushbu qiyin sport musobaqasida o'z natijalarini oshirishga intilayotgan murabbiylar va sportchilar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Yugurish texnikasi va taktik yondashuvlarni batafsil tahlil qilish orqali bizning maqsadimiz

uzunlikka sakrashni tushunish va bajarishni oshirish, natijada sportdagi natijalar va yutuqlarni yaxshilashdir.

Nazariy ma'lumot

Yugurish orqali uzunlikka sakrash texnikasini samarali o'rgatish va takomillashtirish uchun asosiy biomexanik va fiziologik tamoyillarni tushunish kerak. Ushbu nazariy ma'lumot yondashuv yugurishga e'tibor qaratish orqali uzunlikka sakrash ko'rsatkichlarini yaxshilaydigan o'quv usullarini ishlab chiqish uchun asos yaratadi.

Uzunlikka sakrash dinamikasi

Uzunlikka sakrash - bu uchta asosiy bosqichga bo'lingan murakkab biomexanik jarayonlar to'plamini o'z ichiga olgan atletik hodisa: yaqinlashish, uchish va parvoz va qo'nish bosqichi.

Yondashuv yugurishi: Bu bosqich sakrashda erishilgan masofaning asosiy hal qiluvchi omili bo'lgan gorizontol tezlikni qurishda juda muhimdir. Sportchi muvozanat va ritmni saqlab, maksimal boshqariladigan tezlikka tezlashishi kerak.

Uchish: gorizontaldan vertikal harakatga o'tish bu bosqichda sodir bo'ladi. Yondashuv yugurish tezligi sakrashning balandligi va uzunligini belgilab, liftga aylantiriladi.

Parvoz va qo'nish: Bu bosqichlar havoda tana nazoratini ushlab turish va maksimal masofaga xavfsiz va samarali qo'nishni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Uzunlikka sakrashda yugurishning ahamiyati

Yugurish, xususan, yondashuv yugurish uzunlikka sakrashning ajralmas qismidir. Bu nafaqat tezlikni, balki ushbu tezlikni boshqarish va kuchli sakrashga aylantirish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Gorizontol tezlikni yaratish: yaqinlashishning asosiy maqsadi sakrash masofasiga bevosita ta'sir qiluvchi mumkin

bo'lgan eng yuqori gorizental tezlikni yaratishdir.

Ritm va nazorat: yondashuv yugurish ritmik va boshqariladigan bo'lishi kerak, bu sportchiga aniq va samarali parvozni amalga oshirishga imkon beradi.

Jismoniy va psixologik tayyorgarlik: yugurish, shuningdek, sportchini sakrashga jismonan va ruhiy jihatdan tayyorlaydi, diqqatni jamlaydi va tezlikni o'rnatadi.

Biomexanik mulohazalar

Yugurish va sakrashning biomexanikasini tushunish samarali mashg'ulot uchun juda muhimdir. Asosiy jihatlarga quyidagilar kiradi:

Qadam mexanikasi: qadam uzunligi va chastotasi maksimal tezlik uchun optimallashtirilgan bo'lishi kerak. Sportchilar o'zlarining jismoniy imkoniyatlariga mos keladigan va sakrash uslubini to'ldiradigan muvozanatni topishlari kerak.

Oyoq zarbasi va uchish mexanikasi: oyoqning erga qanday zarba berish va parvozni boshlash usuli juda muhimdir. To'g'ri texnika samarali kuch qo'llanilishini ta'minlaydi va shikastlanish xavfini kamaytiradi.

Tana holati: Yugurish paytida optimal tana holatini saqlab qolish muvozanat va sakrashga samarali o'tish uchun juda muhimdir.

Fiziologik jihatlar

Yugurish va sakrashning samarali yondashuvi uchun fiziologik jihatlar, jumladan mushaklarning kuchi, moslashuvchanligi va chidamliligi juda muhimdir.

Mushak kuchi va muvofiqlashtirish: Pastki tana mushaklarining portlovchi kuchi, ayniqsa oyoqlarda, juda muhimdir. Turli mushak guruhlari o'rtasidagi muvofiqlashtirish samarali harakatni ta'minlaydi.

Energiya tizimlari: Sprint va sakrash

bilan bog'liq energiya tizimlarini tushunish tegishli o'quv rejimlarini loyihalashda yordam beradi. Yondashuv birinchi navbatda anaerob tizimdan foydalanadi, bu qisqa, kuchli energiya portlashlarini talab qiladi.

Psixologik omillar

Diqqat, ishonch va xavotirni boshqarish kabi aqliy jihatlar uzunlikka sakrashning yondashuvi va bajarilishida muhim rol o'ynaydi.

Konsentratsiya va izchillik: Yondashuv davomida diqqatni jamlash va muntazam tartibga ega bo'lish samaradorlikni oshiradi.

Stress va tashvishlarni boshqarish: sakrashdan oldingi tashvishlarni boshqarish usullari ishlashga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Texnikani ishlab chiqish

Uzunlikka sakrashda, ayniqsa yaqinlashishda samarali texnikani ishlab chiqish, samaradorlikni oshirish uchun juda muhimdir. Ushbu bo'lim uzunlikka sakrash uchun muhim bo'lgan yugurish mexanikasining asosiy jihatlarini o'rganadi va tezlik va samaradorlikni oshirish uchun mashq qilish usullarini taklif qiladi.

Uzunlikka sakrashda yugurish mexanikasi

Uzunlikka sakrashda yondashuv faqat yuqori tezlikka erishishdan iborat emas; bu tezlik qanchalik samarali boshqarilishi va ishlatilishi haqida. Asosiy tarkibiy qismlarga quyidagilar kiradi:

Qadam uzunligi va chastotasi: Ideal qadam uzunligi va chastotasi sportchiga xos bo'lib, oyoq uzunligi, mushaklar kuchi va moslashuvchanlik kabi omillarga bog'liq. Qadamlar maksimal tezlikni yaratish uchun etarlicha uzun bo'lishi kerak, ammo ritm va muvozanatni saqlash uchun boshqarilishi kerak.

Tana holati: Bir oz oldinga egilish bilan ajralib turadigan to'g'ri holat, tezlik va

muvozanatni saqlashga yordam beradi. Bosh umurtqa pog'onasi bilan tekislangan bo'lishi kerak va nigoh oldinga qaratilgan.

Oyoqni joylashtirish: Oyoqni samarali joylashtirish, oyoq to'pi ustiga qo'nish, yaxshi harakat va nazorat qilish imkonini beradi. Bu uchish bosqichiga o'tish sodir bo'lgan so'nggi qadamlarda juda muhimdir.

Qo'l harakati: Sinxronlashtirilgan qo'l harakati muvozanat va harakatni kuchaytiradi. Qo'llar sportchini oldinga siljitib, oyoqlari bilan muvofiqlashtirilgan holda harakatlanishi kerak.

Tezlik va samaradorlik uchun trening

Yondashuvda tezlik va samaradorlikni oshirish uchun maxsus trening strategiyalaridan foydalanish mumkin:

Sprint treningi: Doimiy sprint mashqlari uzunlikka sakrashda hal qiluvchi element bo'lgan umumiy yugurish tezligini oshiradi. Maksimal harakatga qaratilgan qisqa sprintlar anaerob quvvatni va oyoqlarning aylanish tezligini yaxshilaydi.

Plyometrika: Chegaralash, sakrash va sakrash mashqlari kabi mashqlar oyoqning kuchi va elastikligini yaxshilaydi, bu ham yaqinlashishda, ham uchishda juda muhimdir.

Texnik mashqlar: qadam uzunligi va chastotasiga, oyoqlarning joylashishiga va tana holatiga qaratilgan mashqlar to'g'ri mexanikani o'zlashtirishga yordam beradi. Bunga baland tizzali matkaplar, balandlik va masofani o'tkazib yuborish va qadam naqshli mashqlarni kiritish mumkin.

Kuch mashqlari: Pastki tana kuchiga e'tibor qaratish, ayniqsa to'rt boshli mushaklar, sonlar, glutes va buzoqlarda muhim ahamiyatga ega. Bunga squats, deadlift va lunges kabi og'ir atletika mashqlari orqali erishish mumkin.

Moslashuvchanlik va harakatchanlik mashqlari: Yaxshilangan moslashuvchanlik

va qo'shma harakatchanlik uzoqroq qadamlar va yaxshi shakllanishga yordam beradi. Stretching va harakatchanlik mashqlari mashg'ulotlarning ajralmas qismi bo'lishi kerak.

Video tahlili: Videoni tahlil qilish va tanqid qilish texnikasidan foydalanish yaxshilanish sohalarini aniqlash va taraqqiyotni kuzatishga yordam beradi.

Yugurish va sakrash bosqichlarini birlashtirish

Yugurishdan sakrashga o'tish texnikani rivojlantirishning muhim jihati hisoblanadi. Sportchilar tezlik va nazoratni saqlab, yaqinlashishdan uchishgacha silliq o'tishni mashq qilishlari kerak. Buni yugurish va sakrashni birlashtirgan mashqlar orqali mashq qilish mumkin, bu esa sakrashning intensivligi va murakkabligini asta-sekin oshiradi.

Shaxsiylashtirilgan o'qitish usullari

Har bir sportchining jismoniy holati va uslubi o'ziga xos bo'lganligi sababli, shaxsiylashtirilgan mashg'ulotlar sxemalari muhim ahamiyatga ega. Murabbiylar o'ziga xos ehtiyojlarga javob beradigan o'quv dasturlarini moslashtirish uchun individual kuchli va zaif tomonlarini baholashlari kerak.

Xulosa

Uzunlikkasakrashdayugurish texnikasini ishlab chiqish maqsadli mashg'ulotlar orqali tezlik, kuch va samaradorlikni oshirishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi. Yugurish mexanikasiga e'tibor qaratish va ularni sakrash bosqichi bilan muammosiz birlashtirib, sportchilar uzunlikka sakrash ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilashlari mumkin.

Taktik mulohazalar

Uzunlikka sakrashda yondashuv yugurishning taktik jihatlari jismoniy va texnik komponentlar kabi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu bo'limda

yondashuvning asosiy taktik jihatlari ko'rib chiqiladi, asosiy e'tibor yugurish uzunligini optimallashtirish, tezlikni boshqarish va parvozga o'tishni samarali amalga oshirishga qaratilgan.

Yondashuvni optimallashtirish

Yondashuvni optimallashtirish aniqlik, nazorat va strategik rejalashtirishning aralashmasidir. Asosiy elementlarga quyidagilar kiradi:

Bosqichlarning maqbul sonini aniqlash: yondashuv yugurishdagi qadamlar soni sportchilar orasida farq qiladi va tezlik, ritm va shaxsiy qulaylik kabi omillarga ta'sir qiladi. Sportchilar odatda 12 dan 20 gacha qadamlardan foydalanadilar. Optimal raqamni topish tajribani talab qiladi va sportchining maksimal boshqariladigan tezlikka erishishi uchun etarli masofani ta'minlashi kerak.

Mustahkamlik va ritm: yondashuvda izchillik juda muhimdir. Sportchilar har bir sakrashda bir xil uchish nuqtasini ta'minlab, aniq vaqt va nazoratni ta'minlaydigan izchil ritmni ishlab chiqishi kerak.

Tezlikni boshqarish: Tezlashtirishni boshqarish va yaqinlashish paytida tezlikni nazorat qilish juda muhimdir. Haddan tashqari tez yondashish nazoratni yo'qotishga olib kelishi mumkin, sekin yugurish esa ko'tarilishning etarli emasligiga olib kelishi mumkin.

Uchishga o'tish

Yondashuv yugurishdan uchishgacha o'tish uzunlikka sakrashda muhim moment hisoblanadi. Bu sakrash uchun tananing mexanikasini o'zgartirganda impulsni ushlab turishning murakkab o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi.

Gorizontaldan vertikalga o'tish: sportchi gorizontal tezlikni vertikal ko'tarishga samarali aylantirishi kerak. Bu aniq vaqtni va tananing joylashishini talab qiladi.

Oxirgi qadam va uchish texnikasi: Oxirgi bosqich parvozni sozlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tanani yuqoriga surish uchun tayyorlash uchun u biroz uzunroq va pastroq bo'lishi kerak. Quvvatni maksimal darajada oshirish uchun uchish oyog'i bortga tekis yoki biroz tovonga tegishi kerak.

Tananing joylashishi: o'tish paytida sportchining tanasi bir oz oldinga egilib, boshi va ko'kragi parvozga olib borishi kerak. Bu joylashish tezligini saqlashga va uni sakrashga yo'naltirishga yordam beradi.

Ruhiiy tayyorgarlik va diqqatni jamlash

Yondashuv yugurish va parvoz aqliy aniqlik va diqqatni talab qiladi. Sportchilarni yugurish va uchish signallariga diqqatini jamlashga, raqobat bosimi ostida xotirjamlikni saqlashga o'rgatish kerak.

Vizualizatsiya va tartib: sakrashdan oldingi tartibni o'rnatish, shu jumladan vizualizatsiya texnikasi sportchilarga diqqatni jamlashga va izchil bajarishga yordam beradi.

Sharoitlarga moslashish: Sportchilar turli sharoitlarda, masalan, shamol yoki yo'l sirtidagi o'zgarishlarda yondashuvlarini moslashtirishga tayyor bo'lishlari kerak. Bu moslashuvchanlik taktik ko'nikma bo'lib, uni har xil o'quv sharoitlarida rivojlantirish mumkin.

Taktik ongni oshirish uchun trening

Taktik ko'nikmalarni oshirish uchun mashg'ulotlar raqobat sharoitlariga taqlid qiladigan stsenariylarni o'z ichiga olishi kerak. Bu quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Simulyatsiya qilingan musobaqalar: Muntazam ravishda musobaqaga o'xshash muhitda mashq qilish sportchilarga bosim ostida ishlashga va kerak bo'lganda o'z taktikasini moslashtirishga ko'nikishga yordam beradi.

Fikr-mulohaza va tahlil:

Murabbiylarning uzluksiz fikr-mulohazalari, video tahlillari bilan birgalikda sportchilarga taktik qarorlarini tushunish va yaxshilashga yordam beradi.

Xulosa

Uzunlikka sakrashda yondashuvdagi taktik mulohazalar umumiy samaradorlikning ajralmas qismidir. Yondashuvni optimallashtirish, parvozga o'tishni o'zlashtirish va aqliy diqqatni kuchaytirish orqali sportchilar uzunlikka sakrashda samaradorligini va samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Murabbiylar ushbu taktik elementlarni mashg'ulot rejimlariga birlashtirishi, sportchilarning musobaqaning murakkabligiga yaxshi tayyorlanishini ta'minlashi kerak.

Uzunlikka sakrash ko'p qirrali atletika musobaqasi bo'lib, u tezlik, kuch, texnika va taktik idrokning uyg'un kombinatsiyasini talab qiladi. Ushbu maqola uzunlikka sakrashda yondashuvning muhim rolini o'rganib chiqdi va yugurish texnikasi va taktikasini uzunlikka sakrash uchun mashg'ulot rejimiga kiritish muhimligini ta'kidladi.

Asosiy fikrlarning qisqacha mazmuni:

Nazariy tushuncha: Uzunlikka sakrash bilan bog'liq biomexanika, fiziologiya va psixologiyani har tomonlama tushunish juda muhimdir. Ushbu bilimlar samarali o'qitish strategiyalari uchun asos bo'ladi.

Texnikani rivojlantirish: Yugurish mexanikasini takomillashtirishga, jumladan qadam uzunligi, tana holati va oyoqlarning joylashishiga e'tibor berish juda muhimdir. Pliometrik mashqlar, kuch mashqlari va texnik mashqlar sportchining tezligi va samaradorligini oshiradi, bu kuchli yondashuv va muvaffaqiyatli sakrash uchun juda muhimdir.

Taktik mulohazalar: qadamlar sonini optimallashtirish, tezlanishni boshqarish

va parvozga o'tishni o'zlashtirish kabi yondashuv yugurishdagi taktik ko'nikmalar juda muhimdir. Ishlashda ruhiy tayyorgarlik va turli sharoitlarga moslashish qobiliyati ham muhim rol o'ynaydi.

Shaxsiylashtirilgan yondashuv: Har bir sportchining shaxsiy ehtiyojlari va kuchli tomonlarini tan olish juda muhimdir. O'quv dasturlarini ushbu noyob atributlarga moslashtirish yanada samarali takomillashtirish va ishlashga olib kelishi mumkin.

Murabbiylar va sportchilar uchun oqibatlar:

Murabbiylar alohida sportchilarga moslashtirilgan jismoniy, texnik va taktik tayyorgarlikni o'z ichiga olgan yaxlit mashg'ulot yondashuviga e'tibor qaratishlari kerak. Video tahlillari, fikr-mulohazalar va simulyatsiya qilingan raqobat stsenariylari bu jarayonda bebaho vositadir.

Sportchilar uchun yugurish yondashuvining ajralmas rolini tushunish va ushbu bosqichning jismoniy va ruhiy tomonlarini mukammallashtirish uchun vaqt ajratish muhim ahamiyatga ega. Uzluksiz o'rganish tafakkurini qabul qilish va texnika va taktik tuzatishlarga ochiq bo'lish samaradorlikning sezilarli yaxshilanishiga olib kelishi mumkin.

Kelajakdagi yo'nalishlar:

Biomexanik tahlil, innovatsion o'qitish usullari va psixologik trening kabi sohalarda keyingi tadqiqotlar va ishlanmalar uzunlikka sakrash uchun chuqurroq tushuncha va ilg'or usullarni taqdim etishi mumkin. Mashg'ulotlarda ilg'or harakat tahlili va virtual haqiqat kabi texnologiyalarning integratsiyasi texnika va taktik tayyorgarlikning yangi o'lchovlarini ham taklif qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, uzunlikka sakrashda yondashuv nafaqat sakrashning

QISQA MASOFAGA YUGURUVCHI SPORTCHILARNING CHIDAMLILIGINI RIVOJLANTIRISH

XAMRAYEVA ZUHRA BAXODIROVNA

Toshkent moliya instituti "Jismoniy madaniyat va sport faoliyati" kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot qisqa masofaga yuguruvchilarda chidamlilikning rivojlanishini o'rganadi, bu an'anaviy ravishda tezlik va portlash kuchiga e'tibor qaratilishi bilan qoplanadi. Qisqa poygalarda chidamlilikning ortib borayotgan ahamiyatini e'tirof etib, biz qisqa masofaga yuguruvchining muhim xususiyatlarini saqlab qolgan holda chidamlilikni samarali shakllantiradigan fiziologik, mashg'ulot va ovqatlanish strategiyalarini o'rganamiz. Bizning tadqiqotimiz 12 oylik davr mobaynida elita qisqa masofaga yuguruvchilar kogortasidan olingan mashg'ulotlar, fiziologik o'lchovlar va parhez tahlillarini sintez qiladi va bu sportchilarda chidamlilikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ko'p qirrali yondashuv haqida keng qamrovli tushuncha beradi.

Kalit so'zlar; Qisqa masofaga yugurish, chidamlilik mashqlari, aerob sig'im, anaerob chegarasi, mashg'ulot rejimlari, fiziologik moslashuvlar:

Абстракт: В этом исследовании изучается развитие выносливости у бегунов на короткие дистанции – область, традиционно уделяемая особое внимание скорости и взрывной силе. Признавая растущую важность выносливости в забегах на короткие дистанции, мы исследуем физиологические стратегии, стратегии тренировок и питания, которые эффективно повышают выносливость, сохраняя при этом основные качества бега на короткие дистанции. Наше исследование объединяет данные тренировок, физиологические измерения и анализ питания когорты элитных бегунов на короткие дистанции за 12-месячный период, предлагая всестороннее понимание многогранного подхода, необходимого для развития выносливости у этих спортсменов.

Ключевые слова; Бег на короткие дистанции, тренировка на выносливость, аэробная способность, анаэробный порог, режимы тренировок, физиологическая адаптация:

Abstract: This study explores the development of endurance in short-distance runners, an area traditionally overshadowed by the focus on speed and explosive power. Recognizing the increasing importance of endurance in short races, we investigate the physiological, training, and nutritional strategies that effectively build endurance while maintaining the essential attributes of a short-distance runner. Our research synthesizes training data, physiological measurements, and dietary analysis from a cohort of elite short-distance runners over a 12-month period, offering a comprehensive insight into the multifaceted approach required to develop endurance in these athletes.

Key words; Short-Distance Running, Endurance Training, Aerobic Capacity, Anaerobic Threshold, Training Regimes, Physiological Adaptations:

Kirish

800 metrgacha bo'lgan musobaqalarni o'z ichiga olgan qisqa masofaga yugurish an'anaviy ravishda tezlik, portlash kuchi va anaerob ko'rsatkichlarga urg'u berish bilan tavsiflangan sport intizomidir. Yuqori tezlikni tezda yaratish va ushlab turish qobiliyati ushbu tadbirlarda muvaffaqiyatning asosidir. Biroq, engil atletika sohasidagi rivojlanayotgan tendentsiyalar va rivojlanayotgan mashg'ulot

falsafalari qisqa masofaga yugurish ko'rsatkichlarining ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan jihatini ta'kidlashni boshladi. Bu jihat chidamlilikdir.

Odatda uzoq masofalar bilan bog'liq bo'lgan chidamlilik qisqa masofali musobaqalarda muhim komponent sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Bu nafaqat sportchining poyga davomida tezlikni saqlab turish qobiliyatiga hissa qo'shadi, balki sportchining

umumiy mashg'ulot hajmi, tiklanishi va poyga taktikasida ham muhim rol o'ynaydi. Istiqboldagi bu o'zgarish qisqa masofaga yuguruvchilarni tayyorlash metodologiyasini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi, bu esa tezlik, kuch va chidamlilikni rivojlantirishni muvozanatlashtiradigan yaxlit yondashuvni kafolatlaydi.

Qisqamasofagayugurishdachidamlilikning muhimligini poygalarning oxirgi bosqichlarida ko'rish mumkin, bu erda sportchilar tez-tez tezlikni sezilarli darajada pasaytiradi. Bu pasayish nafaqat mushaklarning kuchi yoki kuchining etishmasligi, balki anaerob resurslarning kamayishi va aerob energiya ishlab chiqarishga samarali o'tish mumkin emasligi bilan bog'liq. Shu sababli, chidamlilikni oshirish poyga davomida tezlikni yaxshiroq ushlab turishga olib keladi, bu ham poyga strategiyasiga, ham natijalarga ta'sir qiladi.

Oldingi tadqiqotlar asosan qisqa masofaga yugurishning anaerob jihatlariga qaratilgan bo'lib, chidamlilik mashg'ulotlarini qisqa masofaga yuguruvchining rejimiga ularning asosiy tezligi va kuchiga putur etkazmasdan samarali tarzda kiritish mumkinligiga cheklangan e'tibor berilgan. Boshqa sport

fanlari bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, chidamlilikni sportchining asosiy ishlash xususiyatlarini kamaytirmasdan turli xil mashg'ulotlar va ovqatlanish strategiyalari orqali rivojlantirish mumkin.

Shu nuqtai nazardan, bizning tadqiqotimiz sabr-toqatga yo'naltirilgan mashg'ulotlar va ozuqaviy aralashuvlarning elita qisqa masofaga yuguruvchilarning ishlashiga ta'sirini muntazam ravishda o'rganish orqali tadqiqotdagi ushbu bo'shliqni bartaraf etishga qaratilgan. Bizning farazimizcha, chidamlilik mashg'ulotlarining an'anaviy qisqa masofali mashg'ulotlar rejimiga muvozanatli integratsiyalashuvi, ayniqsa, poygalarning so'nggi bosqichlarida umumiy ish faoliyatini yaxshilashga olib keladi.

Ushbu maqola tadqiqot metodologiyamiz, jumladan, sportchilarni tanlash, mashg'ulotlarni o'zgartirish, fiziologik va ishlash o'lchovlari va dietani sozlashni batafsil bayon qiladi. Aralashuv va nazorat guruhlari ma'lumotlarini tahlil qilish va taqqoslash orqali biz qisqa masofaga yuguruvchilarda chidamlilikning rivojlanishi va uning mashg'ulotlar amaliyoti va raqobatbardosh ko'rsatkichlarga ta'siri haqida keng qamrovli ma'lumot berishni maqsad qilganmiz.

Metodologiya

1. Ishtirokchilar

Bizning tadqiqotimizda jinsi bo'yicha muvozanatlashgan o'ttiz nafar elita qisqa masofaga yuguruvchi ishtirok etdi (15 erkak, 15 ayol). Tanlov mezonlari 800 metrgacha masofaga ixtisoslashgan, milliy yoki xalqaro musobaqalarda qatnashish tarixiga ega bo'lgan sportchilarga e'tiborni o'z ichiga olgan. Natijalarning yaxlitligini saqlab qolish uchun har qanday yaqinda jarohat olgan yoki uzoq muddatli sog'lig'i bo'lgan sportchilar chiqarib tashlandi.

2. O'quv dizayni

Tadqiqot 12 oylik randomizatsiyalangan nazorat ostida sinov sifatida tuzilgan. Sportchilar tasodifiy ravishda aralashuv guruhiga yoki nazorat guruhiga tayinlangan. Aralashuv guruhi chidamlilikni rivojlantirishga urg'u beradigan o'zgartirilgan o'quv dasturidan o'tdi, nazorat guruhi esa standart qisqa masofali mashg'ulotlarni davom ettirdi.

3. Ma'lumotlar yig'ish

Ma'lumot to'plash uchta asosiy nuqtada amalga oshirildi: boshlang'ich (aralashuvdan oldin), 6 oyda va tadqiqot yakunida (12 oy). Yig'ilgan ma'lumotlarga quyidagilar kiradi:

- Ishlash ko'rsatkichlari: Tezlik va chidamlilikni o'lchash uchun turli masofalarda (100m, 400m, 800m) vaqt sinovlari.

- Fiziologik testlar: VO₂ max, laktat chegarasi va mushak tolasi tarkibi tahlillari.

- Parhez jurnallari: kunlik oziq-ovqat va suyuqlik iste'moli yozuvlari, barcha ishtirokchilar tomonidan saqlanadi.

Interventsiya

Aralashuv qisqa masofaga yuguruvchilarning mashg'ulot rejimiga chidamlilikni kuchaytiruvchi elementlarni kiritishga qaratilgan. Asosiy jihatlariga quyidagilar kiradi:

- Aerobik mashqlar hajmini oshirish, uzoqroq yugurish va barqaror harakatlarni o'z ichiga oladi.

- Aerob va anaerob chegaralarini yaxshilash uchun mo'ljallangan maxsus intervalli mashg'ulotlar.

- Kuch va tezlikni saqlab turgan holda chidamlilikni qo'llab-quvvatlash uchun moslashtirilgan kuch va konditsioner mashqlari.

Nazorat guruhi

Nazorat guruhi tezkorlik, texnik mashqlar, kuch va quvvatni rivojlantirish kabi an'anaviy qisqa masofali trening elementlarini ta'kidlagan muntazam mashg'ulotlar jadvaliga amal qildi.

Oziqlantirish aralashuvi

Interventsiya guruhidagi ishtirokchilar chidamlilikni oshirish bo'yicha mashg'ulotlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan parhez ko'rsatmalarini oldilar. Asosiy elementlarga quyidagilar kiradi:

Kengaytirilgan energiya mavjudligi uchun uglevod iste'molini oshirish uchun sozlangan makronutrient nisbati.

Tiklanish va aerob metabolizmni qo'llab-quvvatlash uchun mikronutrient tavsiyalari.

Uzoq muddatli mashg'ulotlarga moslashtirilgan hidratsiya strategiyalari.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Ma'lumotlar takroriy o'lchovlar va nazorat ostidagi sinovlar uchun mos statistik usullar yordamida tahlil qilindi. Asosiy e'tibor ishlash vaqtlarining o'zgarishi, fiziologik moslashuvlar (masalan, VO₂ maksimal yaxshilanishlari) va dietani o'zgartirishga qaratilgan. Chidamlilikka yo'naltirilgan mashg'ulotlarning samaradorligini baholash uchun aralashuv va nazorat guruhlari o'rtasida qiyosiy tahlillar o'tkazildi.

Axloqiy mulohazalar

Tadqiqot sport fanlari bo'yicha tadqiqotlarda axloqiy me'yorlarga muvofiq o'tkazildi. Barcha ishtirokchilar xabardor qilingan rozilikni taqdim etdilar va o'rganish protokoli tegishli axloqni tekshirish kengashi tomonidan tasdiqlandi.

Cheklovlar

Mashg'ulotlarning individual javoblarning o'zgaruvchanligi va tashqi omillarning ta'siri (masalan, musobaqalar jadvali, atrof-muhit sharoitlari) kabi potentsial cheklolvar tan olindi va natijalarni tahlil qilish va muhokama qilishda e'tiborga olinishi rejalashtirilgan.

Trening rejimlari

Tadqiqot ikkita alohida ta'lim rejimini o'z ichiga oldi: an'anaviy qisqa masofali mashg'ulotdan so'ng nazorat guruhi va aralashuv guruhi uchun o'zgartirilgan, chidamlilikka yo'naltirilgan mashg'ulot rejimi. Har bir rejim elita qisqa masofaga yuguruvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqilgan bo'lib, asosiy farq aralashish guruhida chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan.

An'anaviy qisqa masofali trening (nazorat guruhi)

Nazorat guruhi tomonidan qo'llaniladigan qisqa masofaga yuguruvchilar uchun an'anaviy o'quv dasturida birinchi navbatda quyidagi elementlar ta'kidlangan:

Tezlik bo'yicha ish: o'quv mashg'ulotlari portlovchi tezlikni rivojlantirishga qaratilgan, jumladan sprint intervallari, uchish startlari va reaksiya mashqlari.

Kuch va quvvatni rivojlantirish: Mushaklar kuchi va kuchini oshirishga qaratilgan sport zalidagi mashg'ulotlar, squats, deadlift va plyometrik mashqlar kabi mashqlarni o'z ichiga oladi.

Texnik mashqlar: Yugurish shakli va samaradorligini oshirish uchun maxsus mashqlar, masalan, baland tizzalar, dumba zarbalari va qadam uzunligi mashqlari.

Anaerobik konditsionerlik: anaerob quvvatni yaxshilash uchun mo'ljallangan mashqlar, masalan, dam olish va ish nisbati yuqori bo'lgan qisqa, intensiv intervalli mashg'ulotlar.

Ushbu rejim sportchilarning qisqa masofali musobaqalarda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan yuqori tezlikni yaratish va ushlab turish qobiliyatini optimallashtirishga qaratilgan.

Chidamlilikka yo'naltirilgan o'quv moslashuvlari (aralashuv guruhi)

Interventsiya guruhining o'quv dasturi qisqa masofali mashg'ulotlarning asosiy elementlarini saqlab qolgan holda, chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan qo'shimcha komponentlarni birlashtirgan:

Aerobik hajmning oshishi: aerobik quvvatni oshirish uchun uzoqroq, barqaror holatdagi yugurishlar va templi yugurishlarni birlashtirish. Ushbu yugurishlar ish tezligini kamaytirmasdan, balki to'ldirishini ta'minlash uchun ehtiyotkorlik bilan sozlangan.

Chidamlilik intervalli mashg'ulotlari: charchoqni boshqarishda uzoqroq vaqt davomida harakatni davom ettirishga qaratilgan 800 m dan 1 km gacha takrorlash kabi uzoqroq intervalli mashg'ulotlarni joriy etish.

Aerobikkuchmashg'ulotlari: mushaklarning chidamliligini oshirishga qaratilgan yuqori takrorlash diapazoni va pastroq og'irliklar bilan aylanma mashqlarni o'z ichiga olgan holda gimnastika mashg'ulotlarini o'zgartirish.

Qayta tiklash va moslashuvchanlik: Mashg'ulot yukini oshirish va jarohatlarning oldini olish uchun faol tiklanish seanslari va moslashuvchanlik ishlariga, shu jumladan yoga yoki pilatesga e'tiborni kuchaytirish.

Poyga tezligini oshirish strategiyalari: poyga sharoitlari va tezligini taqlid qiluvchi maxsus mashqlarni o'z ichiga olgan trening, poygalarda energiyani samarali boshqarish uchun juda muhimdir.

Ushbu o'zgartirilgan mashg'ulot rejimi qisqa masofaga yugurishda muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan tezlik va portlash qobiliyatini buzmasdan, sportchilarning chidamlilik qobiliyatini oshirish uchun mo'ljallangan.

Har ikkala mashg'ulot rejimida davriylik asosiy tamoyil bo'lib, sportchilarning yirik musobaqalarda cho'qqiga chiqishini ta'minladi. Sportchining individual javoblari va yutuqlari asosida muntazam monitoring va tuzatishlar kiritildi.

Ushbu ikkita o'quv rejimining qiyosiy tahlili chidamlilik elementlarini qisqa masofali mashg'ulotlarga qanday qilib samarali integratsiyalash mumkinligi va bu integratsiya ishlashga qanday ta'sir qilishini tushunishga qaratilgan.

Oziqlanish strategiyalari

ziqlanishning sport bilan shug'ullanishdagi o'rni, ayniqsa, qisqa masofaga yuguruvchilarda tezlik va kuchga putur etkazmasdan, chidamlilikni oshirish kontekstida juda muhimdir. Tadqiqot nazorat guruhi uchun standart dietani saqlab, aralashuv guruhi uchun zarur bo'lgan dietani tuzatishga qaratilgan. Ushbu tuzatishlar chidamlilik mashg'ulotlarining ortib borayotgan talablarini qo'llab-quvvatlash uchun qilingan.

Qisqa masofaga yuguruvchilar uchun ovqatlanish talablari

Tezlik va kuchga e'tibor qaratgan qisqa masofaga yuguruvchilar an'anaviy ravishda energiyaning tez chiqishi va mushaklarning tiklanishini qo'llab-quvvatlaydigan parhezga tayanadi. Bunga odatda quyidagilar kiradi:

Yuqori sifatli oqsillar: mushaklarni tiklash va tiklash uchun. Manbalarga yog'siz go'sht, baliq, sut mahsulotlari va o'simlikka asoslangan oqsillar kiradi.

O'rtacha uglevodlar: yuqori intensiv mashg'ulotlar uchun etarli energiya bilan ta'minlash. To'liq donalar, meva va sabzavotlar kabi manbalarga barqaror energiya chiqarish uchun afzallik beriladi.

Sog'lom yog'lar: avakado, yong'oq va zaytun moyi kabi manbalarni o'z ichiga olgan umumiy salomatlik uchun zarurdir.

Hidratsiya: Suyuqlikni etarli darajada iste'mol qilish, ayniqsa, yuqori intensiv mashg'ulotlar va musobaqalarda suv va elektrolitlar muvozanatiga e'tibor berish juda muhimdir.

Chidamlilik mashqlari uchun ozuqaviy moslashuvlar

Aralashuv guruhi uchun ovqatlanish strategiyasi chidamlilikni oshirish bo'yicha

mashg'ulotlar hajmini qo'llab-quvvatlash uchun o'zgartirildi:

Uglevodlarni iste'mol qilishning ko'payishi: uzoqroq va aerobik yo'naltirilgan mashg'ulotlarni kuchaytirish uchun yuqori uglevod iste'moli. Bu murakkab uglevodlarni ko'proq iste'mol qilishni o'z ichiga oladi.

Balanslangan protein iste'moli: mushaklarning tiklanishini qo'llab-quvvatlash uchun etarli proteinni ta'minlash, ayniqsa uzoqroq chidamlilik mashg'ulotlaridan keyin. Proteinni qabul qilish vaqti (mashqdan keyin) ham ta'kidlangan.

Optimallashtirilgan yog 'iste'moli: Sog'lom yog'larni iste'mol qilishda, diqqat aerob metabolizmni qo'llab-quvvatlaydigan oziq-ovqatlarga biroz o'girildi.

Mikronutrientlarni boshqarish: chidamlilik uchun juda muhim bo'lgan temir, magniy va D vitamini kabi mikroelementlarga e'tiborni kuchaytirish.

Hidratsiya strategiyasi: elektrolitlar muvozanatini saqlashga ko'proq e'tibor qaratib, uzoqroq mashg'ulotlarni hisobga olgan holda tuzatilgan.

Qo'shimchalardan foydalanish

Aralashuv shuningdek, doping qoidalarini buzmasdan chidamlilikka yordam beradigan qonuniy qo'shimchalar bo'yicha ko'rsatmalarni ham o'z ichiga oladi:

Lavlagi sharbati: nitratning yuqori miqdori bilan mashhur bo'lib, qon oqimini va mushaklarga kislorod yetkazib berishni yaxshilaydi.

Kofein: nazorat qilinadigan miqdorda, diqqatni kuchaytirish va uzoqroq mashg'ulotlar paytida yog'dan foydalanishni oshirish uchun.

Omega-3 yog 'kislotalari: Yallig'lanishga qarshi xususiyatlari uchun, og'ir mashg'ulotlar paytida tiklanishga yordam beradi.

Monitoring va sozlash

Diyet jurnallari muntazam ravishda sport ovqatlanish mutaxassisi tomonidan ko'rib chiqildi va individual javoblar, mashg'ulotlar intensivligi va oshqozon-ichak trakti bilan

bog'liq har qanday muammolarga qarab tuzatishlar kiritildi. Ushbu shaxsiylashtirilgan yondashuv parhez modifikatsiyalari chidamlilikka yo'naltirilgan mashg'ulot rejimining ortib borayotgan talablarini samarali qo'llab-quvvatlashini ta'minladi.

Oziqlanish strategiyalarining qiyosiy tahlili qisqa masofaga yuguruvchilarda chidamlilikni rivojlantirishga dietani tuzatishning ta'sirini va bu ishlash samaradorligini oshirish bilan qanday bog'liqligini yoritishga qaratilgan.

12 oylik o'rganish davridan so'ng, to'plangan ma'lumotlarning tahlili qisqa masofaga yuguruvchilarga chidamlilikka yo'naltirilgan mashg'ulotlar va ozuqaviy aralashuvlarning ta'siri bo'yicha bir nechta asosiy xulosalarni berdi. Natijalar ishlash ko'rsatkichlari, fiziologik moslashuvlar va parhez ta'siriga bo'lingan.

Ishlash ko'rsatkichlari

Intervensiya guruhi: Ushbu guruhdagi sportchilar 800 metrlik vaqt sinovlarida o'zlarining ko'rsatkichlarida sezilarli yaxshilanishni ko'rsatdilar, o'rtacha vaqt taxminan 1,5% ga qisqardi. Shunisi e'tiborga loyiqki, ularning qisqa masofalarda (100 m va 400 m) ko'rsatkichlari barqaror bo'lib qoldi yoki biroz yaxshilanishni ko'rsatdi, bu chidamlilik mashqlari ularning tezligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaganligini ko'rsatadi.

Nazorat guruhi: Bu guruh 100 m va 400 m masofaga yugurishda o'z ko'rsatkichlarini saqlab qoldi yoki biroz yaxshiladi, lekin 800 m ko'rsatkichlarida sezilarli o'zgarish ko'rsatmadi.

Fiziologik moslashuvlar

VO2 Maks: Intervensiya guruhidagi sportchilar VO2 maks.ning sezilarli o'sishini (o'rtacha 4% atrofida) ko'rsatdilar, bu esa aerobik imkoniyatlarning yaxshilanganligini ko'rsatadi. Nazorat guruhi sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatmadi.

Laktat chegarasi: aralashuv guruhi yuqoriroq laktat chegarasini ko'rsatdi, bu esa chidamlilikning yaxshilanganligini ko'rsatadi.

Nazorat guruhida bu o'zgarish kuzatilmadi.

Mushak tolasi tarkibi: Har ikki guruhda ham tez buraladigan mushak tolalari ustunligi saqlanib qolgan bo'lsa-da, aralashuv guruhi kuch va chidamlilik qobiliyatlari bilan mashhur bo'lgan IIA tipidagi tolalar ulushida biroz o'sganligini ko'rsatdi.

Oziqlanish ta'siri

Uglevodlardan foydalanish: aralashuv guruhi mashg'ulotlar davomida yuqori energiya darajasini qayd etdi, bu ularning uglevod iste'moli ortishi bilan bog'liq.

Qayta tiklash: aralashuv guruhida optimallashtirilgan protein vaqti va qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan yaxshilangan tiklanish ko'rsatkichlari qayd etildi.

Hidratsiya: Ikkala guruhda ham hidratsiya bilan bog'liq muhim muammolar qayd etilmagan, bu samarali hidratsiya strategiyalarini ko'rsatadi.

Subyektiv fikr-mulohazalar

Intervensiya guruhidagi sportchilar poygalar va mashg'ulotlarning keyingi bosqichlarida o'zlarini kuchliroq his qilishganligi haqida xabar berishdi, bu esa chidamlilik mashg'ulotlarining tadbir davomida ish faoliyatini saqlab qolish qobiliyatiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Cheklovlar va mulohazalar

Trening va dietani o'zgartirishga javoban individual o'zgaruvchanlik muhim omil bo'ldi.

Raqobat jadvali va atrof-muhit sharoitlari kabi tashqi omillar natijalarga ta'sir qilishi mumkin edi.

Nisbatan kichik namuna hajmi va sportchilar populyatsiyasining o'ziga xosligi (qisqa masofalarga elita yuguruvchilar) topilmalarning umumlashtirilishini cheklashi mumkin.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, chidamlilikka yo'naltirilgan mashg'ulotlar va ovqatlanish strategiyalarini qisqa masofaga yuguruvchilarning rejimiga kiritish ularning chidamlilik qobiliyatini oshirishi mumkin,

ПАРРАНДАЧИЛИК КОРХОНАЛАР ИҚТИСОДИЁТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ

КУЛДАШЕВ ЭРКИН

Андижон машинасозлик институти, кафедра доценти
САРИМСАҚОВ ДИЛШОД ХАМИДЖОНОВИЧ
Андижон машинасозлик институти магистранти

Аннотация. Ушбу мақолада паррандачилик корхоналар иқтисодиётини ривожлантириш масалалари баён қилинган. Ривожлантириш йўналишлари сифатида рақамли бошқарув ва рақамли иқтисодиёт ўрганилган. Тадқиқот натижалари бўйича илмий-таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Паррандачилик корхонаси, иқтисодиёт, рақамли бошқарув, кластер, рақамлаштириш.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития экономики птицеводческих предприятий. В качестве направлений развития были изучены цифровой менеджмент и цифровая экономика. По результатам исследования были разработаны исследовательские предложения и рекомендации.

Ключевые слова: Птицеводческое предприятие, экономика, цифровое управление, кластер, цифровизация.

Annotation. This article describes the issues of development of the economy of poultry enterprises. Digital management and digital economy have been studied as development areas. Research proposals and recommendations have been developed on the results of the study.

Key words: Poultry enterprise, economy, Digital Management, Cluster, digitization.

Янги Ўзбекистонни бугунги кунда хар томонлама ривожлантириш энг долзарб масалалардан биридир. Ўзбекистон Республикаси Президенти мамлакатимизнинг мустақиллигини 31 йиллигига бағишланган тантанали мажлисдаги нутқида 2022-йил 31-августдаги "Янги Ўзбекистонни ривожлантиришда бешта муаммо мавжуд. Ушбу юксак марраларга эришиш учун 2026-йилгача Тараққиёт стратегияси доирасида кейинги ишларимизни бешта асосий вазифалар бўйича ташкил этамиз" [1]. Бу вазифаларни самарадорли ҳал қилишда рақамли бошқаришни ўрни беқиёсдир. Рақамли бошқариш - бу замонавий, кўп қиррали, имкониятлар даражаси жуда юқори восита бўлиб, инсонни барча фаолиятларини такомиллаштиришга ёрдам беради. Рақамли бошқариш-ҳозирги кунда ижтимоий-иқтисодий сохаларнинг мувоффақиятини асосий меъзонига айланмоқда. Олимлар ва мутахассислар ўртасида рақамли бошқариш тўғрисида ягона фикр

йўқ. Шу сабабли, рақамли бошқаришга тадқиқотларимиз натижаси сифатида қуйидаги таърифни беришни лозим топдик. "Рақамли бошқариш – бу қўйилган мақсадни маркетинг, ахборот технологиялари, инновациялар, ходимларни фаоллаштириш асосида оптимал натижа олишни электрон тизимидир". Бу оптимал натижани олишда рақамли иқтисодиётдан фойдаланамиз.

Янги Ўзбекистонни барқарор ва узуликсиз ривожлантиришда вилоятларнинг ўрни беқиёсдир. Шу сабабли, янги Ўзбекистонни асосий вилоятларидан бири бўлган Андижон вилоятини тадқиқот объекти сифатида танлаб олдик. Андижон вилоятини худуди янги Ўзбекистон Республикасининг бир фоиз ерини ташкил этиб, аҳолиси эса ўн фоизига тенгдир. Андижон вилоятида ҳозирги мураккаб шароитда қатор муаммолар мавжуд (илмий асосланган ҳолатда аҳолини озиқ-овқат хавфсизлигини таминлаш, одамларга керакли миқдорда иш ўринлари-

ни яратиш ва бошқалар). Бу муаммоларни ечишни асосий йўлларида бири Агросаноат кластерини ташкил этиш ва уни оптимал бошқаришдан иборатдир. Шу сабабли, ўрганилаётган масаламиз бугунги кунда долзарбдир.

Бугунги кунда рақамли иқтисодиёт ва у билан боғлиқ бўлган бир қанча самарадор технологиялар шиддат билан ривожланиб келмоқда. Давлат ва жамият тараққиётини янада жадаллаштириш мақсадида ҳукуматимиз раҳбарини 2018 йил 28 декабрдаги “2019 йил учун энг муҳим устивор вазифалар ҳақида”ги Олий Мажлисга Мурожаатномасида мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш учун “Иқтисодиётнинг барча соҳаларини рақамли технологиялар асосида янгиланишини кўзда тутадиган “Рақамли иқтисодиёт миллий концепцияси”ни ишлаб чиқиш ва шу асосида “Рақамли Ўзбекистон -2030” дастурини ҳаётга татбиқ этишимиз зарурлиги таъкидлаб ўтилган[1].

“Рақамли иқтисодиёт” атамаси илмий амалиётга испаниялик ва америкалик социолог, ахборотлашган жамиятнинг етакчи тадқиқотчиси Мануэл Кастелс томонидан киритилган. Бу борада у ўзининг “Ахборот даври: иқтисод, жамият ва маданият” номи уч жилдли монографиясини чоп этган. Ҳозирги вақтга келиб, рақамли иқтисодиёт назарияси тўлалигича ҳали шаклланмаган ва кўпчилик иқтисодчилар томонидан кенг миқёсда ўрганилмоқда[5].

Хориж мамлакатларининг олимлари томонидан Л.В.Лапидус [4] ўз тадқиқот ишларида электрон бизнесни бошқариш масалаларини К.Фаннинг ва Д. Сентерсларнинг[4] тадқиқот ишларида молиявий хизматларни кўрсатишда блокчейнларнинг аҳамиятини ўрганишган. Ўзбекистонлик олимлардан С.С.Гуломов, А.М.Абдуллаевларнинг[3] илмий изланишлари иқтисодиётда замонавий ахборот тизимлари ва технологиялари ўрнига бағишланган. Яна бир олим Б.Ю. Ходиевнинг[7] тадқиқот ишлари Ўзбекистон-

да рақамли иқтисодиётни ривожланишига бағишланган. Рақамли валюталар бозорида инновациялар ва ривожланиш истикболлари мавзусида Р.Х.Аюпов ва Г.Р.Балтабаевлар[3] тадқиқот олиб борганлар. М.Л. Калужский рақамли иқтисодиёт - иқтисодий интернет фаолияти, шунингдек, шакллари, усуллари, воситалари ва уни амалга ошириш алоқа муҳитидир деб таърифлаган [9].

Иқтисодиётнинг рақамли сегментини кенгайтиришнинг асосий сабаби, трансакция секторининг ўсиши ҳисобланади, у ривожланган мамлакатларда миллий ЯИМнинг 70%дан ортигини ташкил қилади. Бу сектор таркибига қуйидагилар киради: давлат бошқаруви, консалтинг ва ахборот хизматлари кўрсатиш, молия, улгуржи ва чакана савдо, шунингдек, турли коммунал, персонал ва ижтимоий хизматлар кўрсатиш. Иқтисодиётда динамика ва диверсификация даражаси қанчалик юқори бўлса, мамлакат ичкарисида ва ташқарисида шунчалик катта ҳажмдаги ноёб маълумотлар айланади, мос равишда, миллий иқтисодиёт доирасида ҳам каттароқ ахборот трафиғи вужудга келади. Шу сабабли, рақамли иқтисодиёт информацион технология хизматларининг кириб бориш даражаси юқори ва қатнашчилар сони кўп бўлган бозорларда энг самарали фаолият кўрсатади.

Жаҳон банкининг “Рақамли дивидендлар” номи тадқиқоти ҳулосалари мамлакатлар иқтисодиётини ривожлантиришда рақамли иқтисодиётнинг нақадар долзарб ва муҳим масала эканлигини кўрсатади. Хусусан, интернет тезлигининг 10 фоизга ўсиши мамлакат ЯИМ ўсишига олиб келади. Ривожланган давлатларда бу кўрсаткич 1,21 фоизни ташкил этса, ривожланаётган мамлакатларда 1,38 фоизга тенг. Демак, интернет тезлиги 2 баробар ошадиган бўлса, ЯИМ ҳажми 13-14 фоиз ортишига эришиш мумкин[9].

2019 йилда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши ва крипто-активларнинг айланishi соҳасида норматив-ҳуқуқий базани

мукаммаллаштириш ва услубий базани шакллантириш бўйича ишлар давом эттирилди. Хусусан, «Крипто-биржалар фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисидаги Низом», «Крипто-биржа савдосини амалга ошириш қоидалари» тасдиқланди. Ушбу ҳужжатларни ишлаб чиқишда, жинойий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ва терроризмни молиялаштиришга қарши кураш соҳасидаги халқаро стандартлар Жинойий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш бўйича молиявий чоралар ишлаб чиқувчи гуруҳнинг (FATF) раҳбарий ҳужжатлари ва тавсиялари алоҳида эътиборга олинди.

Қабул қилинган чора-тадбирлар натижасида 2019 йил 20 декабрь куни Марказий Осиё минтақасида биринчи ҳисобланган крипто-биржалар фаолиятини амалга ошириш учун илк лицензия берилди. Крипто-биржанинг очилиши ҳисобига, экспортга йўналтирилган инновацион ахборот-технологик ечимларини жорий қилиш билан бир қаторда, 1,5 миллион доллардан ортиқ тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилди [10]. Мамлакатимизда Хитой, Япония, Жанубий Корея, Ҳиндистон ва бошқа давлатларнинг етакчи компаниялари билан крипто – активларни тартибга солиш ва айирбошлашни ташкил этиш бўйича яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатилди.

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш керакки, «Рақамли ишонч» – рақамли иқтисодиётни ривожлантиришни қўллаб – қувватлаш жамғармаси томонидан Киберхавфсизлик маркази билан белгиланган тартибда келишилган техник топшириқлар асосида дори – дармон ва тиббиёт воситаларининг давлат реестри ахборот тизимида синов тарзида тадбиқ этиладиган миллий блокчейн платформаси ишлаб чиқилди.

Рақамли иқтисодиётни бошқалардан ажратиб турадиган жиҳатлар қуйидагилар:

1. Иқтисодий фаолият асосий эътиборни рақамли иқтисодиёт платформаларига қаратади. Рақамли иқтисодиёт платформаси –

истеъмолчилар ва ишлаб чиқарувчиларнинг эҳтиёжларини таъминлайдиган, шунингдек, улар ўртасида тўғридан – тўғри ўзаро алоқа қилиш имкониятларини амалга оширадиган сервис ва функциялар тўпламига эга бўлган рақамли муҳитдир.

2. Персонафикация қилинган сервис моделлари БигДата (Big Data), тартибланган (мақсадли) маркетинг, 3Д–босма каби технологиялар ривожланиши ўртача статистик истеъмолчининг эмас, балки ҳар бир муайян миқдорнинг талаб ва эҳтиёжларига жавоб берадиган товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга имкон беради.

3. Ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчиларнинг бевосита ўзаро алоқа қилиши. Ахборот – коммуникация технологияларининг ривожланиши ишлаб чиқарувчини ҳар бир якуний истеъмолчи билан «боғлаш»га имкон беради. Узундан – узоқ воситачилар, жумладан, институтчионал воситачилар занжирини қисқартириш имконияти пайдо бўлади.

Мамлакатда электрон ҳукуматни ривожлантириш борасида амалга оширилаётган чора – тадбирларга қарамасдан, идоралараро электрон ҳамкорлик ва фойдаланувчиларни идентификациялаш, электрон ҳукумат инфратузилмасининг ривожланмаганлиги бугунги кунда асосий муаммолардан ҳисобланади.

Рақамли иқтисодиётнинг иқтисодиётга таъсири қуйидагиларда намоён бўлади:

- рақамли иқтисодиёт шароитида маҳсулотларни излаш харажатлари кескин камаяди (чунки исталган маълумотни online қабул қилиш offline қабул қилишдан осонроқ);

- рақамли иқтисодиётда маҳсулотларни ташиш ва улар тўғрисидаги маълумотларни тарқатиш харажатлари нолга тенг;

- рақамли технологиялар маҳсулот бренди ва имежини яратишни ҳам осонлаштиради.

- рақамли иқтисодиётдаги товарларнинг бир истеъмолчи томонидан истеъмол

OTA-ONALARDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH BOLANI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING STRATEGIK YO'NALISHI SIFATIDA

SHERALIEVA MUNAVVAR ABDULLAEVNA

Termiz davlat universiteti Maktabgacha ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda Ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish strategik yo'nalishi sifatida benihoya katta ahamiyatga ega ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Bolani maktabga tayyorlash muammosi, Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish, hamkorlik, ta'lim-tarbiya, maktabgacha yoshdagi bola, qarorlar, shaxs, omillar, rivojlanish, aqliy tayyorgarlik.

Abstract: In this article, it is explained that the importance of parenting as a strategic direction for the development of pedagogical and psychological literacy in preparing preschool children for school education is very important.

Key words: the problem of preparing a child for school, development of pedagogical and psychological literacy in parents, cooperation, education and upbringing, preschool child, decisions, personality, factors, development, mental preparation.

Аннотация: В данной статье объясняется, что значение родительского воспитания как стратегического направления развития педагогической и психологической грамотности при подготовке детей дошкольного возраста к школьному обучению очень важно.

Ключевые слова: проблема подготовки ребенка к школе, развитие педагогической и психологической грамотности родителей, сотрудничество, обучение и воспитание, ребенок дошкольного возраста, решения, личность, факторы, развитие, психическая подготовка.

Respublikamizda “maktabgacha ta'lim davri insonning butun hayoti davomidagi uzluksiz ta'limning birinchi bosqichi” sifatida ustuvor qilib belgilanganligi va buning negizida “bu davirda bolani shaxs sifatida jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash” [1] maqsad qilinganligi olib borilayotgan islohotlarda yaqqol ko'rinib turibdi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim davrida institutsional o'zgarishlar amalga oshirilishi ushbu davirda sog'lom raqobat muhitining yaratilish imkoniyatini bermoqda.

Bolani maktabga tayyorlash muammosi o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Maktabga tayyorgarlik turli tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Asosiy e'tibor maktabgacha yoshdagi bolalarga oilada ota-ona qanday bilim va

ko'nikmalarni berish kerakligiga, bolani har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun qanday sharoitlar yaratish lozimligiga bog'liqdir. Maktabgacha bo'lgan davrda“ paydo bo'lgan taassurotlar izi inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishdan maqsad maktabgacha ta'lim davr bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o'sishi, dunyoni bilishga intilishi, atrof-muhitga o'z munosabatini bildirish istagi kuchayib borayotgan davrdir” [4]. Bu davirda bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, bilish faolligini rivojlantirish, boshlang'ich intellektual va amaliy faoliyatini maqsadga muvofiq amalga oshirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bu xususidagi “bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo'lgan

yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz - bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat", degan fikrlari maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlarda o'z ifodasini topmoqda [3].

Davlatimiz tomonidan bu sohani takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning huquqiy asosi bir qator farmon va qarorlarda [1] o'z ifodasini topmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimi moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog va tarbiyachilar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish kabi dolzarb masalalarni hal etishda albatta oilada ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 2018 yildan buyon "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi tatbiq etilgan. Bu dastur huquqiy-me'yoriy hujjat bo'lib, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan. Mazkur hujjatda maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari, o'quv-tarbiyaviy faoliyatning asosiy mazmuni ifodalangan. Ushbu hujjat bolani maktabgacha ta'lim tashkilotidan boshlang'ich ta'limga o'tishdagi zaruriy kompetensiyalarning darajalarini belgilab beradi. Hujjat barcha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llash uchun mo'ljallangan.

"Ilk kadam" davlat o'quv dasturiga asosan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi

faoliyat bolalarning rivojlanish sohasiga monand ravishda quyidagi 5 ta rivojlanish markazlarida tashkil etiladi:

Qurish-yasash, konstruksiyalash, matematika.

Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish. Nutq va til.

Ilm-fan va tabiat.

San'at markazi.

Yuqoridagi barcha rivojlanish markazlari haqida ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni pivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda oilada va maktabgacha ta'lim muassasalarida rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, erkin faoliyat jarayonini tashkil etish, bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash va bola uchun xavfsiz muhitni yaratishni maqsad qiladi. Ushbu markazlarda shug'ullanish orqali bolaning diqqati, tafakkuri, tasavvuri rivojlanib boradi, ijodiy jihatdan o'z-o'zini namoyon qiladi hamda egallagan nazariy bilim va ko'nikmalarini amalda qo'llay olishga o'rganadi.

"Maktabga tayyorgarlik" tushunchasi bolalarni maktabga tayyorlashning quyidagi yo'nalishlarini o'z ichiga oladi: jismoniy, shaxsiy (ruhiy), aqliy, maxsus tayyorgarlik. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyida ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish orqali, bolaning maktabda o'qishga aqliy tayyorgarligini ko'rib chiqamiz.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'zining bir qator mezonlari orqali amalga oshiriladi. Bunda bolalarni oilada jismoniy, aqliy, ruhiy, irodaviy va ma'naviy jihatdan maktabga tayyorlash, bolaning maktab ta'limida zo'riqmasligi, ta'limning uzluksizligi va samaradorligini ta'minlovchi asoslaridandir.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish va maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash bu bola hayotining barcha sohalarini qamrab oladigan murakkab, ko'p qirrali vazifadir. Uni amalga oshirishda quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi: ota-onalar birinchidan, kelajakda barkamol shaxs sifatida namoyon bo'ladigan bola shaxsining rivojlanishi; ikkinchidan, yozish, o'qish, hisoblash elementlari hamda bir qancha insoniy xususiyatlarni o'zida mujassamlagan bolani ob'ekt sifatida gavdalantirish zarur.

Umumiy holatda bolalarni maktabga tayyorgarligining bir qator turlari mavjud: psixologik, shaxsiy, motivatsion, hissiy-emotsional, axloqiy-irodaviy hamda aqliy tayyorgarlik shular jumlasidandir.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar. Maktabga aqliy tayyorlikning muhim tarkibiy qismi maktabga o'qishga kirayotgan bolada atrof-olam, dunyo haqida yetarlicha keng bilish boyligining mavjud bo'lishidir. Bilimlarning bu fondi ota-ona va tarbiyachi o'z ishini tashkil etishiga tayanadigan zarur asos hisoblanadi. Bolani maktabga aqliy tayyorligida bolalar egallagan bilimlarning sifati ahamiyatlidir. Bilimlar sifatining ko'rsatkichlari:

birinchi navbatda bilimlar bolalar tomonidan ongli egallanganligi;

tasavvurlarining aniq va tabaqalashtirilganligi;

oddiy tushunchalar mazmuni va hajmining to'liqligi;

o'zlariga tushunarli o'quv va amaliy vazifalarni hal etishda bilimlarni mustaqil qo'llay olish qobiliyatlari;

muntazamlilik, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning narsa va hodisalar o'rtasidagi tushunarli, muhim aloqa hamda munosabatlarni aks ettira bilish qobiliyatidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlar tizimini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Bola tevarakatdagi narsalar, ularning vazifasi, ba'zi sifatleri, xossalari haqida, qaysi materialdan tayyorlanganligi to'g'risida aniq tassavvurga ega bo'lishi kerak. U tabiat xodisalari, ularning o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlarini bilib oladi. Jonsiz tabiat, o'simliklar, hayvonlarni kuzatish jarayonida bolalarda borliq to'g'risidagi tasavvurlar shakllanib boradi.

2. Bilishga doir ruxiy jarayonlarni rivojlantirish: sezgi, idrok xotira, hayol, tafakkur, nutq. Bilishga doir ruxiy jarayonlarni rivojlantirish aqliy tarbiyaning muhim vazifasidir.

3. Bilishga qiziqish va aqliy qobiliyatlarni, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish. Aqliy tarbiyaning vazifasi bolalar qiziquvchanligini, ular aqlining sinchkovligini rivojlantirish va shular asosida bilishga qiziqish hosil qilishdan iborat. Ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldida bolalar aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishdek dolzarb vazifa turadi.

4. Aqliy ko'nima va malakalarni rivojlantirish. Ya'ni eng oddiy faoliyat usullari, predmetlarni bilish, ulardagi muhim va muhim bo'lmagan belgilarni ajratib ko'rsatish, boshqa predmetlar bilan taqqoslash – maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berish vazifalaridan biridir. Ko'nikma va malakalar bilish faoliyatining tarkibiy qismlari bo'lib, bolaning bilimlarni chuqur egallab olishiga yordam beradi. Boladagi qiziquvchanlik va aqliy faollikning qay darajada rivojlanganligini bolaning aqliy ko'rsatkichidan bilish mumkin [8].

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish va maktabgacha

yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikki jihati bilan xarakterli:

1. Bolalarni umumiy rivojlanish darajasida tayyorlash.

2. Boshlang'ich ta'limda o'zlashtirishi lozim bo'lgan fanlar darajasiga tayyorlash.

Bolalarni maktabga umumiy tayyorlashda aqliy, ma'naviy, estetik va jismoniy rivojlanishiga erishishi ta'minlanadiki, bunda e'tibor maktabning yangi sharoitlari va o'quv materiallarini o'zlashtirishga, o'quv faoliyatini tashkil etishga qaratiladi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolalarning maktabga tayyorgarligi umumiy psixologik tayyorgarlikdan tashqari, matematika va ona tili fanlarini o'zlashtirish uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarning mavjudligi ularning darajasiga muvofiq aniqlasda asos bo'ladi. Bolalar maktabdagi yangi majburiyatlarni uddalashi esa ularning jismoniy tayyorligiga bog'liq. SHuningdek, ularning axloqiy-irodaviy tayyorgarligi talab darajasida bo'lishi lozim. Mazkur talablar Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartida belgilab qo'yilgan.

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishda maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy muhim kompetentsiyalari Davlat talablari [1] va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi [2] bo'yicha quyidagi bilimlarni ega bolish lozimligini tashkil etadi:

Kommunikativ kompetentsiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasi;

O'yin kompetentsiyasi – bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim, ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi o'quv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos hisoblanadi;

Ijtimoiy kompetentsiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan

muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tutish mahorati;

Bilish kompetentsiyasi – atrof-dagi olamni ongli ravishda idrok qilish, olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv hamda amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish.

Bolaning kompetentsiyalari – bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi:

Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi;

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish;

Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;

Bilish jarayonining rivojlanishi;

Ijodiy rivojlanish.

Bilish jarayonining rivojlanishi sohasidagi o'quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so'ng 6-7 yoshli bola:

bilim olishga faol qiziqishni namoyon etadi;

O'quv va hayotiy faoliyat uchun axborotni mustaqil ravishda topadi va undan foydalanadi;

Predmetlar, voqealar va ko'rinishlar o'rtasidagi oddiy aloqalarni tushunadi va ularni yaxlit bir butunlik sifatida idrok qiladi;

Paqamlar, hisob-kitobni biladi va ularni hayotda qo'llaydi;

Makon, shakl va vaqtga mos ravishda ish tutadi;

Elementar matematik hisoblashlarni amalga oshiradi;

Atrof-muhitdagi voqea-hodisalar va ko'rinishlarni kuzatadi hamda tadqiq qiladi;

atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona va g'amxo'r munosabatni namoyon etadi.

Ontogenezik nuqtai nazardan bolalarning maktabga tayyorgarligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

bolada fazoviy muvozanatning vujudga kelishi;

o'zini o'zi anglashdan iborat "Men" davrining mavjudligi;

nutqda ona tili boyligidan umumli foydalanish imkoniyatining tug'ilishi;

milliy urfodatlariga, xulqatvor qoidalariga rioya qila olishi;

muomala maromi, ijtimoiy qadriyatlarni egallashi;

o'yin hamda faoliyatning boshqa turlarini o'zlashtirish negizida milliy va umumbashariy fazilatlarining shakllanganligi;

individual-tipologik xususiyatlarning aniq namoyon bo'lishi;

barcha jihatdan maktab ta'limiga tayyorgarligi;

guruhiy hamkorlik uquvidan xabardorligi [5].

Ijtimoiy-hissiy rivojlanishda bolalarga, asosan, hikoyalar va ertaklar asosida bir-biriga nisbatan al'truizm, g'amxo'rlik, yordam berish, mehr-oqibat, atrofidaqilar va oila a'zolariga ijobiy munosabatning shakllanishi ko'zda tutiladi. SHuningdek, muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari – nutq o'stirish, tevarak-atrofbilan tanishtirish, tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish, badiiy adabiyot mashg'ulotlarida nutq, muloqot, kommunikatsiya, o'qish va yozish malakalari rivojlantiriladi.

Bilish jarayonining rivojlanishi – maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi. Bunda bolaning intellektual imkoniyatlari rivojlantiriladi. O'yin faoliyatida va , mashg'ulotlardan tashqari tadbirlar, sayohatlar davomida bolalarning bilishga bo'lgan ehtiyojlari qondirib boriladi.

Yuqorida , keltirilgan umumiy muhim kompetensiyalar bolaning rivojlanish jarayonini o'z mazmunida aks ettiradi. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirishga doir bir qator yosga xos pedagogik-psixologik tadqiqotlarda rivojlanishning turli belgilari, mezonlari,

ko'rsatkichlari keltirib o'tilgan. Keltirilgan umumiy, muhim kompetensiyalar ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolaning yosh rivojlanishiga muvofiq hamda maktabga tayyorgarlik ko'rish maqsadiga mos kelishini ko'rsatib beruvchi diagnostik vosita sifatida qaralishi mumkin.

Ota-onalarning pedagogik-psixologik savodxonligi rivojlanganligini maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish sohalarining bir yoki bir nechtasi bilan chegaralash mumkin emas. Rivojlanish sohalari o'zaro bog'liq va uzviy xarakterga ega. Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda ularning individual ijodiy imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash, to'g'ri rag'batlantirish, turli didaktik o'yinlar orqali ta'lim berish, bolaning shaxsiy "men"ining rivojlanishi va ijtimoiylashuvi uchun shart-sharoit yaratish, bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun xavfsiz muhit yaratish, milliy va umummadaniy me'yorlarga rioya qilishni hisobga olish muhim hisoblanadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish bolalarning bilish jarayonlarining rivojlanishi va buning natijasida maktabga tayyorgarlikning natijadorligi amalga oshirilayotgan islohotlarda o'z ifodasini topgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ta'lim-tarbiya jarayoniga ota-onalar bilan hamkorlikda do'stona yondashuvi, ilg'or o'qitish shakllari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, yangi innovatsion va axborot texnologiyalarini joriy qilish bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Ota-onalarda pedagogik-psixologik savodxonlikni rivojlantirish maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning komil saxs bo'lib shakllanishida va muhim vazifalaridan

SHARQ MUTAFAKKIRALARI ASARLARIDA LIDERLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHIGA DOIR PEDAGOGIK QARASHLAR

DJABBAROVA NILUFAR BAXTIYAROVNA

O'zbekiston, Urganch RANCH texnologiyalar universiteti, "Pedagogika va filologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq mutafakkiralari asarlarida liderlik sifatlarini rivojlantirishning zarurati va ahamiyati, liderlik sifatlarini rivojlantirish vazifalari va uni amaliy qo'llash yo'nalishlari, shuningdek, shaxsda liderlik sifatlarini rivojlantirishga oid pedagogik qarashlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: liderlik, boshqaruvchi shaxs, yetakchilik, ishchan lider, intellektual lider, emotsional lider.

Резюме: В данной статье освещены необходимость и важность развития лидерских качеств, задачи развития лидерских качеств и направления его практического применения, а также педагогические взгляды на развитие лидерских качеств у человека в трудах восточных мыслителей. Ключевые слова: лидер, лидерство, управляющая личность, образовательная система, лидерство, активный лидер, интеллектуальный лидер, эмоциональный лидер.

Abstract: In this article, the necessity and importance of developing leadership qualities, the tasks of developing leadership qualities and the directions of its practical application, as well as pedagogical views on the development of leadership qualities in a person are highlighted in the works of Eastern thinkers.

Keywords: leader, leadership, person, education system, worldview, manager, active leader, intellectual leader, emotional leader.

Kirish. Insoniyat yaralibdiki jamiyat o'zida ikkita muhim jihatni boshqarish va amalga oshirish jarayonlari bilan birlikda rivojlanadi. Ushbu jarayonda boshqaruvchi shaxsi, uning liderlik, tashabbuskorlik va o'z g'oyalariga ergashtiruvchi sifatleri yillar mobaynida takomillashib, rivojlanib kelgan.

Tariximizga murojaat qilsak, har bir davrda o'zining bilimi, aql-idroki va tafakkuri bilan, tashkilotchilik, liderlik xususiyatlari bilan ajralib turuvchi, o'zgalarga namuna bo'luvchi shaxslar o'z davrining yetakchilari sifatida nom qozongan va o'z izidan ko'plarni ergashtira olgani bilan ulug'lanib kelingan. Shu mahnoda tashkilotchi va yetakchilik, rahbarlik salohiyatlari muhim ahamiyat kasb eta borgani sari ularning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati orta borgan.

Dastavval, islom dinimizga nazar soladigan bo'lsak, ayollar va qizlarning ilm-mahrifatli bo'lishi, bilim olishi va shu asosda farzandlari kamoli uchun munosib tarbiya bera olishlariga

juda ko'plab sohalarda hissa qo'shgan musulima olimalarimizni bilamiz.

Muqaddas "Qurhoni Karim" kitobimizda ham onalar va ayollarning qadri va hurmati ehzozlangan. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam davrlaridagi ana shunday olima ayollarni tahkidlash joiz. Oisha onamiz roziyallohu anhu Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamdan olgan juda ham katta ilmni targ'ib qilib, avlodlarga yetkazib berganlar va hadis rivoyat qilish bo'yicha ikkinchi o'rinda turardilar.

Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning avlodlaridan bo'lgan Sayyida Nafisa Islom huquqshunosligidan tahlim bergan. SHuningdek, ilmda tengsiz bo'lgan musulimalardan yana biri Damashqlik Oisha bint Muhammad ibn Abdulhodiy o'z zamonasidagi olimlar ichida Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamga sanadi eng yaqin inson bo'lganlar. Talabalari orasida mashhur muhaddis olim deya Ibn Hajar Asqaloniyni

ham ehtiborga olish zarur.

IX asrda yashagan xalifa Horun ar-Rashidning rafiqasi qirolicha Zubayda faoliyati ham taxsinga loyiq. U kishining liderlik salohiyati sabab ko'plab katta ommaviy ishlarga hissa qo'shgan. Jumladan, quduqlar, mehmonxonalar, suv omborlari, asosiy darvozalarda Makka ziyoratchilari uchun maxsus qarorgohlar qurdirgan. Shu bilan birga qirolicha Zubayda jamoat orasida siyosiy fikrlarini bildira oladigan salohiyatli va zakiy ayol bo'lganlar. Sultona Shajarat ad - Dur XIII asrda turmush o'rtog'ining vafotidan so'ng Misrda boshqaruvni o'z qo'liga olgan. Sultona Roziya XIII asrda yashagan bo'lib, Hindiston taxtida o'tirgan yagona ayol hisoblanadi. U to'rt yil davlatni boshqargan.

XIX asrda yashagan musulmalar orasida Nigeriyalik Nana Asmahuni qayd etish lozim. U kishi shoira, mudarrisa, olim bo'lganlar. Bu kabi ko'plab ayollar o'zlarining bilimi, tashabbuskorligi, Islom tamaddunining yorqin vakilalari hisoblanadi va bugungi kundagi o'zbek qizlari uchun ham chinakam o'rnak, namuna deb ehtirol etiladi. [1]

Ushbu olim ayollarimizning har bir qilgan ishlari bugungi kunda jamiyat kutayotgan xotin-qizlarning salohiyatli bo'lishi, o'qib bilim olishi, o'zining iqtidori va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishlariga tamal toshini qo'yib bergan va bugungi kungacha saqlanib qolgan.

Tarixga nazar soladigan bo'lsak, xalq og'zaki ijodi namunalarida rivoyatlar, afsona va dostonlarda ham, qo'shiq, laparlar va ertaklarda ham yetakchilar, liderlar, el rahbarlarining o'ziga hos jasorat va salohiyatlari, o'z davrining yetakchi ayollari va ularning salohiyati asrlar osha ulug'lanib kelmoqda.

Bunga To'maris asari ham yuksak namuna bo'la oladi.[2.] Unda o'zining yetakchiligi va liderligi sabab butun sak va massaget qabilalarini birlashtirib, Kir II ustidan qog'ongan g'alabasi, haqiqiy yetakchi, tashabbuskor va boshqaruv siyosi bo'lgan jasur To'maris ko'z oldimizga

gavdalanadi va bu har bir qizga fahr va g'urur tuyg'usini beradi.

Metodologiya. Sharq mutafakkirlari olimlari ham o'zlarining bir qator asarlarida liderlik xususiyati, liderlarga xos boshqaruv uslublari va tajribalari, ularning shaxsiy va kasbiy fazilatlar borasida zaruriy bilim va xulosalarini bildirganlar. Xususan,

Abu Nasr Farobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyat a'zolarining o'zlarini boshqarishlarida jamiyatning o'zini-o'zi boshqarilishiga olib kelishi lozim, lekin bu bilan bir vaqtning o'zida har bir a'zo o'z psixologik ma'naviy kamolotini usul hamda yo'nalishlariga ko'ra yakkaxol tarzda mavjud bo'ladi. "Shularning hammasini ikki yo'l bilan olish mumkin.

Birinchidan, yuqoridagi xodisalar aslida qanday mavjud bo'lsa, inson qalbiga, ko'ngliga o'shanday o'rnashib qolsa, boshqalarning ko'nglida bu bilimlar qiyosiy yoxud taqlid asosida vujudga keladi. Bahzi odamlar o'sha narsalarni o'zlari his etishlari tufayli ko'ngillarida shu bilimlar vujudga keladi".

Farobiy bu fikrni davom ettirib: "Ikkinchidan, ushbu sifatlariga ega bo'lmagan odamlar birikmasi esa, jaxolatdagi va adashgan shaharlarning aholisini tashkil qiladi. Fikrlashlar, g'azab, xasad, nafratga asoslangan bunday shahar aholisi...doimo bir-birlariga qarshi kurashib, bir-birlariga dushmanlik qiladilar, eng kuchlilari boshqalarga nisbatan mukammalroq tuzilgan bo'ladi, g'olib kelganlar ham bir-birlarini yo'qotishga urinadilar, go'yo boshqa mavjudotlar nomukammalday, ularning borligi bularga zarar keltirmaydiganday, yohud boshqalar ularga faqat qulday xizmat qilish uchun yaratilganday, barchasi bir-birini ezib ishlatishga intilishadi"[3].

Farobiy shuningdek, insonlarning yaxshi hayot kechirishi boshqaruvchi, yahni rahbar shaxsiga bog'liq ekanligini, uning turli fazilatlar bu borada unga yordam berishini uqtiradi. Uning fikricha, bu o'rinda rahbar

shaxsi uchun gumanistik, insonparvarlik xususiyatlari muhimdir. “Kimki birovni baxt-saodatga erishtirish uchun zarur bo’lgan ish-harakatlarga ruhlantira olish qobiliyatiga ega bo’lmasa va bu ish-harakatni bajara olishga qudratsiz bo’lsa, bunday odam sira ham rahbar bo’la olmaydi. Ular yo’l-yo’riqlarni o’tmishda yashab o’tgan boshliqlardan o’rganadilar, lekin shu bilan birga rahbar kelajak o’tmishdagi rasm-rusm, yo’d-yo’riqlarni isloh qilishni lozim topsa, turmush sharoiti taqozosiga qarab o’zgartiriladi. Shuningdek, yomon odatlarni o’zida ifodalovchi o’tmishni ham o’zgartirmog’i kerak. Aks holda o’tmishning talablariga rioya etib, uning kayfiyati saqlansa, turmushda hech qanday yengillik, o’zgarish va o’sish ham bo’lmaydi.” Bu borada Forobiy inson o’z taqdirini aql-farosat, ijodkorlik qobiliyati orqali yaratishini “Agar kasb, hunar fazilati tug’ma bo’lganda, podshohlar ham o’zlari istab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo’lgan, tabiat talab qilgan bir majburiyat bo’lib qolar edi. Nazariy va buyuk fikriy fazilat, ulug’ tug’ma fazilat va ulug’ (kasb-hunar) fazilati odat – malaka bo’lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani hosil qilishning va odatga aylantirishning sababi bo’ladi. Bunday odamlar cheksiz va juda kuchli iroda egalaridirlar. [4]. Demak, Forobiy rahbar shaxsini tarbiyalash va kamol toptirishda irodaning kuchiga katta ehtibor qaratib, u rahbarlarni ilm- mahrifatli bo’lishga, bunyodkorlik kuchini, salohiyatini ezgulik yo’lida sarflashga undaydi.

Forobiy jamiyat boshqaruvidagi ikki idora rahbariyati: birinchisi – “noto’g’ri xatti-harakatlar va jinoyatlarni nazorat qiluvchi idoralar – sohibi qonunlar”, ikkinchisi – “ijro etuvchi idora – hokimiyat rahbariyati” faoliyati xususida ham o’z qarashlarini bayon etgan. Farobiyning bu fikrlaridan ko’rinadiki, rahbar shaxsi birinchi navbatda o’zini yomon odatlardan ozod qila olishi, boshqalarni yaxshi ishlarga ruhlantira olishi kerak. Bu fikrlarning

bugungi kunimiz uchun ham ahamiyati pasaymaganligini ko’rishimiz mumkin.

O’rta Osiyoning buyuk donishmandlaridan biri bo’lmish Abu Rayhon Beruniy ham boshqaruv va boshqaruvchi shaxsi xususida, liderlik salohiyati borasida bir qator fikr-mulohazalarni bayon etgan. U har bir kishiga baho berishi uchun, uning qilgan ishini kuzatish mumkinligini tahkidlaydi: “Har bir odamning bahosi o’z ishini ajoyib bajarishidadir” [5].

Uning fikricha liderlikka va boshqarishga moyil bo’lgan hokim o’z fikri va qarashlarida qathiy bo’lishi, o’z ishlarini amalga oshirishda donishmandlar tomonidan bildirilgan ilg’or mulohazalarga bo’ysunishi, bilimli va tajribali insonlar bilan doimo fikr-mulohaza almashib, o’z dunyoqarashini rivojlantirib borishi lozim. Odil hokimning asosiy vazifasi oliy va past tabaqalar kuchlilar va kuchsizlar orasida tenglik va adolat o’rnatishdan iboratdir. Lider insonning muhim vazifalaridan yana biri fan taraqqiyotiga, olimlarga g’amxo’rlik qilishdir. Demak, Beruniy o’z insonparvarlik g’oyalari bilan boshqaruv va liderlik psixologiyasi tahlimotlari rivojiga o’z hissasini qo’sha oldi. U insonlar orasida o’zaro tushunish, tenglik va boshqaruvda adolatni himoya qilib chiquvchi, bu fikrlar hamisha ham qadrlidir.

XI asrning yirik allomalaridan Yusuf Xos Xojib o’zining “Qutadg’u bilig” yahni “Baxt-saodatga boshlovchi bilim” asarida boshqaruvchi shaxsi, yahni podsho halq bilan birga va adolatli bo’lishi lozimligi g’oyasi ilgari suriladi. Uning o’git va nasihatlarini hokimlarga qaratilgan bo’lib, boshqaruvchi rahbar tevaragida tabiatan yaxshi niyatli, yuksak ahloq sohibi bo’lgan kishilar bo’lgandagina, u to’g’ri ishlar qilishi, to’g’ri farmonlar chiqarishi mumkin, shundagina mamlakat farovon bo’lib ravnaq topadi.

Yusuf Xos Xojibning fikricha: “Kishi qanchalik yuqori martabaga erishmasin, u baribir kamtar bo’lib qolishi lozim”. [6]. Shuningdek, boshqaruv g’oyalari ilgari

surilgan manbalar ichida Amir Temurning “Temur tuzuklari” asarida ham mamlakat va saltanatni boshqarish haqida ilgari surilgan g’oyalar siyosiy boshqarish sohasidagi xilma-xil muammolarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Prezident Sh.Mirziyoev ta’kidlaganidek: “Buyuk sohibqiron Amir Temur bobomizning: “Adolat har bir ishda hamrohimiz va dasturimiz bo’lsin!” degan chuqur mahnoli so’zlari har birimiz uchun hayotiy ehtiyoqga aylanishi zarur”. [7].

Temur qarashlariga ko’ra, hech bir kishi rahbar va uning shaxsiga qo’yiladigan talablarni birdaniga mukammal egallay olmaydi. Ularni rahbarlikning xilma-xil tashvish-muammolari, chigalliklarni yechish davomida egallab boradi. Bu uzoq vaqt davom etuvchi jarayon bo’lib, unda rahbar juda ko’p qiyinchiliklarga duch keladi.

“Tuzuklar”da qo’l ostidagi rahbarlar va rahbarlikka tayinlanayotgan kadrlarni tanlashda bir qator shaxsiy xususiyatlar bor-yo’qligini tekshirish o’zi uchun odatga aylanganini ta’kidlab, bunda quyidagi jihatlarga ehtibor qaratadi:

Birinchisi – adolat.

Ikkinchisi – ishonch-ehtiyoq.

Uchinchisi – ma’rifatparvarlik va bunyodkorlik.

Amir Temur katta bir saltanatning asoschisi, rahbari sifatida boshqarish va rahbarlik masalasiga oid kuchli tamoyillarni yaratgan. Uning tuzuklari o’z davrida ijtimoiy voqeligiga xos bo’lgan stratometrik tuzilma hamdir. U o’z tuzuklarida 12 ta ijtimoiy tabaqani farqlab beradi:

1. Sayidlar, ulamo, mashoyix, fozil odamlar;
2. Ishbilarmon, donishmand odamlar;
3. Xudojo’y, tarki dunyo qilgan kishilar;
4. Noyonlar, amirlar, mingboshilar;
5. Sipox va raiyat;
6. Maxsus ishonchli kishilar;

7. Vazirlar, sarkotiblar;

8. Xokimlar, tabiblar;

9. Tavsir va Xadis olimlari;

10. Axdixunar va sanhatiyalar;

11. So’fiylar;

12. Savdogar va sayyohlar.

Amir Temur fikricha, bu toifa kishilarning taqdirini podshox, xazina va askar hal qiladi. Ko’rinib turibdiki, bu turlanish asosini tabaqaning ijtimoiy voqelikka nisbatan bo’lgan munosabatlari va xulq-atvorlari tashkil etadi. Ijtimoiy hayotni boshqarishda bunday ijtimoiy –psixologik yondashuv Amir Temur uchun o’z davrida katta bir saltanatga asos solish imkonini bergan edi.

Amir Temur davlatni boshqarish vositalari haqida to’xtalib shunday yozadi: “Saltanat ishlarida to’rt narsaga amal qilish lozim. 1-engash, 2-mashvaratu maslahat, 3-qathiy qaror, tadbirkorlik, xushyorlik, 4-ehtiyotkorlik”. Uning fikricha, “Ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azmi qathiy, tadbirkor va xushyor bir kishi ming-minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir”[8].

Bundan tashqari, o’rta bo’g’in rahbarlarini tanlash, ulardan xukumatni boshqarish ishlarida samarali foydalanishda uni nafaqat sinab ko’rish lozimligini, balki rahbarning individual-psixologik xususiyatlari, shaxsiy yo’nalganligi, ehtiyoqi, ehtiyoji, motivi kabilarni inobatga olish, bu rahbarlarni rag’batlantirish, yuqori lavozimlarga ko’tarish yoki jazolash usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi ham Amir Temur tuzuklarida bayon etib berilgan.

Mazkur o’n ikki tamoyil Temur davlatida rahbarlarni tayinlash va rahbarlikka tanlashning asosiy tamoyillari sifatida talqin etiladiki, agarda Forobiy o’z qarashlarini nazariy asoslagan bo’lsa, Amir Temur davlat rahbari sifatida o’z qarashlarini amaliyotda sinab, uni amalga oshirish bo’yicha daliliy fikr-mulohazalarini bayon etgan. Ko’rinib turibdiki, bundan 650-700 yil avval davlatni boshqarish va rahbarlik tamoyillariga oid g’oyalar

nihoyatda progressiv bo'lgandir. Chunki bu tamoyillar hozirgi zamon demokratik huquqiy davlatlar harakteriga mos keladi.

Bu donishmandlarimizning rahbarlik uchun zarur bo'lgan fazilatlar, davlatni idora etish uslubi va rahbarlik odobiga doir fikrlari ulkan ahamiyatga ega.

Xulosa. Demak, xulosa sifatida quyidagi fikr-mulohazalarni bildirish mumkin:

Birinchidan, SHarqda jamoani boshqarishda lider shaxsida muayyan axloqiy sifatlar mavjud bo'lishi lozimligi to'g'risida ko'plab g'oya va qarashlar, fikr-mulohazalar bayon etilgan. Bunda Forobiy va Amir Temur tomonidan ilgari surilgan qarashlar o'ziga xos xususiyatlarga ega;

Ikkinchidan, rahbarning yakka o'zi barcha imkoniyat va salohiyatini yuzaga chiqarolmaydi. Buning uchun u muayyan jamoaga tayanishi lozim. U jamoaga tayangan taqdirdagina maqsadlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatini qo'lga kiritadiki, bu jihat Forobiy asarlarida ham, Amir Temur tuzuklarida ham o'z ifodasini topgan;

Uchinchidan, o'tmishda yashab ijod etgan mutafakkirlar, mashhur davlat arboblari hayoti va faoliyati, ular tomonidan bitilgan va bugungi kungacha saqlanib kelayotgan nodir manbalar yillar sinovidan o'tib, o'zining ahamiyatini yo'qotmagan holda texnik taraqqiyot va globalashuv jarayonlari kechayotgan hozirgi davrda ham inson va uning manfaati, qolaversa, jamiyat taraqqiyotini tahminlash uchun xizmat qiladi. Bunda Forobiy va Amir Temur qarashlari muhim manba sanaladiki, ulardan o'rinli foydalangan holda tadqiq etish maqsadga muvofiq.

O'rganilayotgan mavzuga oid adabiyotlar tahlilidan ko'rinadiki, sharq mutafakkirlari qarashlarini boyitgan holda mazkur mavzu doirasida xalqimizning juda ko'plab atoqli shoir va davlat arboblari ham o'z fikrlarini bildirib ketganliklari tarixdan ma'lum. Ularning ayrimlari xususida qisman to'xtalamiz.

Davlat arbobi bo'lgan, klassik namoyonda Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonida jamiyatni adolat bilan boshqarish uchun shaxsda mavjud bo'lishi lozim bo'lgan sifatlar majmui Iskandar obrazi orqali bayon etilgan: "Dili, niyati pok, xayr va salohiyatli, kamtarin va muloyim shaxs, dono podshox va dunyo sirlarini bilishga qiziquvchi aql-zakovat egasi rahbar bo'lishi kerak. Podsho bo'lishda manman, o'zini boshqalardan ustun qo'yish, o'zgalarni pisand qilmaslik, avom, xalq bilan birga bo'lolmaslik xislatlari nuqsondir".

Mahrifatparvar shaxs Ahmad Donish fikriga ko'ra, agar boshqaruvchi odil va donishmand bo'lsa, xalqni qashshoqlikdan saqlab qolishi mumkin. Davlat bir guruh kishilargagina emas, balki xalq manfaatlariga xizmat qilishi zarur.

Bu uchun esa xukmdor shaxsi bilimdon, odil, donishmand bo'lmog'i lozim. Mamlakatni idora etishda xukmdor nafaqat o'z fikriga suyanishi, balki muhim davlat arboblari bilan maslahatlashib ish yuritishi lozim ekanligi tahkidlanadi. Chunki ko'pchilikning fikri bir kishining fikriga qaraganda ko'proqdir. Uning fikricha, mamlakatni shunday kishilar boshqarganda jamiyatda tartib va intizom o'rnatiladi.

Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yohudaxloq" asarida: "Harqanday nisbatan katta miqyosdagi bevosita ijtimoiy yoki birgalikdagi qilinadigan mehnat idora qiluvchiga ma'lum darajada muhtojdir, bu idora qiluvchi shaxsiy ishlarni bir-biriga muvofiqlashtiradi va ishlab chiqarish organizmini mustaqil organlari xarakteridan kelib chiqadigan vazifalarni bajaradi"[9]. degan fikrlari keltirilgan bo'lib, bu o'z navbatida "yakkabosh rahbar"ning bo'lishi muhim ekanligidan dalolat beradi. Busiz boshqaruv to'g'ri va to'liq bo'lmaydi. To'g'ri rahbarlik qilish uchun oldindan ko'ra bilish, ro'y berishi mumkin bo'lgan o'zgarish va qiyinchiliklarni oldindan payqash va nazarga olish zarur. Har bir boshqarish vositasi

faoliyatida muayyan tizimning bo'lishi shart. Buning mahnosi shundan iboratki, bu ish tasodifiy bir-biriga aloqasi bo'lmagan tadbirlar yig'indisidan iborat bo'lmay, balki aniq sharoitni, vaziyat xususiyatini hamda jamoa oldidagi, shuningdek, uning ayrim bo'g'inlari oldida turgan vazifalarning xususiyatlarini qat'iy suratda tartibga solingan, bir-biri bilan bog'langan va chuqur o'ylab ko'rilgan reja va

tadbirlar majmuasidan iborat bo'lishi kerakligi tahkidlangan. Yuqorida keltirilgan adabiyotlar tahlilidan ko'rinadiki, bizning xududimizda yashab ijod etgan mutafaqqirlar, davlat arboblari, namoyondalar asarlari va qarashlari boshqaruv, rahbarlik va liderlik muammolariga bag'ishlangan bo'lib, ularda ijtimoiy voqelikka nisbatan ijtimoiy-psixologik yondashuv, insonparvarlik g'oyalari ustuvor etib olingandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://muslimaat.uz/islom-tarixida-ayollar-2>
2. Iskandarov B. O'rta Osiyoda falsafiy va ijtimoiy-siyosiy fikrning shakllanishi va rivojlanishi tarixidan lavhalar. – Toshkent: O'zbekiston, 1993. – B. 6.
3. Farobiy Fozil odamlar shahri. T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi patriot. 1993.-B.167.8
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy, 1993. – B.184
5. Abu Rayxan Beruni. Indiya. Soch., t.2.-T.: "Faya", 1963. – s.8.
6. Yuuf Xos Xojib "Qutadg'u bilig. – T.: "Fan", 1963. – S. 125."
7. Mirziyoev SH. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: «O'zbekiston», 2016. – B.10.
8. Amir Temur o'g'itlari. To'plam. Tuzuvchilar: B.Axmedov, A.Amyanov. T.: "Navro'z", 1992. – B.
9. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: 1997.-B.7

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING UMUMRIVOJLANTIRUVCHI MASHQLARNI MUSTAQIL BAJARA OLISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA UNING AHAMIYATI

XAYDAROV BOXODIRJON YURSINBOYEVICH

Farg'ona davlat universiteti sport o'yinlari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya berish jarayoni va orttirilgan tajribalar osib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol rivojlanishi zarurligini ko'zda tutadi. Davlatimiz maktab yoshidagi o'quvchilarni ham ma'naviy ham jismoniy jihatdan soglom rivojlanishida jismoniy madaniyat va sportning o'rniga katta ahamiyat qaratadi. Maktab yoshidagi o'quvchilarni jismoniy tarbiyalashning asosiy vazifalaridan biri ularning sog'liklarini mustahkamlash, jismoniy tayyorgarliklarini yaxshilash, kasalliklarni oldini olish hisoblanadi. Harakatlanish zarur biologik ehtiyoj bo'lib, o'quvchi organizmi o'sishi va rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Harakatlanish o'quvchining funksional imkoniyatlari va ish bajarish qobiliyatini belgilashi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar. ta'lim-tarbiya, jismoniy tayyorgarlik, gimnastika, yugurish, boshlang'ich sinf, vatanparvarlik

Ta'lim-tarbiya berish jarayoni va orttirilgan tajribalar o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol rivojlanishi zarurligini ko'zda tutadi. Davlatimiz maktab yoshidagi o'quvchilarni ham ma'naviy ham jismoniy jihatdan sog'lom rivojlanishida jismoniy madaniyat va sportning o'rniga katta ahamiyat qaratadi.

Maktab yoshidagi o'quvchilarni jismoniy tarbiyalashning asosiy vazifalaridan biri ularning sog'liklarini mustahkamlash, jismoniy tayyorgarliklarini yaxshilash, kasalliklarni oldini olish hisoblanadi. Harakatlanish zarur biologik ehtiyoj bo'lib, o'quvchi organizmi o'sishi va rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Harakatlanish o'quvchining funksional imkoniyatlari va ish bajarish qobiliyatini belgilaydi.

Markaziy Osiyo hududida, jumladan, O'zbekistonda gimnastika tarixiy negizlarga ega bo'lib, amaliy jismoniy tarbiyaning davolash, sog'lomlashtirish yo'nalishlari ilmiy asoslangan. Qadim zamonlardan buyon aholi tomonidan turli xil jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar katta bayram

va to'ylarda tashkillashtirilgan. Navro'z, hosil bayrami va boshqa tantanalarda otda poyga, yugurish bo'yicha musobaqalar, chovgon o'yinlari, dorbozlar chiqishlari kabi ko'ngilochar tadbirlar muntazam ravishda o'tkazilib turilgan.

Abu Ali ibn Sino "Tib qonunlari"da jismoniy tarbiyaga katta e'tibor bergan. O'z kitobida salomatlik va uni muhofaza qilish qoidalarining bayonida, jismoniy mashqlarni sog'lomlashtirish va davolash amaliyotida tutgan o'rni va ahamiyati haqida mukammal tarzda so'z yuritadi. Ibn Sino olimlar orasida birinchi bo'lib, jismoniy mashqlarni odam organizmiga ijobiy ta'sirini "Uzluksiz chuqur nafas olish jarayonini keltirib chiqaruvchi erkin harakat jismoniy mashq deyiladi", deb ta'riflagan.

O'zbekiston Respublikasining strategik vazifalarining tarkibida boshlang'ich sinflarda jismoniy tarbiya darslari, umumrivojlantiruvchi mashqlarni o'quvchilarga sifatli o'rgatish va mustaqil bajara olish ko'nikmalarini shakllantirish asosiy bo'g'in sifatida e'tibor qaratiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining

umumrivojlantiruvchi mashqlarni mustaqil bajarish malakalarini shakllantirish orqali jismoniy kuchini oshirishga erishiladi. Shu orqali bolalarning jismoniy madaniyatini rivojlantirish boshlang'ich sinf o'quvchilarining hayot uchun zarur bo'lgan harakat malakalarini oshirish demakdir.

O'quvchilarda umumrivojlantiruvchi mashqlarni mustaqil bajarish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi, ularning hayotdagi yutuqlarining asosiy omili bo'lib qolishi uchun xizmat qiladi. Jismoniy mashqlarni mustaqil bajarishga o'rgatish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy va jismoniy kuchlarini rivojlantirish to'liq ishlab chiqilgan metodikadir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy tarbiya darslarida jismoniy faoliyatni mustaqil bajarishga o'rgatish jarayonida har bir o'quvchi har tomonlama jismonan yetuk shaxs darajasiga yetish, har bir o'quvchi umumrivojlantiruvchi mashqlari qadriyatlaridan foydalanib, o'z jismoniy tarbiyasini rivojlantirishi mumkin. Salomatlikni mustahkamlash va saqlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar ko'p yillar davomida shakllanib boradi. Har bir o'quvchi boshlang'ich sinfdanoq sog'lom turmush tarzi qoidalariga moslashsa, o'z sog'ligini saqlashga qiziqsa, jismoniy tarbiyani mustaqil bajarishni to'liq bilsa, sog'lom turmush tarzini qaror toptirishning samarali yo'llari aniq bo'ladi.

O'zbekistonda jismoniy madaniyatning barcha vositalaridan ijodiy foydalangan holda yaratilgan psixologik-pedagogik asarlarni tahlil qilish bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarida umumrivojlantiruvchi mashqlarni mustaqil bajara olish qobiliyatlarini rivojlantirishning uslubiy asoslarini aniqlash zarurdir. Shuningdek, nazariy asos yaratishda ushbu yo'nalishda

yaratilgan tadqiqotlarni har tomonlama ko'rib chiqish va o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu masala o'zbek va xorijiy jismoniy tarbiya usullari tarixini o'rgangan ko'plab ishlarda ko'rib chiqilgan. Jumladan 19-asr o'rtalariga kelib Chexiya Respublikasida avstriyalik bosqinchilarga qarshi Sokol vatanparvarlik harakatining paydo bo'lishi va uning ahamiyatiga e'tiborga molik. "Sokol" jamiyatining asoschisi Praga universiteti professori Miroslav Tirsh (1832-1884) edi. O'zidan oldingi gimnastikaning barcha tizimlari bilan tanishib chiqqan M.Tirsh ularning barchasini Chexiya uchun yaroqsiz deb hisobladi. U mamlakatni milliy-ozodlik qo'zg'oloniga tayyorlash maqsadida "lochin gimnastikasi tizimi"ni ixtiro qildi. Har bir mashq ijrochiga nafaqat jismoniy kuch, balki hissiy holat ham berish kerakligini ta'kidladi.

Bularni birgalikda bajarish orqali u piramida qurish, qilichbozlik harakatlari, raqs va akrobatik mashqlarni mashg'ulot elementlari sifatida oldi. O'sha elementlarni bajarayotganda oyoq uchi va oyoq barmoqlarini oldinga cho'zish, mashqlarni tez va puxta bajarish kerakligi ko'rsatilgan.

"Sokol" jamoasi M.Tyrsh tomonidan maxsus dastur va qoidalar asosida ishlab chiqilgan mashqlar tizimini o'rganishni maqsad qilgan. Uning asosida gimnastika mashqlari tizimi va gimnastika terminologiyasi tizimi shakllandi. Mashqlarni bajarish bo'yicha mashg'ulotlar uch bosqichdan iborat ekanligi ko'rsatildi:

- tayyorgarlik davri, u chiziqli mashqlar, erkin va umumiy rivojlanishdan iborat mashqlardan iborat;

- snaryadlar bilan bajariladigan mashqlar, tik turib sakrash, jangovar

mashqlardan iborat asosiy bosqich;

- yakuniy bosqich, u yurish, yugurish, o'ynashdan iborat.

Jismoniy tarbiya tarixini o'rgangan olimlarning qayd etishicha, bu mashqlar sovet davrida umumrivojlantiruvchi mashqlarining asosini tashkil etishda qo'llanilgan. O'zbekiston sovet tuzumi tarkibida bo'lgan davr ma'lumotlariga nazar tashlasak, hozirgi boshlang'ich sinfdagi tashkil etilgan va o'tkaziladigan jismoniy tarbiya fanining maktabdagi pedagogik jarayonning tabiiy tarkibiy qismi sifatida qanday shakllanganligini ko'rishimiz mumkin.

O'zbekistonda gimnastika rivojlanish tarixiga nazar tashlasak, fan sifatida kirib kelgunga qadar ham milliy o'yinlar ko'rinishida doimiy shug'ullanib kelingan. Gimnastika boshqa sport turlari singari, turli tarixiy davrlarda jismoniy tarbiyaning an'anaviy va noan'anaviy vositalarining butun majmuasiga asoslanadi. Uning kelib chiqishi sirk san'ati bilan ham uzviy aloqador. O'zbek xalqining milliy-tarixiy an'alaridan, birinchi navbatda, dorvoz va masxaravozlar chiqishlari akrobatik mashqlarga asoslangan. Chuqurroq ilmiy asoslangan ildizlari esa tibbiy sog'lomlashtirish va amaliy jismoniy madaniyatning elementlari va ixtisoslashgan sohalari mavjud. Buni "Alpomish" dostoni, Ibn Sino asarlari, Amir Temur davri ham tasdiqlaydi.

Ma'lumki, Alisher Navoiy mohir shahmatchi bo'lgan. O'sha davrlarda jangchilarni tayyorlashda qilichbozlik, poyga, kamondan o'q otish o'rgatilgan. Xalq o'yinlarining ko'pchiligi o'zida kurash, yugurish, uloqtirish va sakrash elementlarini mujassam etgan. Kurash o'yini ommabop hisoblangan. Turkmanlar

va o'zbeklar yuqorida tortilgan arqonda turli xil murakkab akrobatik mashqlarni bajarishgan. O'rta asrlarda maxsus qushlar – lochin, qirg'iy va shunqorlar yordamida ov qilish O'rta Osiyo xalqlari hayotida fahriy o'rin egallagan.

Abu Ali ibn Sino "Tib qonunlari" asarida jismoniy mashqlarga katta e'tibor beradi. Salomatlikni muxofaza qilish qoidalarini ko'rib chiqar ekan, jismoniy mashqlarning sog'lomlashtirish va davolash amaliyotida tutgan o'rni va ahamiyati haqida mukammal tarzda so'z yuritadi. Ibn Sino olimlar orasida birinchi bo'lib jismoniy Mashqlarni ta'riflaydi: "Uzluksiz chuqur nafas olish jarayonini keltirib chiqaruvchi erkin harakat jismoniy mashq deyiladi". Buyuk olim ta'kidlashicha, salomatlikni mulofaza qilish tartibida eng asosiysi jismoniy Mashqlar Bilan shug'ullanish hisoblanadi, undan so'ng ovqatlanish va uyqu tartiblariga rioya qilinadi. Agar odam o'z vaqtida me'yorida jismoniy Mashqlar Bilan shug'ullansa, u hech qanday davolash chorasi va dori-darmonga ehtiyoj sezmaydi. Ibn Sino yozishicha, jismoniy mashqlar bilan shug'ullanmay qo'ygan odamlar sog'lig'i so'nib, harakatlanishni to'xtatish natijasida kuchi susayib boradi. Qomusiy olimning fikricha, jismoniy mashqlar mushaklar, bog'inlar, asab tolalarini mustahkamlaydi, natijada, odamlar o'z ishlarini bajara oladilar va xastalanishdan muhofaza etilgan bo'ladilar. U jismoniy mashqlar bilan shug'ullanganda odamning yoshi va salomatligini qay darajada ekanligini hisobga olishni tavsiya etgan. "Tib qonunlarida" bolalar, o'smirlar va qariyalar qachon va qay tarzda jismoniy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishi haqida keng ma'lumot berilgan. Ibn Sinoning mashqlarni boshlash va tugatish vaqti,

uqalash, hammomda va sovuq suvda choʻmilish, tanani tozalikda saqlash va boshqa gigiyenik talablar haqidagi fikrlari katta qiziqish uygʻotadi. Ibn Sinoning nazariy mulohazalarini, shuni nazarda tutish kerakki, u davrlarda olim fikrlari bilan ularni amaliy qoʻllanilishi orasida katta tafovut boʻlgan. Olim tavsiyalarini faqatgina feodal zodagonlar qoʻllashi mumkin edi. Mahalliy hukmdorlar va din peshvolari tomonidan ezilgan hamda barcha haq-huquqlardan mahrum kambagʻal xalq ommasi esa buyuk allomaning foydali maslahatlarini amaliyotda qoʻllay olmas edilar. Koʻrib oʻtganimizdek yangi davr gimnastikasi chuqur tarixiy va ilmiy poydevorga egadir.

“Gimnastika” yunoncha “gimnos” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, “yalangʻoch” maʼnosini bildiradi, Shuningdek, yunoncha gymnotike (gymmazo -tener (murabbiy), mashq qildiraman soʻzidan olingan) odam salomatligini mustahkamlash, uni har tomonlama jismonan tarbiyalash va harakat qobiliyatlari - jismoniy sifatlari: kuchi, chaqqonligi, tezkorligi, chidamkorligi va boshqa jismoniy sifatlarini tarbiyalash, takomillashtirish uchun ishlatiladigan maxsus tanlangan jismoniy mashqlar uslubiyatlar tarmogʻidir.

Gimnastikaning asosiy vazifalari:

1. Inson organizmining shakl va faoliyatini, jismoniy sifatlarini har tomonlama tarbiyalashga, takomillashtirishga, salomatligini mustahkamlashga, umrini uzaytirishga hamda faol yashashga xizmat qiladi.

2. Muhimi hayotiy harakat, koʻnikma va malakalari (shu jumladan, amaliy va sport koʻnikmalari)ni shakllantiradi va maxsus bilimlar bilan qurollantiradi.

3. Axloqiy, irodaviy va estetik xislatlarni tarbiyafaydigan, jismoniy tarbiya sohasidagi

zamonaviy yangi pedagogik texnologiya, fan yutuqlari asosida yaratilgan gimnastika mamlakatimizda yanadai rivojlantirilib, odamlar hayotiga keng tatbiq etilmoqda.

1880 yilda maxsus komissiya Turkiston oʻlkasidagi toʻrt yillik cherkov maktablari dasturini ishlab chiqdi, unda asosiy darslardan tashqari gimnastika darslari ham kiritildi. Ammo bir necha yil oʻtgach, gimnastika dasturdan olib tashlandi, mutaxassislar yetishmasligi, binolar va maxsus jihozlarning yoʻqligi sababli darslar toʻliq oʻtkazilmagan. Doimiy gimnastika bilan shugʻullanish faqat Toshkent erkaklar gimnaziyasida boʻlgan. Darslar erkin mashq qilish, piramidalar, marshlarni oʻz ichiga oldi.

Yagona pedagogik oʻquv yurti 1879 yilda Toshkentda ochilgan Turkiston oʻqituvchilar seminariyasi edi. Uning maqsadi “Turkiston oʻlkasidagi rus va rus millatli maktablar uchun oʻqituvchilar tayyorlash”¹ edi. Vaqti-vaqti bilan Toshkentda Sokol, Shved va Fransuz gimnastikasini tayyorlash uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etilgan. Taʼlim narxi juda yuqori boʻlgan, chunki kurs ishtirokchilari soni atigi 10-15 kishi edi.

1904 yilda "Gimnastika va jismoniy mashqlarni sevuvchilar jamiyati" tuzildi. Shuni taʼkidlash kerakki, oʻsha paytda "gimnastika" tushunchasiga yugurish, sakrash, uloqtirish va boshqalar kirgan. Ammo bu birinchi gimnastika jamiyati boʻlib, ushbu sport turini yanada rivojlantirish jarayonida u katta rol oʻynadi. Jamiyat sportchilar guruhlarini tashabbusi bilan tashkil etilgan va atigi 15-20 kishidan iborat edi. Jamiyat nizomida taʼlim muassasalarining oʻquvchilari unga aʼzo boʻlishi mumkin emasligi, chunki ular bilan gimnastika mashgʻulotlari ham borligi qayd

etilgan.

Toshkentda gimnastika va qilichbozlik maktabi ochilgandan so'ng u yanada ommalashib, bu jamiyat a'zolarining soni ancha ko'paygan bo'lsa-da, avvalgidek gimnastika talablariga javob bermaydigan bir qancha mashqlarni o'z ichiga oldi. Bunday musobaqalar bo'lmagan. 1910-yil 26-dekabrda 1911-yil 2-yanvargacha Toshkentda bo'lib o'tgan o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilarining birinchi Turkiston qurultoyida maktablarda jismoniy tarbiya muammolari muhokama qilindi. Jismoniy tarbiyaning maxsus bo'limi yaratildi, unda keng ko'lamli masalalar

bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan: dasturlarning mazmuni, soatlar soni, o'qitish usullari va boshqalar. Yig'ilish qarorida shunday deyilgan: "Gimnastikani o'qitish ta'lim tizimida, ham erkak, ham ayol ta'lim muassasalarida muhim ahamiyatga ega".

Hozirgi kunda gimnastika turlari va tizimlari juda yaxshi ishlab chiqilgan va pedagogik jarayonlarning usullari yetarlicha takomillashgan. XIX asr oxirlarida sport gimnastikasining rivojlanishi xalqaro sport aloqalari va sport tadbirlarining rivojlanishi bilan yaqindan bog'liq. 1881 yilda xalqaro gimnastika federatsiyasi, 1894 yilda esa Xalkao olimpiya qo'mitasi tashkil etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тойлыбаев Б.А. Предоставление физкультуры учащимся начальных классов.
2. Использование элементов народной педагогики: пед. девочка сахар ...автореп. –Алматы, 1995. - 23 с.
3. Бикбулатова С.А., Сухостав О.А., Зябрева Т.И. Общее развитие упражнения: методические указания. - Омск: Изд-во СиБАДИ, 2003. - 14 с.
4. Леденева В.В., Орехов А.И., Самофалова М.А., Литвиненко С.И. Развитие спорта для всех (опыт реализации программы «Здоровье нации» в г.Ростов-на-Дону в 1994-2004 гг.) // ТПФК. - 2004. - №10. - С.
5. Khaydarov, B. Y. (2021). The meaning and methods of determining the composition of the human body. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(10), 1085-1089.
6. Voxodirjon, X. (2022). O DAM TANA TUZILISHINI TAXLIL QILISH. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(20), 108-114.
7. Хайдаров, Б., & Алижонов, Д. (2022). ЖИСМОНИЙ СИФАТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА УНИ ГИМНАСТИК МАШҚЛАР ТЕХНИКАСИГА ТАЪСИРИ. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(20), 104-107.
8. Хайдаров, Б., & Алижонов, Д. ЖИСМОНИЙ СИФАТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА УНИ ГИМНАСТИК МАШҚЛАР ТЕХНИКАСИГА ТАЪСИРИ. MATERIALLARI TO'PLAMI, 112

NUTQIDA KAMCHILIGI BO'LGAN BOLALARNING PSIXOLOGIK XARAKTER XUSUSIYATLARI

SH.TO'RAQULOVA

JDPU Maxsus pedagogika kafedra stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutqida kamchiligi bo'lgan bolalarning psixologik xarakter xususiyatlari bo'yicha ishlarning samaradorligini oshirishga ilmiy yondashuvlar asosida nutq faoliyati motivatsiyasini boyitish.

Tayanch so'zlar va iboralar: Predmeti – psixomotorli, harakatlarini cheklash esa psixikasining normal rivojlanish, patogenezi-bu nutqiy faoliyatda buzilishlarning paydo bo'lishi va rivojlanishiga sabab bo'luvchi patologik mexanizm, «o'qitish», «tarbiyalash», «qayta tarbiyalash», «tuzatish-tarbiyalash orqali o'qitish».

Аннотация. В данной статье обогащение мотивации речевой деятельности на основе научных подходов направлено на повышение эффективности работы над психологическими особенностями характера детей с речевой недостаточностью.

Ключевые слова: Субъект психомоторен, а ограничение движений - нормальное развитие психики, патогенез - патологический механизм, вызывающий возникновение и развитие нарушений речевой деятельности, путем "обучения", "воспитания", "перевоспитания", «коррекционно-воспитательное» обучение».

Bolaning o'z irodasini tarbiyalash uchun unga sharoit yaratish lozim. Unga irodaviy xislatlar faqat doimiy ravishda mashq qilish orqali tarbiyalanadi. Masalan, ovqatlanish, onasi alla aytganda orom olish, odamlar orasida o'z yaqinlarini yoki onasini ko'rganda unga talpinish kabilardir.

Shunday qilib, ilk yoshdagi bolaning psixikasining aktiv faoliyati, turli –tuman harakati o'z atrofidagi narsalarni ko'proq bilib olishi jarayonida rivojlanar ekan, uning erkin harakatlari uchun qulay sharoit yaratish lozim. Bola harakatlarini cheklash esa psixikasining normal rivojlanishiga ma'lum darajada zarar yetkazadi.

Bu yosh davrida bolani ham jismoniy, ham ruhan sog'lom qilib o'stirish, keyingi davrlar psixik taraqqiyoti uchun muhim zamin yaratadi.

Nutqning buzilishi alomati bu nutqiy faoliyatning qandaydir buzilishi belgisi (namoyon bo'lishi)dir.

Nutqiy buzilish alomati-bu nutqiy faoliyat

buzilishining belgilari majmui (ko'rinishlari) dir.

Nutq buzilishi mexanizmlari deganda nutqiy faoliyat buzilishining paydo bo'lishi va rivojlanishini shart qilib qo'yuvchi jarayon va operatsiyalarning bajarilishidan chetlashish xarakteri tushuniladi.

Nutq buzilishining patogenezi-bu nutqiy faoliyatda buzilishlarning paydo bo'lishi va rivojlanishiga sabab bo'luvchi patologik mexanizmdir.

Nutqiy nuqson deganda ma'lum nutq buzilishining nutqiy va nutqsiz alomatlari hamda ularning bog'lanish xarakteri majmui (tarkibi) tushuniladi. Nutqiy nuqson tuzilishida birlamchi, yetakchi buzilish (yadro) va ikkilamchi nuqsonlar ajratib ko'rsatiladi. Bu buzilishlar bir-birlari bilan sabab-oqibat munosabatida bo'ladi. Nutqiy nuqsonning turlicha tuzilishi birlamchi va ikkilamchi alomatlarining alohida bog'lanishlarida o'z aksini topadi va biror maqsadga qaratilgan logopedik ta'sir etishning o'ziga xos

xususiyatlarini belgilaydi.

Nutq buzilishlarini bartaraf etishda shunday tushunchalar qo'llaniladi: logopedik ta'sir etish, tuzatish, o'rnini to'ldirish, rivojlantirish, «o'qitish», «tarbiyalash», «qayta tarbiyalash», «tuzatish-tarbiyalash orqali o'qitish» va boshqalar.

Logopedik ta'sir nutqiy faoliyat buzilishini tuzatish, nutqi buzilgan bolani tarbiyalash va rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonni o'z ichiga oladi.

Nutq buzilishini tuzatish-nutq buzilishi alomatini to'g'rilash yoki yengillashtirishdir («nutq buzilishlarining oldini olish», «tuzatish»-bu borada qo'llaniladigan atamalaridir).

Kompensatsiya (muzdlash) organizmning qandaydir harakatlarining yo'qolishi yoki buzilishi hollaridagi psixologik funksiyalarni qayta qurishning ko'p qirrali, murakkab jarayonini o'zida namoyon qiladi. To'liq shakllanmagan va buzilgan nutqli hamda nutqsiz harakatlarning rivojlanishi va tiklanishi logopedik ta'sir etishning maxsus tizimidan qo'llanish asosida amalga oshadi. Bu jarayonda kompensatsiya shakllanadi.

O'qitish-ikki tomonlama boshqariladigan jarayondir. U bolalarning bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirish borasidagi faol bilish faoliyatini, bu faoliyat ustidan pedagogik rahbarlikni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. O'qitish jarayoni uzviy birlikdagi ta'lim berish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

Tarbiyalash jamiyat ehtiyojlariga muvofiq ravishda shaxsning yoki uning alohida sifatlarining shakllanish jarayonini maqsadga yo'naltirilgan holda uzluksiz, tashkiliy tarzda boshqarish demakdir.

Qayta tarbiyalash jarayonida nutqiy faoliyati buzilgan kishilarning o'ziga xos muhim xususiyatlarini tuzatish ishlari amalga oshiriladi.

Bosh miya ma'lum qismining xastalashuvi hollaridagi logopedik ishlarda buzilgan nutqiy

va nutqsiz vazifalarni tiklashga qaratilgan tiklovchi ta'limdan foydalaniladi. Bunday ta'lim asosida harakatning saqlanib qolgan qismiga tayanish va barcha funksional tizimni qayta qurish yotadi. «Nutqni tiklash» atamasi afaziya davridagi nutq buzilishining aksincha rivojlanishini belgilash uchun qo'llaniladi.

Logopedik ta'sir nutq buzilishlarini bartaraf etishga (masalan, disleksiyada), to'g'rilashga (masalan, tovushni qo'yish) ham, nutqsiz buzilishlarning salbiy alomatlarini (ruhiy xususiyatlarini) yo'qotishga ham qaratilgan bo'lishi mumkin.

3. Nutqida kamchiligi bor bolalarning oiladagi munosabat

Bola psixik taraqqiyotining anatomik va fiziologik asosini tashkil etuvchi nerv sistemasining rivojlanishi bolaning bir yoshgacha bo'lgan davrida jadal bo'ladi. Chaqaloqning bir sutkasini 75 % i uyquda o'tadi (keyinchalik bu narsa kamayib boradi). Yangi tug'ilgan bolaning 15-20 kunga qadar eshitmasligi mumkin, chunki uning qulog'iga suyuqlik to'lib qolgan bo'ladi, bir necha kundan keyin bu suyuqlik yo'qolib quloq ochiladi va bola yaxshi eshitadigan bo'ladi, ko'rish analizatorlari ham murakkab yo'l bilan rivojlanadi. Yangi tug'ilgan bolada ko'rish analizatori mavjud bo'lib, u yorug'likni, qorong'ulikni sezadi. Lekin uning ko'rish sezgisi mukammal bo'lmaydi.

Bolalar asab tizimining hamma qismlari baravar rivojlanmaydi, ularda eng oldin asab tizimining quyi qismlari, ya'ni orqa miya, uzunchoq miya takomillashadi. Chunki asab tizimining bu qismlari tug'ma yo'l bilan o'tadigan shartsiz reflekslarning markazi hisoblanadi. Keyinchalik asab tizimining yuksak qismlari ya'ni oliy asab faoliyati bilan bog'liq bo'lgan katta miya yarim sharlari va po'stloq qismi takomillashadi. Chaqaloq bolalar bosh miya yarim sharlari po'stining burmalari sayoz bo'ladi. Yangi tug'ilgan chaqaloq bolaning asab miya katta yarim sharlari po'stidan asab hujayralari 14-

15 milliard bo'ladi, bu nerv hujayralarini birlashtiruvchi asab tolalarining usti mielin deb nom olgan maxsus parda bilan qoplanib boradi. Chaqaloqlarni yo'rgaklash oldidan bir oz harakatga solish, ya'ni qo'l –oyoqlarini harakatga keltirish lozim. Bu jarayonning tezlashuvi bosh miya po'stining jadal rivojlanishiga yordam beradi. Bola 1 yoshga to'lguncha jismoniy jihatdan tez o'sar ekan uning asab tizimi ham tez rivojlanadi. Chunonchi yangi tug'ilgan bola miyasining umumiy vazni 1 yoshga to'lguncha 600- gr ga ortadi. Bola teri ya'ni badan analizatorlari orqali haroratni, biror narsa tekkanini va og'riqni sezadi. Chaqaloq bolaning badani haroratga juda sezgir bo'ladi, shuning uchun tez sovqotadi. Agar bolaning yuzi yoki labiga qo'l tekkizilsa, u darhol o'z harakatlarini boshlaydi. Bola tug'ilgan kundan boshlab hid va ta'm bilish analizatorlari normal ishlay boshlaydi. Agar uning og'ziga taxir suyuqlik tekkizilsa, u aftini burishtirib bezovtalanib, chiqarib tashlaydi. Bola qo'lansa hiddan ham bezovtalanadi. Demak chaqaloqlarda analizatorlar normal holatda bo'ladi. Bularning hammasi psixik rivojlanishning asab –fiziologik asosi bo'ladi. Bir oylik bolani qo'lga olish bilan yig'isi to'xtab tinchib qoladi. Bu bolaning qo'lga o'rganib qolganligini ko'rsatadi. Noto'g'ri tarbiyalangan bolada bu refleks nihoyatda tez o'rnashib qolib natijada o'z o'rniga yotmaydi, faqat qo'lda uxlashni hohlaydi. Bu esa bolani normal o'sishiga zarar yetkazadi.

O'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, hatto 8 kunlik bola qo'lga olish bilan yerga yotqizishni farqiga borar ekan.

Ilk yoshdagi bolalar jismoniy jihatdan tez rivojlanish bilan birga psixik jihatdan ham tez rivojlanadi. Chaqaloqlar psixikasining rivojlanishi 1 –dan analizatorlarni takomillashuvi bilan bog'liq bo'lsa, 2 –dan mustaqil harakatlarning o'sishi bilan bog'liq. Analizatorlarni tez takomillashuvi natajasida bir oylik bo'lgandan so'ng unda dastlabki

shartli reflekslarning shakllanishi ideallashadi. Shu davrda bola psixikasining tez rivojlanishi yo'lga qo'yiladi. 2-3 oylik bolalarda analizatorlarni faoliyati takomillashuvi natijasida ta'sir qilayotgan qo'zg'atuvchilarni farqlash qobiliyati yuzaga kela boshlaydi. Ovozlarni, so'ngra yorqin ranglarni, ta'mlarni farqlay boshlaydi. Bola bir oyga to'lgach, o'zini parvarish qilayotgan odamga intiladi, o'ziga yaqin insonini aft basharasiga qarab ijobiy his tuyg'ular uyg'onadi. Ta'sirga berilishi va ta'sirlanishning bu shakli bola bilan kattalar o'rtasidagi aloqaning boshlang'ich ko'rinishidir. Shaxslararo aloqaning bu shakli chaqaloqlik davrining tugashi va ilk bolalikning boshlang'ich davridir.

Bolada paydo bo'ladigan ijobiy tuyg'ularning oddiy tabiiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq emas. Chunki psixik dunyodagi o'zgarishlarni o'rgangan M.Yu. Kityakovskayaning o'qtirishicha, uyqusizlikdan qiynalish va ochlik uyg'otuvchi va qo'zg'otuvchilarni bartaraf qilish salbiy kechinma va his –tuyg'uni pasaytiradi.

Psixolog D.B. Elkonin nazariyasiga ko'ra chaqaloqlik davridagi ilk bolalik, go'daklik davriga o'tishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud: bular

1) ko'z va quloq yordamida diqqatni muayyan bir ob'ektga to'plashning paydo bo'lishi, bola harakat faoliyatining qayta qurilishi boshlangani, aloxida namoyon bo'lishi, harakatning xulq hodisasiga aylanishi.

sirtidan idrok qilinuvchi barcha ob'ektlarga (sub'ektlarga) aloxida qo'zg'atuvchiga nisbatan hosil bo'lishi.

katta yoshdagi odamlarga (onasiga va yaqin kishilarga) nisbatan emotsional reaksiyalar (his –tuyg'ular va kechinmalar) yangi ehtiyoj paydo bo'lishining ko'rsatkichi ekanligi.

Bolaning kattalar bilan muloqotda bo'lish ehtiyoji uning keyingi psixik o'zgarishi va negizida tashkil etishi.

Bolaning bir yoshgacha davridagi psixologik xususiyatlarining o'rganish bo'yicha bir qator tadqiqotlar mavjud. Shular orasida N.L. Figurin, M.P. Denisova, M.Yu. Kityakovskaya, D.B. Elkonin, S.A. Arkin, S. Fayanslarning asarlari katta ahamiyatga ega, S. Fayans tajribasida go'dakka chiroyli va jozibador o'yinchoqlar 9 sm dan masofadan ko'rsatilgan, u butun vujudi bilan ularga intilgan, keyinchalik oraliq 60 sm bo'lganda bolaning intilishi sustlashgan va nihoyat ular 100 sm dan ko'rsatilgan bolaning intilishi mutlaqo o'chgan.

U o'yinchoq bilan bir qatorda turgan katta kishigahamanashunday befarqqaragan, masofa qanchalik qisqarsa, bolaning unga intilishi shunchalik kuchaygan. Ko'pgina psixiologlar bolalarda kattalar bilan bo'lgan munosabatda yuzaga keladigan emotsional reaksiyalarni jonlanish kompleksi deb ataganlar. Bunda bola uning bilan munosabatda bo'layotgan odamga muloyim tikilib jilmayadi, qo'l va oyoqlari bilan ovoz chiqaradi. Bolada qandaydir kuchli mamnunlik hissi yuzaga keladi.

Go'dak yoshiga to'lguncha juda ko'p harakatlarni o'zlashtiradi. Bolaning qiladigan turli tuman harakatlari orasida qo'l-harakatlari psixik taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. 4 oylik bola narsalarga qo'l cho'zadigan, ammo u xali o'zining qo'l harakatlarini idora qilolmaydi. 5 oylik bo'lgach narsalarni paypaslab ko'radigan bo'ladi.

Bolaning psixik taraqqiyotida murakkab harakatlarni egallab borish katta rol o'ynaydi. 6 oylik bo'lgach, mustaqil o'tara oladigan bo'ladi. 3-6 oylikacha bolalar katta yoshdagi odamlar bilan tanlab munosabatda bo'ladi. Bolada yaqin kishilarga bog'lanish sodir bo'ladi, shu sababli ona yoki enagasini ko'rish bilan qichqirib qarshilaydi, talpinadi. Yarim yoshga to'lganida atrofdagilar qatori qarindoshlariga, qo'ni-qo'shnilariga ko'nikib boradi.

8 oylik bo'lgach yana bir murakkab harakatni - emaklashni o'rganadi. Bola

psixikasining rivojlanishida bu yangi harakatning ahamiyati katta. Emaklay boshlagach, bolaning atrofdagi narsalar bilan munosabati kengayadi. U bir narsani olib ikkinchi narsaga o'rib taqillatadi va chiqayotgan ovozga quloq soladi. Bu yoshdagi bolalar biror narsaning qopqog'ini ochib yopishni yoqtiradilar. Bunday harakatlar bolaning qo'l muskullarini mustahkamlaydi. Og'ir kasallikka uchramay, jismoniy jihatdan sog'lom o'sgan bola 9-10 oylik bo'lganda yura boshlaydi. Yura boshlagan bolaning faolligi kun sayin ortib, erkin harakat qila boshlaydi. Bemalol yuradigan bola tor uy doirasidan tashqariga chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi.

6-7 oylik bolalarda taqlid qilish harakatlari paydo bo'ladi. Bola psixikasining taraqqiyotida taqlidning roli katta, bola juda ko'p harakatlarni va nutqni asosan taqlid orqali egallaydi. Go'daklarda katta yoshdagi kishilarning faoliyatini tashkil qilish asosida unga atrofdagi olam haqida dastlabki tafakkur qilishning oddiy formalari vujudga keladi. 6-7 oylik bola ismi aytilgan narsani ko'rsatadi. Ya'ni harakat xotirasi paydo bo'ladi. xotiraning dastlabki ko'rinishlari asta-sekinlik bilan paydo bo'ladi. Masalan, go'dak o'yinchoqni o'ynayapti, o'yinchoq ovoz chiqaruvchi moslamaga biriktirilgan bo'ladi. Go'dak o'yinchoqni qo'llari yordamida ezsa undan ovoz chiqadi. Bola oradan ancha o'tsa ham o'sha o'yinchoqni olib ezadi. Chunki undan tovush chiqishi mumkinligini biladi. Demak, xotirasida o'yinchoqni bosish harakati qolgan va u shu tufayli ham ezish harakatini bajaradi.

Go'dak shu tariqa kichik harakatlarni eslab qoladi va keyingi gal shu harakat orqali natijaga erishishi mumkinligini biladi. Masalan boladan "Qo'lingiz qani" deb so'ralsa, unga qo'l a'zosi qaysiligini tushuntirilsa va uni xotirasida qolishi uchun bir necha marta shu mashq takrorlanilsa, u qo'l a'zosi qaysiligini tushunadi. Kun sayin ham takrorlab beradi. Agar 10-11 oylik go'dak qizcha qo'lga

qo'g'irchoq olsa albatta uni "tebratib" uxlatishga harakat qiladi. Bola harakatlanganda o'z xotirasida saqlab qolgan ko'nikmalardan foydalanadi. Uning harakati asosan xotiraning kuchli ishlashi orqali rivojlanadi. Masalan, bola issiq pechga bexosdan qo'lini tekizib oldi va og'riq s'ezdi keyingi safar u pechga umuman yaqinlashmaydi. Chunki u avval pechga qo'l tekkanida, og'riq bo'lishini tushunadi. Bulardan ko'rinib turibdiki, bolada tafakkur rivojlanadi. Go'dak 5-6 oyligidan "sermahsul" harakat natijasida ya'ni 2 ta jismdan foydalanish 7 oylikda uyg'unlikda fikrlashni yuzaga keltiradi. Emaklash orqali atrofdagi turgan o'yinchoqqa intiladi va uni olib o'ynaydi. Go'dakning jismlar bilan bevosita aloqaga kirishuvi ular yordamida harakatlanish narsalarning yangi xossa va

xususiyatlarini bilib olishga imkon yaratadi.

Hayotining ikkinchi yarim yilligida bolaning predmetlar bilan har xil harakatlarning amalga oshirishdagi ildamligi faoliyatining murakkablashuvi fazoda o'rin almashtirishning yangi shakllari vujudga kelishi uni katta yoshdagi odamlarga bog'laydi. U o'yin orqali fikrlagan narsalarini tashqariga chiqarishga harakat qiladi. Bu uning muloqotga kirishuvida ko'rinadi.

Go'dak yarim yoshida ular bilan muloqotga kirishish jarayoni ikki xil xususiyat kasb etadi. Avval muloqot bir tomonlama, faqat ta'sir o'tkazish bilan chegaralansa, endi teskari munosabat ham vujudga keladi. Bola kattalarning kiyimini tortqilaydi. Ularga qichqiradi va boshqa harakatlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. M Ayupova "logopediya" Toshkent 2007 y
2. Volkova L S Lolayeva R I "Logoritmika" Moskava 2009 y.
3. X.S.Akramova, A.J.Tajimuratov. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarning xotirasini kuchaytirish asoslari. Tafakkur ziyosi. 2021-yil 1-soni
4. Akramova X. (2020). Zamonaaviy multimedia vositalaridan foydalaniish - muvaffaqiyat garovi . Архив Научных Публикаций JSPI, 1(12), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3162
5. Akramova, X. (2020). Maktabgacha ёшдаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият технологияси. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3994
6. Akramova, X. (2020). Mehnat darslarida aqli zaif bolalar nutqini o'stirishning o'ziga xosligi. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4025

XORIJIY TILNI O‘QITISH SHAROITIDA BO‘LAJAK TIBBIYOT MUTAXASSISLARINING UMUMMADANIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

RAXIMOVA NIGORA ATAKULOVNA
Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tibbiyot talabalarining ta'lim doirasidagi umummadaniy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha nazariy fikrlarni muhokama qilinadi. Muallif tibbiyot talabalarida umummadaniy kompetensiyasini rivojlantirishning batafsil metodologiyasiga oid tadqiqotlar bo'yicha ma'lumotlarni o'rganadi. Maqolaning maqsadi tibbiyot ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida tibbiyot talabarlari o'rtasida umummadaniy kompetensiyasini rivojlantirish muammosini ilmiy tadqiq qilishning ahamiyatini kengroq ochib berishdir. Shuningdek, ushbu tadqiqot bo'lajak tibbiyot mutaxassislarini tayyorlashda ingliz tilini bilishning hal qiluvchi rolini o'rganadi. Tadqiqot umummadaniy, lingvistik kompetensiyaning samarali muloqot qilish, global hamkorlik va tibbiyot sohasidagi ilg'or tadqiqotlar va resurslardan foydalanish imkonini berishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: umummadaniy, kompetensiya, tibbiyot talabarlari, metodologiya, lingvistik, ingliz tili.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические идеи по развитию общекультурной компетентности студентов-медиков в рамках образования. Автор рассматривает данные исследования по подробной методике формирования общекультурной компетентности у студентов-медиков. Цель статьи – раскрыть значимость научного исследования проблемы развития общекультурной компетентности у студентов-медиков в образовательном процессе медицинских образовательных учреждений. Кроме того, в этом исследовании рассматривается решающая роль владения английским языком в подготовке будущих медицинских работников. Исследование подчеркивает важность межкультурной и языковой компетентности для обеспечения эффективного общения, глобального сотрудничества и доступа к передовым медицинским исследованиям и ресурсам.

Ключевые слова: общекультурный, компетентность, студенты-медики, методика, лингвистика, английский язык.

Annotation. This article examines theoretical ideas for developing general cultural competence of medical students within the framework of education. The author reviews research data on a detailed methodology for developing general cultural competence among medical students. The purpose of the article is to reveal the significance of scientific research into the problem of developing general cultural competence among medical students in the educational process of medical educational institutions. Additionally, this study examines the critical role of English language proficiency in the preparation of future healthcare professionals. The study highlights the importance of intercultural and linguistic competence to ensure effective communication, global collaboration, and access to cutting-edge medical research and resources.

Key words: general cultural, competence, medical students, methodology, linguistics, English.

KIRISH: Chet tillarini o‘qitish metodikasi bu ona tilini o‘qitish jarayonining qonuniyatlari va uni optimallashtirish uchun ushbu jarayonga ta'sir qilish usullari to‘g‘risidagi bilimlar tizimi. Chet tilini o‘qitish metodikasi (ChT) chet tilini o‘qitish qonuniyatlarini ochib beradi va asoslaydi. Tarixan funksional jihatdan bir-biridan farq qiladigan ikkita usul ishlab chiqilgan: umumiy va maxsus usullar. Mamlakatimizdagi o‘rta maktablarda o‘qitiladigan G‘arbiy Evropa tillarining har biri uchun ekvivalent ta'lim sharoitida bir xil bo‘ladi. Biroq chet tilini o‘qitishning umumiy tamoyillarini bilish o‘qituvchi muayyan chet tilining o‘ziga xos xususiyatlariga duch

kelganda etarli emas bo'lib chiqadi. Shunday qilib, xususiy metodologiya o'rganilayotgan muayyan chet tiliga xos bo'lgan til va nutq hodisalarini o'qitishni o'rganadi. Chet tillarini o'qitish metodikasi bir qator boshqa fanlar – asosiy va tegishli fanlar bilan bog'liq [2]. Asosiy fanlarga falsafa, pedagogika, psixologiya, psixolingvistika, tilshunoslik, kommunikatsiya nazariyasi va boshqalar kiradi. Tegishli fanlar ma'lumotlari metodologiya tomonidan o'z tadqiqotlarining samaradorligi va ishonchligini ta'minlash vositasi sifatida foydalaniladi.

Zamonaviy global dunyoda tibbiyot mutaxassislarining kasbiy faoliyati sohasidagi ijtimoiy munosabatlarning tabiatida o'zgarishlar ro'y bermoqda, yangi normativ-huquqiy va axloqiy-huquqiy qoidalar shakllanmoqda. Shu munosabat bilan, kelajakdagi tibbiyot mutaxassislarining kasbiy faoliyati mazmuni va shakllarini hisobga olgan holda, uning kasbiy, umumiy-madaniy va ko'p madaniyatli kompetensiyasini rivojlantirish kontekstida bo'lajak tibbiyot xodimini kasbiy tayyorlashning yangi sifatini topish muammolari aks etadi. Bunday sharoitda tibbiyot xodimining kasbiy faoliyatida aholi bilan o'zaro munosabatlarning ko'p madaniyatli jihatlari yangilanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI:

Umummadaniyatli ta'lim ilmiy muammo sifatida xorijiy ko'p madaniyatli ta'lim [3], madaniyatlararo ta'lim [5], G.Auerngeimer, V.Nike), global ta'lim (R.Xenvey), madaniyatlararo muloqot (S.Ikonnikova, S.Ter-Minasova), boshqa madaniyatni o'zlashtirish (M.Bennett),

madaniyatlarning o'zaro ta'siri (N.Krilova, V.Tishkov), sotsializatsiya (D.Dyui), migratsiya pedagogikasi (O.Gukalenko, G. Soldatova), etnik va madaniyatlararo psixologiya (N.Lebedeva), T.Stefanenko) olimlarning tadqiqotlarida ko'rib chiqilgan [4, 6, 8, 9]. Bo'lajak tibbiyot xodimlarini kasbiy tayyorlash va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammolariga oid ilmiy ishlar mavjudligiga qaramay, tibbiyot oliyo'quv yurtlari talabalari o'rtasida umummadaniy kompetensiyani rivojlantirish masalasi kengroq o'rganishni talab qiladi.

Globallashib borayotgan dunyoda ingliz tilini bilish sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari, ayniqsa ingliz tili ona tili bo'lmagan kontekstlarda shug'ullanuvchilar uchun muhim ahamiyat kasb etuvchi kompetensiyalarning biriga aylandi. Ushbu adabiyot sharhi tibbiyot mutaxassislari uchun ingliz tilini chet tili sifatida o'rganish bo'yicha tadqiqotlar haqida umumiy ma'lumot berishga qaratilgan. Quyida tibbiyot sohasidagi chet tilining ahamiyati, samarali o'qitish metodologiyalari, duch keladigan muammolar va potensial yechimlarga qaratiladi.

Sog'liqni saqlash sohasida ingliz tilini bilishning ahamiyati: Ingliz tilida samarali muloqot qilish qobiliyati turli sabablarga ko'ra tibbiyot mutaxassislari uchun juda muhimdir. Bu bemorni to'g'ri baholashni osonlashtiradi, xabardor rozilikni ta'minlaydi, hamkasblar bilan aniq muloqot qilish imkonini beradi va kengroq tibbiy adabiyotlar va resurslardan foydalanish imkonini beradi [3, 4, 5].

Samarali o'qitish usullari: Vazifaga asoslangan ta'lim: Vazifaga asoslangan

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.09.2018 yildagi PF-5538-son

o'rganish real hayot stsenariylariga urg'u beradi va o'quvchilarni amaliy tibbiy vaziyatlarda ingliz tilidan foydalanishga undaydi [9]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bu yondashuv muloqot qobiliyatlari va klinik ko'rsatkichlarni oshiradi [6].

Simulyatsiyaga asoslangan trening: Simulyatsiyaga asoslangan treninglar tibbiy mutaxassislarga boshqariladigan muhitda muloqot qilish ko'nikmalarini qo'llash imkoniyatini beradi [7]. Tadqiqotlar ingliz tilini bilish va klinik ko'rsatkichlarni yaxshilashda uning samaradorligini ko'rsatdi [8].

Qiyinchiliklar va yechimlar: Vaqt etishmasligi: Tibbiyot mutaxassislari ko'pincha talabchan jadvallarga ega bo'lib, til o'rganish uchun vaqt ajratishni qiyinlashtiradi. Onlayn resurslarni yuzmayuz o'qitish bilan birlashtirgan aralash ta'lim yondashuvlari moslashuvchanlikni ta'minlaydi [10].

Tibbiyot tilining o'ziga xosligi: Tibbiyot terminologiyasi murakkab va kontekstga bog'liq bo'lishi mumkin. Tibbiy lug'at va muloqot ko'nikmalariga qaratilgan maxsus til kurslari muhim ahamiyatga ega [11].

Madaniy sezgirlik: Muloqotda madaniy nuanslarni tushunish bemorni samarali parvarish qilish uchun juda muhimdir. Madaniy kompetensiyalarni tayyorlash chet tilini o'qitish dasturlariga kiritilishi kerak [12].

Ingliz tilida so'zlashmaydigan muhitda amaliyot o'tayotgan tibbiyot mutaxassislari uchun ingliz tilini bilish juda muhimdir. Vazifaga asoslangan ta'lim va simulyatsiyaga asoslangan treninglarmuloqotko'nikmalarini oshirishning samarali metodologiyasi hisoblanadi. Biroq, vaqt cheklovlari va

maxsus tibbiy til kabi muammolar maqsadli echimlarni talab qiladi. Kelgusi tadqiqotlar innovatsion o'qitish yondashuvlarini o'rganishni davom ettirishi va ularning klinik amaliyotga ta'sirini baholashi kerak.

METODOLOGIYA: Bo'lajak tibbiyot mutaxassislari uchun ingliz tilini o'rgatish tilni bilishni tibbiy terminologiya va muloqot qobiliyatlari bilan birlashtirgan maxsus yondashuvni talab qiladi. Buning uchun bir necha samarali o'qitish usullari:

Tibbiy lug'at va terminologiya: Tibbiy lug'at va terminologiyada kuchli poydevor yaratishdan boshlang. Talabalarga umumiy tibbiy atamalar va ularning to'g'ri talaffuzi bilan tanishish uchun kartalar, viktorinalar va mashqlardan foydalaning.

Rol o'ynash va simulyatsiyalar: talabalar real hayotdagi tibbiy vaziyatlarni qo'llashlari mumkin bo'lgan stsenariylarni yarating. Bu shifokor va bemor dialoglari, tibbiy maslahatlar yoki tez yordam bo'limidagi o'zaro aloqalarni o'z ichiga olishi mumkin. Talabalarni tegishli til va muloqot qobiliyatlaridan foydalanishga undash.

Haqiqiy materiallar va amaliy tadqiqotlar: O'qish va tushunish mashqlari uchun haqiqiy tibbiy matnlar, maqolalar, amaliy tadqiqotlar va hisobotlarni taqdim eting. Bu talabalarga haqiqiy tibbiy tilni ochib beradi va ularga professional kontekstda qanday qo'llanilishini tushunishga yordam beradi.

Tinglash va talaffuz mashqlari: tibbiy suhbatlar, ma'ruzalar yoki intervyularning audio yozuvlarini qo'shing. Talabalarga tibbiyot mutaxassislarning talaffuzi va intonatsiyasini taqlid qilishni tinglash, transkripsiya qilish va mashq qilishlarini so'rang.

Tibbiy jurnallar va ilmiy maqolalar: Talabalarni tibbiyot sohasidagi akademik yozuvlar bilan tanishtirish. Ularga tadqiqot maqolalari, amaliy tadqiqotlar va jurnal maqolalarini o'qish va tahlil qilish kerak. Bu ularning o'qishni tushunishni yaxshilashga yordam beradi va ularni rasmiy tibbiy yozishga ochib beradi.

Interaktiv multimedia resurslari: tibbiy ingliz tiliga qaratilgan videolar, podkastlar va interaktiv onlayn platformalar kabi multimedia resurslaridan foydalaning. Ushbu manbalar tibbiy til va tushunchalarni o'rganishning dinamik va qiziqarli usullarini taqdim etadi.

Guruhdagi munozaralar va munozaralar: Talabalarni tibbiy mavzular bo'yicha munozara va bahslarda qatnashishga undash. Bu tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va o'quvchilarga o'z fikrlarini ingliz tilida samarali ifoda etishga yordam beradi.

Tibbiy hujjatlar amaliyoti: Talabalarni tibbiy hisobotlar, bemorlar tarixi va boshqa muhim hujjatlarni yozishga o'rgating. Aniq va qisqacha tibbiy yozuvlarni yaratish uchun shablon va ko'rsatmalar bering.

Madaniy kompetensiya va sezgirlik: talabalarga tibbiy muloqotda madaniy nuanslar va sezgirlik haqida o'rgatish. Bu turli xil kelib chiqishi bo'lgan bemorlar bilan samarali muloqot qilish uchun juda muhimdir.

Til laboratoriya mashg'ulotlari: Talabalar nazorat ostidagi muhitda tinglash, gapirish va talaffuz qilishni mashq qilishlari mumkin bo'lgan til laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazing. Yaxshilash uchun mashqlar va fikr-mulohazalarni taqdim eting.

Mehmon ma'ruzalari va seminarlari: Tibbiyot mutaxassislari yoki ekspertlarni

ingliz tilida ma'ruzalar yoki seminarlar o'tkazishga taklif qiling. Bu talabalarni haqiqiy tibbiy muloqotga ochib beradi va ularga soha mutaxassislaridan o'rganish imkonini beradi.

Tajribali o'rganish va klinik kuzatuvlar: Talabalarga klinik sharoitda tibbiy muolajalar, maslahat va o'zaro ta'sirlarni kuzatish imkoniyatlarini tashkil qiling. Bu birinchi tajriba ularning tibbiy amaliyotlar va atamalar haqidagi tushunchalarini oshiradi.

Xulosa sifatida, ushbu usullarni talabalarimizning o'ziga xos til o'rganish darajalariga, ko'nikmalariga moslashtirish zarur hisoblanadi. Bundan tashqari, o'z bilimlarini mustahkamlash uchun muntazam ravishda fikr-mulohaza va amaliyot uchun imkoniyatlar taqdim eting.

MUHOKAMA. Ingliz tilini bilish tibbiyot mutaxassislari uchun juda muhim, chunki u globallashtirish sog'liqni saqlash muhitida bemorlar, hamkasblar va manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi. Ushbu munozara tibbiyot mutaxassislari uchun ingliz tilining chet tili sifatidagi ahamiyatini tanqidiy ko'rib chiqish va shu nuqtai nazardan til ko'nikmalarini yaxshilash strategiyalarini o'rganishga qaratilgan.

Sog'liqni saqlash sohasida ingliz tilini bilishning ahamiyati:

1. Bemorga yo'naltirilgan yordam: Bemorga yo'naltirilgan yordam ko'rsatishda samarali muloqot muhim ahamiyatga ega. Aniq va to'g'ri muloqot bemorlar o'z tashxislarini, davolash rejalarini va har qanday zarur ko'rsatmalarni tushunishlarini ta'minlaydi [15].

2. Hamkorlik va jamoaviy ish: Sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari ko'p tarmoqli

jamoalarda ishlaydi, bu yerda aniq muloqot uzluksiz hamkorlik uchun juda muhimdir. Noto'g'ri tushunish yoki noto'g'ri talqin qilish bemorning natijalari uchun jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin [16].

3. Global tibbiy bilimlarga kirish: Tibbiy adabiyot va tadqiqotlarning muhim qismi ingliz tilida nashr etiladi. Tilni bilish so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lish va jahon tibbiyot hamjamiyatiga hissa qo'shish uchun zarurdir [17].

Ingliz tilini o'rganishda tibbiyot mutaxassislari duch keladigan qiyinchiliklar:

1. Vaqt cheklovlari: Tibbiyot mutaxassislari ko'pincha talabchan jadvalarga ega bo'lib, til o'rganish uchun cheklangan vaqtni qoldiradilar.

2. Ixtisoslashgan tibbiy terminologiya: Ingliz tilida tibbiy jargonni o'rganish terminologiyaning murakkabligi va o'ziga xosligi tufayli qiyin bo'lishi mumkin [16].

3. Madaniy sezgirlik: Tildagi madaniy nuanslarni tushunish turli xil bemorlar populyatsiyalariga sezgir va empatik yordam ko'rsatishda juda muhimdir [14].

Ingliz tilini bilish darajasini oshirish strategiyalari:

1. Moslashtirilgan til dasturlari: Tibbiy terminologiya, muloqot qobiliyatlari va madaniy kompetensiyaga qaratilgan maxsus ingliz tilidagi dasturlarni ishlab chiqish tibbiyot mutaxassislarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirishi mumkin [5].

2. Immersiv ta'lim muhitlari: Ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda immersion dasturlari yoki klinik joylashtirishlar haqiqiy sog'liqni saqlash sharoitlarida amaliy mashg'ulotlar o'tkazish imkoniyatini beradi.

3. Texnologiyadan foydalanish: Til o'rganish ilovalari, virtual reallik

simulyatsiyalari va onlayn resurslar an'anaviy sinfdagi ta'limni to'ldirib, moslashuvchan va qulay o'rganish imkoniyatlarini taklif qilishi mumkin.

Ingliz tilini bilish darajasini oshirish tibbiyot mutaxassislari uchun tobora globallashtirib borayotgan sog'liqni saqlash landshaftida yuqori sifatli yordam ko'rsatish uchun zarur. Ingliz tilini chet tili sifatida o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklarni yengib o'tishda moslashtirilgan til dasturlari, immersiv tajribalar va texnologiya yordamida o'rganish yordam berishi mumkin.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, turli metodologiya va yondashuvlarni chuqur tahlil qilish natijasida ma'lum bo'ladiki, moslashtirilgan til dasturlari va chuqur o'rganish tajribalari intiluvchi tibbiyot mutaxassislarning til ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, tadqiqot o'quv dasturiga tibbiy terminologiya va ixtisoslashtirilgan tillarni o'qitishni integratsiyalash, talabalarni murakkab tibbiy nutqni boshqarish uchun zarur vositalar bilan jihozlash muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, haqiqiy klinik stsenariylar va amaliy mashqlar bilan tanishish haqiqiy sog'liqni saqlash sharoitlarida ishonch va malakani oshiradi. Natijalar, shuningdek, tibbiyot faoliyati davomida til ko'nikmalari bo'yicha doimiy kasbiy rivojlanish zarurligini ta'kidlaydi. Tibbiyot dinamik va doimiy rivojlanayotgan soha bo'lgani uchun, eng so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lish va turli bemorlar va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish muhim bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu tadqiqot ingliz tilini bilish va shifokorlik kasbidagi muvaffaqiyat o'rtasidagi inkor etilmaydigan bog'liqlikni ta'kidlaydi. U

nafaqat lingvistik, balki umummadaniy kompetensiyani va samarali muloqot strategiyalarini ham o'zida mujassam etgan holda til ta'limiga kompleks yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi. Ingliz tilidagi

mustahkam poydevor bo'lajak tibbiyot mutaxassislarini global sog'liqni saqlash hamjamiyatiga munosib hissa qo'shish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hanna V. Shcherbakova. The Issue of Formation of Polycultural Competence in Medical Students in the Educational Process of Medical Colleges: Major Results and Inferences. *Pedagogical sciences. European Researcher*, 2014, Vol.(88), № 12-1. Pp. 2087-2092.
2. Методика обучения иностранным языкам (учебное пособие для студентов Института математики и механики им. Н.И. Лобачевского по направлению «педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)»). – Казань, КФУ, 2016. – 189с.
3. Divi, C., Koss, R. G., Schmaltz, S. P., & Loeb, J. M. (2007). Language proficiency and adverse events in US hospitals: A pilot study. *International Journal for Quality in Health Care*, 19(2), 60-67.
4. Hsieh, E. (2010). Not just "getting by": Factors influencing providers' choice of interpreters. *Journal of General Internal Medicine*, 25(5), 30-35.
5. Villanueva, G. (2014). The importance of medical Spanish and cultural competency in the medical field. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 1(3), 157-160.
6. Kim, J. W., Lee, S. J., & Lee, W. K. (2017). Task-based learning program for improving the communicative skills of healthcare professionals. *PLoS ONE*, 12(5), e0177676.
7. Kardong-Edgren, S., Adamson, K. A., Fitzgerald, C. J., & Walsh, C. M. (2015). A review of currently published evaluation instruments for human patient simulation. *Clinical Simulation in Nursing*, 11(4), 293-298.
8. Jang, K. S., Baek, S. J., & Kwon, Y. S. (2017). The effects of simulation-based learning using standardized patients in nursing students: A meta-analysis. *Nurse Education Today*, 53, 35-43.
9. Willis, D., & Willis, J. (2007). *Doing task-based teaching*. Oxford University Press.
10. Silver, R., & Nickerson, R. (2014). Blended learning for professional and intercultural communication: The TALC model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 136, 284-288.
11. Harden, R. M., Lilley, P., Patricio, M., & the STORIES, T. (2013). Twelve tips for introducing a program of early experiences in healthcare education. *Medical Teacher*, 35(11), 847-852.

MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALAR YAKKA MASHG'ULOTDA O'YIN FAOLIYATIDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

AKRAMOVA XAFIZA SAMADOVNA

JDFU Maxsus pedagogika kafedra dotsenti

ABATBAYEVA AYNURA JANGABAYEVNA

Maxsus pedagogika, Defektologiya (Logopediya) mutaxassisligi 2- bosqich magistri

Annotatsiya. Ushbu bolalarni maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar yakka mashg'ulotda o'yin faoliyatidan foydalanish xususiyatlari bo'yicha ishlarning samaradorligini oshirishga ilmiy yondashuvlar asosida nutq faoliyati motivatsiyasini boyitish.

Tayanch so'zlar va iboralar: O'yinning ko'pgina konsepsiyalari mavjud bo'lib, buyuk psixolog va pedagoglar, istak-hohishlarni ro'yobga chiqarish vositasi, Syujetli-rolli o'yinlardan tashqari aqli zaif bolalar didaktik va harakatli o'yin, psixologik o'rganish, ta'lim, hissiy aloqa.

Аннотация. Обогащение мотивации речевой деятельности на основе научных подходов для повышения эффективности работы над особенностями использования игровой деятельности в индивидуальном обучении умственно отсталых детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Существует множество концепций игры, великие психологи и педагоги, средства исполнения желаний, дидактические и подвижные игры для умственно отсталых детей, психологическое обучение, образование лим, эмоциональная связь.

O'yin faoliyati - bolalar hayotida alohida mazmunga ega. O'yinni «hayot yo'ldoshi» sifatida qabul qilish lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida u asosiy mazmunni tashkil qilib, yetakchi faoliyat sifatida turtib chiqadi, mehnat va o'qish bilan chambarchas bog'liqdir. Ko'pincha jiddiy voqeyalar bolada o'yin shaklini egallaydi. Bu shaxsning barcha tomonlarini o'ziga jalb qiladi: bola harakatlanadi, gapiradi, idrok qiladi, fikrlaydi; o'yin davomida uning tasavvuri va boshqa psixik jarayonlari faollashadi. O'yin – bu erkin va mustaqil faoliyat bo'lib, bolaning shaxsiy tashabbuskorligi bilan yuzaga keladi, hamda faol ijodiy xarakter, yuksak emotsional mazmunga boyligi bilan ajralib turadi.

O'yinning ko'pgina konsepsiyalari mavjud bo'lib, buyuk psixolog va pedagoglar tomonidan yaratilgan, turli xil nazariy vaziyatlarda turadigan va turli xil yo'nalishdagi o'yinlar.

O'yin haqida V.Shtern o'z fikrini bayon etadi: «Erkin, birdan-bir maqsadli faoliyat

– agar biz o'yin jarayonida ong holatini xarakterlash istagi paydo bo'lsa, o'yinni aynan shunday ta'riflash joiz. Bu yagona maqsadli faoliyat hisoblanadi, ya'ni o'zi bilan o'zi qoniqib, o'ziga tegishli bo'lmagan – «ishga» qarama-qarshi bo'lgan maqsadlarga yo'naltirilmagan bo'ladi. O'ynayotganning ongida o'yinning maqsadi o'yinning tugashiga kelib batamom muvaffaqiyatga erishilgan bo'ladi. O'yin ong tomonidan atroflicha ko'rib chiqilsagina, bu fikr to'g'ri bo'lishi mumkin. Aksincha agar o'yinga «o'z ongida hosil bo'lgan tasavvurlariga qaramay, hayotiy vazifa» sifatida qaralsa, o'yin quyidagi maqsadlarga egaligi aniqlanadi, ya'ni bular o'yin chegarasidan chiqadigan maqsadlardir: rivojlanib kelayotgan qobiliyatlar hamda yuzaga keluvchi jiddiy funksiyalarning ongsiz mashqlarining mustaqil shakllanishi kabi maqsadlar».

K.Koffkaning o'yin haqidagi tasavvurlarini ko'rib chiqamiz. U uchun o'yin bola dunyosi (kattalar dunyosiga qaraganda

o'ziga xos va kattalar dunyosi nuqtai nazaridan qaraganda tushunarsiz bo'lgan dunyo)ning namoyon bo'lishida juda muhim hisoblanadi. O'yin faoliyati tarbiyaning alohida bir tizimiga tegishli bo'lib, bu tizim boshqa tizimlar qatorida mavjuddir. Bola ong tizimi tarbiya tizimlari bilan mos keladi, ular bir-biridan mustaqil ravishda, faqatgina dinamik tomondan bog'liq bo'ladi. Koffka o'yinni bolaning alohida o'ziga xos sifatlarga ega bo'lgan dunyosining namoyon bo'lishi sifatida tahlil qiladi.

Kattalar dunyosini o'zlashtirish qonun-qoidalari, kattalar hayotiga tayyorlash va boshqalar nuqtai nazaridan qaralishi noto'g'ri. Shunday bo'lsa, bu o'ynayotgan bolaning dunyosini mustaqil paydo bo'lishi deb muhokama qilgan bo'lar edik. J.Piaje ham xuddi shunday qarashga ega. Piajening ishlari shunga asoslanganki, bolaning ichki dunyosi o'z qonun-qoidalariga asosan qurilgan bo'lib, u kattalar dunyosining qonun-qoidalaridan butunlay farq qiladi. Piaje «Bolaning nutq va tafakkuri» nomli ilmiy ishida bolaning ongi, misol uchun, bir vaqtning o'zida ikkita turli xil, birin-ketin joylashgan dastgohlarda tikayotgandek bo'ladi, - degan fikrni bildirgan. Hayotning dastlabki yillarida olib borilgan ish juda muhim hisoblanadi. Bu bolaning o'ziga bog'liq bo'lib, u atrofidagi barcha o'zini qondira oladigan narsalarni o'ziga jalb qiladi va sintezlaydi. Bular – hohish-istaklar, injiqliklar, o'yinlar. Keyinchalik esa, aksincha, ijtimoiy doira tiklanadi, bunda borgan sari bolaning ta'siri sezila boshlaydi. Bu – mantiqiy nutq, bir so'z bilan aytganda reallik. Z.Freydning o'yin haqidagi qarashlarini o'rganib chiqamiz. Freyd bolalar o'yinining tabiatini tushuntiradi, bunda u birinchi navbatda iqtisodiy nuqtai nazardan qaraydi, ya'ni mamnuniyat qabul qilish maylini asos deb biladi. Z.Freyd yozishicha: «Bolalar hayoti davomida o'zlarida qolgan taassurotlarini o'yinda ham qaytarishadi,

bu taassurotlar kuchidan ular qattiq ta'sirlanadilar, boshqacha qilib aytganda ular vaziyat ustidan to'la hukmronlik qiladilar. Bizga ma'lumki, boshqa tomondan butun o'yin ularning hohish-istaklari ostida amalga oshadi, bu istak ularning tezroq katta bo'lishlarini va barcha hatti-harakatlari xuddi kattalarnikidek bo'lishini hohlaydilar».

Psixologiyada o'yin 30-yillardan beri o'rganib kelinayotgan bo'lib, shu bilan birga psixologlar aynan bolalar o'yinini tushunishga harakat qilishgan, buning uchun ular individning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatining xususiyatlariga asoslanganlar. L.S.Vigotskiy ta'kidlashicha, o'yinni tushunish uchun maktabgacha yosh davrida namoyon bo'ladigan yangi ehtiyojlar va sabab (motiv)larni anglay olish lozim. Bu davrda bolada bir qator turli xil amalga oshmaydigan g'oya va hohish-istaklari paydo bo'ladi. Shuning bilan birga istagiga darhol erishish g'oyasi unda saqlangan bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bola tilak, hohish-istaklarini hayolan amalga oshirish qobiliyatiga ega. Shundan kelib chiqqan holda, bola nega o'ynaydi degan savolga, amalga oshmaydigan orzu-istaklarning hayolan, tasavvur qilish orqali amalga oshirish maqsadi turgan bo'ladi, - deb javob berish lozim.

O'yin bu istak-hohishlarni ro'yobga chiqarish vositasi bo'lib, ammo yagona istak emas, balki umumlashgan istaklardir. Vigotskiy o'yin mezoni bo'yicha, unda soxta vaziyatlarni hosil qilishni tavsiya qilib, uning fikrlashicha bu qoidalar bilan uzviy bog'liqdir. Soxta vaziyat – o'yin, real vaziyatlardan farqi shundaki, «real hayotda mavjud bo'lgan narsa bola nazaridan chetda qoladi, lekin o'yinda hatti-harakatlarni belgilab beruvchi qonun-qoidalarni bildiradi».

Bola rivojlanishida o'yin roli katta ahamiyatga ega bo'lib, u quyidagilarga bog'liq: soxta vaziyatdagi hatti-harakat bolani

vaziyatli aloqadorlikdan ozod etadi, bola o'yindagi vaziyatni ko'rishga emas, balki uni fikrlash, bilish, idrok qilishga o'rganadi.

O'yin jarayonida bola predmetlarning mazmun-mohiyatini ulardan ajralgan holda tushunishga, anglashga harakat qiladi, lekin bir vaqtning o'zida mavjud predmet orqali u faqatgina mavjud harakatni bajaradi, bu bilan biz bola predmet bilan emas, balki uning mohiyati bilan ishlashni boshlaydi demoqchimiz. Lekin ular bilan biron bir harakat qilmoqchi bo'lsa, u albatta bevosita shu predmetdan foydalanadi, uning mazmunini esa faqatgina maktab yoshida to'liq anglay oladi.

Vigotskiy maktabgacha yosh davrida o'yin faoliyati ustunlik qiluvchi faoliyat deb hisoblaydi. Hayotning asosiy vaziyatlarida bola o'zini o'yindagidan farqli ravishda mutlaqo o'zgacha tutadi. Biroq o'yin bola rivojlanishiga asosiy zamin yaratadi. O'yin jarayonida bola har doim o'zidan balandda, o'zining har doimgi hatti-harakatlardan yuksakroq darajada bo'ladi, boshqacha qilib aytganda u o'zidan bir pog'ona yuqoriroq bo'ladi.

Shuning uchun ham maktabgacha yosh davrida o'yin faoliyati yetakchi rolni o'ynaydi. Shunday qilib, Vigotskiy o'yinning qoq markazi sifatida, soxta vaziyatlarni ajratib chiqaradi. Aynan bu soxtalik bola ongini qay darajadiligini yaqqol ko'rsatadi. Ushbu fikr D.B.Elkonin teoriyasi asosini tashkil qilib, «O'yin psixologiyasi» kitobida aniq ifodalangan. Elkoninning o'yin haqidagi fikri «Inson o'yini – bu shunday faoliyatki, samarali faoliyatning bevosita shart-sharoitlari natijasida insonlar orasida ijtimoiy munosabatlar hosil bo'ladi». O'yinni tahlilida, uni alohida qobiliyatlar (idrok, xotira, tasavvur va b.) yig'indisiga joylashtirish mumkin, hamda bu qobiliyatlarning solishtirma og'irligini va rivojlanishini o'rganib chiqish lozim. Lekin

bunday tahlil o'yin tabiati va sifatining o'ziga xosligini tushunishga yordam bera olmaydi. Umumiy xususiyatga ega birliklarni ajratib chiqish zarur. Ushbu birlik roldir. Aynan rol va u bilan organik jihatdan bog'liq bo'lgan hatti-harakatlar rivojlangan o'yin shaklining birligi hisoblanadi.

D.B.Elkoninning aytishicha, rolli o'yinlar tarkibiga syujet va mazmun kiradi. Syujet – bu voqelikning sohasi bo'lib, o'yin jarayonida bola tomonidan aks ettiriladi. Mazmun hatti-harakatning markaziy xarakterli momenti hamda bolalarning kattalar, ularning mehnati va ijtimoiy hayot orasidagi munosabati sifatida bola tomonidan aks ettiriladi. Rolli o'yinning rivojlangan, kengaygan shaklining mazmuni predmet va undan insonning foydalanishi emas, balki ushbu predmetlar orqali kattalarning amalga oshiradigan xatti-harakatlari bo'lib hisoblanadi.

O'yin faoliyati bola hayotida, uning jismoniy, ruhiy, aqliy kamolatga yetishida muhim vositalardan biri hisoblanadi. O'yin orqali aqli zaif bolalar tafakkur, tasavvur, xotira, diqqati kabi barcha psixik jarayonlari rivojlanadi va atrof - muhit haqidagi bilimi yanada kengayib boradi. Maktabgacha ta'lim muassasasida o'yin faoliyatidan to'g'ri va unumli foydalanish, har bir o'tkaziladigan mashg'ulotlar va sayr faoliyatining samaradorligini oshirib boradi.

O'yin aqli zaif bolaning psixologik ko'rinishiga rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatuvchi, eng yaqin rivojlanish sohasini ta'minlovchi yetakchi faoliyat bo'lishi kerak.

Aqli zaif bolada mustaqil, ketma-ketlikka amal qilgan holda o'yin tashkil etishini sekinlashtiruvchi sabablar ichidan, avvalambor, asosiysini – bosh miya po'stlog'i integrativ funksiyasining rivojlanmaganligini ajratib ko'rsatish kerak, shu sabab kattalar bilan emotsional ish yuzasidan muloqot, statik funksiyalar, nutqni o'zlashtirish muddatlari kechikishini keltirib chiqaradi.

O'yinni tashkil qilishga bola rivojlanishi uchun zarur pedagogik sharoitlarning yo'qligi ham salbiy ta'sir qiladi, buni ayniqsa, maktab yoshigacha bo'lgan aqli zaif bolalar yopiq turdagi muassasalarda tarbiyalanganlarida kuzatish mumkin. Zarur yangi emotsional taassurotlardan mahrum aqli zaif bola - oligofren shaxslar, predmetlarning tor doirasi bilan tanish; uning hayoti cheklangan bir xillikda kechadi. Shu tariqa undagi mavjud organik nuqsonga atrof olam haqidagi nochor va ba'zan buzilgan tushunchalar qo'shiladi.

Kichik yoshdagi aqli zaif bolalar maxsus maktabgacha ta'lim muassasalariga kelganlarida, odatda, umuman o'ynashni bilmaydilar, ular o'yinchoqlarning funksional belgilanishidan qat'iy nazar bir xillikdagi amallarni

bajaradilar. Bola uzoq vaqt davomida kubik, o'rdak, mashinani bir xillikda taqillatib o'tirishi mumkin.

Bunda ayniqsa, qo'g'irchoqqa bo'lgan munosabat e'tiborga molik, u xuddi boshqa o'yinchoqlardek qabul qilinadi. Qo'g'irchoq shodon tuyg'ularni paydo qilmaydi va odam o'rinbosari sifatida qabul qilinmaydi. Jonivor-o'yinchoqlar ham aqli zaif bolada qiziqish xislarini uyg'otmaydi. Ular bilan bajariladigan amallar xuddi kubik va mashinalardagidek bo'ladi. O'rgatilmagan aqli zaif bolalar orasida o'yinchoqning ta'mini "tatib" ko'rishni yoqtiradiganlari ham uchraydi. Ular rangli kubikning bir qismini tishlab uzib olmoqchi bo'ladilar, matryoshkani yalaydilar. O'yinchoqlar bilan bu kabi amallar asosan chuqur aqli zaif bolalarga xos, lekin bir qator holatlarda ular shunchaki o'yinchoqlar bilan o'ynay bilmaslik, ularni funksional belgilanishi bo'yicha qo'llay olmaslik natijasi ham bo'ladi.

Aqli zaif bolalarning aksariyat qismida amallar bilan birgalikda jarayonli harakatlar ham kuzatiladi, bunda bola uzluksiz bir xil o'yin jarayonini takrorlaydi: qo'g'irchoqni

yechintirib-kiyintiradi, kubiklardan qurilma yasab- buzadi; idish-tovoqlarni olib joyiga qo'yadi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida tarbiyalanmagan maktab yoshigacha aqli zaif bolalarning o'ziga xos tomoni ularning noadekvat harakatlar bajarishidir. Bunday harakatlarni na mantiq, na o'yinchoqning funksional belgilanishi bilan tushuntirish mumkin, ularni zinhor normal bola o'yinida kuzatish mumkin bo'lgan o'rinbosar predmetlarni qo'llash bilan adashtirmaslik kerak. Normal maktab yoshigacha bola jon-jon deb qoshiq o'rniga tayoqcha, sovun o'rniga kubik va x.k. ishlatadi. Bunday harakatlarni o'yin talablari taqozo qiladi va bu uning oliy darajada rivojlanayotganini ko'rsatadi. Lekin maxsus maktabgacha ta'lim muassasalariga kelgan aqli zaif bolalarda aynan shunday o'rinbosar predmetlarni ishlatish harakatlari umuman uchramaydi.

O'yin jarayonida intellektual kamchiliklarga ega bolalar o'yinchoqlarni ovoz chiqarmay, jimgina o'ynaydilar, ba'zi-ba'zida alohida emotsional tovushlar chiqaradilar, ba'zi o'yinchoq yoki harakatlar nomini ifodalovchi so'zlarni talaffuz qiladilar. O'rgatilmagan aqli zaif bola o'yinchoqlardan tez charchaydi. Uning o'ynash davomiyligi odatda o'n besh daqiqadan ortmaydi. Bu narsa o'yinchoqlarga bo'lgan haqiqiy qiziqish yo'qligidan dalolat beradi.

Maxsus ta'limsiz aqli zaif bolalarda o'yin yetakchi o'rinni egallay olmaydi va albatta psixik rivojlanishiga ta'sir qila olmaydi.

Bunday ko'rinishda o'yin anomal bola rivojlanishidagi nuqsонlarni korreksiyalash va kompensatsiyalash vositasi bo'la olmaydi. Aqli zaif bolalarga ta'lim va tarbiya berish dasturida "O'yin" bo'limiga markaziy o'rin ajratilishi bejiz emas. Bu bilan o'yin faoliyatining bola rivojlanishini boyitish, anomal bola psixikasidagi turli nuqsонlarni korreksiyalash va kompensatsiyalash,

maktabda o'qishga tayyorlashdagi ahamiyati ko'rsatilgan.

Ma'lumki, bolaning o'yin faoliyati ko'p qirrali, o'yinlar ham turli-tuman. Ularning orasida asosiy o'rinni syujetli-rolli o'yinlar egallagan. Uning bola rivojidadagi alohida rolini hisobga olgan holda, dastur aqli zaif bolada bosqichma-bosqich syujetli-rolli o'yin mexanizmini shakllantirishga e'tibor qaratadi.

Defektolog-o'qituvchi oldida aqli zaif bolalarni o'yinlar olamiga asta-sekin olib kirish, unga turli o'yin jarayonlarini, tengqurlari bilan muloqot qilishning turli vositalarini o'rgatish vazifasi yotadi.

Syujetli-rolli o'yinlardan tashqari aqli zaif bolalar didaktik va harakatli o'yinlarni ham o'rganadilar.

Didaktik o'yinlar ayni vaqtda bolalarni o'qitishning shakli hisoblanadi. Uning xalq pedagogikasidagi kelib chiqishi o'yinlarning qo'shiqlar bilan, harakatlar bilan birlashishiga asoslangan ta'limiy o'yinlarni yaratgan. Didaktik o'yinda barcha strukturaviy elementlar, bolalarning o'yindagi faoliyati uchun xarakterli bo'lgan: maqsad, jamlanma, o'yin faoliyati, qoida, natija jamlangan.

Lekin ular bir qancha o'zgacha shaklni ko'rsatadi va didaktik o'yinlarning bolalarga ta'lim va tarbiyasidagi asosiy rolini sharoitga moslagan.

Didaktik topshiriqlarning mavjudligi o'yinlarning ta'limiy xarakterini, uning tarkibini bolalarning kuchli aqliy faoliyatiga yo'naltirilganini tasdiqlaydi. Didaktik o'yinda mashg'ulot davomida topshiriqning to'g'ridan-to'g'ri qo'yilishidagi farqda u bolaning o'yin topshirig'i sifatida namoyon bo'ladi. Didaktik o'yinning asosiy ahamiyati shundaki, u bolaning fikri va nutqida mustaqillik va faollikni hosil qiladi.

O'yin faoliyati har doim ham ko'rinuvchan xarakterni yuzaga keltirmaydi. Bu to'liq yo'naltirilgan kuzatish, taqqoslash,

ba'zan oldingi o'zlashtirilganlarni qayta eslash, o'ylash jarayonlarini to'liq ifodalovchi aqliy faoliyat hamdir. Murakkabligi bo'yicha ular aqliy tarkib va o'yin topshiriqlari, bolalarning yoshiga moslik darajalari turli xil va sharoitga moslashgandir.

Murakkabligi jihatdan ular turlicha va bosh mazmunning, o'yin maqsadining darajasi bilan bolalarning yosh xususiyatlari bilan belgilanadi.

O'yin harakatlarining hajmi ham turlichadir. Kichik guruhlarda – bu ko'p xollarda takrorlanuvchi 1-2 ta harakatdan, kattaroq guruhlarda esa 5-6 ta harakatdan iborat. Katta maktabgacha yoshdagilarning sport xarakteriga ega bo'lgan o'yinlardagi o'yin harakatlari boshidanoq vaqt bo'yicha taqsimlangan va ketma-ket amalga oshiriladi. Ularni o'zlashtirgan bolalar maqsadga intilib, aniq, tez kelishgan holda o'zlashtirilgan sur'atda o'yin vazifasini oladilar. Didaktik o'yinlarning elementlaridan biri qoidalar hisoblanadi. Ular o'rgatishning vazifasi va o'yin mazmuni bilan belgilanadi va o'z navbatida o'yin harakatlarining xarakterini va usullarini aniqlab beradi, bolalarning xulqini, bolalar o'rtasidagi va tarbiyachi bilan o'zaro munosabatlarni shakllantiradi va yo'naltiradi. Qoidalar yordamida bolalarda o'zgargan sharoitlarda mo'ljal olish qobiliyati, bevosita istaklarni jilovlash ko'nikmasi, emotsional – irodaviy zo'riqishni namoyon qilishni ushlab tura olish shakllanadi. Buning natijasida o'z harakatlari bilan boshqa o'ynovchilarni boshqarish qobiliyati rivojlanadi.

O'yin qoidalari o'rgatuvchi, tashkil etuvchi va intizomiy xarakterga ega. O'rgatuvchi qoidalar bolalar oldida kim, nimani va qanday qilish kerakligini ochishga yordam beradi: ular o'yin harakatlari bilan munosabatda bo'ladi, harakatlarning ro'lini kuchaytiradi, bajarish usulini aniqlashtiradi. Tashkil yetuvchi qoidalar esa bolalarning o'yindagi o'zaro munosabatlarini, tartibni,

ketma-ketlikni belgilaydi. Intizomiy qoidalar nimani va nima uchun qilish mumkin emasligi haqida ogohlantiradi.

Tarbiyachi qoidalardan ehtiyotkorlik bilan foydalanishi, o'yinni ular bilan zo'riqtirmasligi, faqat zarur holdagina ularni qo'llashi lozim. Ko'p qoidalarni kiritish, ularni bolalarga majburan bajartirish salbiy natijalarga olib keladi. Haddantashqari intizom bolalarda o'yinga qiziqishni pasaytiradi, xatto o'yinni buzadi, ba'zan esa qoidalarni bajarishdan qochish maqsadida ayyorlikni

keltirib chiqaradi. Didaktik o'yin natijasi – shunchaki har qanday usul bilan erishilgan g'alaba emas, balki bolalar tomonidan erishilgan bilimlarni o'zlashtirish, aqliy faoliyat rivojlanishi, o'zaro munosabatlardagi yutuqlar darajasining ko'rsatkichidir. O'yin vazifalari, harakatlari, qoidalari, o'yin natijasi bir-biri bilan bog'langan. Bu tarkibiy qismlardan birortasining yo'qligi o'yinning butunligini buzadi, tarbiyaviy ta'sirini pasaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M Ayupova "Ilogopediya" Toshkent 2007 y
2. Muminova L. R., Shomaxmudova R. SH. "Imkoniyati cheklangan bolalarni individual-korreksion rivojlantirish dasturining metodik asoslari" -T., 2007
3. Akramova X. (2020). Zamonauiy multimedia vositalaridan foydalaniish - muvaffaqiyat garovi . Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI, 1(12), 1-5. izvlacheno ot https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3162
4. Akramova, X. (2020). Maktabgacha ёшдаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият технологияси. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3994
5. Akramova, X. (2020). Mehnat darslarida aqli zaif bolalar nutqini o'stirishning o'ziga xosligi. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4025

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕРЕРАБОТКУ ПРОДУКЦИИ ПТИЦЕВОДЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

САРИМСАКОВ Х.У. доцент кафедры “Информационные технологии”,
АТАЖОНОВА С.Б., доцент кафедры “Информационные технологии”,
МИРЗААХМЕДОВ А.А., магистрант группы М-31-22 Андижанский машиностроительный институт

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос внедрения цифровых технологий в сектор переработки продукции на птицеводческих предприятиях. Основное внимание уделяется применению современных информационных систем, автоматизации процессов и внедрению инновационных технологий для оптимизации производственных процессов, улучшения качества продукции и повышения эффективности бизнеса. Статья также рассматривает примеры успешной реализации цифровых решений в птицеводстве и их влияние на конкурентоспособность предприятий данной отрасли.

Ключевые слова: цифровые технологии, переработка продукции, птицеводство, информационные системы, автоматизация производства, инновации, конкурентоспособность.

Введение. Современное птицеводство сталкивается с вызовами, требующими внедрения передовых технологий для оптимизации производства и обеспечения высокого качества продукции. В условиях растущей конкуренции и строгих стандартов безопасности продукции, внедрение цифровых технологий становится необходимостью для эффективного управления всеми аспектами производственного процесса.

Цель данной статьи - проанализировать потенциал и преимущества цифровизации в секторе птицеводства, предоставив читателям обзор современных решений, инновационных подходов и успешных кейсов. Мы рассмотрим влияние цифровых технологий на повышение эффективности переработки продукции, улучшение условий труда, а также снижение затрат. В результате, статья предоставит читателям понимание того, как интеграция цифровых решений может повысить конкурентоспособность и устойчивость птицеводческих предприятий в

современном бизнес-окружении.

Методы исследования. Цифровизация - одно из главных направлений развития сельского хозяйства, в том числе и птицеводства, которое оптимизирует бизнес-процессы на птицефабриках, увеличивает их эффективность и помогает производить наиболее востребованный и конкурентоспособный продукт на рынке. Важнейшее направление цифровизации в птицеводстве - программное обеспечение производства. Специализированные системы управления организуют и автоматизируют все бизнес-процессы на птицефабрике: от планирования и снабжения до учета и отчетности. Это сокращает затраты на ручное управление и повышает точность и оперативность принятия стратегических решений [1-3].

Цифровизация птицеводства может включать в себя различные методы и технологии для оптимизации производственных процессов, управления данными, улучшения условий содержания птиц и обеспечения высокого качества

продукции [4, 5].

1. Системы мониторинга условий содержания:

- Использование сенсоров и систем мониторинга для отслеживания температуры, влажности, качества воздуха и других параметров в помещениях для птиц.

2. Идентификация и трекинг птиц:

- Применение RFID-меток или других идентификационных технологий для трекинга каждой птицы, что позволяет вести учет их состояния, продуктивности и здоровья.

3. Системы автоматизированного кормления и поения:

- Внедрение автоматизированных систем, которые регулируют подачу корма и воды в зависимости от потребностей и физиологического состояния птиц.

4. Мониторинг здоровья птиц:

- Применение современных методов мониторинга здоровья птиц, таких как системы обработки изображений и датчики, для раннего выявления заболеваний [6].

5. Использование датчиков для управления условиями в помещениях:

- Автоматизированные системы, использующие датчики для регулирования температуры, вентиляции и освещения в зависимости от потребностей птиц.

6. Системы управления производственными данными:

- Внедрение цифровых систем управления, которые собирают, обрабатывают и анализируют данные по производству, позволяя принимать более обоснованные решения.

7. Использование Интернета вещей (IoT) для умных ферм:

- Сеть подключенных устройств и датчиков, которые обеспечивают

взаимодействие различных аспектов производства и сбора данных для анализа.

8. Цифровые системы управления складом [7, 8]:

- Оптимизация управления складскими запасами и логистикой с помощью цифровых технологий.

9. Электронная документация и отчетность:

- Замена бумажной документации электронными системами, упрощающими процессы отчетности и администрирования.

10. Применение искусственного интеллекта (ИИ) для прогнозирования:

- Использование алгоритмов машинного обучения и ИИ для прогнозирования производственных трендов, спроса на продукцию и оптимизации процессов [9, 10].

Результаты исследования. Цифровизация в птицеводстве способствует повышению эффективности, снижению затрат, улучшению условий содержания птиц и обеспечивает более высокое качество продукции.

Информационные системы - сочетание программного обеспечения и аппаратных средств, которые помогают организациям обрабатывать большие объёмы информации и эффективно управлять ими, ускоряя и упрощая бизнес-процессы. Внедрение цифровых технологий в переработку продукции птицеводческого предприятия требует комплексного и осмысленного подхода (см. рисунок-1).

1. Автоматизация производственных процессов:

- Внедрение систем автоматизации для контроля и управления различными этапами производства, начиная от сбора яиц и выращивания птиц до упаковки и

Рисунок-1. Внедрение цифровых технологий в переработку продукции птицеводческого предприятия

хранения.

2. Использование систем мониторинга и управления:

- Установка сенсоров и систем мониторинга для отслеживания параметров производства, таких как температура, влажность, качество воздуха и другие факторы, в режиме реального времени.

3. RFID-технологии для идентификации продукции:

- Применение технологий RFID для точной идентификации каждого продукта, отслеживания его перемещения по цепи поставок и обеспечения безопасности и прозрачности.

4. Системы управления качеством:

- Внедрение цифровых систем управления качеством, которые автоматически мониторируют и контролируют процессы, направленные на обеспечение соответствия стандартам качества.

5. Использование больших данных (Big Data):

- Сбор и анализ больших объемов данных, чтобы оптимизировать процессы, предсказывать спрос, улучшать планирование производства и принимать основанные на данных решения.

6. Системы управления складом и логистикой:

- Внедрение цифровых систем для эффективного управления складскими запасами, распределением продукции и оптимизации логистики.

7. Облачные технологии:

- Использование облачных платформ для управления данными, обеспечения доступа к информации в реальном времени и управления процессами удаленно.

8. Обучение персонала:

- Проведение обучения персонала по использованию новых цифровых технологий и систем, чтобы максимально использовать их потенциал.

9. Интеграция Интернета вещей (IoT):

- Внедрение сети связанных устройств для мониторинга и управления различными

HOZIRGI MEHNAT BOZORINING ZAMONAVIY MENEJERLARGA BO‘LGAN TALABLARI

YAKUBOV UMID BOBAYEVICH

Oliy ta’limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida menejerlarning boshqaruvda va shu bilan birgalikda ijtimoiy muammolarni yechimini topishga bo‘lgan talabi to‘g‘risida tahlillar keltirilgan. Shuningdek, hozirgi bozor iqtisodiyoti kadrlar tayyorlash tizimiga yangi talablar qo‘yadi, bu tizimda oliy ta’lim muassasalari alohida o‘rin egallashi lozim, oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy iqtisodiyotni yaxshi biluvchi, boshqaruvning iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik usullari va texnika vositalarini qo‘llay oluvchi menejerlar tayyorlanishi lozim.

Kalit so‘zlar: Rahbar, lider, boshqarish, tamoyil, qonuniyat, mehnat, qaror, bozor, menejer, usul, talab, nazorat, shaxs, jamoa, majlis, mutaxassis, tajriba

Bozor iqtisodiyotiga kirib borishning strategik kursi albatta yangi yondoshuvchilarni talab qiladi. Bu talablar asosan iqtisodiyotda, boshqaruvda va ijtimoiy muammolar yechimida yaqqol namoyon bo‘ladi. Insoniyat qo‘li tegmagan yoki qatnashmaydigan yuqori texnologiya va mexanizmlar juda ta’sirchan bo‘la olmaydi. Menejment tizimida xo‘jalik mexanizmining islohoti asosiy omil bo‘ladi, bundan tashqari faoliyatchanlik va ta’sirchanlik islohotlari boshqaruv kadrlari, ya’ni menejerlar tomonidan aniqlanib boriladi.

Bozor iqtisodiga o‘tgan, ishlab chiqarishda strukturali siljish, ilmiy-texnik yutuqlarni amaliyotda qo‘llash, xo‘jalikning ijtimoiy ahamiyatining o‘sishi, jamiyatning demokratizatsiyalashtiriluvchi, bularning barchasi menejer ishlarini birmuncha qiyinlashtiradi va bir qancha islohotlarni talab qiladi.

Xo‘jalik mexanizmining har qanday islohoti ongimizdagi eskicha fikrlashning inkor etilib borishidan boshlanadi: yangi vazifalarning aniq tushunilishini talab qiladi. Maqsad va vazifalar belgilanganidan

so‘ng, bularning amaliyotda qo‘llanilishi ko‘p tomonlama boshqaruv apparatiga bog‘liqdir.

Kadrlar tanlanishi shunaqa bir jarayonki, mansabning talablariga javob beradigan kishilarni qidirish. Ayni paytda bu tanlov orqali ularni ratsional joylashtirish muammosi ham hal qilinib boriladi. Kadrlar joylashtiriluv, eng yuksak ishlab chiqaruvni ta’minlash maqsadida, ularni (kadrlarni) maqsadga muvofiq shaklda boshqaruv apparatida joylashtiriluv darajasiga bog‘liq.

Kadrlar tanlovi, bozor sharoitida ishlay oladigan kishilar va ularda jamoa yuzaga keltirish bilan bog‘liq tizimdir. Bozor iqtisodiyoti munosabati menejerlardan, tadbirkorlik va tez qaror qabul qilishni talab qiladi. Muhim bo‘lgan jihati nafaqat islohot tamoyillarini umumiy tushunish, balki ularni kadrlarni har kungi hayotida ishlata olish, ishning tarzini va uslubini o‘zgartira olish demakdir. Bularni inobatga olgan holda mas’uliyatli faoliyat ko‘rsatish, yangi huquqlardan foydalanish va sezilarli darajada intizomni mustahkamlash zarur hisoblanadi.

Menejerlar yaxshi taktikkina bo‘lib

qolmay, strategik ham bo'lishlari kerak. Ular bozor ehtiyojlarini inobatga olishlari, bozorning shakllanishida ta'sir etish, talabdagi o'zgarishga egiluvchan shaklda javob bera olish, u maqsadni aniq tasavvur qila olish, ertangi kun muammolarini yechish uchun bugundan taraddud ko'ra olish, texnik yutuq va iqtisodiy ijtimoiy rivojdan ortda qolmaslik uchun samarali xo'jalik yuritishi kerak. Bozor sharoitlarida yaxshi natijalarga erishish uchun boshqaruv apparatining zarur doimiyligini saqlashi bosh masala hisoblanadi.

Attestatsiya — menejerlarning shaxsiy va ishbilarmonlik faoliyatini baholash usuli sifatida baholanadi. Boshqaruv mansabiga tavsiya qilinayotgan kishining ishbilarmonlik va kishilik xususiyatlarini baholash, avvalambor shartnoma tuzilishi kerak. Bugungi kunda kadrlar faoliyatchanligini baholashda attestatsiya usuli keng tarqalgan usullardan biridir. Ushbu attestatsiyani o'tkazish uchun rahbar buyrug'ibilan birgalikda rais, sekretar (kotib) va boshqalardan tarkib topgan attestatsiya komissiyasi tuziladi. Ushbu komissiya tarkibini yuqori malakali mutaxassislardan, imtihon bo'layotganlarning bevosita rahbarlaridan, yuqori malakali ishchilardan hamda jamoa tashkilotlari vakillari tashkil etadi. Attestatsiya bo'layotgan har bir kishiga o'zining rahbari xarakteristika tuzadi, bu tavsifnomada o'sha kishining ijtimoiy ish faoliyati o'z aksini topib boradi.

Attestatsiya bo'layotgan ishchi avvaldan, (bir hafta oldindan) tavsifnoma bilan tanishishi shart. Komissiya ushbu materiallarni ko'rib chiqib, attestatsiya bo'layotgan kishini tinglaydi va quyidagicha qaror beradi:

o'zining mansabi talablariga javob beradi;

ish sharoiti yaxshilanganida va komissiyaning tavsiyalarini bajarganida, 1 yildan so'ng qayta attestatsiya qilinadi;

o'z mansabi talabiga javob bermaydi.

Komissiya ba'zi ishchilarning martabasini yuksaltirishga va ba'zi xizmatlari uchun taqdirlashga va boshqa ishga o'tkazishga tavsiya qilishi ham mumkin.

Menejerlarning ishbilarmonlik va shaxsiy xususiyatlarini yana ham obyektiv baholash uchun attestatsiyadan tashqari boshqaruv amaliyotida uch guruhga bo'linadigan turli xil usullar qo'llanilishi mumkin:

1- guruh. Xodimning ishbilarmonlik va shaxsiy xususiyatlarini baholaydigan, obyektiv xarakterga ega bo'lgan ta'rif beruvchi yoki sifat usullarini o'z ichiga oladi. Ularga „kadrlar hisob varag'i“ va „Avtobiografiyadagi“ boshqaruvchi talabiga da'vogarlik qiluvchi nomzodning biografik ma'lumotlarini o'rganish, rahbarlardan o'sha odam haqida ma'lumot yig'ish kiradi.

2- guruh. Xodimning ishbilarmonlik va shaxsiy xususiyatlarini yetarli darajadagi obyektivlikdan miqdoriy bahosining aniqlashini ta'minlaydi. Eng ko'p tarqalgan usul ball bo'yicha baholash usuli hisoblanadi. Bu usul bo'yicha xodimning har bir bajargan vazifasi va erishgan yutuqlariga qaragan holda ballar qo'yilib boriladi va uning o'rtacha balli chiqarilib aniqlanadi.

3- guruh. Yuqoridagi 2 ta guruhni, ya'ni ta'rif beruvchi va miqdoriy usullarni o'z ichiga oladi. Ulardan eng ko'p tarqalgani test usuli bo'lib, oldindan tayyorlab qo'yilgan masalalar natijalariga qarab baho beriladi. Ishbilarmonlik o'yinlari usuli — qo'yilgan ishlab chiqarish masalasi yoki nizoli vaziyatga berilgan to'g'ri

javobga qarab baho qo'yiladi. Rahbarlar va mutaxassislarning ishbilarmonlik hamda shaxsiy xususiyatlarini ball bo'yicha baholash uchun xodim xususiyatlarini ball bo'yicha baholash yoki attestatsiya o'tkazish bilan aniqlash mumkin. Buning uchun xodimning ishbilarmonlik va shaxsiy xususiyatlarini baholash uchun eng kamida 2 ta qo'l ostidagi ishchisi, 2 ta rahbari va 2 ta hamkasbini baholashlarini hisobga olishadi. Oxirgi natijaviy bahoni komissiya beradi hamda kadrlarni baholash kriteriyasi bitta bo'lishi kerak, ya'ni konkret ishlar bo'lishi maqsadga muvofiq.

Attestatsiya menejrlarning ishbilarmonlik va shaxsiy xususiyatlarini baholash usuli bo'lishi bilan birga ularni qayta tayyorlashga yo'naltiriladi. Menejerni tayyorlash va qayta tayyorlash - bu ta'limning ilmiy asoslangan tizimi bo'lib, ma'lum sohada faoliyat ko'rsatish uchun bilim, tajriba va yo'l- yo'riq o'rgatadi.

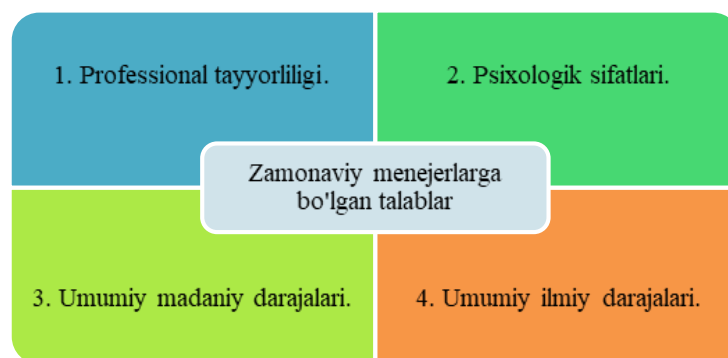
Menejrlarni qayta tayyorlash va tayyorlashdan asosiy maqsad ularning nazariy bilimlarini oshirish, fan va texnika sohasida erishilgan yutuqlarini to'raligicha qamrab olish, boshqarish va ishlab chiqarishni tashkil etishdan iborat.

Bozor iqtisodiyoti kadrlar tayyorlash tizimiga yangi talablar qo'yadi, bu tizimda oliy ta'lim muassasalari alohida o'rin egallashi lozim, oliy ta'lim muassasalarida yangi tipdagi, iqtisodiyotni yaxshi

biluvchi, boshqaruvning iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik usullari va texnika vositalarini qo'llay oluvchi menejerlar tayyorlanishi lozim.

Boshqaruvni islohot qilish sharoitida o'quv jarayoni mazmuni va uni tashkil etishga qonunda ta'kidlab o'tilganidek: korxonada kadrlar kasbiy mahorati va madaniy darajasi uzluksiz o'sib borishi haqida doimo g'amxo'rlik qilib boradi, xodimlar malakasi va ishlab chiqarish manfaatlarini hisobga olgan holda ular lavozimini o'zgartirib boradi. Bu maqsadda korxonada kadrlar tayyorlashni amalga oshiradi va bevosita ishlab chiqarishda o'quv yurtlarida xodimlar malakasini oshirishga imkon yaratadi, o'quv-uslubiy bazani kengaytiradi, biznes maktablari, kurslar, markazlar tashkil etadi. Korxonada o'quv jarayonini ish bilan bog'langan holda olib borish uchun zarur sharoit yaratadi va qonunda ko'zda tutilgan bir qancha imtiyozlar beradi. Ishchilar o'z xohishlariga ko'ra oliy o'quv yurtlariga yuborishlari mumkin. Korxonada yoshlarni mehnatga tayyorlash, kasbga qiziqishlarini shakllantirishda o'quv yurtlariga yordam ko'rsatadi.

Shunday qilib, har bir mutaxassisni, zamonaviy menejerni har tomonlama baholash va tanlashning quyidagi to'rtta talablari asosida amalga oshirilishi to'g'ri deb e'tirof etilmoqda.

1-rasm. Mehnat bozorining zamonaviy menejrlarga bo'lgan talablari

Professional tayyorligi. Bu guruhga kiruvchilar uchun asosiy talab bilimlarni mukammal egallash hisoblanadi. Menejerning novator bo'lishligi uchun u o'rganishi talab qilinadigan fanlarning xili ko'p.

Psixologik sifatleri. Menejer do'stona munosabatlar, ijtimoiy ishonchlik, optimizm, tabiatsevarlik, muloqotlarda topqirlilik va aqllilik, hissiyot va sezgilarini bildirishda samimiyatlilik kabi jamlagan ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga ega bo'lishi talab qilinadi.

Umumiy madaniy darajasi. Shuni yodda tutish kerakki, menejer o'ziga bo'ysunuvchilar o'rtasida sog'lom hayot tarzini targ'ibot qiladi. Shuning uchun ham u ko'rinarli qiyofada bo'lishi shart. Zamonaviy menejerda tashqi qiyofa jihatidan savlatlilik, sifatli va yengil, bir xil rangdagi ustki kiyim, aksessuarlar va boshqalar namoyon bo'lishi lozim.

Umumiy ilmiy darajasi. Menejer o'rganishi va bilishi kerak bo'lgan muhim va asosiy fanlarning o'rnini ko'rib chiqish mumkin.

Mutaxassis egallagan bilimlar tez eskirgani sababli, uni doimo takomillashtirib borish lozim. Agar rahbar o'z bilimini takomillashtirib bormasa, eski bilimlariga tayanib qolishi, ishlab chiqarish bundan zarar ko'rishi mumkinligini ko'rishimiz mumkin. Olingan maxsus bilimga doimo to'ldirilib borilishi lozim bo'lgan asos sifatida qarash kerak. Bozor munosabatlari sharoitida texnik ma'lumotga ega bo'lgan ishlab chiqarish rahbarlari ayniqsa iqtisodiyot, marketing, ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish masalalarini albatta chuqur o'rganishlari kerak.

O'z dunyoqarashini kengaytirish bo'yicha mustaqil ishlash ham katta

ahamiyat kasb etadi.

Menejer mehnatini tashkil etishda boshqaruv apparatidagi har bir ijrochining ishi cheklangan va nisbatan bir turda bo'lishiga erishish talab qilinadi. Bu mehnat unumdorligi ortishi, ish sifati yaxshilanishi va har bir ijrochi tajribasi ortib borishiga imkon yaratadi. Ixtisoslashuv majburiyatlar doirasini shunday belgilash lozimki, bunda har bir ishlovchi masalasi imkoni boricha to'liq ishga solingan bo'lishi maqsadga muvofiq.

Mehnatni kooperatsiya qilish boshqaruv tashkilotlari bilan boshqaruv apparati turli bo'linmalari xodimlari o'rtasida aloqa o'rnatilishini nazarda tutadi. Boshqaruv jarayonida, ham shu korxonada, ham undan tashqaridagi alohida xodimlar, xizmat va bo'linmalar faoliyati birlashtiriladi.

Menejerlar mehnati taqsimlash va kooperatsiya qilish yo'llari tarkibiy bo'linmalar haqida qoidalar hamda boshqaruv apparati xodimlari lavozim qo'llanmasi tomonidan belgilangan bo'ladi. Korxonalar to'g'risidagi qonun asosida korxonalar va uning bo'linmalarida har bir rahbar, mutaxassis va texnikaviy ijrochi uchun lavozim qo'llanmalari ishlanadi. Lavozim qo'llanmalari, huquq va majburiyatlari yakka boshchilik tamoyili asosida mansabdor shaxslarning bo'ysunishi, topshirilgan vazifa uchun javobgarligi ham belgilanadi.

Lavozim qo'llanmalari va qoidalar davriy ravishda qayta qurilib, ishlab chiqarish, mehnat hamda boshqaruv jarayonlari takomillashib borganligini hisobga olgan holda tuzatilib, to'ldirilib borilishi lozim.

Boshqaruv apparati mehnatini maqbullashtirishga yagona yondashuvni ta'minlash maqsadida ta'rif-malaka

ma'lumotnomasi ham qo'llanilib, ularda xodimlar bajarishi lozim bo'lgan ishlar hajmining murakkabligi, rahbarlik lavozimi turli boshqaruvchilik vazifalarini bajaruvchilar uchun talab etiladigan daraja hamda ish staji ko'rsatiladi.

Boshqaruv ishi texnologiyasida ish vaqtining katta qismi (70%) hujjatlar bilan ishlashga sarflanadi. Shu sababli hujjatlar almashinuvini doimiy tarzda takomillashtirib borish lozim.

Menejer mehnatiga, shuningdek, korxon va tashkilotda axborot oqimlari yo'nalishi va hujjatlar aylanish texnologiyasi maqbulligi ham juda katta ta'sir ko'rsatadi. Bu yerda hujjatlar o'tadigan bosqichlar sonini ularni birlashtirish natijasida qisqartirish katta samara berib, natijada asoslanmagan muvofiqlashtiruv bartaraf etiladi. Agar muvofiqlashtirish muhim bo'lsa, hujjatlar o'tish bosqichlari o'rnini almashtirish ham yaxshi natija beradi.

Hujjatlar almashinuviga ketadigan vaqtni qisqartirish maqsadida ular o'tish texnologiyasi, axborot uzatilishining maqbul yo'llari belgilanadi. Rahbar faqat boshqalarga topshirish mumkin bo'lmagan hujjatlarga imzo chekadi. Xatlar tayyorlash bilan bog'liq ish vaqtini tejashda maxsus namunali matnlar standart blanklardan foydalanish katta ahamiyatga egadir. Korxon va tashkilotlar o'rtasida yozishmalarda kelgan hujjatning javobi bilan qaytarish keng qo'llaniladi.

Hujjatlarni bir xillashtirish va standartlash — menejer mehnatini tashkil etishning muhim yo'nalishidir. Standart blankalarni qo'llash xatolar kamayishiga va natijada boshqaruv xarajatlarining qisqarishiga olib keladi.

Axborot hajmi muntazam ortib borayotgan sharoitda menejer mehnatini

mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish ayniqsa muhim jarayondir. Mutaxassislar fikriga ko'ra boshqaruv apparatida tashkiliy va hisoblash mashinasi, aloqa vositalari yordamida 70% ishni mexanizatsiyalash mumkin ekan. Menejer mehnatini takomillashtirishni hisobga olib, ish stollari, uskuna, javon qulay va qo'l yetadigan qilib joylashtirilishi kerak.

Ish joylari joylashtirilishi va ularni texnika vositalari hamda yordamchi uskunalar bilan jihozlashda uzluksiz ishlashni ta'minlash talablarini avvalo hisobga olinishi kerak. Tajribadan ma'lumki, ish joyini texnologiya, ergonomika, psixofiziologiya, estetika talablariga muvofiq joylashtirish mehnat unumdorligini oshirish (50% va undan ko'pga) imkonini beradi.

Menejerlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar murakkabligi va javobgarlik ortishi bajariladigan ishlarning turli-tumanligi ulardan vaqtning unumli taqsimlanishini talab qiladi. O'z faoliyatini rejalashtirishni bilmaydigan, faqat joriy masalalar bilan shug'ullanuvchi menejerlar boshqaruv jarayonida vujudga keluvchi u yoki bu vaziyat natijalarini tahlil qilishgagina ulgurib, kelajakda qilinishi lozim bo'lgan ishlarni hal etish uchun vaqt yetishmaydi.

Menejer faoliyati maqsadini belgilashda avvalo undan yuqoriroq boshqaruv tizimi oldida turgan vazifalardan kelib chiqishi lozim, chunki aks holda butun tizim faoliyatiga to'g'ri kelmaydigan (yoki qarama-qarshi) ish ko'rish mumkin.

Rahbar ishi sur'atining tezligi uning mehnat faoliyati to'laqonli dam olish bilan, shuningdekish kuni davomida mehnat turlari almashinishini talab etadi, chunki faqat shunday qilinganda mehnat yuqoriroq darajada samarali bo'lishi, ish qobiliyati

to'liq tiklanishi mumkin.

Menejer mehnatida maqbul ish sur'atini o'rnatish, u amalga oshiruvchi harakatlarning doimiy tartibini o'rnatish juda muhimdir.

Menejer ish vaqtining eng katta qismi hujjatlar bilan ishlashga sarflanadi. Olinuvchi axborot (xat, farmoyish, hujjat va hokazolar) hajmi juda katta. Bunday holda axborotni "filtrdan" o'tkazish juda muhimdir. Rahbarga faqat u hal qilishi mumkin bo'lgan axborot berilishi lozim. Bu bosqichda rahbarga axborotni ijrochilar o'rtasida taqsimlovchi kotib yoki yordamchi (referent) katta yordam ko'rsatadi. U malakali xodim bo'lishi, boshqaruvning barcha bo'linmalari va tashkilotlari faoliyati xususiyatini bilishi lozim.

Rahbar va unga bo'ysunuvchi boshqaruv apparati o'rtasida majburiyatlarni maqbul taqsimlash rahbar ish vaqtini samarali sarflash uchun imkon beradi. Ijrochilarga mavjud qonunchilik doirasida iloji boricha

ko'proq hujjatga imzo chekishi uchun imkon berishi kerak. Bu rahbar vaqtini tejash, ijrochilar tashabbuskorligi va javobgarligini oshirish imkoniyatlarini beradi.

Xulosa qilib aytganda, menejer mehnati samaradorligining muhim omillaridan biri - qabul qilingan qarorlarning bajarilishini nazorat qilishni tashkil etishdir. Nazorat menejering doimiy vazifasi bo'lib, uning ish rejasida hisobga olinishi lozim hamda materiallar bilan tanishuv, shaxsan ma'lumot berish uchun qabul qilish, inspeksiya qilish yo'li bilan amalga oshirilib boriladi. Nazorat qilishning qulay shakli - topshiriqlarni maxsus muddatli kartochkalar va perfokartalar vositasida hisobga olish hisoblanadi.

Menejer butun jamoa va boshqaruv apparati osoyishta ishlashi uchun sharoit yaratishi lozim, chunki butun boshqaruv tizimi va natijada butun ishlab chiqarish samaradorligi shu narsaga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RB-637- sonli «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. www.lex.uz
 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. 2019 yil 8 oktyabr. www.lex.uz.
 3. O'rinov U.A. Ishlab chiqarish ta'limida amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish usullari // Kasb - hunar ta'limi. Toshkent, 2020. №3 35-39 b.
 4. Nuridinov B.S., O'rinov U.A. Ta'lim sohasidagi malakali kadrlar tayyorlash omili // Kasb-hunar ta'limi. - Toshkent, 2003. -№6. B.11.
- Golish L.V. Ta'limning faol usullari: mazmuni, tanlash, amalga oshirish. Ekspress-qo'llanma. - T.- 2001-68 b.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОТДЕЛА МАРКЕТИНГА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

АБДУЛЛАЕВ А., и.ф.д., проф. кафедры “Информационные технологии”,
АТАЖОНОВА С.Б., доцент кафедры “Информационные технологии”,
АБДУРАШИДОВ М.Л., магистрант группы М-31-22
Андижанский машиностроительный институт

Аннотация. В условиях быстрого технологического развития и цифровой трансформации современное образовательное учреждение сталкивается с вызовом эффективного управления своим маркетинговым подразделением. Данная статья рассматривает вопрос цифровизации отдела маркетинга в контексте образовательных учреждений. Авторы представляют анализ современных тенденций в цифровом маркетинге и рассматривают специфические стратегии и инструменты, которые могут быть успешно внедрены в образовательных учреждениях для улучшения привлекательности, репутации и конкурентоспособности. Статья также рассматривает вызовы, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при внедрении цифровых маркетинговых стратегий, и предлагает практические рекомендации для их преодоления.

Ключевые слова: цифровизация, маркетинг, образовательное учреждение, стратегии, трансформация, конкурентоспособность.

Abstract. In the context of rapid technological development and digital transformation, a modern educational institution faces the challenge of effectively managing its marketing department. This article examines the issue of digitalization of the marketing department in the context of educational institutions. The authors present an analysis of current trends in digital marketing and consider specific strategies and tools that can be successfully implemented in educational institutions to improve attractiveness, reputation and competitiveness. The article also examines the challenges that educational institutions face when implementing digital marketing strategies and offers practical recommendations for overcoming them.

Key words: digitalization, marketing, educational institution, strategies, transformation, competitiveness.

Введение. Современная динамичная образовательная среда требует от учреждений развиваться в соответствии с новыми требованиями и ожиданиями студентов и общества в целом. В этом контексте цифровизация играет ключевую роль в обеспечении эффективного функционирования различных аспектов учебного процесса, включая маркетинг. Целью данной статьи является рассмотрение вопросов цифровой трансформации отдела маркетинга образовательного учреждения с акцентом на стратегии и инструменты, способствующие повышению его конкурентоспособности и привлекательности для студентов [1-3].

В современном образовательном ландшафте, который постоянно меняется под воздействием технологических инноваций и изменяющихся потребностей студентов, цифровизация становится неотъемлемой частью эффективного управления образовательными учреждениями. Она охватывает все аспекты учебного процесса, включая важный компонент – маркетинг.

Методы исследования. Цифровая трансформация отдела маркетинга образовательного учреждения становится стратегическим шагом в достижении конкурентоспособности и привлекательности для потенциальных студентов.

Вмешательство современных технологий позволяет учреждениям привлекать внимание и вовлекать студентов более эффективно, создавая инновационные подходы к продвижению образовательных программ.

Цифровизация отдела маркетинга образовательного учреждения включает в себя разнообразные методы, направленные на эффективное использование цифровых технологий для продвижения образовательных программ, привлечения студентов и укрепления репутации учреждения [5,6].

1. Создание и оптимизация веб-сайта:

- Разработка современного и информативного веб-сайта с адаптивным дизайном.

- Оптимизация контента для поисковых систем (SEO), чтобы увеличить видимость учреждения в поисковых результатах.

2. Социальные медиа маркетинг:

- Активное присутствие в социальных сетях (Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn) для привлечения внимания студентов и установления диалога с аудиторией.

- Разработка креативного и контекстно-значимого контента.

3. Email-маркетинг:

- Использование персонализированных рассылок для взаимодействия с потенциальными студентами.

- Создание автоматизированных кампаний для информирования о новых программах, событиях и акциях.

4. Цифровая реклама:

- Запуск таргетированных рекламных кампаний в социальных сетях и поисковых системах [7].

- Использование геотаргетинга и других технологий для точного достижения целевой аудитории.

5. Аналитика и метрики:

- Внедрение инструментов аналитики (например, Google Analytics) для оценки эффективности маркетинговых кампаний.

- Постоянный анализ данных для выявления трендов и коррекции стратегии.

6. Виртуальные туры и вебинары:

- Организация виртуальных туров по учебным помещениям и кампусу.

- Проведение вебинаров для представления программ обучения и ответов на вопросы потенциальных студентов.

7. Использование инструментов автоматизации:

- Внедрение CRM-систем для эффективного управления взаимодействием с потенциальными и текущими студентами [8, 9].

- Автоматизация процессов, таких как регистрация и обработка запросов.

Результаты исследования. Цифровизация маркетинга в образовательных учреждениях требует системного подхода и постоянного обновления стратегий в соответствии с изменениями в технологическом и образовательном окружении. Мы составили алгоритм процесса цифровизации отдела маркетинга образовательного учреждения (см. рис.1)

Алгоритм цифровизации маркетинга образовательного учреждения предполагает системный и пошаговый подход к внедрению новых цифровых практик и инструментов с целью оптимизации маркетинговой стратегии и повышения эффективности взаимодействия с аудиторией.

Рисунок-1. Алгоритм цифровизации маркетинга образовательного учреждения

Заключение. Цифровизация отдела маркетинга образовательного учреждения представляет собой неотъемлемый компонент успешной стратегии привлечения студентов и укрепления репутации учебного заведения. В процессе разработки алгоритма цифровизации был выявлен ряд ключевых шагов, начиная от анализа текущего состояния и определения цифровых целей, до внедрения технологических решений и обучения персонала. Внедрение цифровых стратегий позволяет эффективно взаимодействовать с аудиторией, улучшить процессы маркетинга и повысить общую конкурентоспособность образовательного

учреждения.

Цифровизация, основанная на стратегии, ориентированной на потребности студентов, обеспечивает персонализированное взаимодействие и повышает уровень удовлетворенности клиентов. Автоматизированные системы и инструменты анализа данных позволяют эффективно отслеживать и адаптироваться к изменениям в образовательном и технологическом окружении. Однако, следует отметить, что успешная цифровизация требует не только внедрения технологий, но и постоянного обучения персонала, мониторинга результатов и готовности к инновациям.

В итоге, цифровизация маркетинга и предоставляет учреждению возможность оставаться конкурентоспособным в образовательных учреждениях становится неотъемлемой частью стратегии, в быстро меняющемся образовательном направленной на современного студента, ландшафте.

Использованная литература:

1. Smith, J. (2020). "Digital Transformation in Higher Education: A Comprehensive Review." *Journal of Educational Technology & Society*, 23(1), 183-193.
2. Brown, A., & Green, T. (2019). "Digital marketing strategies for educational institutions." *International Journal of Educational Management*, 33(2), 231-244.
3. Johnson, M., & Smith, K. (2021). "The Impact of CRM Systems on Student Recruitment in Higher Education." *Journal of Marketing for Higher Education*, 31(1), 67-81.
4. Gupta, R., & Bhandari, A. (2018). "E-marketing in higher education: A study of factors influencing students' decisions." *International Journal of Educational Management*, 32(6), 1067-1082.
5. Anderson, C. A., & Magruder, J. R. (2019). "Digital Marketing in Higher Education: A Case Study of an MBA Program." *Journal of Marketing Education*, 41(1), 5-19.
6. Atajonova S.B. (2021) Ta'limni raqamlashtirish tizimining imkoniyatlari va yo'nalishlari// "Mexatronika va robototexnika: muammo-lar va rivojlantirish istiqbollari" xalqaro ilmiy-texnik konferensiya Andijon 65-71 b
7. Атажонова С.Б. (2021) Применение цифровых технологий в модернизации педагогической науки// Цифровые технологии, инновационные идеи и перспективы их применения в сфере производства" международная научно-практическая конференция.
8. Atajonova S.B. (2023) Texnika oliygohlari ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish va tajriba sinov ishlarida tekshirish// Yosh olimlar, doktorantlar va tadqiqotchilarning onlayn ilmiy forumi. 60-63 betlar.
9. Atajonova S.B. (2023) Digitization of the teaching system of specialized subjects in technical universities and use of innovative technologies// Yangi O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani 369-374 betlar. Toshkent

BIG DATA» MUHITIGA ASOSLANGAN KOMPYUTER TARMOG'INING AXBOROT XAVFSIZLIGI VA HIMOYA QILISH STRATEGIYASI

S.B. ATAJANOVA Andijon mashinasozlik instituti "Axborot texnologiyalari"
kafedrası dotsenti p.f.f.d. (PhD).

SH.B. XAMIDOVA Andijon mashinasozlik instituti 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya. Ushbu maqola kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligi va katta ma'lumotlar muhitiga asoslangan himoya strategiyasini o'rganishni taklif qiladi. Tadqiqot maqsadi axborot xavfsizligini himoya qilish texnologiyasini tarmoqqa ulash va yanada samarali tarmoq ma'lumotlarini himoya qilish texnologiyasini izlash uchun "Big data" texnologiyasidan foydalanish. Ushbu maqolada taklif qilingan algoritm g'ayritabiiy tarmoq ma'lumotlarini erta ogohlantirish tezligini yaxshilashi, erta ogohlantirish vaqtini qisqartirishi va virus ma'lumotlarini aniqlash aniqligi va ushlab tezligini oshirishi mumkin bo'lgan katta ma'lumotlarga asoslangan vaqt seriyali tarmoqni aniqlash algoritmi.

Kalit so'zlar: "Big data", korrelyatsion klaster, kiberfazo, tarmoq xavfsizligi, ma'lumotlar, kiberxavfsizlik.

Abstract. This article proposed to study computer network information security and protection strategy based on big data environment. The purpose of the research was to use big data technology to network information security protection technology and search for more effective network data protection technology. The algorithm proposed in this paper was a "big data" time series network detection algorithm, which can improve the early warning rate of abnormal network data, shorten the early warning time, and increase the detection accuracy and catch rate of virus data.

Keywords: Big data, correlation cluster, cyberspace, network security, data, cybersecurity.

Аннотация: В данной статье предложено изучить стратегию информационной безопасности и защиты компьютерных сетей на основе среды "big data". Целью исследования было использование технологии больших данных для защиты сетевой информационной безопасности и поиск более эффективной технологии защиты сетевых данных. Алгоритм, предложенный в данной статье, представляет собой алгоритм обнаружения сети временных рядов больших данных, который может повысить скорость раннего предупреждения аномальных сетевых данных, сократить время раннего предупреждения и повысить точность обнаружения и скорость обнаружения вирусных данных.

Ключевые слова: "big data", корреляционный кластер, киберпространство, сетевая безопасность, данные, кибербезопасность.

Kirish. So'nggi yillarda hayot ham, ishlab chiqarish ham tarmoqqa ulanib, insoniyatga ko'plab qulayliklar keltiradi. Biroq, hamma narsaning afzalliklari va kamchiliklari bor. O'sib borayotgan tarmoq axborot xavfsizligi inqirozi insoniyatga xavfsizlikka katta ta'sir ko'rsatmoqda. Axborotlashtirish jarayonida kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligini hal qilish qiyin masalalardan. Ko'rsatilgan muammolarni hal qilishni maqsad qilib, tadqiqot tarmoq axborot xavfsizligini himoya qilish qobiliyatini optimallashtirish

uchun katta ma'lumotlar texnologiyasidan foydalanishga qaratilgan[1]. Ushbu tadqiqot g'ayritabiiy tarmoq ma'lumotlarini aniqlash tezligi va aniqligini yaxshilaydi va katta ma'lumotlarning qo'llanilish yo'nalishini kengaytiradi, natijada tarmoq xavfsizligini aqlli himoya qiladi.

Tadqiqot usullari va metodologiyasi. Hozirgi vaqtda ilmiy tadqiqotlarda tarmoq ma'lumotlarini himoya qilish texnologiyasini o'rganish takomillashib bormoqda va ushbu bosqichda turli xil xavfli tarmoq hujumlari va bosqinchilik operatsiyalarini yaxshiroq

hal qilishi mumkin. Biroq, “Big data” texnologiyasi paydo bo'lishi bilan an'anaviy anomaliya tarmog'i ma'lumotlarini aniqlash texnologiyasini qo'llash qiyin. Shuning uchun, ushbu texnologiya yanada samarali anomaliya tarmog'i ma'lumotlarini aniqlash va himoya qilish texnologiyasini ishlab chiqish uchun an'anaviy anomaliya tarmog'i ma'lumotlarini aniqlash texnologiyasi bilan birlashtirilishi kerak[2]. Biroq, akademik doiralarda kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligi va big date fonida himoya qilishning hozirgi tadqiqot holati rivojlanishning dastlabki bosqichida qolmoqda. Axborotga asoslangan jamiyat jadal rivojlanganidan beri kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligi asta-sekin mashhur tadqiqot sohasiga aylandi. Bir nechta olimlar ushbu mavzu bo'yicha ilmiy va keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazdilar. Kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligini himoya qilish korxonalar uchun asosiy yo'nalish ekanligiga ishongan. U ko'plab ma'lumotnomalarni tahlil qilish va taqqoslash orqali kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligini joriy etdi. Ikkinchidan, u kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligi bilan bog'liq xavflarni tahlil qildi. Keyin u xavfsizlik to'g'risida xabardorlikni kuchaytirish va tarmoq xavfsizligi muhitini saqlash uchun kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligini boshqarish tizimini takomillashtirish kerakligini ta'kidladi. Uning tadqiqotlari kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligini ta'minlash uchun himoya strategiyasini qo'llashni umumlashtirdi, bu tegishli axborot xavfsizligi tadqiqotlari uchun ma'lumotnoma taqdim etdi [3, 4, 5].

Xitoylik Zou va Wu olimlari fikricha, foydalanuvchilar sonining ko'payishi, axborot va ma'lumotlar oqimining tezlashishi nafaqat kundalik hayotga qulaylik yaratdi, balki ba'zi tegishli bo'lmagan elementlardan

foydalanish uchun imkoniyatlar yaratdi, bu esa shaxsiy va korxonalarining hamda jismoniy shaxslarning ma'lumotlarini tarqalishiga olib keldi. Shuning uchun “Big data” ostida tarmoq axborot xavfsizligini mustahkamlash katta ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv tarmoq axborot xavfsizligini samarali ravishda oshirishi va g'ayritabiiy tarmoq ma'lumotlarini aniqlashni yaxshilashi mumkin [6, 7].

Fadhil va boshqa qator tadqiqotchilar, so'nggi o'n yilliklarda kompyuter va aloqa tarmog'i texnologiyasi ancha yaxshilanganligini aniqladi, bu esa katta ma'lumotlar texnologiyasini isloh qilishga ta'sir ko'rsatdi. Ularning ta'kidlashicha, axborot xavfsizligi katta ma'lumotlar dasturlarining kompyuter tarmoqlariga ta'siri bilan bog'liq. Bundan tashqari, u ma'lumotlarning tarqalishiga olib kelgan va katta iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelgan ko'plab tashqi omillar tarmoqdagi axborot xavfsizligi va katta ma'lumotlarga ta'sir qilganini ta'kidladi [8,11,12].

Tadqiqot natijalari. Dunyo bo'ylab axborot viruslari hujumlari ko'plab mamlakatlarda bir necha bor sodir bo'lib, katta global iqtisodiy yo'qotishlarga olib keldi. Bundan tashqari, axborot xavfsizligining zarari moliya, energetika va tibbiy yordam kabi turli sohalarga tarqaldi[10,13]. Bundan tashqari, xitoylik foydalanuvchilar jiddiy virus hujumlariga duch kelishdi, bu ularning hayoti va ishiga ta'sir qildi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, joriy tarmoq xavfsizligi muhiti optimistik emas va endi uni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi.

Tarmoqdagi deyarli barcha axborot faoliyatiga hujum qilish va bostirib kirish ehtimoli bor, bu shaxsiy hayotga, ijtimoiy barqarorlikka va milliy xavfsizlikka aniq ta'sir ko'rsatadi. Ular orasida tarmoq axborot xavfsizligini himoya qilish markazini uchta

jihatga ajratishimiz mumkin:

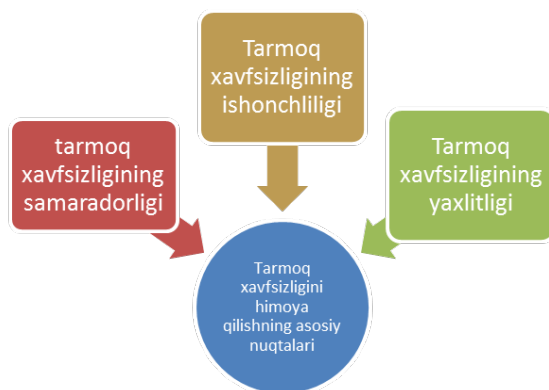
1. Tarmoq axborot xavfsizligining ishonchliligi tarmoq tizimining axborot ishonchliligini ta'minlash uchun muayyan sharoitlarda axborot almashinuvini yakunlashi mumkin bo'lgan xususiyatlarni anglatadi.

2. Tarmoqni uzatish va aloqa qilishda ma'lumotlarning xavfsizligi va ishonchliligi asosiy maqsad hisoblanadi. Shuning uchun tarmoq xavfsizligining asosi sifatida tarmoq axborot xavfsizligining ishonchliligi tarmoq tizimi xavfsizligining eng asosiy talabidir.

3. Tarmoq axborot xavfsizligining samaradorligi xavfsizlik va ishonchlilikni ta'minlash bilan birga, xavfsizlik dasturlarining asosiy talabi bo'lgan ma'lumotlarning aniqligini ham ta'minlashi

kerak.

Har qanday dastur va Internet ma'lumotlarini taqdim etishda foydalanuvchilar faqat olingan yoki yuborilgan ma'lumotlar haqiqiy bo'lganda ma'lumotlardan to'g'ri foydalanishlari mumkin, aks holda, bunday ma'lumotlar noto'g'ri. Tarmoq axborot xavfsizligining yaxlitligi, axborot xavfsizligining so'nggi xususiyati sifatida, hech kim uzatilgan va to'plangan ma'lumotlarning ma'lumot xususiyatlarini ruxsatsiz o'zgartira olmaydi degan tushunchani anglatadi. Saqlash yoki uzatish paytida ma'lumotlar o'zgartirilmaydi, shikastlanmaydi yoki yo'qolmaydi. Ular orasida tarmoq axborot xavfsizligini himoya qilish yo'nalishi rasmda keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. Axborot xavfsizligini himoya qilishning asosiy nuqtalari

Xulosa. Ushbu tadqiqot qat'iy nazariya va ilmiy sinov usullari orqali tarmoq axborot xavfsizligini himoya qilish texnologiyasida katta ma'lumotlarni optimallashtirishni isbotlaydi. Sinov tajribasi natijalari shuni ko'rsatadiki, big data-ga asoslangan vaqtinchalik tarmoqni aniqlash algoritmi turli xil tarmoq hujumlaridan himoyani sezilarli darajada yaxshilaydi va g'ayritabiiy tarmoq ma'lumotlarini to'plashda erta ogohlantirish vaqtini qisqartiradi. Bundan tashqari, ushbu vaqtinchalik tarmoqni aniqlash algoritmi katta ma'lumotlar bazalarini ulash orqali hisoblash qurilmalarining

hisoblash quvvatini to'liq yaxshilaydi va katta ma'lumotlarni qazib olish texnologiyasi asosida g'ayritabiiy tarmoq ma'lumotlarini yanada samarali aniqlashi mumkin. Ushbu tadqiqot tarmoq axborot xavfsizligi va maxfiyligining muhimligini ta'kidlab, "Big data" texnologiyasiga asoslangan kompyuter tarmog'ining axborot xavfsizligini himoya qilishga qaratilgan. Natijada katta ma'lumotlarga asoslangan tarmoq axborot xavfsizligini aniqlash va boshqarish tizimi yaratildi. Ushbu tadqiqotda tarmoq ma'lumotlarini himoya qilish va ma'lumotlar xavfsizligi tizimini

rivojlantirish integratsiyasi kelajakdagi tadqiqotchilarga foydakeltirishi kutilmoqda. Axborotlashtirish jarayoni tezlashganda, uni himoya qilish texnologiyasi orqada qololmaydi. “Big data” texnologiyasi orqali tarmoq axborot xavfsizligini himoya qilish strategiyasining o'sishiga rahbarlik qilgan himoya effektini yanada oshirish uchun tarmoq axborot xavfsizligini himoya qilish uchun Big data texnologiyasini qo'lladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Chang, K.-C., & Seow, Y. M. (2019). Protective measures and security policy non-compliance intention: IT vision conflict as a moderator. *Journal of Organizational and End User Computing*, 31(1), 1–21. doi:10.4018/JOEUC.2019010101 doi:10.4018/JOEUC.2019010101
- 2.Zhu, X. (2021). Self-organized network management and computing of intelligent solutions to information security. *Journal of Organizational and End User Computing*, 33(6), 1–16. doi:10.4018/JOEUC.20211101.0a28 doi:10.4018/JOEUC.20211101.0a28
- 3.Yang, Y. (2020). Computer network information security and protection strategy. *Frontiers in Economics and Management*, 1(12), 1–5. doi:10.6981/FEM.202012_1(12).0001 doi:10.6981/FEM.202012_1(12).0001
- 4.Deng, Z. (2020). Computer network information security risks and solutions under the background of big data. *Solid State Technology*, 63(4), 7574–7582.
- 5.Shi, K. (2017). Research on the network information security evaluation model and algorithm based on grey relational clustering analysis. *Journal of Computational and Theoretical Nanoscience*, 14(1), 69–73. doi:10.1166/jctn.2017.6126 doi:10.1166/jctn.2017.6126
- 6.Carrapicho, H., & Farrand, B. (2017). ‘Dialogue, partnership and empowerment for network and information security’: The changing role of the private sector from objects of regulation to regulation shapers. *Crime, Law, and Social Change*, 67(3), 245–263. doi:10.1007/s10611-016-9652-4 doi:10.1007/s10611-016-9652-4
- 7.Zou, H., & Wu, Q. (2022). Optimization strategy of computer network information security from the perspective of cognitive impairment. *Psychiatria Danubina*, 34(suppl 1), 286–287.
- 8.Fadhil, S. A., Lubna, E. K., & Sayl, G. A. (2021). Protection measurements of computer network information security for big data. *Journal of Discrete Mathematical Sciences and Cryptography*, 24(7), 1959–1965. doi:10.1080/09720529.2021.1959996 doi:10.1080/09720529.2021.1959996
- 9.Niu, J., Alroobaea, R., Baqasah, A. M., & Kansal, L. (2022). Implementation of network information security monitoring system based on adaptive deep detection. *Journal of Intelligent Systems*, 31(1), 454–465. doi:10.1515/jisys-2022-0032 doi:10.1515/jisys-2022-0032
- 10.Ye, Z., Guo, Y., Ju, A., Wei, F., Zhang, R., & Ma, J. (2020). A risk analysis framework for social engineering attack based on user profiling. *Journal of Organizational and End User Computing*, 32(3), 37–49. doi:10.4018/JOEUC.2020070104 doi:10.4018/JOEUC.2020070104
- 11.Saidkulovich, M. S., Shoraimov, H. U., & Qudratov, S. A. O. (2021). The study on network information security. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(6), 248–251.
- 12.Ye, C. Q., Shi, W. Y., & Zhang, R. (2021). Research on gray correlation analysis and situation prediction of network information security. *EURASIP Journal on Information Security*, 2021(3), 3. doi:10.1186/s13635-021-00118-1 doi:10.1186/s13635-021-00118-1
- 13.Min Jin, State Grid Chongqing Electric Power Company Information Communication Branch, China
- 14.Lin, W., Yang, C., Zhang, Z., Xue, X., & Haga, R. (2021). A quantitative assessment method of network information security vulnerability detection risk based on the meta feature system of network security data. *Transactions on Internet and Information Systems (Seoul)*, 15(12), 4531–4544. doi:10.3837/tiis.2021.12.015 doi:10.3837/tiis.2021.12.015

O'QUVCHILARDA O'ZIGA BO'LGAN ISHONCH HISSINI QAROR TOPTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

ABDULLAYEVA DILOROM NOMONOVNA
QDPI- o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch hissini qaror toptirishning psixologik xususiyatlari haqidagi ilmiy mulohazalar bayon etilgan. Muammo yechimiga oid ilmiy qarashlar, tavsiyalar maqoladan o'rin olgan. Maqolada o'quvchilarda ishonch xissini shakllantirishda ota onalarga bir qator tavsiyalar bilan birga ularning yo'l qo'yadigan xatolari haqidagi mulohazalar aks etadi.

Kalit so'zlar: o'z-oziga ishonch, psixik xususiyat, o'ziga ishonch hissi, o'zini ijobiy baholash, o'ziga ishonchni qaror toptirishga zid xatolar.

Hozirgi kundagi dunyo tamaduning jadal rivojlanishi va yangicha mazmun kasb etishi psixologiyaning murakkab muammosi bo'lgan shaxs muamosining yangicha qiyofa, yangicha faoliyat, yangicha xarakter kabi psixik xususiyatlar bilan namoyon bo'lmoqda. O'quvchi shaxsining psixik xususiyatlari ham ilm-fan, texnika, kommunikatsiya tarmoqlarining jadal taraqqiyoti natijasida keskin muammolarni keltirib chiqarmoqda. Psixologiyada o'quvchilarning murakkab psixik davri o'smirlik g'oyat muammoli davr sifatida tavsiflanadi. O'quvchilar psixologiyasining asosiy markaziy muammosi o'quvchini psixik jihatdan o'sishi, unga xos xususiyat va qonuniyatlarini yoritib berishdan iboratdir.

V.N.Myasishchev insonning psixik rivojlanishi uning atrof voqelik va eng avvalo boshqa odamlar bilan bo'lgan munosabatlari tizimining murakkablashib, ken-gayib borishiga bog'liq, bo'ladi, degan g'oyani ilgari suradi. Ushbu g'oyaga asosan o'quvchi shaxsining ijobiy rivojlanishi va ijtimoylashuvi ham uning yon-atrofidagi odamlar bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanadi.

O'quvchilarning murakkab psixik davrini xarakterlovchi psixofiziologik xususiyatlardan biri bo'lgan garmonal

jadallashuvning natijasida ularning xarakter va xulqida turli o'zgarishlar kuzatiladi. Bu o'zgarishlar hissiy emotsiyalarning yorqinligi, beqarorlig, o'ziga nisbatan talabchanlik, mustaqillikga intilish, menini namoyish qilish hamda o'zini anglamagan holda o'z kuchiga ishonchsizlikning namoyon bo'lishida kuzatiladi.

Amaliy psixologiyaning muhim qonuniyatlaridan biri bolgan " Qaytish" qonuniga muvofiq aql o'ylaganini jism bajaradi. Ya'ni inson biror-bir narsaga qattiq ishonar ekan aql va idrok bu ishonch asosida butun jism va organizmni dasturlashtiradi. Shu dastur asosida esa insonning barcha psixikasi va fiziologiyasi faoliyat olib bora boshlaydi. Ana shu qonunga muvofiq o'quvchilarda ham aql idrokni tarbiyalash zarurati mavjuddir. Bu davrda ular aniq va mazmunli fikrlashga mustaqil qodir emaslar va ko'p hollarda atrofda g'ilarning ko'magiga va ishonchiga muxtojdirlar.

O'quvchilarda ishonchsizlik xissi ko'p hollarda muammo sifatida uchrab turadi. Bu ishonchsizlik faoliyatga kirishish ya'ni o'qish jarayoni, jismoniy faollik, boshqalar bilan munosabatlarda o'z aksini topadi.

Psixolog K.A. Gelvetsiy ta'limotiga ko'ra, hamma odamlar aqliy va axloqiy

taraqqiyot uchun tug'ilishdanoq mutlaqo bir xil tabiiy imkoniyatga ega bo'ladilar. SHuning uchun odamlarning psixik xususiyatlaridagi farq faqatgina muhit va tarbiyaning turlicha ta'sir qilishi bilan vujudga keladi, deb tushuntiriladi. Olim Inson psixikaning rivojlanishida ijtimoiy muhitning g'oyat darajada muhim roli borligini e'tirof etadilar.

Yuqoridagi ta'limotga ko'ra o'quvchilarning ijobiy xulqini rivojlantirish hamda o'z-oziga ishonch asosida ularda o'qishga va faoliyatning boshqa turlariga motivni shakllantirish bu u bilan faoliyat olib borayotgan kattalarga bog'liq jarayondir. O'quvchilarda o'ziga nisbatan ishonchni tarbiyalash murakkab jarayon va uzoq davom etishi bilan xarakterlanadi.

O'quvchilarda o'z-ozida ishonch xissini tarbiyalashda avvalo o'quvchi y'ani bola shaxsini xurmat qilish masalasi g'oyat muhimdir. Rus psixologi A.S.Makarenko "Agar mendan biror kishi: siz qisqa formulada o'z pedagogik tajribangiz mohiyatini qanday qilib ta'riflab berolmansiz, deb so'rasa men: insonga iloji boricha ko'proq talab qo'yish va uni iloji boricha ko'proq talab qo'yish va uni iloji boricha hurmat qilish kerak, deb javob bergan bo'lar edim" degan edi. O'quvchilarni o'zaro munosabatlarda pedagoglar, jamoadoshlari, ota-onalari tomonidan xurmat qilinishi ularda o'ziga ishonch, atrovdagilarga nisbatan esa intilishni ya'ni munosabatlarda faollikni vujudga keltiradi. Aksincha o'quvchi shaxsini xurmat qilmaslik, unga nisbatan e'tirof etilmaslik xissini shakllantiradi. E'tirof bu o'quvchining qadr-qimmatini tan olish demakdir. O'quvchilarni doimiy xaqorat qilish, kamsitish, mazax qilish, topshiriqni ishonmaslik, doimiy past baholar qoyish ularda o'ziga ishonchsizlik va jamiyatning unga bergan maqomiga odatlanish, ko'nish ya'ni rozilik xissini rivojlantiradi. Ko'p hollarda esa bu ularda ruhiy buzilish yani delenkivent

xulqni vujudga kelishini ta'minlovchi omilga aylanib qoladi.

Komil insonni tarbiyalashda erishilgan amaliyot natijalari shuni ko'rsatadiki o'uvchilarda nafaqat barcha yoshdagi insonlarda boshqa bir shaxsga nisbatan taqqoslash eng yomon xodisa va yoqimsiz tuyg'udir. O'quvchilarda taqqoslashning taengdoshiga nisbatan amalga oshirilishi ularda salbiy beqaror xislarni shakllantiradi. O'quvchilarni o'ziga bolgan ishonchini tarkib toptirishda bu qoidaga amal qilish kerakligini unutmaslik kerak. Pedagoglar o'quvchilar bilan munosabat o'rnatayotganda o'ta ehtiyotkor bo'lishlari kerak.

O'quvchilarda o'z-oziga ishonch xissini rivolantirishda o'qituvchi va ota-onalarga quyidagi tavsiyalarga amal qilishni ta'kidlagan bo'lar edik:

- xech qachon boshqa shaxs bilan taqqoslamaslik, ayniqsa tengdoshi bilan;
- faoliyatga da'vat qilishda uning boshqalardan kam emasligini ta'kidlang;
- o'quvchi shaxsining ustun bo'lgan ijobiy tomonlarini topib maqtang;
- imkoniyatiga mos bo'lgan topshiriqlarni berishga xarakat qiling va topshiriqni bajarishida uni nazorat qilmang! Chunki unga avvalo o'zingiz ishonishingizni, u faoliyatni bajara olishiga qattiq ishonishingizni isbotlang;
- o'quvchiga ishonishingizni tez-tez jiddiy ohangda takrorlab turing;
- faoliytini rag'batlantiring.

O'z-o'zini hurmat qilish va qadrlash bolajonlar uchun kelajakda jamiyatda qulaylikka erishishi uchun juda muhim. Qadr-qimmatni rivojlantirish barcha bolalarda ahamiyatli bo'lib, u ishonch, qobiliyat va iste'dod bilan bevosita bog'liqdir. O'zini hamisha past baholaydigan bolalar ko'pincha qiyinchiliklarga, ijtimoiy muammolarga duch keladi. Bu borada bolada o'zi to'g'ri baholashni qanday shakllantirish haqida psixolog Olga

Romaniv quyidagilarni tavsiya etadi.

Farzand bilan nafaqat o'quv yoki qandaydir topshiriq yuzasidan, balki muhim sanalgan masalalar to'g'risida ham suhbatlashish va ularning fikrini ham hurmat qilish hamda inobatga olish zarur. Kuchsiz tomonlarni tan olgan holda yutuqlarni qadrlash haqida gaplashish farzand uchun juda foydali. Masalan, xarid qilish ro'yxati onaning yodidan chiqqudek bo'lsa, uni farzandlarga eslatib qo'yish mumkin: "Men xaridlar ro'yxatidagi narsalarni eslay olmayman, sen yordam bera olasanmi?". Bu kabi kichik muammolarni farzand bilan birgalikda hal etish undagi harakatchanlik va mas'uliyat hissini oshiradi.

Ba'zan bolalarni yaxshi bo'lishi uchun kerakli masala haqida gaplashish ancha qiyin boladi. Ammo bu kabi mavzular aniq va lo'nda bo'lsa, to'g'ri baholash jarayonining rivojlanishiga yordam beradi. Asosiysi, muammolarni ochiqlashda ularni hech narsaga loyiq emasligini ta'kidlamalik zarur. Aksincha, avvalgidan ham ko'ra yaxshi bo'lishiga undash tarzida suhbatlashish tavsiya etiladi.

Odatda, o'zini ijobiy baholash ma'lum maqsadga intilishdan kelib chiqadi. Shuning uchun tanqid o'rniga, yosh va qiziqishiga mos bo'lgan maqsadlarni taklif qilish mumkin. Masalan, "Nega kiyimlaringni hamma joyga yoyding?" emas, balki "Hamma kiyimlarni shkafga vaqtida qo'ysang, ko'proq o'yin o'ynashga imkon bo'ladi" kabi. Ikkinchi solishtirib ko'rish mumkin, bola ikkinchi jumlagi ko'proq e'tibor qaratishi tabiiy.

Bolalarda paydo bo'lgan salbiy fikrlar ustida ko'proq ish olib borish kerak. Ya'ni salbiy fikrlarni bartaraf etishiga onalar ko'proq yordam berishi kerak. "Men buni o'qishni bilmayman", "Mashg'ulotlarni bajarishga kuchim yetmaydi" kabi bolalarga xos bo'lgan biroz qo'rquv va dangasalik aralashgan fikrlarni vaqt o'tib yaxshilanishiga ishontirish kerak. Shundagina ular barcha narsaning imkoni

borligi va faqat buning uchun harakat qilish kerakligini anglab yetadi.

Fikrlashni o'stirish – xatolarni o'rganish va to'g'ri xulosa chiqarishdir. Bola muvaffaqiyatsizlikka uchrash oddiy hol ekani va bu muammolarning yechimi borligini bilsa, unda baholash tushunchasi shakllana boradi. Iloji boricha farzandlarga o'z xatolaridan saboq olishiga yordam berish kerak. Masalan "Bu safar sharbatni to'kib yubording. Keyingi safar yana takrorlanmasligi uchun stakanni idish yuvish joyida tutib, so'ngra sharbat quy".

Farzandni me'yorida maqtash juda foydali. Ammo qanday maqtash ham muhim. Ko'pchilik bolasining intilishi-yu qiziqishini bir chetga surib, yakuniy natijaga qarab baho beradi. Ammo muammoni hal qilishda uning yondashuvi va to'siqlarni yengib o'tishga bo'lgan intilishini alohida ta'kidlash lozim. Aniq va halol maqto'vlar sog'lom baholashni shakllantirishning kalitidir.

Farzandni biror ishga ilhomlantirish uchun ularni boshqa tengdoshlariga aslo solishtira ko'rmaslik kerak. Shunchaki ularning avvalgi ishidagi yutuqlarni misol qilish orqali ham bung erishish mumkin. Yoki ilhomlantirishi mumkin bo'lgan qandaydir yaxshi voqeani ham aytib berish ham foydalidir. Bolalarda bu jarayon yuzaga kelganidan so'ng o'z-o'zidan psixologik muammolar ham bartaraf bo'ladi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'z o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qolishiga sabab bo'luvchi quyidagi xatolar sabab bo'ladi va salbiy psixikani bola xulqida aks ettiradi.

-Qo'rquv. Bola yomon baho olishdan emas, bu tufayli ota-onasidan eshitadigan dakkidan qo'rqadi.

-Jazo. Bola ota-onasi tomonidan jazolanishdan qo'rqadi.

-Majburiyat. Bola yaxshi o'qishi kerak, u kattalarning yagona umidi. Uni kelajakda qancha tashvishlar kutib turibdi, demak,

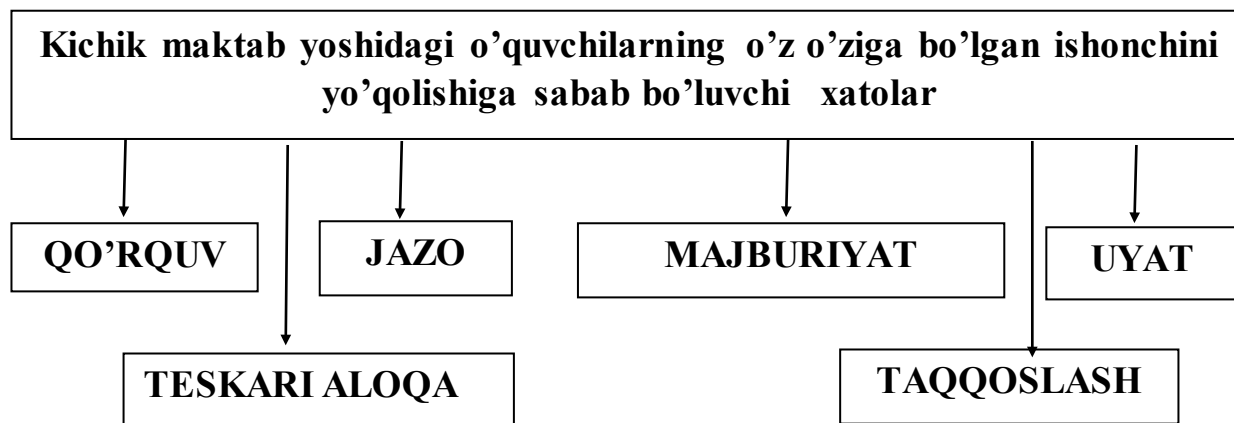
shuning uchun ham yaxshi o'qishi kerak.

-Uyat. Bola ota-onasi tomonidan qo'shni, do'stlar yoki hamkasblar oldida iste'dodli bo'lmaganligi uchun uyaltirilishidan xavotirlanadi.

-Teskari aloqa. Ota-onalar o'zlari sezmagan holda bolasini ahmoq, uquvsiz deb koyishi

odatiy holga aylangan. Afsuski, ularni bunday baholash salbiy motivatsiya bo'lib, bolani shu kabi xususiyatlar borligiga ishontiradi. Uzoq muddatda ular stressga aylanishi ham hech gap emas.

-Taqqoslash. Bola faoliyatini boshqa tengdoshi faoliyatiga ochiqchasiga taqqoslash.

Shundan so'ng bolada fikrni jamlash qiyinlashadi, faoliyati susayadi va ota-onalar bilan munosabati o'zgaradi. Bolani qo'rquv bilan tarbiya qilmoqchi bo'lganlar diqqatiga, kelajakda farzandingiz o'z manfaatlarini ham himoya qila olmaydi. Ular kelajakda boshqalarga nisbatan kamroq daromad topadi. Dunyodan uzoqlashadi, jamoatchilik fikri bilan yashaydi. 10 yildan so'ng bolaga psixolog izlamaslik uchun ham hozirdan ularga nisbatan qo'llanayotgan ruhiy zo'ravonlikni to'xtatish kerak.

Ko'pgina ota-onalar yaxshi baho uchun maqtov aytmaydi, sababi bola shundoq ham yaxshi o'qishi kerak. Lekin yomon baholar uchun tanbeh berishadi. Ota-ona bolasi bilan toki kuchi yetgunga qadar birga dars qilishi mumkin. Ammo vazifalar qiyinlashgani sari endi repetitor tomon sudraydi. Bola maktabdan charchab kelib, yana dars qilishga majbur bo'ladi. Uning xayolida ikki fikr paydo bo'ladi:

- Hech qachon hech narsa o'rganmaslik;
- Muammolarini o'zi hal etolmaslik.

Bolaning tarbiyasi so'zda emas, amalda talab qilinadi. Agar boladan ko'p kitob o'qishni talab qilsangiz-u, o'zingiz smartfon o'ynab o'tirsangiz, katta o'zgarishlarni kutib ovora bo'lmang. Sababi bola kattalardan nusxa ko'chiradi. Bolada kognitiv kelishmovchilik bo'ladi, sababi undan talab qilishadi va bunga o'zlari amal qilmaydi. Albatta, ular bu kabi xatti-harakatini kattaligi bilan oqlashi mumkin. Shuning uchun bola oldiga maqsad qo'yishini, so'zida turishini, zaiflarni ranjitmasligini istasangiz, o'zingiz namuna bo'lishga harakat qiling.

Yuqoridagi tavsiyalar asosida o'quvchi shaxsiga ta'sir ko'rsatilganda, unda o'ziga bo'lgan ishonch, mustaqillik, o'qish jarayonida faollik va dinamik o'zgarishlar kuzatiladi.

Inson shaxsi o'z mohiyati bilan ijtimoiy zotdir. SHaxsdagi barcha xususiyatlarning ijodiy faolligining rivojlanish manbaalari uning tevarak atrofdagi ijtimoiy muhitda, jamiyatdadir. Inson shaxsi determinlashgan (sababiy bog'liqlikda) bo'lib ijtimoiy turmush

RAQAMLI BOSHQARUV – TARAQQIYOT ASOSIDIR

ERKIN KULDASHEV “Axborot texnologiyalari” kafedrası dotsenti,
MANSUR MA’MIROV “Axborot texnologiyalari” kafedrası magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli boshqarishning maqsadi, vazifalari, ahamiyati va korxonaning rivojlanishga qo‘shayotgan hissasi yoritilgan. Tadqiqot obyekti sifatida mashinasozlik korxonasi tanlab olinib uni raqamlashtirishni afzalliklari, qulayliklari va samaradorligi to‘g‘risida fikr-mulohazalar va xulosalar asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье описаны цель, задачи, значение цифрового менеджмента и его вклад в развитие предприятия. В качестве объекта исследования было выбрано машиностроительное предприятие и обоснованы мнения и соображения о преимуществах, удобстве и эффективности его цифровизации.

Abstract. This article describes the purpose, tasks, importance of digital management and its contribution to the development of the enterprise. A machine-building enterprise was selected as the object of research, and opinions and considerations about the advantages, convenience and efficiency of its digitization were substantiated.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot, raqamli boshqaruv, iqtisodiyot, marketing, tizim, innovatsiya, motivatsiya, avtomatlashtirish, globallashtirish.

Ключевые слова: развитие, цифровой менеджмент, экономика, маркетинг, система, инновации, мотивация, автоматизация, глобализация.

Key words: development, digital management, economy, marketing, system, innovation, motivation, automation, globalization.

Kirish

Hozirgi globallashtirish sharoitida fan-texnika tez rivojlanmoqda. Bu rivojlanish jarayonida kompyuter tizimi va telekommunikatsiyaning roli va ahamiyati juda katta. Chunki, hozirgi zamon talabi mamlakatimizni barcha korxonalar va tashkilotlarida raqamli boshqarishni joriy qilishni talab etilmoqda. Raqamli boshqarishni tayanch vositasi bu kompyuter tizimi va telekommunikatsiyadir.

Yangi O‘zbekistonni hozirgi tez rivojlanish davrida har tomonlama ya‘ni ijtimoiy-iqtisodiy va texnik-texnologik sohalarining taraqqiyoti bugungi kunda eng dolzarb masalalaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF 6079 sonli ““Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida

mamlakatimizdagi korxonalar va tashkilotlarni raqamli boshqarishga o‘tkazish belgilangan [1]. Bu vazifalarni samaradorli hal qilishda raqamli boshqarishni o‘rni beqiyosdir.

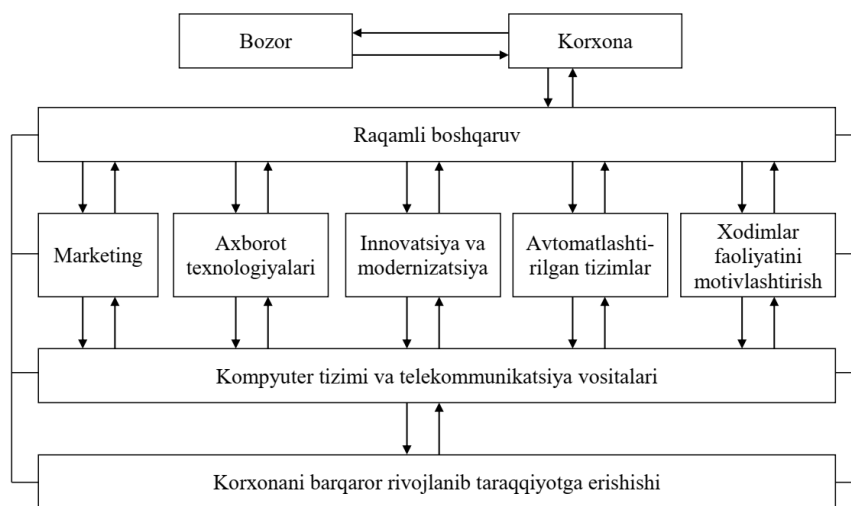
Muhokama va natijalar

Raqamli boshqarish – bu zamonaviy, ko‘p qirrali, imkoniyatlar darajasi juda yuqori vosita bo‘lib, insonni barcha faoliyatlarini takomillashtirishga yordam beradi. Raqamli boshqarish – hozirgi kunda ijtimoiy-iqtisodiy sohalarining muvoffaqiyatini asosiy me‘zoniga aylanmoqda. Olimlar va mutaxassislar o‘rtasida raqamli boshqarish to‘g‘risida yagona fikr yo‘q. Shu sababli, raqamli boshqarishga tadqiqotlarimiz natijasi sifatida quyidagi ta‘rifni berishni lozim topdik.

Raqamli boshqarish – bu qo‘yilgan maqsadni marketing, axborot texnologiyalari, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari va

innovatsiyalar, xodimlarni faollashtirish asosida optimal natija olishning elektron tizimidir. Bu optimal natijani olishda qo'yilgan maqsadni matematik modellashtirish, uni

algoritmini ishlab chiqish, bu algoritm asosida dasturlash va bu dastur yordamida optimal natija olish asosiy vazifa hisoblanadi.

1-chizma. Raqamli boshqaruvni korxonani barqaror rivojlanishiga ta'siri

1-chizmadan ko'rinib turibdiki, raqamli boshqarish qanchalik to'g'ri tashkil etilib, har bir tizimning elementlaridan optimal foydalanilsa, natijadorlik yuqori bo'ladi.

Raqamli boshqarishni tashkil etishda axborot tizimlarini tashkil etuvchi vosita va resurslardan oqilona foydalanish talab etiladi. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarning tajribalaridan va olimlarning (akademiklar Vosil Qobulov, Murod Sharifhujayev, Nodirbek Yusufbekov, S.S.G'ulomov, F.B.Abutaliyev va boshqalar) tadqiqotlaridan ma'lumki, mamlakat va uning struktura birliklari qanchalik raqamlashtirilgan bo'lsa, unga mutanosib ravishda uning rivojlanish darajasi yuqori bo'ladi. Shu sababli, ushbu maqolamizni korxonalarini raqamli boshqarish masalasiga bag'ishlab, uni tadqiq qilishni maqsad qildik.

Har qanday iqtisodiy ko'rsatkichni qayta ishlash mumkin. Buning uchun uni algoritmini aniqlash lozim:

$$IK=N*Q \quad (1)$$

Bu yerda:

- IK – iqtisodiy ko'rsatkich;
- N – iqtisodiy ko'rsatkichning nomi;
- Q – iqtisodiy ko'rsatkichning qiymati.

$$H=S*R \quad (2)$$

Bu yerda:

- H – holatlarning soni, ya'ni iqtisodiy ko'rsatkich tarkibidagi holat;
- S – sanoq tizimining asosi;
- R – axborotdagi razryadlar (simvollar) soni.

Yuqoridagi (1) va (2) formulalardan ko'rinib turibdiki, har qanday iqtisodiy ko'rsatkichni zamonaviy elektron hisoblash mashinalarida qayta ishlab, optimal natija olish mumkin ekan.

Korxonalarda raqamli boshqaruvni tashkil etish uchun ulardan quyidagi masalalarni:

- Marketingni boshqarish;
- Axborot tizimlaridan foydalanishni tashkil etish;
- Innovatsion boshqaruvni tashkil etish;

- Avtomatlashtirilgan boshqarish tizimlarini joriy etish;

- Xodimlarning faoliyatini motivlashtirish (faollashtirish) asosida ulardan samaradorli foydalanish kerak.

Korxonalarda raqamli boshqarishni tashkil etishni algoritmi quyidagicha bo'ladi:

$$Rb=Im * Ia * Ii * Iq * Ih \quad (3)$$

Bu yerda:

- Rb – Raqamli boshqaruv;

- Im – Marketingni boshqarish indeksi;

- Ia – Axborot tizimlaridan foydalanishni tashkil etish indeksi;

- Ii – Innovatsion boshqaruvni tashkil etish indeksi;

- Iq – Avtomatlashtirilgan boshqarish tizimlarini joriy qilish indeksi;

- Ih – Xodimlar faoliyatini motivlashtirish (faollashtirish) asosida ulardan samaradorli foydalanish indeksi.

Tadqiqotlarimiz natijasidan shu narsani aniqladikki raqamli boshqaruv nafaqat iqtisodiy o'sishni u bilan birga samaradorlikni oshirishni ham taminlar ekan. Buni quyidagi formula asosida tasvirlash mumkin.

$$Rb=K * Us \quad (4)$$

Bu yerda:

- Rb – raqamli boshqaruv;

- K – raqamli boshqarish bilan korxonaning iqtisodiyoti samaradorligini bog'lovchi

koefitsiyent;

- Us – korxonaning iqtisodiy samaradorligi.

$$Us=Rb * N / X \quad (5)$$

Bu yerda:

- Us – korxonaning iqtisodiy samaradorligi;

- Rb – raqamli boshqaruv;

- N – korxonaning natijaviy ko'rsatkich (foyda, ishlab chiqarilgan maxsulot xajmi va boshqalar);

- X – barcha xarajatlar summasi.

Buning ma'nosi shundan iboratki, bir foiz raqamli boshqaruv tatbiq qilinishi natijasida korxonaning iqtisodiy samaradorligi 0,37 foizga oshar ekan. K – bu koefitsiyent har bir soha va tarmoqlar uchun turlicha boladi.

Biz tadqiqotni Uz-Koram CO mashinasozlik korxonasi misolida bajardik.

Xulosa

Kompyuter tizimlari va telekommunikatsiya vositalari asosida, raqamli boshqaruvni Yangi O'zbekistonning barcha korxonasi va tashkilotlarida joriy qilinishi zarur. Bu esa mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy va texnik-texnologik sohalarini taraqqiyotini, aholimizni esa turmush darajasini yanada yaxshilashini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "“Raqamli O'zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF 6079-sonli farmoni, 2020-yil 5 oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasini Oliy Majlisini "Axborotlashtirish to'g'risidagi qonuni" 11-dekabr 2014-yil Toshkent.
3. Kuldashv E., Abdusamatov Q TATU Farg'ona filiali o'tkazilgan "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va telekommunikatsiyalari sohasida zamonaviy muammolar va ularni yechimlari" mavzusidagi konferensiya to'plami. "Axborot resurs markazlarini raqamli boshqarish" 2022 y
4. Kuldashv E., Abdusamatov Q. Andijon mashinasozlik institutida o'tkazilgan "Innovatsion texnologiyalar, IT-texnologiyasi va ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi muammolari va yechimlari" mavzusidagi konferensiya to'plami. "Axborot tizimlaridan samaradorli foydalanish-yangi O'zbekistonni rivojlantirishni asosidir" 2022 y
5. Kuldashv E., Tadjidinov M. Andijon mashinasozlik institutida o'tkazilgan "Axborot oqimlari va intellektual tizimlarning ijtimoiy, iqtisodiy va texnik-texnologik tarmoqlardagi o'rni" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. "Sun'iy intellekt tizimlarini joriy qilish taraqqiyot asosidir", 2023 y.

DIFFERENTIAL YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

PARDABOYEV O'TKIR ABDURAXIMOVICH

Jizzax politexnika instituti assistenti

Annotatsiya: Jamiyatda ro'y berayotgan jadal ijtimoiy o'zgarishlar yuqori toifali mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojni shakllantiradi va talabalar kredit-modul tizimida mustaqil o'z ustida individual ishlashlari yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Bugungi kunda oliy ta'lim jarayoniga kredit-modul tizimini qo'llash zarurati, oliy ta'limni qurish va isloh qilishning hozirgi bosqichi, mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalari ta'lim, mazmuni va metodikasi, individual va differensiya ta'lim sifat jihati yangi talablar metodikasi bo'yicha amalga oshirish usullari.

Ta'kidlash joizki, ta'limda differentsiallashgan yondashuv muammosi hech qachon g'arb tadqiqodchilarining shaxs ta'limi muammolariga qarashlarini chetda qoldirmagan. Angliyaning odatiy misoliga murojat qilamiz. Shaxs ta'limiga differentsial yondashuv –ushbu mamlakatning qadimiy ananasi, bu ijtimoiy sharoit va fikrlash inson fel atvori bilan shartlanadi. XX asrning o'rtasida shaxs talimiga differentsial yondashuvda uchta yo'nalish aniq belgilab olindi: konservativ (jamiyatning ananaviy qadriyatlarini asrab-avaylash) yoki ananaviy yo'nalish; uning tarafdorlari erta tanlash, yani uchinchi sinfdan keyin differentsial talimni kiritish pozitsiyasida turadi. Bunday differentsia asosi “fikrlash faoliyati sifati” hisoblanadi. Didaktik differentsial yuqori sinflarda alohida fanlarni chuqurlashtirib o'rganishga asoslanadi.

-liberal yo'nalishning ilmiy-pedagogik tarafdorlari juda ko'p. Ushbu yo'nalish tarafdorlari bolalarni erta differentsiallashga qarshi chiqishadi; ular o'quvchilarning istalgan darajasida ta'lim profilini o'zgartirish huquqiga ega deb hisoblanadi.

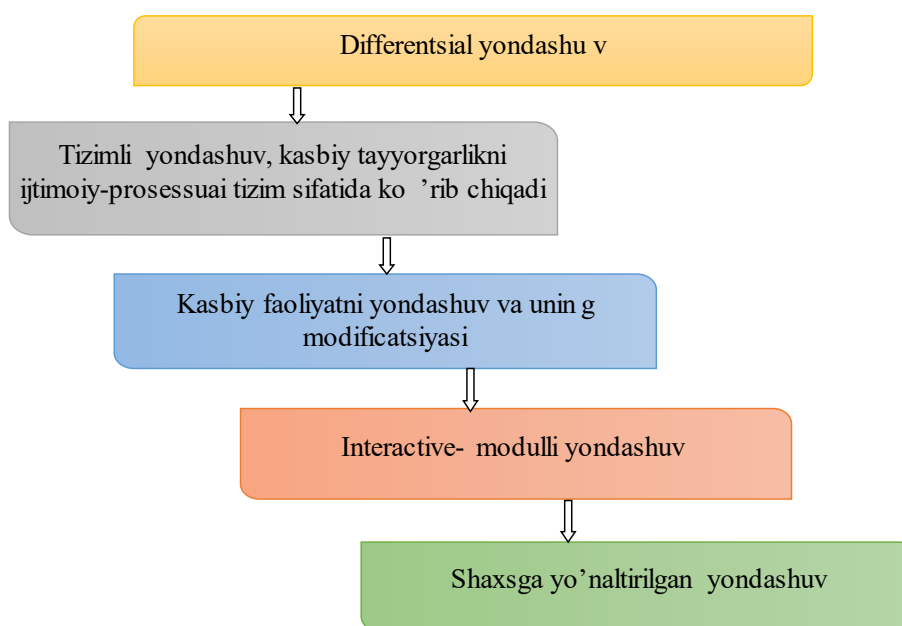
Differentsial yondashuv asosida ta'limni tashkil etish, biz ilgari ta'kidlaganimizdek oliy ta'limning ustivor vazifasidir. Ushbu yondashuv barcha mutaxassisliklar professionallarini tayyorlash asosida yotadi. Bunda “differentsial

ta'lim” va “differentsial yondashuv”ni farqlash kerak. Differentsial ta'lim talabalarning kasbiy tayyorlashning boshqariladigan jarayoni sifatida chiqadi, uning mazmuniy tomoni o'quv reja bilan aniqlanadi, amalga oshirish esa talaba shaxsi ehtiyojlari, motivlari va qiziqishlari bilan aniqlanadi. Ta'lim taktik yondashuv esa strategik vazifalarni jarayonni o'rganish va tashkil etishda hal qiladi.

Differentsial yondashuv talaba shaxsini kasbiy kommunikativ yo'nalganligini shakllantirish tamoyili sifatida, bir qator tadqiqotlar tahlili ko'rsatishicha nazariy asosga ega. Ular qatoriga qo'yidagilarni ko'rsatish mumkin: 1-(rasm).

Barcha keltirilgan yondashuvlar pedagogik jarayonni boshqarishni tashkil etishning asosi hisoblanadi, yani ular bosqichli boshqaruvli yondashuv orqali integratsiyalanadi va amalga oshiriladi.

Kasbiy ta'lim – bu nisbiy qadryatlarni uzatish va egallash jarayonidir. Ushbu qadriyatlarni uzatish vositasi talabalarni axborot tashuvchilar bilan o'zaro aloqasi sifatida chiquvchi kommunikativ faoliyat hisoblanadi. Bu yerda boshqaruv shaxsni kasbiy shakllanishini o'z o'zini boshqarishga (refleksiv) o'tadi. Kasbiy bilish refleksatsiyani rivojlantirish uchun shaxsni kasbiy-kommunikativ qadryatlarga yo'nalganlikni

1-pasm.

shakllantirish zarur. Biroq har bir shaxs o'zining aniq vaziyati tufayli uni shakllantirishga o'z yo'li bilan boradi. Shuning uchun pedagogik jarayonni tashkil etishga ham, ta'lim oluvchi shaxsiga ham differentsial yondashuvga zaruriyat hosil bo'ladi.

Shuning uchun talaba shaxsini kasbiy – axborot kommunikatsiyaga yo'nalganligining shakllanishiga differentsial yondashuv muammosini tadqiq qilayotganda biz qo'yidagilarni hisobga olishimiz kerak:

-ta'limda differentsial yondashuv, shu jumladan kasbiy ta'limda, metodologik tamoyil funksiyasini bajaradi, yani boshqa yondashuvlar orqali amalga oshiriladigan boshqaruvchi ko'rsatmalar;

-ta'limda differentsia va individuallashtirish dialektik o'zaro bog'langan. Bundan tashqari individuallashtirish shaxsning kasbiy-kommunikativ yo'nalganligini shakllantirish jarayonini boshqarishda differentsial yondashuvni shakllantirishning asosi bo'lib chiqadi;

-pedagogik jarayonda differentsia yondashuv faktor sifatida, yani OTM

talimida shaxsning kasbiy-kommunikativ yo'nalganligini shakllantirishning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi;

-kasbiy ta'limda differentsia darajaviy xarakterga ega va metodologik, nazariy va metodik proksiologik darajada amalga oshiriladi;

- differentsia kasbiy qadriyatlarda yo'nalganlikning asosida yotadi, qadryat yo'nalish-talaba shaxsini kasbiy-kommunikativ yo'nalganligini shakllantirish jarayonini boshqarishda;

-ta'limda differentsia kasbiy ta'lim maqsadlari va shaxs yo'nalganligidan kelib chiqqan holda turli asoslar (belgilar, tamoyillar) bo'yicha o'tkazilishi mumkin;

-ta'limda differentsial yondashuv tizimni tashkil etuvchi, axborot, bilish, qadryatli-yo'naltirilgan funksiyalarni bajaradi. U mutaxassis tayyorlash jarayoni samaradorligini ta'minlovchi uning kasbiy kommunikativ yo'nalganligini shakllantiradi.

Shunday qilib, differentsia shaxsning kasbiy yo'nalganligini shakllantirish omilidir. Shuning uchun shaxsning yetakchi tarkibiy

qismi bo'lgan yo'nalganlikning mohiyatini ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

Xulosa:

1. Differentsiallashtirish, fanlarni chuqurlashtirib o'rgatish, insonning qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yondoshuvning pedagogik mohiyati ochib berildi. Individuallashtirish va differentsiallashtirish shaxsining mativatsiya, aqli, tafakkuri xarakteri, tezkor xotira hajmi, faoliyat yo'nalishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqildi.

2. Talabalarning axborot kommunikatsiya kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida o'rganildi. Talabalar

bilan ishlash kompetensiyasi - mediamanbalardan zarur malumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, mediamadaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

3. Talabalarda axborot kommunikatsiya kompetensiyalarini rivojlantirishda bir nechta xarakterga ega darajalar ishlab chiqildi. Axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini shakllantirishning maqsadlari, mazmuni va tarkibiy qismlari ochib berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 1997 y., 29 avgust №463-1.
2. O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi». Toshkent, 1997 y., 29 avgust №463-1.
3. Bolonskaya deklaratsiya "O Yevropeyskom regione vqsshego obrazovaniya". g.Bolong'ya, Italiya. 1999 g.
4. Pardaboev O'.A. Kredit modul tizimini ta'lim jarayoniga qo'llashning o'ziga xosligi. UzMU xabarleri. Toshkent 2022 yil. –S.128-131 b
5. Pardaboev O'.A. Kredit modul tizimi sharoitida talabalarning individual ishlashini takomillashtirish usullari. Andijon mashinasozlik instituiti va Voronej davlat texnika universiteti. Andijon shaxri. –S. 1445-1448 b.
6. Pardaboev O'.A. Kredit modul tizimini ta'lim jarayoniga qo'llashning o'ziga xosligi. "Xotin qizlarning fan, ta'lim, madaniyat va innavattsiion texnologiyalarni rivojlantirish sohasidagi yutuqlari" mavzusidagi Xalqaro ilmiy anjuman materiallari. Jizzax shaxri.-S.414-417.
7. Pardaboev O'.A. Oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimining meyoriy-huquqiy asoslari. 2022 yil.12-dekabr. Ispaniya. Barselona.54-57 b.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING O'QUV-BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

YULDASHEVA MALOHAT ERKINOVNA

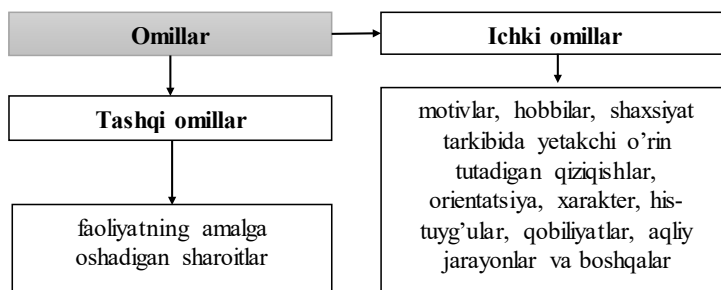
Qo'qon DPI, kata o'qituvchi, PhD

Annotatsiya: Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar muammosiga ag'ishlangan mulohazalar bayon etilgan. Maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bilish faoliyatini rivojlantirishning tashqi va ichki omillari hamda faoliyatni samarali amalga oshirish omillari haqidagi ilmiy fikrlar bayon qilingan. Maqolada bir qator psixolog olimlar va pedagoglarning mavzuga oid ilmiy nazariyalaridan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'qituvchisi, bilish jarayoni, tashqi omillar, ichki omillar, o'quv jarayoni, o'quv bilish faoliyati.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining intellektual rivojlanishi o'quv-bilish faoliyat sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan tashqi va ichki omillarni ko'rsatish mumkin. Ichki omillar guruhiga olimlar psixologik xususiyatlarni kiritadi: motivlar, xobbilar,

shaxsiyat tarkibida yetakchi o'rin tutadigan qiziqishlar, orientatsiya, xarakter, his-tuyg'ular, qobiliyatlar, intellektual jarayonlar va boshqalar. Tashqi omillar guruhiga faoliyatning amalga oshadigan sharoitlari kiradi.

1-rasm. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar.

Masalan, G. Rozenfeld o'qish motivatsiyasining quyidagi mazmun omillarini aniqladi:

1. Faoliyatdan zavqlanmasdan yoki o'qitilayotgan fanga qiziqishsiz o'rganish;

2. SHaxsiy manfaatlar va manfaatlarsiz ta'lim;

3. Ijtimoiy identifikatsiya qilish uchun trening;

4. Muvaffaqiyat uchun o'rganish yoki muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish;

5. Majburiy yoki bosim ostida mashq qilish;

6. Tushunchalar va axloqiy majburiyatlar yoki e'tirof etilgan me'yorlar asosidagi ta'lim;

7. Kundalik hayotda maqsadlarga erishishni o'rganish;

8. Ijtimoiy maqsad, talab va qadriyatlarga asoslanish.

J. Bruner o'qish bilish motivlari masalasiga boshqacha yondashadi. U o'quv-bilish jarayonida vujudga keladigan ijodiy muloqoti natijadorligiga ta'sir ko'rsatuvchi empirik va nazariy shart-sharoitlarini e'tirof etadi. J. Bruner har doim ham o'qish jarayoniga undovchi, anglangan omillar haqdagina emas, balki o'quv-bilish sabablari haqida ham fikr yuritadi. Bu birinchi navbatda, o'qish jarayonida bilish xarakteridagi sabablarning ahamiyati va yangi narsani bilishdan paydo bo'ladigan ichki sabr hissiy masalalarining qo'yilishidir. SHuni aytish kerakki, ushbu ichki sabr hissiy keyinchalik o'quv-bilishini rivojlantirishga yo'naltirilgan ijobiy motivatsiya bilan uyg'unlashib ketadi. Murakkab o'quv materialini o'zlashtirishda ichki omilning moyillik uyg'otishning ahamiyati katta. Masalan, mavzu o'rganilishi jihatidan qanchalik murakkab, mantiqiy bo'lsa, shunchalik ko'p intellektual «rag'batlantirish» olishi kerak, ana shunda u keyingi murakkab mavzuni yetarlicha qiziqish bilan o'rganishga kirishadi.

Psixo analitik qarashlar tizimida bilish va anglash motivlarining kelib chiqishi ichki (tug'ma) yoki tashqi (keyin o'zlashtirib olingan) sabablarga ajratilishi hal qiluvchi omil bo'lib hisoblanadi. Masalan, E. Desi omillar inson tug'ilishiga xos bo'lgan sabablar, ya'ni tug'ma deb ta'riflaydi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini yetuk kadr bo'lishi uchun aniq maqsadga

qaratilgan o'quv-bilish faoliyatini rivojlantiruvchi psixologik-pedagogik muhit kerak. Ularning shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsion ehtiyojlariga mos kelishi uchun o'quv-bilish faoliyatini rivojlantiruvchi jarayonning tashkil etishda pedagogik-psixologik muhit dinamik modellari bo'yicha o'quv maqsadlarini ta'lim mazmuniga proporsional moslashtirish ko'p yoqlama, motivatsiyaga boy, turli imkoniyat va bilish faoliyatini intensiv rivojlanishiga rag'batlantiradigan motivatsiya, kuch, imkon bo'lishi zarur.

Bu borada P. Ya. Galperinning talabani intellektual rivojlanishi o'quv-bilish faoliyat sifat va samaradorligini oshirishni bosqichma-bosqich tarkib toptirish nazariyasi qiziqish uyg'otadi. Mazkur nazariya A. N. Leont'evning bilish faoliyatini rivojlantirish jarayonining g'oya va fikrlarini o'ziga xos xususiyatlari asosida rivojlantirilgan. Bu nazariyaga muvofiq shaxsning ontogeneza tarkib topishida faoliyatlar interiorizatsiyasi ro'y berib, undan tashqi faoliyatlarning asta-sekinlik bilan ichki bilish faoliyatlariga aylanish jarayoni kechadi. SHuning uchun, oz imkoniyatini aniqlash va ularni amalga chiqarishdagi samaradorlik shaxsiy-motivatsiyaga bog'liq. O'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish uchun shaxsiy-refleksiv, iroda, emotsional kuch-g'ayratsiz intellektual rivojlanishining psixik jarayoni amalga oshmaydi.

O'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga asoslangan yondashuv quyidagi ta'lim yo'nalishlarini amalga oshirishni nazarda tutadi: kognitiv, motivatsion, vazifalarni hal qilishda olingan bilimlardan amalda foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lish; o'quv-bilish kompetensiyalarni shakllantirish, o'quv jarayonida amaliy vaziyatlarni amalga oshirish. SHuningdek, ma'lumot olish, qayta ishlash va uzatish usullari va vositalarga ega bo'lishini nazarda tutadi.

SHu ma'noda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining intellektual rivojlanishi, shuningdek, o'quv-bilish faoliyat sifat va samaradorligini oshirishda o'quv bilish faoliyat jarayonini yo'lga solish uchun zarur bilim va mahorat, shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsiya bo'lishi kerak. O'quv jarayoni

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchining ichki rivojlanishiga yordam berish uchun o'quvmateriali, rivojlanishni faol darajasiga mos bo'lishi va bu daraja murakkablik jihatida mavjud bilimidan ortiq bo'lishi kerak. Aks holda rivojlanishdan mahrum bo'lib qoladi.

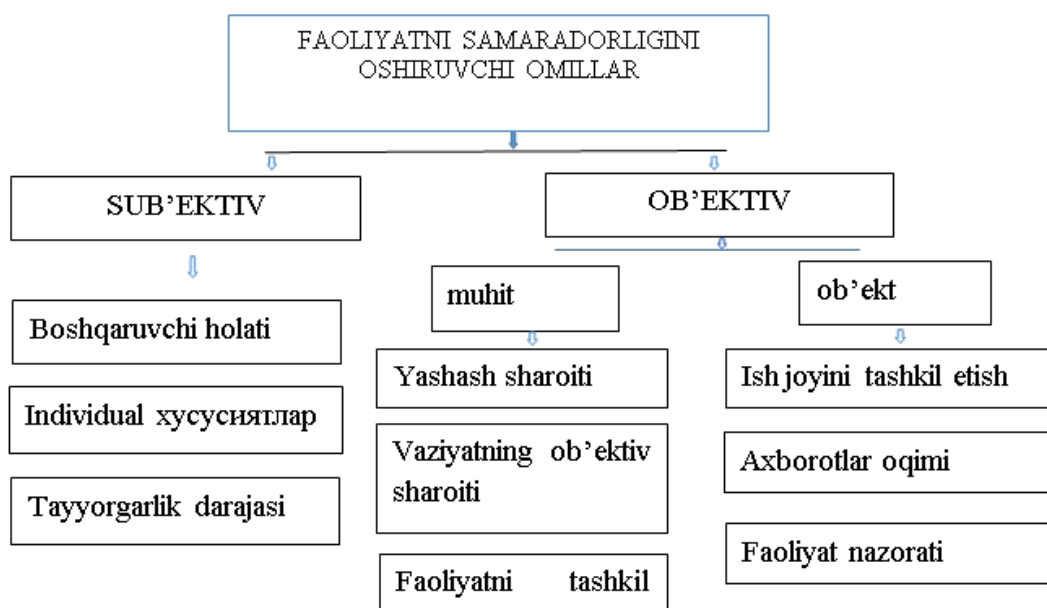
Agar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchiga tavsiya etilayotgan vazifalar bilish kuchiga teng bo'lsa, u holda uning bu kuchlari bilish faoliyatini rivojlanishini davom etishiga turtki bo'lmaydi. Buning uchun bilish va intellektual faoliyatini kuchini ishlatish orqali o'quv vazifalarni va materiallarni o'zlashtirishga qaratilgan savollardan foydalaniladi. Mana shundan o'quv vazifalarini tushunarli bo'lishda va o'quv materiallarni o'zlashtirishga qaratilgan savollardan o'qituvchining vositachilik roli tushunarli bo'ladi. Aynan o'qituvchi o'rgatishi kerak bo'lgan o'quvmateriallari tushunarli bo'lishiga, anglab olishga bog'liq usullar yordam beradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilar o'zlashtirishi kerak bo'lgan o'quv materiallarini metodik ishlanmalarida foydalanib o'quv-bilish faoliyatini boshqarish tizimi aniqlab olinadi. Bunda ichki kuchlarini rivojlantiruvchi g'oyalari, intilishlari, motivatsiyalari hisobga olinib mavzuga oid yo'naltirilgan savollar berilsa, u

holda ular avvalgi mavjud bilimlarga tayangan holda amalga oshiriladi.

SHunday qilib, olimlarni fikriga tayangan holda biz shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsion yo'nalganlik o'quv-bilish faoliyatini rivojlantiruvchi jarayoniga undovchi o'quv-bilish traektoriyasini ta'lim maqsadlarining vektorli funksiyalariga integrativ muvofiqlashtirish omil sifatida tushunish tarafdorimiz.

Bir qator olimlar o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish sabablarini tasniflashda uning mohiyatini qarab hamda tushunish usullariga qarab ajratadilar. O'quv-bilish faoliyatini rivojlanishida turli ehtiyojlarga ko'ra motivlar biologik va ijtimoiy turlarga ajratilgan. Ijtimoiy motivlar o'z-o'zini hurmat qilish, o'zini namoyon qilish, muvaffaqiyatga erishish, bilish faoliyatiga intilish, muvafaqiyatsizlikdan qochish kabi turlarga ajratiladi. Motivlarni tasniflashda boshqa bir yo'nalish talaba tomonidan ko'rsatiladigan faollik turiga ko'ra ijodiy muloqot, o'qish, sport va boshqa ijtimoiy sabablarga ajratish mumkin. Bu yerda sababning nomlanishi faollik turiga ko'ra belgilanadi.

N.I.Xalilova va F.I.Xaydarov o'z ilmiy izlanishlarida intellektual rivojlanishi o'quv-bilish faoliyat sifat va samaradorligini oshiruvchi

2-rasm. O'quv-bilish faoliyat sifat va samaradorligini oshiruvchi omillar

omillarni quyidagicha ifodalagan (2-rasmga qarang):

Demak, keltirilgan ma'lumotlar o'quv-bilishni faollashtirishda omillarning roli muhim ahamiyatga ega ekanligidan darak beradi. Bu o'z navbatida ijtimoiy-psixologik va pedagogik fanlarni rivojlanishida muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotimiz davomida ijtimoiy-pertseptsiya rivojlanishi va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv faoliyatining yetakchi motivlari o'rtasidagi aloqadorlikni aniqlash maqsadida sinaluvchilar bilan T.I.Ильин tomonidan taklif etilgan «Oliy ta'lim muassasasida ta'lim olish motivatsiyasi» o'rganish metodikasida quyida keltirilgan ma'lumotlar 4-kurs bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish, bilim olish va diplom olish motivlari 1-kurs bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ko'rsatkichiga nisbatan ham yuqori ekanligini ko'rsatgan. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida bilim olish motivlari o'rta arifmetik qiymati 3,23 ga, o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish omillari 37,6 ga hamda diplom olish istaklari 30,1 ga teng.

Matematika fani bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarni malakaga asoslangan yondashuvda o'qitish uchun majburiy fan hisoblanadi. Ushbu mavzu mazmunining xususiyatlari katta hajmlar, yuqori mehnat intensivligi, o'zlashtirishning qiyinligi. Biroq, matematikaning ahamiyatini bilish va yetarli shaxsiy-motivatsion yo'nalganlikga ega bo'lish bu muammoni hal qilishga yordam beradi.

SHaxsiy-motivatsion yo'nalganlik deganda «insonni faoliyatga undovchi, faoliyat chegaralari va shakllarini belgilab beruvchi va bu faoliyatga ma'lum maqsadlarga erishishga qaratilgan e'tiborni kuchaytiruvchi ichki va tashqi harakatlantiruvchi kuchlar majmui» tushuniladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini shaxsiy-motivatsion komponent muayyan faoliyatning paydo bo'lishi, yo'nalishi, amalga oshirish usullari va natijasini belgilaydi. SHaxsiy-motivatsion tayyorgarlik deganda, o'quv-bilish faoliyatiga, ayniqsa uning bevosit ta'lim bilan bog'liq tomonlariga ijobiy munosabatda namoyon bo'ladigan shaxsning motivlari va

extiyojlari tizimi tushuniladi.

Amaliyot shuniko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini empirik va nazariy o'qitish jarayonida axborot almashinish faoliyatiga bosqichma-bosqich tayyorlash ichki va tashqi harakatlantiruvchi kuchlar yuqori darajada namoyish etmaydilar, buni amalga oshirish uchun shaxsiy faoliyatga undovchi imkoniyatlarga ega bo'lishi, o'qitish sifat va samaradorligini oshirish uchun psixologik pedagogik vositalarga juda muhtoj.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash o'quv dasturlarida pedagog shaxsining har tomonlama uyg'un rivojlanishi uchun zarur bo'lgan bilimlarning asosini tashkil etuvchi kognitiv, affektiv va psixomotor o'quv maqsadlarini ta'lim mazmuniga proporsional moslashtirish imkoni mavjud. SHu bilan birga, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari barcha qiyinchiliklarini yengishga qodir psixolog bo'lishida zarur bo'lgan fazilatlarni shakllantirish uchun asosiy bilim va ko'nikmalardan tashqari shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsion yo'nalganlik traektoriyasini ta'lim maqsadlarining vektorli funktsiyalariga integrativ muvofiqlashtirish asosida o'quv-bilish faoliyati rivojlantiriladi.

Hozirgi vaqtda matematikani o'qitish usullarini qo'llash va ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalaridan foydalanishga bag'ishlangan yetarli miqdordagi tadqiqotlar mavjud, bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ammo matematikani o'qitishning ijodiy muloqoti natijadorligining psixologik xususiyatlari masalalari yetarlicha o'rganilmagan. Bundan matematikani o'rganish jarayonida o'quv-bilish faoliyatlarga asoslangan yondashuv doirasida bosqichma-bosqich tayyorlash hamda o'zaro ta'sir sub'ektlari munosabatlarning kontseptual jihatlari rivojlantirishni o'rganish zarurligini aniqladi.

Matematika fani tabiiy fanlar bo'lib, uning maqsadi matematik ma'lumotlarni yig'ish, yangi imkoniyatlarni topish va taqdim etish usullarini singdirishdir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga matematika faniga oid matanaliz asoslari, algebra va geometriya, ehtimolla nazariyasi, matematik statistikaning bilishi kerak,

kasbiy faoliyatda matematik til va belgilardan foydalana olishi, matematik masalalarni yechish kerak.

O'quv jarayonining o'ziga xos xususiyatlari va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv-bilish faoliyatini o'rganish bo'yicha o'tkazilgan psixologik-pedagogik tahlil matematikani o'rganish faol intellektual faoliyatga asoslanganligini ko'rsatdi. Ta'lim jarayonida nazariy fikrlash, turdosh fanlarni bilishning fikrlash jarayonlari uchun asos yaratadigan intellektual faoliyat rivojlanadi.

Matematikani o'qitish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsion yo'naltirish orqali tarbiyalash, ularning kognitiv, affektiv va psixomotor sohalarini shakllantirishdir. Ta'lim natijasi matematikani o'rganish davomida intellektual rivojlanishi o'quv-bilish faoliyat sifat va samaradorligini oshirishga qaratilganligi va ularning rivojlanishiga bog'liq.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quv-bilish faoliyati rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omil shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsion darajasiga bog'liq. Bu masalani hal qilish axborot almashinish faoliyatiga bosqichma-bosqich tayyorlashdagi rivojlantiruvchi ta'limdir. Uni amalga oshirish uchun matematikadan o'quv-bilish faoliyati mantiqiy rivojlantiruvchi topshiriqlarning murakkablik va dinamik modellari bo'yicha masalalarni shakllantirish lozim. Ma'ruzada nazariy materialni taqdim etishda, amaliy mashg'ulotlarda esa o'quv-bilish faoliyati rivojlanishiga ta'siri ta'lim maqsadlarining vektorli funktsiyalariga integrativ muvofiqlashtirish asosida kognitiv, affektiv va psixomotor o'quv maqsadlarini ta'lim mazmuniga proportsional moslashtirish masalalari hal qilishda aniqlanadi. Matematik masalalarni yechish jarayonida o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish ta'lim maqsadlarining vektorli funktsiyalariga integrativ muvofiqlashtirish asosida matematik qobiliyatlar kognitiv, intellektual qobiliyatlarga bog'liq.

Ba'zi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari matematik qobiliyatlarni namoyish etaolmaydi, shuning uchun o'rganishda muhim omillari aloqa, o'quv, kognitiv, kasbiy, ijtimoiy

motivlar, shuningdek, o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish va o'zini anglashdan qochish motivlari hosil bo'ladi. Matematikani o'qitish jarayonida o'quv-bilish faoliyatining ajralmas qismi bu bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tarbiyalash, ularning motivatsion sohasini shakllantirishdir.

Oliy ta'lim o'qituvchilari tomonidan ta'lim jarayoni, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning shaxsiyati va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish orqali o'quv-bilish faoliyatini takomillashtirish mumkin. Olingan natijalar asosida matematik, intellektual qobiliyatlar va motivatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish qator xulosalarni chiqarish imkonini beradi. Motivlar va matematik qobiliyatlar o'rtasidagi munosabatlarning korrelyatsion matritsalarini mavjudligini ko'rsatgan Pearson korrelyatsiya koeffitsienti asosida quyidagi motivlar o'rtasidagi muhim (ahamiyati 0,01 dan kam) korrelyatsiyalar: aloqa, obro'-e'tibor, kasbiy, ijodkorlik, ta'lim, bilim va ijtimoiy.

Korrelyatsion tahlilni aniqlash uchun ham foydalanilgan testning turli ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik korrelyatsiyalari aniqlandi (0,05 dan kam ahamiyatga ega): hal qilish qobiliyati o'rtasida nazariy va amaliy matematik masalalar, fazoviy umumlashtirish, diqqat va xotira; shuningdek fikrlash, og'zaki analogiyalar va umumlashtirish; fazoviy fikrlash, amaliy va nazariy muammolarni hal qilish ko'nikmalari; nutq tafakkuri va og'zaki analogiyalar; diqqat, xotira va barcha matematik qobiliyat.

Pedagogning shaxsiy-refleksiv va shaxsiy-motivatsion omillarni tahlil qilishdan o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishiga ta'sir etuvchi quyidagi omillarga guruhlandi:

«kognitiv-motivatsion», o'quv-bilish, ijodiy motiv. Bu omil boshqa metodik va takrorlanishsiz holda xarakterlaydigan bilish motivlarning o'zaro bog'liqligi bilan aniqlanadi. Natijalarni talqin qilishda, o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish istagi bo'lgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ijodiy, o'zini o'zi anglash hohishi bilan ajralib turadi;

o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishiga ta'sir etuvchi omil matematik qobiliyatlardan

tashkil topgan bo'lib, u nazariy matematik masalalarni hal qilish qobiliyatini o'z ichiga olgan. Bu omil o'z ichiga amaliy hal qilish qobiliyati matematik muammolar, fazoviy umumlashtirish va tasavvur qilish qobiliyati, xotira, diqqat e'tiborlarni oladi. Agar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi yaxshi xotira va diqqat e'tiborga ega bo'lsa, u kerakli formulalarni tez esga oladi, xatoga yo'l qo'ymaydi, bu esa o'z navbatida, berilgan nostandart masalalarni hal qilish qobiliyatiga ta'sir qilib matematika fanini yaxshi o'zlashtirishga olib keladi;

o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishiga ta'sir etuvchi omil ijodiy muloqoti natijadorligi, ya'ni og'zaki-fikrlash, og'zaki-analogiyalar, og'zaki-umumlashtirish hisoblanadi. Ushbu ijodiy muloqoti evristik suhbatdan iborat bo'lib, unda yuqori natijadorligi bilan ustunlik qiladi. Tadqiqot natijalari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda og'zaki fikrlashning tarkibiy qismlari o'rtasidagi bog'liqlikni tasdiqladi;

o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishiga ta'sir etuvchi omil og'zaki analogiyalar fikrlash va ijtimoiy motivlarni o'z ichiga oladi. Nutqiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari og'zaki o'xshatishlarni osonroq bajaradilar va shu bilan birga o'z fikrini izohlashga kamroq moyil bo'ladilar.

O'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishiga ta'sir etuvchi omillarini aniqlash va tahlil qilish matematikani o'qitishning psixologik xususiyatlarini aniqlashtirishga, umumiy va o'ziga xos xususiyatlarga ajratishga imkon berdi. Umumiy xususiyatlar matematik va og'zaki qobiliyatlarning kombinatsiyasi, shuningdek motivlarni o'quv va bilish faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

SHuningdek, o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishi jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik meros muhim metodologik omillardan hisoblanadi. Chunki yosh avlodni axloqiy, ma'naviy va jismoniy jihatdan yetuk tajribasi mujassam bo'lgan. Mazkur masalada qo'yidagilarga e'tibor berish muxim: Axmat Farg'oniy, Abu Nasr Ibn Iroq, Muso Xorazmiy, Mirzo Ulug'beklarning matematika, algebra, astronomiya va

trigonometriya fanlaridan erishilgan ilmiy yutuqlari o'quv-bilish rivojlantirishning ilmiy-nazariyasoslaribilanta'minlaydi.

AbuRayxonBeruniy, AbuNasrFarobiylarining g'qarashlar o'quv-bilish faoliyatini shakllantirishning amaliy omilini hisoblanadi.

SHuningdek, bilish faoliyatini tashkil etish jarayonini omillari bilishga qiziqish, o'quv maqsadlari, hissiyotlar, shaxsiy bezovtalik va hissiy barqarorlik, yutuqlarni qo'lga kiritish va ijodiy muloqot qilishga bo'lgan ehtiyoj; intellektual layoqatlilik va ijodiy muloqotga kirishuvchanlik; shaxsiy tajribalar hamda ko'nikmalar haqida izohlagan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchining shaxsiy tajribasini samarali rivojlantirish quyidagi pedagogik sharoitlarni amalga oshirish orqali ta'minlanadi: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchining hayotiy rejaları sohasidagi shaxsiy tajribasini muntazam o'rganish; o'quv-bilish faoliyatida uning shaxsiy tajribasini rivojlantirish uchun vaziyatlarni izchil tashkil etish; evristik o'qitish usullaridan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchining shaxsiy tajribasini rivojlantirishda vaziyatlarni amalga oshirish vositasi sifatida foydalanish.

Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchining o'quv-bilish faoliyati sub'ektida shaxsiy tajribani shakllantirish va rivojlantirish jarayoni faqat individual ravishda davom etadi. Inson bilishining shaxsiy darajasi uning psixikasining chuqur yaqin sohasidir. SHaxsiyatning rivojlanishi shaxstomonidan uning ichki, asosan samimiy dunyosining o'ziga xos qurilishi sifatida namoyon bo'ladi, unga hech kim daxl qila olmaydi. O'quv-bilish faoliyati sharoitida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan yagona narsa-bu ijodiy muloqotni yaratish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchining semantik qidiruv faoliyati talab qiladigan shaxsiy tajribasini rivojlantirish uchun unifaoliyatga kiritadigan muammo sifatida qaraldi.

SHuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish faoliyati komponentlari pedagogning shaxsiy-refleksiv ya'ni, shaxsiy fikrlash hissiy va baholash faoliyati bilan chambarchas bog'liq. SHaxsning ichki dunyosini tushunishning ushbu shakli shaxsning

YORDAMCHI MAKTABLARDA SAVODGA O'RGATISHNING TAHLILIIY SINTETIK METODI

M.ABDUJABBOROVA

JDPU Maxsus pedagogika kafedra stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yordamchi maktablarda savodga o'rgatishning tahliliiy sintetik metodi bo'yicha ishlarning samaradorligini oshirishga ilmiy yondashuvlar asosida nutq faoliyati motivatsiyasini boyitish.

Tayanch so'zlar va iboralar: Lo-la, Sho-kir, Sho-di . Bu o'yin o'quvchilarning bo'g'indan so'zlar tuzish va bo'g'in ko'chirish qoidalarini o'zlashtirish, Kesma alifbedan ayniqsa alifbe davrinig ikkinchi va uchunchi bosqichlarida savod o'rgatish darslari, predmetili – psixomotorli, sensor funksiyalar va harakat tizimining turli-tuman buzilishlari.

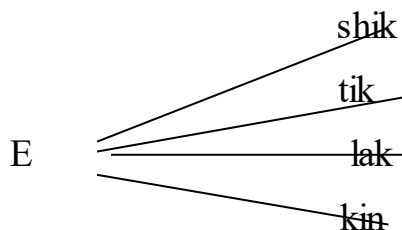
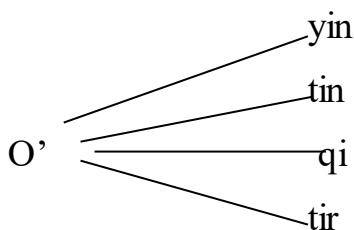
Аннотация. В данной статье обогащение мотивации речевой деятельности на основе научных подходов к повышению эффективности работы по аналитико-синтетическому методу обучения грамоте во вспомогательных школах.

Ключевые слова: Ло-Ла, Шо-Кир, шо-Ди . Эта игра призвана помочь учащимся усвоить правила построения слов из слога и слогового переноса, научиться грамоте на втором и третьем этапах алфавитного периода, особенно на занятиях по предметно-психомоторным, сенсорным функциям и различным нарушениям двигательной системы.

Savod o'rgatish davrida asosiy metod analitik-sintetik metodidir. Qiziqarli o'yinlar shu metodga asoslangan bo'lishi lozim. Qiziqarli o'yinlar 3-5 minut davom etishi mumkin. 1- o'yin bu bo'g'in ko'chirishga doir. Bunda o'qituvchi tomonidan tuzilgan "Bo'g'in jadvali" dan hohlagan bo'g'in ko'rsatiladi. O'quvchilar shu bo'g'inni kesma bo'g'indan tuzadilar. Ikkinchi bo'g'inni tuzadilar.

Masalan: Lo-la, Sho-kir, Sho-di . Bu o'yin o'quvchilarning bo'g'indan so'zlar tuzish va bo'g'in ko'chirish qoidalarini o'zlashtirishga yordam beradi. 2-o'yin O'qituvchi istalgan unli harfni ko'rsatadi. O'quvchilar shu unli tovushga bog'lanadigan tovush topib og'zaki ravishda so'z yasaydilar. O'qituvchi o'quvchilar tuzgan so'zlarni doskaga yozib beradi.

Masalan:

Bu o'yinlar o'quvchilarning so'zni to'g'ri yozish talaffuz qilishlariga yordam beradi.

6-o'yin, O'qituvchi har bir qator partadan bittadan o'quvchini doska oldiga chiqarib, kesma harflardan bittadan harf beradi. Harf olgan o'quvchilarning qaysi biri so'z boshida

shu harf keladigan 3 ta so'z topib doskaga chiroyli qilib yozsa, shu-shu o'quvchi g'olib chiqadi.

” “A” “S” “B

Ali bolta Soli
A'zam Baxtiyor Sobir
Adham baliq Soat

So'z va bo'g'inlarni savodga o'rgatishda tovush harflarni alohida-alohida aytib o'qimaslikka, balki tovush harflarni bo'g'inda to'g'ri qo'shib talaffuz qilishga so'zlarni og'zaki nutqdagi kabi yaxlit holda tovushlar uyg'unligiga rioya qilib o'qishga o'rgatiladi deyiladi. Bu fikrni ko'pgina olimlarimiz tasdiqlashgan.

Bo'g'inlab o'qishning avzalligi quydagicha. Birinchidan: bola harflayotganda biror harfni tushib qoldiradi 2-3 ta harfning nomini aytib sanagach ichida biron-bir harfning nomini unitib o'qishga xatoga yo'l qo'yadi. Fikri harflarni aytib so'zni o'qishga bo'ladida, so'z ma'nosiga e'tibor bermaydi. O'qish uchun ko'p vaqt sarflaydi.

Ikkinchidan: so'zning tovush tarkibi murakkab bo'lishi, juft so'z bo'lishi, qo'shma so'z bo'lishi mumkin. Ularni bir tushuncha sifatida qabul qila olmaydi.

Uchinchidan: alifbening keyingi sahifalarida o'quv materiallari ko'piyib boradi; uni harflab o'qish orqali dastur talabini bajarib bo'lmaydi.

“Kesma alifbedan ayniqsa alifbe davrinig ikkinchi va uchunchi bosqichlarida savod o'rgatish darslarida eng asosiy ko'rgazmali qurol ham tarqatma materiallar sifatida qo'llaniladi”- deyiladi. T. Ashrapovanning kitobida haqiqatdan ham kesma alifbe savod o'rgatish bo'yincha, o'yinga o'rgatish bo'yicha uyushtiriladigan mashqlarda keng qo'llaniladi.

Bunda so'zlar qaysi tovush harf bilan farq qilyapti? So'z ma'nosida ham harf bormi? Har ikki so'zning m'nosini tushuntirish kabi savol topshiriqlarga javob olinishi mumkin.

un i n o' n

un u ch u z

u k

qovun s ovun

Ikki so'zlarda ya'ni bir bo'g'inli, bir tovush harflardan iborat bo'lsa, bunda ham yuqoridagi

ish turini qo'llash mumkin.

Kesma harflar yordamida tuzilgan so'zlarda so'zlardagi bitta harfning o'rnini almashtirib yoki umuman harflarning o'rnini almashtirib yangi so'z hosil qilish va o'qish mashqini ham o'tkazish mumkin.

M: Kalit-Tilak

Kesma harf bilan tuzilgan so'zdan bitta harfni olib qo'yib yangi so'z hosil qilish va o'qish

Mana-ana, elak-ela.

Bu kabi kesma harflar bilan so'z tuzish va o'qish o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, ularni so'zni to'g'ri va ravon nusha ko'chirishga o'rgatadi.

Kesma harflar bilan quydagicha o'yin tashkil qilish mumkin.

Kesma alifbe orasida 1, 2, 3, Raqamlari yozib qo'yiladi. O'quvchilar tartib bilan terib chiqadilar va o'qiydilar.

1, 2 o', n

1, 2, 3 o, n, a

Bu musoboqa tarzida uyushtiriladi.

Kesma alifbe yordamida so'z tuzdirish ishini bir vaqtning o'zida bir necha o'quvchiga bajartirish mumkin. Buning uchun harf kassasidan bir harfning kichik va bosh shaklidan bir nechtdan bo'lishi kerak. Unli tovushni ifodalovchi harflar ko'proq tayyorlab qo'yilishi lozim.

O'quvchilarni savodga o'rgatish va to'g'ri o'qish malakalarini hosil qilishda bo'g'inlar jadvali ilova qilinadi. Bo'g'inlar jadvali alifbe darsligidagi o'quv materiallari asosida tayyorlanadi. Bo'g'inlar jadvalida bo'g'inlar bittadan berilgan. Lekin kesma bo'g'inlar ham bosma chiqarilgan.

Bo'g'inlar jadvalidan foydalanishdan oldin bo'g'inlar, kesma harflar bilan doska yoki partaga tuzdirilishi, o'qishni mashq qilinishi kerak.

So'ng o'rganilgan bo'g'inlar asosida so'z tuziladi va o'qiladi. Bo'g'inlar yordamida so'z tuzishda turli xil mashqlar, o'yinlar uyushturish mumkin.

1. O'qituvchi ikki bo'g'inli so'z aytadi, o'quchilar partalarida turadi va qo'l ko'tarib javob beradi. Bo'g'inlar jadvalidan bugungi darsda foydalanmaydigan bo'g'inlarni olib qo'yish lozim. Aks holda bolalar chalkashib qolishlari mumkin.

2. O'qituvchi sinfnig bilim-ko'nikmasikasidan kelib chiqib, kesma bo'g'inlar bilan ishni tashkil etadi. O'quvchilar ancha ko'nikma hosil qilgan bo'lsa, yozilgan yuqoridagi kabi so'zlarni aytadi.

O'quvchilar so'z tuzish ishi bilan endi ish boshlagan bo'lsa, o'qituvchi so'zni bo'g'inlab aytadi, o'quvchilar kesma bo'g'inlardan uni tuzadi.

O-na , bo-la , da-la ...

3. O'qituvchi narsa rasmni ko'rsatib uning nomini bildiruvchi so'zning birinchi bo'g'inini aytadi. O'quvchilar qolgan bo'g'larini topib, so'z tuzadilar va o'qiydilar.

4. O'quvchilarga biror so'z aytiladi. O'quvchilar uni kesma bo'g'indan tuzadilar. So'ng ikkinchi topshiriq beriladi.

a) birinchi bo'g'inni olib qo'yib o'qing.

b) oxirgi bo'g'inni olib qo'yib o'qing.

v) o'rtadagi bo'g'inni olib qo'yib o'qing.

d) bo'g'inlarni o'rnini almashtirib, yangi so'z hosil qiling va o'qing.

5. O'quvchilarga topishmoq aytadi. O'quvchilar topishmoq javobini kesma bo'g'inlardan foydalanib yozadi va o'qiydi.

“Darvoza o'yini”

Stol ustida kesma bo'g'inlar qo'yiladi. Ikki o'quvchi darvoza hosil qilib doska tomonga qarab o'tiradi. 1-o'quvchi chiqib, kesma bo'g'inlardan tanalib ularni ma'lum tartibga keltirib so'z tuzadi va darvozadan o'tadi. Uning topshirig'i to'g'riligini tekshirish uchun darvozabonlar ham o'qib ko'radi.

To'g'ri bo'lsa o'tadi, xato bo'lsa o'tmaydi. Ularni o'tirganlar diqqat bilan tekshirib, kuzatib boradi.

“Tun-kun” o'yini.

O'qituvchi yoki o'quvchi alifbe sahifalaridagi so'zlarni kesma bo'g'inlar yordamida tuzayotganda so'zlarni kesma

bo'g'inlar yordamida tuzayotganda “tun” deydi. Bolalar ko'zlarini yumib, boshini parta ustiga qo'yadi. Tuzib bo'lgach “kun” deydi. Bolalar boshini ko'tarib ko'zini ochadi. Tuzilgan so'zlarni o'qiydi. Kim birinchi o'qib bo'lsa, qo'lini ko'taradi.

Kesma bo'g'in va kesma harflar bilan birga ishlash ham mumkin. Bulardan asosan uch tovushdan tuzilgan so'zlarni tuzish va o'qishda foydalanish mumkin.

No + n , do's + t

No + k lol + a

Do'st so'zi bir bo'ginli so'z ekani undan t ni ajratib bo'lmasligi biz o'qishga o'rganish uchun bu usuldan foydalanganimizni aytib o'tishim kerak. Umuman kesma harf, kesma bo'g'in asosida so'z tuzish va o'qish mashqlarini tashkil etish ta'lim jarayonida o'quvchilarni qiziqtirishda, o'qishning ongli bo'lishida muhimahamiyat kasb etadi. O'quvchilarni sezgirlikka, chaqqonlikka o'rgatadi. O'qituvchi ham vaqt sarflab, ko'proq samaraga erishadi. Kesma harf va kesma bo'g'inlar yordamida turli xilda qiziqarli mashq turlaridan, o'yinlardan foydalanish o'qituvchining izlanishini, ijodkorligi va maxoratiga bog'liqdir.

Maxsus ta'limda savod o'rgatish davri asosiy davrlardan hisoblanadi. Agar o'quvchi savod o'rgatish davrida yaxshi o'zlashtirsa, yuqori sinflarda ham yaxshi natijalarga ega bo'ladi. Umumiy o'rta ta'limda yaxshi natijalarga erishgan o'quvchi kelajakda yaxshi kasb egasi bo'lib jamiyat uchun, uning ravnaqi, xalqning farovon yashashi uchun jon kuydiradigan mutaxassis bo'lib kamol topadi.

Ta'lim sohasidagi muxim hujjatlar – «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «2004-2009-yillarga mo'ljallangan maktab ta'limini rivojlantirish davlat umum milliy dasturi» talablariga asosan yosh avlodga jahon ta'lim standartlari darajasida ta'lim va tarbiya berish ko'zda tutilgan.

Milliy istiqlol mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri komil inson g'oyasi

hisoblanadi. O'quvchilarni komil inson etib tarbiyalash har bir pedagogning vazifasidir. Komil inson asosiy g'oyasini amalga oshirishda savod o'rgatish davri muhim ahamiyatga ega.

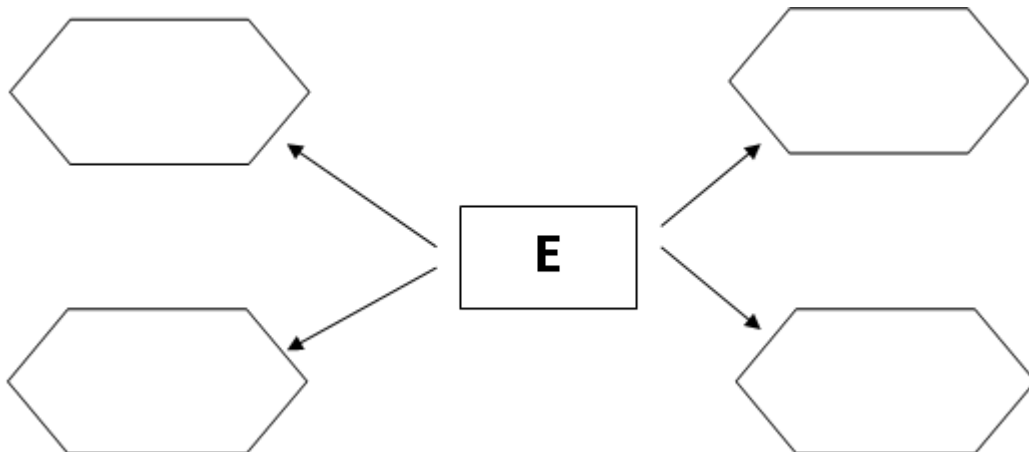
Mazkur qo'llanmada savod o'rgatish davrining o'ziga xos xususiyatlari, savod o'rgatish davrining asosiy darsligi hisoblangan «Alifbe»ning afzalliklari, rang-barangligi ko'rsatilgan. Qo'llanma boshlang'ich sinf o'qituvchilari, boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ish yo'nalishi talabalari uchun dasturulamal bo'ladi degan umiddamiz.

Savod o'rgatish davrida o'quvchilar nutq tovushlari, harflar bilan am'aliy tanishibgina qolmay bo'g'inlardan so'z tuzish, so'z va qisqa gaplarni o'qish hamda yozishni o'rganadilar. O'quvchilarda birinchi sinfdayoq

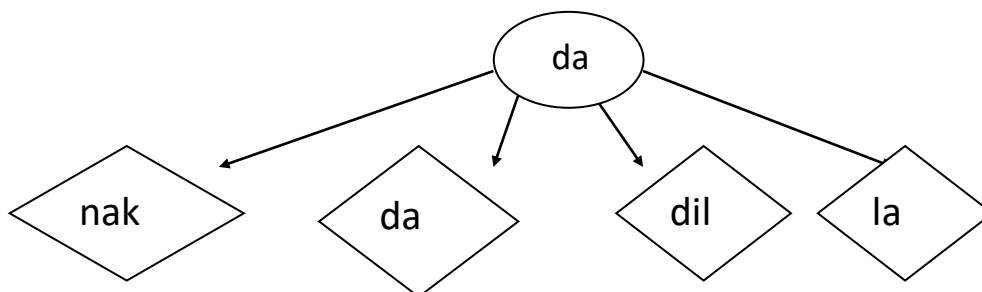
unli va undosh tovushlarni bir-biridan ajratish, o'xshash undoshlar va ularning harfiy aniqlash yondoshgan unilarni shuningdek, tovush va bo'g'in tahlili gap tuzish bilan aloqador bo'lgan lug'at imloga doir ishlar, talaffuzdan tushib qoladigan undoshlar, qator keladigan unli va undoshoid imlo ko'nikmalarini o'stirib boriladi. O'quvchilarning nutq tovushlarini to'g'ri talaffuz etishga, so'zni o'rinli va to'g'ri ishlatishga gap va bog'lanishli nutqqa to'g'ri tuzishga, ular orasida erishish uchun oqituvchi dars davomida qiziqarli o'yinlarining xilma-xil usullaridan foydalanish zarur.

Savod o'rgatish davrida «Klaster» metodidan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega.

Misollar keltiramiz:

Yoki boshqacha namunas:

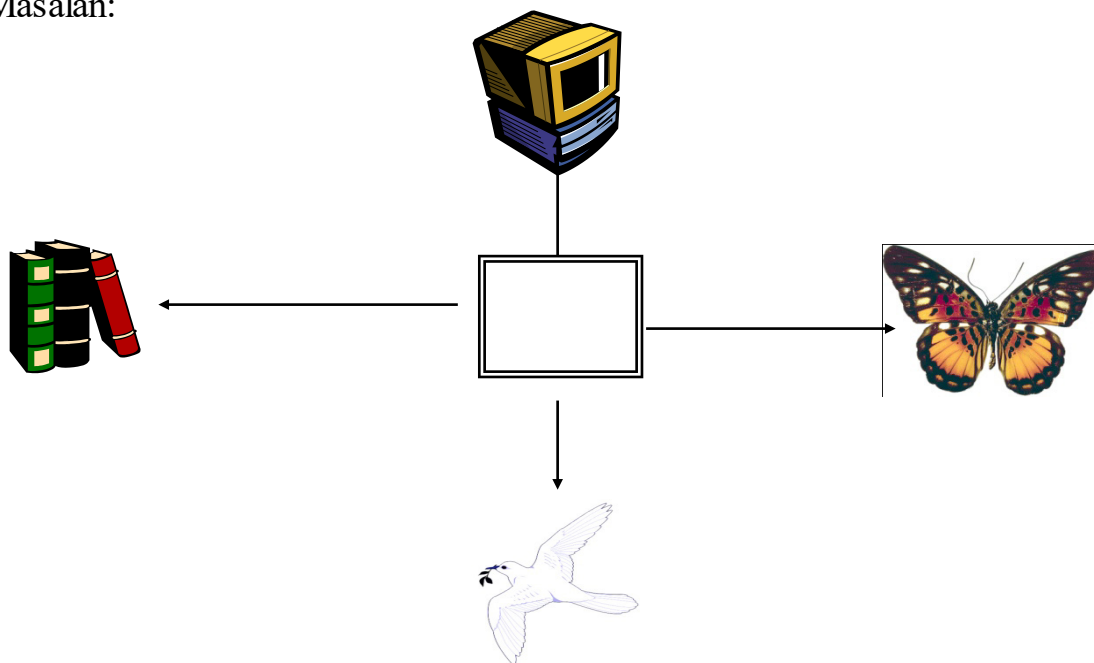

«Klaster» metodini savod o'rgatish davrida faqatgina harf, tovush, bo'g'inlar va so'zlar uchun emas, tovush va harflarni o'rgatishda

rasmlardan ham tuzsa bo'ladi.

Xullas, savod o'rgatish davrida innovatsion metodlardan foydalanish o'quvchilarning

Masalan:

savodxon bo'lishlarida, DTS talablarida qo'yilgan bilim va ko'nikmalarni oson va qiziqarli egallashlarida muhim ro'l o'ynaydi.

Savod o'rgatishda topishmoqlar. Savod o'rgatishda topishmoqlardan foydalanish eng yaxshi mashq turlaridan hisoblanadi. Topishmoqlar bolalarni har tomonlama yetuk, zukko va bilimdon bo'lishlarida muhim ro'l o'ynaydi.

Topishmoq janri xalq og'zaki ijodining eng qadimgi va boy janrlaridan biridir. Topishmoqlar odatda, xalqning urf-odatlarini, ruhiyat hamda axloqiy-estetik qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi.

Topishmoqlar narsaning bir necha xil belgilari yashirin, sirli holda beriladi. Xar bir topishmoqning zamirida topilishi lozim bo'lgan bir ma'no va «kim?», «nima?» so'roqlarida yashiringan javob yotadi. Odamlar shu so'roqlarga qarab topishmoqda yashiringan narsani topishga harakat qiladilar. Ayniqsa, bolalar topishmoqdagi jumboqni bilishga, uni topishga juda qiziqadilar. Topishmoqlar mavzulari tabiat va kundalik hayotda uchrab turadigan aniq hodisa va narsalardan iborat bo'ladi. Odatda, topilishi lozim bo'lgan narsa yoki hodisaning biror belgisi taqqoslash yo'li bilan obrazli ifodalanadi. Ba'zi topishmoqlar

narsaning bajaradigan vazifasiga, harakatiga, uning nimadan yoki qanday ishlanganiga qarab, shu xususiyatlar asosida yaratilishi mumkin.

R. Safarova, M. Inoyatova, M. Shokirova va L. Shermatovalarning 1-sinflar uchun mo'ljallangan «Alifbe» darsligida ham bir qancha topishmoqlar berilgan. Darslikning «Suyamasang turolmas, sen minmasang yurolmas»,

«Sh»dan boshlanar oti,
Asal kabi sharbati.
Bilsang nomin ayt, Ali?
- Ha, bilaman -
Yashil to'nli bolalar,
Makonidir dalalar.
Chirsillaydi tishlasa,
Bo'lar osh bilan yesa.
«Qat-qat qatlama,
Aqling bo'lsa tashlama».
«Boshi taroq, dumi o'roq».
«Men yuraman, u qoladi».
«Bir parcha patir – olamga tatir».
«Ichi bo'yoq
Sirti tayoq».

«Usti tosh, po'sti tosh, o'rtasida chandir bosh» kabi topishmoqlar shular jumlasidandir. Bolalarga topishmoqlarning javobini tasavvur qilishlari va topishlari oson bo'lishlari uchun

velosiped, shaftoli, turp, kitob, xo'roz, iz, oy, qalam, toshbaqalarni rasmlari ham berilgan. Xullas topishmoqlarda xalq donishmandligi aks etadi. Ular o'ziga xos mazmuni va ifoda shakli bilan bolalarni ziyraklikka, kuzatuvchanlikka o'rgatadi, ularning fikrlar qobiliyatlarini o'stiradi.

Ayniqsa savod o'rgatish davrida topishmoqlardan foydalanish maktabga dastlab qadam qo'ygan bolalarni qiziqib savod chiqarishlarida muhim vosita bo'ladi.

Savodxonlikka hissa qo'shayotgan ertaklar. Xalq og'zaki ijodidagi eng qiziqarli va rang-barang janr ertakdir. Ertakni nafaqat bolalar balki kattalar ham sevib eshitadilar. Demak, ertak mazmunan boy, betakror va ta'sirchan janr hisoblanadi. Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning hamisha xalq hayoti, kurashi, tarixiy-ruhiy olami, dunyoqarashi, urf-odatlar bilan chambarchas bog'lanishi, insonlarga axloqiy va ma'naviy yo'ldosh bo'lib kelishidadir. Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman kuchlarga qarshi kurashda doimo g'olib chiqadi. Ertaklar sodda va tushunarli bo'lgani uchun har qanday kitobxoniga tez yetib boradi. Xalq ertaklarida el-yurtni ko'z qorachig'iday avaylab saqlovchi ajoyib qahramonlar ulug'lanadi, to'g'rilik egrilik ustidan, yaxshilik yomonlik ustidan doimo g'alaba qozonadi. Ertakning yana bir muhim xususiyati shundan iboratki, u kichik maktab yoshidagi bolalarni tabiatni sevishtirishga, jonivorlarni asrash, avaylashga da'vat etadi. Kichikintoylar kuchuk, mushuk, hatto sichqonchani ham boqish, asrab-avaylash lozim ekanligini chuqurroq xis qiladilar.

R. Safarova, M. Inoyatova, M. Shokirova va L. Shermamatovalarning «Alifbe» darsligida ham o'quvchilarni savodini chiqarishga yordam beradigan bir qancha ertaklar, ertaklardan rasmlar berilganki, bu ertaklar, rasmlar o'quvchilarni yanada ilmga qiziqishlarida yordam beradi.

«Qaynar xumcha» ertagiga ishlangan

rasm, «Bo'ri bilan turna» ertagidan parcha va ertakka ishlangan rasm, «Bo'ri va tulki» ertagidan parcha va rasm, darslikning mustaqil o'qish uchun berilgan sahifalarida «To'g'ri yo'l», «O'rgimchak va ipak qurti», «Bo'ri bilan echki» ertaklari berilgan.

Xullas, «Alifbe» darsligida berilgan ertaklar orqali o'quvchilarning

- dunyoqarashlarini shakllantirish va rivojlantirishga;

- ularning tabiatga muhabbatlarini oshirishga;

- axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyalashga;

- yaxshilik yomonlik ustidan, to'g'rilik egrilik ustidan doimo g'alaba qozonishga;

- ilmga qiziqtirishga;

- tovushvaharflarni osono'zlashtirishlariga;

- so'z ma'nolarini bilib olishlariga muvaffaq bo'lamiz. Bu esa o'quvchilarni bilimdon, zukko, to'g'riso'z va vatanparvar bo'lib yetishishlarida eng yaxshi samaradir.

2011 yildan beri yordamchi maktabda savodga o'rgatish ishlari M.Xo'jaeva muallifligida yaratilgan yordamchi maktablar uchun «O'qish kitobi» darsliklari asosida amalga oshirilmoqda. Ushbu darsliklar 2007 yilda «O'qituvchi» nashriyotida ikkinchi marta chor etilgan. Darsliklar Yordamchi maktablar uchun onatili, o'qish va nutq o'stirish dasturidagi «Savodga o'rgatish va nutq ustirish» bo'limi asosida tuzilgan. Jumladan, 1 sinfnig «O'qish kitobi» darsligi 15 bo'limdan iborat. Darslik muallifi Xo'jaeva M. yozma nutq og'zaki nutq asosida shakllanishini xisobga olib, bolaning ongli, to'g'ri, tez, ifodali, ovoz bilan va ovozsiz o'qish malakalarini shakllanishini ta'minlovchi matn, xikoya, rasm, o'yin va topshiriqlarni darslikning barcha qismlariga kiritgan.

Bundan tashqari, bolani o'quv faoliyatiga kiritish, o'qishga qiziqish o'yg'otish, ularning yosh hamda individual xususiyatlarini xisobga olgan xolda ishni tashkil etish uchun zarur bo'lgan materiallar, turli syujetli rasmlar kiritilgan.

Matn ustidagi ishlarni amalga oshirish

uchun darslikda materiallar izchillik bilan, soddadan murakkabga qarab berilgan. Xar bir darslikda bola uchun tanish bo'lgan mavzular bo'yicha nutq o'stirish ishlarini amalga oshirishga xizmat qiladigan predmetli va syujetli rasmlar, savol va torshiriqlar berilgan. Dastur talabidan kelib chiqqan xolda darslik muallifi aqli zaif o'quvchilarning eshitish diqqati, hotirasi, tafakkuri va boshqa psixik jarayonlarini o'stirishga mo'ljallangan savol va torshiriqlarni ishlatgan.

«Matnlar olamida», bo'limida matn mavzusiga oid illyustratsiyalar mavjud.

Ko'rish analizatori faoliyatini rivojlantirish ishlari rang, shakl, hajmi, uzoq-yaqinligi, katta-kichikligini ajratish, ko'rish diqqati, xotirasini o'stirish, kuzatuvchanligini rivojlantirish, fazoviy idrokni o'stirishlardan iborat bo'lishi kerakligini xisobga olib, oltinchi betdan boshlab geometrik shakllar, rangli predmetlar, geometrik shakllardan iborat rasmlar, gap, so'z sxemalari, shartli belgilar va boshqalar kiritilgan.

Darslikdagi matnlarda so'z hamda gaplarni o'rgatish tartibi o'zbek tilidagi tovushlarning fonetik hususiyatlari, ya'ni hosil bo'lish o'rni, usuli, talaffuzi, bo'g'inga birikishi va boshqalar hamda oligofren bolalarning rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rganishi uchun qulay. Bola tovushni nutqdan ajrata oladigan, uni aniq va to'g'ri talaffuz etadigan, boshqa tovushlardan farqlay oladigan bo'lishi kerak. Darslikdagi xar bir matn quyidagi tartibda o'rgatilishi ko'zda tutilgan:

matn ichidan tegishli so'zni, uning o'rnini aniqlash. Ongli, bo'g'inlab o'qishga o'rgatish maqsadida rasmlar ustida ishlash, darslikdagi har bir betni to'g'ri o'qishishlarini amalga oshirish uchun xizmat qiladigan materiallar darslikda keng o'rin egallagan.

Xozirgi kunda yordamchi maktabning birinchi, ikkinchi, uchinchi, sinflarida ishlatilayotgan «O'qish kitobi» darsliklari taxlili Shuni ko'rsatdiki, darsliklar dastur asosida, aqli zaif o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatini xisobga olgan xolda yaratilgan. Yordamchi maktabning «O'qish darsliklari»dagi matnlar mazmuni o'quvchilarni milliy mavkura ruxida tarbiyalashga, ma'naviy-mahrifiy ishlarni amalga oshirishga xizmat qilishi. Darsliklar «O'zbekiston ramzlari», «Salom maktab», «Matnlar olamida», «Oltin kuz», «Maktab xayoti», «Odobnoma», «Bozor va bolalar», «Kumush qish», «Kim bo'lsam ekan?», «Yaxshilardan o'rnak ol», «Buyuk bobokalonimiz», «Zumrad baxor», «Tabiatni asrang», «Falokat oyoq ostida», «Yoz o'tadi soz» kabi bo'limlardan iborat. Xar bir matndan so'ng uni taxlil qilish uchun turli savol va topshiriqlar berilgan. Ushbu matnlarda mard, kuchli, torqir, dov yurak, chaqqon qahramonlar, matnening g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgu kuchning, yaxshilikning doimo g'alaba qilishi o'quvchilarni o'ziga tortadi.

Shunday qilib, yordamchi maktabning boshlang'ich sinflarida savodga o'rgatish darslarida ishlatilayotgan darsliklarda turli janrdagi asarlar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Boshlang'ich va defektologiya ta'limining samaradorligini oshirish masalalari (ilmiy metodik maqolalar to'plami)". - T. 2000 yil.
2. Muminova L. R., Shomaxmudova R. SH. "Imkoniyati cheklangan bolalarni individual-korreksion rivojlantirish dasturining metodik asoslari" -T., 2007
3. Akramova X. (2020). Замонавий мультимедиа воситаларидан фойдаланиш - муваффакият гарови . Архив Научных Публикаций JSPI, 1(12), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3162
4. Akramova, X. (2020). Мактабгача ёшдаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият технологияси. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3994
5. Akramova, X. (2020). Mehnat darslarida aqli zaif bolalar nutqini o'stirishning o'ziga xosligi. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4025

TALABALARNING EKSPERIMENTAL KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH

ESHNIYOZOV UMID AXROLOVICH
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: maqolada elektrotexnika fanini o'qitishda pedagogik ta'lim innovatsion klasteri muhitini asosida talabalarning eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish orqali kasb-hunarga yo'naltirish usullari, vositalari, pedagogik ta'lim metodlari, baholash mezonlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: elektrotexnika, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri, o'qitish metdlari, baholash mezonlari, vositalari, ishlab chiqarish, ilmiy tekshirish institutlari, kasb-hunarga yo'naltirish.

Аннотация: в статье представлены методы, средства, педагогические методы, критерии оценки развития экспериментальных умений студентов на основе среды педагогического образовательного инновационного кластера в преподавании электротехники.

Ключевые слова: электротехника, инновационный кластер педагогического образования, методы обучения, критерии оценки, инструментарий, производство, институты научного контроля, профориентация.

Ta'limni axborotlashtirish, texnologiyalashtirish, uning globallasuvi, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi sharoitida jamiyatimizda bilimli va malakali mutaxassislariga talab ortib bormoqda. Bugungi kunda mutaxassislardan nafaqat yuqori malakaga ega bo'lish, erishilayotgan natijalarni o'zaro taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirib xulosa chiqarish, hamda o'zlashtirgan bilimlarni amaliyotga qo'llash talab etilmoqda. Pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarini PTIK yondashuvi asosida elektrotexnika fanini o'qitishda talabalarni eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik tizimini ishlab chiqishda quyidagilar

e'tiborga olingan:

1. talabalarda elektrotexnik eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish ularning eksperiment ishiga bog'liq tushunchalarni (ishning maqsadi, g'oyasi, muammoni ko'ra olish, bilishning empirik darajasi) egallashi, fikrlash qobiliyatlarining darajalarini hamda izlanish faolligini rivojlantirish masalasiga e'tiborni qaratish.

2. talabalar PTIK asosida eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish fan, ta'lim va

ishlab chiqarish orasidagi integratsiyani ta'minlagan holda, fakultativ kursi joriy etish orqali talabalarda elektrotexnik eksperiment ishiga qiziqish uyg'otish masalasini hal etish va ayni bir vaqtda ularning iqtidorini aniqlash hamda ularni kasb-hunar ishlarini bajarishga tayyorlash.

3. elektrotexnik eksperimentlarning murakkablik darajasini hisobga olgan holda, eksperiment ishida qiyinlik darajasi bosqichma - bosqich ortib boruvchi elektrotexnik eksperimentlarni tanlab olinishi va ularni talabalarning bajara olishlari lozimligi e'tiborga olinadi. Elektrotexnik eksperiment ishlarining murakkablashib borilishi talabalarda eksperiment ko'nikmalarning rivojlanishiga olib keladi. Bunda ular muammoni ko'rish, farazni ilgari surish - eksperimentni rejalashtirish - eksperimentni o'tkazish - olingan ma'lumotlarni qayta ishlash va ish natijalarini tahlil qilish - natijalarni taqdimot etish kabi bosqichlardan o'tadilar.

4. Matematik savodxonlik va AKT dasturlaridan keng foydalanish elektrotexnik eksperiment ishini yuqori darajada loyihalashni taminlaydi. Elektrotexnik eksperimentning

natijalarini qayta ishlashda, ko'p vaqt talab qilinadigan matematik hisoblash ishlari (Multisim) elektron dasturlar yordamida amalga oshiriladi [1-2].

5. Talabalarni elektrotexnik eksperiment ishi bo'yicha taqdimotlarini (elektrotexnik sxemasi, loyihasi, maketi, yozma hisobot, ishlanma, taqdimot ko'rinishida) yakunlanishi lozim. Taqdimot ishi rahbar (yoki hayot a'zolari) tomonidan talabalarning eksperiment taqdimotni bayon etishi, savollarga javob berishi, uning mulohaza yurita olishi, yangi axborotlarga ega bo'lishi kabi jihatlari bo'yicha baholanadi. Talabalar o'z ishlari natijalari bo'yicha bildirilgan fikr, mulohaza va takliflarni eshitadi, o'zi bajargan ishiga xulosa qiladi (o'ziga baho berish).

Taklif qilinayotgan model orqali elektrotexnika fani o'qitilganda quyidagi imkoniyatlarga ega bo'lish mumkin:

1. Ta'lim sohasida: mashg'ulot sifatini baholash va nazorat qilish; o'quv uslubiy muammolarni aniqlash va hal qilish; o'quv reja fan dasturlarini takomillashtirish; o'quv adabiyotlarini tahlil qilish, boyitish, saviyasini oshirish; AKT va pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish;

2. Ta'lim va fan sohasida: ta'lim va fanning o'zaro integratsiyasini kuchaytirish; talabalarni ilmiy faoliyatga yo'naltirish; ilmiy loyihalarda talabalarni qatnashish ko'nikmalarini rivojlantirish; nazariy va amaliyotni uyg'unlashtirish; ilm fanning so'ngi yutuqlarini ta'limga tadbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish; elektrotexnika fanini o'qitishda zamonaviy moddiy texnik jihozlari bazasiga ega bo'lish;

3. Ta'lim va ishlab chiqarish yo'nalishida: ta'lim va ishlab chiqarish orasidagi integratsiyani kuchaytirish; nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llanilishini bevosita kuzatish; so'ngi yutuqlarini ishlab chiqarishga tadbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish; elektrotexnika fanini o'qitishda zamonaviy moddiy texnik jihozlari bazaning mavjudligi;

4. Ta'lim va ta'lim ustaxonasi: nazariy

bilimlarini amaliyotda qo'llanilishini bevosita kuzatish; talabalar o'quv eksperimentlarini o'tkazish uchun sharoit va zamonaviy moddiy texnik jihozlari bazaning mavjudligi; talabalar elektrotexnik eksperimentlarni mustaqil bajarishlari; turli tajriba sinovlarini o'qituvchi rahbarligida tajribadan o'tkazish;

5. Ta'limni boshqarishda: barcha komponentalarni imkoniyatlarini hisobga olgan holda, hududiy boshqaruv tizimini ishlab chiqish; boshqaruv tizimini raqamlashtirish; Pedagogik tadqiqotlar va ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlili asosida hamda OTM o'qitiladigan har bir fanning o'ziga xosligi va o'qitish tamoyillarini hisobga olib, "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri modeli" asosida "Talabalarni eksperimental ko'nikmalarini ta'lim klasteri muhitida rivojlantirish

modeli" ni ishlab chiqdik (1-rasm) [3-6].

Biz taklif qilayotgan "Talabalarni eksperimental ko'nikmalarini ta'lim klasteri muhitida rivojlantirish modeli" model, quyidagi komponentalardan iborat.

Maqsad komponentasi: Muayyan hududdagi fan, ta'lim va ishlab chiqarishga aloqador sub'yektlarni o'zaro integratsiyalash asosida talabalarni eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat (1-rasm).

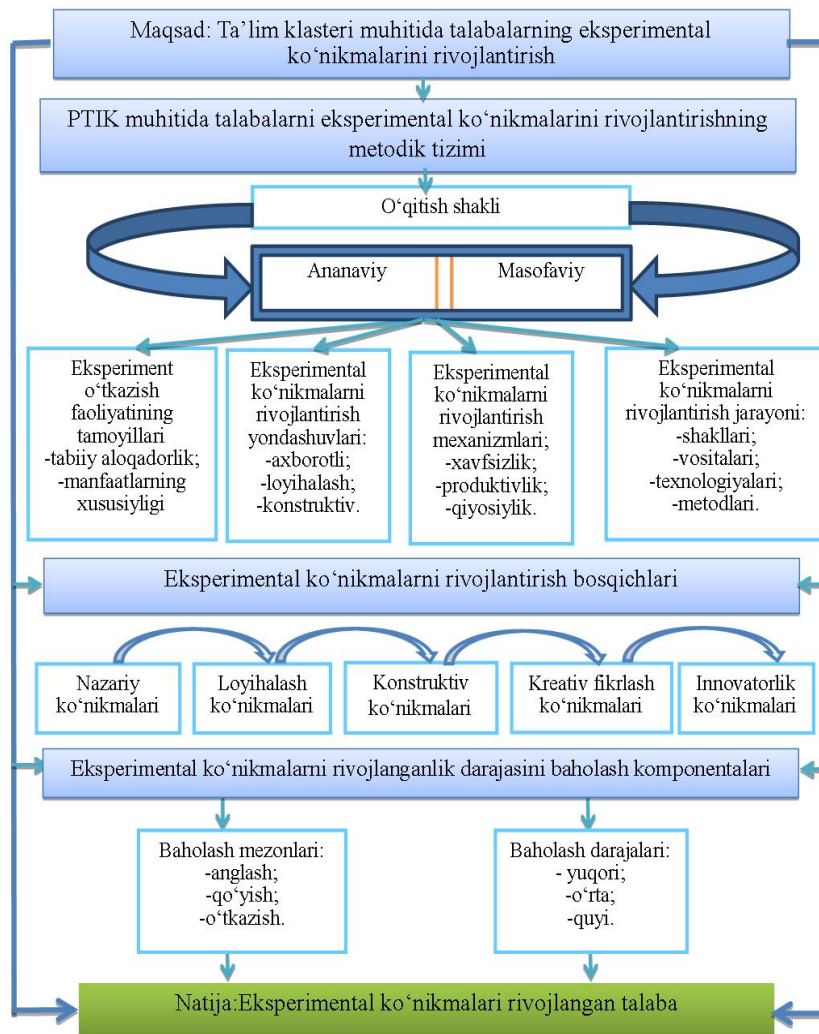
O'qitish shakli: ananaviy va masofaviy ta'lim shakllari uchun mo'ljallangan.

Ta'lim klasteri sub'yektlari: professor o'qituvchilar, oliy ta'lim muassasalari, o'quv ustaxonalari, ishlab chiqarish korxonalari, ilmiy tekshirish institutlari va boshqalar.

Ta'lim klasteri yo'nalishlari: ta'lim, fan va ishlab chiqarish sohalarini o'z ichiga qamrab oladi.

Ta'lim klasteri tamoyillari: klaster platformasi ishtirokchilari quyidagi tamoyillari asosida o'zaro birlashadi:

tabiiy alaoqadorlik tamoyili- malum bir hududning ichki imkoniyatlaridan foydalangan holda (masalan, bizni modelda ilmiy tadqiqot institutlari, ishlabchiqarish korxonalari "Elstan" va "Tanformator zavodi", O'quv ustaxonalari

1-rasm. Talabalarni eksperimental ko'nikmalarini ta'lim klasteri muhitida rivojlantirish modeli

va CHDPU" va boshqa ishtirokchilardan tashkil topishi mumkin;

xususi manfaatdorlik tamoyili - o'zining xususi manfaatdorlik (kadrlarga bo'lgan talab), kadrlar tayyorlashni sifat va samaradorligini oshirish, o'quv moddiy texnik bazasiga ega bo'lish, nazariyani bevosita amaliyot bilan bog'lash asosida birlashadi;

yo'naltirilganlik tamoyili-har bir fanni o'qitish jarayoni ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Buning uchun o'qitishning eng ko'p tarqalgan ta'rifini keltirish yetarli.

Eksperimental ko'nikmalarni rivojlantirish yondashuvlari:

axborotli yondashuv- mavzu doirasida talabalarning o'zlashtirishi kerak bo'lgan fundamental bilimlari;

loyihalash yondashuv-o'tkazilayotgan eksperimentlarni AKT dasturlari (Multisim) yordamida loyihalashtirish;

konstruktiv yondashuv-AKT dasturlari yordamida tayyorlangan eksperiment loyihasi asosida, jihozlarni tanlashi, zanjirni yig'ishi, natijalarni olishi va boshqalar.

Eksperimental ko'nikmalarni rivojlantirish mexanizmlari:

xavfsizlik mexanizmi - elektrotexnika fanidan o'tkaziladigan eksperimentlar elektr toki bilan olib borilganligi uchun texnika

xavfsizlik qoidalarini yaxshi bilishlari lozim.

produktivukuv mexanizmi - mantiyki fikrlash asosida egallagan bilimlar qayta ishlanadi, takomillashtiriladi, yangi sharoitlarda o'rganiladi. Talabaga mustaqil ravishda qonunlar hamda jarayonlar o'rtasidagi munosabatlar, aloqalar haqida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

qiyosiylik mexanizmi- elektrotexnik eksperimentlarni bajarish jarayonida olgan natijalarini, qiymatlarini, xulosalarini talabalar o'zaro solishtirib kamchiliklari va yutuqlarini tahlil qilishadi.

Eksperimental ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni:

shakllari-ananaviy, dual ta'lim va masofaviy o'qitish shakllarida amalga oshiriladi.

vositalari- eksperimentni o'tkazish uchun kerak bo'lgan elektrotexnik asbob uskunalar

texnologiyalari- eksperimentni loyihalash tuzish uchun AKT va elektrotexnik dasturiy taminot.

metodlari- talabalarning tahliliy, tanqidiy, mustaqil fikrlash kabi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlari.

Eksperimental ko'nikmalarni rivojlantirish bosqichlari: nazariy ko'nikmalari, loyihalash ko'nikmalari, konstruktiv ko'nikmalari, kreativ fikrlash ko'nikmalari, innovatorlik ko'nikmalarini rivojlantirish nazarda tutilgan.

Eksperimental ko'nikmalarni rivojlanganlik darajasini baholash mezonlari va darajalari:

anglash- talabaning eksperimentni bajarish uchun olgan nazariy bilimlari rivojlanganlik darajasi;

qo'yish-eksperiment o'tkazish uchun loyiha tayyorlash va jihozlar hamda ularning ishlash va zanjirga ulanish qoidalarini bilish darajasi;

o'tkazish- tayyorlangan eksperiment loyihasi asosida elektrotexnik sxemani to'g'ri yig'ishi, natijalarni olishi va tahlil qilish darajasi.

Baholash darajalari: quyi, o'rta, va yuqori

qiymatlarda baholanadi.

Ta'lim klasteri muhitida sub'yektlar orasidagi hamkorlikni tashkil etish komponentasi: sub'yektlar orasidagi hamkorlik shartnomalari tuzish, sub'yektlarning xususiy manfaati birlamchiligidan kelib chiqib tuziladi (2-ilovaga qarang).

Elektrotexnik eksperimentlarni modellashtirish: eksperimentlarni o'tkazish xavfsizlik, produktivlik va qiyosiylik kabi tamoyillar asosida o'tkaziladi.

Talabalarning elektrotexnika fanidan eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish muammosini hal qilish uchun eng avvalo talabalarni eksperimentlar o'tkazish faoliyatiga jalb etishning metodik tizimini PTIK asosida ishlab chiqish zarur. Elektrotexnik eksperimentlarni bajarish asosida talabalarda eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik tizimni amaliyotga qo'llash vazifasi ham ilmiy-metodik yondashuvni taqozo etadi. Bunda, eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish quyidagi bosqichlarida amalga oshirish maqsadga muvofiq: talabalarni eksperiment faoliyatiga PTIK (ilmiy tadqiqot institutlari va ishlab chiqarish korxonalarida o'tkaziladigan mashg'lotlar) asosida jalb qilish, eksperiment faoliyatiga moyil bo'lgan talabalarning iqtidorini aniqlashga va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik kuzatishlar olib borish; elektrotexnik eksperimentlardagi fundamental qonunlarni va tushunchalarini o'zlashtirish, eksperiment ishlarini PTIK muhitida tashkil qilish va o'tkazish, ular bilan eksperiment ishlarining natijalarini birgalikda muhokama qilish; olingan natijalarni talabalarning elektrotexnik eksperiment ishlari bo'yicha tashkil etilgan amaliy o'quv anjumanda ma'ruza qilish kabi bosqichlarni o'tishlari zarur bo'ladi.

PTIK muhitida, talabalarda elektrotexnik eksperiment ko'nikmalarni rivojlantirish metodik tizimi elementlarining o'zaro aloqadorligi 1-rasmda keltirilgan [6-9].

Talabalarda eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining maqsadli

elementi quyidagi vazifalarni hal etishga qaratilgan: eksperiment ishiga (elektrotexnik eksperimentni o'tkazishga) qiziqadigan talabalarni aniqlash va ularni elektrotexnik eksperiment faoliyatiga jalb etish; nostandart eksperimental (loyihalashga yo'naltirilgan) masalalarni yechish;

majmualiyondashuv asosida eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish (kuzatish, muammoni ko'rish); gipotezani qo'yish, fikrlash (xavfsizlik, produktivlik va qiyosiylik) qobiliyatining darajalarini rivojlantirish; eksperiment ishini bajarish; eksperiment ishining natijasini tahlil qilish;

hisobot yozish; ish bo'yicha taqdimot tayyorlash; o'z-o'zini baholash;

PTIK asosida talabalarning elektrotexnik eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining mazmuni elementi quyidagi vazifalarni hal etishga qaratilgan: elektrotexnika fanidan eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan auditoriyadan tashqarida bajariladigan eksperiment ishlari o'quv jarayonida o'rganilgan nazariy bilim, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari mazmuni mos bo'lishi; eksperiment ishi mavzusining tanlanishida o'quv muassasasining moddiy ta'minot bazasi va pedagogika yo'nalishida o'qiyotgan talabalar bajara olishi imkoniyatlari e'tiborga olinishi; metodik tizimning komponentiga muvofiq ishlab chiqilgan didaktik ta'minotning mosligi;

Talabalarda elektrotexnik eksperiment o'tkazish faoliyatini rivojlantirish jarayonining protsessual elementlarini qarab o'tamiz. Jarayonning protsessual elementlari quyidagilardan iborat. Bular: eksperiment faoliyatining elementlarini o'zlashtirish (ilmiy bilish metodlari, qiyosiylik, tahlil); axborot bilan ishlash (eksperiment ishi uchun eng muhim bo'lgan axborotlarni izlab topish, olingan ma'lumotdan ish jarayonida samarali foydalanish) rivojlantirish jarayoni orqali talabalarning nazariy ko'nikmalari rivojlantiriladi; elektrotexnik eksperiment samarali, kafolatlangan natija olish uchun

AKT dasturiy vositalardan foydalangan holda, eksperiment loyihasini (sxemasini) tayyorlash orqali talabalarning loyihalashtirish ko'nikmalari rivojlantiriladi; talabalarning kreativ fikrlash (ijodiy-masalalarni, ijodiy eksperimental topshiriq, ijodiy tipdagi topshiriqlari bajarishda tayanch bilimlarni qo'llay olish) orqali rivojlantiriladi; eksperimentni o'tkazish ko'nikmasi (ishining asosiy tamoyillari bilan tanishish, eksperiment ob'yekti ustida olib boriladigan ish rejasini tuzish, eksperiment uchun zarur bo'lgan jihozlarni aniqlash, eksperimentni mustaqil o'tkazish) orqali talabalarning konstruktiv ko'nikmalari rivojlantiriladi; talabalarning kreativ fikrlashlari orqali elektrotexnik fanidan innovatsion loyiha tuzish ko'nikmalari shakllanishi orqali asta-sekin ularning innovatorlik ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Elektrotexnik eksperiment ishiga hisobot yozish ko'nikmasi (eksperiment ishini rasmiylashtirish tartibini o'zlashtirish, eksperiment natijalarini qayta ishlab olingan natijalarni hisobotga kiritish) rivojlantirish; eksperiment ishini taqdimot (prezentatsiya, sxema, maket) qilish ko'nikmasi (eksperiment ishida axborot manbalari bilan ishlaganini ko'rsatish; eksperimentni bajarish jarayonida olingan natijalar muhimligini ko'rsatish, ishda AKT dasturlaridan foydalanishni, taqdimot o'tkazishda AKT vositalaridan foydalana olishni) rivojlantirish.

Talabalarda eksperimental ko'nikmalarni rivojlanganlik darajasini baholash qismiga to'xtalamiz. Metodik tizimning baholash qismi quyidagi mezonlarga asoslanlangan:

anglash-eksperiment faoliyatiga bo'lgan munosabatlari (anglash - olgan axborot bilan ishlashni, eksperimentni o'tkazish ketma-ketligini va ishini tashkil etishni bilishi); motivatsion (tadqiqot ishiga va hodisa mohiyatini bilishga bo'lgan qiziqishi);

qo'yish- ilmiy bilish metodlarini o'zlashtirishi (fikriy modellar, eksperiment g'oyasini (loyihasini) tuzish,

o'tkazish-eksperimentni o'tkazish, ilmiy

faktlar asosida olingan natijalar bayoni, o'lchash, hisoblash, taqqoslash, tahlil va umumlashtirish hamda xulosalar qilish), eksperiment tushunchalarini o'zlashtirgan bo'lishi, (eksperiment muammosi, eksperiment g'oyasi, eksperiment metodi); eksperiment ishiga oid ma'lumotlarni olishga bo'lgan munosabati (turli o'quv adabiyotlar, ma'lumotnoma va internet tizimidan); ijodiy fikrlash darajasining rivojlanganligi (fikriy eksperiment, kritik, kreativ); muammoli topshiriqlarni eksperimental yo'l bilan yechish asosida talabalarni empirik bilimlari darajasining sifatli tavsifnomalari (faolligi, kreativligi); eksperimentni o'tkazish jarayoni (eksperimentni loyihalash, natijalarni olish); olingan natijalarni qayta ishlashda AKT va matematik modellardan foydalanish darajasi.

Talabalarda elektrotexnik eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni ob'yektlari professor-o'qituvchi va talaba orasidagi hamkorlik, ta'lim muassasasidagi moddiy - elektrotexnik ta'minoti, ta'lim muassasasining metodik ta'minoti kabi tarkibiy qismlardan iborat. Talabalarda eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni ob'yektlar va ular orasidagi alaqadorligi to'g'risida mazkur bobning keyingi paragrafida batafsil to'xtalamiz.

Ta'lim muassasasi barcha turdagi ta'lim texnologiyalarini amalga oshirish muhim, chunki ularning bir-birlarini to'ldirish imkoniyati talabalarda eksperiment ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonini ilmiylik, izchillik, tizimlilik, uzluksizlik tamoyillarini hisobga olgan holda, amalga oshirish imkonini beradi. Shuningdek, eksperiment faoliyatini samarali amalga oshirishda o'qitishning faol metodlari tanlandi. Bular: kognitiv, kreativ, loyiha va eksperiment.

Kognitiv (o'quv anglash) metodlar orqali voqea hodisa to'g'risida yangi bilimlar o'zlashtiriladi. Kognitiv metodlar gipotezalar, evristik savollar, evristik kuzatish, eksperiment metodi, loyiha metodi kabi metodlarni o'z ichiga oladi. Kognitiv metodlarning o'quv jarayoniga

qo'llanilishi ta'limdagi samaradorlikni oshiradi hamda talabalarda kognitiv (muammoni qo'yish va izlash, tadqiqot gipotezani shakllantirish, eksperimentni o'tkazish rejasini tuzish; eksperiment ishida ob'yektlar orasidagi bog'lanishlarni ko'ra olish va ularni ajrata olish; eksperiment ishi yuzasida muhokamaga kirisha olish, kezi kelganda o'z qarashida turib fikrini himoya qilish; eksperiment ishi yuzasidan tahlil, umumlashtirish va xulosa chiqarish) sifatlarning rivojlanishiga olib keladi.

O'qitishda kreativ metodlar, talabalarda ta'limga oid yangiliklarni shaxsan kashf etishga yetaklaydi. Kreativ metodlar o'ylab topish, giperbolizatsiya, aqliy hujum, qora yashik yoki ko'p o'lchamli matritsa, SWOT, inversiya yoki murojat qilish metodi kabi metodlarni o'z ichiga oladi. Kreativ metodlarning o'quv jarayoniga qo'llanilishi ta'limdagi samaradorlikni oshiradi hamda talabalarda kreativ (fantaziya qiladigan, g'oyalarni bera olish, fikriy eksperimentni o'tkaza oladigan, ichki kechinmalar bilan kurasha olish, tashabuskorlik, kashfiyotchilik, o'ylagan fikriga tayyor turish, o'rganilayotgan ob'jekt haqida dialog olib borish, anglash metodlarini tanlay olish kabi) sifatlarning rivojlanishiga olib keladi.

Loyiha (lot. "projectus" - "ilgari surilgan") metodida - aniq reja, maqsad asosida uning natijasi kafolatlanadi. Eksperiment loyihalari - izlanish tavsifiga ega loyihalar bo'lib, uning tarkibiy tuzilishi muammoning qo'yilishi, tadqiqot maqsadi, vazifalari, muammoni tadqiq etishda qo'llaniladigan metodlarga asoslangan holda ilgari suriladigan amaliy tavsiyalardan iborat bo'ladi.

Xulosa:

1. Ta'lim klasteri sharoitida talabalarning eksperimental ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari tajribani modellashtirishning xavfsizlik, produktivlik, qiyosiylik kabi tamoyillarni ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi muhitiga differensial qo'lash ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

2. Elektrotexnika fanidan Multisim dasturi asosida mashg'ulotlar olib borilganda

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ИССИҚЛИК МИҚДОРНИ ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ

Б.Ф. МИРЗАМУРАТОВ, ТЕРДУ

Аннотация. Мақолада умумтаълим мактабида иссиқлик миқдорини ўқитиш методлари ҳақида мълумот берилган.

Калит сўзлар: автоматик, технологик, иссиқлик миқдори, иссиқлик сиғими, ички энергия, солиштирма иссиқлик сиғими, температура, кўмир, нефть, бензин, карбонат ангидрит, тенглама.

Физика фан сифатида ўқитилаётган даврдан бошлаб, унинг ўқитиш методикаси шакллана бошлаган. Физика ўқитиш методи жамиятнинг ривожланиш босқичлари билан биргаликда ўрганиб келинмоқда. Жамият ривожланиб бориши билан у фан олдида янги муаммоларни ҳал этишни тақозо қилади. Натижада, иссиқлик машиналари, техника ва технологик жараёнларни яратиш эҳтиёжи пайдо бўлди. Ҳозирги кунга келиб ишлаб чиқариш жараёнларини автоматик усулда компьютер техникаси орқали бошқариш ҳаётини зарурат бўлиб қолмоқда. Шу мақсадда жамият тараққиёти билан ҳамнафас ҳолда, физика ўқитиш методикаси такомиллашиб боради. Физика барча табиий фанларнинг назарий асоси бўлиб, замонавий техника ва технологик жараёнлар тараққиётининг ҳал қилувчи бўғини ҳисобланади. Натижада, физика мазмуни, уни ўқитиш методи ва вазифалари кенгайиб бормоқда. Бу умумтаълим мактаби ўқувчиларига физикани ўргатиш, уларни тўғри йўлга бошлаш, ўқитувчи олдида турган долзарб муаммо. Бундай вақтда таълим беришдан олдин, физика дарсларида таълим-тарбиявий жиҳатдан кўпроқ ўрнатилган мисол ва масалаларни ўқувчиларга тақдим этиш лозим. IX синфда физикадан иссиқлик миқдори ва иссиқлик баланс тенгламаси мавзусини таҳлил қиламиз.

Бир жисмдан иккинчи жисмга иш ба-

жармасдан энергия узатиш жараёнига иссиқлик алмашинуви ёки иссиқлик узатиш дейилади. Иссиқлик алмашинуви жараёнида жисм олган ёки йўқотган ички энергия миқдори-ни белгиловчи физик катталиққа иссиқлик миқдори дейилади. Иссиқлик узатиш жараёнида жисмнинг температураси t_1 қийматдан t_2 қийматга ўзгарган бўлса, жисм олган ёки йўқотган иссиқлик миқдори қуйидагича ҳисобланади:

$$Q = mc(t_2 - t_1) \quad (1)$$

бу ерда: m – жисмнинг массаси; c – муносиблик коэффициенти бўлиб, унга модданинг солиштирма иссиқлик сиғими дейилади, t_1 – жисмнинг бошланғич температураси, t_2 – жисмнинг охири температураси. Иссиқлик алмашинуви жараёнидан кейин жисмнинг температураси $t_2 > t_1$ муносабатда бўлса, $Q > 0$ бўлиб, жисм иссиқлик миқдори олганлигини ва аксинча, $t_2 < t_1$ муносабатда бўлса, $Q < 0$ бўлиб, жисм иссиқлик миқдори берганлигини англатади. (1) ифодага кўра, модданинг солиштирма иссиқлик сиғими қуйидагича ҳисобланади:

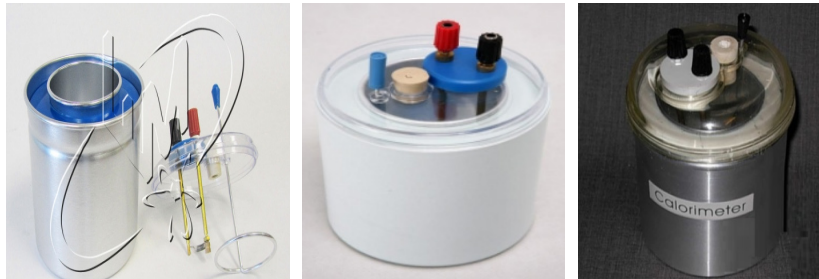
$$c = \frac{Q}{m(t_2 - t_1)} \quad (2)$$

(2) тенгламага кўра, солиштирма иссиқлик сиғимининг СИ даги бирлиги $[c] = \frac{J}{kg \cdot K}$ эканлиги келиб чиқади. (2) - тенгламадан m

= 1 кг ва $\Delta t = 10\text{ C}$ да ўлчанади.

Массаси 1 кг бўлган модданинг температурасини 10 C га ўзгартириш учун керак бўлган иссиқлик миқдорини тавсифловчи физик катталиқка модданинг солиштирма

иссиқлик сифими дейилади. Солиштирма иссиқлик сифимини калориметр ёрдамида ўлчанади. Лаборатория учун мўлжалланган калориметрлар мавжуд (1-расм).

1-расм. Иссиқлик ходисаларини ўрганишда лаборатория ишларини бажариш учун мўлжалланган калориметрлар.

Жисмларнинг солиштирма иссиқлик сифими фақат моддаларнинг табиатига боғлиқ. Қуйидаги жадвалда баъзи моддалар-

нинг солиштирма иссиқлик сифимлари қийматлари келтирилган.

1-жадвал

Т/р	Модда тури	Солиштирма ёниши иссиқлиги, (МЖ/ кг)	Т/р	Модда тури	Солиштирма ёниши иссиқлиги, (МЖ/ кг)
1.	Сув	4200	6.	Кумуш	230
2.	Қўрғошин	130	7.	Муз	2100
3.	Мис	390	8.	Керосин	2140
4.	Темир	450	9.	Шиша	830
5.	Алюминий	880	10.	Қалай	230

Ёқилғининг ёниш иссиқлиги

Ёқилғидан фойдаланиш атомлар бири-киб, молекула ҳосил бўлаётган пайтда энергия ажралиб чиқиши ҳодисасига (экзотермик кимёвий реакцияга) асосланган. Одатдаги ёқилғиларда (кўмир, нефть, бензин ва бошқаларда) углерод атомлари бор. Ёниш вақтида углерод атоми ҳаводаги кислород молекуласи билан бирикиб (O_2), карбонат ангидрит

молекуласини ҳосил қилади. Карбонат ангидритнинг ҳосил бўлиш жараёнида иссиқлик ажралиб чиқади. Турли ёқилғилар ёнганда турли хил миқдордаги иссиқлик миқдорини чиқаришлиги тажрибаларда тасдиқланган. 1 кг ёқилғи бутунлай ёниб кетганда чиқадиган иссиқлик миқдорига сон жиҳатдан тенг бўлган катталиқка шу ёқилғининг солиштирма ёниш иссиқлиги дейилади. Массаси m бўлган

хар қандай ёқилғи ёнганда ажралиб чиқади-ган иссиқлик миқдори Q ни ҳисоблаш учун, унинг солиштирма ёниш иссиқлиги q ни ёндирилган ёқилғининг массасига кўпайтириш керак:

$$Q = q \cdot m \quad (3)$$

(3) формулага кўра, ёқилғининг солиштирма ёниш иссиқлиги бирлиги СИ да:

$$[q] = \left[\frac{Q}{m} \right] = \frac{1 \text{ Ж}}{1 \text{ кг}} = 1 \frac{\text{Ж}}{\text{кг}}$$

да ўлчанади. Ҳар бир турдаги ёқилғи учун солиштирма ёниш иссиқлиги ўзгармас қийматга эга. Қуйидаги жадвалда баъзи моддаларнинг солиштирма ёниш иссиқлигининг қийматлари келтирилган.

2-жадвал

Т/р	Модда тури	Солиштирма ёниш иссиқлиги, (МЖ/ кг)	Т/р	Модда тури	Солиштирма ёниш иссиқлиги, (МЖ/ кг)
1.	Бензин	46	5.	Керосин	46
2.	Дизель ёнилғиси	42	6.	Газ	46
3.	Кўмир	29	7.	Порох	3,8
4.	Қуриқ ўтин	10	8.	Спирт	29

Иссиқлик баланс тенгламаси

Иссиқлик алмашинуви жараёнида иштирок этаётган барча жисмларнинг ички энергиялари уларнинг температуралари бир хил бўлгунга қадар ўзгаради. Қарор топган бир хил температура жисмлар тизимининг термодинамик мувозанат температураси дейилади. Иссиқлик алмашинуви жараёни ҳеч қандай иш бажарилмасдан содир бўлганда ички энергиянинг ўзгариши айрим жисмларнинг иссиши, бошқа жисмларнинг совуши ҳисобига амалга ошади. Иш бажарилмасдан фақат иссиқлик алмашинуви натижасида содир бўлаётган жараёнларни тавсифлаш учун иссиқлик баланс тенгламаси тузилади. Бу тенглама қуйидагича тузилади: иссиқлик алмашинуви натижасида ички энергиялари камайган жисмларнинг узатган иссиқлик миқдорларининг йиғиндиси

ички энергиялари ортган жисмларнинг қабул қилган иссиқлик миқдорларининг йиғиндиси-га тенг, яъни:

$$Q_1 + Q_2 + \dots + Q_k = Q'_1 + Q'_2 + \dots + Q'_n \quad (4) \text{ бўлади.}$$

Бу ерда: Q_1, Q_2, \dots, Q_k – иссиқроқ жисмларнинг берган иссиқлик миқдорлари, эса совуқроқ жисмларнинг олган иссиқлик миқдорлари. (4) тенглама иссиқлик баланс тенгламаси деб аталади. У иссиқлик алмашинуви жараёни учун энергиянинг сақланиш қонунидан иборат бўлиб, қуйидагича таърифланади. Иссиқлик алмашинуви жараёнида иссиқлик миқдори йўқдан бор бўлмайди, бордан йўқ бўлмайди, фақат бир жисмдан бошқа жисмга тенг миқдорда ўтади.

Умумтаълим мактабларида масалаларни ечишда турли хил методлар, қурилмалар

ва формулаларни қўллаш ўқувчиларда физик тушунчаларни шакллантиришнинг асосий бўғини ҳисобланади. Замонавий технология-

лар ўқувчиларда амалий кўникмаларини шакллантириб, дарсликлар билан ишлашни ўргатади.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Адабиётлар:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.Т.: Ўқитувчи, 2004.
2. Қувондиқов О.К. Физика ўқитишда инновацион технологиялардан фойдаланиш методикаси. – Самарқанд: СамДУ нашри, 2021. – 448 б.
3. Мирзамуратов Б.Ф. МАКТАБ ФИЗИКА КУРСИДА “МОЛЕКУЛЯР ФИЗИКА ВА ИССИҚЛИК” БЎЛИМИНИ ЎРГАНИШНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ. ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami.19-20-may 2023-yil II QISM.<http://terdupi.uz>

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ОБНАРУЖЕНИЯ ЧУВСТВА ТОЛЕРАНТНОСТИ У ДЕТЕЙ ВО ВРЕМЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ПРАТОВ САИДМУРАД ИРГАШОВИЧ
Преподаватель Термезского государственного университета

Аннотация: В статье представлены педагогические механизмы развития у детей чувства толерантности в процессе игры, сведения о роли игры в дошкольных образовательных организациях и ее укреплении.

Ключевые слова: игра, интеллекулал, воспитание, толерантность, общество, комплекс, педагог, среда.

Представления о педагогических механизмах развития у детей чувства толерантности в процессе игры, сведения о роли игры в дошкольных образовательных организациях и ее укреплении. Важно, чтобы стояли не только показатели, но и человек, его социальные и духовные интересы.

Если конечная цель развития и критерий его эффективности зависят от таких факторов, как расширение возможностей членов общества, удовлетворение их материальных и духовных потребностей, достижение высокого уровня жизни, то его начало сочетается с перспективами образовательных реформ, реализованных в стране. Таким образом, в 21 веке признается, что экономический рост не является главной целью. То есть доход общества является лишь средством обеспечения жизненных потребностей людей. Как сказал великий греческий мыслитель Аристотель: «Ясно, что богатство — это не настоящая цель, к которой мы стремимся, это просто желание иметь что-то полезное и особенное». Ведь от системы образования и ее уровня напрямую зависят стабильность развития страны, эффективность реформ во всех сферах жизни общества и, в конечном итоге, обеспечение высокого уровня экономического развития. Ведь образование считается составляющей развития человечества, главным фактором решения проблем общества. Иными слова-

ми, образование как компонент человеческого развития оказывает беспрецедентное влияние на устранение ряда социальных, экономических и политических проблем.

В нашей республике система образования всегда находится под вниманием государства. За прошедший период были реализованы комплексные организационно-правовые меры по созданию эффективной системы дошкольного образования, направленной на обеспечение формирования здорового и всесторонне развитого поколения.

Многие цели социального образования могут быть реализованы путем создания в образовательном процессе доброжелательной к ребенку среды. В частности, привлечь в образовательное учреждение всех детей, независимо от их социального происхождения; обеспечение полного вовлечения детей из малообеспеченных семей, семей, потерявших близких, и других лиц в образование; учитываются физические и интеллектуальные различия детей, создается среда в дошкольном образовании; обеспечение всем детям равных возможностей в образовательном процессе и т.д.

Фактически толерантность сформировалась в истории человечества как критерий толерантности и уважительного отношения к другим религиям и народам. Поскольку толерантность означает непредвзятое от-

ношение к традициям, культуре, взглядам и идеологиям, она признает многообразие мира.

Но на самом деле толерантность как весьма широкое понятие в полной мере проявляется в системе исторических, духовных и образовательных ценностей, сложившейся в Центральной Азии. За свою богатую и долгую историю наш народ пережил немало событий, которые сами по себе оставили значительный след в его материальной, духовной культуре, социально-экономической и духовной жизни.

Толерантность и национализм следует рассматривать как такие явления, которые не возникли сами по себе за несколько лет путем перемещения с одного места на другое или внедрения их, это продукт истории. Корни этих событий следует искать в далекой истории нашего народа.

Поступление в детский сад – это важный поворотный момент для каждого ребенка. С этого периода ребенок в семье обязан выполнять не только семейные отношения, но и необходимые для его личности частные задачи. При этом его роль в семье как бы не уменьшается, а наоборот, возрастает. То есть начинается период защиты своей репутации не только среди членов семьи, но и наоборот, среди общества, своими личными действиями. Однако ребенок пока не сможет этого понять.

Даже простые концепции оставляют след у каждого с разной скоростью и силой. Это явление связано, прежде всего, с личностью человека, его способностями и возрастом.

Толерантность как социальное явление представляет собой социальное взаимодействие работников с государством и обществом. Оно также отражается на их отношении к своим организациям. По характеру содержания такие отношения состоят из предложений и рекомендаций, создаваемых заботой народа с целью привлечь внимание руководителей государства и общественных

организаций к важному вопросу, придать значимость проблеме, исходя из требований справедливости или скорость, без давления на проблему. Эта форма феномена толерантности выражается в форме возражения или признания содержания процессов управления развитием социальных событий, а отношение общества в этом отношении отличается логичностью, лаконичностью и ориентировочным характером. решения проблемы.

Взгляд на толерантность как форму проявления мнений тесно связан с задачей массового контроля над обществом. Способ массового управления изменениями в общественной жизни по своей сути состоит из нескольких явлений и форм. Условно их можно классифицировать следующим образом: а) система диалогов в порядке государственных учреждений и учреждений, взаимоотношения и толерантность, выражаемые во встречах; в частности, уважение к коллегам и руководителям – послушание, внимательность; б) отношение к высказанным мнениям о повседневной жизни, обычных событиях и событиях. Терпеливо подходить к вопросам, с беспокойством выражать свое мнение; в) толерантность проявляется в семейной обстановке, в кругу друзей, в кругу единомышленников. В частности, проявление свойств не ставить собственные интересы на первое место, не бить характер других; ж) обмен идеями по социальным вопросам, происходящим во время свадеб и других мероприятий. Например: проявление качеств доброты, честности, веры, сочувствия, равенства, благоразумия, верности. По мнению Абу Райхана Беруни, возникновение толерантности неразрывно связано с общественными отношениями, образом жизни людей, материальными потребностями, интересами, интересами, требованиями и целями. Например, слепота у людей возникла из-за потребности людей вместе избавиться от потребностей взаимного объединения и внешних опасностей.

Беруни также отмечает, что толерантность приобрела историческое значение в обеспечении жизнеспособности народов.

Известный философ Востока Абу Наср Фараби пишет о толерантности: «Между некоторыми людьми не существует естественных или добровольных связей, необходимо, чтобы каждый человек причинял вред интересам государства ради своей выгоды, и надо быть чужие другому, потому что даже если они объединяются, то объединяются по необходимости и обязательству, даже если они достигают компромисса, они думают, что придут к соглашению только тогда, когда один из них выиграет, а другие проиграют. В этом они вынуждены прийти к соглашению под давлением внешней силы. Это убеждение является одним из животных

верований, свойственных человечеству». Из мыслей Фараби видно, что он подчеркивает необходимость того, чтобы люди жили вместе не по принуждению, а по выбору, чтобы взаимные конфликты прекратились, и они должны были жить в сотрудничестве. Или еще: «Некоторые думают, что узы связи между людьми основаны на общем поведении, характере, глаголе и языке этих людей. Каждый народ имеет свои особенности.

Важно обеспечить, чтобы такое же воспитание детей продолжалось и в образовательных организациях. На это целесообразно обратить особое внимание при обучении в кружках, организованных при дошкольных образовательных организациях. Ведь важно, чтобы дети выросли хорошими, а их будущие отношения были творческими.

Использованной литературы:

1. The first step is the state curriculum. Tashkent. 2022
2. Standards of preschool education. Tashkent. 2020
3. Specific characteristics of tolerance. Tashkent. 2006

ИНТЕГРАЦИЯ ПОДХОДОВ, ОСНОВАННЫХ НА ЗАДАЧАХ (ПОЗ) ДЛЯ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ СЛУШАНИЯ И ГОВОРНОЙ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ

ПИРМАТОВА АЗИЗА

кандидат наук, студентка Чирчикского государственного педагогического университета

Аннотация. Настоящее исследование проводится в рамках методологии преподавания английского языка как иностранного, для того чтобы обеспечить актуальный метод обучения в целях повышения эффективности навыков аудирования и разговорной речи при помощи подхода, основанного на задачах. При этом основное внимание в исследовании уделяется изучению влияния методов, основанных на задачах, на коммуникативную компетентность, а во-вторых, изучается развитие понимания на слух с помощью этого метода. Подход, основанный на задачах (ПОЗ), основан на методе CLT. Метод ПОЗ фокусируется на выполнении задач, а язык при этом рассматривается как инструмент, который используется для выполнения задач. Задания отражают реальную жизнь и развивают разговорные навыки. Более того, ПОЗ – это подход, в большей степени направленный на учащихся, при котором учащиеся практикуются и приобретают знания по-своему, наряду с выполнением обязательных задач, оцениваемых учителем. В этой работе утверждается, что она улучшает коммуникативные навыки, такие как речь и аудирование, оценивая эффективность метода ПОЗ как теоретически, так и практически при выполнении различных задач.

Ключевые слова: целенаправленный подход, аудирование, речевые навыки, коммуникативная компетентность.

ВВЕДЕНИЕ

Во всем мире, а также в нашей стране развивается обучение иностранным языкам. Эффективность преподавания целевого языка чрезвычайно востребована. Таким образом, преподавание английского языка — это художественный талант для всех педагогов мира, и спрос на быстрые и творческие методы, которые можно использовать в классе, значительно возрос в каждом обществе. Как и в нашей стране уделяется определенное внимание достижению прогресса и развития. Например, в четвертом направлении Стратегии развития Узбекистана на 2017-2021 годы кадры преподавания иностранных языков и методы, используемые в классе, должны быть инновационными и коммуникативными для развития разговорной речи.

Когда мы общаемся, мы часто используем несколько языковых навыков. По телефону, например, мы слушаем и говорим, а

также при этом мы печатаем сообщение и читаем написанное. Интеграция ПОЗ помогает развивать новые знания и навыки на основе того, что учащиеся уже знают и умеют. Итак, если учащиеся умеют читать рассказы, этот навык поможет им написать свою собственную историю. Кроме того, интеграция навыков позволяет им внести больше разнообразия в урок, поскольку диапазон действий будет шире. Прежде всего, интеграция навыков означает, что студенты работают на уровне реалистичного общения, что обеспечивает всестороннее развитие коммуникативной компетенции на английском языке. Обучение говорению предполагает развитие тонких и детальных знаний о том, почему, как и когда общаться, а также выработку сложных навыков управления взаимодействием, таких как задавать вопросы или поворачиваться. Одним из наиболее важных аспектов повседневного разговора является то, что он всегда происходит в культурном

и социальном контексте. На языке говорят для выполнения различных социальных задач, и, хотя мы не всегда можем осознавать это, он используется для придания особых значений, которыми люди хотят обмениваться, со своими конкретными целями для разговора в контексте. Подход, основанный на задачах, фокусируется на использовании аутентичного языка и на предложении учащимся выполнять значимые задачи, используя целевой язык. При таком типичном подходе процесс обучения становится более ориентированным на учащегося и практичным, поскольку учащиеся будут в большей степени знакомиться с использованием языка. Задачи предполагают большее общение и развитие всех языковых навыков. Задачи определяются как действия, которые могут выступать отдельно в качестве фундаментальных единиц и требуют понимания, производства, манипулирования или взаимодействия на аутентичном языке, при этом внимание в основном уделяется смыслу, а не форме. Следовательно, задания развивают коммуникативную компетентность учащихся и понимание речи на слух. В этом исследовании измеряется и изучается влияние модели, основанной на задачах, в обучении английскому языку.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Овладение языком зависит не только от того, насколько хорошо человек может использовать грамматические и словарные аспекты, но и от доступности разговорного взаимодействия на другом языке. Таким образом, при обучении английскому языку с применением коммуникативных и коммуникативных техник развивается социальное взаимодействие между студентами, а также их мотивация к улучшению своей речи. Беглость и точность студентов актуальны в настоящее время, поскольку им становится все сложнее применять их в реальных жизненных ситуациях. С другой стороны, студенты очень стесняются высказываться и не могут общаться как все. Кроме того, сту-

денты, обладающие психологическими знаниями, быстрее изучают языки, поскольку психологический подход сегодня в преподавании меньше задействован. Решение таких проблем при изучении иностранного языка, выполняя различные задачи, может улучшить изучение языка студентами и в то же время улучшить их психологическую связь с английским языком. Задания будут разработаны для развития их критического мышления и навыков решения проблем, а также для поощрения их демонстрации своих межличностных и внутриличностных навыков в классе. Применение задачи о пробеле в информации, задаче о нехватке мнений и задаче о нехватке рассуждений позволяет учащимся сотрудничать индивидуально и с группой. Основная проблема заключается в том, что коммуникативная компетентность будет повышена с упором на выполнение задач. В целом, в этом исследовании все применимые интерактивные задачи ПОЗ могут дать реальный шанс попрактиковаться в изучаемом языке.

Гипотеза исследования

Реализация задач ПОЗ дает успешные результаты при общении на целевом языке и одновременном взаимодействии с другими людьми. Задания, выполняемые во время урока, могут создать настоящую английскую среду, поэтому студенты желают общаться в классе лицом к лицу, не стесняясь и не беспокоясь об ошибках. Это может продемонстрировать практическое использование английского языка учителю и его сверстникам. С другой стороны, студенты могут развивать свои социолингвистические навыки, а также вести соответствующие манеры и поведение в обществе. Кроме того, задания повышают интерактивную способность учащихся выражать свои собственные идеи на изучаемом языке, позволяя им говорить на английском языке в различных ситуациях и случаях.

Вопросы исследования

Согласно гипотезе исследования, иссле-

дование основано на следующих исследовательских вопросах:

1. Какие преимущества могут получить студенты, если метод ПОЗ будет реализован на уроках ИАЯ?

2. Как задачи ПОЗ могут перевесить традиционный способ обучения?

3. Как мы можем развить коммуникативную компетентность и понимание английского языка на слух?

4. Каким образом задания ПОЗ развивают у учащихся уверенность в том, что они смогут говорить на целевом языке?

Объект исследования

Реализация целевого подхода в развитии навыков говорения и аудирования является основным объектом исследования.

Предмет исследования

Практическое изучение исследования классифицируется по типам задач, таких как задачи с пробелами в информации, задачи с пробелами во мнениях и задачи с пробелами в рассуждениях. Задача информационного дефицита — это задача, в которой один участник владеет информацией, которой нет у других участников и которой необходимо обменяться для выполнения задачи. Есть два типа этих задач; головоломки и двусторонние задачи. Эти задачи рассматриваются в литературе как примеры задач информационного дефицита, в которых входной материал делится между двумя или более участниками таким образом, что им необходимо обмениваться информацией для выполнения задачи. Задача «Разрыв во мнениях» требует, чтобы участники обменялись мнениями по некоторым спорным вопросам, хотя участники, вероятно, будут придерживаться разных точек зрения. В литературе есть три типа задач, которые представлены как примеры задач, связанных с разногласиями: конвергентные задачи, открытые задачи и дивергентные задачи. Конвергентные задачи требуют, чтобы учащиеся договорились о решении определенной проблемы. В расходящихся заданиях учащимся предла-

гаются разные точки зрения на проблему, и им приходится защищать свою позицию и опровергать мнение своих сверстников. Открытые задачи — это задачи, в которых участники знают, что не существует заранее определенного решения конкретной проблемы, но пытаются найти разумное. Задача на рассуждение — это задача, которая требует от участников участия в рассуждениях, таких как синтез предоставленной информации и выведение новых фактов для ее успешного выполнения. Выделяется, что разрыв в рассуждениях формирует задачи «разрыв в информации» и «разрыв мнений».

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Подход, основанный на задачах, представляет собой способ обучения, ориентированный на учащихся, поэтому исследования проводятся методом экспериментов. Студенты будут разделены на две группы: 1). целевая группа и 2). обычная группа. Первой группе будут даны такие задания, как сравнение, критическое мышление, решение проблем, ролевые игры и обмен личным опытом. Они будут выполнять различные задания ПОЗ, чтобы улучшить свои навыки говорения и аудирования. Обучение будет сосредоточено на значении и понимании, главным образом, касающихся выполнения задачи. При выполнении задания учащимся придется самостоятельно выбирать и использовать ресурсы, выполнение которых кажется успешным, если оно выполнено вовремя. При выполнении заданий учащиеся общаются и делятся идеями, решая задачи. Однако теперь трудности будут уменьшаться с каждым днем, поскольку учащиеся будут с энтузиазмом выполнять разнообразные задания. Задачи в основном основаны на естественном использовании целевого языка и внеклассных действиях. Вторая группа будет обучаться в непринужденной форме обучения. Для оценки результатов обеих групп будет назначено специальное время, и будут сравниваться проблемы обучения и прогресс. ПОЗ будет включен в про-

грамму обучения первокурсников.

Ожидаемый результат будет заключаться в том, что использование ПОЗ в обучении ИАЯ позволит легко добиться беглой устной речи учащихся. Пока они выполняют задачи, связанные с реальной жизнью, они могут повысить уровень уверенности в себе, чтобы выступать перед аудиторией. Таким образом, этот подход мгновенно повлияет на их навыки говорения и аудирования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Учитывая все аспекты данного исследования, подход, основанный на задачах, оказывается очень актуальным и важным методом как в процессе обучения, так и в

преподавании. Этот метод подчеркивает обучение общению посредством взаимодействия на целевом языке, введение аутентичных текстов в учебные ситуации, расширение личного опыта учащегося и связывание изучения языка в классе с активацией языка за пределами класса. При реализации этого подхода языковая интегрированная деятельность сопровождается повышением осведомленности учащихся об особенностях выполнения задания. С помощью этих мероприятий можно решить проблемы общения с помощью задач, организованных для развития дополнительных навыков.

Использованной литературы:

1. Nunan, D. (2004). Task-based language teaching. Cambridge University Press.
2. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
3. Samuda, V., & Bygate, M. (2008). Tasks in second language learning. Palgrave Macmillan.

БЎЛАЖАК КИМЁ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА АХБОРОТ-МЕТОДИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ АҲАМИЯТИ

РАЖАБОВ ХУДАЁР МАДРИМОВИЧ
Урганч давлат университети ўқитувчиси

РЕЗЮМЕ. Zamonaviy ta'lim sharoitida bo'lajak kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini oshirish sifatli ta'limni shakllantirishda asosiy o'rin tutadi. Uning ta'lim jarayonining samaradorligi va ta'lim kompetensiyalarini rivojlantirishga ta'sirini yoritadi. Axborot-metodik kompetentsiyani oshirish kimyo fani o'qituvchilariga nafaqat ilg'or ta'lim texnologiyalaridan, jumladan, virtual laboratoriya va onlayn resurslardan foydalanish ko'nikmasini beradi, balki o'qitishning innovatsion uslublarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Bu jarayon, shuningdek, onlayn jamiyatlar va konferentsiyalarda ishtirok etishning rolini ta'kidlab, doimiy o'rganish va kasbiy rivojlanish muhimligini ta'kidlaydi. Axborot-metodik kompetentsiyani oshirishning ahamiyati kimyo o'qituvchilari tomonidan zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan va kelajak avlodlar uchun yuqori sifatli kadrlar tayyorlashga qodir bo'lgan zamonaviy ta'lim tajribasini yaratishdadir.

РЕЗЮМЕ. условиях современного образования повышение информационно-методической компетентности будущих учителей химии играет ключевую роль в формировании качественного образования. Это проливает свет на эффективность образовательного процесса и его влияние на развитие образовательных компетенций. Повышение информационно-методической компетентности не только дает учителям химии возможность использовать передовые образовательные технологии, в том числе виртуальные лаборатории и онлайн-ресурсы, но и служит развитию инновационных методов обучения. Этот процесс также подчеркивает важность непрерывного обучения и профессионального развития, подчеркивая роль участия в онлайн-сообществах и конференциях. Важностью повышения информационно-методической компетентности является создание учителями химии современного образовательного опыта, отвечающего требованиям современного общества и способного подготовить качественные кадры для будущих поколений.

Таянч сўзлар: zamonaviy ta'lim, texnologiya, kimyo, o'qituvchi, axborot, metodik, kompetentlik, qobiliyat, kashfiyotlar, interfaol doska, kimyoviy simulyatsiya dasturlari, elektron resurslar va bulutli texnologiyalar

Ключевые слова: современное образование, технологии, химия, учитель, информация, методология, компетентность, способности, открытия, интерактивная доска, программы химического моделирования, электронные ресурсы и облачные технологии.

Zamonaviy ta'lim texnologik taraqqiyot va ilmiy kashfiyotlar ta'sirida doimiy o'zgarishlar holatidadir. Shu nuqtai nazardan, axborot-metodik kompetentsiyani oshirish bo'lajak kimyo o'qituvchilarini tayyorlashning asosiy yo'nalishiga aylanadi. Bu kompetensiya nafaqat axborot bilan ishlash qobiliyatini, balki samarali uslubiy mashqlarni ishlab chiqishni ham qamrab oladi. Axborot-metodik kompetentsiyaning eng muhim jihatlaridan biri - o'qituvchilarning o'qitishda mavjud

ma'lumotlardan tezda foydalanishni o'rganish qobiliyatidir. Kimyo sohasida yangi kashfiyotlar va texnologiyalar hayratlanarli tezlikda paydo bo'lmoqda. Bo'lajak kimyo o'qituvchilari o'qituvchilarning qiziqishlarini uyg'otish va ularga mavzu bo'yicha yangicha nuqtai nazarga ega bo'lish uchun bu ma'lumotlarni tezda topib, o'z darslariga kirita olishlari kerak. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan sotib olish yangi imkoniyatlarga ega bo'ladi. Interfaol doska, kimyoviy

simulyatsiya dasturlari, elektron resurslar va bulutli texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonini yanada qulay va qiziqarli qiladi. Bu boradagi kompetensiyaning ortib borayotgani bo'lajak kimyo o'qituvchilariga zamonaviy texnologiyalar va o'quv jarayonini samarali joriy etish imkonini bermoqda.

Har bir talaba o'ziga xosdir va axborot va uslubiy kompetensiyaning ortishi kimyo o'qituvchilariga o'qitish usullarini turli xil ta'lim uslublariga moslashtirishga imkon beradi. Bunday individual yondashuv o'quvchilarga materialni samaraliroq o'zlashtirish va o'quv jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi. Axborot-metodik kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchilar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini samarali rivojlantirishlari mumkin. Axborotni tahlil qilish, xatolarni aniqlash va asosli xulosalarni shakllantirish qobiliyati talabalarni mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilishga tayyorlashning asosiy elementlariga aylanadi. Axborot va uslubiy kompetensiya ham kasbiy rivojlanishni rag'batlantiradi. Yangi usul va texnologiyalarni o'zlashtirish muhimligini anglagan o'qituvchilar ta'lim muhitining o'zgaruvchan sharoitlari va talablariga moslashishga ko'proq tayyor. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetensiyasini oshirish nafaqat zamonaviy ta'lim talablariga javob beradi, balki o'qitishning yanada sifatli va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu kompetensiya zamonaviy dunyo muammolarini muvaffaqiyatli yengishga qodir bo'lgan faol, tanqidiy fikrlaydigan va texnologik savodxonlikni rivojlantirishning kalitidir.

Kimyo fan sifatida har doim turli innovatsiyalar va texnologik yutuqlar markazida turadi. Bugungi kunda jadal rivojlanish va doimiy o'zgarishlar sharoitida kimyo fani e'tibor va ilmiy izlanishlarni talab qiluvchi qator dolzarb muammolarga duch kelmoqda.

Ishlab chiqarishning ko'payishi va texnologik jarayonlarning kengayishi bilan atrof-muhitga zararli moddalarning

chiqarilishini nazorat qilishning dolzarb muammosi paydo bo'ladi. Atmosfera, suv va tuproqning ifloslanishi jiddiy muammoga aylanib, kimyo sanoatining zararli ta'sirini bartaraf etish va tozalashning yangi usullarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Bakteriyalar va mikroorganizmlar mavjud mikroblarga qarshi dorilarga tobora chidamli bo'lib bormoqda. Bu aholi salomatligiga tahdid soladi va mikroblarga qarshi kurashning yangi antimikrobiyal birikmalari va usullarini izlashni talab qiladi. Energiya iste'molining doimiy o'sishi bilan samarali energiya manbalari va saqlash usullarini ishlab chiqish muhim masalaga aylanadi. Kimyogarlar quyosh batareyalari, batareyalar va energiya saqlash tizimlari uchun yangi materiallarni yaratish ustida faol ishlamoqda. Nanotexnologiyalarni turli sohalarda, jumladan, tibbiyot va sanoatda qo'llash noyob imkoniyatlarni taqdim etadi, ammo nanomateriallarning toksikligi haqida savollar tug'diradi. Nanotexnologiyalarning xavfsizligi va etikasi bo'yicha tadqiqotlar zamonaviy kimyo fanining muhim qismiga aylanmoqda. Sintetik biologiyaning rivojlanishi va sun'iy tirik tizimlarning yaratilishi jiddiy axloqiy savollarni tug'diradi. Ushbu texnologiyalarni nazorat qilish va ularning atrof-muhitga ta'siri kimyogarlar va umuman jamiyatning e'tiborini talab qiladi.

Kimyoning zamonaviy muammolari ilmiy jamoatchilik, ishlab chiqarish va jamiyatning e'tiborini va birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Ushbu muammolarni hal qilish nafaqat texnologiya va ilm-fanni yaxshilash, balki yanada barqaror va xavfsiz kelajakni yaratish imkoniyatini beradi. Kimyogarlar hayot sifatini yaxshilash va kelajak avlodlar uchun sayyoramizni saqlab qolish uchun innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynashda davom etadilar. Texnologik taraqqiyot va axborot jamiyati davrida o'qituvchining roli tobora murakkablashib bormoqda va keng axborot va uslubiy kompetensiyani talab qiladi. Ushbu maqolada bo'lajak kimyo o'qituvchilarining

axborot-metodik kompetentsiyasini oshirish mavzusidagi adabiyotlar sharhi, zamonaviy muammolar va yondashuvlarga urg'u berilgan.

Hollander (2018) ishi axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga integratsiyalash muhimligini ta'kidlaydi. Muallif yanada dinamik va jozibador o'rganish tajribasini yaratish uchun interfaol doskalar, kimyoviy simulyatsiya dasturlari va elektron resurslardan foydalanishning afzalliklarini muhokama qiladi. Li va Cheng (2020) tadqiqoti axborot texnologiyalari kontekstida kimyo o'qituvchilari uchun doimiy kasbiy rivojlanish muhimligini ta'kidlaydi. Mualliflar kompetentsiyani yaxshilash uchun samarali ta'lim strategiyalarini, jumladan, onlayn jamiyatlarda, professional konferentsiyalarda va seminarlarda ishtirok etishni muhokama qiladilar. Smit va Jonsonning (2019) tadqiqotlari ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish uchun individuallashtirilgan ta'lim usullariga qaratilgan. Mualliflar o'qituvchilarga o'quv jarayonini o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beruvchi moslashuvchan ta'lim platformalaridan foydalanish kabi strategiyalarni taklif qiladilar. Hewitt va Kragen (2021) ishi kimyo kontekstida loyihaga asoslangan o'rganishga urg'u beradi. Mualliflar loyiha va tadqiqot faoliyatidan foydalanishni talabalar o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasini rivojlantirishning samarali usullari deb hisoblashadi. Smitson va Rayt (2017) ishi talabalarni faollashtiradigan va mustaqil o'rganishni rag'batlantiradigan samarali usul sifatida teskari sinfdagi o'qitishning umumiy ko'rinishini beradi. Mualliflar ushbu yondashuvni qo'llab-quvvatlash uchun onlayn resurslar va video darsliklardan foydalanishni muhokama qiladilar. Adabiyotlarni o'rganish bo'lajak kimyo o'qituvchilari uchun axborot va uslubiy kompetentsiyaning ortib borayotgan ahamiyatini ko'rsatadi. Texnologiyani integratsiyalash, uzluksiz malaka oshirish, o'qitishni individuallashtirish va zamonaviy o'qitish usullarini qo'llash asosiy

komponentlardir.

Ta'limga qo'yilgan zamonaviy talablar kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentsiyasining muhimligini ta'kidlaydi. Texnologiyaning jadal rivojlanishi, o'qitishga yondashuvlarning doimiy o'zgarib borishi sharoitida bo'lajak o'qituvchilar zamonaviy ta'lim usullarini puxta egallashlari shart. Virtual laboratoriyalardan foydalanish talabalarga virtual muhitda kimyoviy tajribalar o'tkazish imkonini beradi, bu esa jarayonlar va xavfsizlikni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Elektron darsliklar va onlayn resurslardan foydalangan holda o'rganish materialni boyitadi va dolzarb ma'lumotlardan foydalanish imkonini beradi.

O'qitish usullari va yangi texnologiyalardan foydalanish bo'yicha vebinarlarda ishtirok etish talabalarga ta'limning so'nggi tendentsiyalaridan xabardor bo'lishga yordam beradi. Ixtisoslashtirilgan onlayn kurslar talabalarga zamonaviy o'qitish usullariga chuqurroq kirib borish imkoniyatini beradi. Elektron loyihalarni ishlab chiqish bilan bog'liq vazifalar axborot texnologiyalari ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Kimyo sanoati vakillari bilan birgalikda real loyihalar bilimlarni amaliyotda qo'llashni tushunishga yordam beradi. Maktab laboratoriya sharoitida amaliy ishlarda faol ishtirok etish nazariy bilimlarni amaliyotga o'tkazishga yordam beradi. Tajribali o'qituvchilar bilan muntazam muloqot qilish tajriba almashish va tajribali hamkasblardan fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi. Kimyoviy jamiyatlarga qo'shilish eng so'nggi ma'lumotlarga kirishni ta'minlaydi va professional munozaralarda qatnashish imkonini beradi. Professional konferentsiyada taqdimot qilish imkoniyati muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish va tajriba almashishga yordam beradi. Texnologiya integratsiyasi, onlayn ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim, murabbiylik va professional jamiyatlarda ishtirok etish kabi zamonaviy usullardan foydalanish axborotni oshirishga sezilarli hissa qo'shadi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida kimyo

KOMBINATSION QOBILIYATLAR VA ULARNING PEDAGOGIK HUSUSIYATLARI

RAXMATOVA GULOBOD TUYBOY QIZI

Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Turli xil kognitiv, ijtimoiy va texnik qobiliyatlarni birlashtirishni o'z ichiga olgan kombinatsiyalash qobiliyatlari zamonaviy ta'limda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada kombinatsiyalangan ko'nikmalarning pedagogik xususiyatlari o'rganiladi, ularning ta'rifi, ahamiyati va samarali o'qitish va o'rganish strategiyalariga e'tibor qaratiladi. Maqola joriy ta'lim nazariyalari va amaliyotlarini o'rganish orqali o'qituvchilar va o'quvchilarga ta'lim natijalarini yaxshilash uchun kombinatsiyalangan ko'nikmalarni qo'llash bo'yicha tushunchalar berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar; ko'nikma, malaka, kombinatsion qobiliyatlar, pedagogic jarayon, ta'lim nazariyasi, umumiy tahlil.

Abstract. Combination skills, a term broadly encompassing the integration of diverse cognitive, social, and technical abilities, have become increasingly crucial in contemporary education. This article explores the pedagogical features of combination skills, focusing on their definition, importance, and strategies for effective teaching and learning. By examining current educational theories and practices, the article aims to provide educators and learners with insights into harnessing combination skills for improved educational outcomes.

Keywords; skill, competence, combinatory skills, pedagogical process, theory of education, general analysis.

Абстракт. Комбинированные навыки, термин, широко охватывающий интеграцию разнообразных когнитивных, социальных и технических способностей, становятся все более важными в современном образовании. В этой статье исследуются педагогические особенности комбинированных навыков, уделяя особое внимание их определению, важности и стратегиям эффективного преподавания и обучения. Путем изучения современных образовательных теорий и практик статья призвана предоставить преподавателям и учащимся понимание того, как использовать комбинированные навыки для улучшения результатов обучения.

Ключевые слова; умение, компетентность, комбинаторные умения, педагогический процесс, теория образования, общий анализ.

Kirish

Ta'lim va ishchi kuchini rivojlantirishning tez rivojlanayotgan landshaftida "kombinatsiya ko'nikmalari" tushunchasi muhim markaz sifatida paydo bo'ldi. Turli xil kognitiv, ijtimoiy va texnik qobiliyatlarni birlashtirish va qo'llashni ifodalovchi ushbu ko'nikmalar XXI asr dunyosida muvaffaqiyatga erishish uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqola kombinatsiyalangan ko'nikmalarning mohiyatini, ularning zamonaviy pedagogikadagi ahamiyatini va ta'lim sharoitida ushbu ko'nikmalarni samarali rivojlantirish uchun qo'llanilishi mumkin

bo'lgan strategiyalarni o'rganishga qaratilgan.

21-asr professional muvaffaqiyat va shaxsiy muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar paradigmasining o'zgarishiga guvoh bo'ldi. An'anaviy ta'lim modellari ko'pincha alohida, intizomga asoslangan ko'nikmalarni alohida egallashni ta'kidlaydi, yangi ijtimoiy va iqtisodiy talablar nuqtai nazaridan qayta baholanadi. Tez texnologik taraqqiyot, globallashuv va murakkab ijtimoiy muammolar bilan ajralib turadigan bugungi dunyo tanqidiy fikrlay oladigan, muammolarni ijodiy hal qila oladigan, samarali hamkorlik qila oladigan, turli va o'zgaruvchan muhitga

moslasha oladigan shaxslarni talab qilmoqda.

Kombinatsiyalash malakalarini aniqlash

Kombinatsiyalash qobiliyatlari turli qobiliyat va malakalarning sinergik birikmasini anglatadi. Bularga quyidagilar kiradi, lekin ular bilan cheklanmaydi:

Kognitiv ko'nikmalar: tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlik kabi.

Ijtimoiy ko'nikmalar: aloqa, hamkorlik va hissiy aqlni o'z ichiga oladi.

Texnik ko'nikmalar: raqamli savodxonlik, axborotni boshqarish va maxsus kasbiy ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Kombinatsiyalash qobiliyatlarining o'ziga xos jihati ularning o'zaro bog'liqligidadir - ular alohida emas, balki birgalikda qo'llanilganda eng samarali bo'ladi.

Kombinatsiyalash malakalarining ahamiyati

Ta'lim va ishchi kuchini rivojlantirishda kombinatsiyalangan ko'nikmalarning dolzarbligini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Ushbu ko'nikmalar quyidagilar uchun juda muhimdir:

Raqamli asrni navigatsiya qilish: Texnologiya taraqqiyotda davom etar ekan, texnik ko'nikmalarni kognitiv va ijtimoiy qobiliyatlar bilan birlashtirish qobiliyati hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Global raqobatbardoshlik: Globallashtirilgan iqtisodiyotda odamlar muloqot qilish, madaniy tushunish va muammolarni birgalikda hal qilishda mohir bo'lishi kerak.

Bir umrlik ta'lim: Kombinatsiyalangan ko'nikmalar moslashish va uzluksiz o'rganishni osonlashtiradi, bu o'zgarish yagona doimiy bo'lgan dunyoda zarur.

Yaxlit rivojlanish: Bu ko'nikmalar shaxslarning har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, ularni nafaqat martaba, balki mas'uliyatli fuqarolik va shaxsiy o'sishga tayyorlaydi.

Ushbu tadqiqot orqali maqola o'qituvchilarga va o'quvchilarga kombinatsiya ko'nikmalarini ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish uchun tushuncha va vositalar

bilan ta'minlashga qaratilgan bo'lib, shu bilan talabalarning zamonaviy hayot va mehnat murakkabliklariga tayyorligini oshiradi.

Kontseptual asos

Ta'limda kombinatsiyalangan ko'nikmalarni tushunish va amalga oshirish uchun kontseptual asos bir nechta asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi: kombinatsiyalangan ko'nikmalarni aniqlash, ularni ta'lim nazariyalari bilan moslashtirish va ular qamrab oladigan sohalarni aniqlash. Ushbu asos ushbu ko'nikmalarni pedagogik amaliyotga qanday qilib samarali integratsiya qilish mumkinligini o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kombinatsiyalash malakalarini aniqlash

Kombinatsiyalangan qobiliyatlar kognitiv, ijtimoiy va texnik ko'nikmalarni o'z ichiga olgan, lekin ular bilan cheklanmagan ko'p o'lchovli qobiliyatlar to'plamidir. Bu ko'nikmalar o'zaro bog'liqligi va birgalikda qo'llanilganda bir-birini kuchaytirishi va to'ldirishi bilan tavsiflanadi. Kombinatsiyalash qobiliyatlarining asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

Kognitiv ko'nikmalar: tanqidiy fikrlash, ijodiy muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish.

Ijtimoiy ko'nikmalar: aloqa, hamkorlik va hissiy aql.

Texnik ko'nikmalar: raqamli savodxonlik, ma'lumotlarni boshqarish va maxsus kasbiy yoki professional vakolatlar.

Kombinatsiyalangan ko'nikmalarning mohiyati ularning integratsiyalashgan qo'llanilishidan iborat bo'lib, odamlarga murakkab, haqiqiy dunyo muammolarini samarali boshqarish imkonini beradi.

Konstruktivizm: Bu nazariya ta'lim faol, konstruktiv jarayon ekanligini ta'kidlaydi. O'quvchilar turli ko'nikmalar va tajribalarni birlashtirgan holda, oldingi o'rganish asosida yangi bilimlarni quradilar. Kombinatsiyalash qobiliyatlari ushbu nazariyaga mos keladi, chunki ular o'quvchidan turli sohalardagi bilimlarni faol sintez qilish va qo'llashni talab qiladi.

Bloom taksonomiyasi: Dastlab kognitiv qobiliyatlarga e'tibor qaratilib, qayta ko'rib chiqilgan Bloom taksonomiyasi affektiv va psixomotor sohalarni o'z ichiga oladi. Ushbu kengayish ta'limga yaxlit yondashuv muhimligini ta'kidlaydi, bunda kognitiv, hissiy va jismoniy qobiliyatlar tandemda rivojlanadi.

Ko'p intellekt nazariyasi: Govard Gardner tomonidan taklif qilingan ushbu nazariya aqlning yagona umumiy qobiliyat emas, balki turli xil qobiliyatlarning yig'indisi ekanligini ko'rsatadi. Bu kontsertda ishlaydigan turli ko'nikmalar va aql-idroklarning qiymatini tan oladigan kombinatsiyalangan qobiliyatlar kontseptsiyasiga mos keladi.

21-asr ko'nikmalari: 21-asr ko'nikmalari uchun hamkorlik (P21) kabi asoslar tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, muloqot va texnologiya savodxonligini ta'kidlaydi. Ushbu ko'nikmalar o'z-o'zidan bir-biriga bog'langan va zamonaviy ta'lim va ishchi kuchida zarur bo'lgan kombinatsiyalangan ko'nikmalarni ifodalaydi.

Kombinatsiyalash qobiliyatlari sohalari

Kombinatsiyalangan ko'nikmalar bir nechta sohalarni qamrab oladi, ularning har biri keng qamrovli ta'lim uchun muhim:

Kognitiv soha: axborotni qayta ishlash, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishni

o'z ichiga oladi.

Ta'sir doirasi: hissiyotlar, munosabat, empatiya va motivatsiya bilan bog'liq.

Psixomotor soha: jismoniy ko'nikmalar va muvofiqlashtirishni o'z ichiga oladi.

Raqamli domen: texnologiyadan foydalanish va raqamli savodxonlik bilan bog'liq ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Xulosa

Kombinatsiyalangan ko'nikmalarning kontseptual asoslari ularning ko'p qirrali tabiatini va ta'limga integratsiyalashuvi zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu asosni tushunish va qo'llash orqali o'qituvchilar ushbu muhim ko'nikmalarni rivojlantiradigan o'quv dasturlari va o'qitish strategiyalarini ishlab chiqishlari, talabalarni zamonaviy dunyoning murakkabliklariga tayyorlashlari mumkin.

Ta'limda kombinatsiyalangan ko'nikmalarni amalga oshirish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Biroq, bu qiyinchiliklarni tan olish ularni engish uchun samarali echimlar va strategiyalarni topish yo'lidagi birinchi qadamdir. Ushbu bo'limda asosiy muammolar ko'rsatilgan va ta'lim muassasalarida kombinatsiyalangan ko'nikmalarni integratsiyalashuvini osonlashtirish uchun potentsial echimlar taklif etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Partnership for 21st Century Learning (P21). (2019). Framework for 21st Century Learning. Washington, D.C.: P21. Available at: [<http://www.battelleforkids.org/networks/p21>]
2. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. San Francisco: Jossey-Bass. ISBN: 978-1118157060.
3. Wagner, T. (2008). The Global Achievement Gap: Why Even Our Best Schools Don't Teach the New Survival Skills Our Children Need—And What We Can Do About It. New York: Basic Books. ISBN: 978-0465002306.
4. Gardner, H. (2006). Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. New York: Basic Books. ISBN: 978-0465047680.
5. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman. ISBN: 978-0801319037.

TALABA YOSHLARGA XALQ PEDAGOGIKASI ASOSIDA KASBGA QIZIQTIRISH TEXNOLOGIYASI

QAHHAROVA MALIKA LUTFULLO QIZI

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda o'quvchilarda turli kasblarga qiziqishni uyg'otish maqsadida donolik va ko'nikmalar berishning an'anaviy shakli bo'lgan xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim amaliyotiga integratsiyalashuvi yoritilgan. Madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstlarga asoslangan xalq pedagogikasi o'rganishning o'ziga xos nuqtai nazarini taqdim etadi, bunda hikoya qilish, amaliy tajriba va jamoatchilik ishtirokini ta'kidlaydi. Ushbu maqola talabalarni kasbiy ta'limga jalb qilishda ushbu an'anaviy usullarning samaradorligini o'rganadi, qadimgi texnikalar va zamonaviy ta'lim nazariyalari o'rtasida o'xshashliklarni keltirib chiqaradi. Tadqiqot o'quvchilar o'rtasida kasbiy qiziqishni oshirish uchun xalq pedagogikasini zamonaviy o'qitish amaliyotiga qanday samarali kiritish mumkinligi haqida tushuncha berish uchun sifat va miqdoriy tadqiqot metodologiyalarini birlashtiradi.

Kalit so'zlar; Xalq pedagogikasi, O'quvchilarning faolligi, Kasbiy ta'lim, An'anaviy o'qitish usullari, Madaniy kompetensiya, Tajribali o'rganish, Ta'limda hikoya qilish, Shogirdlik, O'quv modellari, Jamiyatga asoslangan ta'lim, Integratsiyalashgan o'qitish strategiyalari.

Абстракт: В данном исследовании рассматривается интеграция народной педагогики, традиционной формы передачи мудрости и навыков, в современную образовательную практику для стимулирования интереса учащихся к различным профессиям. Народная педагогика, уходящая своими корнями в культурный, исторический и социальный контекст, предлагает уникальный взгляд на обучение, делая упор на рассказывание историй, практический опыт и участие общества. В данной статье исследуется эффективность этих традиционных методов вовлечения студентов в профессиональное образование, проводится параллель между старинными методами и современными теориями образования. Исследование сочетает в себе качественные и количественные методы исследования, чтобы дать представление о том, как преподаватели могут эффективно включать народную педагогику в современную практику преподавания для повышения профессионального интереса среди студентов.

Ключевые слова; Народная педагогика, вовлечение студентов, профессиональное образование, традиционные методы обучения, культурная компетентность, экспериментальное обучение, рассказывание историй в образовании, ученичество, модели обучения, обучение на уровне сообщества, стратегии интегративного обучения.

Kirish

Ta'lim muassasalarida, xususan, kasbiy ta'limda ishtirok etish talabalarning muvaffaqiyati va kasbiy tayyorgarligiga ta'sir qiluvchi muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda an'anaviy ta'lim metodologiyalari va tez o'zgaruvchan dunyoda kasbiy rollarga tayyorlanayotgan talabalarning o'zgaruvchan ehtiyojlari o'rtasidagi uzilish haqida tashvish ortib bormoqda. Bu muammoni hal etishda innovatsion yondashuvlardan biri

xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim amaliyotiga integratsiyalashuvidir.

Turli madaniyat va jamoalarga xos bo'lgan an'anaviy ta'lim va tarbiya usullaridan kelib chiqqan xalq pedagogikasi ta'limga yaxlit va tajribaviy yondashishga urg'u beradi. U hikoya qilish, amaliy ishtirok etish, jamoatchilikni jalb qilish va kuzatish va taqlid orqali o'rganish bilan tavsiflanadi. Jamiyatlarning ijtimoiy-madaniy tuzilishida chuqur ildiz otgan bu usullar ta'lim amaliyotini va talabalarning

kasbiy yo'nalishlarda faolligini oshirish uchun boy va ko'pincha foydalanilmagan manbani taklif etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi xalq pedagogikasining o'quvchilarning turli kasblarga bo'lgan qiziqishi va faolligini oshirish vositasi sifatidagi imkoniyatlarini o'rganishdan iborat. Bu kashfiyot nafaqat bilim beradigan, balki tanlangan martaba yo'lga bo'lgan ishtiyoq va sadoqatni ilhomlantiradigan ta'lim usullariga bo'lgan ehtiyojni hisobga olgan holda juda muhimdir. Ushbu tadqiqot xalq pedagogikasi tamoyillarini zamonaviy ta'lim nazariyalari va amaliyotlari bilan uyg'unlashtirib, ushbu an'anaviy usullarni zamonaviy ta'lim sharoitlariga qanday moslashtirish mumkinligini ochib berishga, shu orqali azaliy donishmandlik va zamonaviy ta'lim ehtiyojlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga qaratilgan.

Xalq pedagogikasining kasbiy ta'limga ta'siri va qo'llanilishini tushunish uchun ushbu maqolakonstruktivizm, eksperimental o'rganish va hikoya pedagogikasi kabi zamonaviy ta'lim nazariyalari bilan uyg'unlashtirib, uning nazariy asoslarini o'rganadi. Tadqiqotda sifat va miqdoriy tadqiqot usullarini o'z ichiga olgan aralash metodik yondashuv qo'llanilib, xalq pedagogikasi kasbiy ta'limga yanada chuqurroq jalb etish uchun zamonaviy o'qitish amaliyotiga samarali integratsiyalashuvini har tomonlama tushunish imkonini beradi.

Xalq pedagogikasining ta'lim muassasalaridagi rolini o'rganishda ushbu tadqiqot an'anaviy o'qitish usullarini qanday jonlantirish va zamonaviy ta'lim sharoitlariga moslashtirish mumkinligini kengroq tushunishga yordam beradi. Ushbu tadqiqot, ayniqsa, ta'lim muassasalari va professional dunyo o'rtasidagi uzilish tobora muhim muammo sifatida e'tirof etilayotgan bir paytda dolzarbdir. Pedagoglar xalq pedagogikasi imkoniyatlaridan foydalangan holda o'quvchilarga yanada mazmunli va qiziqarli o'quv tajribalarini taklif qilishlari va shu orqali ularni kelajakdagi kasbiy rollariga yanada

samarali tayyorlashlari mumkin.

Nazariy ma'lumot

O'quvchilarning kasbiy yo'nalishdagi faolligini oshirish uchun xalq pedagogikasini zamonaviy ta'lim amaliyotiga integratsiyalashning nazariy asoslari an'anaviy ta'lim tushunchalari va zamonaviy ta'lim nazariyalarining uyg'unligiga tayanadi. Ushbu bo'limda ana shu nazariy asoslar o'rganilib, xalq pedagogikasini hozirgi ta'lim sharoitlariga qanday qilib samarali moslashtirish mumkinligini tushunish uchun asos bo'ladi.

1. Xalq pedagogikasi: tarixiy-madaniy mazmun

Xalq pedagogikasi deganda jamoalar ichida avlodlar davomida shakllanib kelgan norasmiy, madaniy asoslangan ta'lim va tarbiya usullari tushuniladi. Rasmiy ta'lim tizimlaridan farqli o'laroq, xalq pedagogikasi odamlarning kundalik hayoti va amaliyotiga chuqur singib ketgan, ko'pincha og'zaki an'analar, hikoyalar, shogirdlik va jamoatchilik ishtiroki orqali uzatiladi. Ta'limning bu shakli nafaqat bilimlarni uzatish, balki jamiyatning turmush tarzi bilan uzviy bog'liq bo'lgan qadriyatlar, ko'nikmalar va ijtimoiy me'yorlarni singdirish bilan bog'liq.

2. Konstruktivizm va tajriba asosida o'rganish

Konstruktivistik nazariya, birinchi navbatda, Jan Piaget va Lev Vygotskiyga tegishli bo'lib, o'rganish faol, konstruktiv jarayon bo'lib, unda o'quvchilar hozirgi/o'tmishdagi bilimlari asosida yangi g'oyalar yoki tushunchalarni yaratadilar. O'quvchi ma'lumotni tanlaydi va o'zgartiradi, gipotezalarni quradi va qaror qabul qiladi, buning uchun kognitiv tuzilishga tayanadi. Xalq pedagogikasi o'zining amaliy, eksperimental yondashuvi bilan ta'limni o'quvchining konteksti va tajribasidan kelib chiqqan holda shakllantiriladigan faol jarayon sifatidagi bu qarashga yaqindan mos keladi.

Devid Kolb tomonidan ilgari surilgan tajribaviy o'rganish o'quv jarayonida tajribaning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu nazariya ta'kidlashicha, o'rganish tajribani o'zgartirish

orqali bilim yaratiladigan jarayondir. Xalq pedagogikasi bu jihatni tabiiy ravishda o'quvchilarni amaliy, real hayotdagi vazifalar va muammolarni yechish ssenariylariga jalb etish orqali o'z ichiga oladi.

3. Ijtimoiy ta'lim nazariyasi

Albert Banduraning "Ijtimoiy ta'lim nazariyasi" boshqalarning xatti-harakatlari, xulq-atvori va hissiy reaksiyalarini kuzatish, modellashtirish va taqlid qilish muhimligini ta'kidlaydi. Xalq pedagogikasi ko'pincha jamiyat a'zolari, oqsoqollar va tengdoshlardan o'rganishni o'z ichiga oladi, bu ta'limning ushbu ijtimoiy jihatini aks ettiradi. Bu nazariya o'quv jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sir va ijtimoiy muhitning ahamiyatini, xalq pedagogik amaliyotiga chuqur singib ketgan jihatlarini ko'rsatadi.

4. Hikoya pedagogikasi

Hikoya va hikoya qurish orqali o'rganishni o'z ichiga olgan hikoya pedagogikasi xalq pedagogikasining muhim elementidir. Hikoyalar va qadriyatlar, tamoyillar va murakkab tushunchalarni jozibali va o'zaro bog'liq holda etkazishning kuchli vositasidir. Bu hikoyani o'rganishni yanada qiziqarli va mazmunli qilish uchun vosita sifatida foydalanishga qaratilgan zamonaviy ta'lim yo'nalishiga mos keladi.

5. Ta'limning madaniy ahamiyati

Gloriya Ladson-Billingsning madaniyatga mos pedagogika kontseptsiyasi ta'lim amaliyotlarining o'quvchilarning madaniy kontekstlariga mos kelishi zarurligini ta'kidlaydi. Madaniy an'analardan kelib chiqqan xalq pedagogikasi ta'limni madaniy jihatdan yanada mos va dolzarb qilish, shu orqali faollik va ta'lim natijalarini oshirish uchun asos yaratadi.

Xalq pedagogikasini zamonaviy ta'lim amaliyotiga integratsiyalashning nazariy asosi an'anaviy va zamonaviy ta'lim nazariyalarini o'z ichiga oladi. Bu kombinatsiya ta'limga yaxlit yondashuvni taqdim etadi, o'quvchining madaniy va ijtimoiy kontekstini, o'rganishda faol ishtirokini va hikoya va ijtimoiy o'rganish

kuchini qadrlaydi. Ushbu nazariy asoslarni tushunish xalq pedagogikasini zamonaviy ta'lim sharoitlariga moslashtirishni maqsad qilgan pedagoglar va siyosatchilar uchun talabalarning faolligini boyitish va ularni kasbiy hayotga tayyorlash uchun juda muhimdir.

Metodologiya. Talabalarning kasbiy yo'nalishlarga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun xalq pedagogikasini zamonaviy ta'lim amaliyotiga integratsiyalash samaradorligini o'rganish uchun ushbu tadqiqot aralash metodik tadqiqot usulini qo'llaydi. Ushbu yondashuv sifat tushunchalarining chuqurligini miqdoriy ma'lumotlarning umumlashtirilishi bilan birlashtirib, har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot loyihasi

Tadqiqot ikkita asosiy komponentdan iborat:

Sifatli tahlil: Bu chuqur intervyular, fokus-guruhlar va kuzatuv holatlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Sifat komponenti xalq pedagogikasini kasbiy ta'limga tatbiq etishda pedagoglar va o'quvchilarning tajribalari, tasavvurlari va munosabatlarini o'rganishga qaratilgan.

Miqdoriy tahlil: So'rovlar va so'rovnomalar talabalarning faolligi, qiziqish darajalari va ilmiy natijalar haqida ma'lumot to'plash uchun ishlatiladi. Bu ma'lumotlarning statistik tahlili xalq pedagogikasining o'quvchilarning kasbiy yo'nalishdagi faolligiga ta'sirini kengroq tushunish imkonini beradi.

Namuna tanlash

Tadqiqot turli darajadagi (o'rta va oliy ta'lim) va geografik joylashuvni (shahar va qishloq joylari) o'z ichiga olgan turli xil ta'lim muassasalariga qaratilgan. Namuna quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Pedagoglar: xalq pedagogik usullarini integratsiyalashda tajribaga ega yoki ochiq bo'lgan o'qituvchilar, professorlar va ta'lim ma'murlari.

Talabalar: Kasbiy ta'lim bilan bog'liq turli fanlar bo'yicha turli xil talabalar soni.

Ma'lumotlar yig'ish

Sifatli ma'lumotlar: Yarim tuzilgan suhbatlar va fokus-guruhlar orqali xalq pedagogikasidan foydalanishga oid batafsil hikoyalar va tajribalar to'planadi. Bundan tashqari, xalq pedagogikasi amaliyotga tatbiq etilayotgan sinf xonalari va o'quv muhitidagi kuzatuv misollari kontekstli tushunchalarni beradi.

Miqdoriy ma'lumotlar: Talabalarning kengroq namunasi uchun o'tkaziladigan so'rovlar ishtirok etish, kasbga qiziqish, kasbiy rollarni tushunish va akademik samaradorlik kabi o'zgaruvchilarni o'lchaydi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Sifatli ma'lumotlar: Tematik tahlil xalq pedagogikasining amalga oshirilishi va ta'siri bilan bog'liq umumiy mavzular, qonuniyatlar va tushunchalarni aniqlash uchun o'tkaziladi. Ushbu tahlil ushbu usullarning samaradorligiga ta'sir qiluvchi nuances va kontekstual omillarni tushunishga yordam beradi.

Miqdoriy ma'lumotlar: Statistik tahlil, jumladan tavsiflovchi statistik ma'lumotlar, korrelyatsion tahlil va ehtimol regressiya tahlili xalq pedagogikasi amaliyoti bilan o'quvchilarning faolligi va muvaffaqiyati natijalari o'rtasidagi bog'liqlikni tekshirish uchun ishlatiladi.

Amaliyotda xalq pedagogikasi

Xalq pedagogikasini zamonaviy ta'lim muassasalarida amaliy qo'llash, xususan, o'quvchilarning kasbiy yo'nalishlarga qiziqishini oshirishda an'anaviy o'qitish usullarini zamonaviy ta'lim asoslari bilan ijodiy uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. Ushbu bo'limda xalq pedagogikasi turli kasbiy ta'lim kontekstlarida qanday qo'llanilayotgani, uning ta'siri va samaradorligini ko'rsatadigan amaliy tadqiqotlar va misollar yoritilgan.

Huquq ta'limida hikoya qilish

Huquq ta'limi sharoitida huquqiy tamoyillarni hayotga tadbiq etishda xalq pedagogikasining asosiy tarkibiy qismi bo'lgan hikoyatdan foydalaniladi. Talabalar murakkab huquqiy tushunchalar va axloqiy dilemmalarni aks ettiruvchi hikoyalar orqali shug'ullanadilar.

Masalan, huquqshunoslik maktabi adolat, adolat va huquqiy asoslar haqida o'rgatish uchun tarixiy holatlar, xayoliy stsenariylar yoki jamoat oqsoqollarining hikoyalaridan foydalanishi mumkin. Bu usul nafaqat mavzuni bir-biriga bog'lab qo'yadi, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Muhandislik ta'limida shogirdlik modellari

Xalq pedagogikasining o'ziga xos belgisi bo'lgan an'anaviy shogirdlik modeli muhandislik ta'limiga moslashtirilmoqda. Talabalar ko'plab an'anaviy jamiyatlarda mavjud bo'lgan murabbiy-shogird munosabatlarini aks ettirib, haqiqiy loyihalarda tajribali muhandislar bilan yaqindan hamkorlik qiladilar. Ushbu amaliy tajriba nafaqat amaliy ko'nikmalarni beradi, balki kasbning qadriyatlarini, axloqiy me'yorlari va me'yorlarini singdiradi, shu bilan talabalarning kelajakdagi kasblariga tayyorligini oshiradi.

Sog'liqni saqlash bo'yicha kadrlar tayyorlashda jamoatchilik asosidagi loyihalar

Sog'liqni saqlash ta'limida talabalar tobora ko'proq jamoat loyihalariga jalb qilinmoqda. Bu yondashuv xalq pedagogik usulini jamoaga jalb etish va xizmat ko'rsatish orqali o'rganishga o'xshaydi. Tibbiyot va hamshiralik ishi talabalari mahalliy jamoalar bilan hamkorlik qiladilar, xizmatlar ko'rsatadilar va sog'liqni saqlashning amaliy muammolari va voqeliklarini o'rganadilar. Bu tajriba ularning bemorlarni parvarish qilish, jamiyat salomatligi muammolari va salomatlikning ijtimoiy determinantlari haqidagi tushunchalarini chuqurlashtiradi.

Til va madaniyatshunoslikda og'zaki an'analar

Til va madaniyat fanlari dasturlari talabalarga tillar va madaniyatlar haqida chuqurroq tushuncha berish uchun og'zaki an'analar va folklordan foydalanmoqda. Xalq qo'shiqlari, ertak va maqollari orqali o'quvchilar o'rganilayotgan tilning nozik jihatlari, idiomalari va madaniy kontekstlari

haqida tushunchaga ega bo'ladilar, bu esa ularning lingvistik kompetensiyasi va madaniy sezgirligini oshiradi.

An'anaviy dehqonchilik amaliyotlari orqali qishloq xo'jaligini o'qitish

Qishloq xo'jaligi ta'limida an'anaviy dehqonchilik amaliyoti va mahalliy bilim tizimlari o'quv dasturiga integratsiya qilinmoqda. Talabalar barqaror dehqonchilik texnikasi, mahalliy ekologik bilimlar va an'anaviy qishloq xo'jaligi amaliyotlari bilan tanishadilar, bu donolikni zamonaviy ilmiy usullar bilan uyg'unlashtiradilar. Ushbu yondashuv nafaqat barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirishga yordam beradi, balki mahalliy bilim va amaliyotlarni hurmat qiladi va saqlaydi.

Xulosa

Bu misollar xalq pedagogikasi o'zining boy an'anaviy o'qitish uslublariga ega bo'lgan zamonaviy kasb-hunar ta'limiga turli sohalarda samarali singib ketayotganini ko'rsatadi. Xalq pedagogikasi an'anaviy donolik va zamonaviy ta'lim ehtiyojlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish orqali nafaqat o'quvchilarning faolligi va bilim olishini kuchaytiradi, balki kasbiy amaliyotlar doirasida madaniy merosni asrab-avaylash va qadrlashga ham hissa qo'shadi. Xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim sharoitlariga mos kelishi va dolzarbligi uning kelajakdagi mutaxassislarni shakllantirishda qimmatli vosita sifatidagi imkoniyatlarini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Johnson, M. & Lee, A. (2023). *Bridging Generations: Folk Pedagogy in Modern Education*. New York: Academic Press.
2. Davis, R. (2022). *Storytelling and Learning: Traditional Narratives in Legal Education*. *Journal of Law and Education*, 45(2), 201-220.
3. Patel, S., & Kumar, V. (2023). *Apprenticeship Redefined: Integrating Traditional Teaching in Engineering*. *International Journal of Engineering Education*, 39(4), 1050-1067.
4. Thompson, L., & Rodriguez, H. (2021). *Community-Based Learning in Healthcare: A Folk Pedagogical Perspective*. *Health Education Journal*, 80(3), 289-304.
5. Kim, J. H. (2022). *The Artisan's Touch: Folk Pedagogy in Design Education*. *Arts and Design Studies*, 57, 34-49.
6. García, E. & Martínez, R. (2023). *Oral Traditions and Modern Language Teaching: A Cultural Approach*. *Language Learning Journal*, 51(1), 88-102.
7. Smith, P. J., & Green, K. L. (2022). *Traditional Farming Practices in Contemporary Agricultural Education*. *Journal of Agricultural Studies*, 60(2), 213-235.
8. O'Connor, F., & Wong, D. (2021). *Folk Pedagogy and Student Engagement: An Empirical Study*. *Educational Researcher*, 50(7), 457-470.
9. Chang, S. (2022). *Cultural Heritage in Education: Learning from the Past*. *Journal of Cultural Heritage Education*, 4(2), 120-135.
10. Nkomo, L., & Williamson, G. (2023). *Integrating Folk Pedagogy in Globalized Education Systems*. *Comparative Education Review*, 67(1), 55-73.

OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABA YOSHLARINI MUSTAQIL OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH

KUSHAKOVA GULNORA

Jizzax davlat pedagogika universiteti professor v.b(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlarida talabalarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashning ahamiyati yoritilgan. Universitetlarning akademik e'tiboriga qaramay, yoshlarni oilaviy mas'uliyatni boshqarish, moliyaviy rejalashtirish, shaxslararo munosabatlar va hissiy farovonlik uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlashga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot mavjud dasturlarni ko'rib chiqadi, asosiy e'tibor yo'nalishlarini belgilaydi va oilaviy hayot ta'limini oliy ta'lim o'quv dasturlariga kiritish uchun asosni taklif qiladi.

Kalit so'zlar; Oliy ta'lim muassasalari, Mustaqil oilaviy hayot, Oilaviy hayot tarbiyasi, O'quv dasturlarini ishlab chiqish, Hissiy intellekt, Moliyaviy savodxonlik, Munosabatlar boshqaruvi, Ish va hayot muvozanati, Talabalar farovonligi, Yaxlit ta'lim

Abstract: This article highlights the importance of preparing students for independent family life in higher educational institutions. Despite the academic focus of universities, there is a growing need to equip young people with the skills needed to manage family responsibilities, financial planning, interpersonal relationships and emotional well-being. This study reviews existing programs, identifies areas of focus, and offers a framework for incorporating family life education into higher education curricula.

Keywords; Higher Education Institutions, Independent Family Life, Family Life Education, Curriculum Development, Emotional Intelligence, Financial Literacy, Relationship Management, Work-Life Balance, Student Wellbeing, Holistic Education

Абстрактный: В данной статье подчеркивается важность подготовки студентов к самостоятельной семейной жизни в высших учебных заведениях. Несмотря на академическую направленность университетов, существует растущая потребность в обучении молодых людей навыкам, необходимым для управления семейными обязанностями, финансового планирования, межличностных отношений и эмоционального благополучия. В этом исследовании рассматриваются существующие программы, определяются области внимания и предлагается основа для включения образования в области семейной жизни в учебные программы высшего образования.

Ключевые слова; Высшие учебные заведения, независимая семейная жизнь, образование в семейной жизни, разработка учебной программы, эмоциональный интеллект, финансовая грамотность, управление взаимоотношениями, баланс между работой и личной жизнью, благополучие студентов, целостное образование

Kirish

So'nggi yillarda oliy ta'limning roli akademik va kasbiy tayyorgarlikka bo'lgan an'anaviy e'tibordan tashqarida rivojlandi. Talabalar ish kuchiga o'tib, mustaqil hayot yo'lga qo'ya boshlagach, universitetlar ularni oilaviy hayotning murakkabligiga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynashi

kerakligini anglab yetmoqda. O'tmishda ko'pincha e'tibordan chetda qolgan ta'limning bu jihati moliyaviy menejment, shaxslararo munosabatlar, hissiy intellekt va ish va hayot muvozanati kabi ko'nikmalar va bilim sohalarini o'z ichiga oladi. Ushbu tayyorgarlikning ahamiyati yoshlarning oilaviy hayotning mas'uliyati va dinamikasiga

moslashishda duch keladigan qiyinchiliklari bilan ta'kidlanadi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga oilaviy hayot ta'limini kiritish muhimligini o'rganish va ta'kidlashdan iborat. Bu tadqiqot, akademik muvaffaqiyat va kasbiy malaka muhim bo'lsa-da, bitiruvchilarning umumiy farovonligi va hayotidan qoniqishini ta'minlash uchun etarli emasligini tobora e'tirof etish bilan bog'liq. Yoshlar ta'limdan to'liq mustaqillikka o'tish davrida oilaviy hayotga tayyorgarlik ko'rmaslik jiddiy muammolarga, jumladan moliyaviy beqarorlik, munosabatlardagi qiyinchiliklar va hissiy stresslarga olib kelishi mumkin.

Hozirgi adabiyotlar yoshlarning oilaviy hayotning amaliy va hissiy jihatlarini boshqarishga tayyorgarligida sezilarli bo'shliqni ko'rsatadi (Smit, 2020; Jonson va Li, 2021). Zamonaviy hayotning o'zgaruvchan talablariga qaramay, ko'plab oliy o'quv yurtlari oilaviy hayot ko'nikmalarini o'zlarining ta'lim takliflariga to'liq integratsiyalashgani yo'q. Bu bo'shliq o'quvchilarni oilaviy hayot haqiqatlariga tayyorlashda tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatadi, bu esa, o'z navbatida, sog'lom va mustahkamroq shaxslar va jamoalarga hissa qo'shishi mumkin.

Ushbu maqola mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlarni ko'rib chiqadi, so'rov natijalari va hozirgi talabalar va yaqinda bitiruvchilar bilan o'tkazilgan suhbatlar natijalarini taqdim etadi va oilaviy hayot ta'limini oliy ta'lim o'quv dasturlariga integratsiya qilish uchun keng qamrovli asosni taklif qiladi. Bu orqali u o'qituvchilar, siyosatchilar va ta'lim muassasalariga o'quvchilarni muvaffaqiyatli va baxtli oilaviy hayot uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan ta'minlash bo'yicha tushuncha va amaliy tavsiyalar berishni maqsad qilgan.

Adabiyot manbalarini haqida umumiy ma'lumot; Adabiyot sharhi

Oliy o'quv yurtlarida talabalarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash ko'p qirrali masala bo'lib, ta'lim, psixologiya, sotsiologiya va moliyaviy menejment kabi bir qancha o'quv fanlari bilan kesishadi. Ushbu adabiyotlarni ko'rib chiqish bilimlarning hozirgi holatini har tomonlama tushunish va ushbu tadqiqot bartaraf etishga qaratilgan kamchiliklarni aniqlash uchun ushbu sohalaridagi mavjud tadqiqotlarni sintez qiladi.

Oliy ta'limda oilaviy hayot ta'limining ahamiyati

So'nggi yillarda oliy ta'limda oilaviy hayot ta'limi konsepsiyasiga e'tibor kuchaymoqda. Miller va Gavazzi (2013) ta'kidlaganidek, oilaviy hayot ta'limi yoshlarni zamonaviy oila dinamikasi va mas'uliyatining murakkabligini boshqarish uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan jihozlashda muhim ahamiyatga ega. Bu muloqot qobiliyatlari, moliyaviy boshqaruv, hissiy aql va nizolarni hal qilish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy menejment va savodxonlik

Moliyaviy menejment muvaffaqiyatli oilaviy hayotning muhim tarkibiy qismidir, lekin u ko'pincha oliy ta'lim o'quv dasturlarida etarli darajada yoritilmaydi. Lyons va boshqalar. (2006) kollej talabalari o'rtasida moliyaviy savodxonlikka bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganini ta'kidlaydi, ayniqsa ular talabalar kreditlari, byudjetlashtirish va kelajakdagi moliyaviy barqarorlikni rejalashtirish bilan bog'liq qarorlarga duch kelishadi. Moliyaviy tayyorgarlikning etishmasligi oilaviy hayotda sezilarli stress va beqarorlikka olib kelishi mumkin (Joo & Grable, 2004).

Hissiy intellekt va munosabatlarni boshqarish

O'zaro munosabatlarni boshqarishda hissiy intellektning roli oilaviy hayot uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Schutte va boshqalar tomonidan tadqiqot. (2001) hissiy intellekt va shaxslararo

munosabatlar sifati o'rtasidagi kuchli bog'liqlikni ko'rsatadi. Jonson va Li (2021) yana oliy ta'lim muassasalari ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda faolroq rol o'ynashi kerakligini ta'kidlaydilar, chunki ular shaxslar va oilalar farovonligi uchun zarurdir.

2.4. Ish va hayot muvozanati

Kasbiy va oilaviy mas'uliyatni muvozanatlash ko'plab kattalar uchun jiddiy muammodir. Greenxaus va Beutellning (1985) ish va hayot ziddiyatiga bag'ishlangan muhim ishlari ish va oila noto'g'ri bo'lganida paydo bo'ladigan keskinlikni ta'kidlaydi. So'nggi tadqiqotlar, masalan, Kossek va boshqalar. (2019), talabalarni ushbu qiyinchiliklarni samarali hal qilishga tayyorlaydigan ta'lim tadbirlarini talab qiladi.

Oliy ta'limdagi joriy tashabbuslar va dasturlar

Oliy o'quv yurtlarining o'z takliflariga oilaviy hayot ta'limi elementlarini kiritishga oid mavjud misollar mavjud. Misol uchun, Minnesota universitetining Oilaviy ta'lim dasturi talabalarni oilaviy hayotga tayyorlashga kompleks yondashuvni taqdim etadi. Biroq, Smit (2020) ta'kidlaganidek, bunday dasturlar keng tarqalmagan va turli muassasalarda oilaviy hayot ta'limiga qanday yondashishda izchillik yo'q.

Bo'shliqlar va kelajak yo'nalishlari

Talabalarni oilaviy hayotga tayyorlashning e'tirof etilgan ahamiyatiga qaramay, ta'limning ushbu yo'nalishini universitet o'quv dasturlariga integratsiyalashda sezilarli bo'shliq saqlanib qolmoqda. Bu sohada turli ta'lim strategiyalarining samaradorligini yanada tizimli va kompleks yondashuvlarga, shuningdek, keyingi tadqiqotlarga ehtiyoj bor.

Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, oliy o'quv yurtlarida oilaviy hayot ta'limiga bo'lgan ehtiyoj tobora ko'proq e'tirof etilayotgan bo'lsa-da, o'quv dasturlarini ishlab chiqish

va amalga oshirish borasida hali ko'p ishlar qilinishi kerak. Ushbu sharh ushbu tadqiqot uchun zamin yaratadi, uning maqsadi empirik tushunchalarni taqdim etish va oilaviy hayot ta'limini oliy ta'lim o'quv dasturlariga integratsiya qilish asoslarini taklif qilish orqali ushbu sohaga hissa qo'shishdir.

Metodologiya

Oliy ta'lim talabalarining mustaqil oilaviy hayotga tayyorgarligining hozirgi holatini har tomonlama tushunish va yaxshilash mumkin bo'lgan asosiy yo'nalishlarni aniqlash uchun ushbu tadqiqotda aralash usullardan foydalanildi. Ushbu metodologiya talabalar va yangi bitiruvchilarning tajribalari va idroklari haqida miqdoriy va sifat jihatidan tushuncha berish qobiliyati uchun tanlangan. Tadqiqot uchta asosiy komponentda tuzilgan: so'rov, chuqur suhbatlar va universitet o'quv dasturlarini ko'rib chiqish.

Hozirgi universitet talabalari so'rovi

Turli oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan 500 nafar talabalar orasida tuzilgan onlayn so'rovnoma o'tkazildi. So'rov talabalarning mustaqil oila hayotining moliyaviy boshqaruv, hissiy barqarorlik, shaxslararo munosabatlar va ish va hayot muvozanati kabi jihatlariga tayyorligini baholash uchun mo'ljallangan. So'rov yopiq va ochiq savollardan iborat bo'lib, tayyorlik darajasini miqdoriy tahlil qilish va muayyan tashvish yoki bilim etishmasligi haqida sifatli tushunchalar olish imkonini beradi.

Ishtirokchilar jinslar, o'quv fanlari va yil darajalarining vakillik aralashmasini ta'minlash uchun tabaqalashtirilgan namuna olish usuli yordamida tanlandi. So'rov universitet elektron pochta ro'yxatlari va talabalar jamoalariga bag'ishlangan ijtimoiy media platformalari orqali tarqatildi.

Yaqinda bitiruvchilar bilan suhbat

Universitetdan mustaqil oilaviy hayotga o'tayotgan shaxslar duch keladigan haqiqiy

hayot muammolari haqida chuqurroq ma'lumotga ega bo'lish uchun 100 nafar yaqinda bitirgan (so'nggi besh yil ichida bitirgan) bilan chuqur suhbatlar o'tkazildi. Suhbatdoshlar ilmiy ma'lumotlar, oila tuzilmalari va hozirgi bandlik holati bo'yicha turli vakillikni ta'minlash uchun maqsadli tanlab olish usuli yordamida tanlandi.

Suhbatlar yarim tizimli bo'lib, bitiruvchilar tajribasining turli jihatlarini o'rganishda moslashuvchanlikni ta'minladi. Muhokama qilingan asosiy mavzular orasida oilaviy hayotni boshqarishda duch keladigan muammolar, ular o'zlarini tayyor emasligini his qilgan sohalar va oliy ta'lim muassasalari talabalarni bu borada qanday qilib yaxshiroq qo'llab-quvvatlashlari bo'yicha takliflarini o'z ichiga oldi.

Universitet o'quv dasturlarini ko'rib chiqish

Oilaviy hayotga tayyorgarlik hozirda oliy ta'lim dasturlariga qay darajada integratsiyalashganligini baholash maqsadida o'quv dasturini ko'rib chiqish o'tkazildi. Ushbu ko'rib chiqish uchun geografik joylashuvi va akademik takliflari bo'yicha har xil o'nta yetakchi universitet tanlab olindi. Tahlil moliyaviy savodxonlik, munosabatlarni boshqarish, hissiy farovonlik va ota-onalik ko'nikmalari kabi oilaviy hayotni boshqarish bilan bog'liq ko'nikma va bilimlarni bevosita ta'minlovchi kurslar yoki modullarning mavjudligiga e'tibor qaratdi.

Har bir universitet uchun ko'rib chiqish kurs kataloglari, o'quv dasturlari va oilaviy hayot ta'limiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan har qanday mavjud onlayn resurslar yoki darsdan tashqari dasturlarni o'rganishni o'z ichiga oldi. Ushbu sharh ilg'or tajribalar, kamchiliklar va o'quv dasturlarini ishlab chiqishning potentsial sohalarini aniqlashga qaratilgan.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

So'rovdan olingan miqdoriy ma'lumotlar statistik dasturlar yordamida o'quvchilarning oilaviy hayotga tayyorgarligi qonuniyatlari va korrelyatsiyalarini aniqlash uchun tahlil qilindi. Ochiq so'rov javoblari va intervyulardan olingan sifatli ma'lumotlar umumiy mavzular va tushunchalarni aniqlash uchun tematik tahlil yordamida tahlil qilindi.

Munozara

Ushbu tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalaridagi mavjud o'quv dasturlari va talabalarning mustaqil oilaviy hayotga tayyorlanish ehtiyojlari o'rtasidagi jiddiy tafovutni yoritib beradi. Quyidagi muhokamada ushbu xulosalarning oqibatlarini o'rganilib, oilaviy hayot ta'limini oliy ta'limga integratsiyalash muhimligi va bunday yondashuvning mumkin bo'lgan foydalari ta'kidlanadi.

So'rov natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarning 70% dan ortig'i o'zlarini oilaviy hayot qiyinchiliklariga, xususan, moliyaviy boshqaruv va hissiy barqarorlik kabi sohalarida yetarli darajada tayyor emasligi hozirgi ta'lim modellaridagi kamchiliklarni yaqqol eslatib turadi. Ushbu topilmalar yosh kattalar uchun oilaviy hayot ko'nikmalarining muhimligini ta'kidlaydigan adabiyotlarga mos keladi (Brown & Green, 2019; Jonson & Li, 2021). Yaqinda bitiruvchilar bilan bo'lib o'tgan suhbatlar bu topilmalarni yanada tasdiqlaydi, munosabatlarning keskinligi va ish va hayotdagi nomutanosiblik kabi haqiqiy hayot oqibatlarini ta'kidlaydi.

O'quv dasturlarini ko'rib chiqish shuni ko'rsatdiki, imtihondan o'tgan universitetlarning uchdan biridan kamrog'i oilaviy hayotga tegishli ko'nikmalar bo'yicha maxsus kurslar yoki modullarni taklif qiladi. Talabalarning ehtiyojlari va o'quv dasturlari o'rtasidagi bunday nomuvofiqlik oliy ta'lim muassasalari uchun o'z ta'lim doirasini qayta ko'rib chiqish va kengaytirish uchun muhim imkoniyatni ko'rsatadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalari talabalarni nafaqat kasbiy muvaffaqiyatga, balki o'qishni tugatgandan keyin duch keladigan shaxsiy va shaxslararo muammolarga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynashi kerak. Oilaviy hayot bo'yicha ta'limni universitet o'quv dasturlariga kiritish shaxsiy va oilaviy hayotlarini samarali boshqarish uchun ko'proq jihozlangan, har tomonlama rivojlangan bitiruvchilarga olib kelishi mumkin.

Ushbu integratsiya nafaqat talabalar uchun foydali bo'ladi, balki kengroq ijtimoiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Masalan, moliyaviy savodxonlik va rejalashtirish ko'nikmalarini oshirish yosh kattalar o'rtasida qarz va moliyaviy stress darajasini pasaytirishi mumkin, hissiy aql va munosabatlarni boshqarish ko'nikmalarini oshirish esa oilaning sog'lom va barqaror bo'lishiga yordam beradi.

Oliy ta'limda oilaviy hayotni o'rganishga kompleks yondashuv ko'p foyda keltirishi mumkin. Bularga talabalar farovonligi va ruhiy salomatligini yaxshilash, ish va hayot muvozanati bilan bog'liq stressni kamaytirish va munosabatlardan qoniqishni oshirish kiradi. Bundan tashqari, bu ko'nikmalar o'tkazilishi mumkin va professional muvaffaqiyatga hissa qo'shishi mumkin, chunki oilaviy hayotni boshqarish bilan bog'liq ko'plab vakolatlar, masalan, muloqot va hissiy tartibga solish ish joyida ham qadrlanadi.

Oilaviy hayot ta'limini oliy ta'lim o'quv dasturlariga integratsiyalashuvi aniq foyda keltirsa-da, bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. O'quv dasturlarini ishlab chiqish resurslarni, professor-o'qituvchilarni tayyorlashni va ta'lim ustuvorliklarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Bundan tashqari, oliy ta'limning rolini birinchi navbatda akademik va kasbiy tayyorgarlik deb hisoblaydigan manfaatdor tomonlarning qarshiliklari bo'lishi mumkin.

Bu qiyinchiliklarni yengish uchun birgalikda harakat, targ'ibot va oliy ta'lim maqsadlari qanday idrok etilishini o'zgartirish kerak bo'ladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqotda talabalarning ehtiyojlari va ularni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash bo'yicha oliy ta'lim muassasalarining mavjud takliflari o'rtasidagi tafovut harakatga da'vatdir. Universitetlar ushbu bo'shliqni tan olish va bartaraf etish orqali o'z bitiruvchilarining farovonligi va muvaffaqiyatini nafaqat kareralarida, balki shaxsiy hayotlarida ham oshirishlari mumkin. Bu yanada yaxlit ta'lim yondashuviga o'tish zamonaviy hayotning o'zgaruvchan talablari va murakkabliklari kontekstida nafaqat foydali, balki zarurdir.

Oliy o'quv yurtlarida talabalarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar hozirgi ta'lim muhitida katta bo'shliq mavjudligini ko'rsatdi. Moliyaviy savodxonlik, hissiy intellekt, munosabatlar ko'nikmalari va ish va hayot muvozanati kabi oilaviy hayotni boshqarish bilan bog'liq ko'nikmalarning ahamiyati ortib borayotganiga qaramay, bu sohalar universitet o'quv dasturlarida etarli darajada aks ettirilmagan. So'rov va suhbatlar natijalari oliy ta'lim muassasalarining ta'lim ko'lamini an'anaviy akademik va kasbiy tayyorgarlikdan tashqari kengaytirish, har tomonlama barkamol va muvaffaqiyatli kattalar hayoti uchun muhim jihatlarni o'z ichiga olishi zarurligini ta'kidlaydi.

Ushbu tadqiqotning natijalari akademik sohadan tashqariga chiqib, talabalarni oilaviy hayot uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlash orqali universitetlar sog'lom va bardoshli jamoalarga hissa qo'shishi mumkinligini ko'rsatadi. Oilaviy hayotdagi qiyinchiliklarga yaxshiroq tayyor bo'lgan bitiruvchilar, ehtimol, kamroq stress va shaxsiy va kasbiy qoniqish darajasi yuqori bo'ladi. Ta'limga

БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРДА КОММУНИКАТИВ МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

ХИЛОЛИДДИНОВА ФЕРУЗА РАШИДОВНА
Жиззах политехника институти

Аннотация. Мақолада бўлажак мутахассисларда коммуникатив маданиятни ривожлантириш ҳақида сўз боради. Мақола мазмунини очиб бериш мақсадида хорижлик ва маҳаллий олимларнинг илмий ишланмаларидан фойдаланилди.

Калит сўзлар; коммуникатив маданият, хорижий тиллар, касбий куникмаб касбий малака.

Abstract. The article talks about the development of communicative culture in future specialists. In order to reveal the content of the article, the scientific developments of foreign and local scientists were used.

Keywords; communicative culture, foreign languages, professional knowledge and professional qualifications.

Абстрактный. В статье говорится о развитии коммуникативной культуры у будущих специалистов. Для раскрытия содержания статьи использованы научные разработки зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова; коммуникативная культура, иностранные языки, профессиональные знания и профессиональная квалификация.

Малакатимизнинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий шароитларида таълимнинг замонавий тенденциялари инсоннинг коммуникатив қобилиятларини кучайтиришдан, касбий малака ва касбий ҳаракатчанликнинг оширилиши талабини шакллантиришдан, шунингдек, инсонда умуминсоний қадриятларга содиқ маданиятни тарбиялашдан иборат.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев “Ёшлар маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича 5 та муҳим ташаббус”ни илгари сурган эди. Булар: биринчи ташаббус – Ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодини юзага чиқаришга хизмат қилади. Иккинчи ташаббус – Ёшларни жисмоний чиниқтириш, уларнинг спорт соҳасида қобилиятини намоён қилишлари учун зарур шароитлар яратишга йўналтирилган. Учинчи

ташаббус – Аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этишга қаратилган. Тўртинчи ташаббус – Ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган. Бешинчи ташаббус – Хотин-қизларни иш билан таъминлаш масалаларини назарда тутди.

Шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, юртбошимиз ёшларга ғамхўрлик қилар экан, уларнинг таълим олиши, касб-ҳунар эгаллаши учун замонавий шароит ва имкониятлар яратилганлиги, шу билан бирга, ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишни ташкил этиш долзарб масала эканлигини таъкидлаб, ёшлар қанчалик маънавий баркамол бўлса, турли ёт иллатларга қарши иммунитетни ҳам шунча кучли бўлишини таъкидлаб ўтган эди. Ҳақиқатан ҳам ушбу беш ташаббусдан келиб чиққан

холда бўлажак мутахассисларда коммуникатив маданиятни ривожлантиришда педагогика ва психологиядаги тадқиқотлар ташаббускорлик ва эпчилликни намоён қилишга, шунингдек, ишлаб чиқариш ва коммуникатив масалаларни самарали ечишга йўналтирилган мутахассисларни тайёрлашга қаратилган бўлиши лозим. Санаб ўтилган шароитлар сабабли олий таълим тизими олдида коммуникатив маданиятга эга бўлган юқори компетентли ва малакали мутахассисларни тайёрлаш вазифалари қўйилади. Шу сабабли талабаларда коммуникатив маданиятни шакллантириш ҳозирги кун шароитларида жиддий аҳамият касб этади ва бўлажак мутахассисни касбий тайёрлашнинг таркибий қисми бўлиб ҳисобланади.

Мамлакатимизда қабул қилинган Давлат таълим стандартларида олий таълим муассасаларида ҳар бир фанни ўқитишни турли таълим босқичларига мувофиқ олиб бориш, шу фанни ўқитишдан кўзланган мақсад ва вазифалар аниқ белгилаб қўйилган. Ҳозирги пайтда чет тилларни ўқитишни замон талабига кўра ташкил этиш методик изланишларни тақозо этмоқда. Бу чет тилларни ўқитишнинг замонавий ҳамда нутқий мулоқотга йўналтирилган технологияларининг юзага келишига сабаб бўлди. Уларнинг моҳиятини яхшироқ тушуниш учун бу технологияларни чет тилини ўқитишда ва жамиятнинг ижтимоий фаолиятида тутган ўрни, роли, замон талабига жавоб бера олиш даражаси ва чет тили ўқитилаётган ўқув маскани олдида қўйилган мақсадни амалга оширишга қай даражада ёрдам бера олиши нуқтаи назардан таҳлил қилиш талаб этилади.

Қайд этилган талабларни бажариш, ўз мутахассислиги доирасида кенг маълумотга эга бўлиш, ўз соҳаси, касби бўйича рақобатбардош бўла олиш бугунги кунда чет тилларни мукамал эгаллашни

тақозо этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида таълим ва фан соҳасини ривожлантириш давлат сиёсати маъно-мазмунидан ва унинг долзарблигидан келиб чиқиб янги таълим мазмуни, баркамол авлод кадрларини тайёрлашдаги ўзгаришлар ва янгича ёндашувлар, замонавий касб соҳаларининг пайдо бўлгани ҳамда унинг мамлакатимиз шароити билан боғлиқлигини таъкидлаган. Хусусан, Республика-мизда ёшларнинг хорижий тилларни мукамал эгаллашлари, турли йўналишлар бўйича маълумотларни ўқиб ўзлаштириш, тили ўрганилаётган мамлакат вакиллари билан эркин мулоқот юрита олиш кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришга жиддий эътибор қаратила бошланди.

Мамлакатимизда таълим соҳасида ўтказилган ислохотлар чет тилларни ўқитишда ҳам туб ўзгаришларни юзага келтирди. 2012 йил 10 декабрдаги “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари” тўғрисидаги ПҚ-1875 қарори асосида хорижий тилларни бошланғич синфлардан бошлаб узлуксиз ўқитилишининг йўлга қўйилиши давлат таълим стандартларини халқаро талаблар асосида такомиллаштириш, таълим тизимининг барча босқичлари учун ўқув дастурлари мазмунини янгилаш, таълим жараёнига янгича ёндашув ва замонавий технологияларни жорий этишни тақозо этади.

Коммуникатив маданият ижтимоий фаолиятда нафақат ахборот алмашинуви-га, балки мулоқот жараёнида таълим ва тарбияни амалга оширишга, шахснинг интеллектуал ривожланишига, ундан билим олишга, ўқиб ўрганишга нисбатан мотивацияни ўстиришга ҳам яқиндан ёрдам беради.

Талабаларда англиз тилидаги оғзаки нутқ кўникма ва малакаларини шакллантириш ва ўстиришни мулоқотга йўналтириш асосида ташкил қилишдан аввал коммуникатив методнинг чет тилни ўқитиш технологиясига оид ишларда қандай талқин қилинишини ва бу ҳақда олимларнинг турли фикрларини ўрганиш, таҳлил қилиш зарур. Бу коммуникатив технологиянинг моҳиятини, унинг чет тилдаги оғзаки нукт кўникмаларини ўстиришда асос бўлиб хизмат қилишини, самарадорлигини аниқлашга ва оғзаки нутққа ўргатиш технологиясини ишлаб чиқишга оид кўрсатма, маслаҳатлар бериш ҳамда нутқий мулоқотга йўналтирилган технологияни (машқлар гуруҳини) ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Маълумки, коммуникатив маданият чет тилидаги оғзаки нутқий фаолият билан боғлиқ барча жиҳатларни қамраб олган. Оғзаки нутқни ўстиришдан кўзланган мақсад, нутқий материални танлаш билан боғлиқ масалалар, нутқни ўстириш усуллари танлаш, талабаларнинг чет тилидаги билим, кўникма ва малакаларининг шаклланиши даражаси, уларнинг бир-бирларига муносабати шулар жумласидандир.

Илмий методик адабиётларда коммуникатив маданиятга оид тилшунос, психолог ва методист олимларнинг Ж.Ж. Жалолов, Г.Махкамова, А.А.Леонтьев, Е.И.Пассов, Г.М.Рогова, И.Л.Бим, И.А. Зимняя, Н.М.Жинкин, М.Даковская ишларини таҳлил қилинганда турли фикр ва қарашларни кузатиш мумкин.

Чет тилларни ўқитиш технологияси соҳасидаги таниқли олимлардан бири Е.И.Пассов коммуникатив маданиятнинг бешта тамойилини (принципларини) фарқлайди:

1. Коммуникативлик.
2. Нутқ системасига суяниш.

3. Ситуативлик.

4. Янги ахборот бериш.

5. Яхлитлик, бир бутунлик тамойилларидир.

Е.И.Пассов фикрича, коммуникативлик тамойили нутқий материал, яъни нутқий мулоқотга мос бўлган сўз ва ибораларни танлаш, талабаларда нутқ материалли, унинг мазмуни нутқий жараёни амалга оширишга нисбатан юксак мотивацияни шакллантиришни, шунингдек, танлаб олинган машқларнинг нутқий характерга эга бўлишини тақозо этади.

Коммуникация лотинча “communicatio” – хабар узатиш, яъни барча фанлар томонидан ишлатиладиган универсал тушунча. Бироқ мазкур муаммога файласуфлар, социологлар, лингвистлар, педагоглар ва бошқа мутахассисларнинг катта қизиқишига қарамай, мазкур масала ҳозирги кунда назарий ва амалий жиҳатдан ҳали етарлича ўрганилмаган.

“Коммуникация” – бу субъектлар орасидаги ахборот алмашинувини амалга оширадиган жараён”.

Психологлар тадқиқотлари таҳлили шундай хулосага олиб келдики, бунинг тадқиқотчининг ўзи тан олишидан ёки олмаслигидан қатъий назар, мулоқотнинг деярли барча тадқиқотлари юқорида санаб ўтилган назарий йўналишлардан бирига йўналтирилган бўлади.

Бироқ шуни айтиб ўтиш жоизки, олимлар кўпроқ эътиборни масаланинг перцептив томонига қаратишган, фикрлаш ва англашни ривожлантириш нуқтаи-назаридан, мулоқотнинг турли характеристикаларини, уларнинг ўзаро боғлиқликларини ўрганишди, аммо етарли даражада “коммуникатив маданият” тушунчасини ва унинг шаклланишига нима таъсир кўрсатишини кўриб чиқишмаган.

Мулоқот муаммосининг педагогик тадқиқотлар томонидан ўрганиш шуни

кўрсатдики, уларнинг кўпчилигида у ёки бу фаолиятнинг алоҳида тури сифатида ёки муносабатлар концепцияси оқимида кўриб чиқилди.

Мулоқот – инсоннинг яшаш муҳити деб, тасдиқловчи олимларнинг фикрларига қўшилаемиз. Улар томонидан алоҳида урғу шу жиҳатга берилдики, мулоқотсиз инсон шахси, унинг тарбияси, идроки ривожланишини ҳам, шаклланишини ҳам имкони бўлмайди. Айнан у ҳамкорликдаги ишни ташкил қилиш, режаларни аниқлаб олиш ва муҳокама қилиш, уларни амалга оширишга ёрдам беради. Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, мулоқот санъатини ўзлаштириш ҳар бир инсонга, унинг қайси фаолият тури билан ҳозирда ёки келажакда шуғулланишидан қатъий назар зарур бўлади.

Мулоқот – бу одамларнинг ўзаро фаолиятининг жуда мураккаб жараёнидир. Замонавий илм-фанда мазкур тушунчанинг ўзаро мос келмайдиган жуда кўп тавсифлари мавжуд. Бу ҳодисанинг кўп тизимлилиги ва кўп қирралиги билан тушунтирилади. Мулоқот муаммолари билан кўплаб илм-фан вакиллари – файласуфлар, психологлар, лингвистлар, социологлар ва бошқалар шуғулланишади. Уларнинг ҳар бири мулоқотни ўз илм-фани нуқтаи назаридан кўриб чиқади, ўрганиш учун ўзига хос жиҳатларни ажратиб кўрсатади ва мос равишда ўзининг тавсифини шакллантиради.

Илмий адабиётларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, одам мулоқоти моҳиятига баъзан қарама-қарши ва ўзаро рад қилувчи қарашлар ва хулосаларни ҳам учратиш мумкин. Масалан, профессор Б.Ф. Ломов одам мулоқоти мураккаблигини таъкидлаб, “у фаолият сифатида кўриб чиқилмайди, чунки мулоқотда муносабатлар тизими – одамнинг одамга муносабати тарзида амалга оширилади” - деб фикр-

лайди. А.Г. Ковалёв фикрича эса, “мулоқот – бу инсонларнинг ўзаро нутқ боғлиқлиги, суҳбат, ёзишмадир” - дея баҳолайди. Бу ёндашувларда инсонларнинг ўзаро фаолияти ва улар хулқ-атвори орқали коммуникатив боғлиқликлари хилма-хиллиги ҳисобга олинмайди. Шахс сифатлари коммуникативлигида намоён бўладиган мулоқотнинг новербал воситалари кенг диапазони эътиборсиз қолдирилади.

Л.П.Буюева ва А.А.Леонтьевлар эса, одамлар мулоқотини инсон фаолиятининг бир тури деб таъкидлашади, ҳақиқтан ҳам фойдали меҳнат ёки унумдорлик фаолияти, уларнинг алоҳида турлари қанчалик фарқ қилмасин, физиологик жиҳатдан булар одам организми функциялари моҳияти ва шакли қандай бўлишидан қатъий назар, мазмунан, одам мияси, асаблари, ҳиссиёти ва уларнинг бошқа сарфи бўлади. Шунингдек, коммуникатив фаолият меҳнат жараёнида одамларнинг ўзаро таъсирини таъминлаб, ҳам инсонга, ҳам исталган предметга ёки объектив дунёнинг исталган ҳодисасига у ёки бу турдаги муносабатини ифодалаш усули акс этади.

Тилшунослар томонидан мулоқот муаммоси мулоқот воситаларини, уларнинг ижтимоий-коммуникатив йўналтирилганлиги, тил воситаларини амалга ошириш шакллари ва турларини ўрганиш нуқтаи-назаридан кўриб чиқилади. Мазкур муаммонинг ечимини М.М. Бахтин илмий ишларида кузатиш мумкин. Олимнинг фикрича, “биринчи навбатда мулоқотдан мустақил бўлган фикрнинг қўйилиши ёки тилнинг “экспрессив функцияси” илгари сурилади, бироқ тил аввало, одамларнинг мулоқоти воситаси сифатида кўриб чиқилиши лозим. Бу шуни билдирадики, реал нутқ фаолияти жараёнида одамлар “нутқ субъектлари”, уларнинг сўзлар ифодасида ўзаро таъсири – монологлар алмашишуви эмас, балки диалог, яъни бир-бирига

йўналтирилган сўз ифодалари бўлиши лозим.

Бироқ М.М.Бахтин томонидан “мулоқот” ва “маданият” тушунчаларининг нисбати тўғрисидаги масала етарлича тадқиқ қилинмаган. Биз ўз тадқиқотимизда олимларнинг фикрларига амал қилиб, тилни нафақат кишиларнинг мулоқоти воситаси, балки талаба-ёшларнинг ҳам коммуникатив маданиятини шакллантириш воситаси сифатида ҳам қараймиз [47, 82].

Тадқиқотларга мантқан назар ташлайдиган бўлсак, “мулоқот маданияти” ва “коммуникатив маданият” тушунчалари бирта ташунча ҳисобланмайди, уларни бир-биридан ажратиб кўрсатиш лозим. Мазкур муаммонинг маълум даражада ўрганилганлигига қарамай, педагогик ва психологик адабиётлар учун “мулоқот маданияти” тушунчасининг қўлланилиши хос эмас. Унда кўпроқ даражада “коммуникатив компетентлик”, “мулоқотдаги компетентлик”, “коммуникатив тайёргарлик” ёки “коммуникатив маданият” тушунчалари кўпроқ ишлатилади. Убу тушунчаларда урғу оптимал муаллиф стратегияларини қўллаб, мулоқот техникасини ўзлаштиришга, шахслараро муносабатларни ушлаб туриш қобилиятига ва мулоқотда ўзининг мақсадларига эришиш томонига қаратилган. Мулоқот маданияти муаммоси қўйилган ҳолатда биринчи ўринга шахс чиқади. Мулоқот маданияти гуманистик йўналтирилганликни алоҳида кўрсатиб, унда бошқа одам олий қадрият сифатида намоён бўлади.

«Маданият» тушунчасига алоҳида тўхталадиган бўлсак, бугунги кунда унинг талқини, мазмун-моҳияти, инсон ва жамият ҳаётидаги, ўрни «Фалсафа», «Социология», «Этика», «Эстетика», «Педагогика», «Психология», «Диншунослик», «Маънавият асослари» каби ижтимоий-гуманитар

фанларда ўз ифодасини кўпроқ топганлигини кўрамиз. Ушбу фанлардаги «Маданият»га берилган таърифлардан шу нарса кўринадики, у баркамол инсонни шакллантириш, ёш авлодни ҳақиқий ватанпарвар, халқпарвар бўлиб етиштиришнинг таъминлаш, Ватанни чексиз меҳр-муҳаббат билан севиш буюк келажак яратувчиларини, тарбиялашга кўмаклашувчи моддий ва маънавий бойликларнинг назарий негизи сифатида тавсифланганлигининг гувоҳи бўламиз. Ўзбек боласи учун кўз очиб кўрган бешиги, илк бора тингланган алласи, кулча нони, дастлабки қўғирчоғи (Бичихон ва Качалполвон), Зумрад ва Қиммат, Алпомиш ва унинг учқур оти Бойчибор, сумалак тоши, буюк аждодлари (Амир Темур, Ал-Бухорий, Ал-Хоразмий, дунёга машҳур обидалари (Мачити Калон, Арк, Ляби Хаус, Ичан Қалъа), Гўр ўғли. Афандилар, маталлар, ҳикматли иборалар ва мақоллар қадрият ҳисобланади.

Ушбу маданият омиллари ижтимоийлашув сарҳадларини кенгайтириб, турфа қадриятлар сифатида талабанинг тафаккури кенгликларини янада теранлаштиради.

Фалсафа қомусий луғатида «Маданият»га (араб.-мадиналик, шаҳарлик, таълим-тарбия кўрган)-табиат ва ўзаро муносабатларда акс этадиган инсон фаолиятининг ўзига хос усули», деб талқин қилинса, «Ўзбек тилининг изоҳли» луғатида «Маданият-жамиятнинг ишлаб чиқариш, ижтимоий ва маънавий ҳаётида қўлга киритилган ютуқлар мажмуи...» дейилган. Иккинчи жойида .. . ўқимишлилик, таълим-тарбия кўрганлик, зиёлилик, таърифатли» деб, таърифланади. Демак, бу таърифларда маданият тушунчаси ижтимоий-иқтисодий ҳаётда моддий ва маънавий бойликларнинг назарий негизини ташкил қилишга йўналтирилган, инсонларнинг ўқимишлилиги, таълим-тарбия кўрганлигини акс эттирадиган куч сифа-

тида ҳисобланиши қайд этилади. Шунинг учун ҳам у ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёт ҳамда шахс камолотига муносиб ҳисса қўша оладиган ижтимоий-педагогик ҳодисадир.

Рус файласуфи А.К.Круглова ўзининг тадқиқотларида маданиятга шундай таъриф беради: «Маданият-бу жамият, айрим гуруҳлар ва шахс эҳтиёжини қолдиришга йўналтирилган, инсон моҳияти ва кучлари натижалари сифатидаги аниқ тарихий воситалар тизимидир».

Бу таърифда ҳам маданият тушунчаси моддий ва маънавий тараққиётда, инсоннинг ижтимоий моҳиятини тадқиқ қилувчи, унинг озодлиги, эркинлиги, фаоллигини заруриятга айлантирувчи жараён сифатида тавсифланмоқда. Шунинг учун бугунги миллий мустақилликни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш ҳамда бозор муносабатларига ўтиш шароитида маънавий покланиш ва юксалиш учун кураш авж олиб бораётган даврда маданият назариясини педагогик нуқтаи назардан тадқиқ қилиш ва маданиятга инсон камолотининг муҳим омили сифатида қараш муҳим педагогик аҳамият касб этади. Демак, маданиятни инсоният тарихий тараққиёти учун, муҳим моддий ва маънавий бойликларни бунёд этувчи омил деб тушуниш, унинг яратувчиси, такомиллаштирувчини эса ижодкор халқ деб билиш мақсадга мувофиқдир. Шу маънода маданият ўз мазмуни, моҳияти хусусиятлари, функцияларига кўра инсон ва жамият тараққиётида муҳим мавқега эгадир. Ушбу фикрга монанд ҳолда маданиятшунос олим К.Амонов маданиятга шундай таъриф беради: «Маданият-инсониятнинг борлиқ ва онгининг барча соҳаларидаги, у ёки бу маданий бойликларда ўз ифодасини топган тажрибаларни ўзлаштиришга асосланган, табиат, жамият ва инсоннинг ўзини янада қайта қуришга сафарбар этилган

ижодий-маънавий фаолиятдир».

Дарҳақиқат, маданият жамиятдаги моддий ва маънавий ҳаётга бўлган муносабат, ўтмиш тажрибаларини ўзлаштирувчи омил тарзида таҳлил қилиниши фалсафий-педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқдир. Шу маънода маданият назариясининг асосий йўналишларини, мазмун-моҳиятини аниқлаштириш ва унинг инсон ҳамда жамиятдаги ўрнини жаҳон ижтимоий-иқтисодий фанлари миқёсида таҳлил қилиш масалани ойдинлаштиришга ёрдам бера олади. Шу маънода Республикамиз таниқли олимлари У.Таджихонов ва А.Саидовлар жаҳон ижтимоий фанлари тизимида маданиятга уч хил ёндашув мавжудлигини таъкидлайдилар. Булар:

- биринчидан, антропологик ёндашув;
- иккинчидан, социологик ёндошув;
- учинчидан, фалсафий ёндашув;

Антропологик ёндашувда маданият табиат яратган нарсалардан фарқли равишда, инсон томонидан яратилган нематларнинг йиғиндиси сифатида тушунилади. Социологик ёндашув эса маданиятни маънавий қадриятлар сифатида талқин этади. Бу ерда маданият ижтимоий ҳаётнинг таркибий қисми сифатида қатнашади ва ниҳоят, фалсафий ёндашувда маданий ҳодисалар ижтимоий ривожланишга боғлиқ бўлмаган, соф таҳлилий ҳолда ажратилиб кўрсатилади».

Шу маънода жамият, инсон ва маданият тушунчалари бир-бири билан чамбарчас боғланган. Жамият инсонларсиз, маданиятсиз ривожланмаганидек, маданият ҳам жамиятдан, инсон ҳаёти ва фаолиятдан ташқарида бўлиши мумкин эмас. Чунончи, жамиятнинг моддий ва маънавий ривожини маданий-маърифий омиллarning яхлитлигида шаклланади ва камолотга этади.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING AUDITORIYADAN TASHQARI ILMIIY TADQIQOTCHILIK ISHINI TASHKIL ETUVCHI OMILLARI

RAHMATOVA FERUZA

JDPU, Pedagogika ta’limi nazariyasi kafedrası mudiri p.f.f.d, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada dolzarblikni asoslash, maqsad va vazifalarni aniqlash, ilmiy tadqiqot predmeti va ob’ektini, muammoni hal qilish metodlarini, natijalarni ilmiy hisobot shaklida rasmiylashtirishni oladigan talabalarning ilmiy tadqiqotchilik ma’ruzalari ilmiy muammoni hal qilishga yo’naltirilgan.

Kalit so’zlar: fan, ilmiy, loyiha, maqola, ko’rgazma, dastur, ta’lim, tarbiya, metod, tadkikotchi.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoev¹ mamlakatimiz yoshlarini tarbiyalash masalasiga to‘xtalib: 2020 yil 29 dekabr kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasida: “Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozim” deb takidlaganlari ham bejiz emas.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida fan va texnika oyliklari tashkil etilmoqda. Fan oyliklari dasturlariga, talabalar ilmiy-amaliy anjumanlar, tanlovlar va talabalarning ilmiy-ijodiy mahsulotlari, ko‘rgazmalari, adabiyot va mavzu taqdimotlari, davra suhbatlari kiradi. Fan oyliklari dasturida mashhur olimlar bilan uchrashuv, davra stollari, ko‘rgazmalar, ilmiy tashkilotlarga sayohatlar, “Akademik harakatchanlik”, “Eng yaxshi inovatsion

loyiha”, “Eng yosh olim”, “Bo‘ljak olim” va boshqa shu kabi nominatsiyalar bo‘yicha g‘oliblar va sovrindorlarni aniqlash hamda taqdirlashlar o‘rin olishi mumkin.

Oliy ta’lim muassasalari amaliyotida auditoriyadan tashqari talabalar ilmiy tadqiqotchilik ishi tashkil etuvchilari; fan olimpiadalari; mutaxassislik bo‘yicha eng yaxshi tanlovi; ilmiy va pedagogik mahsulotlar va badiiy ijod natijalari tanlovlari; ilmiy-amaliy anjuman va uning materiallarini chop etish; nominatsiyalar bo‘yicha tanlovlar (“Eng yaxshi tadqiqotchilik ishi”, “Darsning eng yaxshi loyihasi” va boshqalar). Universitet tajribasida, talabalarning auditoriyadan tashqari ishlarini tashkil etishning interaktiv texnologiyalaridan ularning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish borasida loyihalash texnologiyasi eng samarali deb tan olingan. U topshiriqlarni tayyorlash, ularni bajarish va himoya qilish bosqichlarida qo‘llaniladi. Loyihalash texnologiyasiga ko‘ra talabalar intellektual tanlovlarining psixologik-pedagogik va tashkiliy jihatlari; ochilishi va yopilishi, dizayn-bezatish, axborotli qo‘llab-quvvatlash, o‘tkazish logistikasi – bu va boshqa tashkil etuvchilar, talabalar loyihalarining amalga oshirish vositalari hisoblanadi. Intellektual tanlovlarning

¹ Xalq so‘zi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy Majlisga Murojaatnomasi” 2020 y. 30 dekabr №-255 son

ba'zilari: "Akademik harakatchanlik", "Eng yaxshi inovatsion loyiha", "Eng yosh olim", "Bo'lajak olim" lar to'laligicha loyihalash texnologiyasiga asoslanadi.

O'z ichiga, dolzarbligini asoslash, maqsad va vazifalarni aniqlash, ilmiy tadqiqot predmeti va ob'ektini, muammoni hal qilish metodlarini, natijalarni ilmiy hisobot shaklida rasmiylashtirishni oladigan talabalarning ilmiy tadqiqotchilik ma'ruzalari ilmiy muammoni hal qilishga yo'naltirilgan. Ijodiy loyihalar (portfolio, dars loyihasi va boshqalar) ni ishlab chiqishda talabaga, muammoni hal qilishda, ilmiy va ijtimoiy nuqtai nazarni e'tibordan tashqarida qoldirmagan holda mualliflik yondashuvini namoyon etish imkoniyati beriladi. Loyihalarning bu turlariga, tanlovga oid videolavhalar, hujjatli va multifikatsion roliklar, reklama bukletlari, fotoreportajlar materiallarini matbuot uchun tayyorlash va boshqalar kiradi. Ijodiy tanlovlarining interfaoligi, talabalarning o'z pozitsiyalarini ommaviy argumentlash (asoslash), amalga oshirayotgan g'oyaning dolzarbligi va amaliy zaruriyatini asoslash, uni loyihada amalga oshirish usulini, shuningdek tanlov ishtirokchilari uchun komfort (qulay) sharoitlarni maxsus yaratish orqali ta'minlanadi. Bu vaqtinchalik guruhlar va komandalarni shakllantirish, komanda ichidagi ishni va loyihalarni ishlab chiquvchi guruhlarining o'zaro harakatini yo'lga qo'yish, talabalarning yashirin qobiliyatlari va amalga oshirilmagan imkoniyatlarini aniqlashda o'qituvchilarning yordami, universitet amaliyotida, oson shaxslararo aloqalarni o'rnatishga qobil bo'lgan, guruhlarda ijtimoiy rollarni taqsimlash va biriktira olish, ichki va guruhlararo o'zaro hamkorlik jarayonini boshqarish hamda individual va guruhiy refleksiyaning o'tkazishga qodir bo'lgan talaba-lider (etakchi) larga muhim rol ajratiladi.

Talabalar intellektual tanlovlarini

tayyorlash va o'tkazish jarayonida talaba-liderlarning kasbiy mahoratini va ularning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyalarini oshirish muhim ahamiyatga ega. An'anaviy seminarlar, ma'ruzalar, keys-texnologiyalar, master-klasslar quyidagi shartlarga rioya etilganda interaktiv texnologiyalar sifatida qarab chiqilishi mumkin: barcha ishtirokchilarini o'zaro hamkorligini tashkil etish; ular oddiy tinglovchilar emas, balki jarayonning faol yaratuvchilari; guruhli ish talabalarning erishgan o'rganish darajasiga va ularni rivojlanish istiqbollari asoslanadi.

Talabalar liderlarini tayyorlashning bu shakli ilmiy tadqiqotchilik yo'nalishini, ta'lim oluvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun foydalanilsa ustivor ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu nuqtai nazarga ko'ra quyidagilar muhim hisoblanadi: mavjud o'rganilayotgan muammo haqidagi bilimlar va tasavvurlarni faollashtirish; yangi bilimlar zarurligini tushunish vaziyatlarini yaratish va ularni izlash, sabab-oqibat bog'lanishlarini qurish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va ularni o'z so'zi bilan ifodlash.

"Eng yaxshi talabalar ilmiy tadqiqotchilik ishi" tanlovida ishtirok etish uchun maqolalar tayyorlashda talabalarni ilmiy materiallarni faol o'qishga, o'qilganlarni tushunish, axborotni saralash, mavjud axborot asosida ijodiy ishlarni yaratish, savollarni qo'yish, kelajakda yuz berishi mumkin bo'lgan muammolarni ajratish, matnli axborotni tasniflash va ularni grafik tasvirlarini tuzishga o'rgatadi. O'qituvchi bilan birgalikda maqolalar yozish, grantlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etishi, bo'lajak o'qituvchilarning analitik qobiliyatlarini, ilmiy qoidalarni asoslash ko'nikmasini va ilmiy atamalarni hamda yozma nutqni o'zlashtirish imkonini beradi.

Talabalarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati mahsulotlari ularning portfoliosini va kasbiy xarakteristikalarini mazmunida

cheklangan holda ifodalanadi. Oliy ta'lim muassasalari amaliyotida ish beruvchilarning ishtirokida talabalarning pedagogik yutuqlarini interaktiv nazorat qilish usullaridan; maqolalarni muhokama qilish, badiiy loyihalarni namoyish etish va tahlil qilish, ko'rgazmalar, bitiruv malakaviy ishlarini ommaviy himoya qilish, bo'lajak mutaxassisning va uning portfoliosi taqdimotidan foydalanildi.

Talabalar ilmiy yutuqlarini tashxislash ularga ilmiy-tadqiqot ishining ahamiyatini anglash, unda shaxsiy ma'no-mazmun ko'rish va natijalardan qoniqishni his qilish imkonini beradi. Kuzatishlar ko'rsatishicha, ilmiy ish natijalarini taqdim etish va himoya qilish vaqtida, uning tuzilishi va bosqichlari haqida axborot olish usullari, uni qayta ishlash, umumlashtirish, yozma va grafik ko'rinishda taqdim etish, xulosalarni ilmiy mahsulot ko'rinishida taqdim etish va rasmiylashtirish haqida talabalarda bilimlar mustahkamlanadi va tizimlashtiriladi.

“Ilmiy munozara” (Scientific discussion) metodi

Diskussiya metodlarining quyidagi turlari mavjud?

1. Davra stoli. Davra stolini o'tkazishni asosiy maqsadi berilgan muammo bo'yicha aniqlangan materialni yig'ish va tizimlashtirish va keyin muhokama qilish va axborot almashish bilan kechadi. Davra stolini o'tkazishning o'ziga xos xususiyati bu mashg'ulot shakli uchun so'zga chiquvchilarning soni (25-30) etarli bo'lishidir. Ilmiy sohada davra stolini o'tkazish tartibi haqida barqaror tasavvur shallangan. Mutaxassislar asosan quyidagi bosqichlarni ajratishadi: ma'ruzachi tayyorlangan xabar bilan chiqishlari jarayonida tug'iladigan savollarga; chiqish jarayonida ma'ruzachiga beriladigan savollar; umumiy muhokama, aniqlangan muammolar bo'yicha munozara,

fikrlar almashish; yakunlarni keltirish.

Berilgan munozara turining ijobiy jihati berilgan muammoni dastlabki o'rganish imkoniyati borligi. Davra stolining moderatoriga barcha ma'ruzachilar chiqishlarining mazmuni haqida ma'lumotlar yig'ish maqsadga muvofiq, bu ma'ruzachilar chiqishlarini tizimlashtirish va davra stolini o'tkazish yagona konsepsiyasini qurish imkonini beradi. Davra stollarini o'tkazishda auditoriyalarning texnik jihozlanish resurslaridan foydalanish va multimedia qurilmalarini jalb etish maqsadga muvofiq.

Umuman munozaraning har qanday turi ta'lim oluvchilarda analitik qobiliyatlarni rivojlanishiga, opponent nuqtai nazariga operativ ta'sirlanish malakasini egallash imkonini beradi, muhokama ishtirokchilarida ritorik malakalarni rivojlanish darajasini taqdim etadi. Mashg'ulotni rejalashtirishda munozara formatini o'qituvchi tomonidan tanlash ob'ektiv ko'rsatkichlar bilan aniqlanadi: ta'lim oluvchilarning soni, auditoriyada o'qitishning texnik vositalari mavjudligi, shuningdek munozarali savol mazmunining dolzarbligi. Interaktiv ta'lim metodikasi sohasi bo'yicha mutaxassislar guruhiy munozarani muvaffaqiyatli o'tkazish uchun quyidagi komponentlar zarurligini ta'kidlashdi: dastlabki tayyorgarlik, munozarani o'tkazishning aniq qoidalarini o'rnatish va ularga so'zsiz amal qilish, munozara yakunlarini keltirish. SHunday qilib, munozarani o'tkazishning ma'lum bosqichlarini ajratib olish mumkin:

1. Tayyorlov bosqichi, munozara uchun zarur axborotni izlash va qayta ishlash bilan ifodalanadi. Ishchi dasturda amaliy mashg'ulotga tayyorlanish uchun taklif etilgan topshiriqlar bakalavrlarga savolni asoslangan muhokamasida ishtirok etishga imkon beradi. Amaliy mashg'ulotga bunday tayyorgarlik kerakli materialni strukturalash va tizimlashtirishga va muhokama

qilinayotgan savol (masala) bo'yicha o'z fikrini hosil qilishga imkon beradi.

2. Aniqlik kiritish bosqichi, uni doirasida o'qituvchi muammoni belgilaydi, muhokama qilinayotgan masala bo'yicha nazariya va amaliyotda tarkib topgan asosiy nuqtai nazarni yoritadi.

Interaktiv shaklda darsni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun o'qituvchi tashkiliy jihatlariga etarlicha e'tibor qaratish lozim. SHunday qilib, talabalarni kichik guruhlariga bo'lish maqbul bo'ladi, ular doirasida har bir kishi muhokamada bevosita ishtirok etishi, g'oyalarni ishlab chiqishi va o'z pozitsiyasini himoya qilishi uchun tezislarini shakllantirish mumkin. Ta'lim oluvchilar soni ko'p bo'lganda kichik guruh manfaatlarini ifodalovchi bitta ma'ruzachi tanlanishi mumkin.

O'qituvchi ijroga tayyorgarlik ko'rish va kichik guruhlarining taqdimotlarini bevosita tayyorlash uchun vaqt belgilashi, shuningdek belgilangan reglamentning bajarilishini nazorat qilishi kerak. Bundan tashqari alohida "ekspertlar" guruhini ajratish ham mumkin, ular oldiga eshitilgan chiqishlarni tanqidiy baholash vazifasi qo'yiladi.

YAKuniy bosqich sarhisob bilan tavsiflanadi. O'qituvchi munozarani qisqacha tahlil qiladi. CHiqishlarning afzalliklari va kamchiliklarini qayd etish hamda kelajakda xatolardan qanday qochish kerakligini tushuntirishi kerak. Zamonaviy ta'lim jarayoni ta'limning turli shakllarini qo'llashning variantdorligi bilan tavsiflanadi. Interaktiv ta'lim metodlari orasida alohida o'rinni aynan munozara egallaydi.

Amaliy mashg'ulotlar kontekstida organik ravishda integratsiyalashgan munozara, ta'lim oluvchilarning bilish qobiliyatini rivojlantiradi, fikrlashning moslashuvchanligi va reaksiya tezligini ta'minlaydi. Nazariya va amaliyotda aniq bir echim topmagan masalalarni muhokama

qilish talabalarga o'qituvchi tomonidan taklif etilgan muammolarni turli nuqtai nazarda ko'rib chiqish imkonini beradi.

Ilmiy va muammoli to'garaklar ko'proq quyi kurslar talabalari bilan ishlashda qo'llaniladi. Ularda ishtirok etish talaba uchun tadqiqotchilik ishi bilan shug'ullanishdagi birinchi qadam hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalarida to'garak mashg'ulotlarini o'tkazishning eng ko'p tarqalgan shakli - bu ma'ruzalar va referatlar tayyorlash, ilmiy va ilmiy-amaliy anjumanlarda va fan olimpiadalarida ishtirok etish, olimlar bilan uchrashuvlar o'tkazish, shuningdek oliy ta'lim muassasalari ilmiy to'plamlarida eng yaxshi ishlar tezislarini chop etish va boshqalar hisoblanadi.

Muammoli to'garaklar ilmiy to'garaklardan, turli ta'lim yo'nalishlari va turli kurs talabalarini birlashtirishi bilan farq qiladi. Muammoli to'garaklar uchun tanlangan mavzuni chuqurroq o'rganish va turli tomonlardan ko'rib chiqish xarakterlidir. Buning uchun esa diskussiyalar, aqliy hujum, axborot materiallarini tahlil qilish va taqqoslash metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Talabalar tadqiqotchilik ishining keyingi murakkablik darajasi muammoli talabalar laboratoriyalari hisoblanadi: laboratoriyadagi mashg'u-lotlar talabalarda tadqiqotchilik faoliyatining ma'lum bilim, ko'nikma va tajribalar zahirasini nazarda tutadi. Bunday mashg'ulotlarda talabalar real (aniq) hujjatlarni o'rganish va tahlil qilishga, ilmiy nashrlar, dasturlar, ishbilarmonlik o'yinlarini o'tkazish, vaziyatlarni modellashtirish va tahlil qilishga, ekperimentni tayyorlash va amalga oshirishga jalb etiladi. Talabalarning muammoli laboratoriyalari, talabalar tadqiqotlari kooperatsiyasi va ilmiy kommunikativ ko'nikmalari shakllanishi uchun yaxshi vosita bo'lib hisoblanadi. Malakali o'qituvchilar talabalar muammoli

TIL BILISH DARAJASI BILAN BOG'LIQ MUAMMOLAR

BAISOV AXMAD SABIJONOVICH
Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada til bilish darajasi bilan bog'liq muammolar va ularning yechimi haqida so'z boradi. Maqola mazmunini yoritish maqsadida zamonaviy metodologik yondoshuvlar keltirilgan.

Kalit so'zlar; tilshunoslik, muammolar, yechimlar, istiqbollor, aloqalar.

Abstract. The article talks about problems related to the level of language knowledge and their solutions. In order to clarify the content of the article, modern methodological approaches are presented.

Keywords; Linguistics, problems, solutions, perspectives, connections.

Абстракт. В статье говорится о проблемах, связанных с уровнем владения языком и их решениях. В целях пояснения содержания статьи представлены современные методологические подходы.

Ключевые слова; Лингвистика, проблемы, решения, перспективы, связи.

Fan, texnika, san'at va madaniyat, sayyohlik, xalqaro aloqalarda keng qo'llaniluvchi tillar ilg'or tillar bo'lib, bugungi kunda dunyoning ko'plab davlatlarida chet tili sifatida o'qitilishi tilning faqatgina o'z davlati chegaralarida emas, balki boshqa millat hamda madaniyatlar bilan o'zaro aloqada bo'lishni, uni samarali tarzda tan olinishi va o'rgatilishi nazarda tutiladi. Tadqiqotlarimiz davomida o'rganildiki, xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishning zamonaviy ta'lim metodlari ishlab chiqilgan bo'lishiga qaramasdan, o'qitishning va til bilishning o'ziga hos muammolari mavjud:

Cheklanuvchi o'quv muhiti: cheklangan o'quv muhiti haqida aytilganda, sinfxonalarda mebel mavjudligi yoki o'quv dargohining joylashuvi nazarda tutilmagan. Ko'plab vaziyatlarda talabalar faqat o'qituvchi nazorati ostida (teacher-centred method) bo'lsagina, ingliz tilida muloqat uchun harakat qiladi. Bundan tashqari, talabalarning atrofida ingliz tilida doimiy ravishda muloqot qiluvchilar etishmovchiligi ham mavjud. Natijada ingliz tilini o'rganish va ushbu tilda muloqot

qilish murakkablashadi. O'quv materiallari, xususan kitoblar, audiomateriallar o'quv jarayonida yordam beruvchi vositalar hisoblanadi. Agar talabalar o'rganilayotgan til yuzasidan berilgan topshiriqlarni audio yoki video orqali kuzatib borishsa, so'zlar va jummalarni qanday talaffuz qilishni o'rganadi. Shuni ta'kidlash kerakki, talabalar filmlar orqali tillarni o'rganishga moyil bo'ladi, lekin filmlar jargon va lahjalarni o'z ichiga oladi.

Jiddiy yondashuv yo'qligi: grammatik qoidalarga bog'lanib qolish va til bilan bog'liq to'siqlarkabi vaziyatlartilo'rganuvchilarining til o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarini so'ndirib, jiddiy yondashmaslikka sabab bo'ladi. Talaba va o'quvchilar har doim ham mashg'ulotda o'rgangan qoidalarga rioya qilmaydilar va rioya qila olmaydilar. Bundan tashqari, nofilologik oliy o'quv yurtlarida talabalar xorijiy tillarga ikkinchi darajali fan sifatida munosabat bildiradilar. Afsuski, aksariyat hollarda talabalar tilni mashg'ulot payti o'rganadishadi. Dars mashg'ulotlaridan so'ng mustaqil ravishda talaffuzni, insho yozishni mashq qilib, yangi so'zlarni

o'rganishga harakat qilmaydilar.

Til o'qituvchisi ona tilidan ortiqcha foydalanish: til o'rganuvchilar undan foydalanishga majbur bo'lganidagina chet tilni yaxshi o'rganadilar. O'qituvchi talabalar o'rganilayotgan xorijiy tilda muloqot qilishlarini talab qilishi kerak (Direct method) va o'zi ham ushbu tilda dars mashg'ulotlarini olib borishi muhim. Shu holatdagina til organishda o'sish, talaffuzda ravonlik kabi ko'nikmalari oshadi. Til o'rganuvchilarning til o'qituvchisiga qaramligi: o'z ustida mustaqil ishlash, muammolarni mustaqil hal qilish va izlanish (Inquiry based learning) har qanday fanni yaxshi o'zlashtirishga xizmat qiladi. Talaba har bir kichik muammo yuzasidan o'qituvchiga murojaat qilishi o'quvchining qaramligidan dalolat beradi. Bundan tashqari auditoriyada o'qituvchi asosan o'zi dars mashg'ulotlarini tashkil etish va til o'rganuvchilar ishtiroki sustligi o'quvchi va talabalarning o'z ustida

ishlash imkoniyatini kamaytiradi.

Kuchli talabalarning auditoriyadagi hukmronligi: har bir auditoriyada til o'rganuvchilar yashi saralanmasin, o'zlashtirishda farqlar mavjud bo'ladi.

Auditoriyada kuchli o'quvchilar sust o'zlashtiruvchilarni ortda qoldiradi. Sust o'zlashtiruvchi talabalar mashg'ulot paytida faol ishtirok eta olmaydi. Shu sabab debat va mashg'ulotlar payti sust talabalar unutilmasligi kerak.

Ushbu qayd etilgan til o'zlashtirish darajasi bilan bog'liq muammolarda xorijiy tillarni, hususan ingliz tilini klasterliyondashuv asosida o'qitish muhim hisoblanadi. Taklif etilayotgan klasterli yondashuv asosida ingliz tilini o'qitish – tizimli ravishda mavzulashtirilgan modullardan (bosqichlar) iborat bo'lib, bunda til o'rganuvchi mutaxassisligi va qiziqishlariga ko'ra va amaliyot hamda fan bilan integrallashgan holda ingliz tili darslari tashkil etiladi.

Belgilab olingan vazifalarga ko'ra respondentlarning (umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quvchilari va ingliz tili o'qituvchilari, akademik litsey o'quvchilari va ingliz tili o'qituvchilari, Oliy ta'lim muassasalarining nofilologik ta'lim yo'nalishi biologiya ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar hamda ingliz tili fani o'qituvchilarining CEFR mezonlari bo'yicha til bilish darajalarini aniqlab olish asosiy vazifa edi.

Tadqiqotlar davomida sinflar kesimida belgilangan bilim, ko'nikma va malaka darajalarining boshlang'ich sinflar uchun belgilangan A1 darajasi talabini bajarishda o'quvchilarning qiyinchilikka uchrashi kuzatildi.

Oliy ta'lim tizimining Nofilologik ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavriat bitiruvchilaridan amaldagi Chet tillari Davlat standartida belgilangan B2 talab qilinsa-da, ushbu ta'lim yo'nalishlari bitiruvchilarining darajasi A2 va B2 darajalari orasida ekanligi aniqlandi.

O'rta maxsus ta'lim muassasalarida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning B1 va B1+ darajalariga belgilangan talablarni bajarishda o'quvchilarda grammatika va leksika, o'qish, yozish, gapirish va tinglab tushunish ko'nikmalari bo'yicha topshiriqlar ta'lim yo'nalishlariga mos emasligi aniqlandi.

Nafaqat Oliy ta'lim muassasalaridagi bitiruvchi kurs

talabalar, balki boshqa bosqich talabalar uchun ham til bilish darajasi talablari joriy qilinishi maqsadga muvofiq deb topildi.

Chet tillari chuqurlashtirib o'qitiladigan maktablar uchun qo'yilgan talablar va foydalaniladigan qo'shimcha adabiyotlar bilan bog'liq jarayondagi muammolar sababli Respublika bo'ylab ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida o'qitiladigan qo'shimcha dars soatlarida har hillik vujudga kelgan. Bu esa ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining

bilim va ko'nikmalarini tashqi nazorat qilishda qiyinchiliklar keltirib chiqardi. Masalan:

- o'quvchilarning individual xususiyatlarini rivojlantirgan holda, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish;

- fanlar integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchilarda, milliy va umuminsoniy qadriyatlarini, kreativlikni shakllantirish hamda ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirish;

- O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda chet tili orqali o'quvchilarda kerakli kompetentsiyalar shakllantiriladi.

Shunga ko'ra xorijiy tilni o'qitish va o'rganishda klasterli yondashuvga asoslangan tizimni qo'llash, ta'lim sifatini oshiribgina qolmay yuqori malakali mutaxassis kadr tayyorlashda muhim ahamiyatga egadir. Odatda, xorijiy tilni samarali o'rgatish tizimini oliy ta'lim faoliyati bilan bog'liq,

deb tushuniladi. Shuning uchun xorijiy tilni o'qitishga oliy ta'lim tizimining ajralmas komponenti va kadrlar tayyorlashning muhim ko'rsatkichi sifatida qarash maqsadga muvofiq¹.

Tadqiqotlarimiz davomida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim tizimida xorijiy tilni yuqori darajada o'qitishning samarali modelini ishlab chiqish uchun, klasterli-tizim nazariyasidan, ya'ni xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini maktab, o'rta ta'lim va oliy ta'limda uzluksizligini ta'minlagan holda bir- birini to'ldiruvchi dastur va darsliklar orqali o'qitish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayrim manbalarda o'quv jarayonini tashkil qilish asosida sifat ko'rsatkichiga erishish uchun klasterli tizimga asoslangan modeldan foydalanish tavsiya etiladi. Klasterli modelga asoslangan tajribaviy faoliyat natijalarida har bir klaster maqsadli tarzda ekstensiv parametrlarga ega bo'lish uchun ma'lum ishlanma yoki texnologiya asosida joriy etiladi.

¹ N.H.Kushieva. Talabalarga ingliz tilini o'qitishda klasterli yondashuv xususiyatlari.: Avtoref. diss. ...ped. fan.fal.dok. – Toshkent.

БИОЛОГИК ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИ, ЎҚИТИШДА ИНТЕГРАТИВ ТАЪЛИМНИНГ АҲАМИЯТИ

ИСАБАЕВА М.М. Қўқон ДПИ биология кафедраси доценти,
ЭРГАШЕВА Н.А. ДПИ биология кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Талабаларнинг интегратив ёндашувининг талабалар билими ва малакалари сифатига таъсири очиб берилган. Таълим-тарбия жараёнида бўлажак биология ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятга тайёрлаш жараёнида бевосита педагогик билимлар интеграциясининг ўзига хос хусусиятларига алоқадорлигини таъминлайди. Мақола мазмунида бўлажак биология ўқитувчиларини касбий-педагогик фаолиятга тайёрлашда бевосита педагогика назарияси ва методикаси, педагогик технологиялар, психология ва педагогик маҳорат фанларига оид билим, кўникма ва малакаларга эга бўлиш йўллари ёритиб ўтилган.

Таянч сўз ва иборалар: биология ўқув фанларининг ўқитишнинг дидактик асослари, интеграцион ёндашув, педагогик билим, кўникма ва малака, касбий педагогик фаолият.

Аннотация. Выявлено влияние интегративного подхода учащихся на качество знаний и умений учащихся. Обеспечивает непосредственное отношение процесса подготовки будущих учителей биологии к профессионально-педагогической деятельности в учебно-воспитательном процессе к особенностям интеграции педагогических знаний. В содержании статьи освещены пути приобретения знаний, умений и навыков, относящихся непосредственно к теории и методике педагогики, педагогическим технологиям, психологии и дисциплинам педагогического мастерства при подготовке будущих учителей биологии к профессионально-педагогической деятельности.

Ключевые слова и фразы: биология дидактические основы изучения учебных предметов, интеграционный подход, педагогическое образование, знания и навыки, профессиональная педагогическая деятельность.

Annotation. The impact of the integrative approach of students on the quality of students knowledge and skills has been revealed. In the educational process, the future biology ensures the involvement of teachers in the process of preparing them for professional-pedagogical activity directly in the specifics of the integration of pedagogical knowledge. In the content of the article, the ways of obtaining knowledge, skills and qualifications related to the theory and methodology of direct pedagogy, pedagogical technologies, psychology and pedagogical skills in the preparation of future biology teachers for professional and pedagogical activity are highlighted.

Base words and phrases: didactic fundamentals of teaching biology educational subjects, integrative approach, pedagogical knowledge, skills and qualifications, professional pedagogical activity

Кириш. Сўнгги йилларда мамлакатда таълим-тарбия тизимининг сифати ва самарадорлигини ошириш, боғча тарбияланувчилари, ўқувчи ва талаба ёшларда замонавий билим ва кўникмаларни шакллантириш, таълим тизимлари ҳамда илм-фан соҳаси ўртасида яқин ҳамкорлик ва интеграциясини, таълимнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш борасида

тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм - фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тоғрисида”ги ПФ-6108-сон фармони ҳамда “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорида таълим тизимини

тубдан такомиллаштириш бўйича фанларро алоқадорлик ёндашувидан фойдаланишни методик жиҳатдан такомиллаштириш каби вазифалар белгилаб берилган. Мазкур вазифаларни амалга ошириш мақсадида узлуксиз таълимни барча бўғинларида интеграцион таълимни йўлга қўйиш, барча фанлар каби биологик таълим мазмунида ҳам интеграл ёндашувга асосланган инновацион технологиялар асосида ўқитишни методик жиҳатдан тадқиқ этилиши педагогика соҳасининг ривожлантиришга оид долзарбликни белгилайди.

Замон талабларига кўра, ривожланган мамлакатларнинг иш тажрибасига таяниб, педагогика олий таълимлардаги мутахассислик фанларни интегратив ўқитиш муаммосини бартараф этиш борасида анчагина тадқиқот ишлар қилинди. Ушбу йўлдаги уринишларга биз тавсия қилаётган биологик таълимнинг интеграл технологиялари сезиларли даражада ижобий таъсир қилиши назарда тутилади. Муаммонинг ижобий ҳал этилиши талабаларни фанлар моҳиятини комплекс ўрганишга, бир бутун мукамал билимлар тизимини таркиб топтиришга, баркамол шахснинг шаклланишига имкон беради.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. (Литературе ревию). Интегратив ёндашув асосида таълим тизимини ташкил этишнинг ўзига хос педагогик ва психологик жиҳатларини Б.Абдуллаева, З.Е.Азимова, Г.Р.Алиматова, С.Алихонов, С.Т.Алиқулов, И.В.Макухина, Х.Б.Норбўтаев, А.А.Саломов, А.Ч.Чориев, А.В.Усоваларнинг илмий-тадқиқот ишларида ёритиб ўтилган бўлиб, дидактиканинг асосий тамойилларидан фойдаланиш йўлларида изоҳ бериб ўтилган. МДҲ мамлакатларида бўлажак мутахассис ўқитувчини тайёрлашнинг назарий ва амалий масалалари В.М.Баляйкина, Т.А.Маскаева, М.В.Лабутина, Н.Д.Чегодаева, М.Г.Данильченко, И.Г.Кулагин,

Н.В.Малехов, Л.М.Панчешниковалар ишларида ўрганилди.

Р.Б.Лотштейн ва Н.И.Горбачоваларнинг тадқиқот ишлари бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда интеграцион ёндашув асосида мустақил билим олишга, олинган билимлардан ўқитиш ва тарбиялаш амалиётида фойдаланишга тайёрлаш самарадорлигини оширишда ўқитувчиларининг оғзаки ва ёзма нутқни касбий даражада эгаллашларида тарих факультетида ўқитиладиган ижтимоий фанларнинг имкониятлари ўрганилган [1]. Фанларни ўқитишдаги боғланишлар ҳақида И.Песталоцци, И.Гербарт, А.Дистерверг ва бошқа педагоглар ҳам ўз фикрларини билдиришган. Улар ўқув фанлари орасидаги боғланишларни таълим олувчилар ўзларини ўраб турган оламнинг хилма-хиллиги ва яхлитлигини кўра олишлари учун янада чуқурроқ билим олиш усули деб тушунган. Мактаб таълим олувчиларининг ақлий фаолияти ўқув фанлари орасидаги боғланишга тўғридан-тўғри боғлиқ деб ҳисоблайди. А.Дистерверг ҳам турли ўқув фанларини ўрганишда фанларро боғланишнинг зарурлиги ҳақида гапирган [2]. Олий таълим муассасалари талабаларининг келажакда, мактаблардаги фаолиятида лозим бўладиган, инновацион таълим методлари асосида таълим жараёни ташкиллаштириш масалаларини инобатга олиш муҳим ўрин тутди [3]. Мамлакатимиз педагог олимлари А.Абдуқодиров, У.Ш.Бегимкулов, Р.Жўраев, Н.С.Сайидахмедов, Ш.С.Шарипов, Р.Г.Исянов, Н.А.Муслимов, Э.Р.Юзликаеванинг илмий ишларида ҳам олий таълим муассасаларида замонавий педагогик ва ахборот технологияларидан таълим жараёнидан кенг фойдаланиш, таълим самарадорлигини таъминлашда мотивациянинг ўрни ҳақидаги инновацион ёндашув; илмий тадқиқотда эмпирик ва назарий ғояларнинг бирлиги ва бошқа

муаммоларнинг илмий назарий асослари ўз аксини топган.

Тадқиқот методологияси. Республика-мизда барқарор рақобатбардош кадрларни тайёрлашни таъминлашда “таълим сифатини баҳолаш жараёни ва воситаларини такомиллаштириш, эришилган натижаларни аниқлаш имконини берувчи механизмларни амалиётга жорий этиш”¹, бўлажак биология ўқитувчиларининг методик тайёргарлигини такомиллаштириш мақсадида “биология йўналишларида интегрatív технологик ёндашувга асосланган самарали ўқув жараёнини ташкил этиш”² муаммоси касбий тайёргарликни такомиллаштиришда муҳим долзарбликни талаб этади. Зеро, талабаларни интеллектуал қобилиятини ривожлантириш мақсадида интегрatív ёндашувга асосланган таълимни жорий этиш ўзига хос педагогик технологик ёндашувни белгилайди. Бизга маълумки, таълимдаги интеграцияси - фанлараро алоқанинг юқори даражаси, бир бутун интеграллашган билимларни яратишга имкон берувчи технологик механизмни бажаришга таъсир этувчи педагогик омил бўлиб хизмат қилади. Интегрatív технологиялар асосини фанлараро алоқадорлик ташкил этади ва предметларни ўрганиш мутахассислар билими, иш услублари, шахсий фазилатлари яхлит, бир бутунлигини таъминловчи омил сифатида қаралади.

Биология фанларини ўқитишда қўлланиладиган педагогик технологияларнинг

¹ Incheon declaration/ Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). - 48 p.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 21 августдаги ПҚ-4805-сон «Кимё ва биология йўналишларида узлуксиз таълим сифатини ва илм-фан натижадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» қарори. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.08.2020 й., 07/20/4805/1174-сон.

ўзига хос хусусиятлари, даражалари, гуруҳлари, талабаларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш йўллари, талабаларга тавофутлаб индивидуал ёндошиш, биологияни ўқитишда локал ва хусусий методик даражадаги: дидактик-ўйинли, модулли, муаммоли таълим, ҳамкорликда ўқитиш, лойиҳалаш технологияларидан фойдаланиш йўллари ўргатади. Демак, фанларни мазмунан таҳлил қиладиган бўлсак талабаларда педагогик фаолиятни шакллантирувчи билим, кўникма ва малакалар узвийлик ва изчиллик таъминли асосида таркиб топтиришни талаб этади. Педагогикада узвийлик, предметлараро алоқадорлик, ўзаро алоқадорлик интегрatív алоқадорлик даражаларида талқин этилади. Узвийлик - ўзлаштирилган билим кўникма ва малакаларни чуқурлашиб, мукаммаллашиб боришини кўзда тутаяди.

Таҳлил ва натижалар. Интегрatív ёндашув эса бўлажак ўқитувчиларнинг мутахассисликка оид билим, кўникма, амалий иш-харакат усуллари ва шахсий сифат ҳамда фазилатларни яхлитлигини таъминлаш хоҳиш-истаклари, эҳтиёжлари ҳамда уларга таълим-тарбия бериш мақсад ва вазифаларига мос қулай таълим муҳитини ташкил этишга қаратилган яратувчанлик ва изланишли-тадқиқотчилик фаолиятидир [4]. Ўтмиш педагогикасида дидактик таъсирининг руҳий-педагогик хусусияти ҳамда психологик-педагогик боғлиқлик тўғрисида К.Д.Ушенский шундай дейди: “Ҳар қандай фан томонидан хабар қилинаётган билим ва ғоя дунё ва хаётга кенг нигоҳ ва ёритувчан ҳолатда берилиши лозим”. Педагог У.Мусаев интеграциянинг қуйидагича турли даражаларини таклиф этади [5]. Мавзуларни кетма-кет тақдим этиш асосидаги интеграция; бунда ўқув материалларини баён қилишда концентрризм принципига амал қилинади, яъни

олдинги ўқув-материали кейингисини тўлдиради. Ўрганилган адабиётлар таҳлилидан маълумки, интегратив ёндашувга асосланган таълимни жорий этиш ўқув фани ўртасидаги алоқаларни ўрнатишда ва уларнинг интеграциясида вақти-вақти билан у ёки бу фан таянч бўлиб хизмат қилади.

Бизнинг фикримизча, интегратив таълим технологиясига ёндашувга асосланган таълимнинг ташкил этишда ўқув фанла-

рига уйғунлаштирган интегратив режалар, муаммоли ва креатив мазмундаги маъруза матн, ўқув воситаларини танлаш асосида ўқув жараёнини ташкиллаш муҳим аҳамият касб этади. Бу жараёнда талаба ўрганиши лозим бўлган биологик билимларни мустақамлаш ва ўқув билиш фаолиятини ривожлантирувчи интегратив таълим технологиясида қуйидагича дидактик функциялар тизими белгилаб олинishi зарур (1-расм).

Интегратив таълим технологиясининг дидактик функциялар тизими

Интегратив таълим технологияси мазмуни

Вазифаси: янги билимларни ўзлаштириш, фанлараро алоқадорлик асосида ўқув-билиш фаолияти усуллари бўйича мангикан, таҳлилий фикрлаш, ижодкорлик, ва ўз-ўзини назорат қилиш, мустақил фаолият каби ўқишнинг умумлашган малакаларига эга бўлиш

Дидактик мақсади: таълим назоратини амалга ошириш, билимларни тизимлаштиришни давом эттириш, материални ўзлаштириш, малака ва кўникмаларнинг шаклланганлик даражасини аниқлаш

Таълимий мақсад: дарслардаги мавзулардан олинган билим ва кўникмаларни эгаллаш даражаси ва сифатини аниқлаш; материални билимлар тизими сифатида умумлаштириш; ижодий, фикран ва мустақил фаолият олиб бориш қобилиятини текшириш, тест топшириқлари билан ишлаш

Тарбиявий мақсад: ўқишга масъулият билан ёндашишни шакллантиришга, фанлараро боғланишли топшириқларни хатосиз бажариш ва кучларни сафарбар қилишга ёрдам бериш; ўқув меҳнати маданиятини, мустақил таълим кўникмаларини, вақтни тежамкорлик билан сарфлашни тарбиялаш;

ривожлантирувчи мақсад: мантиқий фикрлашни, хотирани, анализ ва синтез қилиш қобилиятини кучайтириш; ўз-ўзини назорат қилиш, жамоада ишлаш (кўникмаларини шакллантириш

Интегратив таълим технологияси методлари: бумеранг методи, эксклюзив методи, композицион метод, йўл харитаси методи ва синхрон характердаги методлар

Ўқитиш шакллари: маъруза дарси, лаборатория ва амалий ишлар, мустақил таълим

Воситалар: дарслик, интегратив мазмундаги дидактик тарқатмалар, кўргазмали куруллар, тасвирий видеолар, тақдмот ва х.зо

Мазкур дидактик тизимда белгиланган педагогик вазифа ўқитиш жараёнини интегратив технологик тизимли бошқаришни йўлга қўйиш орқали биологик тушунчаларни мотивацион, креатив, про-

дуктив ва адаптив даражада ёритиш билан бирга талабаларда биологик билим, кўникма ва малакаларни таркиб топтиришга имконият яратиши назарда тутилган.

Хулоса ва таклифлар. Талабалар ин-

IJTIMOYIY HAMKORLIK ASOSIDA TALABALARNING PEDAGOGIK MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI

ABJALOVA HILOLA RAXMAT QIZI
Termiz Davlat Universiteti stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi har bir talabanning bilim olishdagi muvaffaqiyati guruh muvaffaqiyatiga olib kelishini anglashini, mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, bilim olishga, o'quv topshiriqlarini to'liq va sifatli bajarishga o'quv materialini puxta o'zlashtirishga, o'rtoqlariga hamkor bo'lib, o'zaro fikr almashishga zamin tayyorlashi haqida ma'lumot berilib o'tildi. Maqolada talabalarda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishda motivlashtirish va motivatsiyaning o'rni hamda ularni amaliyotga tatbiq etishning ahamiyati ilmiy asoslangan holda tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Motivatsiya, ijtimoiy faollik, shaxs tushunchasi, insonparvarlik, bilim-tarbiya jarayonlari, ijtimoiy faoliyat, o'qish, o'rganish, pedagogik jarayonlar, metod, yondashuv, takomillashtirish.

Annotation: Cooperative teaching technology allows each student to understand that the success of learning leads to the success of the group, to independently and diligently work intellectually, to acquire knowledge, to complete educational tasks fully and qualitatively, to master the educational material thoroughly, to study information was given on how to become a partner and prepare the ground for mutual exchange of ideas. In the article, the role of motivation and motivation in the formation of social activity skills in students, as well as the importance of their practical application, is researched on a scientific basis.

Key words: Motivation, social activity, concept of personality, humanitarianism, educational processes, social activity, reading, learning, pedagogical processes, method, approach, improvement. Sovershenstvovanie pedagogicheskoy podgotovki studentsov na osnove sotsialnogo sotrudnichestva.

Аннотация: Технология кооперативного обучения позволяет каждому студенту понять, что успех обучения ведет к успеху группы, самостоятельно и усердно работать интеллектуально, приобретать знания, полно и качественно выполнять учебные задания, основательно усваивать учебный материал, В ходе исследования была дана информация о том, как стать партнером и подготовить почву для взаимного обмена идеями. В статье на научной основе исследуется роль мотивации и мотивации в формировании навыков социальной деятельности у студентов, а также важность их практического применения.

Ключевые слова: Мотивация, социальная активность, концепция личности, гуманизм, образовательные процессы, социальная активность, чтение, обучение, педагогические процессы, метод, подход, совершенствование.

Kirish: Hamkorlikda o'qitish g'oyasi turli mamlakatlardagi, jumladan, Amerikadagi J.Xopkins universiteti professori – R.Slavin, Minnesot universiteti professori – R.Jonson, D.Jonson, Koliforniya universiteti professori – SH.SHaron tomonidan ishlab chiqilgan edi. Amerika olimlari tomonidan ishlab chiqilgan hamkorlikda o'qitish, asosan talabalarda bilim, ko'nikma va malakalarni

shakllantirish, Isroil va Yevropa olimlari tomonidan tavsiya etilgan hamkorlikda o'qitish, yuqorida qayd etilganidek, ko'proq talabalar tomonidan o'quv materialini qayta ishlash loyihalash faoliyatini rivojlantirish, o'quv bahsi va munozaralar o'tkazishni nazarda tutadi. Mazkur g'oyalar bir-birini to'ldiradi masalan didaktik jihatdan boyitadi va bir-birini taqozo etadi. Hamkorlikda

o'qitish g'oyasi didaktikada 1970-yillarda paydo bo'lgan. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi Buyuk Britaniya, Kanada, Germaniya, Avstraliya, Niderlandiya, Yaponiya, Isroil mamlakatlarining ta'lim muassasalarida keng qo'llanila boshlagan.

Hamkorlikda o'qitishning asosiy g'oyasi – o'quv topshiriqlarini nafaqat birgalikda bajarish, balki hamkorlikda o'qish o'rganishdir. Hamkorlikda o'qitish har bir talabanikundalikqizg'inaqliymehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir talabalarda shaxsiy qadr qimmat tuyg'usini vujudga keltirish, rivojlantirish, o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, bilim olishda mas'uliyat hissini shakllantirishni ko'zda tutadi. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi har bir talabani bilim olishdagi muvafaqqiyati guruh muvafaqqiyatiga olib kelishini anglagan holda mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, bilim olishga, o'quv topshiriqlarini to'liq va sifatli bajarishga o'quv materialini puxta o'zlashtirishga, o'rtoqlariga hamkor bo'lib, o'zaro fikr almashishga zamin tayyorlaydi. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasida talabalarni hamkorlikda o'qitishni tashkil etishning bir necha metodlari mavjud:

Adabiyotlar tahlili: Komandada o'qitish (R.Slavin) bunda talabalar teng sonli ikki komandaga ajratiladi. Har ikkala komanda bir xil topshiriqni bajaradi. Komanda a'zolari o'quv topshiriqlarini hamkorlikda bajarib, har bir talaba mavzudan ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga e'tiborni qaratadi. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi mualliflaridan biri bo'lgan R.Slavinning ta'kidlashicha, talabalarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish uchun ko'rsatma berilishi yetarli emas. Talabalar tom ma'nodagi hamkorlik ishlarini, har bir talabani erishgan muvafaqqiyatidan

quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissini shakllantirish va qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarurdir. Bu texnologiyada talabalarning bilimlarini o'zlashtirish sifatini aniqlashda ularni bir-biri bilan emas, balki har bir talabani kundalik natijasi avval qo'lga kiritilgan natija bilan taqqoslanadi. SHundagina talabalar o'zining dars davomida erishgan natijasi komandaga foyda keltirishini anglagan holda mas'uliyatni his qilgan holda, ko'proq izlanishga, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga intiladi.

2. Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish (R.Slavin, 1986). Bu yondashuvda kichik guruhlar to'rtta talabadan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra talabalarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. Talabalarga berilgan o'quv topshiriqlari to'rt qismga ajratilib, har bir talaba topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir talaba o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. Talaba har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. Talabalarning kichik guruhlardagi o'quv faoliyati o'yin, musobaqa shaklida, individual tarzda ham tashkil etilishi mumkin. O'qituvchi va talabani hamkorlikdagi faoliyatiga doir tadqiqotlarda asosiy e'tibor o'zaro munosabatning rivojlanishini o'rganishga qaratiladi, o'qitishni guruhli tashkil qilish jarayoni bayon qilinadi. Psixolog A.V. Petrovskiy jamoadagi shaxslararo munosabatlar faoliyatdan kelib chiqishini o'rganib, ta'lim jarayonidagi o'qituvchining talabalar bilan hamkorligini tashkil qilish faqat ularni muloqotga ehtiyojini qondirish vositasi emas, balki o'quv materialini o'zlashtirishning ham vositasi ekanligini ta'kidlagan edi. O'zaro hamkorlikning muhim omili va talabalarning

o'zaro munosabati xususiyatini belgilovchi asos o'qituvchi bilan talaba hamkorligining shakllaridir. Hamkorlikdagi o'quv faoliyati o'qituvchi va talaba munosabatlarining va birgalikdagi xatti-harakatlarining alohida turidirki, u o'zlashtirish ob'ektini, bilim faoliyatining barcha qismlarini qayta qurishni ta'minlaydi. Hamkorlikdagi o'quv faoliyatining maqsadi o'zlashtiriladigan faoliyat va birgalikdagi harakatlar, munosabat va muloqotning boshqarish mexanizmini yaratishdir. Hamkorlikdagi faoliyatning mahsuli talabalar ilgari surgan yangi g'oyalar va o'zlashtirilayotgan faoliyatning mohiyatiga bog'liq maqsadlar va sheriklikdagi shaxs pozitsiyasini boshqarish istaklarining yuzaga kelishidir. Hamkorlikdagi faoliyat usuli deganda, o'qituvchi bilan talabaning birgalikdagi hatti-harakatlarining tizimini tushunish kerak. Bunday xatti-harakat o'qituvchining o'quvchiga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi; Talabalarining faolligi asta-sekin o'sib borib, butunlay ularning o'zi boshqaradigan amaliy va aqliy harakatiga aylanadi; o'qituvchi bilan talaba o'rtasidagi munosabati esa sheriklik pozitsiyasi xususiyatiga ega bo'ladi. Dunyoda oliy bilim muassasalari talabalarining ijtimoiy faolligini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish va ularning ijtimoiy tashabbuskorligini qo'llab quvvatlashga oid yangi pedagogik vositalarni ishlab chiqish, ijtimoiy-madaniy va kommunikativ faoliyatni samarali tashkil etish malakalarini rivojlantirishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Ijtimoiy faollikni rivojlantirishning eng asosiy omillari sifatida talabalarda axloqiy-estetik dunyoqarash va siyosiy ijtimoiylashuvni tarkib toptirish alohida e'tirof qaratilmoqda. SHuningdek, ijtimoiy faollikning pedagogik mexanizmlari sifatida talabalar axloqiy, kasbiy va kommunikativ tayyorgarligining ma'naviy-madaniy asoslarini, taraqqiyot g'oyalariga ongli munosabati va ilmiy

fikrlashini rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Respublikamizda oliy bilim mazmuni va kadrlar tayyorlash jarayonlarini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga ma'naviy-ma'rifiy ishlarning muhim yo'nalishlari sifatida alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga talabalarining bo'lajak kasbiy faoliyatning ijtimoiy ahamiyatini to'liq anglanishiga erishish, ijtimoiy talab va majburiyatlarga mas'uliyatni munosabatni qaror toptirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyati yuzaga kelmoqda.¹

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning BMT bosh Assambleyasi 2017 yil 19 sentyabrdagi 72-sessiyasida so'zlagan nutqida: "Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdir. Buning uchun yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim, deb hisoblaymiz", – degan fikrlari talabalarining ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlash yo'nalishida bir qator aniq vazifa va chora-tadbirlarni belgilashga asos bo'ladi. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan yoshlarga ko'rsatilayotgan g'amxo'rlik, yaratilayotgan imkoniyatlar ularning o'z ustida ishlashini, tinmay izlanish olib borishi va yangiliklarni tez o'zlashtirishi hamda zamon talablari darajasida bilim olishlari uchun katta imkoniyatlar yaratib beradi. Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining yangi bosqichida oddiydan-murakkabga, eskilikdan-yangilikka qarab harakat qiluvchi, yangicha fikrlaydigan, ijodiy tafakkur va qobiliyatga ega bo'lgan ijtimoiy

1 "Xalq ta'limi" ilmiy –metodik jurnali 2022 №6 Hilola Abjalova "Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarining pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish"

faol yoshlarni, mutaxassislarni tarbiyalashga alohida yondashilmoqda. Bunday vazifalar o‘z-o‘zidan amalga oshmaydi, shu o‘rinda bo‘lg‘usi o‘qituvchilarning qiziqishlarini, ehtiyojlarini va imkoniyatlarini o‘rganish, o‘quv faoliyatini takomillashtirish va rivojlantirish orqali ularda ijtimoiy faollikni shakllantirish muhim sanalib, bunda motivlashtirishga xos ahamiyat kasb etadi. Insonning qobiliyati bevosita motivlashgan mexanizmlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning muhitini belgilaydi va dinamik ma‘naviy ta‘sir etish munosabatini o‘zida aks ettiradi.

Motiv bilan munosabatlari psixik faollikning bevosita bajarilishi negizini

hisoblangan faoliyat orqali namoyon bo‘ladi.

Tahlil va natija. Adabiyotlarda hamkorlik haqida keng ma‘lumotlar berilgan. Demak, ijtimoiy hamkorlik– faollikning yuksak shakli sifatida qaralgan. “Ijtimoiy hamkorlik atamasi ijtimoiy munosabatlarning muayyan tizimida insonlarning ijtimoiy faoliyatini belgilash uchun qanday bo‘lsa, uni amalga oshirishga qobiliyatni belgilash uchun ham shunday ishlatiladi. Shunday qobiliyat bo‘la turib, ijtimoiy faollik murakkab, integral fazilat sifatida mavjud. U qandaydir alohida xususiyatni, balki hayotiy faoliyat xususiyatlarining butun majmuini ifodalaydi”. Talabalarning ijtimoiy faolligi ular o‘qiydigan, ishlaydigan, hayot tajribasini egallaydigan bilim jamoalarining ijtimoiy faolligi bilan bog‘liq.²

Bo‘lajak tarbiyachilarda kreativ qobiliyatlarni oshirish va rivojlantirish, ushbu qobiliyatlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda didaktik o‘yinlarni tashkil etish texnikasini shakllantirish muhim vazifalardan

2 “Xalq ta‘limi” ilmiy –metodik jurnali 2022 №6 Hilola Abjalova “Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarning pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish”

biridir. [1]

Ijtimoiy faol talaba va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jamiyatimizda milliy istiqloq g‘oyasi asosida olib borilayotganligi bilan demokratik va milliy xususiyat

kasb etadi. Bu borada hukmronlikka, bo‘ysunishga va itoatkorlikka asoslangan pedagogika o‘rnini bilimni insonparvarlashtirish, ijodkorlik, ilmiylik, hamkorlik,

ijtimoiy faollik va do‘stona munosabatlar ustuvorligini tamoyillariga amal qilinmoqda. Buyruqbozlikdan xolib o‘lgan boshqarish usuli yo‘lga qo‘yilmoqda. Jamoada inson omiliga e‘tibor kuchaytirilmoqda, mehr-muruvvat, ijtimoiy himoya, sofdillik, haqqoniylik va adolat kabi insoniy fazilatlarga asoslangan ma‘naviy-ruhiy muhit yaratilmoqda. Ijtimoiy faollik murakkab jarayon bo‘lib, insonda birdaniga vujudga kelmaydi. Olib borilgan tadqiqotlar talaba shaxsida ijtimoiy hamkorlik shakllanishi uning ushbu kasbni tanlagan davriga to‘g‘ri kelishini ko‘rsatdi. O‘qituvchi o‘z kasbining mas‘uliyati va qiyin tomonlarini, ayniqsa, xalq manfaati uchun qanchalik erta anglab etsa, unda ijtimoiy faollik kurtaklari shunchalik tez shakllanib boradi. Bu holatni boshqa kasblarda ham aytish mumkin. Shu asosida aytish mumkinki, kasbiy faoliyat jarayonida intiluvchanlik pozitsiyasida tura oladigan talabaga ijtimoiy jihatdan faol talaba deyiladi. Ijtimoiy faollikka undovchi “motiv” talabaning shaxsiy istaklarini, qiziqishini va kelajagini orzuniyatlarini, kasbiga qiziqishini belgilovchi omil vazifasini o‘tashi mumkin.

Oxirgi 10 yilliklarda ijtimoiy hamkorlik tushunchasi, ilmiy tadqiqot

mazmuniga va pedagogik faoliyat amaliyotiga yanada kengroq va chuqurroq kirib

bormoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bu tushuncha ijtimoiy-iqtisodiy sohadan,

pedagogik sohaga koʻchmoqda. Taʼlimda hamkorlik nuqtai-nazaridan, oldin iqtisodiy va huquqiy masalalar tahlil qilinadi (pedagogik xodimlarning manfaatlari va ularning huquqiy himoyasi, ish beruvchining, kasaba uyushmasi va jamoaning oʻzaro munosabati, hamkorlik asosida taʼlimda qonunchilikning amalga oshirilishi, taʼlimda halqaro hamkorlikning modernizatsiya qilinish va h.k.). [2]

Talabalarning oʻquv-bilish jarayonidagi faolligini unga kasbiga boʻlgan qiziqishi yoʻlidagi maqsadini oydinlashtirishini koʻrsatadi. Bu jarayonda intizomlilik, tashkilotchilik va masʼuliyatning past darajasi hukm surgan guruhlarda toʻxtab qolishi mumkin. Boshqa tomondan, talabalarning faolligi rivojlanishining muvaffaqiyati ularning har birining individual fazilatlariga va shaxsiy intilishlari motivatsiyasiga bogʻliq. Ijtimoiy faollikni shakllantirish jarayonini motivatsiyasiz tasavvur etish qiyin. Albatta, mazkur jarayonni tadqiq qilishda motivatsion yondashuv samarali hisoblanadi. Motivatsion yondashuv ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega boʻlib, uning nazariy ahamiyati shunda koʻrinadiki, oʻquvchini oʻqishga jalb qilishning, samarali bilim berishning psixologik mexanizmlarini, oʻziga xosliklarini oʻrganishga qaratilsa, amaliy ahamiyati esa nazariy bilimlarga asoslangan holda talabalarda ijobiy motivlarni shakllantirish va rivojlantirishni nazarda tutadi. Demak, motivatsion yondashuv talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan yoshlarga koʻrsatilayotgan gʻamxoʻrlik, yaratilayotgan imkoniyatlar ularning oʻz ustida ishlashi, tinmay izlanish olib borishi va yangiliklarni tez oʻzlashtirishi hamda zamon talablari darajasida bilim olishlari uchun katta imkoniyatlar yaratib beradi. [3]

Talabalarning ijtimoiy faollik

koʻnikmalarini shakllantirish jarayonida motivlashtirish ularni ijtimoiy faollik tushunchasining mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyati, insonparvarlik, mehnatsevarlik, fidoyilik, xalq va millatiga munosib farzand boʻlib shakllanishga, sadoqat va eʼtiqod, irodaviylik, erkinlik va bagʻrikenglik, rostgoʻylik kabi qadriyatlarni eʼzozlashga oʻrgatish kabi tushunchalarni oʻzlashtirish va ularni mazkur tushunchalarni oʻrganish uchun qiziqishlarni vujudga keltiruvchi ijobiy motivlarni shakllantirish muhim sanalib, ular talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shunday ekan, motiv oʻzi nima?

Motiv deganda nimani tushunish mumkin?

Ijtimoiy faollikni shakllantirishda qaysi motivlar muhim ahamiyat kasb etadi?

Talabalarda motivlar oldindan shakllangan boʻlishi mumkinmi?

Motivlarning qanday turlari mavjud?

Motiv – bu insonning xulq-atvorini ichki psixologik boshqarish boʻlib, yoʻnaltirilganlikni, tashkil qilinganlik, qoʻllab-quvvatlanganlikni oʻz ichiga oladi. Motiv tushunchasi adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. A.Maslou motivni ehtiyoj, qiziqish bilan bogʻlasa, A.N.Leontev motivni ehtiyojlarni qanoatlantirishga xizmat qiladi va inson faoliyatini yoʻnaltiradigan va uni qoʻzgʻatadigan obyektivlik deb qaraydi. L.I.Bojovich esa, motivni nafaqat tashqi obyektiv omillar, balki tasavvurlar, gʻoyalar, his-tuygʻular, bir soʻz bilan aytganda, ichki subyektiv omillar koʻrinishi deya taʼrif beradi. Shuningdek, bir guruh olimlar Dj.Gilford, B.R.Xilgard, K.Obuxovskiy, A.Levitskiy, P.I.Ivanovlar motivni faollikni boshlovchi va uni qoʻllab-quvvatlab turuvchi omil, shaxsni muayyan bir xatti-harakatga undovchi, zaruratni his qilinishi, u ichimizda maqsadni qoʻyishga qoʻzgʻatadi va xatti-harakatni

amalga oshirishda yordam beradigan vositalarni qabul qilishga olib keladi, deb ta'kidlaydi. Yuqorida keltirilgan olimlarning motiv haqidagi fikr va mulohazalariga to'xtaladigan bo'lsak, ular shaxsni xatti-harakatga keltiruvchi, turtki bo'lib xizmat qiluvchi, ularning maqsadi, qiziqishi, orzu-istagi, niyati, intilishi, manfaati, ehtiyoji va e'tiqodlarini motiv deb qaraydi. Ayrim olimlar motivni jarayon sifatida qarab, insonlarni xattiharakatga keltiruvchi, ya'ni ularga ta'sir ko'rsatuvchi omillar deb hisoblaydi. Demak, motiv psixologik adabiyotlarda insonni ma'lum xatti-harakatlarni amalga oshirishga undaydigan, yo'naltirilgan harakat yoki qo'zg'atadigan kuchquvvat deb keltirilgan. Y.P.Ilinning fikriga ko'ra, motiv – odamni muayyan xattiharakatlarga undaydigan bosh sabab. Odamni faoliyatga undovchi asosiy sabab uning ehtiyojlaridir. Binobarin, ehtiyojlarning turiga qarab motivlar ham har xil bo'ladi. Psixologiyada motivlar ikkita katta kategoriyaga bo'linadi: tabiiy motivlar hamdama'naviy motivlar. Motivlar ularning mazmunini aks ettirish shakliga qarab ham birbiridan farq qiladi: hissiyot, tasavvur, fikr, tushuncha, g'oya, ma'naviy ideal va boshqa motivlar. Ba'zi hollarda motiv alohida harakatlarga undab, bu harakatning maqsadi bilan bevosita mos keladi. Ko'pincha, murakkab faoliyatda motiv harakat maqsadiga bevosita mos kelmay, muayyan maqsadni amalga oshirish uchun bir qancha harakatlarni bajarishga to'g'ri keladi. Shuning uchun faoliyat predmeti motiv harakatining o'zidir. Haqiqatda, motivlar faollashgan, maqsadga qaratilgan, faqat xayolda amalga oshuvchi yoki idrok qilingan bo'lishi mumkin. Asosan, bularning zaminida u yoki bu ehtiyojlar turadi. Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishga tayyorlashda motivlar o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ularda ijtimoiy faollikning shakllanishi va rivojlanishi bilimtarbiya jarayoni samaradorligiga bog'liq

bo'lib, mazkur jarayonlarning muvaffaqiyati o'quv faoliyatining natijaviyligini ifodalaydi. Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishga tayyorlashga ta'sir ko'rsatuvchi motivlarni o'rganish o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, bunday motivlarni o'quv motivlari deb ham aytish o'rindidir. O'quv faoliyatlari har xil bo'lishi mumkin, ammo asosiy motiv bo'lib (maxsus) o'rganishga qiziqishi hisoblanadi. O'quv faoliyatining asosiy vazifasi o'quvchining ilmiy nazariyalari asosida mustaqil fikr yuritilgan o'rgatish hisoblanadi.

³ Bilim olishga, kasb-hunar egallashga undovchi motivlar haqida fikr yuritilganda Abu Rayhon Beruniyning ilm olish haqidagi fikrlarini keltirish asosida talabalarda intilish va qiziqish, ehtiyoj kabi o'quv motivlarining ijobiy ta'sir ko'rsatishini aytish mumkin. Mutafakkirning ta'kidlashicha, bilim olish va insoniyat yaratgan bilimlarni egallash uchun o'quvchida intilish va qiziqish bo'lishi kerak. Ilm olishning muhim yo'llaridan biri kishi o'zini hammaga do'st tutishi va yaxshilik qila bilish darajasiga yetkazishdan boshlanadi. U ilm olish uchun dastlab axloqiy poklikni talab qiladi. Shuningdek, bilim bilan tarbiyaning bir butunligini ko'rsatadi, faqat shu birlikka amal qilgan shogirdlarga kamolat sari intiladi, deb ishontiradi. A.Fayzullayev motivlashtirish jarayonini besh bosqichga bo'lib o'rganadi. ⁴

Xulosa va tavsiyalar: Xulosa qilib aytganda, o'sib kelayotgan yosh avlodni ijtimoiy faollik ruhida tarbiyalash bugungi

³ Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlar ilmiy nazariy jurnali 2023 1-son Abjalova Hilola "Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarning pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish"

⁴ Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlar ilmiy nazariy jurnali 2023 1-son Abjalova Hilola "Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarning pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish"

kundagi dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Xatti-harakatlarning vujudga kelishi va anglanishi. Xattiharakatlarning to'liq anglanishi harakat qanday vosita ta'sirida amalga oshganligini

anglash hamda mazkur harakatni amalga oshirishning usullari va natijalarini oldindan aniqlash orqali belgilanadi. Motivlarning qabul qilinishi bo'lib, bu xatti-harakatlarni ichki motivlar asosida amalga oshirishni ifodalaydi. Bu bosqichda inson o'zining axloqiy prinsiplari va qadriyatlarini tahlil qilib, vujudga kelgan ehtiyoj, mayl va uning uchun qanchalar muhimligi va ularni qondirish zaruriyati to'g'risida qaror qabul qiladi. Bu motivning amalga oshirilish bosqichi bo'lib, mazkur jarayonda vaziyatlarga ko'ra motivlarning mazmuni o'zgarishi mumkin. Motivning mustahkamlanish bosqichi bo'lib, bu bosqich natijasida motiv xarakter belgisiga aylanadi. Xatti-harakatlarning faollashuv jarayoni bo'lib, mazkur jarayonda mustahkamlangan motiv(xarakter)ning ma'lum bir xususiyati anglangan yoki anglanmagan holda maydonga chiqadi. Demak, motivlashtirish ma'lum bir ehtiyojlardan kelib chiqib, talabalar faoliyatini psixologik ta'sir etish yo'llari bilan yo'naltirish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib tadqiqotlar jarayonida talabalarda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishda motivatsiya va motivlashtirishning o'rnini, ahamiyati hamda uning o'ziga xos xususiyatlaridan keng foydalanildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, haqiqatdan ham shaxsni qaysi bir faoliyat turiga yo'naltirmang bunda motivatsiya, motivlashtirish muhim omil bo'lib xizmat qilishi va shaxsni turli sohalarga yo'naltiruvchi faoliyat jarayonini samarali tashkil etishda esa motivatsiya va motivlar muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Natijada talabalarda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishda motivatsiyaning o'rnini qanday tushinasiz? Degan savolga 100 nafar respondentlardan 72 nafaridan ortig'i ijobiy javob berdi. Ayniqsa, ular motivatsiya insonni muayyan ehtiyojlardan kelib chiqib har qanday faoliyatga undovchi, yo'naltiruvchi, qiziqtiruvchi, kerak bo'lsa shaxsni qo'zg'atuvchi alohida takidlab o'tishdi. Shuni alohida aytish kerakki, motivlashtirish jarayonida talaba ehtiyojlari yoki ularning umumiy manfaatlarini ifodalovchi ehtiyojlarni inobatga olish zarur, chunki motivlashtirish ehtiyojlarning qondirilishi asosida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME Scientific Journal Impact Factor "Zamonaviy ta'limda ijtimoiy hamkorlikni amalga oshirish faoliyatining mazmuni va xususiyatlari" B. Q. Mamanazarov, U. R. Rustamov, Sh. Bekzatova
2. "Science and Education" Scientific Journal "OLYI TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA IJTIMOY FAOLLIK KO'NIKALARINI SHAKLLANTIRISHNING MUHUM OMILLARI" M.Q.Raxmanova Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika institute
3. "Xalq ta'limi" ilmiy –metodik jurnali 2022 №6 Hilola Abjalova "Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarning pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish"
4. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlar ilmiy nazariy jurnali 2023 1-son Abjalova Hilola "Ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarning pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish"

TALABALAR VALEOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

YADGAROVA DINORA BAHODIROVNA

Sport va san`at fakulteti o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada universitet talabalarining valeologik madaniyatini rivojlantirishda valeologik jarayonlar tufayli talabalarning bilim va tajribasining ijtimoiy-madaniy vaqt va makonda o'z-o'zidan va maqsadli uzatilishi muhokama qilinadi.

Annotation: This article discusses the spontaneous and purposeful transfer of students' knowledge and experience in socio-cultural time and space due to valeological processes in the development of valeological culture of university students.

Аннотация: В данной статье рассматривается стихийный и целенаправленный перенос знаний и опыта студентов в социокультурное время и пространство благодаря valeологическим процессам в развитии valeологической культуры студентов вуза.

Kalit so'zlar: talabalar , tashabbuskorlik ,tashkilotchilik ,rivojlantirish ,pedagogik mexanizm ,sifatlar ,kompetensiya ,yondashuv.

Keywords: students, initiative, organization, development, pedagogical mechanism, qualities, competence, approach.

Ключевые слова: студенты, инициатива, организация, разработка, педагогический механизм, качества, компетентность, подход.

Jahon amaliyotini kuzatish natijasida shunga amin bo'lish mumkinki, sportga ixtisoslashmagan oliy ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi talabalarning jismoniy sifatlari, sport turlari bo'yicha texnik-taktik harakatlari yuzasidan ko'plab ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Aynan aholining barcha qatlamlarini ommaviy sport bilan shug'ullanishga jalb qilishni takomillashtirish, shu bilan bir qatorda sportga ixtisoslashmagan oliy ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi talabalarni jismoniy tayyorgarligida asosiy gimnastika vositalarini amaliyotga joriy qilish talabini qo'yimoqda. Jumladan, talaba-yoshlarni jismoniy tarbiya va sportga qiziqishlariga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Shu sabab talaba yoshlarni funktsional, jismoniy tayyorgarligini oshirish yuzasidan ilmiy ishlar amalga oshirilgan.

Respublikamizda oliy ta'lim tizimini

modernizatsiya qilish yangi siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda amalga oshirilmoqda va uning oldiga raqobatbardosh, jismonan va ma'nan yetuk, keng doiradagi intellektual salohiyatga va yuqori ishchanlik qobiliyatiga ega malakali kadrlarni tayyorlash vazifasini qo'yimoqda. Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiyaga ajratilgan soatlarning muntazam kamayib borishi kuzatilmoqda, vaholanki jismoniy tarbiya darslari ko'pchilik talabalar uchun harakat faolligini saqlab qolishning yagona yo'lidir. Undan tashqari, oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya bo'yicha mashg'ulotlarning yagona uslubiyati yo'q, talaba-yoshlarning jismoniy rivojlanish darajasi va salomatligida og'ishlari bo'lgan o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinmagan. Jismoniy tarbiya vositalari yordamida talaba-yoshlar organizmining ichki zahirasi darajasini

ancha oshirish, salomatligida uchraydigan turli o'zgarishlarni oldini olish yoki rivojlanish sur'atini kamaytirish masalalari dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

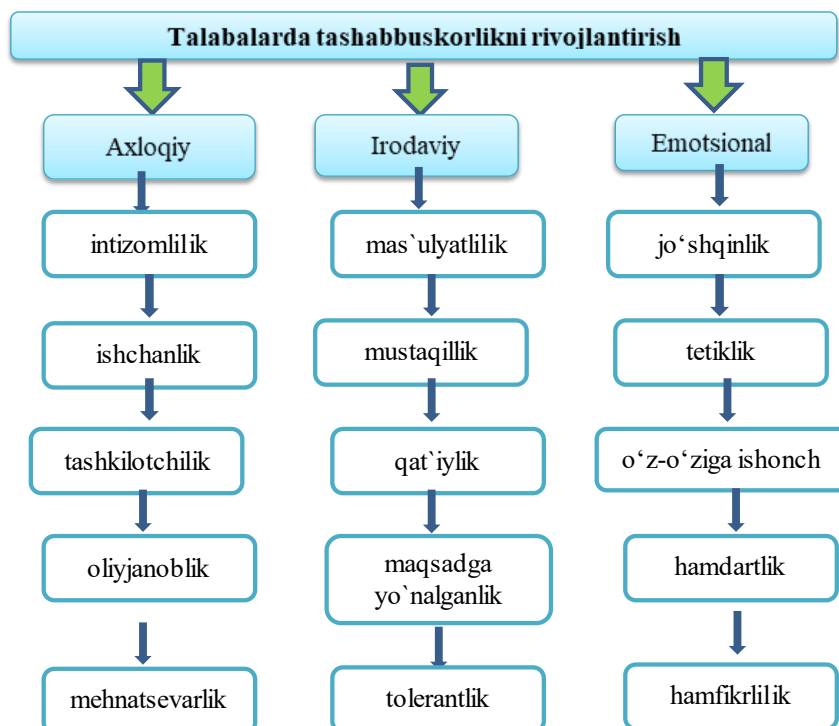
Talabalarning sog'lom turmush tarzi bu – bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik madaniyatini shakllantirishning asosidir. Talaba-yoshlarning sog'lom turmush tarzi birinchi navbatda xususiy sog'lom turmush tarziga asoslangan ya'ni sog'liqni saqlash sohasida shaxsiy bilimlarga ega bo'lish, sog'lom turmush tarziga intilish va insonni o'zi kundalik faoliyatida o'z sog'ligini asrashga intilishidir.

Bugungi kunda raqobatdosh talabalarni tayyorlash jarayonini ko'p jihatdan talabalarda tashabbuskorlik sifatlarini shakllantirish asosida o'z-o'zini o'zi tashkillashtirish, o'zini-o'zi rivojlantirish, o'zini-o'zi namoyon etish qobiliyatiga ega fuqaroni tarbiyalashga bog'liqdir. Shuningdek, tadqiqot natijalari asosida talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish ijtimoiy buyurtma va malaka talablari

natijalarining o'zaro muvofiqligini ta'minlashga yo'naltirilgan, hayotiy zarur, shaxslilik xususiyatlarini namoyon etish asosida ta'lim oluvchi va butun jamoa uchun zarur ijtimoiy qadryatlarga yo'nalganlik ega amaliy faoliyatni tashkil etish imkonini beruvchi pedagogik jarayon degan xulosaga kelindi. Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishda axloqiy, irodaviy, sifatlar, emotsional xislatlarning namoyon bo'lishi va ko'rinishlari ham tadqiq etildi.

Tahlillar natijasida talabalarda rivojlantirishi lozim bo'lgan tashabbuskorlik sifatleri tizimi aniqlashtirildi. Tashabbuskorlikka doir kompetensiya o'zida bilim, ko'nikma va malakalarni aks ettirishi aniqlandi.

Kompyuter axborot bazasining tahlili talabalarni sog'lomlashtirish uchun mo'ljallangan sog'lomlashtiruvchi, rivojlantiruvchi va profilaktika tadbirlarining samaradorligini oshirishni ta'minlaydi. Jismoniy salomatlik va harakat rivojlanish

holatini dinamik nazorat qilishni tashkil etish va o'tkazish nafaqat jismoniy tarbiya uslublari va vositalarini optimallashtirishni taqozo etadi, balki, eng asosiysi, talabalarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan ehtiyojni shakllantirishga yordam beradi.

Talabalarga bilimlar berish va ularning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi uchun jismoniy tarbiyaning umumiy pedagogik uslublari bilan bir qatorda faol harakat faoliyatiga asoslangan maxsus uslublari mavjud:

1. Tartiblashtirilgan mashqlar uslubi – mashqlarning qat'iy tartibga solinishi, ya'ni aniq belgilangan yuklama bilan aniq bir shaklda bajarilishi.

2. O'yin uslubi – u nafaqat sport o'yinlarida, balki jismoniy mashqlarda ham qo'llaniladi.

3. Musobaqa uslubi – amaliy jismoniy tarbiyada musobaqalar shaklida yoki jismoniy tarbiya mashg'uloti elementi sifatida namoyon bo'ladi.

4. So'zlash uslublari – so'zlar orqali axborotni idrok etish.

5. Sensor uslublari – ko'z orqali idrok etish.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosa qilish mumkinki, talabalarining butun o'qish davri davomidagi salomatlik holati ko'rsatkichlarining kompleks pedagogik monitoringini ommaviy jismoniy tarbiya va sportga joriy etish, shuningdek, jismoniy mashqlarning sog'lomlashtiruvchi ta'siri mexanizmlarini va salomatlik holatidagi mavjud kamchiliklarni korrektsiyalash maqsadida ulardan foydalanish imkoniyatlarini yanada chuqurroq o'zlashtirish uchun valeologiya bo'yicha o'quv jarayonini aniq tashkil qilishni ta'minlash zarur.

Ilmiy-uslubiy adabiyotlar va nashriy

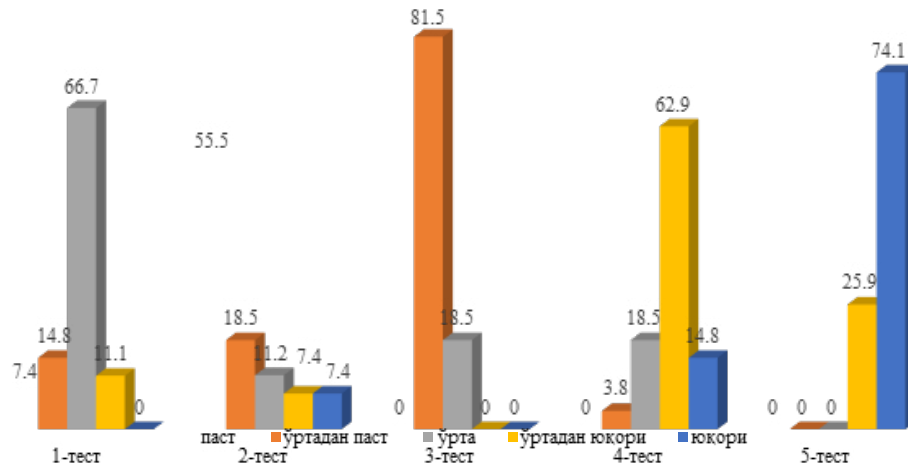
ishlarni tahlil qilish, ularni aksariyati talabalarining sog'lom turmush tarzi asoslariga bag'ishlanganligini, sportga ixtisoslashmagan oliy ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi talabalarining salomatlik holatini maqsadli monitoring qilishga yo'naltirilgan tadqiqotlar deyarli yo'qligini ko'rsatdi. Hozirgi vaqtda, talabalar yoshlarning salomatlik holatini umumiy jismoniy rivojlanish mezonlari bilan bog'liq holda majmuaviy baholashga qaratilgan tadqiqotlar mavjud emas.

Talabalarni testlash jismoniy tarbiya bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda o'tkaziladi, shuningdek, talabalarining o'z salomatligi funktsional holatini yaxshilashga bo'lgan qiziqishlarini oshirish maqsadida o'z-o'zini nazorat qilish malakalarini o'rgatish nazarda tutiladi.¹ Test texnologiyalari yordamida talabalarining o'z salomatliklariga, jismoniy faollikka bo'lgan munosabatlari, valeologiya bo'yicha asosiy nazariy qoidalarni bilishlari, sog'liqni bashoratlash uslublari va mezonlariga doir bilimlarni egallaganliklari, eng asosiysi, turmush tarzi, xususan, salbiy va ijobiy omillarning salomatlikka qanday ta'sir ko'rsatishini bilishlari aniqlandi.²

1-test – Kettle indeksi bo'yicha tana massasining yetishmasligi me'yorda ekanligi yoki ortiqchaligini aniqladik. Kettle indeksining me'yorga mos keluvchi katta foizi 66,7% qizlarda, o'rtadan past darajasi 14,8% qizlarda, 11,1% da esa o'rtadan yuqori darajasi va 7,4% qizlarda tana vaznining yetishmasligi aniqlandi. Tana

1 Сафарова Д.Д., Гулямов Н.Г., Мусаева У.А.- Валеология : избранные лекции, Издательско-полиграфический отдел УзГИФК, 2006г

2 Сафарова Д.Д., Гулямов Н.Г. – Аспекты спортивной медицины: восстановление организма спортсменов. // Фан-Спортга, Ташкент, 2006, №1.

Izoh: 1-test –Ketleindeksi, 2-test – HI, 3-test – kuch indeksi, 4-test–Robinsonindeksi, 5-test – tiklanish vaqti

1-rasm Talaba qizlarining somatik salomatligi darajasini ekspress-baholash

vazni ortiqcha bo'lgan qizlar topilmadi (1-rasm qarang).

2-test, ya'ni HI ko'rsatkichi bo'yicha quyidagi taqsimlanish aniqlandi: 55,5% qizlarda HI ning past darajasi, 18,5% da o'rtadan past, 11,2% da o'rta daraja va 7,4% qizlarda o'rtadan yuqori, 7,4% qizlarda hayotiy indeks rivojlanishining yuqori darajasi aniqlandi. Qolgan darajalar aniqlanmadi. Shunga qaramay, aksariyat qizlarda qo'llar kuchi ko'rsatkichlari me'yor ko'rsatkichlaridan pastroq va qo'llar mushaklarini rivojlantirish uchun kuchga yo'naltirilgan mashg'ulotlarga e'tiborni kuchaytirishi lozim.

3-test, kuch indeksini ifodalovchi test bo'yicha 81.5% qizlarda qo'llar kuchi o'rtadan past darajada, 18,5% da me'yorga mos o'rta darajada, 0% qizlarda past, o'rtadan yuqori, yuqori darajadagi kuch indeksi aniqlandi. Ushbu qizlar guruhi uchun, huddi

yigitlar kabi, yelka kamari va bo'sh qo'l segmenti mushaklarini rivojlantirish uchun kuch xususiyatiga ega bo'lgan mashqlarni tavsiya etish mumkin.

4-test, ya'ni Robinson indeksi bo'yicha, u organizmning zaxira imkoniyatlari yoki energiya salohiyatini ifodalaydi, 62,9% qizlarda bu indeks o'rtadan yuqori, 18,5% o'rta yoki me'yor darajada, 14,8% qizlarda yuqori darajada va 3,8% qizlarda indeks ko'rsatkichi o'rtadan past darajada ekanligi aniqlandi.

5-test, ushbu qizlar guruhi uchun 30 sek ichida bajarilgan 20 ta o'tirib-turishlardan so'ng YUQSning tiklanish vaqti bo'yicha farqlar aniqlandi. Yuqori darajadagi tiklanishlar 74,1% qizlarda, 25,9% da esa o'rtadan yuqori ko'rsatkich aniqlangan bo'lib, bu tiklanish ko'rsatkichlari yaxshi ekanligidan dalolat beradi.

E'tirof etish lozimki, ushbu ko'rsatkich

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARNING QIYOSIY TAHLILI VA UNING AHAMIYATI

NE'MATJONOVA YULDUZ O'TKIRJON QIZI

Termiz davlat universiteti maqsadli
tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada oily ta'lim tizimi sifatini oshirish va uni yanada takomillashtirishda xalqaro tajribalarni o'rganish, tahlil qilish va O'zbekiston tajribasi bilan solishtirish asosidagi tahlilga yo'naltirilgan. Bugungi kunda dars sifatini oshirish va uni jahon standartlariga asoslangan holda tashkillashtirish va yetuk sifatli bilimga ega kadrlarni tarbiyalash masalasi asosiy masala sifatida ko'tarilmoqda shu sababli yirtimizda ta'lim sohasi aynan oily ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Maqolada jahon tajribasi, oily ta'limning yutuq va kamchiliklari ta'lim berish sohasidagi muammolar keng yoritilgan.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу, основанному на изучении, анализе и сравнении зарубежного опыта повышения качества системы семейного воспитания и его дальнейшего совершенствования с опытом Узбекистана. Сегодня вопрос повышения качества уроков и организации его на основе мировых стандартов и воспитания кадров с качественными знаниями ставится как основной, поэтому в сфере образования в нашей стране большое внимание уделяется сфере семьи. образование. В статье широко освещен мировой опыт, достижения и недостатки семейного воспитания, проблемы в сфере воспитания.

Abstract. This article focuses on the analysis based on the study, analysis and comparison of international experiences in improving the quality of the family education system and its further improvement with the experience of Uzbekistan. Today, the issue of improving the quality of lessons and organizing it based on world standards and educating personnel with high-quality knowledge is raised as the main issue, therefore, the field of education in our country is paying great attention to the field of family education. In the article, world experience, achievements and shortcomings of family education, problems in the field of education are widely covered.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, ta'lim sifatini oshirish, ta'lim sifatini oshirishning shakllari, metodlari, xalqaro hamkorlik, ta'lim samaradorligini baholash, Interfaol metodlar, innovatsiya, standartlashtirish, individuallashtirish, Vebinar, Dual ta'lim tizimi, Binar dars

Ключевые слова: качество образования, повышение качества образования, формы и методы повышения качества образования, международное сотрудничество, оценка эффективности образования, интерактивные методы, инновации, стандартизация, индивидуализация, вебинар, дуальная система обучения, бинарный урок.

Key words: quality of education, improving the quality of education, forms and methods of improving the quality of education, international cooperation, evaluation of educational effectiveness, interactive methods, innovation, standardization, individualization, Webinar, **Dual education system**, Binary lesson

Respublikamizda oliy ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga ko'tarish, oliy o'quv yurtlari tizimini yanada rivojlantirish, sohadagi mavjud muammolarni bartaraf etish, pirovardida ilm-fanning yirik o'choqlariga aylantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda aholining oliy

ta'lim bilan qamrab olinganlik darajasi muttasil oshirib boriladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda yangi davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari, xorijiy universitet hamda institutlarning filiallari tashkil etilib, ularning soni 200 tadan oshdi.

Ishlab chiqarishdan ajralmagan holda oliy ma'lumot olish imkoniyati yanada kengaytirilmoqda. Bosqichma – bosqich masofaviy ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilishi rejalashtirilgan. Ayni paytda o'z sohasidagi chuqur bilim va malakaga ega bo'lgan zamonaviy mutaxassislar milliy iqtisodiyotimiz uchun nihoyatda zarur. Shu bilan birga, oliy ta'lim tizimining vazifasi faqat talabalarga dars berishdan iborat bo'lib qolmasligi, balki universitet va institutlarimiz ilm-fan sohasida ham faol ishlashi, yoshlarni ilmiy ishlarga, katta-katta loyihalarga jalb etishi kerak.

Turli mamlakatlar tajribasi qiyosiy tahlil qilinish, ta'lim sifatini oshirish sohasida eng samarali usul va texnologiyalar belgilab olindi. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Interfaol darslar, onlayn kurslar, kompyuter dasturlaridan foydalanish va boshqalar kabi innovatsion uslub va texnologiyalarni qo'llash.

2. Talabalarning tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratish.

3. Har bir talabaga individual yondashish, uning talab va qiziqishlarini hisobga olish.

4. Ta'lim sifatini monitoring qilish va baholash tizimini ishlab chiqish.

Mamlakatimizda xalqaro tajribalar asosida ta'lim sifatini oshirishning bir qator vazifalarini amalga oshirish davr talabi bo'lib qolmoqda, ular quyidagilar:

1. Hozirgi tendentsiyalar va mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim dasturlari va o'qitish usullari sifatini oshirish.

2. Pedagogik kadrlarning malakasi va kasbiy darajasini oshirish, shu jumladan seminarlar, treninglar va mahoratsaboqlarini

tashkil etish orqali.

3. Ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, jumladan, kompyuter texnologiyalari, elektron darsliklar va onlayn kurslardan foydalanish.

4. Ta'lim muassasalari infratuzilmasini rivojlantirish, jumladan, o'quv xonalari, kutubxona va laboratoriyalarni ta'mirlash.

5. Ta'lim sifatini baholash tizimini ishlab chiqish, shu jumladan o'quv dasturlari va o'qitish uslublarini har yili baholash, shuningdek, bitiruvchilarning bilim sifati monitoringini yuritish.

6. Aholining barcha qatlamlari, jumladan, nogiron bolalar va kam ta'minlangan oilalar farzandlarining ta'lim olish imkoniyatlarini oshirish.

7. Ta'lim muassasalari, biznes va davlat idoralari o'rtasidagi hamkorlik aloqalarini, shu jumladan, qo'shma loyiha va dasturlar yaratish orqali rivojlantirish.

8. Ta'lim sifatini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, shu jumladan infratuzilmani yangilash va pedagog kadrlar malakasini oshirish uchun mablag'lar ajratish.

Xalqaro tajribalar asosida ta'lim sifatini oshirishning bir qator shakllari mavjud, ular quyidagilar:

1. Xalqaro talabalar almashinuvi dasturlari talabalarga boshqa mamlakatlar madaniyati, tili va ta'lim tizimi bilan yaqindan tanishish imkonini beruvchi ta'lim sifatini oshirish shaklidir. Bunday dasturlar talabalarning dunyoqarashini kengaytirish, kasbiy saviyasi va umumiy madaniyatini oshirish imkonini beradi.

2. Onlayn kurslar va Massive Open Online Courses (MOOCs) dan foydalanish o'quvchilarga o'z vaqtida va o'z joyida bilim va ko'nikmalarni egallash imkonini

beruvchi ta'limni yaxshilash shaklidir. Onlayn kurslar va MOOClar dunyoning istalgan nuqtasidan va istalgan miqdordagi talabalar uchun ta'lim olish imkoniyatini beradi.

3. O'quv jarayonida texnologiyadan foydalanish ta'lim sifatini oshirish shakli bo'lib, u o'rganish samaradorligini oshirish va o'quvchilarning o'rganilayotgan fanlarga qiziqishini oshirish imkonini beradi. Bular interaktiv darsliklar, o'yin dasturlari, virtual haqiqatdan foydalanish va boshqa innovatsion usullar bo'lishi mumkin.

4. Pedagogik kadrlarning malakasini oshirish va kasbiy saviyasi ta'lim sifatini oshirish shakli bo'lib, o'quvchilarga yuqori darajada ta'lim berish imkonini beradi. Bular seminarlar, treninglar, mahorat darslari, malaka oshirish kurslari va kasbiy tayyorgarlikning boshqa shakllari bo'lishi mumkin.

5. Ta'lim muassasalari, tadbirkorlik va davlat organlari o'rtasidagi hamkorlik aloqalarini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish shakli bo'lib, qo'shma loyiha va dasturlarni amalga oshirish uchun sharoit yaratish imkonini beradi. Bunday hamkorlik o'qitishning innovatsion uslublarini rivojlantirishga, pedagog kadrlar malakasini oshirishga va umumiy ta'lim darajasini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

6. Ta'lim sifatini baholash ta'lim sifatini oshirish shakli bo'lib, ta'lim tizimidagi muammo va kamchiliklarni aniqlash imkonini beradi. Baholash ta'lim muassasalarida ham, davlat darajasida ham amalga oshirilishi mumkin. Bu ta'lim sifatini oshirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash va tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqishga yordam beradi.

Xalqaro tajribalar asosida ta'lim sifatini oshirishning metodlari quyidagilar:

1. Ta'limga sarmoya kiritish: Hukumatlar ta'lim sharoitlarini yaxshilash, o'quv dasturlarini yangilash va malakali o'qituvchilarni jalb qilish uchun ta'limga ko'proq mablag' ajratishi kerak.

2. O'quv dasturlarini yangilash: O'quv dasturlari yangi texnologiyalar va mehnat bozori talablariga muvofiq o'z vaqtida yangilanishi kerak.

3. Ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish: o'qitishning interfaol usullari va o'quv dasturlarini qo'llash ta'limni yanada jozibador va samarali qiladi.

4. Ota-onalar va jamoatchilik ishtiroki: ota-onalar va jamoatchilik o'quvchilar va maktablarni qo'llab-quvvatlash uchun ta'lim jarayoniga faol jalb qilinishi kerak.

5. O'qish madaniyatini rivojlantirish: O'qish o'rganish va shaxsiy rivojlanishning eng muhim vositalaridan biridir. Shuning uchun kitobxonlikni rag'batlantirish, uning rivojlanishi uchun sharoit yaratish zarur.

6. Iqtidorli talabalarni qo'llab-quvvatlash: iqtidorli o'quvchilarning o'z salohiyatini yuzaga chiqarishi, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishi uchun sharoit yaratish zarur.

7. Amalda o'rganish: Amalda o'rganish ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Bu esa talabalarga nazariyani yaxshiroq tushunish va amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

8. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga ko'proq e'tibor berish: Ta'lim ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga ko'proq e'tibor berishi kerak, shunda o'quvchilar kelajakda bu muammolarni yaxshiroq tushunishlari va hal qilishlari mumkin.

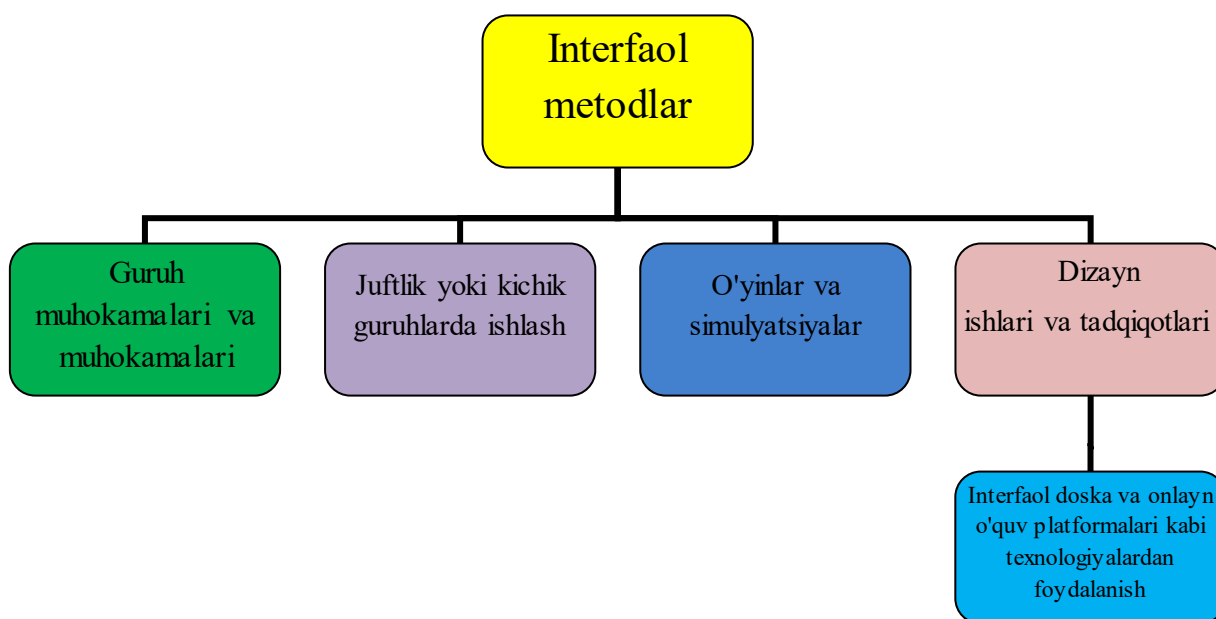
9. Ta'lim samaradorligini baholash: Qayerda o'zgartirish va takomillashtirish zarurligini aniqlash uchun ta'lim

samaradorligini muntazam ravishda baholash kerak.

10. Xalqaro hamkorlik: Xalqaro hamkorlik turli mamlakatlarda ta'lim sifatini oshirishga olib keladigan bilim va tajriba almashishga yordam beradi.

Interfaol metodlar - o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb qiladigan, ularning bir-biri bilan va o'qituvchi bilan

o'zaro munosabatda bo'lishiga imkon beradigan o'qitish usullari. Ular talabalarga materialni yaxshiroq tushunish va eslab qolish, shuningdek, muloqot qilish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Eng mashhur interaktiv usullardan ba'zilari:

1 rasm: Interfaol metodlar

S.Turg'unovning fikricha, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda innovatsion salohiyatiga ko'ra yangiliklar modernizatsiya, unifikatsiya, faoliyatni takomillashtirish, shaklan o'zgartirish, rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan modifikatsion innovatsiyalar; oldindan ma'lum bo'lgan metodlarning elementlarini yangi tizimga birikishini nazarda tutuvchi birikkan innovatsiyalar; o'xshashlikka va umumiylikka ega bo'lmagan radikal innovatsiyalar innovatsion jarayonlarning asosi sifatida belgilanishi mumkin.

Innovatsiyalarning xususiyatlariga ko'ra ularni turli xil asoslar bilan turlicha tasniflash mumkin, ya'ni bugungi kunda

yangilik kiritishning tugallangan tasnifi mavjud emas. Shu bilan birgalikda bizning tadqiqotlarimiz doirasida aniqlangan ma'lumotlarga ko'ra, pedagogik jarayonlarni tashkil etishda va samaradorligini ta'minlashda eng avvalo, yangiliklarni pedagogik jarayonlarning qaysi bo'g'iniga tegishli ekanligini inobatga olish maqsadga muvofiq hisoblanadi ¹.

M.V.Klarin ta'limga innovatsion

1 Турғунов С.Т., Мақсудова Л.А. Умумий ўрта таълим муассасаларида педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқаришда инновациялар. // ж. Мактаб ва ҳаёт. – Т., 2009. - №1. – Б.7.

yondashuvning ikkita turini ajratib ko'rsatadi: 1) o'quv jarayonining an'anaviy reproduktiv yo'nalganligi doirasida kafolatlangan natijalarni qo'lga kiritishga yo'naltirilgan modernizatsiyalashgan innovatsiyalar; 2) an'naviy o'quv jarayonini qayta tashkillashtirishga yo'naltirilgan transformatsiyalangan innovatsiyalar. Olim birinchi yondashuvni texnologik, ikkinchisini tadqiqotchilikka doir yondashuv deb nomlaydi.

V.I.Belyaev ta'lim sohasidagi innovatsiyalarni ularning yuzaga kelish tavsifiga ko'ra quyidagi ikki guruhga bo'ladi: 1) innovatsion jarayonning barcha shart-sharoitlar tizimi, vosita va yo'llarini to'liq anglamagan holda yuzaga keluvchi innovatsiyalar. Bunday turdagi innovatsiyalarni empirik innovatsiyalar deb nomlash mumkin: pedagog innovatsiyaga o'zining noan'anaviy tajribasi orqali boradi, tashkiliy qismi esa, stixiyali tarzda amalga oshadi; 2) ongli va maqsadga yo'naltirilgan faoliyat natijasi sifatida yuzaga keluvchi innovatsiyalar. Bunday turdagi innovatsiyalarni ilmiy tashkillashtirilgan innovatsiyalar deb atash mumkin. Mazkur innovatsiya birinchi turdagi innovatsiyadan o'zining nazariy asoslanganligi, natijalarning aniq ahamiyatga egaligi va keng ommalashganligi bilan yuqori turadi.

O.G.Xomeriki o'quv-tarbiya jarayonining u yoki bu tarkibiy qismi bilan bog'liqlikda innovatsiyalarni quyidagi turlarga ajratib ko'rsatadi:

- 1) ta'lim mazmuniga doir innovatsiyalar;
- 2) o'quv-tarbiya jarayoni metodlari, metodikasi va texnologiyasiga doir innovatsiyalar;
- 3) o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishga doir innovatsiyalar;
- 4) ta'lim tizimini boshqarishga doir

innovatsiyalar ².

M.M.Potashnik va V.S.Lazarevlar ta'limda qo'llanilish ko'lamiga ko'ra innovatsiyalarni quyidagi turlarga ajratib ko'rsatishadi:

- 1) lokal, alohida, o'zaro bog'lanmagan xususiy innovatsiyalar;
- 2) o'zaro bog'langan, xususiy innovatsiyalar majmuini ifoda etuvchi modulli innovatsiyalar;
- 3) butun ta'lim muassasasini qamrab oluvchi tizimli innovatsiyalar ³.

Interfaol usullar turli fan yo'nalishlarida va ta'limning turli bosqichlarida, boshlang'ich maktabdan tortib oliy ta'limgacha qo'llanilishi mumkin. Ular talabalarga o'quv jarayonining faol ishtirokchisi bo'lishga yordam beradi, bu ularning muvaffaqiyati va o'qishdan qoniqishiga hissa qo'shadi.

Oliy ta'lim jarayoni bilan tanishish raqobatbardosh kadrlar tayyorlash amaliyotida quyidagi ta'limiy innovatsiyalardan keng foydalanilayotgani haqida guvohlik beradi:

1. Ta'lim maqsadi va vazifalarini oydinlashtirish bilan bog'liq innovatsiyalar.

O'quv-tarbiya jarayonini amalga oshirishda o'quv maqsadlarini kutiladigan natija bilan bog'liqlikda qo'yishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'quv-tarbiya maqsadini bu tarzda belgilash o'zida innovatsion yondashuvni aks ettirib, identiv o'quv maqsadini o'quv vazifalariga aylantirishni talab etadi.

2 Хомерики О.Г. Системное управление инновационным процессом в общеобразовательной школе: дисс. ... канд.пед.наук. – М., 1996.

3 Поташник М.М., Лазарев В.С. Управление развитием школы. – М.: Новая школа, 1995.

Boshqacha aytganda, ta'lim maqsadi talabani harakatlarida aks etgan o'qish-o'qitish natijalari orqali ifodalanishi va bu harakatlarni o'qituvchi yoki biror ekspert ko'rib, eshitib bilishi va o'lchashi mumkin bo'lishiga erishilmoqda. Ta'lim maqsadlarini oydinlashtirishda esa, Blum taksanomiyasida ifodalangan toifalar (bilish, tushunish, qo'llash, analiz, sintez, baholash)ga mos fe'llardan foydalaniladi. Masalan, pedagogika nazariyasi fanidan yaratilgan ta'lim texnologiyasida "Shaxs rivojlanishining umumiy qonuniyatlari" mavzusini o'rganish jarayonida identiv o'quv maqsadini, u bilan bog'liqlikda o'quv vazifalari quyidagi tarzda belgilab berilgan:

O'quv faoliyati natijalari: 1) shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq nazariyalarning mohiyatini anglab oladilar; shaxsning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bilib oladilar; "individ", "inson", "shaxs" tushunchalarining farqli jihatlarini anglab olishadi; shaxsning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni qiyoslaydilar; rivojlanish yosh davrlari tasnifini o'rganadilar.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: talabalarda shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuviga doir bilimlarini tarkib toptirish.

Pedagogik vazifalar: "individ", "inson", "shaxs" tushunchalarining farqli jihatlarini ajratib ko'rsatish; shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq nazariyalarning mohiyatini tushuntirib berish; shaxsning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni tavsiflash; rivojlanish yosh davrlarini tasniflash va o'ziga xosliklarini ochib berish.

2. Ta'lim mazmunini tanlash olish va uning me'yoriy ta'minotini yaratish bilan bog'liq innovatsiyalar.

Ta'lim mazmunini tanlab olishda

quyidagi innovatsion g'oyalarga asoslanilmoqda: integratsiyalash (bir-biriga o'xshash fanlarni, bir-biriga yaqin bo'lgan mavzularni qo'shib o'qitish); standartlashtirish (yo'nalish va mutaxassislar bo'yicha asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishni amalga oshirishda oliy ta'lim muassasalari uchun yagona talablar majmuini belgilash); axborotlashtirish (talabalarni o'qitish jarayonida hisoblash texnikasi va axborot texnologiyalaridan ommaviy va keng foydalanish); individuallashtirish (ta'lim-tarbiya jarayonida talaba va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning hamma turlaridan foydalangan holda ularning individual xususiyatlarini hisobga olish va rivojlantirish); uzluksizlik (fanlar, o'quv kurslari va bir fan doirasida mavzular o'rtasida bog'lanishlar va aloqadorliklarni hisobga olish).

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv dasturlarining quyidagi turlaridan keng foydalaniladi:

1) ijtimoiy-rolli turdagi o'quv dasturlari. Bunday turdagi o'quv dasturlari talabalarining o'zlashtirishi uchun qulay pedagogik sharoit yaratishga yo'naltiriladi. Ularning aniqlovchilari turlicha bo'lishi mumkin, biroq asosiy maqsad talabani o'zlashtirishiga ko'maklashishdan iboratdir. Shuningdek, talabani insoniy, ijtimoiy munosabatlar doirasida rolli nuqtai nazarni o'zlashtirishi nazarda tutiladi. Bu talabani pedagogik sohaga oid bilimlarni o'zlashtirishiga ko'maklashadi. Bunday dasturlar yordamida pedagoglik kasbi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar shakllantiriladi.

2) talabani xatti-harakati va xulq-atvorini tartibga soluvchi o'quv dasturlari. Bunday dasturlar o'quv mavzularini imitatsion (o'xshatib) modellashtirishga

yo'naltirilgan bo'ladi. Bunday dasturlarda ko'zda tutiladigan asosiy maqsad va vazifalar o'quvchining turli muammoli vaziyatlarda qarorlar qabul qilishini ta'minlashda ifodalangan bo'ladi. Ular muammolar, vaziyatlarning modeli, ta'lim mazmuni, mashg'ulotlarning ssenariysini o'zida ifodalagan bo'lib, ushbu vaziyatlarni yechish uchun muayyan bilimlarni o'zlashtirish talab etiladi.

3) axborotli-kognitiv yo'nalishga ega o'quv dasturlari. Ushbu turdagi o'quv dasturi talaba bilan o'qituvchi orasida diologik muloqot, o'quvchilarning hayotiy vaziyatlarni o'zgartirishga qaratilgan o'zaro munosabatga kiritishlariga imkoniyat yaratadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish ehtiyojining kuchayayotganligi tufayli ham mamlakatimiz ta'lim tizimida bunday dasturlarni qo'llash zaruriyati vujudga kelmoqda.

4) modulli o'quv dasturlari. Modulli o'qitishga o'tish uchun, eng avvalo, maqsadga erishishni ta'minlaydigan kompleksli didaktik maqsad va modullar yig'indisidan iborat modulli dastur ishlab chiqish kerak. Buning uchun o'qituvchi kursning asosiy ilmiy g'oyalarini ajratib olishi kerak.

Masalan, pedagogika kursida qo'yidagi g'oyalar ajratib olinadi: pedagogika nazariyasi –pedagogikaning umumiy masalalari, ta'lim nazariyasi, ta'limning metodik asoslari, tarbiya nazariyasi, tarbiya turlari, tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, ta'lim tizimi menejmenti. Keyin shu g'oyalar asosida o'quv mazmunini muayyan bloklarda tuzib chiqish kerak. Bundan so'ng kompleks didaktik maqsadshakllanadi. Maqsadga asoslanib xarakterlar rejasi ishlab chiqiladi. Rejada aniq usullar, ijodiy

o'ylash, o'zini-o'zi nazorat qilish kabi o'quv elementlarini jamlagan modullar yaratiladi. O'quv elementlarini bilish ta'lim oluvchiga maxsus didaktik maqsadlarni ham, avtonom maqsadlarni ham egallashiga yordam beradi.

3. Ta'limni tashkil etish shakllari bilan bog'liq innovatsiyalar. Hozirgi vaqtda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etish bilan bog'liq quyidagi innovatsiyalardan keng foydalanilmoqda:

- 1) ma'ruza ta'lim texnologiyasi;
- 2) seminar va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish texnologiyasi;
- 3) mustaqil ta'limni tashkil etish texnologiyasi.

Ma'ruza mashg'ulotlarini tashkil etishda kirish, ma'lumotli, muammoli, vizual, anjuman-ma'ruza kabi ma'ruza turlaridan keng foydalaniladi. Professor-o'qituvchilar va talabalar bilan o'tkazilgan suhbatlar natijasidan ayniqsa, pedagogik fanlarni o'qitish jarayonida muammoli, vizual va anjuman ma'ruza turlaridan foydalanish samarali ekanligi ma'lum bo'lmoqda. Mazkur ma'ruza turlarining har biri uchun L.V.Golish tomonidan taklif etilgan metodika⁴ asosida alohida-alohida model va texnologik kartalar ishlab chiqilib, o'quv jarayonini algoritmlashtirish, qadamlar ketma-ketligini aniqlashtirish amalga oshiriladi.

Ta'lim texnologiyasi asosida o'tkaziladigan mashg'ulotlar an'anaviy pedagogik amaliyotdanqator xususiyatlariga ko'ra farq qiladi:

- mashg'ulotlar talabalarning o'quv maqsadlarini oydinlashtirishdan boshlanadi;
- ta'lim-tarbiya jarayoni oldindan qayd

4 Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. – Т.: ТДИУ, 2010.

etilgan natijaga mo'ljallab tashkil etiladi;

- har bir talaba o'z faoliyati xususiyatlariga mos keladigan sur'atda ishlaydi;

- jamoa a'zolarining har biri o'zlari erishgan natijadan tez-tez ogohlantirib turiladi; erishilgan natija ta'limning har bir bosqichida etalonga birlashtirib turiladi;

- natija talabalarning asosiy o'quv maqsadlariga ko'ra aniqlanadi;

- o'quv materialini to'liq o'zlashtirgan o'quvchi-talaba keyingi mavzuni o'rganishga o'tadi;

- etalondan past o'zlashtirgan talabalar uchun ta'lim o'xshash sharoitlarda takrorlanadi;

- talaba uchun o'qish-o'rganish harakatiga teng maqsadlarni amalga oshirishdan boshlanadi;

- talaba harakatga teng maqsadlardan oraliq maqsadga – bilimlarga, undan umumiy o'quv maqsadiga qarab boradi;

- harakatga teng maqsaddan umumiy o'quv maqsadiga qarab borish o'qish-o'rganishning siklligini ta'minlaydi;

- yakuniy (nazorat) baho o'quv kursi to'liq o'rganilgach chiqariladi.

Ma'ruza jarayonida o'tilgan materiallar asosida talabalarda bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish maqsadida seminarlarning faqat dokladli va dialogli turlaridan emas, balki pedagogika fanlari doktori, professor N.M.Egamberdiyeva tomonidan taklif etilgan seminar-illyustratsiya, seminar-refleksiya, seminar-fikrlar almashinuvi kabilardan ham keng foydalanilmoqda. Olima fanlararo modulli ta'lim texnologiyasi doirasida 2007-2009 yillar davomida pedagogik fanlarni o'qitish jarayonida mazkur seminar turlarini amaliyotga tatbiq etgan va ommalashtirgan. Jumladan, Amir Temurning shaxsi va

faoliyati masalasini o'rganish jarayonida seminar-illyustratsiya, seminar-refleksiya, "Intellektuallar kechasi" seminarlarini tashkil etish metodikasi ko'rsatib berilgan:

1. Seminar-illyustratsiya. Seminarni o'tkazish oldidan talabalarga "Amir Temur haqidagi bir nechta manbalar bilan tanishish topshirig'i berilgan. Seminarining boshida o'qib-o'rganilganlari asosida o'qiganlari va o'z fikrlariga tayanib, Amir Temur shaxsida namoyon bo'lgan sifatlarni namoyish etish so'ralgan. Talabalarning javoblari uchun quyidagi namuna keltirib o'tilgan.

4. Talabalarning o'quv faoliyatini tashkil etish bilan bog'liq innovatsiyalar. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida talabalarning o'quv faoliyatini tashkil etish bilan bog'liklikda individual, guruhli va jamoaviy ish shakllaridan foydalanishga keng e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, talabalarning guruhlarda ishlash ko'nikmasini shakllantirish orqali ularni pedagogik kasbiga tayyorlashga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, T.E.Djarlepsovning "Ijodiy guruhni qanday shakllantirish kerak?" nomli metodik qo'llanmasida pedagogik fanlarni o'qitish bilan bog'liqlikda talabalarni guruhlarda ishlash faoliyatini tashkil etish yo'llari ko'rsatib berilgan. Jumladan, "Ta'limiy muhit" mavzusidagi amaliy mashg'ulot ishlanmasida guruhli faoliyatni tashkil etishning quyidagi texnologiyasi yoritib berilgan:

Texnologiyaning "Tayyorlov bosqichi" alohida loyihalangan bo'lib, bir hafta avval talabalarga birinchi kursda o'qitilgan "Pedagogika tarixi" faniga doir materiallarni takrorlash, Yan Amos Komenskiy, Jon Lokk, Jon-Jak Russo va Yanush Korchaklarning pedagogik faoliyati bilan tanishish va konspekt qilib kelish topshirig'i berilgan.

Soʻngra talabalarni oltitadan toʻrtta kichik guruhga boʻlish koʻzla tutilgan.

Mashgʻulot toʻrt bosqichda amalga oshirilgan:

1-bosqich – kirish qism. Mazkur qismning samarali amalga oshirilishi uchun “Aqliy hujum” interfaol metodidan foydalanilgan.

2-bosqich – asosiy qism. Mazkur bosqichda toʻrtta kichik guruhga matnlar tarqatilgan. Bir guruh talabari uchun bir xil mazmundagi material taqdim etilgan. Soʻng talabalarga matn bilan individual ishlash, yaʼni matndagi har bir soʻz, atama va fikrni tahlil qilish topshirigʻi berilgan. Talabalar individual tarzda matn bilan tanishganlaridan soʻng ularning kichik guruhlarda hamkorlikda ishlashlari tashkil etilgan. Yaʼni ular birgalikda matn yuzasidan umumiy chiqish nutqini tayyorlashlari belgilab berilgan. Mazkur jarayonda munozara metodidan foydalanish yaxshi samara berishi alohida taʼkidlab oʻtilgan.

3-bosqich – harakatlarni rivojlantirish. Ushbu bosqichda professor-oʻqituvchi kichik guruhlarni qayta shakllantirish orqali har bir guruhning toʻrtta matn bilan tanishishlariga erishadi. Buning uchun “Bir-biriga oʻrgatish” interfaol metodidan foydalanilgan.

4-bosqich – egallangan bilimlarning taqdimoti. Mazkur bosqichda professor-oʻqituvchi talabalar bilan hamkorlikda markazda “taʼlimiy muhit” mavzusi, uning atrofidan asosiy mavzu mazmunini yoritib

beruvchi birinchi va ikkinchi darajali mavzular ajratib koʻrsatiladi. Talabalarning bilimlarini mustahkamlash maqsadida “Blits-oʻyin” interfaol metodidan foydalanish lozim ⁵.

Qiyosiy pedagogika fanlarini oʻqitish jarayonini bevosita kuzatish asosida kichik guruhlarda ishlashni tashkil etish orqali nafaqat talabalarning yangi bilimlarni oʻzlashtirishlari, amaliy koʻnikma va malakalar hosil qilishlari, balki ularning bilim, koʻnikma va malakalarini tashxis etish imkoniyatini yuzaga keltirish lozim, degan xulosaga keldik. Mavjud innovatsiyani takomillashtirish maqsadida “Kichik guruh – qayta aloqa” testini taklif etdik.

Maqsadi:

- talabalarning axborotni oʻzlashtirganlik darajasini nisbatan tez oʻlchash;

- taʼlim jarayonida talabalarning oʻzlarining ishtiroklari asosida oʻtilgan materialni oʻzlashtirilganligini nazorat qilishning taʼlimiy funksiyasini faollashtirish.

1. Oʻqituvchi savolni shakllantiradi.

2. Talabalar yozma javob yozishadi.

3. Oʻqituvchi ikkinchi savolni shakllantiradi, talabalar javob berishadi va xuddi shu tarzda besh, oʻn va undan ortiq savollar taqdim etiladi.

5 Джарлеспесов Т.Е. Как создать творческую группу? – Т.: «Fanvatehnologiyalar» нашриёти, 2011. – Б.15-29.

Talaba (ismi va familiyasi) – Men	Guruh	Etalon
1.		
2.		
3..... va boshqalar		

2 rasm: “Kichik guruh – qayta aloqa” testi

5. Mashg'ulotning keyingi bosqichida javoblar etaloni taqdim etiladi. Agar bu talabalar tomonidan materialni yaxshi eslab qolishga yordam bersa, javoblar etalonini yozma ravishda berish mumkin. Talabalar etalon bilan "Men" o'z javoblarini taqqoslab ko'rishadi va o'ziga nuldan beshgacha birlikda ball qo'yishadi. Keyin etalondagi javoblar bilan "guruh" ustunidagi javoblarni taqqoslaydi va yana o'ziga nuldan beshgacha birlikda ball qo'yadi.

6. Oxirida mustaqil javoblar ("Men" ustunidagi) va guruhda ish ("guruh" ustuni) uchun qo'yilgan ballar hisoblab chiqiladi. Nazoratning mazkur metodi o'tilgan material bo'yicha guruhdagi ta'limiy ishni faollashtirishga yordam beradi. Guruhda javoblarni tahlil qilishda alohida talabalarning javoblari korreksiyalanadi.

5. Ta'lim metodlari bilan bog'liq innovatsiyalar. Bugungi kunda pedagogik fanlarni o'qitishga qo'yilayotgan eng muhim talablardan biri – ta'limning interfaol metodlaridan foydalanishdir. Pedagogik fanlardan o'tkazilayotgan seminar mashg'ulotlari tahlili asosida eng samarali interfaol metodlar "Bir necha manbalardan foydalanib ma'ruza tayyorlash", "Yozma va og'zaki davra suhbat", "Erkin yozish", "Besh minutlik esse", "Asoslangan esse", "Chalkashtirilgan zanjirlar ketma-ketligi", "T-chizma", "Konseptual jadval", "Venn diagrammasi", "Xulosalash", "Ikki qismli kundaliklar", "Zanjir", "Blits-o'yin", "Charxpalak" kabilar degan xulosaga keldik. Mazkur interfaol metodlar orasida "Erkin yozish", "Besh minutlik esse", "Asoslangan esse", "Chalkashtirilgan zanjirlar ketma-ketligi", "Blits-o'yin"lardan barcha seminar mashg'ulotlarida foydalanish mumkinligi kuzatildi.

Dual ta'lim - ta'lim tashkilotida

o'qitishni korxonada (tashkilotda) ishlab chiqarish ta'limi va kasbiy amaliyotning majburiy davrlari bilan o'quvchilarni ish bilan ta'minlash va korxonada (tashkilot) ning teng javobgarligi bilan kompensatsiya to'lash bilan birlashtirgan o'qitish shakli.[3]

Nazariya va amaliyot uyg'unligi butun dunyoda talabga ega bo'lgan Germaniya dual ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. Yoshlar o'rtasidagi ishsizlikning pastligi - bu ko'pchilik mamlakatlarda kasb-hunar egallashdan oldin bo'lgan sof maktab ta'limidan farq qiladigan dual kasbiy ta'lim tizimining savobidir.

Dual ta'lim tizimi o'quvchilarning o'rganishi va ishlab chiqarishdagi kasbiy rivojlanishi o'rtasidagi yaqin munosabatlarni nazarda tutadi. Jamiyatning kerakli miqdordagi mutaxassislariga bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy talabi ularni tayyorlashning eng aniq miqdoriy va sifat ko'rsatkichlariga tenglashtiriladi.

Dual ta'lim tizimi – ixtisoslashgan ta'lim turi bo'lib, talaba nazariy bilimlarni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya'ni tashkilotda olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta'limining asosiy maqsadi ta'lim muassasasi va ish beruvchilarning sa'y-harakatlari amaliy mashg'ulotlarning asosiy omili sifatida birlashtirib, talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat.[4]

Germaniyada yoshlarning qariyb yarmi dual tizim bo'yicha o'rta maktabni tugatgandan so'ng davlat tomonidan tan olingan 326 ta kasbdan birini o'rganmoqda. Amaliy qism haftasiga 3-4 kun korxonada, 1-2 kun kasb-hunar maktabida nazariy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Dual kasbiy ta'lim, qoida tariqasida, ikki yoki uch yilga mo'ljallangan va haq to'lashni o'z ichiga

oladi. Germaniyada har yili 500 000 ga yaqin yangi stajyorlar kasbga kirishadi, ularning taxminan uchdan ikki qismi dual tizim bo'yicha.

Dual ta'lim tizimi - bu ta'lim muassasasida o'qitishning ishlab chiqarish faoliyati davrlari bilan uyg'unligini ta'minlaydigan ta'lim tizimi. Dual ta'lim tizimi ta'lim muassasasida o'qitishning ishlab chiqarish faoliyati davrlari bilan uyg'unligini ta'minlaydi. Ushbu tizimda o'qitish quyidagicha tuzilgan: kollej yoki boshqa kasb-hunar ta'limi muassasasida (umumiy ta'lim) muntazam mashg'ulotlar bilan parallel ravishda. Talabalar ma'lum bir korxonaga ishlash uchun boradilar va u yerda amaliy tajriba orttirishadi.

Dual ta'lim tizimi quyidagi bosqichlardan iborat:

- ta'lim muassasai va korxonalar o'rtasida shartnoma imzolash;
- kadrlar borasida ehtiyojlarni aniqlash;
- kadrlar tayyorlash yo'nalishini tashkil etish;
- mehnat bozorida talabga muvofiq o'quv dasturlarini yaratish va ularni doimiy ravishda yangilash;
- dual ta'limda tahsil olgan tayyor kadrlarning malakasini baholash.

Germaniyadagi bir qator ta'lim muassasalari dual kasbiy tayyorgarlikni targ'ib qiladi va uning sifatini ta'minlaydi. Shunday qilib, Savdo-sanoat palatalari ta'lim muassasalariga maslahat beradi va korxonalarining jihozlarini tekshiradi, shuningdek, imtihonlarni tashkil qiladi va o'tkazadi. Kasaba uyushmalari va ish beruvchilar birlashmalari amaliyot uchun to'lanadigan haq miqdorini kelishib oladilar, korxonada o'qitish standartlarini shakllantirishda ishtirok etadilar. Hukumat davlat kasb-hunar ta'limi tizimini

moliyalashtiradi va nazorat qiladi, ishsiz yoki kam ta'minlangan yoshlarga o'qish uchun munosib o'rin topishda yordam beradi.

Nazariy bilim va amaliy ish tajribasining uyg'unligi ko'plab kompaniyalarda katta talabga ega. Xalqaro miqyosda ham shunday bo'lmoqda. Hozirda ko'plab davlatlar Germaniyaning dual kasb-hunar ta'limi tizimini o'z ehtiyojlariga moslashtirmoqda. Ushbu yuqori talab tufayli Federal hukumat Kasbiy ta'lim va ta'lim Federal instituti (KTTFI) huzurida Kasbiy ta'lim va ta'lim sohasida xalqaro hamkorlik bo'yicha Germaniya buyrosini (GOVET) ochdi.

GOVET Germaniya dual kasbiy ta'lim tizimi bo'yicha barcha so'rovlarni qabul qiladi. 2019 yilning o'zida markazga xorijdan 239 ta murojaat kelib tushgan. [5] Germaniya Federal hukumati xalqaro hamkorlik doirasida hamkor-davlatlarni ularning kasbiy ta'lim tizimini rivojlantirishda qo'llab-quvvatlaydi va shu orqali yoshlarning kasb-hunar egallash imkoniyatlarini oshiradi. Ushbu asos 2013 yilda qabul qilingan va 2019 yilda davom etgan kasb-hunar ta'limi va kasb-hunar ta'limi sohasidagi xalqaro hamkorlik bo'yicha Federal hukumatning strategiyasi bilan belgilandi.

Dual ta'lim kontseptsiyasini yaxshiroq ifodalashda quyidagimaqsad, vazifa va tamoyillar asosiy o'rin egallaydi.

Maqsadlar:

- kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirish orqali takomillashtirish ishchilarni tayyorlash uchun samarali tuzilma;
- ta'lim tashkilotlarining o'quv dasturlariga zamonaviy metodlarni joriy etish va o'quv qurollari;

– uzluksiz kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish;

- xodimlarning kasbiy darajasini oshirish.

Vazifalar:

– kadrlar tayyorlash tizimining bozordagi talab tarkibiga nomuvofiqligini bartaraf etish

– tegishli kasb-hunar ta'limi muassasalarini tashkil etish, aholi hayotining barcha sohalari va mehnat bozori ehtiyojlari o'rganish.

– o'quv dasturlari mazmuni va tuzilishini o'zgartirish va sifat jihatidan yaxshilash

kadrlarni kasbiy tayyorlash, ularning yuqori professionallik va harakatchanligini ta'minlash.

- tegishli darajada ishlab chiqilgan kadrlar malakasini oshirishni tashkil etishda ilmiy, uslubiy va moddiy-texnik ta'minotlarni joriy etish.

Ta'lim tashkiloti va sanoatni birlashtirgan dual modelkorxonalar o'z faoliyatini bitta maqsadda amalga oshirishi kerak, u qo'shma, rejalashtirilgan foyda. Bu nafaqat har qanday maqsadning yagona maqsadiga ta'lim maydonini chetlab o'tmagan dbirkorlik faoliyati, balki uzoq muddatli o'zaro manfaatli hamkorlikni yo'lga qo'yishning asosiy omili yoki motivatsiya, shaffof bozor munosabatlarining asosi.

Davlat uchun dual ta'lim, birinchidan, yuqori samarali malakali kadrlar tayyorlash va ularni to'liqsiz ishga joylashtirish bo'lsa, ikkinchidan, iqtisodiy nuqtai nazardan bu ta'lim o'zini o'zi moliyalashtiradi. Yuqoridagi matnga asoslanib, dual ta'lim tizimining aniq ifodalangan afzalliklarini ta'kidlash kerak:

Birinchidan, mutaxassislarning amaliy mashg'ulotlari nafaqat ta'lim

tashkilotlarining ustaxonalari, laboratoriyalari va poligonlarida emas, balki korxonalarda amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, ta'lim dasturlarining mazmuni va tuzilishi ta'lim muassasasi va korxonalar o'rtasida kelishib olinadi, bu barcha tomonlarning talablarini qondirish imkonini beradi.

Uchinchidan, ta'lim muassasasi va korxonalar o'rtasida yaqin aloqalar rivojlanishi mumkin va rivojlanadi.

To'rtinchidan, mehnat jarayonida mehnat jarayoniga tez moslashish ehtimoli bor.

Beshinchidan, Ta'lim muassasasidagi nazariy faoliyatdan korxonadagi amaliy ishlarga doimiy o'zgarish ishlab chiqarish jarayoni katta darajada zarar ko'rmasa, o'rganish uchun eng yaxshi motivatsiya bo'lib xizmat qiladi.

Oltinchidan, kasb-hunarni aniqroq tushunishni, shuningdek, standartlashtirilgan tayyorgarlik darajasini kafolatlaydi.[6]

Bir qator iqtisodiy erkinliklar berilgan korxonalar talablari zamonaviy bozor iqtisodiyotining asosiy tamoyillari bilan belgilanadi, bu esadual ta'lim modelini yaratishda e'tiborga olinishi kerak.

Faoliyat turlari va shakllarini erkin tanlash bu bozorning asosiy tamoyilidir. U har qanday tadbirkorlik sub'ektining o'zi xohlaganini tanlash huquqini beradi, iqtisodiy faoliyatning hayotiy, foydali yoki afzal turi va shu faoliyatni qonun tomonidan ruxsat etilgan har qanday shaklda amalga oshirishni taminlaydi. Dual sheriklik barcha ishtirokchilarning moliyaviy qiziqisgi asosiga qurilishi kerak.

Dual ta'lim tizimi o'ziga xos kamchiliklari.

1. Korxonada motivatsiya bilan bir qatorda ta'lim darajasi ham yomonlashishi

mumkin.

2. Ta'lim tashkilotlarining o'quv dasturlari korxonada bajariladigan ishlarning mavsumiy ketma-ketligi tufayli har doim ham qo'llab-quvvatlanmaydi.

3. Ta'lim tashkiloti ba'zan talab qilinadigan korxonalar o'quv materiallarini taqdim etishga ulgurmaydi.

4. Korxonalarining ish o'rinlari yetishmasligi sababli yangi mutaxassislarni qabul qilishni istamasligi.

5. Ta'lim uchun moliyaviy resurslarning yetishmasligi tufayli korxonalar o'zlarini ishlab chiqarayotgan mahsulot narxini oshirish orqali daromad olishga majbur bo'lmoqda.

Modulli o'qitish texnologiyasini qo'llashning yana bir xususiyati shundan iboratki, talaba bir modulni o'zlashtirmasdan ikkinchisiga o'ta olmaydi. Bu esa ta'lim dasturining kafolatli o'zlashtirilishini ta'minlaydi. O'quv modullarini tuzishda ko'p hollarda ish beruvchilar ham jalb qilinadilar. Ular modulli ta'lim dasturlariga tanlov fanlarini kiritish bo'yicha o'z takliflarini beradi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, kredit-modul tizimi modul ko'rinishida shakllantirgan fan bloklarini to'liq o'zlashtirish orqali kreditlar yig'ib borishga asoslangan tizim.

Kredit-modul tizimida o'qituvchining yagona bilim manbasi sifatidagi roli kamayadi, talaba o'quv jarayoni markaziga ko'chadi. Ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarda yangi ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, talabalarning mustaqil ravishda bilim olish madaniyatini shakllantirish masalalari dolzarb bo'ladi. Darslar sifatini oshirish talabi zamonaviy

uslublardan foydalanishga ehtiyojni oshiradi.

Bolonya kelishuvi ta'lim tizimining ijobiy xususiyatlaridan biri undagi binar va Vebinar darslarning mavjudligidir.

Binar dars deganda muayyan mavzuning ikki o'qituvchi yoki o'qituvchi va bir amaliy soha vakili tomonidan hamkorlikda o'tilishi tushuniladi. Bunda dars beruvchilar nafaqat o'zaro, balki auditoriya bilan ham muloqatda bo'lib, mavzuning har tomonlama ko'rib chiqilishiga imkon yaratiladi. Binar darslar muqobil fikrlarning bayon etilishi, baxs-munozara yuritishning odobi shakllanishi, ma'lumotni faolroq qabul qilishga yo'l ochishi nuqtai nazaridan samarali pedagogik uslubdir.

Vebinar esa dars, maslahat, suhbat, taqdimot jarayonlarining internet orqali onlayn ravishda o'tkazilishidir. Uning asosiy xususiyati interfaollik bo'lib real vaqt rejimida o'zaro ma'lumot almashish, uni tahlil qilish va qayta ishlash mumkin.

Xulosa

Ma'lumki, vebinarlar jaxon ta'lim tizimida jumladan O'zbekistonda ham keng tarqalgan bo'lib, masalan hozirgi paytda Buxoro davlat universitetida xorijlik hamkorlar bilan ko'pgina onlayn darslar aynan vebinar shaklida o'tkazilmoqda. Jahon reytinglarida yuqori o'rinlarda turuvchi Paduya universiteti (Italiya), Valensiya politexnika universiteti (Ispaniya), Xalt biznes maktabi (Buyuk Britaniya), Vatel mehmonxona va turizm biznes maktabi (Fransiya) hamda boshqa ko'plab oliy ta'lim muassasalari, shuningdek, Yaponiya Turizm kengashi, "Content Capital" (Malaziya) kabi tashkilotlar bilan vebinarlar doimiy ravishda yo'lga qo'yilgan".

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kundagi bozor iqtisodiyoti jadal

suratlarda rivojlanib bormoqda va talab hamda taklif ning turli tumanligi bilan bir qatorda sifat darajasi ham o'zgarib bormoqda, dual ta'lim tizimi nafaqat o'rta

maxsus ta'lim tizimi balki, oliy o'quv yurtlarida ham yo'lga qo'yilishi bugungi kundagi ta'lim jarayonidagi innovatsion yondoshuv hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турғунов С.Т., Мақсудова Л.А. Умумий ўрта таълим муассасаларида педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқаришда инновациялар. // ж. Мактаб ва ҳаёт. – Т., 2009. - №1. – Б.7.
2. Хомерики О.Г. Системное управление инновационным процессом в общеобразовательной школе: дисс. ... канд.пед.наук. – М., 1996.
3. Поташник М.М., Лазарев В.С. Управление развитием школы. – М.: Новая школа, 1995.
4. Джарлеспесов Т.Е. Как создать творческую группу? –Т.: «Fanvatehnologiyalar» нашриёти, 2011. – Б.15-29.
5. Ne'matjonova Y.O'. Prospects of the dual education system in the process of international pedagogical teaching//EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal. Volume:8|Issue:2|February 2022| Journal DOI: 10.36713/epra2013|SJIF Impact Factor 2021: 8.047|ISI Value: 1.188/B.120-122.
6. Ne'matjonova Y.O'. Yaponiya oliy o'qish muassasalarining ta'sis turi va soni. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish: muammolar va rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumanining maqolalar to'plami. Termiz.2022, B.322-325.
7. Ne'matjonova Y.O'. Dual ta'lim tizimining germaniya ta'limi rivojidagi tutgan o'rni. Yutuq va kamchiliklari. "Muhandislik-texnologiya fan sohasidagi muammolar: Yechim va takliflar" mavzusidagi professor-o'qituvchilari va talabalarining ilmiy izlanishlari natijalariga bag'ishlangan I-ilmiy-texnik anjuman materiallar. Termiz.2022. B. 226-227.
8. Неъматжанова Юлдуз Ўткир қизи. "Рол Финской системы образования в международной практике". Научные революции: сущность и рол в развитии науки и техники. Международной научно-практической конференции. УДК: 378.(02)3.231.3./-1 мая 2022 г., г. Челябинск. С112-115.
9. Ne'matjonova Y.O', Ishqobilova J.S., Tursunov O.T. Theoretical and didactic bases of distance learning in Japanese and education. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)/Volume 12, Issue 4, June 2021:1439-1449.

MONTESSORI USULINING DUNYO BO'YLAB KENGAYISHI JARAYONLARI

BOBOQULOVA NAZOKAT YUSUFOVNA

Termiz davlat universiteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mariya Montessori usuli uning ish olib jarayoni, dastlabki maktablarning paydo bo'lishi va ushbu metodning dunyo bo'ylab tarqalish bosqichlari yoritiladi. Montessori metodining bolalarni rivojlantirishdagi ahamiyati, afzalliklari, kamchiliklari, yutuqlari haqida so'z boradi. Yana shuni ta'kidlash lozimki bu maqola umumiy havolalar ro'yxatini o'z ichiga oladi, ammo unda yetarli darajada mos keladigan iqtiboslar yo'q. Iltimos, aniqroq iqtiboslar kiritish orqali ushbu maqolani yaxshilashga yordam bering. Montessori ta'lim usuli - bu rasmiy o'qitish usullaridan ko'ra bolalarning tabiiy qiziqishlari va faoliyatini o'z ichiga olgan ta'lim usuli. Montessori sinfida amaliy o'rganish va real dunyo ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.¹ Bu mustaqillikka urg'u beradi va u bolalarni tabiiy ravishda bilimga ishtiyoqli va yetarlicha qo'llab-quvvatlovchi va yaxshi tayyorlangan o'quv muhitida o'rganishni boshlashga qodir deb hisoblaydi. Bu baholar va testlar kabi ba'zi an'anaviy yutuqlar ko'rsatkichlarini rad etadi.

Kalit so'zlar: Montessori, o'quv muhiti, metod, ta'lim usuli, dastlabki maktablar

1 "What are phonograms and how they are taught to children". The Montessorian wordpress. 2011-05-22. Archived from the original on 2014-03-26. Retrieved 26 March 2014.

KIRISH

Usul 20-asrning boshlarida italiyalik shifokor Mariya Montessori tomonidan boshlangan bo'lib, u o'z nazariyalarini o'z shogirdlari bilan ilmiy tajribalar orqali ishlab chiqdi; Bu usul dunyoning ko'p joylarida davlat va xususiy maktablarda qo'llanilgan.¹

² Savdo belgisi bo'lmagan "Montessori" nomi ostida bir qator amaliyotlar mavjud. Ommabop elementlarga aralash yoshdagi sinflar, talabalar erkinligi (jumladan, ularning faoliyati tanlovi), uzluksiz ish vaqtining uzoq bloklari, maxsus tayyorlangan o'qituvchilar va tayyorlangan muhit kiradi. Montessori

usuliga oid ilmiy tadqiqotlar asosan ijobiy³ bo'lib, 2017 yildagi ko'rib chiqishda uning samaradorligi uchun "keng dalillar" mavjudligini ta'kidlagan.⁴

Mariya Montessori tibbiy ta'limdan so'ng 1897 yilda o'zining ta'lim falsafasi va usullarini ishlab chiqishni boshladi, Rim universitetida pedagogika kurslarida qatnashdi va ta'lim nazariyasini o'rgandi.⁵ O'qituvchi bilan maktabda o'qiyotganda

3 Benyamin, Chaya (2021-08-13). "Montessori: An Effective Learning Approach or a Matter of Faith?". theperspective.com/. Retrieved 2021-08-29.

4 Marshall, Chloë (December 2017). "Montessori education: a review of the evidence base". npj Science of Learning. 2 (1): 11. Bibcode:2017npjSL...2...11M. doi:10.1038/s41539-017-0012-7. ISSN 2056-7936. PMC 6161506. PMID 30631457

5 Jump up to:a b Kramer, Rita (1976). Maria Montessori. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0-201-09227-1.

1 Jump up to:a b "Introduction to Montessori Method". American Montessori Society. Archived from the original on 2019-02-10. Retrieved 2017-08-29.

2 Meinke, Hannah (11 April 2019). "Exploring the Pros and Cons of Montessori Education". Archived from the original on 16 February 2015. Retrieved 24 October 2020

Rimning ruhiy kasalxonalariga tashrif buyurganida, Montessori kuzatdi. qamoqqa olingan bolalar atrof-muhitdan ko'proq rag'batlantirishga muhtoj edi.⁶ 1907 yilda u Rimdagi ko'p qavatli binoda o'zining birinchi sinf xonasini, Casa dei Bambini yoki Bolalar uyini ochdi.⁷ Boshidanoq Montessori o'z ishini bolalarni kuzatish va atrof-muhit, materiallar bilan tajribalar o'tkazishga asosladi, va ular uchun mavjud darslar. U o'z ishini tez-tez "ilmiy pedagogika" deb atagan. 1901 yilda Mariya Montessori taniqli ta'lim islohotchilari Elis va Leopoldo Franchetti bilan uchrashdi.⁸ Mariya Montessori o'qituvchilar uchun birinchi kursini o'tkazish va Città di Castello shahridagi Franchettilarning uyi bo'lgan Villa Monteskada "Casa dei Bambini" ni tashkil etishga taklif qilindi. Montessori Franchettilar bilan ikki yil yashadi va Elis Franchetti bilan birgalikda metodologiyasini takomillashtirdi. 1909 yilda u o'z nazariyalarini *Il metodo della pedagogia Science* (keyinchalik ingliz tiliga 1912 yilda Montessori usuli deb tarjima qilingan) kitobida hujjatlashtirdi. Franchetti baronlari kitobning nashr etilishini moliyalashtirdilar va metodologiya "Franchetti-Montessori usuli" deb nomlandi. Montessori ta'limi 1912 yilga kelib Qo'shma Shtatlarga tarqaldi va ta'lim va ommabop nashrlarda keng tanildi. 1913 yilda Narcissa Koks Vanderlip va Frenk A. Vanderlip AQShdagi birinchi Montessori maktabi bo'lgan Skarboro maktabiga asos

solishdi.^{9,10} Biroq, Montessori va Amerika ta'lim muassasasi o'rtasida ziddiyat yuzaga keldi. 1914-yilgi "Montessori tizimi" nomli ta'lim o'qituvchisi Uilyam Xerd Kilpatrik tomonidan ko'rib chiqilgan tanqidiy risolasi Montessori g'oyalari tarqalishini cheklab qo'ydi va 1914-yildan keyin ular sustlashdi. Montessori ta'limi 1960-yilda Qo'shma Shtatlarga qaytdi va shundan beri u yerdagi minglab maktablarga tarqaldi. Montessori hayoti davomida o'z ishini kengaytirishda davom etdi, tug'ilishdan 24 yoshgacha bo'lgan psixologik rivojlanishning keng qamrovli modelini, shuningdek, 0 yoshdan 3 yoshgacha, 3 yoshdan 6 yoshgacha va 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun ta'lim yondashuvlarini ishlab chiqdi. Mariya Montessori 1897 yilda o'zining ta'lim falsafasi va usullarini ishlab chiqishni boshladi, Rim universitetida pedagogika kurslarida qatnashdi va ta'lim nazariyasini o'rgandi.¹¹ O'qituvchi bilan maktabda o'qiyotganida Rimning ruhiy kasalxonalariga tashrif buyurganida,

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Chaqaloqlar va bolalar uchun dasturlar Uch yoshgacha bo'lgan bolalar uchun Montessori sinflari bir nechta toifalarga bo'linadi, ularda bir qator atamalar qo'llaniladi. Nido, italyancha "uya" degan ma'noni anglatadi, ikki oylikdan 14 oygacha bo'lgan yoki bola ishonch bilan

6 "Biography of Dr Maria Montessori". Association Montessori Internationale. Archived from the original on 2019-04-14. Retrieved 2019-04-14.

7 Jump up to: a b Kramer, Rita (1976). *Maria Montessori*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0-201-09227-1.

8 "ADHER - HERITAGE ADOPTED FOR EDUCATION in Italy - Villa Montesca". www.adher.mii.lt. Retrieved 2021-09-21.

9 "Narcissa Cox Vanderlip (1879–1966)". [.gwu.edu](http://www.gwu.edu). Archived from the original on 2020-06-21. Retrieved 2018-12-31.

10 Cheever, Mary (1990). *The Changing Landscape: A History of Briarcliff Manor-Scarborough*. West Kennebunk, Maine: Phoenix Publishing. ISBN 978-0-914659-49-5. OCLC 22274920.

11 Jump up to: a b Kramer, Rita (1976). *Maria Montessori*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0-201-09227-1

yurganida kam sonli bolalarga xizmat qiladi. "Yosh bolalar hamjamiyati" bir yoshdan 2+1/2 yoki 3 yoshgacha bo'lgan ko'proq bolalarga xizmat ko'rsatadi. Ikkala muhit ham bolalarning o'lchami va qobiliyatiga mos keladigan materiallar va tadbirlarga, harakatni rivojlantirish imkoniyatlariga va mustaqillikni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatga urg'u beradi. Odatda hojatxonada mustaqillikning rivojlanishi ham ta'kidlanadi. Ba'zi maktablarda ota-onalar o'zlarining juda yosh bolalari bilan qatnashadigan "Ota-ona-

chaqaloq" darslarini ham taklif qilishadi.¹²

2+1/2 yoki 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun Montessori sinf xonalari ko'pincha Montessori birinchi maktabi, 1906 yilda Rimdagi Casa dei Bambini maktabidan keyin Bolalar uylari deb ataladi. Oddiy sinfda 20 dan 30 gacha aralash yoshdagi bolalarga

12 "The Montessori Infant-Toddler Program". North American Montessori Teachers Association. Archived from the original on 2020-02-20. Retrieved 2011-04-25.

Moskvadagi White Pine Montessori maktabi, Aydaho, AQSh

Maktabgacha va bolalar bog'chasi

xizmat ko'rsatadi. to'liq o'qitilgan etakchi o'qituvchi va yordamchilar bilan ta'minlangan. Sinf xonalari, odatda, bolalar o'lchamidagi stol va stullar bilan yakka tartibda yoki kichik guruhlarda, xona bo'ylab bolalar balandligidagi javonlarda sinf materiallari bilan jihozlangan. Faoliyatlarning ko'p qismi dastlab o'qituvchi tomonidan taqdim etiladi, shundan so'ng ular qiziqishlarga ko'ra bolalar tomonidan ko'proq yoki kamroq erkin tanlanishi mumkin. Montessori sinfidagi o'qituvchining roli har bir bolaga o'z ta'lim yo'lini yaratishga imkon berish orqali o'quvchilarga individual rahbarlik qilish va maslahat berishdir. Sinf materiallari, odatda, quyish va qoshiq qilish, yuvish, stollarni tozalash va supurish kabi amaliy ko'nikmalarni

o'z ichiga oladi. Shuningdek, his-tuyg'ularni rivojlantirish uchun materiallar, matematik materiallar, til materiallari, musiqa, san'at va madaniy materiallar, jumladan, "cho'kish va suzish", Magnit va magnit bo'lmagan, sham va havo kabi ko'proq ilmiy asoslangan faoliyat¹³. Bolalar uylaridagi mashg'ulotlar, odatda, tushunchalarni o'rgatish uchun amaliy, teginish materiallaridir. Masalan, yozishni o'rgatish uchun o'quvchilar zımpara harflaridan foydalanadilar. Bu zımpara qog'ozidan harflarni kesib, ularni yog'och

13 "The Montessori Preschool Program". North American Montessori Teachers Association. Archived from the original on 2011-07-25. Retrieved 2011-04-25.

bloklarga joylashtirish orqali yaratilgan harflardir. Keyin bolalar har bir harfning shakli va tovushini o'rganish uchun bu harflarni barmoqlari bilan kuzatib boradilar. Yana bir misol - matematik tushunchalarni, xususan, ko'paytirishni o'rgatish uchun boncuk zanjirlaridan foydalanish. Xususan, 10 ning ko'paytmalari uchun bitta birlikni ifodalovchi bitta boncuk, 1×10 ni ifodalovchi birlashtirilgan o'nta boncukdan iborat chiziq, so'ngra 10×10 ni ifodalash uchun 10 ta chiziqni bir-biriga moslashtirish natijasida hosil qilingan tekis shakl va kub yaratilgan. $10 \times 10 \times 10$ ni ifodalash uchun kvartiralarning 10 tasini bir-biriga moslashtirish orqali. Ushbu materiallar keyingi yillarda ko'p narsa qurilgan asosiy tushunchalarni aniq tushunishga yordam beradi

2017 yilda Montessori ta'limi bo'yicha tadqiqotlarni baholash bo'yicha o'tkazilgan sharhda aytilishicha, Montessori usulining ba'zi elementlari (masalan, boy til kontekstiga kiritilgan fonetik yondashuv orqali erta savodxonlikni o'rgatish, matematika ta'limi uchun hissiy asosni ta'minlash) samarali ekanligi haqida keng dalillar mavjud. tadqiqotlar bir qancha metodologik cheklovlarga ega. Shu bilan birga, bolalar asl tamoyillarga sodiq qolgan Montessori ta'limidan kognitiv va ijtimoiy foyda olishlari mumkinligi haqida ba'zi dalillar mavjud bo'lsa-da, Montessori ta'limining zamonaviy moslashtirilgan shakllari unchalik samarali emasligi aniq emas.¹⁴ Lillard (2017) shuningdek, Montessori ta'limi natijalari bo'yicha tadqiqotlarni ko'rib chiqadi.¹⁵

14 Marshall, Chloë (27 October 2017). "Montessori education: a review of the evidence base". *npj Science of Learning*. 2 (1): 11. Bibcode:2017npjSL...2...11M. doi:10.1038/s41539-017-0012-7. PMC 6161506. PMID 30631457.

15 Lillard, Angeline (2017). *Montessori: The Science Behind the Genius*. New York, New York: Oxford University Press. pp. 351–376. ISBN 978-0-19-998152-6

1975 yilda "Bola rivojlanishini tadqiq qilish jamiyati monografiyalari" jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, har yili to'rt yil davomida Montessori dasturi bo'yicha maktabgacha yoshdagi bolalardan 2-sinfgacha bo'lgan bolalar Stenford-Binet razvedka shkalasi bo'yicha o'rtacha ballga ega bo'lganlar. DARCEE yoki an'anaviy dasturlar.¹⁶ 1981 yilda "Young Children" jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Montessori dasturlari batafsil baholangan deb hisoblanmasa-da, ular ma'lum sohalarida boshqa dasturlarga teng yoki undan yaxshi natijalarga erishgan. ¹⁷2006 yilda "Science" jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, "qat'iy amalga oshirilganda, Montessori ta'limi boshqa turdagi maktablar bilan teng yoki undan yuqori bo'lgan ijtimoiy va akademik ko'nikmalarni rivojlantiradi".¹⁸ Milwaukee davlat maktablarida olib borilgan yana bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, 3-11 yoshda Montessori bilan shug'ullangan bolalar bir necha yil o'tgach, matematika va fan bo'yicha o'rta maktabdagi sinfdoshlaridan ustunroq bo'lishdi; barcha dasturlar baholandi.¹⁹ Ba'zi tadqiqotlar Montessori sinfidagi bolalar uchun ijobiy natijalarni topmadi. Misol uchun, 2005 yilda Buffalo

16 ^ Miller, L; Dyer, J (1975). "Four preschool programs: Their dimensions and effects". *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 162 (5/6): 116. JSTOR 1165878.

17 Chaitin-McNichols, John (July 1981). "The Effects of Montessori School Experience". *Young Children*. 36 (5): 49–66. JSTOR 42642922

18 Lillard, Angeline; Else-Quest, Nicole (29 September 2006). "Evaluating Montessori Education" (PDF). *Science*. 313 (5795): 1893–4. doi:10.1126/science.1132362. PMID 17008512. S2CID 142770278. Archived (PDF) from the original on 12 August 2017. Retrieved 9 October 2023.

19 Borman, 2003, Review of Education Research

shtatidagi Montessori magnit maktabida o'tkazilgan tadqiqot "Montessori maktabiga yozilish yuqori akademik muvaffaqiyat bilan bog'liq degan gipotezani tasdiqlay olmadi".²⁰ Bolalar Montessori materiallari bilan qo'shimcha vaqt o'tkazgan Montessori sinflarining natijalarini, Montessori materiallari bilan standart vaqtni ("klassik Montessori") yoki materiallar bilan umuman vaqt o'tkazmaganligini (ular an'anaviy sinflarda bo'lgani uchun) aniq taqqoslaganda, Lillard (2012) klassik Montessori bolalar uchun eng yaxshi natijalarni topdi.²¹ 2017-yilda The Hechinger Report tomonidan chop etilgan tadqiqotda aytilishicha, moliyaviy ahvolga qaramay, Montessori maktablaridagi o'quvchilar akademik testlarda Montessori maktablariga bormagan bir xil iqtisodiy sinflardagi tengdoshlariga qaraganda yuqori ball olgan.²² Savdo belgisi va brending 1967 yilda AQSH Patent va savdo belgilari bo'yicha idorasi "Montessori atamasi umumiy va/yoki tavsiflovchi ma'noga ega" degan qarorga keldi.²³ Ko'pgina Montessori himoyachilarining fikriga ko'ra, tovar belgisini himoya qilishning yo'qligi, ba'zi maktablarning Montessorian tamoyillariga rioya qilmasdan ushbu atamani

qo'llashi sababli, jamoatchilik tomonidan usul haqida noto'g'ri tushunchalarga olib keldi.²⁴ Filippinda Ta'lim Departamenti (DepED) ta'lim muassasalari o'zlarini "xalqaro maktablar" sifatida ko'rsatishi kabi "Montessori" atamasini noto'g'ri ishlatadigan xususiy maktablarning ko'payishini qayd etdi.²⁵ Ta'lim, Madaniyat va Sport Departamentining (DECS; hozirda DepED) 1997 yil iyun oyida chiqarilgan 65-sonli buyrug'iga ko'ra, ta'lim bo'limi Qimmatli qog'ozlar va birja komissiyasi bilan birgalikda maktablarga "Montessori" atamasidan faqat ular tomonidan belgilangan ko'rsatmalarga javob bergan taqdirdagina foydalanishga ruxsat beradi.

MULOHAZA VA NATIJALAR

Psixologiya Montessori 1957 yilda uning o'g'li va hamkori Mario Montessori "inson tendentsiyalari" deb belgilagan inson psixologiyasining o'ziga xos elementlarini idrok etdi. Aniq ro'yxat haqida ba'zi munozaralar mavjud, ammo quyidagilar aniq belgilangan. Abstraktsiya Faoliyat Aloqa Aniqlik Qidiruv Manipulyatsiya (atrof-muhit) Buyurtma Orientatsiya Takrorlash O'z-o'zini mukammal qilish Ish (shuningdek, "maqsadli faoliyat" sifatida tavsiflanadi) Rivojlanishning "samolyotlari" Montessori inson rivojlanishida tug'ilishdan 6 yoshgacha, 6 yoshdan 12 yoshgacha, 12 yoshdan 18 yoshgacha va 18 yoshdan 24 yoshgacha bo'lgan to'rtta alohida davrni yoki "samolyotlarni" kuzatdi. U turli xususiyatlarni, o'rganish usullarini va rivojlanish imperativlarini faol ko'rdi. bu tekisliklarning har birida va har

20 ^ Lopata, Christopher; Wallace, Nancy V.; Finn, Kristin V. (31 March 2005). "Comparison of Academic Achievement Between Montessori and Traditional Education Programs". *Journal of Research in Childhood Education*. 20 (1): 5–13. doi:10.1080/02568540509594546. S2CID 17291472

21 Lillard, Angeline S. (June 2012). "Preschool children's development in classic Montessori, supplemented Montessori, and conventional programs". *Journal of School Psychology*. 50 (3): 379–401. doi:10.1016/j.jsp.2012.01.001. PMID 22656079. S2CID 6211892.

22 Barshay, Jill (January 2, 2018). "Studies Shed Light on Merits of Montessori Education". *US News*.

23 American Montessori Society, Inc. v. Association Montessori Internationale, 155 U.S.P.Q. 591, 592 (1967)

24 Rosen, Barbara (9 February 1998). "The Many Faces of Montessori (Published 1998)". *The New York Times*. Archived from the original on 17 May 2021. Retrieved 2 January 2021

25 Esplanada, Jerry (11 March 2009). "How many are really 'international schools?'". *Philippine Daily Inquirer*. Archived from the original on 5 October 2013.

bir davrga xos ta'lim yondashuvlarini talab qildi. Birinchi tekislik tug'ilishdan taxminan olti yoshga qadar davom etadi. Bu davrda Montessori bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishining ajoyib bosqichidan o'tishini kuzatdi. Birinchi tekislikdagi bola aniq, hissiy tadqiqotchi va psixologik o'zini o'zi qurish va funktsional mustaqillikni shakllantirishning rivojlanish ishlari bilan shug'ullanadigan o'quvchi sifatida ko'riladi. Montessori bu ishni tushuntirish uchun bir nechta tushunchalarni kiritdi, jumladan, singdiruvchi aql, sezgir davrlar va normalizatsiya.

Montessori yosh bolaning xulq-atvorini o'z atrof-muhitining hissiy stimullarini, shu jumladan hislar, til, madaniyatdan olingan ma'lumotlarni o'zlashtirib olish va "yutuvchi aql" atamasi bilan tushunchalar rivojlanishini tasvirlab berdi. Uning fikricha, bu kuch birinchi samolyotga xos bo'lib, bola olti yoshga yaqinlashganda u so'nib ketadi.²⁶ Montessori, shuningdek, "sezgir davrlar" deb nomlangan ushbu davrda ma'lum stimullarga alohida sezgirlik davrlarini kuzatdi va kashf etdi. Montessori ta'limida sinf muhiti ushbu davrlarga javob beradi, har bir yosh bolada davrlar faol bo'lganda, tegishli materiallar va tadbirlar mavjud. U quyidagi davrlarni va ularning davomiyligini aniqladi. Tilni o'zlashtirish - tug'ilishdan 6 yoshgacha Kichik narsalarga qiziqish - taxminan 18 oydan 3 yoshgacha Buyurtma - taxminan 1 yoshdan 3 yoshgacha Tug'ilgandan 4 yoshgacha bo'lgan sezgi nozikligi Ijtimoiy xulq-atvor - taxminan 2+1/2 yoshdan 4 yoshgacha Nihoyat, Montessori uch yoshdan olti yoshgacha bo'lgan bolalarda "normalizatsiya" deb atagan psixologik holatni kuzatdi.²⁷ Normallashtirish

bolaning rivojlanish ehtiyojlariga xizmat qiladigan faoliyatga diqqatni jamlash va diqqatni jamlashdan kelib chiqadi va diqqatni jamlash qobiliyati bilan bir qatorda "o'z-o'zidan intizom, uzluksiz va baxtli mehnat, ijtimoiy yordam va boshqalarga hamdardlik hissi" bilan tavsiflanadi. Rivojlanishning ikkinchi tekisligi taxminan olti yoshdan o'n ikki yoshgacha davom etadi. Bu davrda Montessori bolalardagi jismoniy va psixologik o'zgarishlarni kuzatdi va u ushbu yangi xususiyatlarga javob berish uchun sinf muhiti, darslar va materiallarni ishlab chiqdi. Jismoniy jihatdan, u samolyot boshida sut tishlarining yo'qolishi va oyoqlari va tanasining cho'zilishi va undan keyin bir xil o'sish davrini kuzatdi. Psixologik jihatdan u "poda instinkti" yoki guruhlarda ishlash va ijtimoiylashish tendentsiyasini, shuningdek, aql va tasavvur kuchlarini kuzatdi. Rivojlanish nuqtai nazaridan, u ikkinchi darajali bolaning ishi intellektual mustaqillikni, axloqiy tuyg'uni va ijtimoiy tashkilotni shakllantirishdir. Rivojlanishning uchinchi tekisligi taxminan o'n ikki yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan o'smirlik davrini o'z ichiga oladi. Montessori uchinchi tekislikni balog'at va o'smirlik davridagi jismoniy o'zgarishlar bilan bir qatorda psixologik o'zgarishlar bilan ham tavsifladi. U bu yoshdagi psixologik beqarorlik va konsentratsiyadagi qiyinchiliklarni, shuningdek, ijodiy tendentsiyalarni va "adolat tuyg'usi va shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usini" rivojlantirishni ta'kidladi. U "valorizatsiya" atamasini o'smirlarning o'z qadr-qimmatini tashqi tomondan baholashga intilishlarini tasvirlash uchun ishlatgan. Rivojlanish nuqtai nazaridan Montessori uchinchi tekis bolaning ishi jamiyatda kattalar o'zini qurishdir, deb hisoblagan. Rivojlanishning to'rtinchi tekisligi taxminan o'n sakkiz yoshdan yigirma to'rt yoshgacha davom etadi. Montessori bu davr haqida nisbatan kam yozgan va yosh

26 Jump up to: a b Montessori, Maria (1967). *The Absorbent Mind*. New York: Delta. p. 207. ISBN 978-0-440-55056-3

27 "The Process of Normalization Archived 2017-02-02 at the Wayback Machine." North American Montessori Teacher's Association.

ВОДОСБЕРЕГАЮЩИЙ ПОЛИВ - ЭТО ВАЖНАЯ МЕРА ДЛЯ УМЕНЬШЕНИЯ ЗАСОЛЕННОСТИ ЗЕМЕЛЬ (ДЛЯ МАГИСТРОВ БИОЛОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ)

Д.Г. АХМЕДЖОНОВ

Чирчикский государственный педагогический университет

Аннотация. В данной статье предлагается новый способ снижения подъема солей в почвах при поливах хлопчатника водосберегающими приемами, с применением экрана из полимер - полимерного комплекса (ППК), закладываемый на глубине почвы.

Ключевые слова: хлопчатник, водосбережение, полимер, полив, засоленность.

Введение. В Республике Узбекистан имеются большие площади засоленных почв, вызванных, главным образом, вторичным засолением при высоком уровне грунтовых вод в результате расточительного орошения при недостаточном дренаже.

Сырдарьинская область Республики Узбекистан расположена на левобережье реки Сырдарья и включает в себя часть ирригационной зоны Голодной степи, где создана технически совершенная ирригационная и дренажная сеть. Но в некоторых маргинальных хозяйствах все же подается избыточное количество поливной воды. Это создает инфильтрацию в нижние горизонты почвы большого объема воды с солью и поддерживает высокий уровень грунтовых вод, что не является фактором, способствующим снижению засоленности.

Следует отметить, что по данным проведенных исследований [1] установлено, что внедрение водосберегающих технологий орошения позволит сэкономить примерно 10% воды при дискретной (часовой) подаче воды в борозды и 20% при бороздковом поливе. Если реализовать водосберегающие технологии за счет сочетания различных методов, то

эффект водосбережения может увеличиться еще больше, предотвратить повышение уровня грунтовых вод, тем самым уменьшив подъем солей из нижних горизонтов почвы в верхние слои. Отсюда следует, что водосберегающее орошение является важной мерой по снижению засоленности и нормализации землепользования.

Методика и техническая часть исследования. Использование полимер-полимерного комплекса на основе карбоксиметилцеллюлозы и карбамидоформальдегидной смолы (КМЦ-КФС) в сельском и водном хозяйстве является актуальным, поскольку поликомплексы имеют важные преимущества перед любыми известными полимерами благодаря высокой фиксирующей способности. [2]

При проведении исследований по методу водосбережения орошения хлопчатника с использованием ППК для создания экранов решающее значение имеет поликомплексная зависимость от водопроницаемости.

Водопроницаемость пленок (экранов) ППК исследовали по расходу воды через них, а коэффициент водопроницаемости рассчитывали по формуле:

$$k = \frac{V}{9,81PS_t}; \frac{sm}{sec} \quad (1),$$

где V – объем расхода воды, см³; S – площадь поверхности образца пленки в см²; t – время, сек; P – приложенное давление, кг/см².

Для приготовления раствора ППК используется агрегат, который применяется в животноводстве, для приготовления тонкодисперсных эмульсий и создания внутриэкранный сита ППК производятся на специальной установке, разработанной при участии автора дан-

ной работы [2,3].

Агрегат для создания подпахотного экрана ППК (рисунок) состоит из плужного навесного устройства, навесного на пропашном тракторе. К нижней части каждого отвала плужного устройства приварены трубки диаметром 15 – 20 мм, к которым прикреплены два опрыскивателя. Водный раствор подается в ППК по этим трубкам через шланги высокого давления, которые подключаются к установленным на тракторе бакам для раствора [3].

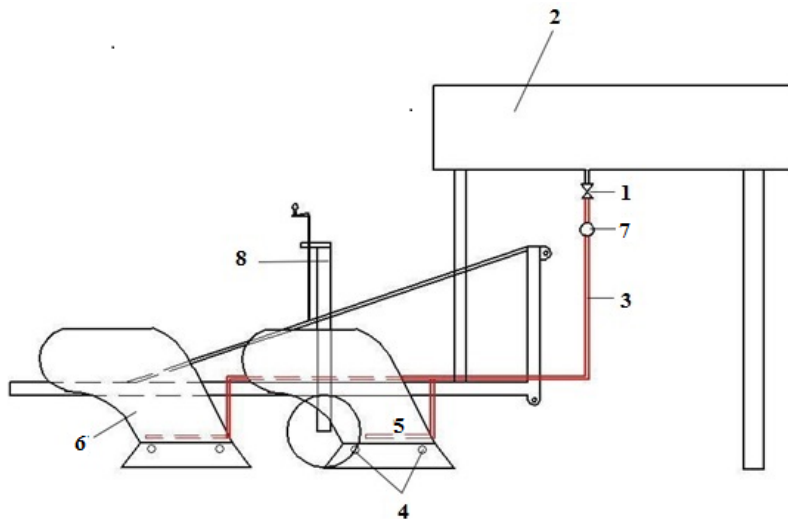

Рисунок. Схема агрегата для создания подземного экрана ППК

1-кран; 2- емкость; 3 — рукава высокого давления; 4 опрыскивателя; 5 трубка; 6 - ножевое устройство плуга; 7-й калибр; 8- механизм подъема и опускания отвала плуга.

С началом движения трактора пахотный агрегат опускает слой почвы и после врезки отвала на нужную глубину на поверхность почвы под давлением опрыскивателя вносят раствор ППК, а следующий отвал заполняется почвой. В результате на глубине верхнего слоя почвы образуется прочный непроницаемый экран в виде тонкой пленки.

Экспериментальная часть. Проводят

лабораторные опыты по предотвращению подъема солей (NaCl) при орошении на почвенных лизиметрах, заполненных размером поверхности 0,57x0,57 м² и высотой 1,1 м.

Для проведения опытов берут три лизиметра, засыпающих суглинистую почву, на дно которых закладывают поваренную соль (NaCl) в количестве 250 г.

Опытный вариант №1,2,3 в лизи-

метрах на глубине 40 см поверхность почвы покрывали раствором из расчета ППЦ 0,6 л/м² (подпочвенный экран). Лизиметры под номером 4 были приняты в качестве контроля для опытов и полив производился теми же порциями по 21 л или 900 м³ на 1 га, что и было принято это правило при поливе остальных лизиметров.

Пробы почвы для химического анализа отбирались из каждого лизиметра с помощью почвенного шнека в трех по-

верхностях и перед проведением анализа перемешивались на отдельных слоях почвы.

Расчет среднего содержания Cl и SO₄ в диапазоне 0-100 см проводят следующим образом: содержание конкретного иона в мг-экв. характеризуется умножением на мощность горизонта, затем все полученные произведения суммируются и делятся на сумму мощностей всей толщины (табл.).

Таблица: Расчет среднего содержания солей в данном слое почвы

Глубина, см	Мощность слоя,	Содержимое слоя мEq									
		Экспериментальный					Контрольный				
		Cl	SO ₄	Cl/SO ₄	Na	сухой остаток	Cl	SO ₄	Cl/SO ₄	Na	сухой остаток
0 – 10	10	0,26	0,42	0,62	0,092	0,018	0,84	0,73	1,15	4,036	0,061
10 – 20	10	0,28	0,53	0,52	0,100	0,021	0,69	0,71	0,97	5,691	0,071
20 – 30	10	0,30	0,46	0,65	0,113	0,029	10,74	0,78	13,8	6,389	0,079
30 – 40	10	0,25	0,46	0,54	0,155	0,030	14,87	0,79	18,8	6,733	0,094
40 – 50	10	0,35	0,87	0,40	0,162	0,039	19,76	0,85	23,3	7,052	0,117
50 – 60	10	0,62	0,94	0,66	0,191	0,061	37,01	0,96	36,4	9,141	0,146
60 – 70	10	0,75	0,99	0,75	0,194	0,074	48,0	0,98	49,0	9,194	0,193
среднее 60 – 70	70	0,41	0,67	0,61	0,141	0,033	18,8	0,83	24,8	6,03	0,104

Далее для данного слоя рассматривались соотношения, выдавались средние значения определенных ионов и устанавливался химический состав слоя.

Из таблицы 1 видно, что при поливе хлопковых полей экран подземных со-

лей ППК повышается из-за глубины залегания почвы и снижается в среднем на 30-33%, чем в контрольной группе.

Следует отметить, что по данным исследований, проведенных с применением водосберегающего орошения с ис-

пользованием ППК, выявлена необходимость рационального режима орошения. Именно это обычно практикуют работники небольшого фермерского хозяйства при орошении. Дефицит влаги в почве в начале полива приводит к большим потерям на глубокую инфильтрацию, т.е. большая часть подаваемой воды просачивается ниже корневой зоны, потому что не может быть удержана. Откуда мы знаем полезность полевых исследований по использованию водосберегающих технологий [3] для орошения хлопчатника на полях с подповерхностным экраном ППК.

Заключение

1. Состав ППК, применяемые способы приготовления раствора и создание внутриэкранного ППК.

2. Предлагается внедрение водосберегающих технологий орошения на хлопковых полях с подземным экраном пульта управления.

3. Установлено лабораторными исследованиями в суглинистых почвах с подземным экраном снижение подъема солей - на глубину на 30 - 33% выше, чем в контрольной группе.

4. Рекомендуется провести полевые исследования в этой области.

Использованной литературы:

1. Dis. for the degree of Doctor. tehn. Sciences Y.G. Bezborodov "Theoretical study and practical implementation of the irrigation of cultivated crops by furrow shielded" - Moscow, 2010, 417 p.
2. Muhamedov G.I. "Interpolymer complexes based on amine urea oligomers and polymers and their application": Diss. ... Doctor. tehn. Sciences. -M.: MGU, 1991. - 267 p.
3. Ahmedzhonov D.G. "Cotton irrigation regime with use of water-saving irrigation techniques" // Journal Agro ilm. - Tashkent, 2010. - №3 (15). - P. 13-14.

АНТРОПОЛОГИЯНИ РИВОЖЛАНИШИ

БАХРИДДИНОВА ФЕРУЗАБОНУ УЛУҒБЕК ҚИЗИ

Наманган давлат университети таянч докторанти

Аннотация: Мақолада маданий антропологияни ривожланиш тарихи миллий қадриятларимизнинг тарбиявий таъсири, миллий давлатчилигининг вужудга келиши ва тараққий топишининг энг янги тарихини тадқиқ этиш, маданий тизимларни қиёсий ўрганишга қизиқиш. Антропологиянинг инсонлар ўртасидаги фарқларга фундаментал ёндашуви унинг илмий фанлар орасида энг гуманитарлашган қиёфа касб этиши тўғрисида баён этилган.

Калит сўзлар: ривожланиш, фундаментал, илмий, миллий давлатчилик, маданият, ерга ишлов бериш, амал қилмоқ, ушламоқ.

Ўзбекистоннинг энг янги тарихи бўйича долзарб муаммоларни ишлаб чиқиш, шунингдек, буюк тарихий-маданий меросга эга бўлган ва жаҳон цивилизациясининг ривожига ўлкан ҳисса қўшган ўзбек халқининг тарихий ўтмиши ва бугунги кунига баҳо беришда бир ёқлама ёндашувларга, ақидапарастликка йўл қўймаслик тўғрисида айтиб ўтилган. Хусусан, фуқароларда тарихий хотира, миллий ўзликни англаш, юксак маҳнавият, халқнинг тарихий анҳаналари, маданий меросига ҳурмат, мамлакатимиз мустақилликка эришганлигининг буюк тарихий аҳамиятини англаш каби фазилатларни шакллантиришга йўналтирилган маҳнавий-маҳрифий ишлар самарадорлигини, шу жумладан, оммавий ахборот воситалари орқали ошириб боришни назарда тутганлиги тўғрисида айтилган [1].

Кейинги йилларда ислохотларнинг натижаси туфайли таҳлим-тарбия соҳасида кўплаб ижобий ўзгаришлар амалга оширилмоқда, миллийлигимиз тикланиб, моддий ва маҳнавий қадриятларимизнинг янги саҳифалари очилди. Шу-

нингдек, мустақилликдан кейинги қисқа давр ичида ёшлар учун мукамал шароитлар яратилдики, бунга юртимизда қад кўтараётган замонавий мактаблар, академик-лицей ва коллежлар ҳамда уларни замонавий технологиялар билан жиҳозланишини мисол қилиб келтириш мумкин. Шу билан бирга ўтмиш маданий меросимизни ўрганиш жамият ва фан тараққиёти учун зарур бўлган долзарб масалалардан бири эканлигини англаган ҳукуратимиз ва халқимиз миллий қадриятларнинг замонлар синовидан ўтган, инсоният учун фойдали томонларини тиклашга киришди. Шулардан аждодларимиз қолдирган маданий мерос ва ўзбек халқ педагогикасида барча даврлар учун керак бўладиган ажойиб, илғор фикрлар борки, бу фикрлар бугунги тараққиётимиз учун қимматли қадрият эканлиги ҳеч биримизга сир эмас. Айниқса, Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Абу Наср Форобий, Амир Темур, Алишер Навоий, Бобур, Улуғбек, Али Қушчи, Беҳбудий, Абдулла Авлоний, Фитрат кабиларнинг миллатимиз, юртимиз тараққиётига қўшган хизматлари катта эканлигини таҳкидлаб

ўтмоқ жоиз. Шунингдек, собиқ Совет тузуми даврида халқимизнинг кадрсизлангирилиб юборилган инсонпарвар ғоялари, маҳнавий, миллий қадриятлари ва уларнинг афзалликларини ўрганиб чиқиш давр талаб этадиган асосий масалалардан бирига айланди.

Ривожланиш даврини бошдан кечириётган мамлакатимиз тараққиёти йўлида хизмат қилиш учун албатта муштаҳкам эҳтиқодга эга бўлган, миллий қадриятларимизни қадрига ета оладиган, миллий ғурур ва ифтихорга эга бўлган, ватанга садоқатли ёшларни тарбиялаш бугун заруратга айланди ҳамда давлатимиз диққат марказида турган масалалардандир. Хусусан, бу масала педагоглар зиммасига ҳам катта маҳсулият юклайди.

Худди шунинг учун ҳам, миллий қадриятларимизнинг тарбиявий таъсирини ошириш учун антропологияни ривожланишини кўриб чиқамиз. Антропология - (антропо ва... логикноу) — одамнинг келиб чиқиши ва эволюцияси, одамзод ирқларининг пайдо бўлиши, одамнинг тана тузилишидаги нормал фарқ-тафовут, ўзгарувчанлик ҳақидаги фан. Антропология ижтимоий фанларга жуда яқин турадиган биология соҳасидир. Антропологияга доир фикрлар бундан бир неча минг йил илгари пайдо бўлганига қарамай, у фан сифатида фақат 19-асрнинг 2-ярмидан шакллана бошлади.

Антропологиянинг муҳим соҳаси - одам организмнинг тузилиши ва ривожланишига таҳсир қиладиган физиологик, биокимёвий ва генетик омилларни ўрганадиган бўлими - „Одам биологияси“ деган умумий ном билан 20-аср ўрталаридан бошлаб ривожланди. Одамнинг пайдо бўлишида фақат табиат оламининг қонуниятларигина эмас,

балки ижтимоий омиллар ҳам муҳим рол ўйнаган. Одам пайдо бўлгандан ҳозирги ҳолатигача унинг бутун ҳаёти ижтимоий жамиятнинг ривожланиш қонунияти билан чамбарчас боғланган. Антропологиянинг фан бўлиб ривожланишида табиат ва жамият тўғрисидаги фанлар ижобий рол ўйнади.

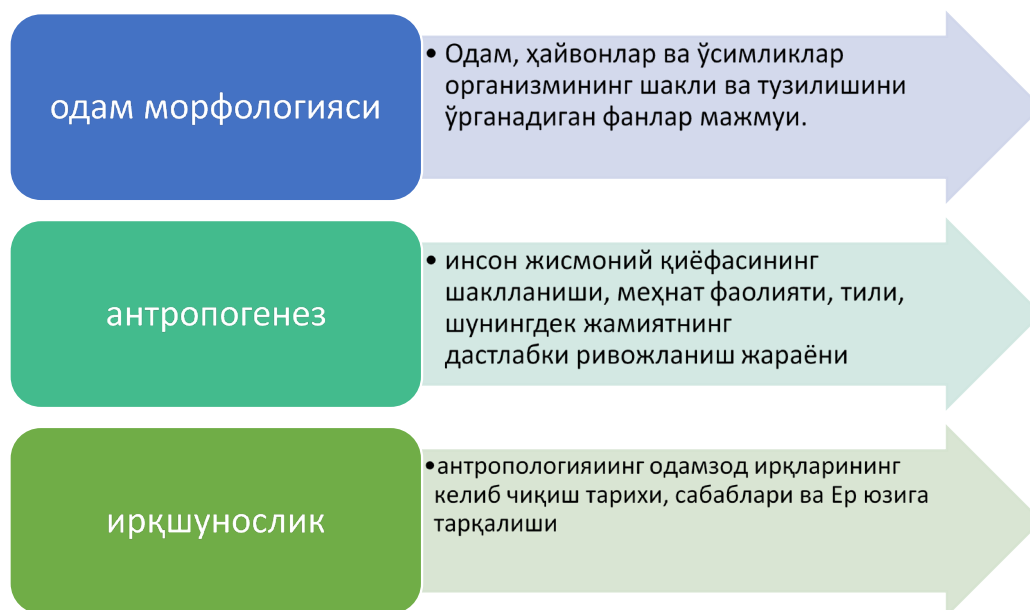
Шуни айтиш мумкинки, антропологиянинг инсонлар ўртасидаги фарқларга фундаментал ёндашуви унинг илмий фанлар орасида энг гуманитарлашган қиёфа касб этишини таъминлайди. Антропологлар кўплаб маданият ва халқлар овозларига қулоқ тутадилар, уни ёзиб оладилар ва қайта ишлаб чиқадилар. Бу фан маҳаллий билимларни, турли қарашларни ва муқобил фалсафани ғоят кадрлайди. Антропологларнинг маданиятлараро масалаларга бўлган қарашлари иқтисод, сиёсат, психология, саноат, муסיқа ва адабиёт каби соҳаларда ҳам ўз ифодасини топади. Антрополог ва тарихчилар тарихий ва маданий ҳодисаларга тарихий ва маданий жиҳатдан тўғри баҳо беришда ҳамкорлик қиладилар [3].

Замонавий фан нуқтаи назаридан айтганда, Антропология қуйидаги учта катта бўлимдан иборат (1-расм):

1) одам морфологияси;

2) антропогенез;

3) ирқшунослик (этник Антропология)- морфология одамнинг жисмоний тузилишидаги белгиларнинг ёш, жинс, касб ва ташқи шароитга қараб ўзгаришини тушунтириб беради. Ирқшунослик одамзод ирқларининг келиб чиқиш даври ва сабабларини, уларнинг Ер юзига тарқалишини изоҳлаб, этногенез муаммоларини ечишга ҳам ўз ҳиссасини қўшади.

1-расм. Антропологияни замонавий қарашлар тузилмаси

Антропология ўзининг турлича текшириш усуллари (антропометрия, остеометрия, краниометрия) ва кўп хил асбобларига эга. Антропология биология фанининг фақат назарий соҳаси бўлибгина қолмай, амалий аҳамиятга эга бўлган соҳаси ҳамдир. Унинг далиллари кўп соҳаларда, жумладан тиббиётнинг ҳар хил соҳаларида (мас. одамнинг жисмоний ўсишини ўрганишда), шунингдек суд экспертизасида фойдаланилади. Туркистон ўзининг географик ўрнига кўра узоқ ўтмишда мураккаб ирқий ва этник жараёнларни бошидан кечирган, шунингдек кўшни халқларнинг ҳам тарихий тақдирларини белгилаб беришда катта рол ўйнаган [3,4].

Бу ўлка, хусусан Ўзбекистон халқларини антропологик жиҳатдан ўрганиш 20-йилларда ривожланди. Бу ишда Ўрта Осиё давлат университети антропология кафедраси асосчиси ва доимий раҳбари Л. В. Ошаниннинг хизмати катта бўлди. Унинг раҳбарлигида Туркистон бўй-

лаб 29 та антропологик экспедициялар уюштирилди. Л. В. Ошанин ва унинг шогирдлари (В. Я. Зезенкова, Қ. Н. Нажимов) нинг сайй-ҳаракатлари натижасида Туркистон антропологик жиҳатидан 3 та вилоятга ажратилди. Амударё ва Сирдарё оралиғида яшовчи ўзбеклар ва тожиклар ер юзидаги мавжуд уч ирқнинг (европеоид, негроид ва монголоид) бири - европеоид ирқининг “Ўрта Осиё икки дарё оралиғи тури”га мансуб деб топилди. Москвалик антрополог А. И. Ярхо бу ирқни „Помир-Фарғона тури“ деб атади. Фарғона водийсидаги Селунғур ва Сурхондарёдаги Тешиктош ғорларидан топилган қадимги аجدодларимиз қолдиқлари туфайли Ўзбекистон Африка ва Олд Осиё ҳудудлари билан бир қаторда, ҳозирги замон одамларининг пайдо бўлиши жараёни юз берган ҳудудлар таркибига киритилди ва бу хулоса фанда узил-кесил исботланган.

Хулоса қилиб айтиш мумкунки, ўзбек халқига хос “Ўрта Осиё икки дарё

оралиғи тури”нинг шаклланиш даври, макони ва тарихи масалаларида фанда яқингача ягона фикр йўқ эди. Бир гуруҳ олимлар бу ирқий тур бундан 6 - 8 минг йил илгари шаклланди деса, бошқа бир гуруҳ мутахассислар бу воқеа бундан 3 минг йил илгари содир бўлди дейишди. Учинчи гуруҳ олимлари эса уни 16-асрда

шаклланди деб ҳисоблар эдилар. Ўзбек антропологлари (Т. Хўжаёв)нинг узоқ йиллик изланишлари натижасида, жуда бой антропологик материаллар асосида бу тип бундан 2200 — 2300-йил илгари шакллана бошлаганлигини исботладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 30.06.2017 йилдаги ПҚ-3105-сон
2. Kottak C.Ph. Anthropology: the exploration of human diversity. 12th ed. – New York: McGraw-Hill Inc., 2008. –Р
3. К. KALANOV. SABIROVA B. Ижтимоий антропология.. ўқув қўлланма .Toshkent “Go To Print“ 2020 йил.
4. Karimov I. A., O‘zbekiston: milliy istiklol, iqtisod, siyosat, mafkura, 1-j., T., 1996; Ma’naviy yuksalish yo‘lida, T.,1998; Xayrullayev M. M., Shorahmedov D.A., Madaniyat va meros. T., 1973.

